

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE'DE İNÖNÜ MUHAREBELERİ

Doktora Tezi

İbrahim TAVUKÇU

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE'DE İNÖNÜ MUHAREBELERİ

Doktora Tezi

Öğrencinin Adı

İbrahim TAVUKÇU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Ankara-2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE'DE İNÖNÜ MUHAREBELERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....(Başkan)
..... (Danışman)
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

İnönü Muharebeleri Türk İstiklal Harbi'nin dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. TBMM Hükümeti'nin askeri varlığının tartışıldığı, siyasal varlığının tehlikede olduğu, Türk milletinin istiklal ve istikbal kaygısı yaşadığı günlerde bu muharebelerde elde edilen başarılarla Anadolu'nun bağımsızlık mücadelesinde yeni bir aşamaya geçilmiştir.

I. İnönü Muharebesi, TBMM Hükümeti'nin içerdeki siyasi ve askeri muhaliflere karşı ölüm kalım savaşı verdiği kritik bir evrede başlamıştır. Çerkez Ethem'in isyanı ile Yunan taarruzu beraber gelişmiş, TBMM Hükümeti'nin ordusu iki önemli sorunla aynı anda mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu muharebede düzenli ordu birliklerinin ortaya koymuş oldukları inatçı mücadele neticesinde Yunan Ordusu geri çekilmek zorunda kalmış, bu moral ve motivasyon ile Ankara'nın başını ağrıtan Çerkez Ethem isyanı bastırılmıştır. TBMM Hükümeti, bu muharebenin yaratmış olduğu sonuçtan istifade ederek içerdeki en güçlü muhalefeti tasfiye etmiş, iktidarını kuvvetlendirmiş, istikbalini ise güvence altına almıştır. I. İnönü Muharebesi'nden sonra düzenli ordu rüştünü ispat etmiş; Teşkilatı-ı Esasiye Kanunu ve İstiklal Marşı'nın kabulü başta olmak üzere devletleşme yolunda çok önemli adımlar atılmıştır. TBMM Hükümeti bu muharebenin bir sonucu olarak ortaya çıkan Londra Konferansı'nda İstanbul Hükümeti'ne ve İtilaf Devletleri'ne siyasal olarak varlığını kabul ettirmiş, milli hareketin temsilcisi olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Londra Konferansı'nda bazı değişiklikler yapılan Sevr Antlaşması'nın Türkler tarafından kabul edilmemesi Yunanları Anadolu'da yeni bir taarruz harekâtına sevk etmiştir. İngiliz destekli Yunan Ordusu, Sevr Antlaşması'nı silah zoru ile Türklere kabul ettirmek amacıyla ikinci defa büyük bir taarruza kalkışmıştır. II. İnönü Muharebesi ile neticelenen bu taarruz, TBMM Hükümeti'nin Koçgiri isyanı ile meşgul olduğu sırada başlamış ve birincisine oranla çok daha kanlı ve şiddetli geçmiştir. Türk Ordusu, II. İnönü Muharebesi'nde sayıca üstün Yunan Ordusu'na karşı kesin bir galibiyet kazanmıştır. Bu başarının ardından İtalyanlar hiç baskı görmedikleri halde Anadolu'dan çekilmeye başlamış, Fransızlar Zonguldak'ı tahliye etmiştir. İngilizler ise Ankara ile doğrudan temas aramaya başlamıştır. Bu açıdan İnönü Mu-

harebeleri, bir yanı ile hem içerde hem de dışarda TBMM Hükümeti'nin siyasi olarak tanınmasını sağlarken diğer yanı ile İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki Milli Mücadele'ye bakışı açısından kırılmalara neden olmuş, politika değişikliğine yol açmıştır. Bu sonuçları itibariyle İnönü Muharebeleri, Türk İstiklal Harbi'nin en önemli aşamalarından birini teşkil etmesine rağmen, mevcudiyetleri dahi sorgulanan ve sonuçları açısından en çok tartışılan konulardan biri olmuştur.

Bu tez çalışmasında, TBMM Hükümeti'nin içerde ve dışarda varoluş mücadelesi verdiği, Türk İstiklal Harbi'nin en kritik dönemlerinde yapılan İnönü Muharebeleri, tarihi belgeler ışığında askeri ve siyasi yönleriyle ele alınıp değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Batı Cephesi, Düzenli ordu, İnönü Muharebeleri, İsmet İnönü, Milli Mücadele, TBMM Hükümeti, Yunanistan.

ABSTRACT

İnönü Battles constitute one of the turning points of the Turkish War of Independence. During the days when the military presence of the Turkish Grand National Assembly was discussed, the political existence was in danger, and the Turkish nation experienced independence and future anxiety, a new stage was started in Anatolia's struggle for independence with the successes achieved in these battles.

The First Battle of İnönü began at a critical stage in which the Turkish Grand National Assembly (TBMM) fought a life-and-death battle against domestic political and military dissidents. The rebellion of Cerkez Ethem and the Greek offensive developed together, and the army of the Turkish Grand National Assembly had to deal with two important problems at the same time. In this battle, as a result of the determined struggle of the regular army units, the Greek Army was forced to retreat, and with this morale and motivation, the rebellion of Cerkez Ethem which made Ankara headache was suppressed. The Government of the Grand National Assembly took advantage of the result of this battle and liquidated the strongest opposition, strengthened its power and secured its future. After the First Battle of İnönü, the regular army proved its military presence, very important steps like Teskilat-i Esasiye Kanunu (Constitution) and the National Anthem have been taken on the way to nationalization. At the London Conference, which emerged as a result of this battle, the Government of the Grand National Assembly of Turkey imposed its political presence to the Istanbul Government and the Entente States and began to be accepted as the representative of the national movement.

The Turks refused to accept the Treaty of Sevres, which had some changes in the London Conference, led the Greeks to a new offensive operation in Anatolia. The British-backed Greek Army attempted a major offensive for the second time in order to force the Turks to accept the Treaty of Sevres forcibly. This attack, which resulted in the Second Battle of İnönü, began when the Turkish Grand National Assembly was engaged in the Koçgiri Rebellion and was much more bloody and violent than the first. Turkish Army, in the Second Battle of İnönü, has won a decisive victory over the outnumbered Greek Army. After this success, the Italians started to withdraw from Anatolia even though they did not see any pressure and the French evacu-

ated Zonguldak. The British began to seek direct contact with Ankara. In this regard, İnönü Battles, provided the political recognition of the Government of the Turkish Grand National Assembly both inside and outside, on the one hand, and on the other hand, caused breaks in terms of the Entente States view of the National Struggle in Anatolia and led to policy change. Although İnönü Battles constitute one of the most important stages of the Turkish War of Independence, their existence has been disputed and they are one of the most controversial issues in terms of their results.

In this thesis, İnönü Battles, which were held during the most critical periods of the Turkish War of Independence, where the Turkish Grand National Assembly struggled for existence both inside and outside, were discussed and evaluated in terms of military and politics in the light of historical documents.

Keywords: Greece, İnönü Battles, İsmet İnönü, National Struggle, Regular Army, The Government of Turkish Grand National Assembly, Western Front.

ÖNSÖZ

Türk İstiklal Harbi'nde İnönü Muharebeleri varlığı en çok tartışılan konulardan biridir. Özellikle tek parti iktidarının sona erdiği 1950 yılından bu yana, yapılan çalışmalarda, anılarda, yazılan çizilen hemen bütün mecralarda İnönü Muharebeleri hakkında farklı iddialar ortaya atılmış, farklı düşünceler, değerlendirmeler dile getirilmiştir. Bununla birlikte tarafımızca yapılan araştırmalarda uzun süredir tartışma konusu olan ve hala zaman zaman gündeme gelen İnönü Muharebeleri hakkında birkaç temel kaynak dışında belgeye dayalı münferit akademik bir çalışmanın yapılmamış olduğu görülmüştür. Uzun zamandan beri tartışma konusu olmasına rağmen İnönü Muharebeleri hakkında arşive dayalı münferit akademik bir çalışmanın yapılmamış olması ve bu tarihi hadiseler üzerindeki sis perdesini kaldırmak gayreti bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden ana neden olmuştur.

Türk Genelkurmayı tarafından yazılmış Türk İstiklal Harbi serisi içinde İnönü Muharebelerini de inceleyen bir çalışma mevcuttur. Bu çalışma ilk olarak 1966 yılında yayımlanmıştır. O tarihte ATASE arşivinde tasnif edilmiş belge sayısı azdır. İnönü Muharebelerinin yüzüncü yılına yaklaştığımız bu süreçte, tasnife açılan yeni belgelerin ışığında bu muharebeler ile ilgili bilimsel ve popüler tartışmalara son verebilecek veya bu tartışmalara katkı sağlayabilecek bir çalışmanın ortaya koyulması gayesi tez çalışmasının diğer önemli amacıdır.

Tez çalışmasının yapılmasının temel nedenlerinden biri de İnönü Muharebeleri hakkında derli toplu bir monografik çalışma olmamasıdır. İnönü Muharebeleri hakkında popüler tarihte, Türk romanında ve çeşitli mecralarda birçok eser olmakla birlikte bu çalışmalar çoğu zaman bilimsellikten uzak, belgeden yoksun olarak kaleme alınmıştır. Konu ile alakalı olarak belgeye dayanmayan iddialar, sübjektif değerlendirmeler meseleyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu tez çalışmasında sadece tarihi belgeler ve bilgiler ışığında İnönü Muharebelerine odaklanarak monografik bir çalışma yapılması amaçlanmıştır.

İnönü Muharebeleri hakkında güncel, siyasal tartışma ve iddiaların varlığı da söz konusudur. Bu tez çalışması ile birlikte İnönü Muharebelerinin varlığını tartış-

maya açan bu iddia ve değerlendirmelere de bilimsel veriler ışığında açıklık getirilmiştir.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Girişte I.Dünya Savaşı'ndan 1921 yılının başına kadar Türk-Yunan ilişkileri ile Milli Mücadele'nin doğuşu ve gelişimi anlatılmıştır. “ I.İnönü Muharebesi Güncesi ve Sonuçları” adlı I. Bölümde; I. İnönü Muharebesi'nde Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki çarpışmanın yoğunluğunun derecesi, muharebeye dair Yunan Genelkurmayı'nın savunduğu “keşif harekâtıydı” iddiasının hangi gerekçelere dayandığı, bu muharebenin Ankara ve Atina açısından siyasi, askeri ve toplumsal sonuçlarının neler olduğu sorunsalları irdelenmiş ve bu meselelere ışık tutulmaya çalışılmıştır. “İki Muharebe Arasındaki Dönemde Meydana Gelen Gelişmeler” adlı II. Bölümde; iki muharebe arasındaki siyasi, askeri ve diplomatik gelişmeler ele alınmış, II. İnönü Muharebesi'ne giden süreç ortaya konulmuştur. “II. İnönü Muharebesi Güncesi ve Sonuçları” başlıklı III. Bölümde ise II. İnönü Muharebesi ve sonuçları ele alınmış, değerlendirilmiştir. Neticede bütünsel bir perspektifte İnönü Muharebeleri'nin Ankara ve Atina açısından askeri ve siyasi sonuçlarının ne olduğu meselesi irdelenmiş bu muharebelerin Türk İstiklal Harbi'ndeki yeri ve önemi elde edilen belge ve bilgiler doğrultusunda ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışması Türk kaynaklarına dayanılarak yapılmıştır. Çalışmanın ana kaynağını *Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi*’nden temin edilen belgeler oluşturmuştur. Bu arşivden başka, *Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, *Kızılay Arşivi*, *Türk Tarih Kurumu Arşivi* ve *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi*’nde de araştırmalar yapılmış, İnönü Muharebeleri'ne dair tespit edilen belge ve bilgiler tez çalışmasında kullanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada *TBMM Zabıt Cerideleri*, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, *TBMM Kanunlar Dergisi* gibi resmi yayınlardan, *Açıksöz*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *İleri*, *Öğüt*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Yeniğün*, *Ulus*, *İkdam*, *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*, *Vakit*, *Akşam* gibi birçok gazetenin, dergiden, döneme tanıklık etmiş kişilerin anılarından ve telif-tetkik eserlerden de istifade edilmiştir.

Bu zorlu süreçte tezin ilk aşamasından son aşamasına kadar, engin bilgi birikimi ve akademik tecrübesiyle bana yön veren, katkı sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'a ve Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Sedef Bulut'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Nihal Tavukçu'ya ve çokça zamanını aldığım sevgili oğlum Yiğit Kayra Tavukçu'ya teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunarım.

İbrahim TAVUKÇU

Ankara 2019

MİLLİ MÜCADELE'DE İNÖNÜ MUHAREBELERİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ GÜNCESİ VE SONUÇLARI

I.1. Birinci İnönü Muharebesi Öncesi Genel Durum.....	32
I.1.1 Anadolu'nun Genel Durumu.....	33
I.1.2. Yunanistan'ın Genel Durumu	37
I.2. Birinci İnönü Muharebesi'nin Sebepleri.....	40
I.2.1. Siyasi Sebepler.....	40
I.2.2. Askeri Sebepler.....	42
I.2.3. Ekonomik Sebepler.....	44
I.2.4. Psikolojik Sebepler	45
I.2.5. Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas'ın Etkisi	46
I.3. 1921 Başlarında Türk ve Yunan Ordularının Durumu.....	46
I.3.1. Türk Ordusu'nun Durumu	47
I.3.2. Yunan Ordusu'nun Durumu.....	49
I.4. Muharebeye Doğru: Birinci İnönü Muharebesi'nin Hemen Öncesindeki Olaylar.....	51
I.4.1. Türk İstihbarat Raporlarında Yaklaşan Taarruz.....	51
I.4.2. 1-6 Ocak Tarihleri Arasında Batı ve Güney Cephelerindeki Askeri Gelişmeler	54
I.5. Yunan Taarruzunun Başlaması ve İnönü Mevzii İlerisindeki Muharebeler.....	56
I.5.1. Yunan Ordusu Saldırıya Geçiyor (6 Ocak 1921)	56
I.5.2. Türk Birlikleri Cephelelere Yetişmeye Çalışıyor (7 Ocak 1921).....	67
I.5.3. Yunan Ordusu'nun Saldırısı Devam Ediyor (8 Ocak 1921)	72
I.5.4. Yunan Ordusu İnönü Mevziileri Önlerinde (9 Ocak 1921)	78
I.5.5. İnönü Mevziilerinde Çarpışma (10 Ocak 1921).....	87
I.5.6. Yunan Ordusu Geri Çekiliyor (11 Ocak 1921).....	103
I.5.7. Türk Birliklerinin Takip Harekâtı	108
I.6. Birinci İnönü Muharebesi'nin Sonuçları.....	111

I.6.1. Türk Ordusu'nun Kayıpları.....	116
I.6.2. Yunan Ordusu'nun Kayıpları.....	117
I.6.3. Birinci İnönü Muharebesi'nin İç Kamuoyuna Yansımaları	119
I.6.4. Birinci İnönü Muharebesi'nin Dış Kamuoyuna Yansımaları.....	127
I.6.5. Birinci İnönü Muharebesi'nin Türk ve Yunan Genelkurmayları Tarafından Değerlendirilmesi	129

II. BÖLÜM

İKİ MUHAREBE ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

II.1. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Türkiye'deki Gelişmeler	134
II.1.1. Askeri Gelişmeler	134
II.1.2. 1921 Teşkilat- ı Esasiye Kanununun Kabul Edilmesi	140
II.1.3. İstiklal Marşı'nın Kabulü.....	143
II.1.4. İç İsyanlar	145
II.2. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Dış Siyasi Gelişmeler	148
II.2.1. Londra Konferansı	148
II.2.2. Sovyet Rusya ile İlişkiler ve Moskova Antlaşması	166
II.3. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Yunanistan'da Meydana Gelen Gelişmeler	174

III. BÖLÜM

İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ GÜNCESESİ VE SONUÇLARI

III.1. İkinci İnönü Muharebesi Öncesi Genel Durum.....	176
III.1.1. Anadolu'nun Genel Durumu	176
III.1.2. Yunanistan'ın Genel Durumu	178
III.2. İkinci İnönü Muharebesi'nin Sebepleri.....	178
III.2.1. Siyasi Sebepler	179
III.2.2. Askeri Sebepler	179
III.2.3. Ekonomik Sebepler	181
III.2.4. Psikolojik Sebepler.....	181
III.3. İkinci İnönü Muharebesi Öncesinde Türk ve Yunan Ordularının Durumu	182
III.3.1. Türk Ordusu'nun Durumu	182
III.3.2. Yunan Ordusu'nun Durumu	190
III.4. Muharebeye Doğru: İkinci İnönü Muharebesi'nin Hemen Öncesindeki Olaylar.....	195
III.5. Yunan Taarruzunun Başlaması ve İnönü Mevzii İlerisindeki Muharebeler.....	199
III.5.1. Yunan Ordusu Bir Kez Daha Saldırıya Geçiyor (23 Mart 1921)	199
III.5.2. Yunan Saldırısı Genişliyor (24 Mart 1921).....	204
III.5.3. Yunan Saldırısında Üçüncü Gün (25 Mart 1921).....	208
III.5.4. Yunan Ordusu'nun İleri Harekatı Devam Ediyor (26 Mart 1921)	214
III.5.5. Türk Ordusu Karşı Taarruza Hazırlanıyor (27 Mart 1921)	219

III.5.6. Yunan Ordusu İnönü Önlerinde (28 Mart 1921)	229
III.5.7. İnönü Mevziilerinde Çarpışmalar Şiddetleniyor (29 Mart 1921)	238
III.5.8. Yunan Ordusu'nun Saldırı Gücü Kırılıyor (30 Mart 1921)	243
III.5.9. Yunan Ordusu Beyhude Çaba İçerisinde (31 Mart 1921)	252
III.5.10. Yunan Ordusu Geri Çekiliyor (1 Nisan 1921)	260
III.5.11. Türk Ordusu Takip Harekâtında (2 Nisan 1921)	268
III.5.12. Takip Harekâtının Sonu (3-4 Nisan 1921)	270
III.6. İkinci İnönü Muharebesi'nin Sonuçları	271
III.6.1. Türk Ordusu'nun Kayıpları	277
III.6.2. Yunan Ordusu'nun Kayıpları	278
III.6.3. İkinci İnönü Muharebesi'nin İç Kamuoyuna Yansımaları	280
III.6.4. İkinci İnönü Muharebesi'nin Dış Kamuoyuna Yansımaları	285
III.6.5. İnönü Muharebeleri'nin Yıl Dönümlerinde Yapılan Kutlamalar	288
SONUÇ	296
EKLER LİSTESİ	318
ÖZGEÇMİŞ	358

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.t	: Adı geçen tez
AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ATASE	: Askeri Tarih Stratejik Etüt Arşivi
ATBD	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
ATTB	: Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız
BTTD	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇTTAD	: Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HTVD	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
K.	: Kısım
MEB	: Milli Eğitimi Bakanlığı
No	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM Z.C	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TİH	: Türk İstiklal Harbi
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

TTK : Türk Tarih Kurumu
TVD : Tarih Vesikaları Dergisi
Vol. : Volume
Yay. : Yayın/Yayımlar
YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

1829'da kurulan Yunanistan, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile doğrudan ya da dolaylı çeşitli savaşlar yaparak 1918'e kadar mütemediyen topraklarını genişletmiştir. Yunanistan'ın topraklarını genişletme noktasındaki temel politikası da "Megali idea" olmuştur.¹ Yunan hedefleri olarak belirlenen Megali idea, Yunan halkının tarihi ve ulusal çıkarlarını esas alan emperyalist politikaya dönüşmüş Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir dinamik² ve Yunanistan'ın geleneksel devlet politikası ve varlık nedeni haline gelmiştir. Yunanistan, kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü Megali idea siyaseti nedeniyle birçok toprak elde etmeyi başarmıştır. 1864 yılında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ait İyonya Adaları'nı Yunanistan'a bırakması ile başlayan toprak kazanımları,³ 1881'de büyük devletlerin baskısı ile Osmanlı Devleti'nin Tesalya, Larissa ve Narda'yı Yunanistan'a terk etmesi ile devam etmiştir.

Balkan savaşları dönemi de Yunanistan için topraklarını genişlettiği bir dönem olmuştur. Yunanistan, Birinci Balkan Savaşı'nda Selanik, Girit, Sisam, Güney Makedonya ve Epir'in büyük kısmını topraklarına katmış⁴ toprak büyüklüğünü iki katına çıkarmıştır.⁵ Balkan savaşları sonucunda Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te Atina'da imzalanan barış antlaşması ile Meriç Nehri'nin batısı ve Girit Yunanlılara terk edilmiş, Anadolu kıyılarındaki adaların hangi devlete

¹ Türk-Yunan ilişkilerinde tarihi dinamiği oluşturan "*Megali idea*" Yunanca "büyük fikir", "büyük ülkü" anlamına gelmektedir. Ege Denizi boyunca yeni bir görkemle yükselen Bizans'ın yeniden canlandırılmış bir Yunan İmparatorluğu'nun adıdır. Michael Llewellyn Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, (Çev. Halim İnal), Hürriyet Yay., İstanbul, 1978, s.9; Aynı kitap 2002 yılında ayraç yayınevi tarafından yeniden basılmıştır. Bkz. Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, (Çev. Halim İnal), Ayraç Yay., Ankara 2002, s.15; Jhon Freely, **Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlar**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s.226; Bazı Türkçe kaynaklarda bu kavramın "*Megalo İdea*" şeklinde yazıldığı görülmüştür. Ancak fikir ve ülkü anlamına gelen "idea" kelimesi feminen bir kelime olduğundan dolayı büyük sıfatının da dişil hali olan "megali" şeklinin kullanılması gerekir. Nilüfer Erden, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.24.

² Kamran İnan, "*Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler*", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,1986, s.93.

³ Richard Clogg, **Modern Yunanistan Tarihi**, (Çev. Dilek Şendil), 2. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s.74.

⁴ Clog, **a.g.e.** s.107.

⁵ Yunan yazar Svoronos, Yunanistan'ın Balkan savaşlarından sonra elde ettiği toprak alanını 432.000 hektarı bulduğunu belirtmiştir. Nikos Svoronos, **Çağdaş Hellen Tarihine Bakış**, (Çev. Panayot Abacı), Belge Yayınları, İstanbul,1998, s.92.

ait olacağı, büyük Avrupa devletlerinin kararına bırakılmıştır.⁶ Bu toprak kazanımları ile birlikte Yunanistan XX. yüzyılın başlarında artık Anadolu'ya göz dikmeye başlamıştır.

Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na girme süreci çok sancılı olmuştur. Savaşa katılıp katılmama konusunda Kral ile Başbakan arasında ciddi fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Başbakan Venizelos savaşa İtilaf Devletleri'nin yanında katılma noktasında bir irade ortaya koyarken, Kral Konstantin ise tarafsızlık politikası izlenmesi ve Balkan savaşlarında elde edilen toprakların bu politika ile muhafaza edilmesi gerektiğine inanmıştır. Kralın, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in kardeşi Sofya ile evli olması ve bu nedenle siyasi anlamda da Almanya'nın etkisi altında bulunması bu tutumda önemli bir etken olmuştur.

Kral Konstantin ile Venizelos arasındaki fikir ayrılığı nedeniyle Kral, Venizelos'u istifaya zorlayarak Başbakanlık'tan çekilmesini sağlamış ve yerine Gunaris Başbakan olmuştur. Bu sırada Venizelos, 1916 Eylül'ünde Atina'dan kaçarak adalar üzerinden Selanik'e gelmiş ve burada "*Etniki Amina*" (Milli Savunma) adıyla ihtilalci bir hükümet oluşturmuştur.⁷ İtilaf Devletleri'nin himayesinde Selanik'te oluşturulan bu ihtilal hükümeti, neticede tam da İtilaf Devletleri'nin istediğini yaparak 30 Haziran 1917'de Yunanistan'ı, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa sokmuştur.⁸ Yunan Genelkurmay Başkan Vekili Albay Meteksas'ın savaşa katılmamak gerektiğine dair raporuna⁹ rağmen Venizelos ülkeyi savaşa sokmayı başarmıştır. İngiltere'nin Yunanistan'a "Küçük Asya¹⁰ kıyılarında önemli tavizler vereceği" vaadi Yunanis-

⁶ İnan, *a.g.m.*, s.94.

⁷ Adrew Dalby, **Eleftherios Venizelos**, (Çev. Dinçer Demirkent), Akılçelen Yay., Ankara, 2014, s.60-81.

⁸ Murat Hatipoğlu, "*Eleftherios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter*", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk-Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.464.

⁹ Alexander Anastasius Pallis, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, (Çev. Orhan Azizoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.32.

¹⁰ Başta Yunanistan olmak üzere, Avrupa'nın birçok ülkeleri Anadolu'dan bahsederken "*I'asie Minure*", "*Asia Minor*" yani Küçük Asya terimini kullanmıştır. Bu tanım *Megali idea* düşüncesinde Anadolu'da kalan Yunan topraklarını tanımlamak üzere kullanılmıştır. Yunan literatürüne göre *Küçük Asya* tam olarak Ege'nin karşı kıyısı için kullanılan eski bir tanımdır. Bu gün Türkiye'nin Asya'daki topraklarını tanımlayan *Anadolu* tabiri henüz yaygınlaşmadan önce aşağı yukarı aynı alan içinde kalan bölgeler için *Asia Minor* yani *Küçük Asya* adı kullanılmıştır. Ünlü Fransız bilgini Charles Felix-Marie Texier, 19.yy'ın başlarında Anadolu'da gerçekleştirdiği gezi ve incelemelerini kaleme aldığı "*Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*" adlı 3 ciltlik eserinde Anadolu coğrafyası için "Küçük Asya" tabirini kullanmıştır. Charles Texier, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, 3 C., (Çev.

tan'ın savaşa katılması için önemli bir sebep olmuştur.¹¹ İhtilal hükümetinin savaşa girme kararı almasının ardından Kral Konstantin ülkeden kovulmuştur.

Yunanistan'da İhtilal hükümetinin savaşa katılma kararı almasının ardından o tarihe kadar sadece Selanik'te askeri ihtilal komitesinin kontrolü altındaki kısımda ilan edilmiş olan seferberlik bütün Yunanistan'da uygulanmaya başlanmış,¹² genel seferberlik sayesinde 300.000 asker toplanmış ve bunların büyük bölümü Makedonya'da savaşmakta olan İngiliz ve Fransız ordularına katılmıştır. Bu birlikler Mayıs 1918'de Skra Muharebesi'nde Alman ve Bulgarlara karşı başarı elde etmişlerdir.¹³ Yunanistan'ın 30 Haziran 1917'de savaşa girmesinden yaklaşık 16 ay sonra I. Dünya Savaşı İtilaf Devletleri'nin üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

I. Dünya Savaşı, 29 Eylül 1918'de Bulgaristan, 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti, 3 Kasım 1918'de Avusturya-Macaristan ve nihayet 11 Kasım 1918'de Almanya'nın savaştan çekilmesi ile sona ermiştir. Bundan sonra galip devletler dünyada yeni bir düzen kurmak için 19 Ocak 1919'da Paris'te bir barış konferansı toplamışlardır.

32 milletin temsilcilerinin çağrıldığı¹⁴ konferansta, hâkim olan devletler ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya olmuştur. Bu devletlerin Başbakan ve Dış işleri bakanlarından meydana gelen Onlar Konseyi kurulmuştur.¹⁵

Paris'te, mağlup devletlere uygulanacak antlaşmaların görüşüldüğü konferansta "manda" meselesi de ele alınmış, Milletler Cemiyeti(Cemiyet-i Akvam)'nin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁶ Mağlup devletlere uygulanacak antlaşmaların belirlenmesi konferansın temel gündemi olmuştur. Bu kapsamda I. Dünya Savaşı'nın mağlupları Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve bağımsızlığını ilan eden Macaristan için ayrı ayrı barış antlaşmaları hazırlanmıştır. Konferansta masaya yatırılan devletlerden biri de Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti'nden toprak talep eden Yunanistan'dan başka, Osmanlı idaresinde yaşayan Rum, Ermeni, Arap ve Kürt gibi

Ali Suat, Yay. Haz. K. Yaşar Koprıman), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı , İstanbul, 2002; Metin Tuncel, "Anadolu", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.3,s.106-109.

¹¹ Pallis, **a.g.e.**, s. 24.

¹² Pallis, **a.g.e.**, s. 37.

¹³ Erden, **a.g.t.**, s.100.

¹⁴ Paul C. Helmreich, **From Paris To Sevres; The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920**, Ohio State University Press, 1974, s.38.

¹⁵ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., İstanbul, 2007, s.145.

¹⁶ Margaret Macmillan, **Paris 1919**, (Çev. Belkıs Dişbudak), Ankara, 2004, s.87.

Müslüman olan ve olmayan gruplarda taleplerini dile getirmek üzere konferansta yerini almıştır.¹⁷

19 Ocak 1919'da resmen açılan barış konferansında¹⁸ bir taraftan Ermeniler Anadolu'da bir devlet kurmak için Bogos Nubar Paşa aracılığı ile İtilaf Devletleri'nden yardım isterken diğer taraftan Yunanistan Osmanlı topraklarından talep ettiği bölgelerin kendisine verilmesini hazırlamış olduğu nüfus istatistiklerine dayanarak savunmuştur.¹⁹ Venizelos, Meis adası ile Marmara denizi çizgisinin batısında kalan kısmın Yunanistan'a verilmesini istemiştir.²⁰ Bu bölge o zaman hemen hemen Aydın vilayetinin Denizli sancağı hariç tutulmak üzere tamamı ile Bursa vilayetinin Çanak-kale sancağını içine alan bir coğrafyayı ifade etmiştir.²¹ Dahası Venizelos, 3-4 Şubat 1919'da Onlar Konseyi'nde yaptığı açıklamalarla İzmir, İstanbul hariç bütün Batı Trakya'yı ve Batı Anadolu'nun bir kısmı ile Oniki ada, Kıbrıs, Meis, Rodos, İmroz ve Bozcaada'yı da istemiştir.²² Venizelos'un bu aşırı istekleri İngiliz kabine üyesi Lord Curzon tarafından bile eleştirilmiştir.²³ Ancak Yunanların istedikleri toprakların bir kısmı I. Dünya Savaşı sürerken 17 Nisan 1917 tarihinde imzalanan St. Jean-de-Maurienne adlı gizli bir antlaşma ile İtalyanlara bırakılmıştı.²⁴

St. Jean-de-Maurienne Antlaşması ile Antalya, Muğla ve çevresi, Konya ilinin büyük bir kısmı İzmir ve kuzeyindeki etkinlik bölgesi İtalyan toprakları olarak

¹⁷ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.156.

¹⁸ Macmillan, **a.g.e.** s.67.

¹⁹ Venizelos, "Onlar Konseyi" toplanmadan evvel toprak isteklerini ve iddialarını "*Greece Before The Peace Congress of 1919; a Memorandum Dealing With The Right of Greece*" adlı eserinin daha birinci sayfasında ortaya koymuş olduğu Rum nüfusuna dair sayısal verilere dayandırmıştır. Venizelos'a göre "*Hellen Nüfusunun*" sayısal ve coğrafi olarak 4,300,000 Yunanistan Krallığında, 151,000 Kuzey Epir ve Arnavutluk'ta, 731,000 Trakya ve İstanbul bölgesinde, 43.000 Bulgaristan'da, 1,694,000 Küçük Asya'da,¹⁹ 102,000 on iki Ada'da, 235,000 Kıbrıs Adası'nda, Afrika kıtasında 150,000, Kuzey ve Güney Amerika'da 450,000, Güney Rusya'da 400,000 nüfus yaşamaktaydı. Bu verilere göre ise toplam olarak 8,256,000 Helen'in %55 Yunan Krallığı'nda geri kalan % 45'nin ise dışarıdaydı. Eleutherios Venizelos, **Greece Before The Peace Congress of 1919; A Memorandum Dealing With The Right of Greece**, American-Hellenic Society, Newyork,1919, s.1; Helmreich, **From Paris To Sevres**, s.39-40.

²⁰ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş ile İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü), 3.Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011, s.50.

²¹ Helmreich, **From Paris To Sevres**, s.40.

²² Paul Helmreich, **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, (Çev. Şerif Erol), Sabah Yay., İstanbul,1996, s.29.

²³ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, Çağdaş Matbaa ve Yay., İstanbul, 2000, s.16.

²⁴ Laurence Evans, **Türkiye'nin Paylaşılması**, (Çev. Tevfik Alanay), Milliyet Yay., İstanbul, 1972, s.51-85.

tanımlanmıştı.²⁵ İtalyanlar bu antlaşmaya dayanarak İzmir'in kendilerine verilmesini istemiştir. ABD'nin kendisinin savaşa girişinden evvel İtilaf Devletleri'nin arasında imzalanmış olan gizli antlaşmaları tanımadığını açıklaması ve St. Jean-de-Maurienne Antlaşması'nın Rusya tarafından tasdik edilmemiş olması, İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşmanın yok hükmünde olduğunu ilan etmiş olmasına rağmen İtalya barış konferansında bu antlaşmaya dayanarak İzmir'in kendisine verilmesinde ısrar etmiştir. Konferansta İngiltere, ABD ve Fransa'nın İzmir'in Yunanlara verilmesi yönündeki teklifleri İtalya'nın büyük tepkisi ile karşılaşmıştır.²⁶

İtalya'nın karşı çıkmasına rağmen Yunanistan'ın toprak talepleri konferansta büyük oranda kabul görmüştür. Bu şartlar altında İtalyan temsilciler heyeti 24 Nisan 1919'da barış konferansını terk etme kararı almış ve gizli antlaşmayla kendisine vaat edilen Anadolu topraklarını işgal etmeye başlamıştır. İtalya Başbakanı Orlando'nun konferansı terk ettiği 24 Nisan'da bir İtalya birliği Konya'ya ulaşmıştır.²⁷ 29 Nisan'da ise İtalyan Caio Duilic Zırhlısı İzmir Limanı'na gelmiştir.²⁸

İtalya'nın konferansı terk etmesi ve Konya'ya asker çıkarması üzerine Başkan Wilson, Lloyd George ve Clemenceau, atılması gereken adımın ne olduğu noktasında bir değerlendirmeye girişmişlerdir. Paris'te 2 Mayıs'tan 10 Mayıs 1919'a kadar devam görüşmeler sonucunda Dörtler Konseyi, 10 Mayıs 1919 saat 15.00'deki toplantısında Yunanistan'ın İzmir'i işgaline karar vermiştir.²⁹ Verilen karara göre İzmir'in Yunanlara işgal ettirilmesi Türk zulmü ve İtalya'nın İzmir'i işgal etmesini önlemek gibi iki gerekçeye dayandırılmıştır.³⁰ Bu iki "sebebe" yüzünden Yunanların 1919'un Mayıs ayında İzmir'e çıkmalarına izin verilmiştir.³¹

Alınan işgal kararı bir nota³² ile müttefik devletler adına Calthrope tarafından 14 Mayıs 1919 akşam 10.00'da 17.Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya ve Vali

²⁵ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 2006, s.15.

²⁶ Pallis, **a.g.e.**, s.45.

²⁷ Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili Yunan Belgeleri**, s.59.

²⁸ Sina Akşin, "*Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı*", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk Yunan İlişkileri**, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yay., Ankara,1986, s.174.

²⁹ **Papers Relating To The Foreign Relations Of United States, The Paris Peace Conference, 1919**, Vol. V, s. 576-579.

³⁰ Akşin, *Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı*, s.174.

³¹ Pallis, **a.g.e.**, s.40.

³² Calthrope'un İzmir'in işgalini haber veren notası şöyleydi: "*Ekselans! Müttefik devletlerin hükümetleri ile Türkiye arasında akdedilen mütarekenin 7.maddesine dayanılarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiş olduğunu tebliğe memurum. İş bu karar Osmanlı Hükümeti'ne*

İzzet Paşa'ya bildirilmiştir.³³ Notanın ardından Ali Nadir Paşa hemen harekete geçmiş ve durumu telgrafla Harbiye Nazırı Şevket Paşa'ya bildirerek ne yapması gerektiğini sormuştur. Harbiye Nazırı Şevket Paşa verdiği cevapta: “*Babıali'nin işgal hakkında bilgisi yoktur. Amiralin notasının mütareke gereği sayılıp karşı gelinmemesi lazımdır.*” demiştir.³⁴

Harbiye Nazırı “sessiz kalınmasını” telkin etmiştir; ancak İzmir halkı işgale karşı sessiz kalmamıştır. Notanın halk tarafından duyulmasının ardından oluşan havayı Kazım (Özalp) Bey şöyle anlatmıştır: “*Bu kara haber herkes üzerinde yıldırım tesiri yaptı. Halk adeta bir ölüm havası seziyormuş gibi heyecanlı idi. Karşılaşan bakışlar birbirine destek arıyorlardı. 14 Mayıs akşamının güneşi koyu renkler içinde ağır ağır batarken İzmir'e karanlık bir hüznün çöküyordu. Halk hükümet meydanında toplanmaya başladı... Valiye bir heyet gönderilmesine karar verildi. Vali, işgal esnasında sükûnet ve itidalin muhafaza edilmesini ve İtilaf Devletleri'ni gücendirecek bir nümayişe meydan verilmemesi nasihatinde bulundu*”.³⁵ Valinin bu tavrından rahatsız olan bir grup genç, İzmir'de bir parkta yakaladıkları Nadir Paşa'ya: “*Paşa ne yapmak lazımsa söyleyiniz yapalım. Bizi eli kolu bağlı düşmana teslim mi edeceksiniz?*” diye tahkir edercesine hitap etmiştir. Vali, ihtiyat zabiti ile İzmir gençlerinden mürekkep bir gruba karşı yüzünü yere eğerek sukuttan başka bir cevap verememiş, aksine kışladaki silah ve cephanenin halk tarafından yağma (!) edilmesi ihtimalinin önüne geçmek için bu silahların muhafazasını emretmiştir.³⁶

İzmir'in işgal edileceğinin duyulması üzerine vatanperverler İzmir'de Sultani Mektebi'nde bir araya gelerek işgale karşı verilecek tepkinin nasıl olması gerektiğini konuşmuşlardır. Neticede işgale kesin olarak karşı durulması gerektiği ve hazırlanacak olan beyannameye göre hareket edilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Red-i İl-

*bildirilmiştir. Bu askeri kafilenin yarın 15 Mayıs 1919'da İzmir'de mahalli saat ile 08.00'da İzmir'e varması beklenmektedir. Karaya çıkarma derhal başlayacaktır... Türk kıtalarının, yarın sabah Yunan askeri makamlarının kendilerini ilgilendiren isteklerini bildirinceye kadar kışlalarında kalmalarını, çıkması muhtemel esef verici bir hadiseyi önlemek maksadıyla dilerim. Bu yolda çıkacak bir vakanın İzmir ile etraf sancak ve kazalarında heyecan ve asayişsizlik yaratabileceğini ekselansları çok iyi bilirler... Telgraftane, Britanya askerleri tarafından işgal edilmiş olacaktır...” Jeasckhe, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, s.77.*

³³ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, C.5, Nehir Yay., İstanbul, 1993, s. 59.

³⁴ Taçalan, **a.g.e.**, s. 236.

³⁵ Kazım Özalp, **Milli Mücadele 1919-1922**, C.I, 4.Baskı, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 4.

³⁶ Haydar Rüştü Öktem, **Mütareke ve İşgal Anıları**, (Haz. Zeki Arıkan), TTK Yay., Ankara, 199, s. 66.

hak Cemiyeti beyanamesini Mustafa Necati, Moralızade Halit, Ragıp Nurettin Beyler kaleme almıştır. Bu beyanname Anadolu matbaasında basılmıştır.³⁷

14 Mayıs 1919'da İzmir halkı tarafından işgale karşı direnme kararı alınmış olmasına rağmen neyin nasıl yapılacağına ve nasıl bir yol takip edileceğine ilişkin net bir yol haritası ortaya konulamamıştır. İlk aşamada işgale karşı oluşan tepki milliyetçi duyguları tetikleyerek böyle bir kararın alınmasına zemin hazırlamıştır; ancak bu direniş hareketini kimin yürüteceği de henüz belirlenememiştir.³⁸

İzmir'in işgaline tepki gösterilmesi gerektiğini düşünen ve işgalden bir gün önce İzmir'de bir park kıraathanesinin önünde toplanan grubun başını çeken Miralay Kazım Bey (Özalp), silahlı mukavemetin ancak İzmir dışında mümkün olabileceğini gördüğünden eli silah tutan herkesin İzmir'i terk ederek Ödemiş taraflarına çekilmesini ve bu kararın ulaşılabilen herkese bildirilmesini istemiştir. Direniş merkezi olarak Ödemiş'in tercih edilmesinin sebebi Celal Bey ve Gökçe Efe'nin muhtemel düşman işgaline karşı Ödemiş'te tedbirler almış olmalarıdır.³⁹

Hazırlıklar devam ederken Yunan askeri 15 Mayıs 1919'da İzmir'e girmiştir.⁴⁰ Yunanların İzmir'i işgali ile birlikte Greklerin gösterileri de başlamıştır.⁴¹ Ancak bu işgal İtilaf Devletleri'nin beklediği, İstanbul Hükümeti'nin de emir verdiği gibi sessiz ve sakin gerçekleşmemiştir. Yunan askerinin karaya adım atması ile birlikte tırmanan gerilim Hukuk-i Beşer gazetesinin yazı işleri müdürü, takma adı Hasan Tahsin Recep, asıl adı Osman Nevres Bey'in Yunan Efzun Alayı'nın önünde yürüyen bayraktarı vurması ile çatışmaya dönmüştür.⁴² Bu çatışmada 300-400 civarında Türk şehit olmuş, Yunanlar ve Rumlar da iki Efzun askeri ile birlikte 100 kadar ölü ve yaralı vermişlerdir.⁴³ Türk kaynaklarına göre ise İzmir'in işgali sırasında, Yunanlılar tarafından 20 subay ve ileri gelen bazı kişiler şehit edilmiştir.⁴⁴ Ayrıca işgal sırasında gümrükteki mallar ve şehirdeki mağaza ve dükkânlar tamamen yağma edilmiş-

³⁷ Öktem, **a.g.e.**, s. 67.

³⁸ Öktem, **a.g.e.**, s. 68.

³⁹ Öktem, **a.g.e.**, s. 66.

⁴⁰ Simith, **Yunan Düşü.**, s. 133.

⁴¹ Paul Gentizon, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, (Çev. Fethi Ülkü), 2.Baskı, Bilgi Yay., İstanbul, 1994, s. 14.

⁴² Jeasckhe, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 80; Öktem, **a.g.e.**, s. 79.

⁴³ Simith, **Yunan Düşü.**, s. 135.

⁴⁴ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, S. 37; B. No: 898.

tir.⁴⁵ Yunanların bu zulüm ve çapulculukları Türk milliyetçiliğini büsbütün kızıştırmıştır.⁴⁶ Müslüman halka bu zulümler yapılırken İzmir'deki Rumlar Yunan askerinin karaya ayak basışını sevinç gösterileri ile karşılamıştır.⁴⁷

İzmir'in işgali ve Yunanların daha ilk günden yaptıkları zulüm ve cinayetler Anadolu'da büyük bir tepki ve öfkeyle karşılanmıştır. Anadolu'dan İstanbul'daki İngiliz, ABD, Fransa ve İtalya'nın siyasî delegelerine, Wilson'a ve Amerikan Kongresi'ne, matbuat cemiyetlerine birer telgraf çekilerek işgal protesto edilmiştir.⁴⁸

Anadolu halkından yükselmeye başlayan bağımsızlık ve direniş hareketlerine karşılık, İstanbul Hükümeti'nde Damat Ferit Paşa İzmir'in işgalinden 2 gün sonra 17 Mayıs 1919'da Padişah istifasını sunarak hiçbir şey yapmadan hükümetten çekilmiştir.⁴⁹ Fakat ilginç bir şekilde Padişah Vahdettin, hükümeti kurma görevini yine Damat Ferit Paşa'ya vermiş ve 19 Mayıs 1919'da yeni kabine kurulmuştur.⁵⁰

Yeni kurulan kabinede Harbiye Nezareti'nin başına getirilen Şevket Turgut Paşa, İzmir ve çevresindeki karışık durumu düzeltmek için önlemler almaya koyulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak güvenilen bir subay olan Albay Bekir Sami Bey'i İzmir'de dağıtılan 56.Tümen Komutanlığı'na atamış; ilaveten Yunanların Ali Nadir Paşa'yı tutuklamalarından dolayı boş kalan 17. Kolordu Komutanlığı görevini de vekâleten kendisine vermiştir. İlk masraflar için ise bin lira vererek "*vatan neyi emrederse onu yap*" talimatı ile onu vazifesine göndermiştir.⁵¹

Öte yandan Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa (Çobanlıoğlu), 16 Mayıs sabahı yayınladığı emirle birliklerin hiçbir surette yerlerini terk etmemelerini ve silahlarını bırakmamalarını, üst komutanlıklarla bağlantıyı kaybetmemelerini istemiş;bundan başka Ege bölgesini takviye için 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet (Met) Paşa'nın

⁴⁵ M. Tayyib Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 87.

⁴⁶ Jhon Grew, **Atatürk ve İnönü**, (Çev. Muzaffer Aşkın), Cumhuriyet Gazetesi Yay., İstanbul, 2000, s.10.

⁴⁷ Muhammet Güçlü, "*İzmir'in İşgaline Tanık Bir Zatın Kaleminden: "İzmir'de Neler Oldu? 1336/1920"* Kitapçığı Üzerine", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (2011/Bahar), X/22, s. 69.

⁴⁸ Yücel Özkaya, "*İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri*", **Atatürk Yolu Dergisi**, (1988), C.1, S.1, s.67.

⁴⁹ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s. 33.

⁵⁰ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.I, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010, s. 270; İbrahim Artuç, **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Kastaş Yay., İstanbul, 1987, s. 86.

⁵¹ **Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları**, (Haz. Muhittin İnal), Cem Yay., İstanbul, 1994, s. 24.

Bandırma, Balıkesir bölgesine intikalini emretmiş, İzmir’de dağılan 56. Tümeni de bu kolorduya bağlamıştır. Zira 56. Tümen Komutan ve subayları Yunan askerleri tarafından tutuklanmış, 56. Tümen’in İzmir’deki 174. ve Urla’daki 173. Alayları dağılıp gitmiş, Ayvalık’ta bulunan 172. Alay’dan başka bir birlik kalmamıştı. İzmir Kolordusu’nun diğer tümeni olan 57. Tümen Aydın’da olduğu için bu işgalin uzağında kalmıştır. Cevat Paşa, birliklere Yunan ilerleyişi karşısında gerekirse çarpışmak pahasına silahlarını hiçbir şekilde terk etmemelerini emretmiştir.⁵² Bu ilk kıvılcıklar daha sonra bölgede büyük bir direnişe dönüşmüş, Kuvayı Milliye birliklerinin oluşmasına ortam hazırlamıştır. İzmir’in işgali, yalnız Türk milliyetçiliğini harekete geçirmekle kalmamış, 1919-1922 Türk-Yunan savaşının da nedeni olmuştur.⁵³

İzmir’in işgalinin ardından Yunanlar Batı Anadolu’da işgal sahasını genişletmeye başlamıştır. İzmir’in işgalini takip eden 16 ve 17 Mayıs 1919’da birer müfreze ile Urla ve Çeşme’yi işgal etmişlerdir. Bundan sonra da Yunan kuvvetlerinden bir kol deniz yoluyla Ayvalık istikametine, diğer bir kol İzmir’in kuzeyine, üçüncü bir kolda doğu tarafına hareket ettirilmiştir.⁵⁴

Yunan Genelkurmay’ı, işgalleri kolay bir şekilde gerçekleştirmek ve yaymak için 18 Mayıs 1919’da takviye olarak 6. Adalar Tümeni’ni, 8. Girit Tümeni’ni ve bir jandarma taburunu İzmir’e çıkarmıştır. Bu işlem tamamlandıktan sonra Venizelos 20 Mayıs 1919’da Albay Zafiriou’ya işgal sahasının genişletilmesi emrini vermiştir. Venizelos’un bu talebi, üç büyükler tarafından işgal sahasının sınırlarının çizilmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Amiral Calthrope bu hususun farkında olarak 17 Mayıs’ta durum ile alakalı Paris’teki Yüksek Konsey’den malumat istemiş, Yüksek Konsey, Batı Anadolu’daki Yunan işgal sınırlarını “İzmir ve Ayvalık kazası” olarak belirlemiştir. Yüksek Konsey’in bu kararı işgal devletleri Akdeniz Donanması Komutanı Calthrope’un eline ancak 28 Mayıs günü ulaşmış; fakat bu sırada Venizelos, Yunan kıtalarına ileri yürüyüş emrini çoktan vermiştir.⁵⁵

Albay Zafiriou, Venizelos’un emrini yerine getirmek ve belirtilen bölgeleri işgal etmek için bir dayanağa; gerekçeye ihtiyaç duymuştur. 23 Mayıs 1919 günü

⁵² Artuç, **a.g.e.**, s. 89.

⁵³ Arnold J Toynbee, **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, C.II, (Çev. Kasım Yargıcı), Cumhuriyet Gazetesi Yay., Ankara, 1999, s. 7.

⁵⁴ Özalp, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁵ Jeasckhe, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 84.

harekâta başlamak için birliklerine yayınladığı emirde “800 Türk askeri ile 4.000 kişilik Türk çetesinin, silah depolarını yağma ederek top ve makineli tüfekleri ile Aydın’da toplandıkları, düzensiz Türk kuvvetlerinin Manisa civarında katliam yapmak üzere hazırlık yaptıklarına” dair rapor aldıklarını bildirmiş böylece işgale bir gerekçe uydurmuştur.⁵⁶

26 Mayıs 1919’da Yunan kuvvetleri hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Manisa’ya girmiştir. 17. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey’in Manisa Mevki Kumandanlığı’na vermiş olduğu emir nedeniyle buradaki birlikler Salihli istikametine çekildiğinden işgal kolay gerçekleşmiştir.⁵⁷ Manisa’nın işgalinden hemen sonra Yunan birlikleri Aydın yönünde yürüyüşe geçmişlerdir. Bu yürüyüş, 27 Mayıs 1919’da Aydın’ın işgali ile neticelenmiştir.⁵⁸

28 Mayıs 1919’da Yunan kuvvetleri Ayvalık’ı işgale koyulmuş, 28/29 Mayıs gecesi sabaha karşı Ayvalık’a asker çıkarmaya başlamıştır. O sırada orada bulunan 172. Alay Kumandanı Kaymakam Ali Bey (Çetinkaya), işgal ve istila teşebbüslerine karşı koyacağını Yunan kumandanına bildirmiştir. Ali Bey’e, Köprülü Hamdi Bey yanındaki kuvvetlerle katılmıştır. Bu çıkarma sırasında İzmir’den sonra Yunanlarla Türkler arasında ilk çarpışma burada vuku bulmuştur. Çarpışmalar neticesinde Ayvalık Yunan askerleri tarafından işgal edilmiş ve Türk kuvvetleri gerilere çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁹ 28 Mayıs’ta Tire de işgal edilmiştir.⁶⁰

29 Mayıs 1919 tarihinde de ileri yürüyüşüne devam eden Yunan kuvvetleri, mukavemetle karşılaşmadan Turgutlu’yu işgal etmiş,⁶¹ 1 Haziran 1920’de ise Ödemiş’e saldırmıştır. Ödemiş’in işgali diğer işgallerden biraz farklı olarak cereyan etmiştir. 25 Mayıs’ta Bayındır ve 28 Mayıs’ta Tire’nin Yunanlar tarafından işgal edilmesinin ardından Ödemiş tehdit altında kalmıştı. Jandarma komutanı Tahir Fethi, Ödemiş deposundaki silahları mücadele için teşvik edilen halka dağıtarak teşkilat yapmaya başlamıştı. Birçok silah dağıtıldığı halde ancak 120 kişilik bir kuvvet Yunan işgaline karşı koymak maksadıyla bir araya gelebilmiştir.⁶² Bu küçük milis kuv-

⁵⁶ Artuç, a.g.e., s. 95.

⁵⁷ Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları, s. 31.

⁵⁸ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S.114, B.No.4199.

⁵⁹ Ali Çetinkaya, Ali Çetinkaya’nın Hatıraları, AAM Yay., Ankara, 1993, s. 51.

⁶⁰ Özalp, a.g.e., s. 15.

⁶¹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.I, s. 86.

⁶² Miralay Bekir Sami Günsav’ın Kurtuluş Savaşı Anıları, s. 68.

vetine “*Kuvayı Milliye*” adı verilmiş ve kumandanlığını da Tahir Fethi Bey üzerine almıştır.⁶³ Bu kararın alınmasından sonra, Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey büyük bir cesaret örneği göstererek, İtilaf Devletleri temsilcilerine 29 Mayıs 1919’da çektiği telgrafta “*silahlar patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve elim olacaktır... Artık biliniz ki, kalem değil silah dönüyor*” sözüyle Kuvayı Milliye’nin silahlı mücadelesini ilan etmiştir.⁶⁴

Ödemiş Kuvayı Milliyesi ile Yunan Efsun Taburu arasında 1 Haziran 1919 günü sabah saat 07.30’da ilk silahlar patlamıştır. Akşama doğru sonuç belli olmuş ve Türk kuvvetleri 2 şehit, 20 yaralı ile Ödemiş’i terk ederek geriye doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Bu muharebeye “İlk Kurşun Muharebesi” adı verilmiştir.⁶⁵ Bu çarpışmadan sonra Yüzbaşı Tahir’in kuvvetleri dağılmamış, kendileri gibi silahlanan diğer kahramanlarla Milli Mücadele’nin ateşini yakmışlardır. Nitekim Mustafa Bey komutasında Alaşehir, Yörük Ali Efe komutasında Aydın, Hamdi Bey Komutasında Denizli, Ayazmentli Niyazi Bey komutasında Ayvalık, Yüzbaşı Kemal Komutasında Balıkesir Kuvayı Milliyeleri birbiri sıra kurulmaya başlamıştır.⁶⁶

Ödemiş’in işgalinin ardından ilerleyişine devam eden Yunan kuvvetleri, 3 Haziran’da Nazilli’yi,⁶⁷ 5 Haziran’da Akhisar’ı, 12 Haziran’da ise Bergama’yı işgal etmişlerdir.⁶⁸ Fakat Akhisar’ın işgali sırasında ortaya konan tavır milli ruhu rencide etmesi ve bölge halkının korku ve panik içinde Yunan işgalini kabullenmeye meyletmesi bakımından can sıkıcı bir örnek teşkil etmiştir. Bekir Sami Bey, Akhisar’ın işgalinden evvel buraya giderek kasaba halkını Yunan işgaline karşı direnişe çağırmasına rağmen istediği tepkiyi alamamıştır. Bekir Sami Bey yaşananları daha sonra hatıratında şöyle aktarmıştır :“(…) *Kaymakam başlarında olmak üzere Akhisar’ın ileri gelenleri toplanıp kaldığımız otele geldiler. Kasabaya gelmemizden rahatsız olmuşlardı. Ben, Yunanların amacının Türk varlığını, islamın varlığını yok etmek olduğunu, İstanbul Hükümeti’nin hem aciz hem de hain olduğundan bahisle “Yunanlara karşı küçük bir karşı koyuş bizi kurtarmaya yetecektir.(…)” dedim. Bu etkili*

⁶³ Sebahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C.I, Kastaş Yay., İstanbul, 1987, s. 248; Zeynep Kalyoncuğlu, **Anadolu’da Kuva-yı Milliye’nin Oluşumu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 116.

⁶⁴ Rahmi Apak, **Batı Cephesi Nasıl Kuruldu ?**, TTK Yay., Ankara,1990, s. 70.

⁶⁵ Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1993, s. 63.

⁶⁶ Artuç, **a.g.e.**, s.105.

⁶⁷ **ATBD**, S.114, B.No.4203.

⁶⁸ Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya**, C.I, s. 204.

konuşmadan sonra heyet arasından muhterem bir görüntü veren yaşlı bir vatandaş ayağa kalkıp sarık ve cüppesinden utanmadan :“ Namus, din, vatan ve ırzı hükümet düşünsün. Bizim alınımıza ne yazıldı ise biz ona razıyız. Efendim, bizler aciziz, karıyız, hükümet bir şey yaparsa ne ala, yapmazsa sizin dediklerinizi yapamayız” demiştir. Bu tepki hayret ve üzüntüyle karşılanmıştır.⁶⁹

İşgale karşı koymak gerektiğini savunan vatanperverlerin yanı sıra işgali kabullenmiş bazı kesimlerin varlığı da söz konusu olmuştur. Ancak Batı Anadolu’da yaşanan işgaller burada savunma ruhunun uyanmasını, Kuvayı Milliye fikrinin gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır; bunda 17. Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami ve 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Beyler ile Bandırma Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ve 61. Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) Bey’in çalışmalarının olumlu katkısı olmuştur. Kuvayı Milliye teşkilatı fikri giderek bütün Anadolu’da benimsenmeye ve gittikçe genelleşmeye başlamıştır. Hatta Anadolu halkından Avrupa’da öğrenimde bulunan Mahmut Esat (Bozkurt), Şükrü Saraçoğlu gibi bir kısım gençler öğrenimlerini bırakarak ülkeye dönmüş ve Kuvayı Milliye fikrinin gelişmesini ve yayılmasını sağlamışlardır.⁷⁰

İşgaller sürecinde özellikle Ayvalık ve Ödemiş’te Türk kuvvetleri tarafından gösterilen mukavemet Yunan Genelkurmayı’nı önemli ölçüde ürkütmüş olacak ki, işgali yürüten Yunan subayı Zafirov’u işgaller için tümenin yetersiz kaldığını söyleyerek Yunanistan’dan İzmir’e sürekli takviye kuvvetler gönderilmesini talep etmiştir. Bu talepler doğrultusunda gönderilen takviye kuvvetler ile 15 Haziran 1919’da İzmir’deki Yunan kuvvetleri üç tümen ve bir tugayı bulmuş ve bunların bağlı oldukları kolorduya komutan olarak atanan General Nider, karargâhını İzmir’de kurmuştur.⁷¹

General Nider, yine de elindeki kuvvetlerin yetersiz olduğunu inanmıştır. Çünkü aldığı raporlar Türklerin ordu ve sivil çeteler halinde her tarafta taarruz içinde toplandıkları yönünde olmuştur. Nider, 15 Haziran 1919’da İzmir’e ayak bastığı sırada daha önce Yunan askerleri tarafından işgal edilen Bergama’nın asker ve sivil kuvvetlere baskın şeklinde bir taarruzla geri alındığını ve buradaki Yunan kuvvetle-

⁶⁹ Miralay Bekir Sami Günsav’ın *Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 38.

⁷⁰ Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı*, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Açılış konuşmaları-Bildiriler, AAM Yay., Ankara, 1994, s.767.

⁷¹ Artuç, a.g.e., s.40.

rinin ağır kayıplar vererek geri çekildiklerini öğrenmiştir. Halk kuvvetleri ile bazı nizamiye müfrezeleri, Kuvayı Milliye namı altında 14 Haziran 1919'da Bergama'ya baskın yaparak orda bulunan Yunan müfrezesi efradını, kısmen imha etmiş; geri kalan efrat da Menemen ve Dikili istikametlerine kaçmak zorunda kalmıştır. Böylece Bergama Yunanlardan geri alınmıştır.⁷² Bergama baskını Kuvayı Milliye'nin ilk taarruzu olmuştur.⁷³ Fakat Bergama'nın işgalini gurur kırıcı bulan General Nider, üstün bir taarruzla Bergama'yı 20 Haziran'da tekrar işgal etmiştir.

1919'un sonlarına doğru Batı Anadolu'da komutanlardan ve aydınlardan gelen yoğun çabalar sonucunda zayıfta olsa bir cephe kurulması sağlanmıştır. Albay Kazım komutasında Ayvalık kesimi, Yarbay Arif komutasında 176., 186., 189. ve 190. Alaylarla birkaç mili müfrezeyi kapsayan Soma kesimi ile 188. Alay ve birkaç mahalli milis kuvvetinin katıldığı Akhisar kesiminde bir kuzey cephesi oluşmuştur. Bu cephenin orta kesiminde Jandarma Yüzbaşı Tahir Fethi komutasında 68. Alay mürettep taburu, Çerkez Ethem, Parti Pehlivan milli müfrezeleriyle birkaç küçük gönüllü grubu yer almıştır. Bunlarda Eşme'de bulunan 17. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami'nin emir ve komutasında Merkez Cephesi'ni oluşturmuştur. Aşağıya doğru Demirci Mehmet Efe, Kılıoğlu Mestan Efe ve daha birkaç gönüllü grubunun örgütlendiği 57. Tümen Komutanı Albay Şefik komutasında olan Güney Cephesi kurulmuştur. Ancak 5 tümene (54.230) çıkarılmasına çalışılan işgal gücü karşısında bütün bu Türk kuvvetlerinin toplamı 1500 tüfekliyi geçememiştir.⁷⁴

İzmir'in işgali ve burada cereyan eden olaylardan sonra Yunanistan'ın bu bölgede yerleşmek ve bölgeyi ilhak etmek niyetine karşılık müttefiklerde Yunanlıların bir an önce Anadolu'dan çekilmelerinin zaruri olduğu kanaati hâkim olmuştur. Bu kanaatlerine rağmen Paris Barış Konferansı'nda Yüksek Şura, Yunan işgal sahasını Milne Hattı'nı çizerek sınırlandırmaktan başka bir şey yapmamıştır. Paris Barış Konferansı'nda Yüksek Şura, 18 Temmuz 1919 tarihinde Yunanlılar ile Türk milli kuvvetleri arasında bir sınır tespiti yapılmasını ve bu görevin Kuzey Anadolu İtilaf Devletleri İşgal Kuvvetleri Komutanı General Sir George Milne'ye verilmesini kararlaştırmıştır.⁷⁵ Bu karar doğrultusunda 13 Ağustos 1919'da İngiliz Generali Han-

⁷² Özalp, **a.g.e.**, s.25.

⁷³ Kazım Özalp, "Kazım Özalp Anlatıyor", **Yakın Tarihimiz**, C.2, S.20, s.196.

⁷⁴ Özalp, *Kazım Özalp Anlatıyor*, s.196.

⁷⁵ Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde Milne Hattı", **AAMD**, C.VII, S.21, s.568.

ri'nin başkanlığında bir komisyon Soma'ya gelerek yerel yetkililerle görüşmüştür. Komisyonun vazifesi; Paris Barış Konferansı'nın kararıyla Yunan kıtası tarafından işgal olunan İzmir sancağı ve Ayvalık kazası hududunda tarafsız işgal hududu tayin ederek herkesin yerli yerinde oturmasını, düşmanlığın terk olunmasını ve muhacirlerin yerlerine dönmelerini temin etmek olmuştur.⁷⁶ Bu amaç doğrultusunda Milne Heyeti, Türk ve Yunan kuvvetlerinin birbirinden ayırmak üzere bir hat belirlemiştir. Milne Hattı olarak tanımlanan bölge, Kuşadası-Aydın-Ödemiş-Kasaba(Turgutlu)-Manisa-Bergama hattının ilerisinden çizilmiştir.⁷⁷ Ancak Yunan kuvvetleri yer yer taarruza geçerek bu hattı ihlal etmek suretiyle saldırılarına devam etmişlerdir.

Bergama baskını ile başlayan ve Yunan askerini zor durumda bırakan ani saldırılar, Malgaç baskını ile devam etmiştir. Nazilli ile Aydın arasındaki büyük Malgaç demiryolu köprüsü, Yörük Ali Efe'nin düzenlediği Malgaç baskını ile tahrip edilerek burada bulunan Yunan koruma birliği imha edilmiştir. Baskında bizzat rol alan Asaf Gökbel'in ifade ettiğine göre yirmiden fazla piyade tüfeği ile bir makineli tüfek ve bolca cephaneye elde edilmiştir.⁷⁸ Malgaç baskınının ardından General Nider, Nazilli'de bulunan Yunan taburunun Aydın'a çekilmesini emretmiştir. Bu sırada bu durumu haber alan Türk kuvvetleri, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey'in emri üzerine ani bir saldırı ile önce Nazilli'yi tekrar geri almış; ardından Aydın'ın hemen batısında bulunan Erbeyli tren istasyonuna yapılan baskınla demiryolunu tahrip ederek 30'u ölü olmak üzere Yunanlara 70 kayıp verdirmiştir.⁷⁹

Art arda gelen baskınlar ile işgal ettiği yerlerde hâkimiyeti kaybeden General Nider, son durum karşısında Aydın'ın da tehlikeye düştüğünü düşünmüştür. General, Venizelos'a gönderdiği 21 Haziran 1919 tarihli raporunda: "*Tam bir Türk seferberliği ve kuvvetli bir Jön Türk örgütü karşısında bulunuyoruz. Her taraftan taarruza uğrayarak, her gün bir miktar arazi terk etmeye mecbur oluyoruz. Şayet derhal yeterli kuvvet, hiç olmazsa bir tümen gönderilmeyecek olursa pek yakında İzmir tehdit altında bulunacaktır.*" diyerek durum hakkında bilgi vermiş ve acele takviye kuvvet istemiştir.⁸⁰ Nider'in beklediği gibi Türk kuvvetleri 28 Haziran 1919'da Aydın'a sal-

⁷⁶ Özalp, a.g.e., s.54.

⁷⁷ Gökbelgin, a.g.e., s. 177.

⁷⁸ Asaf Gökbel, **Milli Mücadele'de Aydın**, Aydın, 1964, s. 127-128.

⁷⁹ **İstiklal Harbi Gazetesi**, 21 Haziran 1919, No.34.

⁸⁰ Selek, **Anadolu İhtilali**, C.I, s.253.

dırmıştır. 30 Haziran'da şehir Türk kuvvetlerinin eline geçmiştir. Çekilen Yunanlar büyük kayıplara uğramıştır.⁸¹ Bu savaş sırasında Yunan askerleri Aydın halkına çeşitli zulümler yapmıştır.⁸² Ancak Yunan kuvvetlerinin saldırısı ile 3 Temmuz 1919'da şehir tekrar Yunanların eline geçmiştir.⁸³ Bu savaşlarda Aydın Kuvayı Milliyesi çok çetin ve başarılı mücadeleler vermiştir.

Kuvayı Milliye birliklerinin başarıları teşkilata yeni katılımlarla direniş halkasının Batı Anadolu'nun tamamına yayılmasına ortam hazırlamıştır. Batı Anadolu'nun güneyinde Denizli'de, kuzeyinde ise Balıkesir'de Kuvayı Milliye'ye katılımların artmasından dolayı Kuvayı Milliye hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır.⁸⁴

Batı Anadolu'da İstiklal mücadelesi Kuvayı Milliyeciler üzerinden büyüyüp şekillenirken, kurtuluşun Anadolu'da olduğuna inanan ve bir fırsatını bulup Anadolu'ya geçmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa, İzmir'in işgaline denk gelen günlerde 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Karadeniz bölgesindeki olayları önlemek göreviyle Anadolu'ya geçme fırsatını bulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Pazartesi sabahı saat 06.00'da beraberinde 18 subay⁸⁵ ile birlikte Samsun'a çıkmış ve Anadolu'da Milli Mücadeleyi örgütlemeye başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçer geçmez halkı işgallere karşı tepki göstermeye çağırmıştır. İlk olarak Havza Genelgesi ile "mitingler yapılmasını milli gösteride bulunulmasını ve işgallerin protesto edilmesini" isteyerek işgallere karşı tepki gösterilmesini istemiştir.⁸⁶ Ardından 21-22 Haziran 1919'da Amasya Tamimi'nde yer alan "Milletin bağımsızlığını, yine milletin engelleri yenme kararı kurtaracaktır" ifadeleri ile istiklal savaşının şekil ve yöntemini dile getirmiştir.⁸⁷

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Anadolu'da milli direnişin örgütlenmesi İtilaf Devletleri'nin işine gelmemiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyet-

⁸¹ Belen, **a.g.e.**, s. 80; Apak, **a.g.e.**, s. 95-101.

⁸² Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yay., Ankara, 2000, s. 42.

⁸³ Celal Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, (Haz. Rıdvan Akın), 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014, s. 51.

⁸⁴ Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye'nin teşkilatlanması ve faaliyetleri için bkz. Adnan Sofuoğlu, **Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994; Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu Kuva-yi Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2002.

⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Samsun'a çıkanlar için bkz. Fethi Tevetoğlu, **Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987, s.16; İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi**, 2.Baskı, TTK Yay., Ankara, 2014, s. 277.

⁸⁶ **Milli Egemenlik Belgeleri**, s.8.

⁸⁷ **Milli Egemenlik Belgeleri**, s.13.

lerine son verilmesi ve batıda direnişin durdurulması için İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamıştır.

İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne baskıları artarak devam ederken Batı Anadolu'da Kuvayı Milliye birlikleri gittikçe kuvvetlenmiştir. Evvela Çerkez Ethem, ardından suçlarının affedilmesi karşılığında dağdan inen Demirci Mehmet Efe Kuvayı Milliye saflarına katılmıştır.⁸⁸ Efe, Aydın cephesinde kısa zamanda otoritesini kurmuş, Kuvayı Milliye komutanı Binbaşı Şükrü'yü de zorla uzaklaştırarak bütün bölgedekilerin komutasını eline almıştır.⁸⁹

Batı Anadolu'da milli direniş güçlenmeye devam ederken Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'yi örgütleme çalışmalarına hız vermiştir. 1919'un Temmuz ayı Anadolu'da doğusu ve batısı ile tam anlamıyla "yerel kongre iktidarlarının" egemen olduğu bir dönem olmuştur.⁹⁰ 23 Temmuz- 7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ve 54 delegenin⁹¹ katılımı ile Erzurum Kongresi toplanmıştır. Doğu illeri halkının Ermeni tehlikesine karşı kendilerini korumak amacıyla bir araya geldiği kongrede, Ermenilerin toprak talep ettikleri Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis, Trabzon ve Samsun'un birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu vurgulanmış, İstanbul Hükümeti'nin vatanın bağımsızlığını koruyamadığı takdirde geçici bir hükümet kurulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı 9 kişilik bir Temsil Heyeti'nin kurulmasına da karar verilmiştir.⁹² Alınan kararlar bir beyanname ile duyurulmuştur.⁹³ Erzurum Kongresi, Mustafa Kemal Paşa için umumi milli kongre mahiyetinde bir bünyeye sahip olacak Sivas Kongresi için bir esas hazırlamıştır.⁹⁴

⁸⁸ TBMM Hükümeti'nin Milli Mücadele sırasında memleketim müdafaasına katılan fakat daha evvelki dönemlerde suçlu buldukları gerekçesiyle aranan şahısları affettiği, mahkûmların Kuvayı Milliye'ye katılma isteklerini ise değerlendirdiği görülmüştür. **B.C.A.30.10.0/104.681.3.**

⁸⁹ Artuç, **a.g.e.**, s. 153.

⁹⁰ Bu dönemle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları**, 4.Baskı, YKY Yay., İstanbul, 2016.

⁹¹ Mahmut Goloğlu, kongreye katılan delege sayısının 57 olduğunu, bu yanlışlığın hatıraların yazılması sırasındaki unutkanlıklardan ileri geldiğini savunmaktadır. Mahmut Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, 2.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 88.

⁹² **Milli Egemenlik Belgeleri**, s.15-18; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara,1988, s. 117-120; Rahmi Çiçek, "Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri", **Atatürk Yolu Dergisi**, C.2, S.7, 1991, s. 513-537.

⁹³ Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 119-124.

⁹⁴ Sabahattin Selek, **Milli Mücadele, Erzurum'da Gergin Günler**, Cumhuriyet Gazetesi Yay., İstanbul, 1999, s. 95 ; Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, s. 119-121.

Anadolu’da Milli Mücadele Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde ve halkın desteği ile şekillenirken batıda da mücadele “sivil toplum” direnişi olarak kongreler ile vücut bulmuştur. Erzurum Kongresi başladıktan 3 gün sonra, 26 Temmuz 1919’da, Balıkesir’de Balıkesir Kongresi toplanmıştır.⁹⁵ Amacı Yunan işgaline karşı Balıkesir ve çevresindeki Kuvayı Miliye’yi bir düzene sokmak olan kongrede, işleri bir elden yürütmek için “Merkez Heyeti” seçilmiş, Kuvayı Milliye’nin ikmalî için il ve ilçelerde maliye örgütleri kurulmuş, dağınık kuvvetler arasındaki işbirliğinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasına karar verilmiştir.⁹⁶ Kongrenin almış olduğu karar gereği, Yunan kuvvetleriyle savaşmak için 318 ilâ 319 (1902-1903) doğumlulara kadar olan kişiler askere çağırılmıştır.⁹⁷

1919 yılı Temmuz-Ağustos ayları içinde Batı Anadolu’da Yunan ilerleyişini durdurmak, Heyet-i Milliyeler arasında fikir ve işbirliği sağlamak, görev dağılımını gerçekleştirerek millî teşkilatlanmayı bütün bölgeye yaymak ve Yunanlara karşı mücadele etmek üzere gerekli teşkilatlar kurmak amacıyla birçok kongre toplanmıştır. 26-30 Temmuz 1919’da İkinci Balıkesir Kongresi,⁹⁸ 6-9 Ağustos 1919’da Birinci Nazilli Kongresi,⁹⁹ 16 Ağustos 1919’da Alaşehir Kongresi¹⁰⁰ toplanmış, bu kongreler ile bölgedeki bütün Heyet-i Milliyelerin bir çatı altında toplanması konusunda önemli bir adım atılmış; doğu ile batı arasındaki Kuvayı Milliye hareketinin birleştirilmesi konusunda da belli bir ölçüde gelişme sağlanmıştır.¹⁰¹ Ancak Batı Anadolu kongrelerinin genel amacını teşkil eden bütün kuvvetlerin bir elden yönetilmesi, mücadelenin tek cepheden idare edilmesi isteği bütün çabalara rağmen tam anlamıyla sağlanamamıştır.

Eylül 1919, ayrı ayrı yürütülen bağımsızlık mücadelesinin birleşme, bütünleşme ve tek çatı altında toplanması açısından önemli bir ay olmuştur. 4-11 Eylül 1919’da Sivas’ta toplanan Sivas Kongresi, aldığı kararlar açısından Milli Mücadele’ye önemli bir yol haritası çizmiştir. Kongrede memleketin her tarafında işgale kar-

⁹⁵ Mücteba İlgürel, **Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, AAM Yay., İstanbul, 1999, s. 89.

⁹⁶ Artuç, **a.g.e.**, s. 171.

⁹⁷ İlgürel, **a.g.e.**, 98.

⁹⁸ İlgürel, **a.g.e.**, 102; Zeki Arıkan, “*Milli Mücadele’de Balıkesir*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (1999), C.6, S.24, s. 472.

⁹⁹ S. Esin Dayı, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, 1998, s. 77-79.

¹⁰⁰ Hacim Muhittin, **Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı’nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Ankara. 1967, s. 171.

¹⁰¹ Mustafa Albayrak, **Millî Mücadele Dönemi’nde Batı Anadolu Kongreleri**, Ankara, 1998, s. 157.

şı harekete geçmiş bütün milli derneklerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleştirilmesine karar verilmiştir. Erzurum Kongresi'nde kurulmuş olan Temsil Heyeti'nin üye sayısı ve egemenlik alanı genişletilmiş, daha önce Doğu Anadolu'yu temsil eden heyetin yetki alanı "vatanın bütününü temsil edecek" şekilde genişletilmiş, üye sayısı ise 9'dan 16'ya çıkarılmıştır.¹⁰² Böylece Temsil Heyeti yurdu temsil eder hale getirilerek Milli Mücadele'nin tek elden yönetilmesi adına önemli bir adım atılmıştır.¹⁰³

Sivas Kongre'sinde doğrudan batıdaki direnişi ilgilendiren önemli bir karar da alınmıştır. Batıdaki Kuvayı Milliye birliklerinin tek cepheden idare edilmesine yönelik olarak Sivas Kongresi genel kurulu, 9 Eylül 1919'da 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'yı Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığına atamıştır.¹⁰⁴ Böylece Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı ayrı ayrı mücadele eden Kuvayı Milliye birlikleri bir komutanlığa bağlanmıştır. Aynı zamanda Batı Anadolu'da toplanan yerel kongrelerle işgale karşı mücadele çalışmaları da devam etmiştir.¹⁰⁵

Sivas Kongresi kararlarının ardından Heyet-i Temsiliye ile İstanbul Hükümeti arasında ilişkiler iyice gerilmiş, öteden beri Milli Mücadele karşıtı politikalar takip eden Damat Ferit Paşa, Anadolu'da meydana gelen ve hızla yayılan milli direniş hareketi karşısında 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁶ Yerine ise aslında esaslı bir siyaset değişikliğini ifade etmeyen Ali Rıza Paşa Hükümeti gelmiştir.¹⁰⁷ Bu hükümet Heyet-i Temsiliye ile temas kurma çabası içine girmiş, bu çabanın bir sonucu olarak heyet adına Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükümeti'ni temsilen Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında, 20-22 Ekim 1919'da yapılan görüşmeler sonucunda Amasya Protokolü imzalanmıştır.¹⁰⁸ Amasya Protokolü'nde, işgal altında olan Kilikya'nın İzmir ve Aydın'ın, Doğu Trakya ve Edirne'nin hiçbir şekilde ana yurttan ay-

¹⁰² **Milli Egemenlik Belgeleri**, s. 26-27.

¹⁰³ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, 2.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017, s. 85-116; Kongre tutanakları için bkz. Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, TTK Yay., Ankara, 1999.

¹⁰⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, 2.Baskı, Temel Yay., İstanbul, 2010, s. 248.

¹⁰⁵ Sivas Kongresi'nin sona ermesinin ardından Batı Anadolu'da 13 Eylül 1919'da İkinci Nazilli Kongresi, 16-22 Eylül 1919 Üçüncü Balıkesir Kongresi; 19-21 Kasım 1919'da Dördüncü Balıkesir Kongresi; 10-22 Mart 1920'de ise Beşinci Balıkesir Kongresi toplanmıştır. Albayrak, **Milli Mücadele Döneminde Batı Anadolu Kongreleri**, s. 120-178.

¹⁰⁶ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s. 67.

¹⁰⁷ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, 3.Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010, s. 4.

¹⁰⁸ Şerafettin Zeyrek, "*Amasya Mülakatı*", **AAMD**, (1989),C.V, S.14, s. 467-477.

rılmasına izin verilmemesi, Sivas Kongresi kararlarının Meclisi Mebusan'ın onayına bağlanmak şartıyla uygun görülmesi, barış kararına kadar meclisin hükümet tarafından uygun görülen bir Anadolu ilinde toplanması gibi hususlar karara bağlanmıştır.¹⁰⁹ Ancak bu kararlar, Meclisi Mebusan'ın toplanması kararı dışında kabul görmemiş, uygulanmamıştır.

Sivas Kongresi'nden sonra Heyet-i Temsiliye, Sivas'tan Anadolu'nun tamamının yönetilmesine olanak bulunmaması, Ankara'nın İstanbul'a daha yakın olması ve yazışmaların daha süratli yapılabilmesi gibi nedenlerden dolayı Ankara'ya taşınmaya karar vermiştir. Heyet, 18 Aralık'ta¹¹⁰ Sivas'tan hareket ettikten 9 gün sonra 27 Aralık 1919'da Ankara'ya varmıştır.¹¹¹ Bundan sonra faaliyetlerini yürüteceği merkez olan Ankara Ziraat mektebine geçerek kararların buradan verileceğini bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'ne, kumandanlıklara ve Heyet-i Merkeziyelere bildirmiştir.¹¹²

Heyet-i Temsiliye, Ankara'da çalışmalarına başlarken İstanbul'da Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin toplanması hazırlıkları yapılmış ve meclis 12 Ocak 1920'de açılmıştır.¹¹³ Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Meclis Başkanı olmak istediği fakat bazı milletvekillerinin muhalefeti nedeniyle¹¹⁴ başkan olamadığı Osmanlı Mebuslar Meclisi, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul etmiştir. Misak-ı Milli kararlarına göre: *30 Ekim 1918 günlü mütarekenin yapıldığı sırada düşman ordularının işgali altındaki Arap çoğunluğunun oturduğu yerlerin kaderi buralardaki halkın reyi ile belirlenecek, Osmanlı-İslam çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümü "fiilen ve hükmen" ve "hiçbir sebeple" ayrılmayacak, Evliye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) halkoyuna gidilecek, azınlıklar komşu ülkelerdeki Müslümanlarla aynı haklardan yararlanacak, siyaset, adalet maliye alanları ile öteki alanlarda gelişmemize engel kayıtlara karşı konulacaktı.*¹¹⁵

¹⁰⁹ Mithat Sertoğlu, "Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (1967), S.3, s. 14; Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, s. 36-42.

¹¹⁰ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s. 81.

¹¹¹ Jaeschke, **a.g.e.**, s. 82.

¹¹² Faik Reşit Unat, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.2, S.10, s. 81-82; Cemil Özgül, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Ankara, 1989, s. 44-45.

¹¹³ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s. 85.

¹¹⁴ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.2, Ankara, 1988, s. 528.

¹¹⁵ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları**, C.I, TTK Yay., Ankara, 1983, s. 15-16.

Misak-ı Milli kararlarının Osmanlı Mebuslar Meclisi tarafından kabul edilmesi, 1919'dan itibaren Türk kuvvetlerinin Maraş'ta Fransız birliklerine karşı elde ettiği başarılar, Urfa'da direnişin artarak devam etmesi ve Batı Anadolu'da Yunan Ordusu aleyhinde cereyan eden gelişmeler İtilaf Devletleri'ni harekete geçirmiş ve İstanbul'un işgaline giden sürecin başlamasına neden olmuştur.

İtilaf Devletleri, İstanbul'un işgali meselesini 12 Şubat 1920'de, Londra'da yaptıkları bir toplantıda ele almıştır. Bu toplantıda yapılan görüşmeler sonucunda 13 Mart 1920'de İstanbul'un işgaline karar verilmiştir.¹¹⁶ İşgal kararı, hem Misakı Milli'yi protesto etmek hem de Damat Ferit Paşa'yı desteklemek için alınmıştır.¹¹⁷

Çeşitli sebeplerle İstanbul'un işgal kararı 3 gün gecikmeli olarak uygulanmaya konmuştur. Üç Müttefik Yüksek Komiseri, 15 Mart 1920 günü işgal konusundaki son toplantılarını yaparak, İstanbul'un 16 Mart 1920 sabahından itibaren işgaline, İtilâf Devletleri askeri makamlarının ise işgalin gerektirdiği tedbirleri almalarına karar vermişlerdir.¹¹⁸

Alınan karar üzerine 15 Mart gece yarısından sonra İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerinden mürekkep birlikler işgal harekâtına başlamıştır. Bu kapsamda kısa sürede önceden belirlenen yerlerin çoğu işgal edilmiştir. 16 Mart 1920'de İngiliz Yüksek Komiserliğinden Adrew Ryan, üç İtilaf Devleti adına İstanbul'un işgaline dair notayı Sadrazam Salih Paşa'ya vermiştir. Notada özetle İstanbul'un işgalinin "geçici" olduğu bildirilmiştir.¹¹⁹

İşgalin ardından başta saray mensupları, politikacılar, askeri-sivil bürokratlar,¹²⁰ aydınlar olmak üzere toplumun önemli kesimlerinden birçok kişi tutuklanmış,¹²¹ birçok milletvekili Malta'ya sürgün olarak gönderilmiştir.¹²² Bu olaylar nedeniyle çok kısa zamanda birçok aydın Anadolu'ya geçmiştir.¹²³

¹¹⁶ Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.II, s. 335-352.

¹¹⁷ Toynbee, **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, C.I, s.102.

¹¹⁸ Fahir Armaoğlu, "*İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)*", **Bellekten**, (Ağustos 1998), LXII/234, s. 467-494.

¹¹⁹ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s. 94.

¹²⁰ **HTVD**, S.23, B. No:600.

¹²¹ Mithat Sertoğlu "*İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)*", **BTTD**, (Haziran 1968), IX, s. 3-8.

¹²² Tutuklananlar için bkz. Bilal N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, 2.Baskı, Bilgi Yay., İstanbul, 1985, s. 415-420; ayrıca bkz: Feridun Kandemir, "*Osmanlı Mebusan Meclisi'nden Zorla Alınıp Malta'ya Sürülenler*", **Dün ve Bugün Dergisi**, (Aralık 1956), III/48, s. 3-35.

¹²³ Yücel Özkaya, "*İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı*", **AAMD**, (1988), V/13, s. 127-143.

İstanbul'un resmen işgal edildiğini Manastırlı Hamdi Bey Mustafa Kemal Paşa'ya makine başında sıcağı sıcağına bir telgrafla haber vermiştir.¹²⁴ Mustafa Kemal Paşa, Hamdi Bey'in işgal haberini alır almaz bütün vali ve mutasarrıflar ile komutanlıklara Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla yazdığı yazı ile durumu bildirmiştir. İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan siyasi temsilcilikleri ile bütün tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanlarına İstanbul'un işgalini protesto eden telgraflar göndermiş,¹²⁵ öte yandan İstanbul Hükümeti ile resmi ve özel haberleşmenin kesilmesi emrini vermiştir.¹²⁶

İstanbul'un işgali daha sonra TBMM Hükümeti'nde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği vazifesini üstlenecek olan İsmet Bey'in İstanbul'dan Ankara'ya geçiş sürecini de başlatmıştır. İşgalden iki-üç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Saffet (Arıkan) Bey'i İsmet Bey'in evine göndererek Ankara'ya gelmesi için kendisine çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine İsmet Bey, İstanbul'dan Ankara'ya doğru yola çıkmış ve yirmi gün süren zorlu yolculuğun ardından 9 Nisan 1920'de Ankara'ya varmıştır.¹²⁷ İstanbul'un işgalinin ardından Ankara'ya geçen önemli isimlerden biri de Fevzi Paşa olmuştur. İşgal sırasında İstanbul'da Harbiye Nazırlığı görevini yürüten Fevzi Paşa, işgalin ardından İstanbul'dan Ankara'ya gitmiştir.¹²⁸

İstanbul'un işgali ile birlikte aslında Mustafa Kemal Paşa'nın istediği ortam doğmuştur. İstanbul'da parlamentonun çalışması mümkün olmadığından Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yeni bir meclis açılması için harekete geçmiş, ilk olarak 19 Mart 1920'de "*selahiyet-i fevkaaladeyi haiz bir meclisin intihabı*" hakkında bir tamim yayımlamıştır.¹²⁹ Mustafa Kemal Paşa bu tamimle yeniden seçim yapılmasını ve seçilecek kişilerin Ankara'da toplanmasını istemiştir.¹³⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart tarihli tamiminin üstünden bir aydan biraz fazla bir süre geçtikten sonra meclisin açılışı için bütün hazırlıklar tamamlanmıştır. Bu süre içinde seçimler "memleketin her tarafında" süratle ve ciddiyetle yapılmış, sonunda bütün seçim bölgelerinden milletvekilleri seçilerek Ankara'ya gönderilmiş-

¹²⁴ Kemal Atatürk, **Nutuk**, C.I, 10. Baskı, Milli Eğitim Yay., İstanbul, 1970, s. 411.

¹²⁵ Atatürk, **a.g.e.**, C.I, s.416-417.

¹²⁶ **HTVD**, S.22, B. No:567.

¹²⁷ İnönü, **Hatıralar**, s.178-182; Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s.404.

¹²⁸ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s.98; Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, s.40.

¹²⁹ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, C.I, s.95; **HTVD**, S.23, B. No:594.

¹³⁰ Atatürk, **a.g.e.**, C.I, s.420.

tır. Hazırlıkların tamamlanması; vekillerin seçilip gönderilmesinden sonra Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920’de Ankara’da açılmıştır.¹³¹

TBMM’nin açılmasından bir gün sonra, 24 Nisan 1920’de, açık ve gizli oturumlarda bir- iki gün süren konuşma ve açıklamalardan sonra Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na seçilmiştir.¹³² Meclis Başkanının seçilmesinin ardından hükümet kurma işine girilmiş, ancak hükümeti kurmak beklenenden biraz daha uzun sürmüştür. Meclis Başkanı 24 Nisan’da seçilmiş olmasına rağmen hükümet ancak 2 Mayıs 1920’de kurulabilmiştir.¹³³ Büyük Millet Meclisi, 2 Mayıs 1920 tarihli kanunla Genelkurmay işlerini de yürütmek üzere 11 Bakanlı Bakanlar Kurulu meydana getirerek çalışmalarına başlamıştır. 24 Nisan’dan 2 Mayıs’a kadar geçen süre içinde Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında olmak üzere 7 Kişilik Geçici İcra Vekilleri Heyeti seçilmiş ve bu süre zarfında ülkenin idaresini bu heyet üstlenmiştir.¹³⁴

23 Nisan 1920’de Ankara’da göreve başlayan Büyük Millet Meclisi, 27 Nisan’da padişaha “Büyük Millet Meclisi emriyle Mustafa Kemal” imzalı bir “sadakat arzısı” göndermiştir. Arızada “*İstanbul’un işgali ve bunu izleyen facialar üzerine, durumu incelemek ve saltanat ve saltanat hukukunu ve milli istiklalimizi savunmak maksadıyla bu defa Ankara’da Büyük Millet Meclisi halinde toplandı*” ifadeleri ile meclisin açılış gerekçesi belirtildikten sonra “*padişahımız, kalbimiz sadakat ve bağlılık duygusu ile dolu olarak, tahtınız etrafında her zamandan daha sıkı bir bağlılıkla toplanmış bulunuyoruz.*” ifadeleri ile padişaha ve saltanata olan bağlılık dile getirilmiştir.¹³⁵

Büyük Millet Meclisi çalışmalarına başladığı sırada çok ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Milli Mücadele’ye karşı başlayan iç isyanlar memleketin her tarafına yayılmış, Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacebey, Biga ve dolaylarında İzmit, Adapazarı, Hendek, Bolu, Yozgat, Yenihan gibi birçok yerde isyanlar başlamıştı.¹³⁶ Dolayısıyla TBMM Hükümeti’nin ilk işlerinden biri bu isyanları bastırmak için

¹³¹ Atatürk, **a.g.e.**, C.I, s.430.

¹³² **TBMM Z.C.**, Devre I, C.I, s.37-40.

¹³³ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.I, s. 185.

¹³⁴ İhsan Güneş, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi*”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.41, s. 594.

¹³⁵ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.I, s.123-124.

¹³⁶ 1919-1921 arası ayaklanmalar için bkz. **Türk İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.

gerekli tedbirleri almak olmuştur. Bu amaçla hükümet ilk olarak “*yurtta meydana gelen olumsuz cereyanları önlemek ve ayaklanmaları kışkırtanlarla idare edenleri ve ayaklanmalara katılanları yola getirmek için*” 29 Nisan 1920’de Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nu çıkarmıştır.¹³⁷

TBMM Hükümeti, Anadolu’da milli direnişe karşı başlayan iç isyanları önlemek için katı tedbirler alırken İstanbul Hükümeti ise milli hareketin önder kadrosuna yönelik sert kararlar almaya başlamıştır. Bu süreçte Ankara, hem iç isyanların yıkıcı etkileri ile hem de İstanbul Hükümeti’nin yıkıcı politikaları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1 Mayıs 1920’de, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları 1.Sıkıyönetim mahkemesi tarafından gıyaben yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmiştir.¹³⁸

İstanbul Hükümeti, bir yandan milli hareketin lider kadrosu için ölüm fermanı çıkarırken diğer yandan Anadolu’daki direnişi boğmak için Damat Ferit Paşa’nın çabaları sonucunda, Kuvay-ı İnzibatiye adlı bir ordu kurmuştur.¹³⁹ Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele 19 Mayıs’ın birinci sene-i devriyesinde böylesi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

1920 yılı Nisan ayı ise Sevr Antlaşması’nın taslağının belirlendiği ay olmuştur. Osmanlı Devleti için I.Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile resmen sona ermiş ise de mütarekenin üstünden bir buçuk yıl geçmesine rağmen henüz İtilaf Devletleri ile bir “barış” antlaşması imzalanamamıştı. İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı’nın mağlup devletleri ile Paris Barış Konferansı’nda belirlenmiş olan esaslar içinde birer antlaşma imzalamışlardı. Ancak Ekim 1918’den bu yana geçen bir buçuk yıl içinde Anadolu’da meydana gelen gelişmeler, Türk milletinin kurtuluş için silaha sarılması ve Mustafa Kemal Paşa’nın etrafında birleşmesi, Anadolu’da Milli Mücadele’yi örgütleyen ve yöneten bir milli hükümetin kurulması, Kuvayı Milliye birliklerinin Yunanlara karşı verdikleri varoluş mücadelesi gibi etkenler bu süreçte İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında kesin bir barış antlaşması imzalanmasını engellemiştir.

¹³⁷ **Hıyanet-i Vataniye Kanunu**, TBMM Kavanin Mecmuası, C.I, 3.Baskı, TBMM Matbaası, Ankara, 1943, s. 3.

¹³⁸ **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1920; **Alemdar**, 13 Mayıs 1920.

¹³⁹ Bkz. Günay Çağlar, “*Kuva-yı İnzibatiye*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (1994), S.15, s. 343-366.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile imzalayacakları barış antlaşmasının şartlarını belirlemek için 18-26 Nisan 1920 tarihlerinde San Remo’da bir konferansta bir araya gelmişlerdir.¹⁴⁰ İngiltere, İtalya ve Fransa Başbakanlarının katıldığı konferansta, Osmanlı Devleti ile imzalanacak olan barış antlaşmasının şartlarına nihai olarak karar verilmiştir. Antlaşma metni, Millerand tarafından 11 Mayıs 1920’de o sırada Paris’te bulunan Tevfik Paşa’nın başkanlığındaki Türk heyetine verilmiştir.¹⁴¹ Tevfik Paşa, San Remo kararlarını İstanbul’a bildiren telgrafında bu kararların “*istiklal ve hatta devlet mefhumları ile kabil-i teklif olmadıklarını*” belirtmiş, ayrıca kendileri tarafından hazırlanan ve İtilaf Devletleri’ne verilecek olan cevabı da İstanbul’a göndermiştir.¹⁴² Konferans, Paris’te bulunan Tevfik Paşa başkanlığındaki Osmanlı heyetine cevap vermek için bir ay süre tanımıştır.¹⁴³ İngiltere, bu sırada Osmanlı Devleti’nin antlaşmayı imzalama sürecini hızlandırmak için Yunan Ordusu’nu Haziran 1920 itibariyle yeniden saldırıya geçmesi için teşvik etmiştir. 22 Haziran’dan sonra saldırıya geçen Yunan orduları işgal sahalarını Bursa, Uşak ve Edirne’ye kadar uzatarak bu şehirleri işgal etmiştir. Özellikle Bursa’nın işgali mecliste büyük gürültüler koparmış, Yunanların şehri işgal sırasında yaptıkları zulümler mecliste büyük yankı uyandırmıştır.¹⁴⁴

Yunan kuvvetlerinin süratle ilerlemesi ve Anadolu’nun göz bebeği olan şehirlerin bir çırpıda Yunan Ordusu tarafından işgal edilmesi İstanbul Hükümeti üzerinde olumsuz etki yapmış ve dayatılan antlaşma maddelerinin ağır hükümlerine karşı İstanbul Hükümeti’nin direncini tamamen kırmıştır. Böyle bir atmosferde, Sultan Vahidettin ve Damat Ferit Paşa, antlaşmayı tek başına imzalamak sorumluluğundan da kurtulmak için sarayda bir saltanat şurası toplanmasını kararlaştırmıştır. Padişahın başkanlığında sarayda “vükela, ayan, rical-i ilmiye ve askeriyeden mürekkep” bir meclis 22 Temmuz 1920 günü toplanmıştır. Damat Ferit Paşa, toplantıya katılanlardan sadece antlaşmanın imzalanmasını kabul edip etmediklerini bildirmelerini iste-

¹⁴⁰ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 98.

¹⁴¹ Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Yay., Ankara,1948, s.126.

¹⁴² Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I, s. 168.

¹⁴³ Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, 3.Baskı, TTK Yay., Ankara, 2003, s.79.

¹⁴⁴ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.II, s. 241-248.

miştir.¹⁴⁵ Bu görüşmelerden sonra Padişah, Sevr Antlaşması'nın imzasını kabul edenlerin ayağa kalkmalarını istemiş ve kendisi de ayağa kalktığından hazır bulunan herkes padişaha uymuştur. Sadece Topçu Ferik Rıza Paşa, alınan karar karşısında çekimser kalmıştır. Bu karara istinaden yeni murahhas elçi tayin olunan Nafia Nazırı Hadi Paşa ile Şurayı Devlet Reisi Rıza Tefvîk Bey, Sevr Antlaşması'nı imzalamak için Paris'e hareket etmişler, Berne Elçisi Reşat Halis Bey de murahhas olarak kendilerine katılmıştır. Bu heyet 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalamıştır.¹⁴⁶

13 Bölüm 433 maddeden ibaret olan ve Türkiye'yi İngiliz, Fransız, İtalyan ve Ermeniler arasında paylaştırarak doğuda özerk bir Kürt devleti kurulmasını öngören Sevr Antlaşması'nda İzmir, Ege bölgesi ve Trakya bölgesi Yunanistan'a verilmiştir.¹⁴⁷ Ancak antlaşmanın yürürlüğe girmesi için Osmanlı Anayasası gereği parlamento onayından geçmesi gerekiyordu. Osmanlı Meclisi de 16 Mart 1920'de işgal edilerek parlamento dağıtıldığından bu mümkün olamamıştır. Bu yönü ile Sevr Antlaşması hukuki olarak ölü doğmuş bir antlaşma olarak kalmıştır.

Türk milletine yaşama hakkı tanımayan bu antlaşmaya¹⁴⁸ başta TBMM Hükümeti olmak üzere Türk milletinin tepkisi büyük olmuştur. TBMM Hükümeti, ilk olarak 17 Haziran 1920'de kabul ettiği “*16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümeti'nce akdedilen bilcümle mukavelât, uhdat ve sairinin keenlemyekün addi hakkında kanunu*” hatırlatarak İstanbul Hükümeti'nin 16 Mart 1920'den sonra, TBMM onayı olmaksızın kabul ettiği her türlü antlaşmayı geçersiz saydığını duyurmuştur.¹⁴⁹ Kazım Karabekir Paşa'nın “*İstanbul'da inikat eden Şûrayı Saltanatta Sevr Muahedesi'nin imza edilmesine karar verenlerle muahedeyi imza edenlerin Hıyanet-i Vataniye ile ittiham olunmalarına dair*” teklifleri üzerine¹⁵⁰ Sevr Antlaşması'nı imzalayan Saltanat Şûrası üyelerinin “*ihaneti vataniye ile itham olunması ve haklarında hükmü gıyabi verilmesi ve isimlerinin her yerde lanetle yadedilmesi*”ne karar verilmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁵ Cevdet Küçük, “Damat Ferit Paşa”, **DİA**, C.8, s. 439.

¹⁴⁶ Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 131.

¹⁴⁷ Nihat Erim, **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I, TTK Yay., Ankara, 1953, s. 525-691.

¹⁴⁸ Gentizon, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁴⁹ **TBMM Kanunlar Dergisi**, C.I, s. 8.

¹⁵⁰ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.III, s. 333.

¹⁵¹ **Kanunlar Dergisi**, C.I, s. 420.

TBMM Hükümeti tarafından kabul edilmeyen ve tanınmayan Sevr Antlaşması Türk milleti tarafından da büyük tepki ile karşılanmıştır. İstanbul'da, Ankara aleyhtarı gazetelerin de katıldığı genel yas ilan edilmiştir.¹⁵² Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesi ile “*hiçbir müzakerenin mahsulü olmayıp Düveli İtilafiye tarafından Yunan Başvekili Mösyö Venizelos'un da iştirakiyle tanzim edilen Sevr Projesi*” ne karşı Türk halkı topyekûn olarak ayağa kalkmıştır.¹⁵³ Sevr Antlaşması karşısında Türk milleti, yaşam hakkı için silahtan başka bir çaresi kalmadığını anlamış Anadolu'da doğan ve gelişen Milli Mücadele'ye daha büyük oranda katılmaya başlamıştır. 1920 yılı Ağustos ayı ile 1921'in hemen başlarına tesadüf eden zamanlar Anadolu'da Kuvayı Milliye hareketine katılımın yoğun olduğu dönem olmuştur. Ancak bu dönem aynı zamanda düzenli ordu kurulması çalışmalarının en yoğun olarak ele alındığı dönemi de kapsamıştır.

Düzenli ordunun kuruluş süreci, sadece Türk milli direnişinin teşkilatlanması açısından değil aynı zamanda İnönü Muharebelerine giden sürecin en önemli eşiği olması açısından da önem arz eden bir evre olmuştur.

Düzenli ordunun kurulması sürecini Mondros Mütarekesi'nin ardından ortaya çıkan durumdan itibaren incelemek meselenin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'nin 5.maddesine göre sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için ihtiyaç duyulan asgari miktardaki kuvvetlerin dışında kalan askeri gücünü terhis etmeyi ve mevcut birliklerin sayı ve durumlarını İtilaf Devletleri ile görüşerek belirlemeyi kabul etmiştir.¹⁵⁴ Bu hüküm uyarınca mütareke sonrasında Osmanlı Genelkurmayı, Ocak 1919'da General Wilson'a verdiği bir yazı ile Mütareke Dönemi için Osmanlı Ordusu'nu dokuz kolordu ve yirmi tümen halinde örgütlemek kararında olduğunu bildirmiştir. Ancak mütareke metninde elde kalacak kolordu, tümen, alay, tabur ve batarya sayısından söz edilmeyerek, yalnız insan mevcudu kayıt altına alınmıştır. Mütarekenin bu boşluğundan yararlanma yoluna giden Osmanlı Genelkurmayı, zayıf da olsa ileri de birliklerin mevcutlarını artırma imkânını elde tutmayı uygun görmüştür.¹⁵⁵ Ancak İzmir'in Yunanlar tara-

¹⁵² Zeki Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 166.

¹⁵³ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 750.

¹⁵⁴ Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 70.

¹⁵⁵ **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 126.

findan işgali ve bu işgal sahasının haksız bir şekilde genişletilmesi Anadolu'da yeni bir sürecin başlamasına, Türk halkının silaha sarılmasına¹⁵⁶ ve Kuvayı Milliye birliklerinin doğmasına ortam hazırlamıştır.¹⁵⁷ Bu birlikler düzenli orduya geçiş sürecinde çok önemli görevler üstlenmiş, işgale karşı en önemli direnç noktaları olmuşlardır.

Temelde Türk halkının kendi topraklarını savunmak zorunda kalmasından doğan Kuvayı Milliye,¹⁵⁸ ilk aşamada Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı ortaya çıkan gönüllü birliklerin adıyla daha sonra İstiklal Harbi'nin tümünü ifade eder hale gelmiştir.¹⁵⁹

İlk defa Kuvayı Milliye'nin oluşturulması fikri Yunanların İzmir'e çıkışı sırasında bölgede bulunan 17. Kolordu'ya bağlı 56. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) Bey tarafından ortaya atılmıştır.¹⁶⁰ Daha sonraları Albay Bekir Sami, Albay Kazım (Özalp), General Yusuf İzzet gibi bazı komutanların kendi bölgelerinde yapıcı etkileri sonunda Kuvayı Milliye örgütü fikri bütün Batı Anadolu'da benimsenmiş ve gittikçe genel bir nitelik almıştır. İlk aşamada Yunan işgal sahası içinde kalan Ayvalık, Bergama, Alaşehir, Çine, Salihli, Aydın, Denizli, Muğla, Ödemiş'te kuruluşu gerçekleşen Kuvayı Milliye daha sonra işgale uğrayan diğer bölgelerde de kurulmuştur.¹⁶¹

Yunan işgali karşısında milletin kendi hukukunu korumak için oluşturduğu yerel milis kuvvetleri olan Kuvayı Milliye birlikleri, düzenli orduya giden süreçte önemli bir aşamasını oluşturmuşlardır. Bu birliklerin düzenli orduya dönüştürülme süreci kademeli olmuştur. 1919 Mayıs'ından sonra ortaya çıkmaya başlayan birlikler önce Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığını yürüttüğü Temsil Heyeti'ne, ardından TBMM Hükümeti'nin kurulması ile birlikte 16 Mayıs 1920'de yayınlanan kararname ile Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlanmıştır.¹⁶²

¹⁵⁶ Özalp, **Millî Mücadele**, C.I, s. 12-14.

¹⁵⁷ Abdülhaluk Çay-Yaşar Kalafat, **Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri**, Sistem Matbaacılık, Ankara, 1990, s. 7.

¹⁵⁸ Kadir Kasalak, "*Kuvayı Milliye'nin Askeri Açından Etüdü*", **AAMD**, (1998), Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.Yıl Özel Sayısı, s. 984-987.

¹⁵⁹ Yavuz Ercan, "*Kuvayı Milliye'nin Yapısı ve Niteliği Üzerine Bir Tahlil*", **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Gen. Kur. Basımevi, Ankara, 1985, s. 231.

¹⁶⁰ Nuri Köstüklü, "*Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancaklarında "Kuvayı Milliye" Fikri Üzerine İlk Çalışmalar*", **AAMD**, (1989), C.V, S.14, s. 481. s. 479-485.

¹⁶¹ **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, s.127.

¹⁶² **HTVD**, S.54,B. No.1235.

TBMM Hükümeti, Kuvayı Milliye birliklerini Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlayıp askeri disiplin altına almaya çalışmasına rağmen, bu kuvvetler askeri disiplin ve hiyerarşi içine sokulamamıştır. Birlikler, düzenli ordu içindeki emir komuta zincirinin aksine, ordu komutanının değil kendi şefinin emrini dinleyerek askeri kanunlara aykırı hareket etmeye devam etmişlerdir. Ayrıca ihtiyaçları TBMM Hükümeti tarafından karşılanıyor olmasına rağmen, emirlere aykırı hareket ederek halktan zorla malzeme toplama yoluna gitmişler, yakaladıkları asileri ve suçluları TBMM Hükümeti'nin mahkemelerine teslim etmeksizin kendi yöntemleriyle cezalandırmaya kalkmışlardır.¹⁶³ Birlikler, başına buyruk hareket ederek devlet içinde devletin yetkilerini kullanan bir güç haline gelmişlerdir. Gerek Kuvayı Milliye birliklerinin bu tavırları gerekse düzenli Yunan birliklerine karşı milis kuvvetleri ile kesin sonuç alınmasının çok zor olacağına inanılması gibi sebeplerle Mustafa Kemal Paşa, gerçek bir ordunun kurulması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. 1920 Haziran'ında başlayan Yunan taarruzu Mustafa Kemal Paşa'ya bu fırsatı vermiştir.

Yunanlar, 22 Haziran 1920'de genel bir taarruz başlatmışlardı. Bu taarruz karşısında hem düzenli ordu hem de Kuvayı Milliye birlikleri tutunamamış, Yunan kuvvetleri Batı Anadolu'nun önemli şehirlerini birer birer ve kolayca işgal etmişlerdi. Bursa'da bu şehirler arasındaydı. Bu çabuk başarılar Yunanların başını döndürmüştü.¹⁶⁴ Ankara'da ise kamuoyunun tedirgin olmasına halkın heyecanlanmasına neden olmuştu.¹⁶⁵ Düzenli ordu birliklerinin cephede umumi olarak başarısız olması mecliste büyük bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Başarısızlığın faturası evvela yeni kurulmuş olan Bakanlar Kurulu'na daha sonra düzenli ordu birliklerine kesilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁶ Fakat Mustafa Kemal Paşa bu durumu fırsata çevirmeyi bilmiş, düzenli ordunun kurulması için önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Batı Anadolu'da bütün harekâtı idare etmek üzere Batı Cephesi Komutanlığı ihdas edilmiş ve Ali Fuat Paşa da Batı Cephesi Komutanlığı'na tayin edilmiştir.¹⁶⁷ 20. Kolordu, 12.Kolordu ve İzmir Kuzey Cephesi ile bazı birlikler Batı Cephesi Komutanlığı'na

¹⁶³ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 529-533.

¹⁶⁴ Arnold J Toynbee, **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, C.II, s. 12.

¹⁶⁵ Miralay Mehmet Arif, **Anadolu İnkılabı**, Arba Yayınları, İstanbul, 1987, s. 48.

¹⁶⁶ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 461.

¹⁶⁷ **B.C.A.30.18.1/1.3.19**. Ali Fuat Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İç Yüzü**, (Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yay., İstanbul, 2011, s. 386.

bağlanmışır.¹⁶⁸ Böylece Batı Anadolu'daki bütün askeri ve milli kuvvetler Ali Fuat Paşa'nın emrine verilmiştir. Levazım işlerini ve geri hizmetlerini düzenlemek ve gerektiğinde cephe komutanlığına vekâlet etmek üzere Batı Cephesi Komutan vekili olarak Mirliva Kazım Paşa tayin edilmiştir.¹⁶⁹ Ayrıca Batı Cephesi Komutanlığı'na Çolak İbrahim Müfrezesi 3. Süvari Tümeni'ne, Sarı Efe Müfrezesi 33. Süvari Alayı'na, Gökbayrak Müfrezesi de 6. Piyade Alayı'na çevrilmiştir. Kocaeli'ndeki Recep Reis ve Aziz Kaptan milislerinden de Kocaeli Taburu oluşturulmuştur.¹⁷⁰

Albay Kazım Özalp komutasında 11. ve 61. Tümenlerden müteşekkil Ertuğrul Grubu kurulmuş,¹⁷¹ Yozgat ayaklanmasını bastıran Ethem'in 1. Seyyar kuvveti de Batı Cephesi'ne getirilmiştir.¹⁷²

Bu süreçte ordunun subay ihtiyacını karşılamak üzere Ankara'da Abidin Paşa Köşkü'nde "*Sunuf-i Muhtelifi Zabitan Namzedleri Talimgâhı*" adı ile bir subay yetiştirme okulu açılmışır.¹⁷³

Düzenli orduya geçiş süreci ve çalışmalarını devam ederken, Kuvayı Milliye birlikleri de varlığını sürdürmüştür. 1920 yılının sonlarına doğru Kuvayı Milliye'nin kaderini değiştiren önemli bir olay yaşanmıştır. Bu olay Gediz Taarruzu olmuştur. Kuvayı Milliye'nin durumunun tartışıldığı günlerde Çerkez Ethem, Yunanların eline geçmiş olan Gediz'e, Yunanistan'daki siyasi durumdan faydalanarak askeri bir başarı kazanmak¹⁷⁴ ve Yunanın Anadolu içlerine kadar kolaylıkla ilerleyebileceği zannını ortadan kaldırmak amacıyla¹⁷⁵ TBMM'nin bilgisi dışında, başına buyruk olarak bir taarruz düzenlemiştir.¹⁷⁶ Gediz Taarruzu, dalgalı, disiplinsiz, emir ve komutasız bazı hareketlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁷⁷ Bu taarruzda Kuvayı Milliye birlikleri üzerine düşen vazifeyi yerine getirememiş,¹⁷⁸ taarruz sırasında Çerkez Et-

¹⁶⁸ B.C.A.30.18.1/1.3.19.

¹⁶⁹ Miralay Mehmet Arif, **a.g.e.**, s. 50.

¹⁷⁰ Miralay Mehmet Arif, **a.g.e.**, s. 52-53.

¹⁷¹ Özalp, **Milli Mücadele**, C.I, s. 149.

¹⁷² Belen, **a.g.e.**, s. 214.

¹⁷³ Bu konuda bkz. Ali Güler, "*Milli Mücadele'de Kara Harp Okulu: Fotoğraflar Ankara Abidin Köşkü Sınıf-ı Muhtelifi Zabitan Namzedleri Talimgâhı*", **AAMD**, C.XVIII, S.53. s. 423-442.

¹⁷⁴ **Çerkez Ethem'in Anıları**, Nokta Kitap, İstanbul, s. 93.

¹⁷⁵ Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar, Kuva-yı Milliye'nin İç Yüzü**, s. 431-433.

¹⁷⁶ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 495-496.

¹⁷⁷ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 497.

¹⁷⁸ Miralay Mehmet Arif Bey taarruz sırasında Seyyar kuvvetlerin üstüne düşen vazifeyi yapamadığını hatıratında :“ ...seyyar kuvvetler düşman karşısında sakız çiğniyor. Muharebeye girişmiyorlar... Mak-satları bizi yıpratıp meydanı boş bulmaktır...” ifadeleri dile getirmiştir. Arif Bey taarruzun başarısızlığının sebebini ise “*Askerlerin ve subayların talim ve terbiye noksanı, yeni kurulmakta olan kıtaları-*

hem kuvvetlerinin takındıkları tutum Kuvayı Milliye birliklerinin akıbetini tartışmaya açmış ve düzenli orduya geçişin gerekliliği konusunda bardağı taşıran son damla olmuştur.¹⁷⁹ Bu olay aynı zamanda Kuvayı Milliye birliklerinin bir an evvel meclis kontrolüne alınması gerektiğini ortaya koymuş, düzenli ordunun kurulma sürecini hızlandırmıştır.¹⁸⁰ Gediz Taarruzu'ndan sonra yaşanan süreç, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın cephe komutanlığından alınarak Moskova'ya elçi olarak atanması sonucunu doğurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Gediz Taarruzu'nun maddi ve manevi can sıkıcı sonuçlarından sonra Ali Fuat Paşa'nın cephe üzerindeki komutanlık etkisi ve otoritesinin sarsılmış olduğundan kendisini bu görevden almış ve Moskova'ya elçi olarak atamıştır.¹⁸¹

Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya elçi olarak tayin edilmesinin ardından Batı Cephesi ikiye bölünmüş,¹⁸² İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa tarafından Genelkurmay Başkanlığı vazifesi üstünde kalmak şartıyla 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi Komutanlığına,¹⁸³ Refet Bey ise Dâhiliye Vekili sıfatı üstünde kalmak üzere ikiye bölünen Batı Cephesi'nin güney kısmına atanmıştır.¹⁸⁴ Refet Bey, Adana ve havalisi de dâhil olmak üzere Adalar denizine kadar uzanan Güney sahasında 8., 23., ve 57., Tümenlerle bazı milli kıtaları ve henüz teşkil edilmekte olan iki süvari grubunun kumandanlığını da üstlenmiştir.¹⁸⁵ Cephenin Karadeniz'den Kütahya'ya kadar olan kısmı ise Batı Cephesi'ni teşkil etmiştir. 24., 11., ve 61. Tümenlerle Kuvve-i Seyyare ve bazı milli kuvvetler bu kısımda Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in emrine verilmiştir.¹⁸⁶ Bu hamleden sonra Mustafa Kemal Paşa, hem İsmet hem de Refet Beylere "*süratle*

mızın emir ve kumanda heyetlerinin birbirlerine kaynaşamamış omları ve çetelerin gizli maksatları" olarak değerlendirmiştir. Miralay Mehmet Arif, **a.g.e.**, s. 115-117. İzzettin Bey, bu konudaki fikrini, "*bu seyyar kuvvetler çok acayip. Hiçbir yere bağlı olmadan ve emir almadan hareket ediyorlar. Sonra kaçıp yanlarını açık bırakıyorlar. Bunlarla birlikte muharebe etmek çok kötü.*" demek suretiyle ortaya koymuştur. İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, YKY, İstanbul, 1997, s. 492. İsmet Paşa'da hatıratında Gediz Taarruzu'nu : "*Ali Fuat Paşa'nın Ethem Bey kuvvetleri ile beraber tertip ettiği bu taarruz (Gediz Taarruzu) hareketi muvaffak olamadı.*" ifadeleri ile değerlendirmiştir. İnönü, **Hatıralar**, s. 205.

¹⁷⁹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbinde Batı Cephesi**, s.56-65.

¹⁸⁰ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.31.

¹⁸¹ Cebesoy, **Bilinmeyen Hatıralar**, s.445.

¹⁸² **BCA.30.18.01.01/1.18.13-1.**

¹⁸³ **BCA.30.18.01.01/1.18.13-2.**

¹⁸⁴ **BCA.30.18.01.01/1.18.13.**

¹⁸⁵ Apak, **a.g.e.**, s. 212.

¹⁸⁶ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s.81.

*düzenli ordu kurulması ve süvari birlikleri meydana getirilmesi” emrini vermiştir.*¹⁸⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın bu emrinin ardından İsmet Bey, 10 Kasım 1920’de Bilecik’e vararak kumandayı fiilen ele almıştır.¹⁸⁸

Ali Fuat Paşa’nın Batı Cephesi Komutanlığı’ndan alınması, cephenin ikiye bölünmesi ve cephe komutanlıklarına yapılan atamalar düzenli orduya geçiş sürecinde isyanla sonuçlanacak olan yeni bir ihtilafı sürecin başlamasına neden olacak, bu süreç I. İnönü Muharebesi’ne giden yolda Demirci Mehmet Efe ve Çerkez Ethem gibi Kuvayı Milliye liderlerinin isyanı ile sonuçlanacaktır.

¹⁸⁷ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 504.

¹⁸⁸ İnönü, **Hatıralar**, s. 205.

I. BÖLÜM

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ GÜNCEİ VE SONUÇLARI

I.1. Birinci İnönü Muharebesi Öncesi Genel Durum

İzmir'in işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı ile başlayan ve I. İnönü Muharebesi'nin yapıldığı 1921 başlarına kadar geçen yaklaşık 20 aylık süre içerisinde Milli Mücadele'nin kaderini etkileyen birçok gelişme yaşanmıştır. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, Havza genelgesi ile Türk milletini işgallere karşı tepki göstermeye davet ederek Milli Mücadele'nin ilk adımlarını atmıştır. Erzurum ve Sivas kongrelerinde Milli Mücadele teşkilatlandırılmış, Heyet-i Temsiliye'nin seçilmesi ile birlikte tek merkezden yönetilmeye başlanmıştır. Bu süreçte Batıdaki Kuvayı Milliye birliklerinin tek cepheden idare edilmesine yönelik olarak Ali Fuat Paşa Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı'na atanmış ve bölgedeki milli direniş örgütlenmiştir. Sivas Kongresi'nden sonra İstanbul Hükümeti, Heyet-i Temsiliye ile temas kurma gayreti içine girmiş, Ekim 1919'da Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa arasında Amasya görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerden sonra Osmanlı Mebuslar Meclisi toplanmış ve Misakı Milli'yi kabul etmiştir. Bu karar, Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından biri olmuştur. İtilaf Devletleri, Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesine tepki olarak İstanbul'u işgal etmiş, Osmanlı Devleti'nin parlamentosunu dağıtmıştır. Bu gelişmeler üzerine Mustafa Kemal Paşa Ankara'da yeni bir meclis kurulması için çalışmalarına başlamış ve yapılan seçimler sonucunda TBMM Ankara'da açılmıştır. Heyet-i Temsiliye yetkilerini meclise devretmiş, bu tarihten itibaren Milli Mücadele, Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı TBMM Hükümeti tarafından idare edilmiştir. Hükümet, 1920 Nisan'ından itibaren hem Yunan işgaline hem de iç isyanlara karşı mücadelesini sürdürmüştür. Bu mücadelede Kuvayı Milliye birlikleri çok önemli vazifeler ifa etmiştir. Ancak 1920 Haziran'ında Yunan Ordusu'nun yeniden taarruza geçerek kısa sürede birçok yeri işgal etmesi ve Gediz Taarruzu sırasında Kuvayı Milliye birliklerinin tutumları, TBMM Hükümeti'nin düzenli orduya geçiş kararı almasını zorunlu kılmıştır. Bu süreçte bazı Kuvayı Milliye birlikleri hükümetin kararlarına uyararak düzenli orduya katılmış ise de Çerkez Ethem ve Demirci

Mehmet Efe gibi bazı Kuvayı Milliye liderleri de hükümetin bu kararına karşı gelmiştir. 1920'nin sonlarına doğru bu gerginlik isyana dönüşmüştür.

I.1.1 Anadolu'nun Genel Durumu

I. İnönü Muharebesi'nin hemen öncesine denk gelen günlerde TBMM Hükümeti önemli bir sorun olan Çerkez Ethem isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. Birçok sebep TBMM Hükümeti ile Çerkez Ethem arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Çerkez Ethem'in Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara Valisi Yahya Galip'i asi Çapanoğulları'na müsamaha ve iltimas göstermekle suçlayıp, hiçbir makama haber vermeden yargılamaya kalkması,¹⁸⁹ Refet Bey'in Dâhiliye Vekâletine seçilmesine sıcak bakmayarak muhalefet etmesi,¹⁹⁰ asker kaçaklarının ve casusların yargılanmalarının İstiklal Mahkemeleri'ne bırakılmasına sert tepki göstermesi¹⁹¹ ve asker toplamasının Dâhiliye Vekâleti'nce engellenmesi kararına gösterdiği hakarete varan tepki¹⁹² gibi sebeplerle TBMM Hükümeti ile Çerkez Ethem arasındaki ilişkiler bozulmuştur. Çerkez Ethem'in devlet içinde devlet gibi hareket etmesi, başına buyruk aldığı kararlar, otorite tanımaz tavrı ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Ancak Ethem'in düzenli orduya katılmak istemeyişi, askeri hiyerarşiye tabi olmayı kesin olarak reddetmesi isyanının en önemli sebebi olmuştur.

Düzenli orduya geçiş bağlamında, özellikle 1920 Kasım ayından itibaren atılan adımlar Çerkez Ethem'i rahatsız etmiştir. Gediz Taarruzu'nda Kuvayı Milliye birliklerinin sergilediği tavırdan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'yı cephe komutanlığından alması ve yerine yaptığı atamalar Çerkez Ethem ve kardeşleri tarafından kabul edilmemiş, şiddetle eleştirilmiştir. Ethem, İsmet ve Refet Beylerin cephe komutanlıklarına atanmalarını istememiş, Mustafa Kemal Paşa'nın bu kararına muhalefet etmiştir. Özellikle daha önceden husumet yaşadığı Refet Bey'in Güney Cephesi Komutanlığı'na atanmasını tepkiyle karşılamıştır.¹⁹³ Çerkez Ethem'in bu tutumu TBMM Hükümeti ile ilişkilerin iyice bozulmasına neden olmuş,¹⁹⁴ isyana giden sürecin önemli bir aşamasını oluşturmuştur.¹⁹⁵ TBMM

¹⁸⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II., K.III, s. 64.

¹⁹⁰ **Çerkez Ethem'in Anıları**, s.116.

¹⁹¹ Ergun Hiçyılmaz, **Gizli Belgelerle Çerkez Ethem**, Varlık Yay., İstanbul, 1993, s.22.

¹⁹² **TİH Batı Cephesi**, C.II., K.III, s. 65.

¹⁹³ **Çerkez Ethem'in Anıları**, s. 116.

¹⁹⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 66.

Hükümeti'nin düzenli orduya geçilmesi konusundaki ısrar ve politikalarına rağmen Çerkez Ethem ve kardeşlerinin düzenli ordu kurulmasına ve Kuvayı Milliye'nin kaldırılmasına karşı hem mecliste hem de dışarda¹⁹⁶ yaptıkları propaganda¹⁹⁷ süreç içinde hükümet ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. 18 Kasım 1920'de yayımlanan bir bildiri ile TBMM Hükümeti'nin bir ordusunun olduğunun vurgulanması ve Başkomutanlık yetkisinin meclise verilmesi hükümet ile Çerkez Ethem'i yeniden karşı karşıya getirmiştir.¹⁹⁸

İsmet Bey'in Batı Cephesi Komutanlığı'na getirildikten sonra ordu teşkilatında yapmış olduğu bazı değişiklikler Ethem'i isyana götüren sürecin önemli adımları olmuştur. Cephe komutanı tarafından Kuvayı Milliye birliklerini ayırt etmek için Çerkez Ethem'in kuvvetlerine "1.Kuvayı Seyyare", Çolak İbrahim Bey'in kuvvetlerine ise "2.Kuvayı Seyyare" adının verilmesi Ethem tarafından tepkiyle karşılanmış, kabul edilmemiştir. İsmet Bey'in bu kararına rağmen Ethem, "Umum Kuvayı Seyyare ve Kütahya Havalisi Kumandanı" unvanını kullanmaya devam etmiştir.¹⁹⁹ Cephe komutanlığının emirlerini dinlemeyen Ethem, komutanlık tarafından birliklerinin denetlenmesine de müsaade etmediği gibi,²⁰⁰ Kasım ayının sonlarına doğru cephe komutanlığı ile münasebetini kesmiş²⁰¹ ve kesin bir dille Kuvayı Seyyare'nin düzenli orduya katılmayacağını kardeşi Tevfik Bey vasıtasıyla Batı Cephesi Komutanlığı'na bildirmiştir.²⁰²

Uzun süren diyaloglara ve çözüm arayışlarına,²⁰³ Mustafa Kemal Paşa'nın "itidal" ve "sükûnet" tavsiyelerine²⁰⁴ rağmen Çerkez Ethem düzenli orduya katılmaya

¹⁹⁵ **Çerkez Ethem'in Anıları**, s.112-114.

¹⁹⁶ Çerkez kardeşler, düzenli ordu aleyhindeki fikirlerini Eskişehir'de çıkarttıkları *Yeni Dünya* gazetesinde ortaya koymuşlardır. Bu dergide düzenli ordu aleyhinde açıkça propaganda yapılmıştır: "*Nizami kuvvet, muntazam ordu fikri bütün dünyada iflas etmiştir. Artık bundan sonra numunesi elde milli kuvvetler olmak üzere millet orduları lazımdır*". Yunus Nadi Abaloğlu, **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**, Sel yay., İstanbul,1955, s. 13.

¹⁹⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 66.

¹⁹⁸ Bildiride "*TBMM, milletin hayat ve istiklaline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına karşı müdafaa ve bu maksada münafi hareket edenleri tedip azmiyle müesses bir orduya sahiptir. TBMM Z.C., Devre I, C.5, s. 414.*

¹⁹⁹ İnönü, **Hatıralar**, s. 208.

²⁰⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 69.

²⁰¹ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 516.

²⁰² Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 515.

²⁰³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre I, C.I, s. 282-284.

²⁰⁴ Mustafa Kemal Paşa, 13 Aralık 1920'de "kardeşim" diye hitap ettiği Çerkez Ethem'e "itidal" ve "sükûnet" çağrısı yapan bir telgraf göndermiştir. Söz konusu telgraf şöyledir: "...*Son günlerdeki ge-*

razı olmamış ve isyan etmiştir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1920 itibariyle Batı Cephesi Komutanlığı'na Ethem'e karşı askeri harekâta başlanması emrini vermiştir.²⁰⁵ I. İnönü Muharebesi'nin hemen öncesinde patlak veren isyan, düzenli orduyu uzun süre uğraştırmıştır. İsyanı bastırmakla görevli düzenli ordu birlikleri ile Çerkez Ethem kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır.²⁰⁶ İsmet ve Refet Beyler, Kütahya'da Çerkez Ethem isyanı ile meşgul oldukları sırada Yunan Ordusu 6 Ocak 1921'de Bursa ve Uşak istikametinden genel taarruza başlamış, TBMM Hükümeti iki ateş arasında kalmıştır. Düzenli ordu birlikleri bir yandan Çerkez Ethem ile mücadele etmek zorunda kalırken diğer yandan Yunan taarruzuna karşı koymaya çalışmış, I. İnönü Muharebesi'ni bu şartlar altında kabul etmek zorunda kalmıştır.

1921'in başlarında ülke gündemini ve Ankara'da iç siyaseti etkileyen önemli konulardan biri de Bolşeviklik cereyanı olmuştur. Ankara'da Bolşevik cereyanlarının etkileri dolayısıyla az çok fikri dalgalanmalar görülmeye başlanmıştı. Yeşil Ordu Cemiyeti bu dalgalanmalar neticesinde ortaya çıkmıştı. "Dâhili isyanlara karşı imanlı ve şuurlu bir teşkilat oluşturmak"²⁰⁷ amacıyla kurulan cemiyet, daha sonra bu sınırlı amacından uzaklaşmış²⁰⁸ ve "memleket dâhilinde Rus Bolşevizm'ine paralel bir cereyan hazırlamak" gibi çok genel bir amaca yönelmişti.²⁰⁹

lişmelerin beni karamsarlığa değil ama tereddüde sevk ettiğini itiraf ederim. Fakat bütün bu tereddütler içinde memleketin hayat, hürriyet ve istiklaline himmet ve çaba sarf etmiş olan senin gibi bir kardeşim hakkındaki şahsi muhabbetim sarsılmamıştır (...) İçinde bulunduğumuz büyük işlerde o nispette, küçük hisli ve aşağı ahlaklı insanların mevcut olabileceğini dikkate alırsak, anlaşmazlıklardan kendimizi kurtarmak için, çok vakit sarfına lüzum olmadığını itiraf ederiz. Sizin gibi kıymetli bir arkadaşın hayat, mevcudiyet ve faaliyetinin, hence ne kadar lüzumlu olduğunu takdir edebilecek zekâ ve yaratılıştaki olduğuna inanıyorum. Bu sebeple benim sözlerimi ve teminatımı bütün samimiyet ve ciddiyetimle kabul ederek, her türlü zorlukları, başka makamlarla çözmekte güçlüğüne uğradıkça, doğrudan doğruya ve özel ve gizli olarak bana bildirmekle çözebileceğine inanmalısın." Hiçyılmaz, **a.g.e.**, s. 24.

²⁰⁵ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 543.

²⁰⁶ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:569 Gömlek No:49;Belge No:1.

²⁰⁷ Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 528. Yeşil Ordu'nun kuruluş anacı noktasında farklı düşüncüler de vardır. Yunus Nadi, Yeşil Ordu'nun Bolşeviklerden yardım almak amacıyla kurulduğunu ifade etmektedir. Abaloğlu, **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin İhaneti**, s. 11. Feridun Kandemir'e göre ise, Yeşil Ordu, "Avrupa Emperyalizmi ile Mücadele, yani vatan ve milleti kurtarmak gayesini takip eden mukaddes bir cemiyettir." Feridun Kandemir, **Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, İstanbul, 1966, s. 10-12. Yeşil Ordu Teşkilatı Nizamnamesinde ise Yeşil Ordu " *Avrupa emperyalizminin hulul ve istila siyasetini Asya'dan tard etmek üzere teşekkül etmiş bir mücadele kuruluşu*" olarak tanımlanmıştır. Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK Yay., Ankara, 1998, s. 228. Ayrıca Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında bkz. Emel Alkal, **Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm**, 2.Baskı,Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yay., İstanbul, 2006, s. 303-15.

²⁰⁸ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 468.

²⁰⁹ Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 528.

Yeşil Ordu Cemiyeti'nden başka Moskova'daki üçüncü enternasyonale bağlı, Türk milli hareketinin içtimai bir inkılabı çevrilmesi amacıyla Ruslar tarafından bir Komünist Partisi teşkil edilmişti. Merkezi Bakü'de olan Türk Komünist Partisi, ajanları vasıtasıyla Anadolu'ya nüfuz etmeye çalışıyordu. Anadolu'nun birçok yerinde Yeşil Ordu Teşkilatı ile Türk Komünist Partisi teşkilatı birbirine karışmıştı. Mustafa Kemal Paşa, hem Yeşil Ordu'yu hem de diğer muzır cereyanları kontrol altına almak üzere Ankara'da resmi Türkiye Komünist Fırkası'nı kurduğunu.²¹⁰

1921'in başlarında "Muzır cereyanlar" ile mücadele kapsamında hükümet tarafından Çerkez Ethem ile bağlantısı bulunan Türkiye Komünist Fırkası'nın yayın organı Yeni Dünya gazetesi tahrip edilmiş,²¹¹ Sahibi Arif Oruç ve arkadaşları tutuklanmıştır.²¹² I. İnönü Muharebesi'nin hemen öncesine denk gelen günlerde TBMM Hükümeti, Çerkez Ethem isyanının yanı sıra iç siyasette komünizm ile etkin bir şekilde mücadelesini sürdürmüştür.

1921 başlarında TBMM Hükümeti'nin ekonomik durumu da iyi değildi. Gelirler, giderleri karşılamamaktaydı. Gelirler 51.388.626 lirayken, giderler ise 63.018.358 liraydı. Bütçe açığı 11.629.732 lirayı buluyordu.²¹³ Diğer taraftan üretim son derece yetersizdi. Üretimin yetersizliği meclis gündemine taşınmış, tartışmalar yapılmıştı. 1 Ocak 1921'de Kütahya milletvekili Ragıp Bey, mecliste yaptığı konuşmada "*yerli kumaş yapan fabrikalarımız nerede? Memleketin ihtiyacının % 5'ini karşılayacak dokuma ve şayak tezgâhlarımız bile yoktur*" çıkışı ile İnönü Muharebeleri öncesinde TBMM Hükümeti'nin üretim noktasında bulunduğu durumu ortaya koymuştu.²¹⁴

1921'in başında İtilaf Devletleri olan ilişkiler ise şöyleydi: Kilikya'da ve güney illerinde Fransız işgaline karşı verilen mücadeleler devam ediyordu. İtalya Anadolu'da işgal ettiği yerlerden henüz çekilmiş değildi. İngilizler ise Anadolu'daki çıkarlarını korumak ve Sevr Antlaşması'nı TBMM Hükümeti'ne silah zoru ile kabul ettirebilmek için Yunanistan'a desteğini sürdürüyordu. Rusya ile ikili ilişkiler ise

²¹⁰ Mete Tunçay, **Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)**, 3.Baskı, Bilgi Yay., Ankara, 1978, s. 175; Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, s. 219.

²¹¹ Saruhan, **a.g.e.**, C.III, s. 349.

²¹² Saruhan **a.g.e.**, C.III, s. 348.

²¹³ Tekin, *a.g.m.*, s. 138.

²¹⁴ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.8, s. 9.

düzene sokulmuş ve Rusya'dan vermeyi taahhüt ettiği silah, cephane ve her türlü malzemenin taşınmasına başlanmıştı.

TBMM Hükümeti, İstanbul Hükümeti'ne karşı daha güçlü bir siyasal duruş sergilemeye başlamıştı. İstanbul Hükümeti, Bilecik görüşmesinde TBMM Hükümeti ile diyalog kurma yollarını aramış artık Ankara, İstanbul tarafından siyasal bir irade olarak dikkate alınmaya başlanmıştı.

I. İnönü Muharebesi'nin başında TBMM Hükümeti'nin karşı karşıya kaldığı sorunlar, iç siyasi durumu, ekonomisi, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile olan ilişkileri böyleydi. TBMM Hükümeti, I. İnönü Muharebesi'ne bu şartlar altında girmiştir.

I.1.2. Yunanistan'ın Genel Durumu

I. İnönü Muharebesi'nin arifesinde Yunanistan'da siyasi durumu etkileyen önemli bir gelişme yaşanmıştır. Venizelos'un Yunanistan'da iktidarı ele geçirip, ülkeyi savaşa sokmasının ardından Kral Konstantin tahtan uzaklaştırılmış yerine oğlu Aleksander Yunan tahtına oturmuştur. Aleksander, zaman zaman Venizelos ile ters düşmesine rağmen ülkeyi Venizelos'un siyaseti doğrultusunda idare etmiştir. 30 Eylül 1920'de bir maymun tarafından ısırılan Kral, üç hafta süren yaşam mücadelesinden ardından 25 Ekim günü kan zehirlenmesinden ölmüştür.²¹⁵ Kral öldüğü sırada Paris'te bulunan Başbakan Venizelos, bu gelişmeler üzerine ülkeye dönüp Yunanistan'ı seçimlere götürme kararı almıştır.²¹⁶ Seçimlerde Venizelos karşıtı olan kesim, eski Kral Konstantin'in geri dönmesi için kampanya başlatmıştır. Böyle bir ortamda seçimler, “ya Konstantin ya da Venizelos için yapılacaktır” şeklinde bir anlam kazanmıştır.²¹⁷

Yunanistan'da seçimler, 14 Kasım 1920'de oldukça sert bir ortamda yapılmıştır.²¹⁸ Venizelos, şimdiye kadar Yunanistan adına elde ettiği kazanımların kendisini seçimlerin tartışmasız galibi yapacağına inanmış,²¹⁹ ancak seçim beklediği gibi sonuçlanmamıştır. Venizelos ve partisi seçimleri kaybetmiştir. Venizelos'un Liberal

²¹⁵ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s.155; Andrew Dalby, **Eleftherios Venizelos**, (Çev. Dinçer Demirkent), Akılçelen Kitapları, Ankara, 2014, s. 137.

²¹⁶ Dalby, **a.g.e.**, s. 137.

²¹⁷ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 156.

²¹⁸ Erdem, **a.g.t.**, s. 273.

²¹⁹ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, s. 91.

Partisi toplam 369 sandalyenin sadece 118'ini alırken Antivenizelistler 251 sandalye²²⁰ ile ezici bir zafer kazanmıştır.²²¹

Venizelos'un ve Megali İdea'nın Yunanistan sınırları içinde aldığı teorik düzeydeki ilk yenilgisi olan bu seçimin²²² ardından Venizelos hem Başbakanlıktan hem de parti liderliğinden ayrılarak "katil gibi"²²³ Yunanistan'ı terk etmiştir.²²⁴

Venizelos'un gidişinin büyük bir sevinçle karşılandığı Yunanistan'da²²⁵ 17 Kasım'da Dimitrios Rallis Başbakanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur.²²⁶ Bu sırada Kral Konstantin'in Yunanistan'a geri dönüp dönmemesi konusunda bir halk oylaması yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan halk oylaması sonucunda İtilaf Devletleri'nin ekonomik yaptırım tehditlerine rağmen²²⁷ halkın büyük çoğunluğu Kralın sürgünden dönmesinden yana oyunu kullanmış²²⁸ ve bu sonuç gereğince Konstantin 19 Aralık'ta ülkesine dönmüştür.²²⁹ Konstantin döndükten sonra yaptığı açıklamada dış politikada siyaset değişikliğine gitmeyeceğini, İtilaf Devletleri ile olan ilişkilerinde Venizelos'un çizgisini takip edeceğini dolaylı olarak ifade etmiştir.²³⁰

Kral Konstantin iktidara geldikten sonra ülkedeki Venizelos destekçilerine karşı sindirme, tasfiye harekâtı başlatmıştır. Bu dönemde Venizelos'a yakın birçok vali ile birlikte yüksek rütbeli memurlar, adliye görevlileri, öğretmenler görevlerinden alınmış yerlerine Konstantin'e yakın kimseler atanmıştır.²³¹ Bütün bu hamleler Atina'da buhrana neden olmuştur.²³²

Konstantin orduda da tasfiyeye gitmiştir. Öncelikle kendisine yakın olduğu için Venizelos tarafından işlerinden atılmış, zorla ihtiyata ayrılmış ya da görevlerinden istifa ettirilmiş 1500 subayı kararname ile görevine döndürmüş, ordudan ayrıl-

²²⁰ Erdem, **a.g.t.**, s.273.

²²¹ Bilge Umar, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımı ile İzmir Savaşı**, İnkılâp Yay. İstanbul, 2002, s. 68.

²²² **Açıksöz**, 22 Kasım 1920.

²²³ Beraberinde sadece birkaç arkadaşı olduğu halde Pire'den "Narkissos" buharlı gemisine binen Venizelos, vedalaşma anında arkadaşı Petros Vulgaris'e son sözleri "*Katil gibi gidiyoruz!*" olmuştur. Erdem, **a.g.t.**, s.278.

²²⁴ Erdem, **a.g.t.**, s.275.

²²⁵ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s.179-180.

²²⁶ Erdem, **a.g.t.**, s.281.

²²⁷ Smith, **Yunan Düşü**, s.242; Erdem, **a.g.t.**, s.282.

²²⁸ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s.187-190; Erdem, **a.g.t.**, s.281.

²²⁹ Erdem, **a.g.t.**, s.282.

²³⁰ Erdem, **a.g.t.**, s.282.

²³¹ Smith, **Anadolu üzerindeki Göz**, s.190-192.

²³² **Alemdar**, 4 Ocak 1921.

madan önceki kıdemlerine kavuşturmuştur. Daha sonra Venizelos'a yakın kurmay subaylar ile alay ve tümen komutanlarının çoğunu görevlerinden almıştır.²³³ Bu süreçte üç yüze yakın yüksek rütbeli Venizelist subay görev değişikliği ve pasif göreve alma gibi hamleler sonucunda "etkisiz" hale getirilmiş, ortalama beş yüz kadar Venizelos yanlısı subay faal hizmetten uzaklaştırılmış, birçok subay ise istifa edip emekliye ayrılmıştır.²³⁴ Bu süreçte Küçük Asya Ordusu Komutanı General Paraskevopoulos da görevinden alınmış,²³⁵ Kral yanlısı Papulas Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na tayin edilmiştir.²³⁶ Kayda değer hiçbir askeri başarısı olmayan ve askeri bilgisi de eksik olan Papulas'ın²³⁷ Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na getirilmesi çekinceyle karşılanmıştır.²³⁸ Konstantin'in gelişi ile birlikte orduda başlayan tasfiye hareketi büyük rahatsızlıklara neden olmuş, ordu içinde hükümete karşı suikast hazırlığı içinde olduğu anlaşılan farklı rütbelere 150 kadar subay Papulas tarafından tutuklatılmıştır.²³⁹

Papulas, Anadolu'daki Yunan Ordusu'nun başına geçtiği sırada orduda önemli bir bölünme vardı. Venizelos yanlısı askerler savaşmaktan yanayken Kral yanlısı askerler ise savaşmaktan yana değildi.²⁴⁰ Ordudaki bu fikir ayrılığı önemli boyutlara ulaşmış, Kral tarafından atanan Papulas'ın emirlerini dinlemeyen²⁴¹ Venizelist bazı subaylar ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler, Yunan Ordusu'ndaki Venizelist ve Kral yanlısı subaylar arasındaki ayrılığı ve anlaşmazlığı artırmış, askerlerin tek bir ülkü

²³³ Erdem, **a.g.t.**, s.288.

²³⁴ Smith, **Anadolu üzerindeki Göz**, s. 195; Umar, **a.g.e.**, s. 70.

²³⁵ Erdem, **a.g.t.**, s.289; Birçok Yunan kaynağında Küçük Asya Ordusu Komutanı Paraskevopoulos'ın istifa ettiği belirtilmesine rağmen Yunan yazar Kapses, Paraskevopoulos'ın önce azil edildiğini ardından istifasını sunduğunu ifade etmektedir. Umar, **a.g.e.**, s. 69.

²³⁶ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 202.

²³⁷ F. Perrone Di San Martino, **Mustafa Kemal ve Zaferleri**, Kamer Yay., İstanbul, 2001, s. 94.

²³⁸ Papulas'ın Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na getirilmesi hususunda Harbiye Bakanı Gunaris ile görüşen Dusmanis, Gunaris'e "*Papulas, diğer askeri yetenekleri konusunda iyidir. Ancak askeri harekâtları yönetmek konusunda deneyimsizdir. Kendisine, O'nun bu konudaki bilgisizliğini telafi edecek ve askeri harekâtları üstlenmeye hazır olan bir yardımcı verilmelidir*" demiştir. Erdem, **a.g.t.**, s. 290.

²³⁹ **Alemdar**, 4 Ocak 1921.

²⁴⁰ **General Papulas'ın Hatıratı 6**, Yeni İstanbul Yay., İstanbul, 1969, s, 37.

²⁴¹ Anadolu'daki 3.Yunan Ordusu Komutanı görevinde bulunan General Yoannu, Anadolu Ordusu Komutanı sıfatı ile General Papulas'ın 3.Ordu Komutanlığı'ndan kendisini alması ve yerine Trikupis'i atadığını öğrenmesi üzerine Papulas'ın bu emrine karşı gelerek "*Buraya (Bursa'ya) ordu komutasını devir almaya gelecek olanı bağlarım !*" sözleriyle Papulas'ın emrine uymayacağını ifade etmiştir. Nikoloas Trikupis, M. Papulas, **Yunan Generallerinin İtirafı**, Berkan Yay., Ankara, 2010, s. 68.

etrafında toplanmalarını engellemiş ve karışıklık meydana getirmiştir. Bu karışıklığın en çok zarar verdiği yer “*Küçük Asya*” olmuştur.²⁴²

I. İnönü Muharebesi’ne giden süreçte Yunanistan’da yaşanan iktidar değişikliği sonrası orduda yaşanan tasfiye hareketi ile Yunan Ordusu büyük oranda yıpranmıştır. Venizelos’un gidişi ile İtilaf Devletleri’nin desteğini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalan Yunanistan, içte de meydana gelen gruplaşmalar nedeniyle büyük oranda manevi gücünü kaybetmiştir. Fikri olarak ikiye bölünmüş olan bir Yunan kamuoyu, *Küçük Asya Harekâtı* hususunda ortak bir tavır ve siyasi duruş ortaya konulmasını engellemiştir. Kralın destekçileri Anadolu’dan çekilmek gerektiğini savunurken, Venizelistler ise *Küçük Asya Harekâtı*’nın devam etmesi gerektiğini savunmuştur. I. İnönü Muharebesi’nin arifesinde Yunanistan’daki siyasi durum; iç ve dış politika bu minval üzere şekillenmiştir.

I.2. Birinci İnönü Muharebesi’nin Sebepleri

I. İnönü Muharebesi’nin sebepleri üzerine çeşitli değerlendirmeler yapılmış, farklı gerekçeler ileri sürülmüştür. Gerek Yunan taarruzunun başladığı sırada Yunanistan’da meydana gelen siyasi gelişmeler gerekse taarruzun başlangıç tarihi olarak kış aylarının seçilmiş olması çeşitli sebep ve değerlendirmelerle temellendirilmiştir. Ancak, I. İnönü Muharebesi’nin sebepleri siyasi, askeri, ekonomik ve psikolojik olarak birkaç ana sebebe dayandırılabilir.

I.2.1. Siyasi Sebepler

I. İnönü Muharebesi’nin birden çok siyasi nedeni vardır. Ancak en önemli siyasi nedeni Yunan Meclisi’nin 3 Ocak 1921 tarihinde yayımladığı ve Yunan Kralı Konstantin’in yaptığı konuşmada²⁴³ açıkça ifade ettiği üzere “Sevr Antlaşması’nı kabul etmeyen Kemalilere bu anlaşmayı silah zoru ile kabul ettirme gayesidir”.²⁴⁴

Kasım seçimlerinden sonra Yunanistan’da oluşan siyasi tablo I. İnönü Muharebesi’nin bir başka siyasi nedeni olmuştur. Hatırlanacağı üzere Venizelos, Kasım

²⁴² Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, s. 196-197.

²⁴³ Yunan Kralı Konstantin, 3 Ocak 1921’de yaptığı açıklamada Yunan Ordusu’nun Anadolu’da Sevr Antlaşması’nın tatbiki ve icrasına kadar savaşa devam edeceğini söylemiştir. *Alemdar*, 5 Ocak 1921. Konstantin’in bu açıklamayı yaptığı gün İngiliz Başvekili Lloyd George de bir açıklama yaparak “Anadolu meselesinin kesin bir şekilde halledileceğini” bildirmiştir. *Alemdar*, 6 Ocak 1921.

²⁴⁴ *Alemdar*, 6 Ocak 1921.

seçimlerini kaybettikten sonra siyaseti bırakarak Yunanistan'ı terk etmiş, halk oylaması sonrası savaş karşıtlığı ile bilinen ve bu nedenle İtilaf Devletleri'nin desteği ile tahtan uzaklaştırılan Kral Konstantin tahta geçmişti. Venizelos'un Yunanistan'da iktidarı kaybetmesi, Yunan halkının müttefiklerin notalarına rağmen eski Kralının dönüşüne onay vermesi gibi sebepler İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'dan siyasi desteğini çekebileceği endişesini yaratmıştı. Konstantin'in savaş karşıtı politikaları İngiltere'nin "Küçük Asya'daki çıkarlarına hizmet etmiyordu. İngiliz desteği ile tahtından indirilen Kral Konstantin'e ve onun ülkesine İngilizlerin siyasi destek vermesi mümkün değildi. Bu nedenle Yunanistan'a siyasi desteğin devam etmesi için Kralın başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri'nin isteklerine uygun bir siyaset takip etmesi gerekiyordu. Öte yandan Yunanistan'ın iç ve dış siyasi durumları Kralın İtilaf Devletleri'nin güvenini kazanması bakımından yeni bir harekâta olan ihtiyacını çok açık bir şekilde ortaya koymaktaydı.²⁴⁵ Bu durumda Konstantin'in İtilaf Devletleri'nin "desteğini ve güvenini" kazanmak için Anadolu'daki askeri harekâta devam etmesi gerekiyordu. Bu nedenle aslında savaş karşıtı politikalar ile halkın desteğini almış olan Kral Konstantin, İtilaf Devletleri'nin Yunanistan'a siyasi olarak desteğini sürdürmesini sağlamak,²⁴⁶ İngiltere'nin tutumundan dolayı Venizelos siyasetine devam etmekten başka bir çaresi olmadığını görmesi,²⁴⁷ ülkedeki muhalefetin Venizelist diplomasinin Anadolu'daki meyvelerinin toplanmadan terk edilmesini şiddetle istismar edeceğinden korkması²⁴⁸ ve 5-18 Ocak 1921'de Paris'te İtilaf Devletleri temsilcileri arasında toplanacak olan konferansı etkileme çabası²⁴⁹ gibi siyasi sebeplerden dolayı Ocak harekâtına karar vermek zorunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa da İngilizlerin Konstantin'i sıkıştırarak kendi emperyalist emelleri uğrunda oyuncak olarak kullanmak istediklerini, Kralın ise krallığını tasdik etmek için bu hususa yatkın görüldüğünü, İngilizlere karşı üzerine aldığı vazi-

²⁴⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.148.

²⁴⁶ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:690 Gömlek No:100.Belge No:100A; Yücel Özkaya, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 1981, s. 125.

²⁴⁷ Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, 3.Baskı., TTK Yay., Ankara, 2011, s.91.

²⁴⁸ Pallis, **a.g.e.**, s.53

²⁴⁹ İtilaf Devletleri, 5-18 Ocak 1921'de Almanya ve Türkiye sorunu için Paris'te bir araya gelecekler ve bir karar alacaklardı. Konferans öncesinde Türk kuvvetlerine karşı alınacak bir askeri başarı konferansta Yunanistan'ın elini güçlendirecek, devletleri etkileyecekti. **İkdam**, 15 Ocak 1921; Umar, **a.g.e.**, s. 70.

feyi yerine getirebilmek için Yunan Ordusu'nu saldırıya geçirttiğine inanmıştır.²⁵⁰ İngilizler, Yunanistan'ın Anadolu'da askeri harekâta devam etmesini sağlayarak ABD, Fransa ve İtalya'ya Ortadoğu'daki siyasetlerini gerçekleştirecek olanaklara sahip olduklarını göstermek istemişlerdir.²⁵¹ Fransızlara göre ise İngilizler, Konstantin Hükümeti'nin ordusunun maddi ve manevi gücünü test etmek için Yunan Ordusu'na ileri harekât emrini verdirmiştir.²⁵²

Neticede Konstantin, 1921'in başlarında ülkenin iç ve dış siyasi durumunu değerlendirerek, Anadolu harekâtının sona erdirilmesi kararının yaratacağı olumsuzlukları da hesaba katmak suretiyle yukarıda izah edilen siyasal gerekçelerle Yunan Ordusu'na yeni bir taarruz emri vermiştir.

I.2.2. Askeri Sebepler

I. İnönü Muharebesi'nin Yunanistan açısından en önemli askeri sebebi, Papulas²⁵³ ve Sarıyanis'in tersi yönündeki ifadelerine rağmen,²⁵⁴ Çerkez Ethem isyanıdır. Yunan resmi kaynaklarında bu taarruza kesin olarak 20 Aralık 1920 (2 Ocak 1921) tarihinde²⁵⁵ karar verilmiş olduğunun ifade edilmesi Ethem isyanının Yunan Ordusu'nu harekete geçirdiğinin önemli bir göstergesidir. Türk Genelkurmayı'nın bu tarihten birkaç gün önce isyanın başlaması üzerine Batı ve Güney Cephesi Komutanlığı'na bağlı Yunanlara karşı bıraktığı birlikleri buralardan çekerek isyanı bastırmak üzere Gediz civarına sevk etmiş olması cephede Yunan Ordusu lehine avantajlı bir durum meydana getirmiştir.²⁵⁶ Bu nedenle Yunanistan, Çerkez Ethem isyanından

²⁵⁰ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: Çerkez Ethem ve Diğerleri*, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, C.1. S.9, s. 288.

²⁵¹ Erdem, **a.g.t.**, 308.

²⁵² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:666 Gömlek No:125;Belge No:1.**ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:666 Gömlek No:125;Belge No: 125AA.

²⁵³ Papulas, Ocak taarruzu kararının Çerkez Ethem isyan etmeden önceki tarihlerde alındığını şöyle yazmıştır : “ 5 Aralıkta (18 Aralık)²⁵³ Kral'ın Yunanistan'a avdeti hasebiyle yapılan istikbal merasiminde ordu mümessili olarak bulunmak üzere Atina'ya gitmişim. Kral'ın muvasalatından iki gün sonra (7 Aralık (20 Aralık) M. Rallis'e düşmanın teşkilat ve harp kabiliyeti hakkında ordu tarafından toplanan ve büyük bir keşif taarruzu yapılması lüzumunu haber vermişim.” demektedir.

²⁵⁴ Yunan Genelkurmay Başkan yardımcısı Sarıyanis de 5 Şubat 1930 tarihinde “*Elifironvima*” adlı Yunan gazetesine yazdığı “*Anadolu Faciası hakkında Şayanı dikkat İfşaat*” başlıklı yazısında Ocak taarruzuna Çerkez Ethem isyanından önceki bir tarihte karar verilmiş olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Midilli, **Birinci İnönü Muharebesi'nin İç Yüzü**, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1930, s. 15.

²⁵⁵ Erdem, **a.g.t.**, s. 301.

²⁵⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 149.

yararlanmak gayesiyle ordunun hazırlıklarının derecesine, sevk ve idare kabiliyetlerinin eksikliğine bakmadan Eskişehir genel istikametinde taarruza geçmek fikrinin cazibesıyla,²⁵⁷ Anadolu’da “mevsimsiz” , “hazırlıksız” ve “acele” bir harekâta kalkışmıştır.

Mustafa Kemal Paşa da, Çerkez Ethem isyanının I. İnönü Muharebesi ile doğrudan bağlantısı olduğunu, Ethem’in isyana kalkışmadan evvel Yunanlarla iş birliği yaparak Türk Ordusu’nun mevcut durumu ile ilgili bilgileri Yunan tarafı ile paylaştığını,²⁵⁸ bu bilgilerin Yunanı Anadolu’da yeni bir taarruz harekâtına heveslendirdiğini ifade etmiştir.²⁵⁹ I. İnönü Muharebesi’nde 61.Tümen Komutanı olarak görev yapan İzzettin Bey de Yunan taarruzunun temel askeri sebebinin Çerkez Ethem isyanı olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁰

I. İnönü Muharebesi’nin Yunanistan açısından Çerkez Ethem isyanından başka askeri sebepleri de vardır. Türk Ordusu’nun düzenli orduya geçtikten sonra kısa sürede aldığı mesafe ve Yunan istihbarat raporlarında yer alan Türklerin karşı bir taarruza geçebileceğine dönük kaygılar,²⁶¹ Yunan Ordusu’nu Anadolu’da acele bir taarruza sevk eden diğer önemli askeri sebepler olmuştur. İstanbul’da bulunan Yunan askeri heyetinden Yunan karargâhına gelmekte olan istihbaratlar, Türklerin Aralık 1920’nin başlarından beri geniş bir faaliyette buldukları, ordularını güçlendirdikleri, yakında taarruza geçecekleri yönünde olmuştur.²⁶² Bu sebeple Yunanların, Türklerin düzenli ordusundaki gelişmeleri sekteye uğratma ve taarruz hazırlığını şimdiden bozmaları gerekmiştir. Bu durumun Türklerin ulaştırma merkezi ve lojistik tesisleri-

²⁵⁷ Selahattin Selışık, **Türk İstiklal Savaşı’nda Birinci İnönü Muharebesi**, Gn. Kur. ATASE Yay., Ankara, 2006, s. 7.

²⁵⁸ “Ethem şüphe yok ki askeri tertibatımızı, nerede ne kadar askerimiz olduğunu, nelerimizin mevcut olduğunu ve vasıtalarımızın neler olduğunu hangi yerde ne kadar zamanda ne kadar kuvvet getirebileceğimizi, Yunanlılarla paylaşmıştır. İşte Konstantin’in bundan fevkalade cüret alarak hızlı bir hareketle zayıf olduğu kendilerine bildirilen istikametten yürüyerek Eskişehir’i işgal etmek ve ona göre öteki hareketleri düzenlemek istemiştir”. Mustafa Kemal Atatürk, “Atatürk’ün Söylev Demeçleri: Birinci İnönü Savaşı Üzerine”, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, C.1, S.10, s. 318.

²⁵⁹ Atatürk’ün Söylev Demeçleri Çerkez Ethem ve Diğerleri, s.288.

²⁶⁰ “Ethem’in Milli Hükümet’e karşı isyanı; Batı ve Güney cephelerimizdeki bütün kuvvetlerin Gediz yönünde olması Yunanlılarda büyük ümitler uyandırmıştı. Durumdan yararlanarak genel bir taarruza karar verdiler. Bu taarruzun sonucu I. İnönü Savaşını doğurmuştur” Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi**, s.97.

²⁶¹ Yunan Komutanlığı yayımladıkları resmi tebliğlerinde, Ocak taarruzunun Yunan Ordusu açısından askeri sebebinin “Kemalilerin Bilecik-Bozüyük havalisindeki İzmir kıtalarına Türklerin saldıracaklarına dair elde ettikleri istihbarat ve Türk Ordusu’nun kümelendiği Bilecik-Bozüyük hattının imhası” olduğunu açıklamışlardır. **Alemdar**, 21 Ocak 1921; **İkdam**,19 Ocak 1921.

²⁶² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.149.

nin bulunduğu, stratejik bir öneme sahip Eskişehir üzerine yapılacak bir taarruzla mümkün olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle bir an önce askeri harekâta başlanması ve güçlenmekte olan Türk Ordusu'na önemli darbe vurulması için Ocak taarruzunun yapılması kaçınılmaz olmuştur.²⁶³

Kral Konstantin'in Venizelos'un gidişinden sonra Yunan Ordusu'nda meydana gelen emir-komuta noktasındaki zafiyeti ortadan kaldırarak orduyu "zabt-u rabt altına almak" çabası I. İnönü Muharebesi'nin bir başka askeri sebebi olmuştur.²⁶⁴ Netice olarak, öncelikle Çerkez Ethem isyanının Anadolu'da Yunan Ordusu lehine oluşturduğu avantajlı durum, ardından Yunan istihbaratının Düzenli ordu kurulduktan sonra Türk Ordusu'nun giderek güçlendiği ve bir taarruza kalkışabileceği yönünde almış oldukları istihbaratların yaratmış olduğu kaygı ve nihayet ordunun Kral tarafından "zabt-u rabt" altına alınmak istenmesi gayesi Yunanistan açısından I. İnönü Muharebesi'nin askeri sebeplerini oluşturmuştur.

I.2.3. Ekonomik Sebepler

I. İnönü Muharebesi'nin Yunanistan açısından bir de ekonomik sebepleri vardır. 1921'in başlarında Yunanistan'ın ekonomik durumu çok kötüydü ve Anadolu'daki savaş alınan borçlarla ve kredilerle idame ettiriliyordu.²⁶⁵ Yunanistan'ın 1920-1921 bütçesi önemli ölçüde açık vermişti.²⁶⁶ Öyle ki Yunan ekonomisi iflas etmiş olarak kabul edilmeye başlanmıştı.²⁶⁷ Yunan Hükümeti, içinde bulunduğu ekonomik darboğaza tasarruf yapmak suretiyle çare bulmaya çalışıyordu.²⁶⁸ Ancak Anadolu'daki savaş devam ettiğinden bu mümkün olamıyordu. Zira gider bütçesinden 535 milyon drahmi harp masraflarına ayrılmıştı. Bütçe açığını kapatmak için büyük devletler Yunanistan'a yardım ediyorlardı. Kanada, İngiltere'nin aracılığı ile 5 milyon İngiliz lirası vermişti. İngiltere ve Fransa'da 10'ar milyon İngiliz lirası vermek üzere anlaşmışlardı. Bu iki devlet başlangıçta 6.5 milyon lira verdikten sonra, Kral Konstantin'in tahta çıkması üzerine yardımı kesmiş bulunuyordu. Kasım seçimlerin-

²⁶³ Mustafa Turan, **Siyasi ve Hukuki Açından Milli Mücadele 30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923**, Berikan Yay., Ankara, 2011, s.91.

²⁶⁴ **İkdam**, 15 Ocak 1921.

²⁶⁵ **Alemdar**, 8 Ocak 1921.

²⁶⁶ **Yeniğün**, 16 Ocak 1921.

²⁶⁷ **İkdam**, 14 Ocak 1921.

²⁶⁸ **İkdam**, 23 Ocak 1921.

de Kralcılar, Venizelos'u devirmekle Yunanistan'ı Fransa ve İngiltere'den uzaklaştırmış bu ülkelerin kredileriyle ayakta duran Yunan ekonomisindeki çıkmazı büsbütün derinleştirmişti.²⁶⁹

Konstantin'in gelişinden sonra İngiltere ve Fransa Yunanistan'a verdikleri kredileri bloke etme kararı almışlardır. Bu durum Yunanistan'da ortalama 600 milyon drahmiyi karşılıksız bırakmış, drahmiye duyulan güven yavaş yavaş yitirilmiş ve borsalarda değerinin düşmesini hızlandırmıştır. Ekonomik abluka Yunanistan'ın uzun vadeli kredi karşılığı askeri yardım sağlama umutlarına da son vermiştir. Müttefiklerin kredileri bloke etmeleri, Yunanistan'ın Anadolu'daki savaşın büyük giderleri karşısında parasal ve ekonomik tükenmesini hızlandırmıştır.²⁷⁰ 1921'in başlarında Yunan ekonomisindeki bu sıkıntılı süreç Türk basını tarafından da dikkatle takip edilmiştir.²⁷¹

Bu şartlarda Yunan ekonomisinin İtilaf Devletleri'nin, özellikle de İngiltere'nin, mali desteği olmaksızın ayakta durması mümkün değildi. İşte bu ekonomik durum Konstantin'i siyasi olarak farklı düşüncelere sahip olmalarına karşın İtilaf Devletleri'ne yaklaşmak zorunda bırakmıştır. Kral, Anadolu'daki askeri harekâta devam etmezse zaten sıkıntılı olan ve büyük oranda İngiliz desteğiyle ayakta duran ülke ekonomisinin²⁷² daha da kötü bir hal alacağından endişe etmiştir. İtilaf Devletleri'nin ekonomik desteğini sürdürmelerini sağlamak için bu devletlerin Anadolu'daki politikalarına uygun olarak hareket etmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan Yunan kamuoyunda ülkenin içinde bulunduğu ekonomik krizden dolayı itibar kaybeden Kral, kamuoyunun dikkatini başka bir yöne tahvil ederek durumu düzeltme gayreti içine girmiştir.²⁷³ Bu durumlar I. İnönü Muharebesi'nin Yunanistan açısından ekonomik sebebini oluşturmuştur.

I.2.4. Psikolojik Sebepler

I. İnönü Muharebesi'nin Kral Konstantin açısından bazı psikolojik sebepleri de vardır. Yunan Ordusu'nun Küçük Asya'dan çekilmesini emretmek, Yunan ulusal

²⁶⁹ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 410.

²⁷⁰ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s.186-187.

²⁷¹ Hatice Yıldırım, "*Milli Mücadele Dönemi Türk Basını'nda Yunanistan'ın Mali İflası*", **Atatürk Yolu Dergisi**, S. 60, s. 317-318.

²⁷² **Tercüman-ı Hakikat**, 11 Ocak 1922.

²⁷³ **İkdam**, 15 Ocak 1921.

siyasetinin özü olan Megali İdea'ya aykırı karar almak psikolojik olarak kolay alınabilecek bir karar değildi. Yunan tarihine bakıldığında bu yol hiçbir zaman düşünülmemişti. Psikolojik olarak kralın böylesi bir karar alma olasılığı da yoktu.²⁷⁴ Öte yandan bu harekât Kral'a, Venizelos sonrası Anadolu'daki savaşı kendi ekibiyle daha iyi yöneteceğini ve Yunan halkına vaat edilen zaferi kazanacağını ispat etme fırsatı verebilirdi.²⁷⁵ Bu nedenle bir yandan Yunan ülküsünden kopuş kararı almanın vicdani sorumluluğu ve ağırlığı, diğer yandan Yunan davasına hizmet etme gayesi Kralı, ana sebeplerin yanında psikolojik olarak savaşa devam kararı almaya iten tali sebepler olmuştur.

I.2.5. Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas'ın Etkisi

Kral Konstantin tarafından Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na getirilen Papulas'ın Anadolu'da savaşa devam edilmesi gerektiği yönündeki tutumunun da I. İnönü Muharebesi'nin tali nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.²⁷⁶ Papulas, daha İzmir'e gelip görevi Paraskevepoulas'tan devr aldığı sırada kesin bir dille savaşın süreceğini ifade etmiştir.²⁷⁷ Kralcı rejimin saldırgan ruhunu göstermeye hevesli olan Papulas,²⁷⁸ askeri bir başarı kazanarak Kralın kendisi ile ilgili almış olduğu kararın doğruluğunu göstermek için askeri bir harekâta ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle Ocak taarruzu kararını fikren desteklemiş, bu tutumu Konstantin'i de etkilemiştir.

I.3. 1921 Başlarında Türk ve Yunan Ordularının Durumu

I. İnönü Muharebesi'ne hem Yunan hem de Türk Ordusu tam olarak hazır bir vaziyette girmemiştir. Taarruz başladığı sırada Türk Ordusu büyük bir isyanı bastırmakla meşgul olurken Yunan Ordusu ise asker sayısına ve diğer eksikliklerine bakmadan ani bir harekâta kalkışmıştır. Bu durum taarruzun gelişimine ve muharebenin sonucuna tesir eden önemli bir etken olmuştur.

²⁷⁴ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 201.

²⁷⁵ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 404.

²⁷⁶ Umar, Yannis Kapsês'in "*1922 i mavri vivlos*" adlı eserinde Kral'ın nispeten barış yanlısı olmasına ve barış isteyenlerin kendini tahta çıkardıklarının farkında olmasına rağmen Küçük Asya Ordusu Komutanlığı'na getirilen Papulas'ın "*savaş alanlarında şan şeref kazanmak hürsında olduğunu, tıpkı bir önceki Paveskepoulas gibi kendisinin alnına da defne yapraklarından zafer tacı konulmasını istediğini*" aktarmaktadır. Umar, **a.g.e.**, s. 69.

²⁷⁷ Umar, **a.g.e.**, s. 74.

²⁷⁸ Smith, **Anadolu Üzerindeki Göz**, s. 202.

I.3.1. Türk Ordusu'nun Durumu

6 Ocak 1921'de Yunan Ordusu Bursa ve Uşak bölgelerinden taarruza başladıkları sırada Yunan kuvvetlerinin hemen karşısında bulunan Batı ve Güney Cephesi birlikleri o sıralarda Çerkez Ethem'in isyanını bastırmak üzere harekete geçmişlerdi. Bu nedenle Bursa ve Uşak bölgelerinde Yunan kuvvetlerine karşı bulundurulmuş birliklerin çoğu buralardan alınarak Kütahya civarına sevk edilmiş,²⁷⁹ Bursa ve Uşak kesimlerinde zayıf örtme birlikleri bırakılmıştı.

5 Ocak 1921'de Batı Cephesi'ndeki askeri vaziyet şöyleydi: Batı Cephesi birimleri; Bursa bölgesi Yenişehir cephesinde; 24. Tümen Süvari Bölüğü Mentеше²⁸⁰de; 143. Alay'ın 1. Tabur'undan bir bölük Yenişehir'de, 143. Alay 1. Tabur Subaşı'nda²⁸¹ 143. Alay 2. Tabur Kınık'ta,²⁸² 143. Alay 3. Tabur Rüstembköyü'nde, bir kudretli dağ takımı İlyasbey'de,²⁸³ bir sahra obüs takımı Pelitözünde,²⁸⁴ 32. Alay'ın 2. Taburu Başköy'de,²⁸⁵ 32. Alay'ın 3. Taburu Aşağıköy'de,²⁸⁶ bir sahra obüs takımı Küplü'de,²⁸⁷ 32. Alay'ın 1. Taburu Bozöyük'te ve Tümen karargâhı Küplü'deydi.

Bursa İnegöl cephesinde 11. Tümen bulunmaktaydı. 11. Tümen'e bağlı olmak üzere 126. Alay 1. Tabur Kurşunlu'da,²⁸⁸ bu taburdan bir bölükle tümen süvari bölüğü İnegöl'de,²⁸⁹ 126. Alay'ın 2. Taburu ile bir Sahra Bataryası Nazıfpaşa'da,²⁹⁰ 126. Alay 3. Tabur Gümüşdere'de,²⁹¹ bağımsız Gökbayrak Taburu İznik'te,²⁹² 24. Tümen Hücum Taburu Eskişehir'de bulunuyordu. Bursa İnegöl cephesinde 61. Tümen'den: 174. Alay'ın 1. Taburu ile bir sahra topu takımı Kütahya'da, 61. Tümen'in diğer kısımları Gediz'de bulunuyordu. 11. Tümen Efendiköprüsü ve çevresinde, 1.

²⁷⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 145-147.

²⁸⁰ Bursa ilinin Yenişehir İlçesinin Merkez Bucağına bağlıdır. Güncel yer adları tespit edilirken Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı tarafından 2006 yılında bazı eklemeler ile yeniden basılan Selahattin Selşik'in "Türk İstiklal Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi" adlı eserinden istifade edilmiştir.

²⁸¹ Bursa ilinin Yenişehir İlçesinin Merkez Bucağına bağlıdır.

²⁸² Bilecik ilinin Merkez İlçesinin Yarhisar (İlyas Bey) bucağına bağlıdır.

²⁸³ Bilecik ilinin Merkez İlçesine bağlı olan Yarhisar Bucağıdır.

²⁸⁴ Bilecik ilinin Merkez İlçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²⁸⁵ Bilecik ilinin Merkez İlçesinin Küplü bucağına bağlıdır.

²⁸⁶ Bilecik ilinin Merkez İlçesinin Küplü bucağına bağlıdır.

²⁸⁷ Bilecik ilinin Merkez İlçesi'ne bağlı olan "Küplü" Bucağı'dır.

²⁸⁸ Bursa ilinin İnegöl İlçesinin Merkez bucağına bağlı olan "Kurşunlu" Bucağı'dır.

²⁸⁹ Bursa iline bağlı olan İnegöl ilçesidir.

²⁹⁰ Bilecik ilinin Pazaryeri İlçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²⁹¹ Bilecik ilinin Pazaryeri İlçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²⁹² Bursa iline bağlı olan İznik ilçesidir.

Süvari Tugayı Kocaçayır'da,²⁹³ Batı Cephesi Karargâhı Efendiköprüsü'nde bulunuyordu.

Güney Cephesi birlikleri ise; 8. Tümen Kayacık bölgesinde,²⁹⁴ 23. Tümen (iki Tabur eksik) Çukurviran,²⁹⁵ ve Göynek'te,²⁹⁶ 23. Tümen'den iki tabur Dumlupınar'da,²⁹⁷ 1. Süvari Grubu Altıntaş,²⁹⁸ ve Çakmaklar,²⁹⁹ bölgesinde, 2. Süvari Grubu Yağmurlar³⁰⁰ ve Yeğenler³⁰¹ bölgesinde, Güney Cephesi karargâhı öğleyin Efendiköprüsü'nde, 57. Tümen daha güneyde eski durumunda bulunmaktaydı.³⁰²

Güney Cephesi Afyonkarahisar kesiminde; 1. Numune Alayı ile 12. Kolordu İstihkâm taburu, İslamköy'de, 6. ve 69. Piyade Alaylarıyla topçu taburu Afyonkarahisar'da, 12. Kolordu Karargâhı Afyonkarahisar'da bulunuyordu. Kolordunun görevi Afyonkarahisar kesimindeki bu kuvvetlerle Yunanlılara karşı gözetleme ve örtme görevi yapmaktı. Güney Cephesi karargâhı geri kademesi, 2. Numune Alayı ve 41. Tümen'den bir tabur Konya'da bulunuyordu. Ayrıca Ereğli Karaman Bozkır bölgesinde 7. Atlı Piyade Tümeni'nin teşkili için çalışmalara devam ediliyordu.

Güney Cephesi Menderes kesiminde Yunanlara karşı, Sarayköy'de 57. Piyade Tümeni bulunmaktaydı. Genel ihtiyat olarak Genelkurmay Başkanlığı emrinde, Kastamonu'daki iki taburlu 4. Piyade Alayı, Ankara'da 4. Piyade Tümeni ile 3. Süvari Tümeni ve Polatlı'da bir depo Alayı vardı. Bunlardan başka Ankara'da 1. Piyade Tümeni'nin düzenleme ve kuruluşuna başlanmıştı.

Geyve Yöresi Komutanlığı'na bağlı 2. Alay 2. Tabur ve bir dağ topu Karacım'da,³⁰³ 2. Alay 1. Tabur Melekşe³⁰⁴ gediklerinde, 2. Alay 3. Tabur Mekece'de,³⁰⁵ karargâh ve bir bölük piyade ile bir dağ topu Geyve³⁰⁶ istasyonunda, milli müfrezeler geçitlerde dağınık halde bulunuyorlardı.

²⁹³ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²⁹⁴ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

²⁹⁵ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Çukurören" olarak değişmiştir.

²⁹⁶ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup isim "Göynük" olarak değişmiştir.

²⁹⁷ Kütahya iline bağlı olan Dumlupınar ilçesidir.

²⁹⁸ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Altinkent" bucağı olarak değişmiştir.

²⁹⁹ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

³⁰⁰ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

³⁰¹ Kütahya ilinin Gediz ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Yeğenler" olarak değişmiştir.

³⁰² Selşık, **a.g.e.**, s.10-12.

³⁰³ Sakarya ilinin Geyve ilçesinin Doğançay bucağına bağlıdır.

³⁰⁴ Sakarya ilinin Geyve ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

³⁰⁵ Sakarya ilinin Pamukova ilçesinin Merkez bucağına bağlıdır.

³⁰⁶ Sakarya iline bağlı olan Geyve ilçesidir.

Türk Genelkurmayı'na göre bu birliklerin 5 Ocak 1921 tarihinde genel kuvveti 245 subay, 5223 er, 2266 çeşitli tüfek, 27 makineli tüfek ve 10 toptan ibaretti.³⁰⁷

Bu kuvvetlerden 10 Ocak 1921 sabahı İnönü mevzilerinde toplanabilen ve muharebeye katılan birliklerin genel mevcudu Türk Genelkurmayı'na göre 8500 insan, 5500 tüfek, 47 ağır makineli tüfek ve 28 toptur.³⁰⁸ Bunlardan başka Batı Cephesi emrine verilen ve o sırada yolda olan birlikler vardı. Bu birliklerin mevcudu 4000 insan, 850 tüfek, 8 ağır makineli tüfek ve 700 kılıç kadardı.³⁰⁹

Türk Genelkurmayı, I. İnönü Muharebesi'ne katılan Türk kuvvetlerinin sayısını 8500 insan olarak verirken Yunan Genelkurmayı ise I. İnönü Muharebesi'ne katılan Türk kuvvetlerin sayısını 7.000 olarak vermiş,³¹⁰ Türk insan gücü sayısını 1500 kişi daha az göstermiştir.

I.3.2. Yunan Ordusu'nun Durumu

Yunan Genelkurmayı Kralın emriyle Ocak taarruzundan önce Anadolu'da konuşlandığı kuvvetlerinin isimlerini değiştirme kararı almış,³¹¹ Anadolu'da bulunan Girit, İzmit, Ayvalık gibi Yunan Tümenlerinin isimlerini "5., 6., 7., 10., 11., 12. ve 15." gibi numaralarla değiştirmiştir.³¹²

İsimleri değiştirilen Yunan kuvvetlerinin 6 Ocak 1921'de ileri harekâta başlamadan önce Bursa bölgesindeki konuşmaları ise şöyle olmuştur: Adalar Fırkası'na bağlı 4. Alay Aksu'da, 5. Alay Bursa'da, 6. Alay Dimboz ve Kestel'de, 3. Tümen, 6. Alay, 12. Alay ve 2. Eczun Alayı Bursa'da toplanmıştı.³¹³

Bu tarihe kadar elde edilen istihbarata göre; Bursa-Uşak hattına kadar ilerleyen Yunan kuvvetleri, Yedi Tümen ve bir süvari tugayından ibaret olarak kabul edilmişti. Bu kuvvetlerin 5 Ocak 1921'deki tertibi şöyleydi:³¹⁴ Bursa bölgesinde bu-

³⁰⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III., s. 146.

³⁰⁸ **Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)**, C.VII, Gen. Kur. Harp Tarihi Başk. Yay., Ankara, 1975, s. 233.

³⁰⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K. III., s.194.

³¹⁰ Erdem,**a.g.t.**,s.303.

³¹¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:720 Gömlek No:124;Belge No:1.

³¹² Buna göre; İzmir Fırkası 3. Fırka olarak; Girit Fırkası 5. Fırka olarak, 42., 44. ve 45. Alaylar, 6., 19., 30. 31. Alaylar olarak; Adalar Fırkası,7. Fırka ve 32., 33., 37. Alaylar olarak; İzmit Fırkası, 10. Fırka olarak; Manisa Fırkası 11. Fırka olarak; Eskice Fırkası, 12. Fırka ve Ayvalık Fırkası 15. Fırka olarak isimleri değiştirilmiştir. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:720 Gömlek No:124;Belge No:121AA

³¹³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:1.

³¹⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 147-148.

lunan Yunan kuvvetleri; 3. İzmir Kolordusu; karargâhı Bursa'da olmak üzere bağlı birlikleri şunlardı: karargâhı İzmit'te olmak üzere Manisa Tümeni, Kandıra,³¹⁵ Ermeşe kesiminde 9. Girit Alayı, İzmit'te 17. Alay, Sapanca batısı ile Bahçecik³¹⁶ kesiminde 16. Alay, karargâhı Gemlik'te olmak üzere İzmir Tümeni, Yalova kesiminde 27. Alay Orhangazi kesiminde, 28. Alay, Seloz³¹⁷-Burcun³¹⁸ kesiminde 30. Alay, karargâhı Bursa'da olmak üzere Adalar Tümeni'ne bağlı 6. Alay Dimboz,³¹⁹ Kestel³²⁰ kesiminde, 4. Alay Aksu kesiminde, 5. Alay Bursa'daydı.

Yunan Ordusu'nun Uşak bölgesinde bulunan kuvvetleri ise şöyleydi: Karargâhı Uşak'ta olmak üzere 1. Kolordu, karargâhı Uşak ve civarında olmak üzere 2. Tümen, karargâhı Uşak ve güneyinde olmak üzere 3. Tümen, karargâhı Buldan'da olmak üzere 1. Tümen ve bağlı birlikleri Büyük Menderes, Güney ve Buldan kesiminde bulunuyordu. 3. Tümen Alaşehir'deydi.³²¹

Türk Genelkurmayı'na göre, bütün birlikler arasından I. İnönü Muharebesi'ne fiilen katılan Yunan kuvvetlerinin mevcudu 227 subay, 15.816 er, 12.500 tüfek, 120 ağır makinalı tüfek ve 72 toptan ibaret olmuştur.³²² Yunan Genelkurmayı ise bu muharebede kendi kuvvetlerinin mevcudunu 753 subay, 23.380 er ve çeşitli cinsten 368 top olarak vermiştir.³²³ Türk ve Yunan taraflarının hem kendi hem de karşı tarafın asker ve cephane durumu ile ilgili verdiği rakamlar uyuşmamaktadır. Her iki tarafın kendilerine dair vermiş olduğu rakamlar esas alınsa bile I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun insan gücü ve top açısından Türk Ordusu'ndan daha üstün olduğu görülmektedir.³²⁴

³¹⁵ Kocaeli iline bağlı olan Kandıra ilçesidir.

³¹⁶ Kocaeli ilinin Merkez ilçesine bağlı olan Bahçecik bucağıdır.

³¹⁷ Bursa ilinin Orhangazi ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Sölöz" olarak değişmiştir.

³¹⁸ Bursa ilinin Yenişehir ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Barçın" olarak değişmiştir.

³¹⁹ Bursa ilinin Kestel ilçesinin Merkez bucağına bağlı olup ismi "Erdoğan" olarak değişmiştir.

³²⁰ Bursa iline bağlı olan Kestel ilçesidir.

³²¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 147-148.

³²² **TİH İdari Faaliyetler**, C.VII, s. 232.

³²³ Erdem, **a.g.t.**, s. 303.

³²⁴ Tüfek ve ağır makinalı tüfek sayısına dair Yunan resmi kaynaklarında ayrıntılı bir rakama ulaşılamamış olunmasından dolayı tabloda bu kısımlar boş bırakılmıştır. Ancak Türk Genelkurmayı'na göre, Yunan Ordusu bu muharebede 12.500 tüfek, 120 ağır makinalı tüfek ve 72 top ile mücadele etmiştir. **TİH İdari Faaliyetler**, C.VII, s. 232.

Birinci İnönü Muharebesi'ne Katılan Türk ve Yunan Kuvvetlerinin Karşılaştırılması				
(Tarafların Kendi Kuvvetlerine Dair Vermiş Olduğu Bilgilere Göre)				
	İnsan Gücü	Tüfek	Ağ.Mak.Tüf.	Top
Türk	8,500	5500	47	28
Yunan	24,133	-	-	368
Yunan Lehine Fark	15,633	-	-	340

Tablo 1: Birinci İnönü Muharebesi'ne Katılan Türk ve Yunan Kuvvetlerinin Karşılaştırılması (Tarafların Kendi Kuvvetlerine Dair Vermiş Olduğu Bilgilere Göre)

I.4. Muharebeye Doğru: Birinci İnönü Muharebesi'nin Hemen Öncesindeki Olaylar

Yunan taarruzu başlamadan hemen önceki günlerde Batı Cephesi'nde meydana gelen gelişmeler, cephe hattında yaşanan askeri hareketlilik Türk istihbarat raporlarına yansımış ve bu durum yaklaşan Yunan taarruzunun habercisi olarak yorumlanmıştır. Bu süre içerisinde Türk istihbaratı gelişmeleri yakından takip ederken, cephe hattında Türk ve Yunan kuvvetleri arasında az da olsa yer yer temas sağlanmıştır.

I.4.1. Türk İstihbarat Raporlarında Yaklaşan Taarruz

6 Ocak 1921'de Yunan taarruzu başlamadan evvel 1 Ocak'tan 6 Ocak'a kadar geçen sürede cephe hattında meydana gelen gelişmeler, alınan istihbarat bilgileri Yunan kuvvetlerinin Bursa bölgesinde sayılarını arttırdığı yönünde olmuştur. Türk istihbarat birimleri 1921'in başında özellikle Yunan kuvvetlerinin sayısı ve konuşlandığı yerleri tespit edebilmek adına önemli bir istihbarat çalışması içine girmiştir. Elde edilen istihbarat bilgisi bazen doğrudan Bursa ya da İzmir'de bulunan bir istihbarat subayı tarafından aktarılırken çoğu zaman da bu bölgelerden gelen yolculardan alınan bilgilere dayandırılmıştır.

Batı Cephesi İstihbarat şubesinin 3 Ocak 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği uzun bir raporda Yunan birliklerinin cephe hattındaki yerleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Söz konusu raporda Yunanlıların Bursa ve Gemlik Cephe-

si'nde toplam beş alayı olduğu, bir alay Çatalca'da, bir alayın Kızılca'da, bir alayın Gölcük mıntıkasında, bir alayın Aksu'dan İnegöl'e kadar dağılık bir surette bulunduğu, diğer bir alayında Gemlik civarında bulunduğu, ayrıca 5. Alay'ın 2 Tabur ile geldiği ve İzmir'de ikmal edildiği bildirilmiştir. Söz konusu raporda ihtiyat olarak ise 42. Alay'ın Kazancı'da 92. Alay'ın ise Susurluk'ta olduğu diğer kuvvetlerin de yerlerinin belirlendiği bildirilmiştir.³²⁵

Türk istihbaratının 3 Ocak 1921 tarihli Bursa'dan gelen bir yolcunun ifadelerine dayandırarak hazırladığı başka bir istihbarat raporunda ise Yunan kuvvetlerinden Bursa Cephesi'nde 4. Alay, 5. Alay ve 22. Piyade Alayı ile dokuz topçu alayının bulunduğu ve piyade alaylarının bir aydan fazla süredir istirahate çekildikleri; Yunan kuvvetlerinin Bursa ve Gemlik'te iki, Demirtaş'ta iki, Aydede'de ise bir topu olduğu bildirilmiştir. Raporunda 1920 Aralık ayından itibaren Yunan kuvvetlerinin Bursa'ya silah ve mühimmat takviyesi yaptığından bahisle 22 Aralık 1920'de Mudanya'ya 20 Mitralyöz ile bir miktar cephaneye gönderildiği ve Kestel'de ikinci bir müdafaa hattı inşa ettikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı terk etmek zorunda kalmaları halinde ne yapacaklarına ilişkin bir takım bilgelere de ulaşıldığı, buna göre Yunanların Bursa'yı terk etmek zorunda kaldıklarında şehri yakıp yıkacaklarına ilişkin haberler geldiği bilgisine de ulaşılmıştır.³²⁶

1921'in Ocak ayı başından itibaren gelen istihbarat raporlarının hemen hepsinde vurgulanan başka bir durum daha vardı ki o da gerek İzmir'de gerekse Bursa'da bulunan Yunan askerlerinin arasında "Konstantinci" ve "Venizelosçu" diye bölünmeler yaşandığı, fikir ayrılıklarının önemli boyutlara vardığı bilgisiydi.³²⁷ Ordudaki "Konstantinci" grubun savaş yanlısı olmadığı "Venizelosçu" grubun ise savaş taraftarı olduğundan bahisle bu iki grup arasındaki çekişmelerin orduyu olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir.³²⁸

Bu tarihlerde Bursa ve İzmir'deki askeri hareketlilik dışında İzmit'te de bir hareketlilik yaşanmıştı. İstihbarat raporlarında Ocak başında Derince'ye gelen bir Efun Alayı'nın İzmit'e geçtiği, öte yandan İznik ve havalisinde askeri hareketlilik yaşandığı, bu durumun Yunan kuvvetlerinin Karamürsel'e denizden saldırmak niye-

³²⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:690 Gömlek No:100.Belge No:1.

³²⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:690 Gömlek No:100.Belge No:100AA.

³²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:690 Gömlek No:100.Belge No:100A.

³²⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:690 Gömlek No:100.Belge No:100AB.

tinde oldukları şeklinde yorumlanmıştır.³²⁹ Osmanlı Demir Yolları Askeri Komiseri Bektaş Bey'in 5 Ocak 1921'de Genelkurmay 2. Şube Müdüriyetine yazdığı bir başka istihbarat raporunda ise 5 Ocak 1921'de Yunanların iki İngiliz harp gemisiyle denizden ve karadan kıtalarını İzmit'ten hareket ettirdiğinin görüldüğü ve 5 Ocak 1921'den itibaren Haydarpaşa-İzmit hattının yalnız askeri nakliyatı icra edeceğine dair bir emir yazılmış olduğu öğrenilmiştir.³³⁰

Diğer taraftan Batı Cephesi İstihbarat Müdürü Faruk Bey'in bir başka istihbarat raporunda ise Ocak başında iki tabur Eczun Alayı'nın Bursa'ya gelerek hanlara yerleştikleri ifade edilmiştir.³³¹

Gerek istihbarat raporları gerekse Yunan kuvvetlerinin İzmir ve Bursa'daki kuvvetlerini takviye ederek güçlendirme çalışmaları aslında yakın zamanda bir taarruz yapılabileceği ihtimalini kuvvetlendiriyordu. Türk Genelkurmayı da bu yönde değerlendirmeleri olmasına rağmen Yunan taarruzunun ne zaman başlayacağı konusunda net bir bilgiye sahip olamamıştı. Bununla birlikte bazı Yunan kaynakları Ocak 1921 harekâtının kararının miladi takvime göre 2 Ocak 1921'de verildiğini,³³² akşamında ise Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey'in bu taarruz haberini önceden aldığını yazmaktadır.³³³ Bu iddiaya göre henüz Yunan birliklerinin komutanları saldırı emrini öğrenmemişken İsmet Bey cephesini Bursa doğrultusunda yaymaya başlamış,³³⁴ harekât emrini birlik komutanlarına göndermiş ve az sayıdaki örtme birliklerini de savundukları yerleri ölünceye kadar terk etmemeleri konusunda uyarmıştır.³³⁵ Fakat ne arşiv belgelerinde nede İsmet Bey'in daha sonra yayımlanan hatıralarında Ocak taarruzunu önceden haber aldığına dair her hangi bir belgeye ya da bilgiye rastlanmamıştır.

³²⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:61.Belge No:1.

³³⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:560 Gömlek No:73AA;Belge No:1.

³³¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:655 Gömlek No:91.Belge No:1.;ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:655 Gömlek No:91.Belge No:91AA.

³³² Yunan Genelkurmayı'nın tarih kitabında taarruz emri ile ilgili olarak : "2 Ocak 1921 (20 Aralık 1920)de İzmir Kolordusuna (3. Kolorduya) Bozüyük'e doğru hareket emri verilmiştir. Gerekli halde, orada bulunan Türk kuvvetlerini dağıtmak için İnönü'ne kadar ilerleyecektir. Bu görev tamamlandıktan sonra, kolordu tekrar üstlerine geri dönecektir... Harekâtın başlangıç tarihi olarak 6 Ocak 1921 (24 Aralık 1920) belirlenmiştir..." denilmektedir. Erdem, a.g.t., s. 301.

³³³ Umar, a.g.e., s. 70-71.

³³⁴ Umar, a.g.e., s. 70-71.

³³⁵ Martino, a.g.e., s. 99.

I.4.2. 1-6 Ocak Tarihleri Arasında Batı ve Güney Cephelerindeki Askeri Gelişmeler

1-6 Ocak 1921 tarihleri Batı ve Güney cephelerinde genel olarak, 4 Ocak 1921 tarihinde Yunan savaş uçaklarının Batı Cephesi ordugâhını bombalamaları dışında, sakin geçmiştir. Bu tarihlerde taraflar arasında çok ciddi bir çarpışma yaşanmamıştır. Bütün cephede meydana gelen hareketler genellikle küçük çaplı ve cephe komutanlıklarınca yazılan harp raporlarında belirtildiği gibi “önemli vukuat” statüsünde olmayan sıradan askeri hareketler olmuştur. Bu durum harp raporlarından takip edilmiştir.

Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey, 1 Ocak 1921’de Kütahya’daydı. Buradan Genelkurmay Başkanlığı’na saat 10.20’den önce yazmış olduğu sabah raporunda Batı Cephesi’nde sükûnet olduğunu³³⁶, akşam raporunda ise Batı Cephesi’nde sükûnet olmakla birlikte Gökbayrak Taburu’ndan çıkarılan bir müfrezenin sabahleyin İnegöl batısında Pazaryeri’nin 10 km kuzeyindeki Yunan kuvvetlerine baskın yaparak bir takım mühimmat ele geçirdiğini fakat zayıat olmadığını bildirmiştir.³³⁷

2 Ocak 1921 günü de cephede genel olarak sükûnetle geçirilmiştir. Bu durum İsmet Bey’in 2 Ocak 1921’de saat 19.20’den sonra Yalınzsaray’dan Genelkurmay Başkanlığı ve diğer bağlı birliklere yazdığı akşam raporunda “cephelerde önemli bir gelişme olmadığı” şeklinde rapor edilmiştir.³³⁸

Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi ve diğer cephelerden karargâha bildirilen gelişmeleri günlük olarak derledikten ve genel durum raporu olarak değerlendirdikten sonra başta Büyük Millet Meclisi, Müdafaa- i Milliye Vekâleti olmak üzere bütün Vekâletlere ve bağlı birliklere göndermiştir. Genelkurmay Başkan Vekili Sıfatıyla Fevzi Paşa, 2 Ocak 1921 tarihli genel durum harp raporunda³³⁹ Batı ve Güney cephelerinde sükûnetin devam ettiğini bildirmiştir.³⁴⁰

³³⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:165;Belge No:1.

³³⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:166;Belge No:1

³³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:169;Belge No:1.

³³⁹ Harp raporları muharebe sırasında askeri birimlerin kendi arasında iletişim kurmak, gelişmelerden birbirlerini haberdar etmek, emir vermek veya almak üzere yazdıkları harp telgraflarıdır. Bu raporlar genellikle askeri birimlerden *sabah harp raporu* ve *akşam harp raporu* şeklinde yazılmıştır. Cephe komutanları gün içerisinde muharebenin seyrine dair bağlı birimlerinden aldıkları harp raporlarını değerlendirerek, akşam saatlerinde Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı’na hitaben akşam harp raporlarını yazmıştır. Ancak bunun dışında askeri birimler tarafından anlık harp raporları da yazılmıştır. Bu raporların sol üst köşesine genellikle “çok acele”, ya da “bir dakika tehiri mucib-

Zaman zaman cephelerden Genelkurmay Başkanlığı'na harp raporlarının ulaş(a)madığı da olmuştur. 3 Ocak 1921 tarihli harp raporunda Batı Cephesi'nde önemli bir vaka olmadığı bildirildikten sonra diğer cephelerden rapor gelmediği belirtilmiştir.³⁴¹

Taarruzdan hemen önceki birkaç gün içinde Batı Cephesi'nde genel manada bir sessizlik olmasına rağmen hem Türk tarafı hem de Yunan tarafı ordularını takviyeye devam etmişlerdir. Türk tarafı 3 Ocak 1921 akşamı Bursa'dan İnegöl'e 127. Alay'ı getirirken, Yunan kuvvetleri Bursa'da bulunan tümenlerini takviye etmek üzere İzmir'den 29. Tümen'i ve bir tabur getirmişlerdir.³⁴²

4 Ocak 1921 günü cephedeki sessizliği Yunan kuvvetlerinin Batı Cephesi ordugâhına 7 savaş uçağı ile başlattıkları hava saldırısı bozmuştur. Batı Cephesi ordugâhına yönelik gerçekleştirilen ve 4 saat süren hava saldırısında ordugâhta bulunan 3 asker şehit olmuş, 4 asker ise yaralanmıştır. Taarruza karşı Türk müfrezesi makinelili tüfikle Yunan savaş uçaklarına mukabele ederek iki Yunan uçağını düşürmüş iki uçağa ise ciddi hasarlar vermiştir. Düşen savaş uçaklarından birinin pilotu ise ölmüştür.³⁴³ Türk hava kuvvetleri uçak saldırısına misilleme olmak üzere Yunan mevzilerini bombardımana tutmuş ise de zayıf verdirememiştir.³⁴⁴

5 Ocak 1921 günü Batı Cephesi'nde askeri hareketlilik artarak devam etmiştir. Bu durum İsmet Bey'in 5 Ocak 1921 tarihli saat 21.00'dan sonra yazdığı akşam harp raporunda kendine yer bulmuştur. İsmet Bey raporunda Bursa Cephesi'nden bir tabur kadar düşman kuvvetinin 4-5 Ocak 1921 gecesi denizden Koyunhisar istikametine ilerlediğini ve daha sonra tekrar geriye döndüğünü; ayrıca bir düşman tayyaresinin Pazaryeri ve Karaköy'e tesirsiz bir bomba attığını bildirmiştir.³⁴⁵ Menderes Grup Komutanlığı'ndan gönderilen raporda ise Batı Cephesi'nin Menderes kesiminde Yunan kuvvetlerinin harekete geçtiğinden bahisle bir kısım Yunan kuvvetinin Dualar köyünü doğudan ve batıdan kuşatarak ilerlediği, bu yürüyüş karşısında grup komu-

idamdır" şeklinde ibareler düşülerek ilgili birime gönderilmiştir. Yazışmalar, ordu içerisindeki askeri hiyerarşiye uygun olarak gerçekleşmiştir.

³⁴⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:171;Belge No:1.

³⁴¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:174;Belge No:1.

³⁴² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:180;Belge No:1.

³⁴³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:917 Gömlek No:189.Belge No:1;ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:917 Gömlek No:189.Belge No:189AA.

³⁴⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:917 Gömlek No:189.Belge No:189AAA.

³⁴⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:180;Belge No:1.

tanlığının Çiftlik cephesinde bir müdafaa tertibatı almak durumunda kaldığı bildirilmiştir.³⁴⁶ Cepheye meydana gelen gelişmeler üzerine ismet Bey, üç süvari fırkasının hazır trenlerle İnönü'ye sevkini ve Yenişehir'den bir taburun daha takviye olarak gönderilmesini Genelkurmay harekât şubesinden istemiştir.³⁴⁷ Bütün bu gelişmelerden Milli Müdafaa Vekâleti ve diğer makamlar da haberdar edilmiştir.³⁴⁸

I.5. Yunan Taarruzunun Başlaması ve İnönü Mevzii İlerisindeki Muharebeler

Yunan kuvvetlerinin 6 Ocak'ta Bursa ve Uşak'tan taarruza geçmesi ile başlayan I. İnönü Muharebesi'nde Yunanların İnönü önlerine vardığı 9 Ocak gününe kadar yapılan muharebeler, İnönü asıl mevziinin ilerisinde yapılmıştır. Yunan Ordusu, 3 gün içinde mevzii ilerisinde yapmış olduğu taarruzlarla Türk birliklerini geriye doğru atarak İnönü asıl mevzilerinin önüne ulaşmıştır. Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki en yoğun çarpışmalar 9 ve 10 Ocak tarihlerinde İnönü asıl mevzilerinde yaşanmıştır.

I.5.1. Yunan Ordusu Saldırıya Geçiyor (6 Ocak 1921)

Yunanistan'a göre "sınırlı bir maksadı" ifade eden,³⁴⁹ gerçekte ise Yunanistan'ın Anadolu'yu işgalini öngören,³⁵⁰ ilk hedefin stratejik bir önem taşıyan Eskişehir'in zaptı olduğu,³⁵¹ nihai hedefi ise Ankara'da yeni kurulan Büyük Millet Meclisi'ni ve hükümetini ortadan kaldırmak olan³⁵² Ocak taarruzu,Bursa ve Uşak bölgelerinden 6 Ocak 1921 saat 07.00 itibariyle başlamıştır. 3. Yunan Kolordu birlikleri

³⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:884 Gömlek No:36 Belge No:1.

³⁴⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:53.Belge No:1.

³⁴⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:181;Belge No:1.

³⁴⁹ Yunan resmi kaynaklarında, Ocak taarruzunun ana fikrini "Bilecik, Karaköy, Bozüyük, Eskişehir kesimlerinde toplanmakta olan Türk kuvvetlerini dağıtmak, bu bölgede bulunan harp malzemesi yolları ve köprüleri tahrip ederek Yunan Ordusu'nun savaşıllığını kanıtlamak amacını güden mahdut hedefli bir taarruz" olarak tanımlanmıştır. **Yunan Askeri Ansiklopedisi**, ATASE Başkanlığı Kütüphanesindeki basılmamış Türkçe tercüme, Ankara, 1957, s. 426-430.Akt; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 151.

³⁵⁰ Papulas, **General Papulas'ın Hatıratı**, s. 11-12.

³⁵¹ Sadi Koçaş, "*İnönü Meydan Muharebeleri*", **Resimli Tarih Mecmuası**, (Temmuz 1951), S.19, C.2, s. 845.

³⁵² İ. Hakkı Tümerdem, **Türk İstiklal Harbi Yunan Cephesi**, 5.Baskı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, s. 22.

Bursa bölgesinde kuzeyden Albay Bukuvalo komutasında Yenişehir'den, güneyden ise Albay Karakulos emrindeki kuvvetlerle İnegöl'den harekete geçmişlerdir.³⁵³

Yunan taarruzu başladığı sırada Batı Cephesi Komutanlığı asıl kuvvetleri olan 11. ve 61. Tümen ve 1.Süvari Fırkası ile Ethem'in isyanı ile meşgul bulunmaktaydı. Yunan'a karşı bırakılan kuvvetler, Bursa istikametini kapamak için 24. Tümen ve 11. Tümen'den bir alay ile İznik'te bulunan Gökbayrak Taburuydu. Bu şartlarda doğrudan Yunan taarruzuna karşı ilk aşamada müdahale edecek az sayıda birlik 24. Tümen, 11. Tümen'in bir taburu ve Gökbayrak Taburu olarak kalmıştı.

Batı Cephesi Komutanı, Yunanların Yenişehir ve İnegöl kesimlerinden ileri harekâta geçtiğini 24. Tümen Komutanlığı'nın saat 10.30'da yazdığı rapordan öğrenmiştir.³⁵⁴ Bu durum üzerine Batı ve Güney Cephesi Komutanları başlayan Yunan taarruzunu görüşmek ve bir durum değerlendirmesi yapmak üzere 6 Ocak 1921 günü öğleden sonra bir araya gelmişlerdir. İki cephe komutanı yeni durumu birlikte inceleyerek, ayaklanmayı bastırma harekâtına geçici olarak ara verme, Ethem karşısında bir kısım kuvvet bırakarak Yunan taarruzunu karşılamak üzere İnönü ve Dumlupınar mevzilerine dönme kararı almışlar; aldıkları bu kararı bir raporla Genelkurmay Başkanlığına bildirmişlerdir.³⁵⁵

Yunan taarruzunun başladığını öğrenen Türk Genelkurmay Başkanlığı, bu gelişme karşısında tehdit değerlendirmesi yaparak iki saldırı arasında kalmış olan Türk Ordusu'nun hareket planı hakkında değişikliğe gitmiştir. Türk Genelkurmayı, Eskişehir umumi istikametinde cereyan edecek olan Yunan taarruzunu Çerkez Ethem'in isyanından daha tehlikeli olarak gördüğünden Batı ve Güney Cephesi komutanlıklarına: *“Batı Cephesi için Kütahya mıntikasında bırakacağı zayıf kuvvetlerle Ethem'in harekâtını tevkif ve tahdid ve aksam-ı asliyesiyle İnönü mevziinde düşmanı karşılamak, Cenup Cephesi içinde düşman Uşak grubunun muhtemel ileri hareketini tevkif ve Afyon istikametini setr ve muhafaza eylemek, aynı zamanda Ankara'daki 4. Tümen ile 1.Fırka'dan sevki mümkün olan bir alay ile Batı Cephesini takviye etme”* emrini vermiştir.³⁵⁶ Buna göre Ethem harekâtı geçici olarak durdurulacak, 11. Tümen acele

³⁵³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 161.

³⁵⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 167.

³⁵⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 168.

³⁵⁶ Cevdet Kerim İncedayı, **İstiklal Harbi Batı Cephesi**, (Haz. Muhammet Safi), YKY, İstanbul, 2007, s.63.

olarak İnönü mevziine taşınacak, artırılabilen diğer kuvvetler İnönü'ye yollanacak, İnönü mevziinde kesin savunma yapılacaktır.³⁵⁷

İsmet ve Refet Beyler, Efendiköprüsü'nde yaptıkları görüşme sonrasında Genelkurmay Başkanlığı'nın vermiş olduğu emri tatbik etmek üzere harekete geçmiştir.³⁵⁸ 6 Ocak 1921 akşamından itibaren tatbikatına geçilen bu emir gereğince Ankara'dan trenle 4. Tümen ve 1. Tümen karargâhıyla bir alayı sevk edildiği gibi Kütahya mıntıkasında iki piyade alayı ve topçularıyla 61. Tümen bırakılmış, bu tümenin bir alayı ile 11. Tümen Kütahya'dan İnönü'ne sevk olunmuştur. Şu suretle I. İnönü Muharebesi başlangıcında 4., 11. ve 24. Tümenler ile 1. ve 61. Tümenlerden birer alay tahsisi sağlanmıştır. 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, Ethem'in karşında bırakılarak, kendisine Ethem'in muhtemel taarruzuna karşı İnönü mevzilerinin arkasını emniyete alma görevi verilmiştir.³⁵⁹

Ethem'in karşında bırakılacak kuvvetler netleştirildikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın emri gereğince Yunan kuvvetlerini İnönü'de karşılamak için diğer birlikler İnönü mevzilerine doğru harekete geçirilmiştir. Batı Cephesi kuvvetlerinin 6 Ocak'ta bulunduğu yer İnönü mevzilerine Yunan birliklerinden daha uzaktaydı. Türk kuvvetleri dört günlük, Yunan kuvvetleri ise üç günlük mesafede bulunuyorlardı.³⁶⁰

³⁵⁷ Türk Genelkurmayı tarafından muharebeyi kabul yeri olarak İnönü mevzilerinin seçilmesi tesadüf değildir. İnönü mevzii Eskişehir-Ankara genel istikametinde Yunanların muhtemel bir taarruzuna karşı 5 Temmuz 1920'de 20. Kolordu Komutanlığı tarafından seçilmiştir. O tarihten beri geçen altı ay içinde eldeki imkânlar ölçüsünde grup grup berkitilmiş siperlerin çoğu boy çukurları haline getirilmiştir. Mevziin 15 km gerisinde Beşkardeşdağı-Zemzemiye-Oklubalı hattı ikinci bir savunma veya himaye mevzii olarak görülmüştür. İnönü mevziinin seçilmesinde Marmara Bölgesi'nden Anadolu'ya giden demir yolunun İnönü'den sonra Eskişehir'den geçmesi de önemli bir sebep olmuştur. İnönü savunma hattı Eskişehir'e 40 km uzaklıkta ve demiryolu alanın ortasından geçmekteydi. Türk Ordusu'nun geri çekilmek zorunda kalınması durumunda ilk iş olarak tren hattı tahrip edilecek, Yunan kuvvetlerinin bu hattı kullanmalarına müsaade esilmeyecekti. Öte yandan İnönü'ye Ankara ile iletişimi sağlamak için telgraf hatları döşenmişti. Mustafa Kemal Paşa, savaşı İnönü'den cepheye kadar çekilen telgraf hatlarıyla yönlendirecekti. Bütün bu nitelikler Türk Genelkurmayı tarafından muharebeyi kabul yeri olarak İnönü mevziinin seçilmesini gerekli kılmış bu karar Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey tarafından da uygun bulunmuştur. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:1; **İstiklal Harbi'mizde PTT**, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 282-293; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 152-154; Selçuk, **a.g.e.**, s. 30-31.

³⁵⁸ Miralay Mehmet Arif Bey, **a.g.e.**, 62.

³⁵⁹ Çalışlar, **Gün gün, Saat Saat, İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 98-99.

³⁶⁰ Yunan ileri harekâtı başladığı sırada 6 Ocak 1921'de Ethem'i tenkil eden askeri grubun içinde yer alan Şevki Yazman Türk kuvvetlerinin İnönü mevzilerine olan uzaklığını ve bu durumun yaratabileceği tehlikeyi: "*Batı Cephesi'nin Gediz önünde bulunan tümenlerinin Eskişehir'in kuzeyindeki İnönü mevziine olan mesafesinin, Yunanların harekete geçtikleri yerlerden buraya olan mesafeden en az üç kat daha fazladır. Dolayısıyla Yunanlılar hızlı hareket edebildikleri takdirde ve önlerinde onları oyalamaya çalışan bir tümen ile bir alayı attıkları takdirde bizden evvel İnönü mevziine hatta Eskişehir'e girmelerinin pekâlâ mümkün olabilir, hakeza 6 Ocak'ta Uşak'tan hareket eden düşman birliklerinin*

Bu durum nedeniyle İsmet Bey, cephedeki 24. Tümen Komutanı Atıf Bey'e düşmanı oyalamasını ve ilerlemesini geciktirmesini, Karaköy civarının vakit kazanmaya çok müsait olduğunu söylemiş; ayrıca diğer taraftan Ankara ile görüşerek geriden İnönü'ye kuvvet yetiştirilmesini istemiştir.³⁶¹

Asıl Türk kuvvetleri İnönü mevzilerine yetişene kadar savaşın kaderini belirleyecek olan 24. Tümen olmuştur. Tümen bu kritik mücadeleyi 9 sandık Osmanlı, 300 atım sahra, 200 atım kudretli cebel, 55 atım sahra obüsü cephanesinden ibaret cephanesi ile yokluklar içinde vermek zorunda kalmıştır.³⁶²

Kütahya'da bulunan Batı Cephesi birliklerinin önemli kısmının derhal İnönü mevzilerine sevk edilmesi emri sonrasında birkaç gündür Ethem kuvvetleri ile çarpışmakta olan birlikler dinlendirilmeksizin Eskişehir-İnönü mevzilerine doğru yola çıkarılmıştır. Kış mevsiminde ve çok zor şartlar altında sevk edilen askerin durumunu İsmet Bey daha sonra anılarında şöyle anlatmıştır: : *"...giderken iki günde aldığımız mesafeyi bir günde alarak askeri yürütüyorum. Nihayet birlikleri Kütahya'ya getirdim. Asker biraz istirahat etsin biraz uyusun diye orada trenler hazırlattım. Gece sabaha kadar istasyonda asker gelmesini bekliyorum. Bütün subaylar ayakta. Bir an evvel muharebe meydanına yetişmeye çalışıyoruz. Asker çok yorgun halde geliyor. Birlikler dağılmadan, dayanılabilecek bir halde muharebe meydanına yetişsin diye tertipler alıyorum. Yorgun bitkin bir halde istasyona yetişen askeri, adeta zorla iterek vagonlara bindiriyoruz. İndirilirken de böyle. Kollarından çekerek zorla indirdik. Asker bu kadar yorgun ve bitkin vaziyette"*.³⁶³

Bir yandan Batı Cephesi'ne bağlı birliklerin İnönü mevzilerine sevkine gayret edilirken diğer yandan Güney Cephesi'ne ait kuvvetlerin Gediz'den Dumlupınar'a sevk edilmesine karar verilmiş bu sevk için Gediz'den Dumlupınar'a ulaşılacak en kısa yol olan Murat Dağı seçilmiştir. Buradan asker Murat Dağı'nın yamaçlarından geçirilerek Dumlupınar'a sevk edilmeye çalışılmıştır.³⁶⁴

seri hareket ettikleri takdirde bir günde Dumlupınar mevzilerine çatıp burada bulunan birkaç taburu buradan atabilirler" ifadeleri ile dile getirmiştir. M. Şevki Yazman, **Anadolu'nun İşgali**, 3.Baskı, Kamer Yay., İstanbul, 1999, s. 104.

³⁶¹ İnönü, **Hatıralar**, s.230.

³⁶² **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:992 Gömlek No:50.Belge No:1.

³⁶³ İnönü, **Hatıralar**, s. 231.

³⁶⁴ Yazman, **a.g.e.**, s.105.

Bu sıralarda Bursa'dan 3. Yunan Kolordu birlikleri Komutanı Albay Bukuv-alo komutasındaki İzmir Tümeni birlikleriyle (28. ve 30. Piyade Alayları, bir süvari alayı, dağ topçu grubu, iki sahra bataryası) birisi Yenişehir şosesinden diğeri bunun kuzeyinden iki kolla Yenişehir istikametinde, güneyden ise Albay Karakulos emrinde Adalar Tümeni sağ kolu (5.ve 6.Adalar, 2/39 Evzon (Efzun) Alayı, bir süvari alayı, 2. Dağ topçu grubu, iki sahra topçu grubu ve tümen bağılları ile) Aksu-İnegöl sol kolu (4. Piyade Alayı bir süvari bölüğü ve bir dağ bataryası ile) Dimboz-Halhalca-Kozluca yolundan yürüyüşe devam etmiştir.³⁶⁵

Yenişehir bölgesinde, Fethiye'den ileri harekâta başlayan İzmit Tümeni'nin bir kolu Menteşe'deki Türk süvari bölüğüne taarruz etmiştir. Türk Süvari bölüğü Yunan taarruzu karşısında kısa bir çarpışmadan sonra geri çekilmiştir. Bu durum üzerine Yunan birlikleri saat 09.30'da Menteşe köyünü işgal etmiştir.³⁶⁶ Yunanın bu harekâtı hakkında 24. Tümen Komutanı Atif Bey Batı Cephesi Komutanlığı'na 6 Ocak 1921 saat 10.30'da bir rapor yazarak, sabah saat 07.00 evvelden itibaren düşmanın Fethiye'den Yenişehir istikametine taarruza başladığını, ancak henüz taarruz eden düşman kuvveti hakkında ayrıntılı bir bilgi alınmadığını ve taarruzun maksadının da kestirilemediğini bildiren raporunu göndermiştir.³⁶⁷ Taarruzun maksadını Fevzi Paşa'da kestirememiştir. Paşa, saat 07.40 sonrada İsmet Bey'e yazdığı raporda harekâtın "*derece-i ciddiyetinin meçhul olduğunu*" vurgulamış, taarruzun mahiyetini anlayamadığını bildirmiştir.³⁶⁸

Raporu alan İsmet Bey, Efendiköprüsü'nden 24. Tümen Komutanlığı'na 6 Ocak 1921 saat 13.00'ten sonra gönderdiği emirde; bu hareketin Yunanlılarla teşrik-i mesai eden asi Ethem'e muavenet mukabilinde yapılmış bir iş olmasının muhtemel olduğunu,³⁶⁹ bununla birlikte 24. Tümen'in İncirli ve Nazıfpaşa mevkilerinde kuvvetli bir taarruza karşı azami vakit kazanacak surette burayı kademe kademe müdafaa etmesini; Karaköy civarlarının çok zaman kazanmaya müsait olduğunu bildirmiştir.³⁷⁰

³⁶⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 161.

³⁶⁶ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:691 Gömlek No:66;Belge No:66A.

³⁶⁷ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:691 Gömlek No:27;Belge No:27-1.

³⁶⁸ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:949 Gömlek No:81;Belge No:81AA.

³⁶⁹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:1.

³⁷⁰ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:691 Gömlek No:27;Belge No:27-1.

24. Tümen Komutanı Atıf Bey'in düşmanın Yenişehir istikametinde taarruza başladığı yönündeki raporunun üstünden henüz 2 saat geçmişken Menteşe Köyü'nü işgal eden Yunan süvari alayının harekâtına devam ederek saat 12.30'da Yenişehir'i işgal ettiği anlaşılmıştır. Daha sonra ise Menteşe'yi işgal eden Yunan kuvvetlerinin bir tabur piyade ve bir tabur süvariden ibaret olduğu anlaşılmıştır.³⁷¹ Yunanlıların Yenişehir'e girdiğini Batı Cephesi Komutanlığı'na bildiren Atıf Bey, Yenişehir'in işgalinin ardından düşman kuvvetlerinin saat 13.25'den sonra piyade alayı ile Yenişehir'den çıkarak doğuya doğru ilerlediklerini, saat 14.20'den sonra doğuya doğru ilerlemekte olan süvari alayının Ümrân çiftliğinde durakladıklarını fakat bir süvari bölüğünün daha doğuya ilerleyerek bölgedeki Türk süvari birlikleri ile çarpışmaya başladıklarını, öte yandan İnegöl Cephesi'nde ise saat 15.20'den sonra Nazıfpaşa hattında çatışmaların başladığını bildirmiştir.³⁷² Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı, Derbent civarına keşif kolu göndererek Yenişehir'den sürekli bilgi akışının sağlanması için Gökbayrak Taburu'nu görevlendirmiştir.³⁷³

Yenişehir'i işgal eden Yunan kuvvetleri saat 17.00'den sonra Ebeköy hattını da işgal etmiş; bir piyade alayı ile Boğazköy'e gelmiştir. Alayın istikameti hakkında malumat alınmamış olmakla birlikte alayın Yeniörük ve Sülüklü üzerinden Nazıfpaşa'ya doğru ilerlemesinin muhtemel olduğu düşünüldüğünden tedbir olarak Küplü'deki 32. Alay Osmaniye'ye doğru yola çıkarılmış,³⁷⁴ Bozüyük'teki tabur ise Pazaryeri'ne hareket ettirilerek 127. Alay'ın emrine verilmiş, Mekece'de 2. Alay'a mensup tabur da Pelitözü'ne sevk edilmiştir.³⁷⁵

Saat 18:00'e kadar Yunan kuvvetlerinin Ebeköy'ü işgal ederek bölgeye girmesi üzerine Ebeköy'deki tabur Rüstemböy'e çekilmek zorunda kalmıştır. 143. Alay birlikleri, bu saatte Köprühisar-Rüstemböy-Güneyce hattında bulunuyorlardı. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Batı Cephesi Komutanlığı 6 Ocak 1921'de Gökbayrak Tabur Kumandanlığına verdiği 1198 numaralı emirde elindeki kuvvetleriyle İznik gölünün güneyinden geçip taarruz eden düşmanın yan ve gerilerine baskın yapmaları ve neticenin cephe komutanlığına bildirilmesini emretmiştir.³⁷⁶

³⁷¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AA.

³⁷² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:76AA;Belge No:1.

³⁷³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AA.

³⁷⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:24;Belge No:24AA.

³⁷⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:24;Belge No:24AB.

³⁷⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:66;Belge No:66-1.

Yunan kuvvetlerinin Ebeköy-Rüstemköy hattında ilerleyişinin devam ettiği sıralarda Ethem isyanı da devam ediyordu. 1. Süvari Tümen Komutanı, 6 Ocak 1921’de İdlib köyünden Batı Cephesi Komutanlığı’na yazdığı raporda; Silo ve Arabşah arasında görev yapan 1. Süvari Tümeni’ne bağlı keşif bölüğünün bu bölgede asiler ile çatışmaya girdiğini, kuvvetleri 300 kişi olarak tahmin olunan isyancıların süvari birlikleri ile girdikleri çarpışma sonrasında Habibiye istikametine çekildiklerini; öte yandan Arabşah civarında çatışmayı kabul eden asi grubun Parti Pehlivan adlı çete liderine bağlı birlikler olduğunun anlaşıldığını bildirmiştir.³⁷⁷ Bu sırada Ethem’in kuvvetlerine mensup bazı kişilerin düzenli orduya katılmaları başlamıştır. 6 Ocak 1921’de Kuvayı Seyyareye mensup 8 asker Seyitgazi’de düzenli ordu birliklerine sığınmıştır.³⁷⁸

Ethem kuvvetlerinin saldırılarından yararlanan Yunanlılar bir tabur kadar kuvvetle İznik gölü güneyindeki Mustafalı’da bulunan Gökbayrak Taburu’nun 15 kişilik sabit keşif koluna ve gölün kuzeyindeki İkramiye sırtlarında bulunan 3. bölüğüne taarruz ederek Mustafalı’daki keşif kolunu geri atmış ise de Karakaya mevzileri takviye edildiğinden bu Yunan taarruzu durdurulmuştur. Öte yandan İznik Gölü’nün kuzeyinden ilerleyen Yunan kolunun İkramiye’yi işgal etmeleri nedeniyle buradaki bölük Çungur boğazına çekilmek zorunda kalmış bu nedenle Gökbayrak Tabur Komutanlığı almış olduğu “düşmanın yan ve gerilerine baskın görevini” yerine getirememiştir.³⁷⁹

Bölgedeki askeri harekâtı yakından takip eden Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, bu sıralarda henüz cephe karargâhı olan Efendiköprüsü’nde idi. Bu son durum karşısında buradan “çok acele” ibareli olarak verdiği emirde 24. Tümen’e bağlı Bozüyük’te bulunan birliklerin ileriye alınmasını, Gökbayrak Taburu’nun Pamukçaderbent üzerinden Köprühisar’a ilerleyerek düşmanın gerisine taarruz etmesini, ilaveten 3. Süvari Tümeni’nin İnönü’de toplanmasını istemiştir.³⁸⁰

Ayrıca Batı Cephesi ihtiyatı olan ve Efendiköprüsü-Susuz civarında bulunan 11. Tümen’in Kütahya üzerinden İnönü’ne sevk olunmak üzere hareketi emir olunmuştur. Batı Cephesi’ndeki gelişmeleri yakından takip eden Genelkurmay Başkan

³⁷⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:76;Belge No:76AC.

³⁷⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:76;Belge No:76AG.

³⁷⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.163.

³⁸⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.164.

Vekili Fevzi Paşa, Yunan taarruzunun başladığı 6 Ocak günün akşamında Genelkurmay Başkanlığı'ndan Batı Cephesi Komutanlığı'na 6 Ocak 1921 tarihli saat 19.40 sonrada gönderdiği raporda, Yunanlıların sadece Yenişehir-İnegöl istikametinden değil Dumlupınar istikametinden de ileri harekâta geçtiklerini, fakat bu hareketin önem derecesinin henüz tam olarak kestirilemediğini bildirmiştir. İnönü'deki birliklere takviye amacıyla 3. Seyyare Tümeni adını taşıyan İbrahim Bey Kuvayı Seyyaresi'nin ancak 7 Ocak 1921 sabahından itibaren İnönü'ye nakil olunabileceğini buna karşılık bir başka destek kuvveti olan 4. Tümen'in en geç gece yarısı yola çıkarılabileceğini bildirmiş, vaziyete göre hangi kıtanın daha evvel naklinin arzu edildiği İsmet Bey'den sorulmuştur.³⁸¹

İsmet Bey, Genelkurmay'ın bu sorusuna aynı gece saat 20.30'da 4. Tümen'in 3.Süvari Tümeni'nden evvel İnönü mıntikasına naklinin daha uygun olacağı cevabını vermiştir.³⁸² Bu arada daha önce Batı Cephesi Komutanlığı'ndan Ankara Komutanlığı emrine alınan Polatlı Depo Kıtaatı tekrardan Batı Cephesi emrine verilerek Eskişehir'e nakline başlanmıştır.³⁸³

İsmet Bey'in bu isteği üzerine Genelkurmay, 4. Tümen'in 58. Alayı'nın trenle İnönü'ye sevki için hazırlık emrini vermiştir. Diğer yandan 24. Tümen Komutanı Atıf Bey, Yunanın bu günkü hareketi karşısında oluşan son durumu akşam saatlerinde Batı Cephesi Komutanlığı ile Genelkurmay Başkanlığına yazdığı akşam harp raporunda özetlemiş,³⁸⁴ istikamet hareketi bilinmeyen ve gözlemlenemeyen düşman kuvvetinin Yeniyörük ve Sülüklödere üzerinden Nazıfpaşa'ya ilerlemesinin muhtemel olabileceği öngörüsünü Batı Cephesi Komutanlığı ile paylaşmıştır.³⁸⁵

24. Tümen'in gözlemlenmekte sıkıntı yaşadığı Yunanların bu kuvveti İnegöl Cephesi'nde bir piyade alayı ile bir süvari alayı Kurşunlu doğusuna geçerek buradaki Türk piyade taburuyla muharebeye başlamıştır. Bu sırada Türk topçusu tarafından Yunan piyadesine ateş açılmış, Türk topçusu 16.30 sonraya kadar Yunan piyadesinin Kurşunlu doğusuna geçmesini önlemiştir. Bütün bu gelişmeler üzere 24. Tümen Komutanı Atıf Bey, 32. Alay'ın bu gece Pelitözü'nden Osmaniye'ye yola çıkmasını

³⁸¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:36;Belge No:36-1.

³⁸² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:36;Belge No:36-1.

³⁸³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:41;Belge No:1.

³⁸⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:76;Belge No:76-AB.

³⁸⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:76;Belge No:76-AH.

istemiş,³⁸⁶ düşmanın bu gece veya yarın sabah Köprühisar ve Nazifpaşa mevziilerine taarruzu halinde tedbir maksatlı 143. ve 126. Alay'ın Rüstembköy ve Nazifpaşa mevziilerini müdafaa etmesi emrini vermiştir.³⁸⁷

143. Alay almış olduğu talimata göre, Rüstembköy köprüsünden bu köprü'nün doğusundaki tepelere esas İncirli mevziine çekilmiştir. Bunu takiben Yunan müfrezesi Köprühisar köprüsüne doğru yürüyüşüne devam etmiştir. Saat 18:00'e doğru bu müfrezeden köprüye yaklaşan süvari bölüğü İncirli mevzilerinden gelen piyade ateşine hedef olduğundan İzmir Müfrezesi köprüyü işgal edememiş ve geceyi köprü'nün batısında ve ileri karakollarının himayesinde geçirmiştir.³⁸⁸

Cephenin İnegöl kesiminde Yunan kuvvetlerinin işgal haberleri gelirken cephenin Menderes kesiminde de işler Türk Ordusu için iyi gitmemiştir. Menderes Grup Komutanlığı'ndan gönderilen raporlarda Yunan kuvvetlerinin bu gün Menderes kesiminde Yayalar köyünü işgal ederek bölgeyi top ateşi altına aldığı, bir başka Yunan kolunun ise Akarca çiftliğini işgal ettiği³⁸⁹ ve saat 17.30'a kadar 20 kadar süvari ve bir tabur piyadeden oluşan bir Yunan kolunun Burgaz'a girdiği bildirilmiş,³⁹⁰ bu durum karşısında ne yapılması gerektiği Batı Cephesi'nden sorulmuştur.³⁹¹

Yaşanan gelişmeler üzerine Batı Cephesi Komutanlığı Bozüyük'te bulunan kıtaların ileri alınmasını istemiş ve Gökbayrak Tabur'una Yumucak-Derbent üzerinden Köprühisar'a ilerleyen Yunan kuvvetlerinin gerisine taarruz edilmesi emrini vermiştir. Daha evvel İnönü'ye gelmesini istediği 3.Süvari Fırkası'nın ise oluşan yeni askeri durum karşısında İnegöl'de toplanmasını istemiştir.³⁹²

Cephenin İnegöl kesiminde harekâtına devam eden Yunan birlikleri iki kol halinde Yunan Adalar Tümeni sağ kolu 5.6. ve 2/39. Eczun Alayları ile süvari alayı bir dağ ve bir sahra topçu grubu, tümen bağlı birlikleri öğleye doğru İnegöl'de bulunan Türk süvari bölüğü ile 126. Alay'dan ileri sürülmüş olan piyade bölüğüne taarruz ederek İnegöl'ü işgal etmiştir.³⁹³ Bu Yunan kolu ileri harekâtına devam ederek akşam kadar Hasanpaşa'da bulunan zayıf emniyet birliklerini de geri atıp Hasanpaşa

³⁸⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:24;Belge No:24AA.

³⁸⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:24;Belge No:24AB.

³⁸⁸ Selşik, a.g.e., s.18.

³⁸⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:884 Gömlek No:45 Belge No:1

³⁹⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:884 Gömlek No:45 Belge No:45AB.

³⁹¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:884 Gömlek No:45 Belge No:45AA.

³⁹² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AC.

³⁹³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AB.

köprüsünü de ele geçirmiştir.³⁹⁴ Yunan tümen komutanı ertesi günkü harekât için 6. Alay'ını aynı zamanda emniyet göreviyle köprü'nün doğusuna sürerek 6/7 Ocak 1921 gecesini bu kesimde geçirmiştir.

Adalar Tümeni'nin sol kolu ise hiçbir mukavemete rastlamadan Boğazköy üzerinden ileri yürüyüşe devam ederek akşamüzeri Sülüklüdere-Sipordi-Ali Bey-Hamalı hattına ulaşmıştır.³⁹⁵

Yunan kuvvetlerinin, Sülüklüdere-Alibey-Hamalı hattına kadar ulaşmış olmaları, Nazifpaşa ile Sülüklüdere'nin birleşme hattını keserek Nazifpaşa'nın arkasına Yunan kuvvetlerinin geçme ihtimalini kuvvetlendirdiğinden Batı Cephesi Komutanlığı 32. Alay'dan bir taburun bu bölgeye gönderilmesini emretmiştir.³⁹⁶

Son gelişmeler karşısında 24. Tümen Komutanı,İnegöl Havalisi Komutanlığı'na gönderdiği emirde Yunan kuvvetlerinin yürüyüş istikametleri üzerinde bulunan Kınık boğazının açık olduğunu, süvari kollarından birinin Kınık boğazına sevk edilerek bu boğazdan ilerleyecek Yunan kuvvetleri hakkında bilgi alınmasını ayrıca İnönü'ye gelecek olan süvari fırkasından bir kuvvetinde Mezit üzerinden Kınık'a gönderilerek bu istikametten vaktiyle haber alınmasını istemiştir.³⁹⁷ Ayrıca 32. Alay'ın iki taburu ve topçu taburunun 143. Alay Komutanı'nın emrine girmesini, 143. Alay'ın 1. Taburu'nun da Pazaryeri'nde İnegöl Dolayları Komutanlığı emrinde bulunması emrini vermiştir.³⁹⁸

6 Ocak 1921 akşamında bu günkü muharebelerin sonunda Türk birlikleri aldıkları emir üzerine, İncirli ve Nazifpaşa sırtlarında evvelce hazırlanan mevzilere çekilmişlerdir. 24. Tümen karargâhı sabah Küplü'deyken İlyasbey doğusuna kaydırılmıştır. 143. Alay Köprühisar-İncirli tahkimatında, 32. Alay Pelitözü'nde kaydırılmıştır. 143. Alay Köprühisar-İncirli tahkimatında, 32. Alay Pelitözü'nde kaydırılmıştır. 2. Alay bir taburunu Geyve'de bırakarak iki taburu ile Pelitözü'ne yürüyüşüne devam etmiştir.

Yunan birlikleri, 6 Ocak akşamına kadar Akdeniz Tümeni sağ koluyla Hasanpaşa-Ortaköy hattına kadar ilerlemiştir. Bu tümenin Dimboz katır yolu ile ilerle-

³⁹⁴ Selşik, a.g.e., s,19.

³⁹⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AD.

³⁹⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AD.

³⁹⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AE.

³⁹⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:57;Belge No:57AC.

yen sol kolu da Hamzabey üzerinden Sipordi köyüne kadar ilerleyerek burada konaklamıştır. İzmir Tümeni ise müfreze birlikleri ile Köprühisar-Pamucak derbendi köprü hattına kadar ilerleyebilmiştir.³⁹⁹

6/7 Ocak 1921’de Batı Cephesi birliklerinin cephe hattındaki durumları şöyle olmuştur: Kocaeli bölgesinde bulunan 2. Alay’ın 1.Taburu tümen ihtiyatını teşkil etmek üzere Pelitözü’ne doğru yürüyüşünü sürdürmüştür. Gökbayrak Taburu; kuvvetinin çoğu ile Köristan’da; bir kısım kuvvetiyle Çungur boğazı ve Karakaya kesiminde, 24.Tümen’in sağ kanadını örtme görevinde bulunmuştur. 24.Tümen; Bursa bölgesinde Yenişehir kesiminde kuvvetleriyle (143. Alay ve 32. Alay bir taburu eksik olduğu halde) Köprühisar-Rüstemköy-Güneyce hattında mukavemet için tertiplenmiştir. İnegöl kesimindeki kuvvetleriyle (126. Alay ve 32. Alay’ın 1. Taburu) Sülük-lü’nün batı sırtları Nazıfpaşa hattında aynı maksat için tertiplenmiş, daha güneyde milli müfrezeler, Kınık boğazını örtmek üzere görevlendirilmiştir. 6 Ocak 1921’de Batı Cephesi’ndeki askeri harekâtlar ve günün sonunda Türk ve Yunan birliklerinin cephe hattındaki konuşları böyle şekillenmiştir.

Yunan Ordusu Batı Cephesi’ndeki taarruzuna paralel ve eş zamanlı olarak Güney Cephesi’nden de Uşak istikametinde taarruza geçmiştir. Kuvveti tespit edilemeyen Yunan birliği, saat 09.00’da İslamköy istikametinde ilerlemeye başlamıştır. Bu yürüyüş kolu 6 Ocak 1921’de İslamköy ve Şabanköy’ü işgal etmiş ve Sarayköy batısında bazı faaliyetlerde bulunmuştur.⁴⁰⁰ Cephenin Menderes kesiminde ise bir tabur Yunan kuvveti Burgaz’ı işgal etmiştir.⁴⁰¹

6 Ocak 1921 günü gerçekleşen askeri harekâtın bilançosu şöyle olmuştur: Batı Cephesi Yenişehir mıntikasından ilerleyen Yunan kuvvetleri sabahın erken saatlerinde Menteşe’ye işgal ettikten sonra Yenişehir’i de işgal etmiş; bu gün saat 18.00’e kadar Yenişehir’in güneyindeki Boğazköy ile Ebeköy de Yunan işgaline uğramıştır. İzmit gölünün kuzeyinden ilerleyen bir Yunan kuvveti ise İkramiye’yi işgal etmiştir. Cephenin İnegöl kesiminde ise bu gün İnegöl, Adalar Tümeni sağ kolu tarafından işgal edilmiştir. Bu tümenin sol kolu ise Boğazköy üzerinden yürüyüşe devam ederek Süpürdü’ye kadar ulaşmıştır. Güney Cephesi’nde ise İslamköy, Şabanköy ile Burgaz

³⁹⁹ Midilli, a.g.e., s.6-7.

⁴⁰⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:185;Belge No:1.

⁴⁰¹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.170.

bu gün Yunan işgaline uğramıştır. Yunan resmi tebliğine⁴⁰² göre bu gün cereyan eden askeri harekât neticesinde Yunan Ordusu Batı Cephesi'nde 3 mitralyöz, 3 zabıt ve 1 binbaşı olmak üzere 50 esir ve bir miktar savaş malzemesi ele geçirmiştir.⁴⁰³ Bu günkü harekâta ait gelişmeler Fevzi Paşa tarafından 6 Ocak 1921 tarihli genel durum raporunda özet olarak Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne sunulmuştur.⁴⁰⁴ Fevzi Paşa günlüğüne de bu günkü gelişmeleri not etmiştir.⁴⁰⁵

I.5.2. Türk Birlikleri Cephelere Yetişmeye Çalışıyor (7 Ocak 1921)

6/7 Ocak 1921 gecesinde Eskişehir mıntıkasında sabaha kadar bir vaka olmamış gece sakin geçmiştir.⁴⁰⁶ Ancak 7 Ocak sabahından itibaren ileri hareketlerine devam eden Yunan kuvvetleri biri Yenişehir-Bilecik, diğeri İnegöl-Pazaryeri yolu olmak üzere iki kol halinde İncirli ve Nazıfpaşa Mevzilerine taarruza başlamışlardır. Saat 07.30'da bir alay piyade ve bir alay süvari ile iki batarya sahra ve iki dağ topundan oluşan bir Yunan kuvveti İncirli mevzilerine doğru taarruza geçmiştir.⁴⁰⁷ Taarruza kalkan Yunan kolunun Sülüklüdere üzerinden ilerlediği ve iki alay kadar askerden müteşekkil olduğu tahmin edilmiştir.⁴⁰⁸ 7 Ocak 1921 saat 08.00'den önce başlayan ve gelişen taarruz sırasında Türk topçusu Köprühisar köprüsünü tahrip ederek Yunan kuvvetlerinin ilerlemesine engel olmuştur. Bu durum üzerine Yunan kuvvetleri Köprühisar köprüsünün güneyindeki Türk piyadelerine topçu ateşi ile saldırmıştır.⁴⁰⁹ Sabahın erken saatlerinde başlayan taarruz 12.45 sonraya doğru durdurulmuş,⁴¹⁰ bu taarruzda Yunan kuvvetleri, "Türk topçusunun etkin ateşi ve Türk askerinin sebatlı mukavemeti karşısında ricate mecbur olmuş,⁴¹¹ kanlı çarpışmalardan sonra⁴¹² Köprühi-

⁴⁰² Resmi tebliğ, Türk ve Yunan Genelkurmaylarının cepheden günlük almış oldukları harp raporlarına göre hazırladıkları ve genellikle bir günlük askeri harekâtı özetleyen resmi metinlerdir. Türk Genelkurmayı, hem I. İnönü hem de II. İnönü Muharebesi boyunca kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla hemen her gün cephelerdeki askeri harekâtı özetleyen resmi bir tebliğ kaleme alarak Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yayımlamıştır. Yunan Genelkurmayı da, bazı günler eksik olmak üzere, kendi resmi yayın organlarında kendi resmi tebliğlerini yayımlayarak Yunan halkını bilgilendirmiştir.

⁴⁰³ **İkdam**, 11 Ocak 1921.

⁴⁰⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:568 Gömlek No:185;Belge No:1.

⁴⁰⁵ Nilüfer Hatemi, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2010, s. 762.

⁴⁰⁶ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:691 Gömlek No:24;Belge No:24AC.

⁴⁰⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.170.

⁴⁰⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:53.Belge No:1.

⁴⁰⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:58.Belge No:1.

⁴¹⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:52.Belge No:1.

⁴¹¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:52.Belge No:52A.

⁴¹² **ATBD**, Y.60, S.127, s. 43.

sar'ın 4 km kadar batısına çekilmiştir.⁴¹³ 143. Alay'ın 3.Taburu ile 32. Alay'ın 2. Taburu'nun kesin kararlılığı taarruzun definde önemli bir rol oynamıştır. Ancak Yunanlar akşama kadar topçuları ile aralıklı ve etkisiz olarak Türk mevzilerine ateş etmeye devam etmişlerdir.⁴¹⁴ Bu çarpışmalarda Yunan kuvvetlerinden yaklaşık 50 esir ele geçirilmiştir.⁴¹⁵

Bu gün bir başka Yunan taarruzu Nazıfpaşa mevziine karşı gelişmiştir. 7 Ocak 1921'de sabah 09.00 itibariyle Yunan Adalar Tümeni'ne bağlı birlikler iki kol halinde 126. Alay'ın savunduğu Nazıfpaşa mevziisine doğru taarruza başlamıştır. Sağ kol Albay Starjanopulas komutasında olmak üzere 6.ve 2/39. Efzun Alayı birlikleri ve üç dağ bataryası, süvari ve yardımcı birlikleri ile Hasanpaşa-Karacakaya yolu ile harekâta başlarken sol kol ise tümen komutanının idaresinde olmak üzere 4. ve 5.Alaylardan müteşekkil birlikler, iki sahra topçu grubu ve iki dağ bataryası ile Nazıfpaşa mevziine üç koldan taarruza başlamıştır. Orta kol şoseden diğer iki kol ise şosenin kuzey ve güneyindeki araba yollarını takip ederek ilerlemiştir.⁴¹⁶

Yunan kuvvetlerinin üç koldan Nazıfpaşa mevziilerine başlattığı taarruz, ilk aşamada 126. Alay'ı mevziini müdafaa etme noktasında sıkıntıya düşürmüştür. 32. Alay'ın 1. Taburu ile takviye edilmiş olan 126. Alay, iyi bir keşif faaliyeti icra edemediğinden ani bir baskın ile karşı karşıya kalmıştır. Bu baskın neticesinde alay dört subay ile birlikte 50 kadar esir vermiş ve ayrıca iki makineli tüfeği de bırakmak zorunda kalmıştır.⁴¹⁷ Alay Komutanı, Nazıfpaşa mevziisine uzak Gümüşdere'den muharebeye idare etmesi nedeniyle cereyan eden harbi tam olarak görememiş, birliklerin sevk ve idaresinde yeteri kadar etkili olamamıştır.⁴¹⁸ 126. Alay Komutanı'nın birliği ile arasındaki kopukluk muharebenin genel seyri üzerinde olumsuz bir etki yarattığı gibi, alay raporlarının 24. Tümen Komutanlığı'na sağlıklı bir şekilde aktarılamamasına, bu durum da 24.Tümen ile alay arasındaki iletişim zayıflamasına, sevk ve idarede aksaklıklara neden olmuştur. 126. Alay, bütün bu olumsuzlukların neticesi ola-

⁴¹³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:694; Gömlek No:47;Belge No:47-1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:52.Belge No:1.

⁴¹⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 171.

⁴¹⁵ Şimşir, a.g.e., s.25.

⁴¹⁶ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 171.

⁴¹⁷ Bu muharebede 126. Alay Komutanı'nın alayı iyi idare etmediğinden dolayı böylesi bir sonuçla karşılaşıldığı İsmet Paşa başta olmak üzere genel olarak kabul edilen bir yorumdur.

⁴¹⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:56.Belge No:1.

rak mevziini müdafaa edemeyerek “perişan bir şekilde”⁴¹⁹ ricat etmiştir.⁴²⁰ Bu durum karşısında iki alaydan müteşekkil olan Yunan kuvvetleri mevziye girmeyi başarmıştır.⁴²¹

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, 126. Alay’ın adım adım savunma yaparak Pazaryeri doğru çekilmesi emrini vermiştir.⁴²² Alay komutanı, alayını geriye çekmek için himaye işlerini düzenlemesini emrecek yerde alaya “*taburlar birbirini himaye etmek üzere alay, Pazaryeri’nin doğusuna çekilecektir*” tarzında genel ve eksik bir emir vererek taburların dağılmasına ve bunlarla bağlantısının kesilmesine sebep olmuştur. Birliklerin alay karargâhı ile irtibatı 8 Ocak 1921saat 18.00’e kadar tesis edilememiştir.⁴²³ Kötü sevk ve idareden doğan bu durum daha sonraları bütün İnönü Muharebeleri sırasında bu alaydan yaralanmaya imkân vermemiştir. Alay komutanı bu başarısızlığı nedeniyle görevinden alınmış ve yerine 24. Tümen Piyade Komutanı Yarbay Şevki Bey atanmıştır.⁴²⁴ Cephe Komutanlığı gelişmeler karşısında Eskişehir’deki hücum taburu ve süvari müfrezesinin trenle Pazaryeri’ne gönderilmesini 4. Tümen’in de İnegöl’e trenle taşınması emrini vermiştir.⁴²⁵

Alay komutanının sevk ve idaredeki başarısızlığı Yenişehir Cephesi’nin çözümlenmesine ve Mezit vadisinin açılmasına yol açmıştır.⁴²⁶ Bu sırada Batı Cephesi Erkan-ı Harbi Muzaffer Bey, Ankara’dan sevk edilen birlikler yetiştirinceye kadar Bozüyük-Mezit Vadisini kapatmak ve aynı zamanda 126. Alay’a yardım ile İnönü mevziini muhafaza etmek üzere hücum taburu ile 1500 atlıdan mürekkep bir müfrezeyi Eskişehir’den trenle İnönü istikametine göndermiştir.⁴²⁷

24. Tümen Komutanı, 126. Alay’ın Pazaryeri’ne çekilmesinin ardından 32. Alay ile bir sahra topçu takımını bu geceden Bilecik’e getirmeyi planlamıştı. Ayrıca 143. Alay’ı da Gökpınar-Köprüler hattına çekmeyi ve Bilecik ile Küplü’de bulunduraacağı ihtiyatlarla bu istikametlere yönelecek düşmana karşı Yenişehir müfrezesinin

⁴¹⁹ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C,II, s.763.

⁴²⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:40.Belge No:1.

⁴²¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:56.Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:188

⁴²² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 914, Gömlek No:104, Belge No:104-3.

⁴²³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:127;Belge No:1.

⁴²⁴ Selşik, a.g.e., s.20-21.

⁴²⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:187;Belge No:1.

⁴²⁶ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 21.

⁴²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:45.Belge No:1.

yanlarını güvence altına almayı düşünmüş ve durumu Batı Cephesi Komutanlığı'nın onayına sunarak "olur" cevabını almıştır.⁴²⁸

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, yaşanan gelişmelerin ardından 24. Tümen'e şu emri vermiştir : "24. Tümen İncirli mevziisinde bir miktar artçı bıraktıktan sonra bir kısım piyade ve topçusu ile Gökpınar-Köprüler hattını ele geçirecektir. Düşmanın Nazıpaşa veya Pazaryeri'nden Yenişehir müfrezesinin gerisine yapacağı muhtemel bir taarruza karşı da Bilecik civarında bir ihtiyat bulunduracaktır. 24. Tümen'in hücum taburu ve Eskişehir'den gönderilecek olan bir depo taburu da Karaköy'e sevk edilerek bu gece müfrezeye katılacaktır. İnegöl müfrezesinin Pazaryeri mıntıkasında toplanmasını ve beş tabur piyade ile bir sahra bataryasından oluşan bu müfrezeye tümen piyade komutanı Şevki Bey'in komuta etmesini uygun görmekteyim".⁴²⁹

İsmet Bey aynı tümen emrinde "obüslerin 4. Tümen emrine verilerek Akpınar civarında mevziye sokulmasını istemiş, 11. Tümen'in ise 8 Ocak 1921'de demir yolu ile Eskişehir'e nakledilmesini, 61. Tümen emrindeki süvari tugayının 7/8 Ocak 1921 gecesi Gediz havalisini bırakarak Susuzkaya Köyü'nün Viran, Yalnızsaray, Karadiken bölgesine çekilerek son emre kadar bu mıntıkada kalmasını istemiştir.⁴³⁰

İsmet Bey'in bu emrine müteakip, 24. Tümen kademeli olarak İnönü mevziine çekilmeye başlamıştır. Bu sırada 4. Tümen'in Batı Cephesi emrine verilmesi ve İnönü'ye naklinin kararlaştırılması üzerine Ankara'da bulunan 4. Tümen süratle bölgeye sevk edilmeye başlanmıştır.⁴³¹ Askerleri taşıyan ilk tren 7 Ocak 1921 saat 10.30'da hareket etmiştir. Bu trenle 58. Alay'ın 1. Taburu 2. ve 3. taburunun bir bölüğü gönderilmiştir. İkinci tren, içinde tümen karargâhı ile 58. Alay'ın mütebakisi, hücum bölüğü ve topçu takımı olduğu halde akşamüstü 15.30'da hareket etmiştir.

⁴²⁸ Selışık, a.g.e., s. 22.

⁴²⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 914, Gömlek No:104, Belge No:104-3.

⁴³⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 914, Gömlek No:104, Belge No:104-3.

⁴³¹ Bu sırada yaşanan gelişmeleri olaya şahitlik eden 4. Tümen Komutanı Miralay Nazım Bey'in yaveri daha sonra hatıratında şöyle aktarmıştır: "...artık 4.Tümen İnönü'nde hazırlanmış mevzilerde düşmanı karşılamak için derhal hareket edilmesi emrini almış bulunuyordu. Çok kısa bir zamanda hazırlandık ve istasyona hareket ettik. Vagonlarda hazırlanmıştı. Derhal askerleri vagonlara bindirmeye başladık. Bizi üç tümenin getireceği hesaplanmış ve kafileler bu şekilde tertiplenmişti. Birinci kafile derhal hareket etti. İkinci kafile 6 saat sonra hareket etti. Fakat 3.Fırka ve Nazım Bey'e bir türlü hareket emri verilemiyordu. (...) Nihayet son tren hareket etti. Mustafa Kemal 4.Tümen Komutanı'na dönerek "Nazım, yolun ve şansın açık olsun" diyerek hareket emrini verdi". İhsan İdikut, **İdeal Komutanlarımızdan 4'üncü Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey**, Şirket-i Mürettebiye Basımevi, İstanbul,1952, s. 58.

Süvari bölüğü, istihkâm bölüğü, telgraf takımı ve sıhhiye müfrezesi en son olarak bu gün 3. trenle gönderilmiştir.⁴³² Miralay Nazım Bey'in⁴³³ idaresindeki 4. Tümen'in muharip kıtalarının sayısı 58. Alay 600, 132. Alay 600, hücum taburu 80, süvari bölüğü 95, istihkâm bölüğü 70, muhafız takımı 40 Tüfek olup toplam olarak 1485 idi.⁴³⁴

Asker sevkiyatı çok zor şartlar altında gerçekleşmiştir.⁴³⁵ Gayrimüslim demiryolları personelinin çıkardığı sorunlar, trenlerde yakıt sıkıntısı çekilmesi gibi sebepler askeri sevkiyatını zorlaştırmıştır.⁴³⁶

İnönü'ye asker sevkiyatı devam ederken, Ethem ile mücadeleye de aralıksız devam edilmiştir. Ethem kuvvetleri, 7 Ocak Cuma günü sabah 08.00'den sonra⁴³⁷ 300 kadar kuvvetiyle Gediz kasabasına bir baskın düzenlemiş ise de⁴³⁸ baskın süvariler tarafından püskürtülmüş⁴³⁹ kasaba geri alınmıştır.⁴⁴⁰ Ancak tümen Kütahya'ya hareket etmek zorunda olduğu için Gediz'den çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁴¹ Bu sırada tümenin geri çekildiği haberini alan Ethem'e bağlı bin kişilik bir kuvvet, Gediz'i tekrar işgal ederek Kütahya üzerine yürümüştür.⁴⁴² Batı Cephesi'ndeki bütün askeri harekât, İsmet Bey tarafından 7 Ocak 1921 tarihli akşam harp raporuyla Ankara'ya bildirilmiştir.⁴⁴³

Güney Cephesi'nde ise 12. Kolordu mntikasında İslamköy'e kadar ilerleyen Yunan kuvvetleri bu gün ilerlememiştir. Dört-beş bin piyade ve dört toptan ibaret bu

⁴³² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:69.Belge No:1

⁴³³ I. ve II. İnönü Muharebelerinde 4. Tümen Komutanı olarak görev yapan Miralay Nazım Bey, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasında ve Kütahya'da Altıntaş Muharebesi'nde görev yapmıştır. Nazım Bey, Nasuhçay mevkiinde Yumrutepe'ye hücum ederken bir makineli tüfek ateşi ile ağır bir yara almış, askerleri onu yaralı bir şekilde sargı mahalline getirdikleri sırada şehit olmuştur. Nazım Bey'in şahadeti o zamanlar büyük bir acı doğurmuş, naaşı büyük bir merasimle Ankara'ya getirilerek Hacı Bayram caminin mezarlığına gömülmüştür. E. Behnan Şapolyo, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Rafet Zaimler Yay., Ankara,1958, s. 421.

⁴³⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 174.

⁴³⁵ Miralay Mehmet Arif Bey, **a.g.e.**, s. 62.

⁴³⁶ Ziya Gürel, **Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 33.

⁴³⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:50.Belge No:1.

⁴³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:40.Belge No:1.

⁴³⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:188.

⁴⁴⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No: 694, Gömlek No:47, Belge No:47-1.; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:50.Belge No:1.

⁴⁴¹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat, İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 99-101; Mehmet Arif Bey **a.g.e.**, s. 59.

⁴⁴² Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, 4.Baskı, Kaynak Yay., İstanbul, 2008, s. 73.

⁴⁴³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:187;Belge No:1.

Yunan kuvveti geceyi Güzelhisar civarında geçirmiş, Burgaz'dan gelen Yunan kuvvetleri ise ileri geçememiş⁴⁴⁴ yeni bir hareketleri görülmemiştir.⁴⁴⁵

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, 7 Ocak 1921 tarihli genel durum raporunda Batı ve Güney Cephesi'ndeki askeri gelişmeleri değerlendirerek resmi makamları bilgilendirmiştir.⁴⁴⁶

Batı Cephesi'nde bu gün cereyan eden askeri harekât neticesinde 126. Alay müdafaa ettiği Nazıfpaşa mevziilerinden Pazaryerine çekilmek zorunda kalmış, İncirli mevzilerindeki Yunan saldırısı ise Türk askerinin mukavemeti ile püskürtülmüştür. Ethem kuvvetleri ise Gediz'de ani bir baskın düzenlemiş ise de bu baskın Türk süvarileri tarafından durdurulmuştur. Güney Cephesi'nde ise gün nispeten sakin geçmiştir.

Günün sonunda Batı Cephesi'nde Yunan kuvvetleri, 7 Ocak 1921 akşamında Karacakaya, Nazıfpaşa, Köprühisar mevkiilerine kadar varmışlar,⁴⁴⁷ geceyi ertesi günü yapacakları taarruza hazırlık yaparak geçirmişleridir.⁴⁴⁸ Bursa mıntıkasında ise gece sükûnetle geçirilmiştir.⁴⁴⁹

I.5.3. Yunan Ordusu'nun Saldırısı Devam Ediyor (8 Ocak 1921)

8 Ocak 1921'de Batı Cephesi'nin muhtelif kesim ve mevzilerinde müsademeler devam etmiştir. Batı Cephesi, Yenişehir mıntıkasında Köprühisar'ın batısındaki Yunan kuvvetleri 8 Ocak'ta yeni bir hareket gösterememişlerdir. İnegöl mıntıkasında ise Yunan kuvvetleri 7 Ocak'ta Pazaryeri istikametinde sürdürdükleri taarruza 8 Ocak'ta da devam etmişlerdir.

Batı Cephesi'nin Pazaryeri kesiminde 8 Ocak 1921 sabah saat 09.00'a kadar Yunan kuvvetlerinin her hangi bir hareketi görülmemiştir.⁴⁵⁰ Fakat Saat 11.00'de Yunan kuvvetleri üç koldan Pazaryeri batısındaki Türk mevzilerine taarruza başlamıştır.⁴⁵¹ Aynı anda Yunan kuvvetleri Karacakaya, Nazıfpaşa, Köprühisar hattından taarruza geçerek Pazaryeri kesiminde Franlar köyünde bulunan 126. Alay'a üç kol-

⁴⁴⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:68.Belge No:1.

⁴⁴⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:34.Belge No:1.

⁴⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:188;Belge No:1.

⁴⁴⁷ Tümerdem, a.g.e., s. 31.

⁴⁴⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:59.Belge No:1.

⁴⁴⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:198;Belge No:1.

⁴⁵⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:71.Belge No:1

⁴⁵¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:192;Belge No:1.

dan saldırmıştır. Alayın kısmen Bozüyük ve Karaköy istikametine doğru “savuşmaya” başlaması üzerine⁴⁵² geri kalan kuvvetlerin Pazaryeri doğusundaki mevziiye alınmasına karar verilmiş fakat bu sırada Yunan kuvvetleri Pazaryeri’ni işgal etmiştir.⁴⁵³ Bu durum üzerine Batı Cephesi Komutanlığı, Pazaryeri’nin kuzeyinden ilerleyen Yunan kolunun Franlar hattında durdurulması,⁴⁵⁴ Bilecik civarında bulunan üç piyade taburunun bir cebel topu ile beraber derhal Küplü yolu ile Ahmetler’e yollanması ve Küplü istikametinin kapatılması emrini vermiştir.⁴⁵⁵

24. Tümen Komutanlığı ise Pazaryeri’nden sonra Yunan birliklerinin Karaköy’e doğru ilerlemesini önlemek için Bilecik’teki 32. Alay’ı Aşağıköy’e kaydırmış, 143. Alay’ı da Bilecik’e hareket ettirmiştir. Diğer yandan Bilecik ile Karaköy arasındaki köprünün askerler çekildikten sonra tahrip edilmesi talimatını vermiştir.⁴⁵⁶

Pazaryeri’nden alayın çekilmesi İnönü mevzilerine de tehlikeye sokmuştur. Batı Cephesi Komutanlığı bu tehlikeyi önlemek için 24. Tümen’e verdiği emirde “8 Ocak 1921 akşamına kadar Bozüyük’ün doğusundaki Çerkez-Çepni, Yörük-Çepni kesiminde toplanarak İnönü mevziinin demiryolu kuzeyindeki parçasını savunmasını ve 4. Tümen’e ise İnönü mevziinin güney kesimini savunması emrini vermiştir.⁴⁵⁷

Bu sırada Pazaryeri’nden Karaköy istikametine doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri 8 Ocak 1921 saat 14.40 sonraya doğru Karaköy’ü işgal etmiştir.⁴⁵⁸ Karaköy’ün işgali üzerine burada bulunan 126. Alay Karaköy’ün güney doğusundaki Kovalca hat müdafaasına çekilmiştir.⁴⁵⁹ Karaköy’ün terki sırasında 126. Alay Komutanı alayın idaresi konusunda pek lakayt davranmış ve taburlara ricat emri verdikten sonra komutayı bırakmıştır.⁴⁶⁰ Bu vaziyet karşısında İsmet Bey, 24. Tümen’in Bilecik doğu-

⁴⁵² Müfreze komutanı ilk çatışmada geri çekilen askerlerin durumunu tümen komutanına verdiği raporda “...erleri tutmak imkânı kalmadı. Karaköy ve Bozüyük istikametine savuşup gitmektedirler.(...) Her türlü çabaya rağmen düzeni yeniden kurmak kabil olmadı.(...) Ben Karaköy doğu ve Kuzeydoğu sırtlarına gidiyorum. Erleri o sırtlarda tutmaya çalışacağım” ifadeleri ile betimlenmiştir. **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 181.

⁴⁵³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:74.Belge No:1.

⁴⁵⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:988 Gömlek No:127;Belge No:127AA.

⁴⁵⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:988 Gömlek No:127;Belge No:127AB.

⁴⁵⁶ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:75.Belge No:1.

⁴⁵⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.182.

⁴⁵⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:569 Gömlek No:5;Belge No:1;Yunan resmi tebliğinde Karaköy’ün saat 14.00’te Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği ifade edilmiştir. **İkdam**,11 Ocak 1921.

⁴⁵⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:568 Gömlek No:192;Belge No:1.

⁴⁶⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:71.Belge No:1

sunda az bir dümdar terk ederek büyük bir kısmı ile Bozüyük doğusuna evvelce belirlenen hatta çekilmesini emretmiştir.⁴⁶¹

Karaköy'ün işgalinin ardından Yunan kuvvetleri, asker sevkiyatını yapan trenlere saldırarak demir yollarını tahrip etmeye başlamıştır.⁴⁶² Karaköy'ün işgali Eskişehir demir yolunun güvenliğini⁴⁶³ ve asker sevkiyatını da tehlikeye sokmuştur.⁴⁶⁴

Bu sırada Sülüklüdere üzerinden ilerleyen Yunan ileri kolu, Elmalı ve Gümüşdere köprülerini işgal etmiştir.⁴⁶⁵ Batı Cephesi Komutanlığı, Karaköy'ü işgal ederek yürüyüşünü sürdüren Yunan kolu hakkında bilgi almak üzere 4. Tümen Komutanı Nazım Bey'i görevlendirmiştir.⁴⁶⁶

Karaköy'ün ardından Karaköy-Bozüyük hattı da Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Bozüyük ile cephe irtibatını kesmek için Bozüyük telgraf hattı kesilmiştir.⁴⁶⁷ Bu gelişmeler üzerine 32. Alay ve sahra topçuları Yeniköy batısındaki sırtlara alınmış, 143. Alay'a Bilecik'e çekilmesi emri verilmiştir.⁴⁶⁸ İsmet Bey, 24. Tümen'e İnönü'nün doğusundaki Çepni hattına çekilmesini emretmiştir. Ayrıca 4. Tümen'den bir piyade alayı ile kudretli bir taburu ve kudretli cebel bataryasının İnegöl mevziisine yerleştirilme kararı alınmıştır.⁴⁶⁹ Alayunt mntikasında toplanmış olan 11. Tümen'in 8 Ocak 1921 saat 19.00 sonraya kadar, hücum taburu, istihkâm bölüğü, sahra bataryası ile birlikte Eskişehir istikametine sevk edilmesine karar verilmiştir.⁴⁷⁰ Tümeni Eskişehir'e sevk etmek üzere üç tren Alayunt'a gönderilmiştir.⁴⁷¹

24. Tümen Komutanlığı da 143. Alay'ı saat 17.00'den önce Akpınar-Köpürler hattına doğru hareket ettirmiş, 32. Alay'ın iki taburu ile obüs takımı da Bilecik'e gönderilmiştir.⁴⁷² İsmet Bey ise 24. Tümen'in 9 Ocak 1921 Söğüt'e varmasının⁴⁷³ çok önemli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷⁴

⁴⁶¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:848 Gömlek No:56 Belge No:1

⁴⁶² Gürel, a.g.e., s. 41.

⁴⁶³ Gürel, a.g.e., s. 41.

⁴⁶⁴ ATBD, Y.60, S.127, s. 46.

⁴⁶⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:71.Belge No:71A.

⁴⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:691 Gömlek No:151.Belge No:100AA.

⁴⁶⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:79.Belge No:1.

⁴⁶⁸ ATBD, Y.40, S.91, s. 32.

⁴⁶⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:848 Gömlek No:56 Belge No:1.

⁴⁷⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:568 Gömlek No:198;Belge No:1.

⁴⁷¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:74.Belge No:1.

⁴⁷² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:71.Belge No:1.

⁴⁷³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:988 Gömlek No:127;Belge No:127AA.

⁴⁷⁴ ATBD, Y.60, S.127, s. 37.

8 Ocak'ta İnönü'nün kuzeyinde 4. Tümen karargâhı ile 58. Piyade Alayı, hücum bölüğü ve Eskişehir'den gönderilen Topçu takımı yerini almıştır. 9 Ocak'ta 11. Tümen karargâhı ile birlikte 70. Piyade Alayı bir hücum taburu ve bir sahra bataryasının İnönü'de olması planlanmıştır. Buna göre 9 Ocak'ta Karaköy'den taarruza geçen Yunan birlikleri İnönü mevziileri önünde dört piyade alayı ile karşılanacaktı. Öte yandan Yunan Ordusu'nun 7-8 Ocak 1921'de Afyon'a karşı hiç bir hareketi görülmediği için Güney Cephesi birliklerinden 8. ve 23. Tümenler Dumlupınar'da bırakılarak, Refet Bey'in emrindeki süvari grubu ile birlikte 10 Ocak 1921'de Eskişehir veya İnönü'de bulunacak şekilde harekete geçmesine karar verilmiştir. Gerekli takdirde bu süvari grubu ile Ankara istikametinin kapatılması planlanmıştır.⁴⁷⁵

İsmet Bey'in isteği Fevzi Paşa'nın emri ile Güney Cephesi emrindeki süvari alayının topçu takımı olmadan sevk edilmesine başlanmıştır.⁴⁷⁶ Ancak İsmet Bey sevk edilecek süvari grubunun topçusuz iş yapamayacağını bu nedenle süvari grubu ile birlikte 11. Tümen'in iki cebel takımının da süvarilerle beraber gelmesini istemiştir.⁴⁷⁷ İsmet Bey'in bu talebi üzerine⁴⁷⁸ Fevzi Paşa, sevk edilecek olan süvari grubuna 11. Tümen'in kudretli topçu takımının da eşlik etmesi emrini vermiştir.⁴⁷⁹ Genelkurmay Başkanlığı süvari grubunun Güney Cephesi'nden sevk edilmesi kararını 8 Ocak 1921'de Güney Cephe Komutanlığı'na gönderdiği şifre ile bildirmiştir.⁴⁸⁰ Refet Bey, süvari grubunu sevk ettikten sonra Güney Cephesi'nin geride kalan piyade ve süvarilerini önce Dumlupınar'a buradan da Bilecik'e yürümek üzere harekete geçirmiştir. Bu birliklere Bilecik'e varmadan her hangi bir taarruza maruz kaldıkları takdirde kesin muharebeyi kabul etmeksizin Balmahmud'un doğusuna çekilmeleri emrini vermiştir.⁴⁸¹

Bu gün aynı zamanda Batı Cephesi Komutanı'nın karargâhıyla birlikte Kütahta'dan İnönü'ne nakline karar verilmiştir. Üç tünden muhtelif kıtalar ve bu tümenlerin komutanlarının 8/9 Ocak 1921 gecesi İnönü'ne toplanması planlanmıştır. Aralarında çıkabilecek bir komuta anlaşmazlığını önlemek amacıyla Cephe Kurmay

⁴⁷⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.184-185.

⁴⁷⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:43.Belge No:1.

⁴⁷⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:43.Belge No:43AB.

⁴⁷⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:79.Belge No:1.

⁴⁷⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:43.Belge No:1.

⁴⁸⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:71.Belge No:1.

⁴⁸¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:70.Belge No:1.

Başkanı Binbaşı Muzaffer Bey, cephe komutanına karargâhıyla birlikte İnönü'ye gitmesini teklif etmiş ve bu teklif cephe komutanlığınca uygun görülmüştür.⁴⁸² Bu karar üzerine İsmet Bey, Kütahya'da olan cephe karargâhı ile birlikte İnönü'ye geçmek için hazırlıklara başlamıştır.

Bu gün Güney Cephesi'nde Yunanlar İslamköy ve Şabanköy'ü tahliye ederek⁴⁸³ Kovalca'ya çekilmiştir.⁴⁸⁴ Menderes'in batısından ilerleyen Yunan kuvvetleri ise Çivril'i işgal etmiştir.⁴⁸⁵ Kavaklı'nın güney batısında Cesim Tepe mevziine ilerlemek isteyen on kadar Yunan süvarisi ise Türk süvarileri tarafından püskürtülmüştür.⁴⁸⁶ Gökbayrak Tabur Komutanlığı'nın bulunduğu hatta da Yunan taarruzu olmuş fakat bu taarruz Türk birlikleri tarafından püskürtülmüştür.⁴⁸⁷

Ethem'e karşı sürdürülen harekâta ise Türk süvari bölüğü Gediz mıntıkasında başarılı ve ani bir baskın yapmış bu baskınla üç yüz civarındaki asi püskürtülmüştür.⁴⁸⁸ Bu çarpışmalarda Ethem kuvvetleri düzenli ordu birliklerine karşı ilk defa topları da muharebeye katmıştır.⁴⁸⁹

Bu gün bir yandan Yunanlara ve Ethem'e karşı mücadele devam ederken bir yandan da Ankara'dan İnönü'ne sevk edilen Türk birlikleri mevzilerine ulaşmaya başlamıştır. Bu bağlamda destek amacıyla Ankara'dan İnönü'ye gönderilen 4. Tümen'in 58. Alay'ı bir kudretli cebel bataryası ve bir obüs takımı, bir hücum bölüğü, tümen karargâhı ve 4. Tümen'in 57. Alay'ı Eskişehir'e varmışlardır.⁴⁹⁰ 57. Alay'ın bir taburu Akpınar'a, diğer takımları ile cebel takımı Kovalca'ya, hücum bölüğü ise İnönü'ye yerleştirilmiş, bir süvari bölüğü de açık olan Mezit vadisini örtmek üzere görevlendirilmiştir.⁴⁹¹

Türk Genelkurmayı İnönü mevzilerine asker sevk ederken, cephe hattında bazı yerlerde boşluklar meydana gelmiştir. Bu zamana kadar Yunanın kuvvetli bir kolunun ilerlemekte olduğu Mezit vadisi-Karaağaç istikameti açık kalmıştır. Bu neden-

⁴⁸² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 183.

⁴⁸³ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:36.Belge No:1.

⁴⁸⁴ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:568 Gömlek No:192;Belge No:1.

⁴⁸⁵ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:568 Gömlek No:192;Belge No:1.

⁴⁸⁶ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:593 Gömlek No:49.Belge No:1.

⁴⁸⁷ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:593 Gömlek No:79.Belge No:1.

⁴⁸⁸ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:568 Gömlek No:192;Belge No:1; **ATBD**, Y.60,S.127, s. 40.

⁴⁸⁹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:568 Gömlek No:193;Belge No:1. Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân**,C.5,Tekin Yay., İstanbul, 2010, s. 326.

⁴⁹⁰ Erden, **a.g.e.**, s. 157; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 179.

⁴⁹¹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:39.Belge No:1.

le Yüzbaşı Faruk Bey'in kumandasında Mezit vadisinin örtmek için bir süvari bölüğü gönderilmiş, fakat bölük Kovalca'ya çekilmek durumunda kalmıştır.⁴⁹² Bu durumdan istifade eden Yunan kuvvetleri ise 8 Ocak 1921 saat 08.00'den önce Mezit vadisinin batı sırtlarını işgal etmiştir.⁴⁹³ Vadiyi takiben Bozüyük'e ilerlemek isteyen Yunan kuvvetleri ise Kınık'ta Mezitlilerin direnişi ile karşılaşmıştır. Mezit halkının tümü burada Mezit vadisini kendi imkânları ile savunmuştur.⁴⁹⁴ Ancak bu direniş yetersiz kalmış Yunan taarruzu gelişmeye devam etmiştir.

Mezit vadisinden devam eden Yunan ilerleyişini durdurmak için buraya takviye birlikler gönderilmiştir. Buraya sevk edilen birlikler, hemen yürüyüşe geçerek Akpınar'dan itibaren sola doğru Topçu, Nazım, İntikam ve Karaağaç batısındaki tepeleri tutmuşlardır.⁴⁹⁵

8 Ocak 1921'de Batı Cephesi'nde Yunan taarruzu Pazaryeri'nin batısında bulunan 126. Alay'a karşı yoğunlaşmıştır. 24. Tümen'e bağlı hücum bölüğünün 126. Alay'ı takviyesine rağmen alayın, Karaköy-Bozüyük istikametinde çekilmek zorunda kalması üzerine Karaköy Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Günün sonunda Yunan kuvvetleri 8 Ocak 1921 akşamı Armutlu, Karaköy, İncirli mevzilerine kadar ulaşmıştır.⁴⁹⁶ Türk kuvvetleri, İnönü'ye sevk edilen asıl kuvvetlerin intikaline kadar oyalama ve zaman kazanma muharebelerini bugün de sürdürmeyi başarmıştır. Bu taktik gereği alan savunması yapan Türk birlikleri, kaybettiği yerlerden parça parça geri çekilerek zaman kazanmaya devam etmiştir. Yunan Komutanlığı'nın resmi tebliğine göre bugünkü askeri harekât neticesinde Yunan Ordusu'ndan üç asker ölmüş, beş asker ise yaralanmıştır.⁴⁹⁷

Batı Cephesi'ndeki askeri harekâtı yakından takip eden Albay İsmet Bey, 8 Ocak 1921'de Batı Cephesi'nde yaşanan gelişmeleri bu gün Kütahya'dan Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı akşam harp raporunda özetlemiştir.⁴⁹⁸ Genelkurmay Başkanlığı da genel durum raporu ile gelişmeleri resmi makamlara bildirmiştir.⁴⁹⁹ 8 Ocak

⁴⁹² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:86 Belge No:1

⁴⁹³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:848 Gömlek No:56 Belge No:56AA.

⁴⁹⁴ ATBD, Y.60, S.127, s. 31.

⁴⁹⁵ Tümerdem, a.g.e., s. 32.

⁴⁹⁶ Tümerdem, a.g.e., s. 31.

⁴⁹⁷ İkdam, 11 Ocak 1921.

⁴⁹⁸ ATBD, Y.60, S.127, s. 40.

⁴⁹⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:63.Belge No:1.

1921 tarihli resmi bildiri ile de halk harekâtın gelişimi hakkında bilgilendirilmiştir.⁵⁰⁰

I.5.4. Yunan Ordusu İnönü Mevziileri Önlerinde (9 Ocak 1921)

8 Ocak 1921’de Batı Cephesi’nde çarpışmalar Karaköy hattında cereyan etmiş, cephenin Yenişehir kısmında Yunan kuvvetleri önemli bir kazanım elde edememiştir. Yunan kuvvetlerinin başarı elde ettiği Karaköy’de meydana gelen gelişmeler Batı Cephesi Komutanlığı’nı Yunan kuvvetlerinin bu hattan ilerlemeye çalışan kolunu durdurmak için yeni bir askeri manevra yapmak zorunda bırakmıştır.

İsmet Bey, Karaköy ve Pazaryeri üzerinden ilerleyen Yunan askeri koluna darbe indirmek ve bu hat üzerinden Yunan ilerleyişini durdurmak için 24. Tümen’e bağlı birçok kuvveti kendi idaresi altına almıştır.⁵⁰¹ Diğer yandan Gökbayrak Tabur Komutanlığı’na 9 Ocak 1921 saat 07.00 de verdiği emirle Lefke-Köprühisar yolu üzerine bir bölük asker yerleştirmelerini, Orhangazi ve İznik civarındaki kuvvetlerini çekmeyerek düşmanı yandan sıkıştırmalarını ve düşmanın Köprühisar üzerinden ilerlemesinin engellenmesini istemiştir.⁵⁰² Ayrıca tabur komutanlığı elinde bulunan cephanenin bir kısmının süratle Taraklı üzerinden Kütahya’ya sevk edilmesi talimatını vermiştir.⁵⁰³ İsmet Bey’e 9 Ocak 1921 saat 13.15’te Osmaneli’nden cevap veren tabur komutanı Cemil Bey, emri aldıklarını söylemiştir.⁵⁰⁴

Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı’ndan aldığı emir üzerine harekete geçen 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, tümen ağırlıklarını İnönü’de toplamak üzere harekete geçmişti. Asıl savaş İnönü mevziilerinde yapılacağından 4. Tümen emrindeki ağırlıkları İnönü’ye göndermeye çalışıyordu.⁵⁰⁵

İnönü mevziinin güney kesiminde, 4. Tümen’in bulunduğu hatta 9 Ocak 1921 sabahı saat 10.00’a kadar Yunan kuvvetlerinin hareketi görülmemiştir.⁵⁰⁶ 4. Tümen Komutanı sabah raporunda saat 11.00’a kadar buldukları hatta her hangi bir hareket olmadığını bildirmiştir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:59.Belge No:1.

⁵⁰¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:96.Belge No:96AB.

⁵⁰² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:55.Belge No:55AA.

⁵⁰³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:11.Belge No:1.

⁵⁰⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:55.Belge No:1;

⁵⁰⁵ ATBD, Y.60, S.127, s. 52.

⁵⁰⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:99.Belge No:99AC.

⁵⁰⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:69.Belge No:1.

Öğleden sonra İnönü mevziinin güneyinden Yunan taarruzu başlamıştır. Adalar Tümeni Sağ kolu ile Albay Stavrianopulos komutasında başlayan Yunan taarruzu Mezit boğazı üzerinden Bozalan istikametine doğru gelişmiştir. Bu sırada Adalar Tümeni'nin asıl taarruz kolu ise Bozüyük'e yaklaşmıştı. Savunma yapacakları cephenin çok geniş olduğunu düşünen 4. ve 11. Tümen Komutanları bu Yunan taarruzu karşısında savunma hattını kendi aralarında aldıkları bir karar sonucunda bölmüşlerdir. Buna göre 58. Alay'ın bütünü ile Akpınar-Kovalca hattını, 11.Tümen'in ise Kovalca-Kandilli mevziini savunması kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁸

Bu sırada Kütahya'dan gelmekte olan 11. Tümen birlikleri bir piyade alayı bir batarya ve hücum bölüğü ile birlikte 9 Ocak sabahı İnönü mevzilerine varmıştır.⁵⁰⁹ Batı Cephesi Kurmay Başkanı Muzaffer Bey, İsmet Bey'e bu gün saat 11.45'te gönderdiği harp telgrafında 4. Tümen Yaveri Mithat imzasıyla gönderilen rapora istinaden Türk topçusunun saat 11.30 sıralarında Bozüyük istikametinde ilerleyen düşmanı bombardımana başladıklarını bildirmiştir.⁵¹⁰ Muzaffer Bey, bu haber ile alakalı olarak Bozüyük'teki alaydan izahat istemiş fakat henüz beklenen açıklama gelmemiştir.⁵¹¹ Alaydan yaklaşık bir saat sonra gönderilen raporda bu bombardıman işini bir kurgu olduğu anlaşılmıştır.⁵¹²

9 Ocak 1921 öğle vakitlerine doğru cephe hattından gelen haberlere göre hareketin Türk Ordusu'nun lehine geliştiği anlaşılmıştır. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Muzaffer Bey'in saat 12.00'de yazdığı raporda Karaköy- Bozüyük arasındaki Derbent mevziisinin Türk süvarileri tarafından işgal edildiği ve vaziyetin gayet iyi olduğu ifade edilmiştir.⁵¹³

Derbent'in işgalinin ardından 24. Tümen Komutanlığı saat 12.30'dan sonra 32. Alay'ın Tepecik civarına; 143. Alay'ı Savcıbey hattına çekmiş, topçu taburunu

⁵⁰⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 190.

⁵⁰⁹ Erden, **a.g.e.**, s. 157.

⁵¹⁰ **ATBD**, Y.60, S.127, s. 57.

⁵¹¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:692 Gömlek No:96.Belge No:96AA.

⁵¹² Muzaffer Bey, İnönü'de bulunan 4. Tümen Kurmay başkanlığı 2.şubedeki Yüzbaşı Kamil Bey ile yaptığı telefon görüşmesinin ardından düşmanla henüz temasın olmadığını fakat komutanın askerler üzerinde iyi etki yapmak ve morallerini artırmak için obüslerle Bozüyük yolu civarına ateş yaptırıldığının anlaşıldığını İsmet Bey'e bildirmiştir. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:693 Gömlek No:76.Belge No:1.

⁵¹³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:696 Gömlek No:108.Belge No:1; **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:692 Gömlek No:102.Belge No:1. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:692 Gömlek No:102.Belge No:102A. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:692 Gömlek No:102.Belge No:102AA.

da Metristepe civarında Bozüyük ve çiftlik istikametlerini ateş altına almak ve mevzii keşif etmek üzere görevlendirmiştir.⁵¹⁴

Bilecik istikametinde taarruza devam eden Yunan kolu hakkında 24. Tümen bu gün saat 12.45'e kadar yeni bir bilgi alamamıştır.⁵¹⁵ Bu sırada Türk Genelkurmay'ı İnönü mevzilerini güçlendirmeye yönelik olarak elindeki askeri birlikleri İnönü mevzilerine hızlı bir şekilde sevk etmeye devam etmiştir. Son olarak 5. Alay'ı taşıyan tren Eskişehir'den İnönü'ne gönderilmiştir.⁵¹⁶

Yunan birlikleri, kuvveti tahmin edilemeyen bir kolu ile Karaköy'den Bozüyük'e, diğer bir kolu ile de Mezit vadisinden Bozüyük istikametine doğru yürüyüşünü sürdürmüştür. Ancak saat 13.00'e gelindiğinde Batı Cephesi'nde Yunan kuvvetlerinin tam olarak nerelerde olduğuna ilişkin net bir bilgiye ulaşamamıştır. 9 Ocak 1921 öğleden önce uçurulan iki Türk keşif uçağından elde edilen istihbaratta iki bölük Yunan süvarisinin Bozüyük istikametinde yürüyüşte olduğu bu süvari grubunu 500 metre mesafe ile bir alay piyadenin takip etmekte olduğu anlaşılmıştır. Keşif sırasında Türk uçakları Yunan süvarisi üzerine iki bomba atarak saldırı gerçekleştirmiş, saldırı sebebiyle Yunan kuvvetlerinin yürüyüş kolları bozulmuştur.⁵¹⁷

9 Ocak 1921 saat 15.00 civarında gerçekleştirilen bir başka keşif uçuşunda ise Bozüyük-Karaköy istikametinde iki bölük Yunan süvarisinin hareket halinde olduğu, yine bir alay olduğu tahmin edilen bir birliğin Bozüyük istikametinde yürüyüşte olduğu gözlemlenmiş, yürüyüşe devam eden süvari ve piyade üzerine Türk savaş uçakları tarafından ateş açılmıştır.⁵¹⁸

Köprühisar doğusunda ise saat 13.00' ten sonra Yeniköy'ün batı sırtlarından gelen Türk emniyet kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında temas hasıl olmuş ve Türk artçı kuvvetleri saat 16.00 sonrasına kadar devam eden top ve piyade ateşi altında sukut ve intizamını muhafaza ederek kademe kademe Söğüt'e çekilmek zorunda kalmıştır.⁵¹⁹ Bu sırada 24. Tümen Komutanı, Söğüt-İnönü yolunun Yunan kuvvetleri tarafından kesilme ihtimali nedeniyle birliklere Söğüt'te fazla kalmayarak İnönü

⁵¹⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:84.Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696 Gömlek No:107.Belge No:1.

⁵¹⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692Gömlek No:101.Belge No:101AC.

⁵¹⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:85.Belge No:1.

⁵¹⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:694 Gömlek No:166.Belge No:1.

⁵¹⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:694 Gömlek No:166.Belge No:166AA.

⁵¹⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:3;Belge No:1.

mevziine çekilmeleri emrini vermiştir. Bu emirle tümen birliklerinin Savcıbey istikametinde yürüyüşe devam ederek akşama kadar Savcıbey-Hayriye-Gündüzbey kesimine varmaları planlanmıştır. 143. Alay'a Tekeköy'e, 32. Alay'a ise Hayriye köyüne gitmesi emredilmiştir.⁵²⁰

Yunan birliklerine kuvvetli bir darbe vurmak için İnönü mevzilerine silah ve mühimmat takviyesi bu gün de devam etmiştir. 70. Alay, sahra bataryası ve bütün bakiyesi ile birlikte üç trenle İnönü mevziine indirilmiştir.⁵²¹ 127. Alay ise saat 13.30'da İnönü istasyonuna varabilmiştir.⁵²² Bununla birlikte Muzaffer Bey'in isteği ile⁵²³ Eskişehir'de bulunan iki toplu ve koşulu uçak bataryası 11. Tümen'in emrinde olmak üzere İnönü mevziine gönderilmiştir.⁵²⁴

11. Tümen Komutanı Arif Bey, 70. Alay İnönü'ye iner inmez alayı emrine olarak iki taburunu Kovalca hattına, bir taburunun ise Kandilli'ye göndermiş ve aynı zamanda Kapanalan ve Dodurga istikametlerini keşfetmesi emrini vermiştir.⁵²⁵

9 Ocak 1921 günü öğleden sonra Yunan kuvvetleri İnönü mevzilerinin sol kanadına karşı taarruza geçmiştir. Saat 14.00'de bir alay piyade, bir obüs ve bir dağ bataryasından oluşan Yunan kuvvetleri, İnönü asıl mevziinin sol kanadına Karaağaç-Kovalca istikametinde taarruza başlamıştır. Bu sırada 11. Tümen Komutanı Kovalca'ya doğru hareket etmiştir. Tümen Komutanı, Topçu ve 70. Alay Komutanları beraberinde olduğu halde birliklerinin ilerisinde yürüyüşünü sürdürmüştür. Bu kıtalar henüz mevzilerine yetişmeden Yunan kuvvetleri tarafından saat 14.00'te Kovalca'nın batı sırtlarındaki İntikam ve Zevvare tepelerine hafif piyade ateşi başlamıştır. Tümen komutanı Karaağaç'ın kuzeyindeki tepede toplu bir kıtaatın durmakta olduğunu görmüş, bunu 4. Tümen birlikleri sanarak kendi kıtalarının Kovalca'ya vardıklarını bildirmek üzere bu istikamete atlı bir haberci göndermiştir. Haberci tepeye vardığında toplu bir kıta ateşi ile karşılaşmış ve buradaki birliklerin Yunan birlikleri olduğunu, 58. Alay'ın geri çekildiğini ve tepenin Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiğini görmüştür.⁵²⁶ Bu durum karşısında 11. Tümen Komutanı Kovalca'ya gelmiş olan 70.

⁵²⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 188.

⁵²¹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:43.Belge No:43A.

⁵²² **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:52.Belge No:1.

⁵²³ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:76.Belge No:1.

⁵²⁴ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:692 Gömlek No:101.Belge No:1

⁵²⁵ **ATBD**, Y.60,S.127, s. 124.

⁵²⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 190.

Alay'a Kovalca'nın batı sırtlarını işgal ile Yunan taarruzunu durdurma emri vermiştir. Bu emir üzerine 70. Alay derhal takviye ile mevziye girmiştir.⁵²⁷

58. Alay'ın kontrolü altında olan tepelerdeki bazı siperlerin Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiğinin anlaşılması üzerine 11. Tümen Komutanı, 4. Tümen Komutanı'ndan Yunan kuvvetlerinin durumunu açıklayan ve yardım isteyen raporunu almıştır. 4. Tümen Komutanı raporunda Yunan kuvvetlerinin Kızılcapınar sırtlarında kendisine bağlı olduğu muhtemel olan topçusu ile Bozalan istikametinde atış yapmakta olduğunu bildirmiştir.⁵²⁸

Bu rapor üzerine 11. Tümen Komutanı, 70. Alay'a, 58. Alay'ın 3. Taburu tarafından bırakılan Karaağaç'ın batısındaki tepenin geri alınması için emir vermiştir. 70. Alay, bağlı kuvvetleri olan 1. ve 3. Taburu ve 58. Alay'dan arta kalan kuvvetler ile kaybedilen bu tepenin geri alınması için taarruza başlamıştır. 70. Alay'ın 1. Taburu Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilen Tarassut Tepe'yi geri almayı başarmıştır.⁵²⁹ Fakat tepeyi elinde tutacak kadar fazla kuvveti olmadığından 70. Alay 1.Tabur Komutanı Yüzbaşı İsmet Bey, alay komutanlığından takviye yapılmasını istemiştir. 70. Alay Komutanı, 1. Tabur Komutanı'na verdiği emirde Tarassut Tepe'yi 58. Alay'ın 2.Taburu ile birlikte ne pahasına olursa olsun savunmasını emretmiş, solunda bulunan 3.Tabur ile irtibat kurarak birbirlerini takviye etmelerini istemiştir.⁵³⁰

Kovalca-Karaağaç hattına taarruz eden Yunan kuvvetlerinin taarruzları 70. Alay'ın etkili müdahalesiyle saat 16.00'ya kadar durdurulabilmiştir. Ayrıca saat 18.00'den sonra iki alay piyade, bir obüs, bir cebel bataryası ile Kovalca hattının sol cephesine karşı iki koldan yapılan Yunan taarruzu 2 saat devam etmiş, Türk kıtalarının mukavemeti ve şiddetli bir muharebeden sonra durdurulmuştur.⁵³¹ Ancak Tarassut Tepe ile İntikam Tepe Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir. Tarassut Tepe, gün içerisinde 70. Alay tarafından geri alınmış ise de İntikam Tepe, Yunan kuvvetlerinden geri alınamamıştır. Ancak karanlığın çökmesi ve Yunan kuvvetlerinin Kovalca hattında işgal ettiği bazı arazileri terk ederek geri çekilmesi üzerine gündüz kaybedilen İntikam Tepe, 9 Ocak akşamında 70. Alay'ın 1.Taburu ve 58. Alay'ın 2.

⁵²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:1;Belge No:1.

⁵²⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:113.Belge No:113AD.

⁵²⁹ ATBD, Y.60, S.127, s. 126.

⁵³⁰ ATBD, Y.60, S.127, s. 128.

⁵³¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:3;Belge No:1.

Taburu tarafından işgal edilmiştir. Bu hamle ile Yunan kuvvetlerinin ileri harekâtı engellenmiş,⁵³² Saraycık-Karaağaç hattında ileri karakollarını kurabilmişlerdir.⁵³³

Kovalca hattında 70. Alay ve bağlı kuvvetleri olan 1., 2., 3. Taburu ile 58. Alay'ın ortaya koyduğu gayret nedeniyle Yunan kuvvetleri 9 Ocak 1921 akşamında Karaağaç Köyü'nün kuzeyindeki sırtlara kadar püskürtülmüştür. 70. Alay, 9 Ocak günü için önemli bir mücadele ortaya koymuş, kaybedilen Tarassut Tepe'yi geri alarak muhafaza etmeyi başarmıştır. 58. Alay da bu gün cansiperane mücadele vermiştir.⁵³⁴

Bu günkü muharebelerde Türk kuvvetleri sayıca üstün Yunan kuvvetlerine karşı mücadele vermiştir.⁵³⁵ Buna rağmen Yunanlar büyük bir fırsat kaçırmıştır. Eğer Kovalca genel istikametinde yönettikleri taarruzlarına destek olarak Bozoyük'e ilerleyen esas kuvvetlerini de Akpınar istikametinde harekete geçirselerdi Akpınar-Kovalca batısı- Karaağaç hattında tek başına bulunan 58. Alay'a karşı elde edecekleri başarı sonuçları tahmin edilemeyecek derecede büyük olabilirdi. Fakat böyle bir taarruzu gerçekleştirememişlerdir.⁵³⁶

Bu gün Gökbayrak Tabur Komutanlığı'nın bulunduğu kesimde de çarpışmalar yaşanmıştır. Bu hatta yapılan keşif taarruzu sırasında saat 14.10 civarında Yunan kuvvetlerine tesadüf edilmiş ve müsademeye girilmiştir. 3 saat boyunca devam eden müsademede tabur zayıat vermemiştir.⁵³⁷

Cephenin güney kısmında da hareketlilik yaşanmıştır. Güney Cephesi'nde bu gün Yunan hava kuvvetleri tarafından saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu hava harekâtı sırasında bir Yunan uçağı Dumlupınar mevzii üzerinde düşmüş, diğer bir Yunan uçağı ise Afyonkarahisar güneyine bomba atmıştır.⁵³⁸ 12. Kolordu mıntikasında ise gün nispeten sakin geçmiştir.⁵³⁹

Bu gün asi Ethem birlikleri Kütahya kesiminde 300 kadar oldukları tahmin edilen bir kuvvetle makineli ve otomatik tüfeklerle Susuzkaya'da bulunan 14. Süvari

⁵³² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696 Gömlek No:99.Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:82.Belge No:1.

⁵³³ Selşık, a.g.e., s. 36.

⁵³⁴ Selşık, a.g.e., s. 38.

⁵³⁵ ATBD, Y.60, S.127, s. 121.

⁵³⁶ ATBD, Y.60, S.127, s. 121.

⁵³⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:113.Belge No:113AA.

⁵³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:3;Belge No:1.

⁵³⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:107;Belge No:1.

Alayı'na taarruz etmiş, zor durumda kalan alay Ortaca sırtlarına çekilmiştir. Diğer bir asi kolu ise Derbentköy civarındaki bir piyade bölüğüne taarruz etmiş bu durum İnönü'ye nakle hazırlanan 174. Alay'ın hareketini geciktirmiştir.⁵⁴⁰

Köprühisar'ın güneyindeki mevziden ve Bilecik üzerinden asıl mevzilere çekilmesi bildirilen 24. Tümen, Yeniköy'de bir tabur artçı bırakarak Söğüt'e ulaşmış ve sabahleyin Gündüzbey-Savcıbey-Teke mevziisine çekilmiştir. Saat 14.00'te 24. Tümen artçısı Yenişehir Cephesi'nden ve Bilecik üzerinden ilerleyen düşmanla temas etmiş, kendisini piyade ve topçu ateşiyle takip eden düşmanla teması koruyarak Söğüt'e çekilmiştir.⁵⁴¹ Geceyi Söğüt'te geçirecek olan artçı taburu Savcıbey'in güneyindeki tahkimat hattına alınmıştır.⁵⁴² Bu gelişmeler Genelkurmay Başkanlığı tarafından dikkatle takip edilmiştir.⁵⁴³

Cephe hattında bu gelişmeler yaşanırken Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, 10 Ocak'ta gerçekleşeceğini düşündüğü büyük muharebeden evvel yapılması gerekenleri ve atılacak adımları cephedeki yerlerini alan tümenlere 9 Ocak 1921 saat 16.30'da⁵⁴⁴ "çok acele" ibareli bir emirle bildirmiştir: "*10 Ocak 1921 sabahı muharebe meydanında olacağım.*⁵⁴⁵ *Ben gelinceye kadar Karaköy-Çepni-Zemzemiye hattının batısında bulunan 11. ve 4. Tümenleri 11. Tümen Komutanı Arif Bey komuta edecektir. 24. Tümen gerektiğinde 11. Tümen'e yardım etmek üzere Çepni'de bir Alay bulunduracaktır.*"⁵⁴⁶ Bu emrin ardından Arif Bey, 4. Tümen Komutanlığı'na İsmet Bey gelene kadar Tümen idaresinin kendisinde olduğunu bildirmiştir.⁵⁴⁷

11.Tümen Komutanı Arif Bey, 4. Tümen'in idaresinin kendine verilmesinden dolayı 4. Tümen Komutanı ile cephe durumunu hakkında görüşmüştür. Zira 4. Tümen'in 9 Ocak günü cereyan eden muharebeler sonrasında elinde kalan silah ve mühimmat bir hayli azalmış, bu durum 4. Tümen tarafından bir raporla 11. Tümen

⁵⁴⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:1;Belge No:1.

⁵⁴¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:1;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:46.Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:111.Belge No:111A.

⁵⁴² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:83;Belge No:1.

⁵⁴³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:111;Belge No:111AD.

⁵⁴⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696 Gömlek No:104;Belge No:1.

⁵⁴⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:107;Belge No:107AA; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:107;Belge No:107AB. Bununla birlikte İsmet Bey, hatıralarında "Ben 9 Ocak 1921'de İnönü'ye yetiştim" demektedir. İnönü, **Hatıralar**, s. 231.

⁵⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:99;Belge No:1.

⁵⁴⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696 Gömlek No:104;Belge No:104AD.

Komutanlığı'na bildirilmiş ve silah ve mühimmat desteği istenmiştir.⁵⁴⁸ Genel olarak Batı Cephesi birliklerinin elindeki cephaneye azalmıştır. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Muzaffer Bey, Genelkurmay Başkanlığı Harekât Şubesine yazdığı raporda Batı Cephesi'ndeki mühimmat eksikliğinden bahsederek derhal cephaneye takviyesi yapılmasını, elinde sadece 8 sandık Alman cephanesi kaldığını, bu nedenle Kütahya'da mevcut Alman cephanelerinin ilk trenle İnönü'ye gönderilmesini istemiştir.⁵⁴⁹

4.ve 11. Tümen komutanları yaptıkları görüşmede cephedeki taktik değişiklikler üzerine de fikir alış verişi yapmıştır. Bu görüşmeler neticesinde 4. Tümen birliklerinin Akpınar doğusu ile Kovalca arasındaki mevziyi savunmasına ve bu mevzideki muharebeyi 4. Tümen Komutanının idare etmesine karar verilmiştir.⁵⁵⁰

11. Tümen Komutanı Arif Bey, 9 Ocak saat 22.30'da Batı Cephesi Komutanlığı'na ani bir karşı taarruz teklifinde bulunmuştur. Arif Bey, İsmet Bey'e :*"süvarimizle veya bu gece İnönü'ne gelecek olan takviye kuvvetlerimiz ile Yörükyayla üzerinden düşmanın sağ ve sol yanları ile gerilerine mukabil bir taarruz emrinin münasip olacağını arz ederim"* diyerek düşmana ani bir baskın yapılmasını teklif etmiştir.⁵⁵¹ Ancak İsmet Bey baskın için 2. Süvari Grubu'nu görevlendirmiştir. Bu emir sonrasında Kütahya'da bulunan süvari grubunun demiryolu ile Eskişehir'e nakli istenmiştir.⁵⁵² Fakat Genelkurmay Başkanlığı aynı gece verdiği emirde 2. Süvari Grubu'nun Kütahya'dan Eskişehir'e değil, Kütahya'dan doğrudan İnönü mevziinin sol kanadı geri istikametine Akpınar, Kümbet, Yeniköy kesimine gönderilmesi emrini vermiştir. Bu emir sonrası 2. Süvari Grubu bu istikamete yönlendirilmiştir.⁵⁵³

Bütün bu gelişmeler yaşanırken Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey Kütahya'da kalmaya devam etmiştir. Ancak 9 Ocak'ı 10 Ocak'a bağlayan gece yarısından önce, kritik bir durum alan İnönü mevziindeki muharebeyi yakından sevk ve idare etmek üzere karargâhı ile birlikte demiryolu ile Kütahya'dan İnönü'ye hareket etmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:113;Belge No:113AD.

⁵⁴⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:113.Belge No:1.

⁵⁵⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 191.

⁵⁵¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:111;Belge No:111AF.

⁵⁵² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:8;Belge No:1

⁵⁵³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 193.

⁵⁵⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 192.

İsmet Bey, 9 Ocak 1921 akşamında İnönü'ye hareket etmeden önceki son harp raporunu Kütahya'dan Milli Savunma Bakanlığı'na yazmıştır. Yunanın Karaköy'den daha güneye ilerleyemediğinin vurgulandığı raporda Batı Cephesi'ndeki askeri harekât özetlenmiştir.⁵⁵⁵ Bu rapora istinaden Türk Genelkurmay'ı 9 Ocak 1921 tarihli resmi tebliğini yayımlamış⁵⁵⁶ gelişmeler Türk kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁵⁵⁷ Bu günkü harekâtın serencamını Fevzi Paşa da günlüğüne not etmiştir.⁵⁵⁸ Yunan Komutanlığı'nın resmi tebliğine göre Yunan süvarisi bu günkü askeri harekât neticesinde Türk Ordusu'ndan 100 esir ve birçok mühimmat ele geçirmiş, Yunan Ordusu'nda ise "şayan-ı kayd" bir kayıp olmadığı ifade edilmiştir.⁵⁵⁹

9 Ocak akşamı günün sonunda Batı Cephesi birliklerinin buldukları yerler şu şekilde şekillenmiştir: 24. Tümen'e bağlı 143. Alay ve dağ takımı Teke Köyü'nde, sahra bataryası ve 32. Alay'dan bir tabur Oluklu'da, bu alayın diğer bir taburu Hayriye Köyü'nde, obüs takımın ise Gündüzbey'e gelmiştir.⁵⁶⁰ 143. Alay'a, 9 Ocak 1921 gecesi için Bozüyük-Yeniköy-Akpınar istikametlerini gözetleme ve 11. Tümen'e ise Yunanların sol kanadına karşı taarruz görevi verilmiş gereken keşif ve hazırlıkların yapılması istenmiştir.⁵⁶¹

24. Tümen'in Tekeköy-Oluklu civarına; 11. Tümen'de Gündüzbey-Oluklu mıntıkasında yerleşmiş ve mevzi almıştır. Bu durumda 24. Tümen sağ tarafta, 4. Tümen merkezde, 11. Tümen sol tarafta olmak üzere üç tümen ile cephe tutulmuştur.⁵⁶² 127. Alay İnönü'de ihtiyatta bırakılmış, 61. Tümen'e bağlı 174. Alay'ın 10 Ocak 1921 öğleye kadar trenle Kütahya'dan İnönü'ye ulaştırılması planlanmıştır.⁵⁶³ 2. Süvari Grubu'nun da trenle Eskişehir istikametinde hareket ettirilmesi düşünülmüştür.⁵⁶⁴ 61. Tümen'den 190. Alay ile tümen birlikleri ise Ballıbaba, Gelinkaya'da 1. Süvari Tugayı da Yalnızsaray, Susuzkaya bölgesinde konuşlandırılmıştır.⁵⁶⁵ 9 Ocak 1921 gecesi Batı Cephesi'ne bağlı birliklerin cephe hattı üzerinde konuşlanma-

⁵⁵⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:1;Belge No:1.

⁵⁵⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:745 Gömlek No:42;Belge No:1.

⁵⁵⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:60;Belge No:60A; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:60;Belge No:60AB.

⁵⁵⁸ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 763.

⁵⁵⁹ İkdam, 11 Ocak 1921.

⁵⁶⁰ ATBD, Y.60, S.127, s. 71.

⁵⁶¹ Selşik, a.g.e., s. 34.

⁵⁶² İncedayı, a.g.e., s. 64.

⁵⁶³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:99;Belge No:99AB.

⁵⁶⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:101;Belge No:101AA.

⁵⁶⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:1;Belge No:1.

sı emir-komuta zinciri içinde bu şekilde gerçekleşmiştir. Birlikler belirlenen hat üzerinde geceyi sükûnetle geçirmiştir.⁵⁶⁶

I.5.5. İnönü Mevzilerinde Çarpışma (10 Ocak 1921)

6,7,8 ve 9 Ocak'ta Batı ve Güney Cephelelerinde yapılan muharebeler, asıl savunma hattı olan İnönü mevziinin ilerisinde cereyan eden muharebeler olmuştur. 6 Ocak'ta Bursa ve Uşak'tan harekete geçen Yunan kuvvetlerinin Uşak kolu, Afyon'a doğru bir günlük harekât yaptıktan sonra ilerlememiş, fakat Bursa kolu 4 gün içinde İnönü savunma hattına kadar bulunan örtme birliklerini geriye doğru atarak İnönü mevzilerine varmıştır. 10 Ocak'ta yapılan muharebeler, asıl savunma hattı olan İnönü mevziinde yapılmıştır.

I. İnönü Muharebesi'nde en önemli çarpışmaların yaşandığı gün 10 Ocak 1921 günüdür. Bu tarih 6 Ocak'tan itibaren cepheye sevk edilen kuvvetlerin cepheye yetiştiği, Yunan kuvvetlerinin ise İnönü önlerine kadar gelip çattığı gündür.

Bu gün 24. Tümen'e bağlı olmak üzere 32. ve 143. Alaylar ve 2. Alay'dan bir tabur ve tümen topçuları, 4. Tümen'e bağlı olmak üzere 58. Alay ve topçuları ve nihayet 11. Tümen'e bağlı 70. Alay, 126. ve 127. Alay ile topçuları İnönü mevzilerinde toplanmıştır.⁵⁶⁷ Bu kuvvetleri 11. Tümen Komutanı Arif Bey, 24. Tümen Komutanı Atıf Bey ve 4. Tümen Komutanı Nazım Bey idare etmiştir.

Bununla birlikte Batı Cephesi birlikleri içinde olan fakat çeşitli nedenlerle henüz cepheye ulaşamayan yolda olan kuvvetlerde olmuştur. 10 Ocak 1921 tarihinde 174. Alay'ın 2. ve 3. Taburu Alayunt'tan, 4. Tümen'in 132. Alay'ı Sincan'dan, Depo Alayı'nın 2. Taburu Polatlı'dan trenle, 2. Süvari Grubu da Kütahya'dan kara yolu ile İnönü'ye gelmek üzere yürüyüşlerini sürdürmüşlerdir.⁵⁶⁸

Hali hazırda İnönü mevzilerinde bulunan Batı Cephesi birliklerinin 10 Ocak 1921 sabah saat 06.00 itibariyle cephenin sağ kanadındaki konuşları şöyle olmuştur: 24. Tümen; 2. Alay'ın 1. Taburu ve 24. Tümen süvari bölüğü artçı olarak Söğütte; tümen karargâhı, bağlı birlikler dağ ve obüs takımı ile Gündüzbey'de; 32. Alay 3. Taburu ile Hayriye'de 2. Tabur ve sahra obüs bataryası Oluklu'da, 1. Taburu ile Çepni'de; 4. Tümen; 58. Alay'ın 1. Taburu ile Akpınar-Kovalca hattında ihtiyatta;

⁵⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:8;Belge No:1.

⁵⁶⁷ Selışık, a.g.e., s. 39; Tümerdem, a.g.e., s. 34.

⁵⁶⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.194.

Süvari bölüğü Yörükyayla'da, topçuları Akpınar'ın doğusundaki mevzide, 32. Alay'ın 1. Taburu İnönü'ye gelmek üzere yolda; 11. Tümen; 70. Alay'ın 1. ve 58. Alay'ın 2. Taburları beraber Bardanyol tepesinde, bu taburlardan bir bölük İntikam Tepesi'nde, 70. Alay'ın 3. Taburu Kovalca'nın batısındaki sırtlarda mevziide, 2. Taburu, 127. Alay'ın 3. Taburu ile birlikte Kandilli'de, bunlardan bir makineli tüfek takımı ve 2 bölük Kandilli'nin kuzeybatı sırtlarında mevzide, 127. Alay'ın 1.ve 2. Taburları Kovalca'da ihtiyatta, tümen hücum taburu, Kovalca'nın kuzeydoğu sırtlarında ayrıca ihtiyatta, istihkam bölüğü, Kovalca'nın batısındaki sırtlarda 70. Alay emrinde, 126. Alay Çukurhisar'da, depo taburu İnönü'de, dört toplu bir sahra bataryası, Kovalca'nın 1,5 km güneyindeki tepede, iki toplu bir sahra takımı, Kovalca'nın güneybatısındaki tepede, iki toplu bir sahra takımı Kovalca'nın kuzeydoğusunda mevzide, dağ obüs takımı, Kovalca'nın doğu sırtlarında, 15'lik ağır obüs bataryası, dağ obüs takımının doğusundaki sırtlarda, Yüzbaşı Şükrü Efendi'nin elli kişilik süvari müfrezesi Yörükyayla'da idi.⁵⁶⁹

Buna karşılık Yunan kuvvetlerinin cephe hattındaki konuşları ise şöyle olmuştur: 30. Piyade Alayı ile bir dağ topçu taburu ve iki sahra bataryasından oluşan Albay Bukuvala komutasındaki İzmir müfrezesi, Bilecik'ten Söğüt istikametinde yürüyüşte, 4 ve 5. Adalar alayları ile iki sahra ve bir dağ topçu taburu ve ayrıca bir dağ topçu bataryasından oluşan General Karakolos komutasındaki sol kol Bozüyük'te, ileri karakolları ile Bozüyük ilerisinde, 6. Adalar Alayı ve 39. Efun Alayı'nın 2. Taburu ile üç dağ bataryasından oluşan Albay Stavri Yanipulos komutasındaki sağ kol, büyük kısımlarıyla Saraycık-Karaağaç hattının gerisinde, ileri karakollarıyla bu hattın ilerisinde bulunuyordu. İzmir Kolordusu Komutanı General Petmez karargâhı ve Adalar Tümeni ile birlikte Bozüyük'te idi.⁵⁷⁰

Yunan Komutanlığı'nın bugünkü taarruz için verdiği emrin ana hatları şunlar olmuştur: Stavri Yanipulos, beş tabur piyade (6. Adalar Alayı, 39. Efun Alayından iki tabur, üç dağ ve bir sahra bataryası), Kovalca-Akpınar hattını işgal ve cephenin sol kanadın kuşatmak için taarruzuna devam edecek, esas kol Albay Papulakos komutasında üç tabur piyade (5. Adalar Alayı) ve iki dağ bataryasından oluşan bir kuvvet ile Düздаğ-Çepni üzerinden cephenin sağ kanadını kuşatmak üzere Poyra'ya,

⁵⁶⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.195; Selışık, a.g.e. s.40.

⁵⁷⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.195-96.

Albay Psaros komutasında iki tabur piyade (4. Adalar Alayı'ndan) ve iki sahra bataryasından oluşan diğer bir kuvvet ile de cepheden Poyra'ya taarruz edecek, piyade taburu (4. Alay Efzun Alaylarından) ile iki dağ ve üç sahra bataryası Bozüyük çevresinde genel ihtiyat olarak kalacak; İzmir müfrezesi, Söğüt-Gündüzbey üzerinden süratle cephenin sol kanadına ilerleyecekti. İki taraf kuvvetlerinin 10 Ocak sabahı almış oldukları bu karşılıklı duruma bakıldığında Batı Cephesi kuvvetlerinin esas kuvvetleri ile sol kanatta bir ağırlık merkezi oluşturmuş olduğu, buna karşılık Yunan kuvvetlerinin ise kendi ağırlık merkezlerini Bozüyük'ten sonra kendi sol kanatlarında kurmuş oldukları görülmektedir. Bu bölünme şekli, Batı Cephesi'nin şimdilik mutlak bir müdafaa, Yunanlılarında kesin sonuçlu bir taarruz fikrine sahip bulduklarını işareti olmuştur.⁵⁷¹

Yunan kuvvetleri aldıkları tertip üzere Stavri Yanipulos komutasında olmak üzere 10 Ocak 1921 sabah 06.30'dan itibaren ordularının sağ kol ile 11. Tümen'in müdafaa ettiği Akpınar-Kovalca hattına taarruza başlamıştır. Anagnostipulos komutasında iki tabur piyade ve bir sahra bataryasından oluşan bir kuvvet sağ kanat koluyla Kovalca'ya doğru taarruza geçmiştir. Taarruz sabah saatlerinde, 50 metre ilerisini dahi görmenin mümkün olmadığı çok sisli bir havada başlamıştır.⁵⁷² Aşırı sisten faydalanan Yunan topçuları ilk taarruzla birlikte topçu ateşine de başlamıştır. Topçu ateşi ile birlikte yürüyen Yunan kuvvetleri 70. Alay 1. Taburu ile 58. Alay'ın 2. Taburu'na yaptıkları ani baskın neticesinde önemli bir tepe olan İntikam Tepe 'yi ele geçirmişlerdir. Tepenin stratejik konumuna binaen alay komutanlığı buranın Yunan kuvvetlerinden geri alınması için emir vermiş ise de bu mümkün olamamıştır. Tepeyi geri almak mümkün olmadığı gibi Türk topçuları da tepeden çekilmek durumunda kalmıştır.⁵⁷³ Bu muharebede Albay Stavri Yanipolus komutasındaki Yunan kuvvetleri, 9'u subay olmak üzere 39 ölü vermiş, 8'subay olmak üzere 158 Yunan askeri ise yaralanmıştır.⁵⁷⁴

Akpınar-Kovalca hattının sağ koluna yapılan taarruzda başarı elde eden Yunan kuvvetleri, eş zamanlı olarak Anagnostipulos komutasında hattın sol kanadına da

⁵⁷¹ Selışık, a.g.e., s.42.

⁵⁷² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81ACA.

⁵⁷³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81AC.

⁵⁷⁴ Būjak, 1918-1922 Yunan Ordusu'nun Seferleri, Askeri Matbaa, İstanbul,1939, s. 200.

taarruza başlamıştır. 70. Alay'ın 3. Taburu mukabil taarruzları ile Yunan kuvvetlerini tard etmiştir.⁵⁷⁵

Sisten faydalanarak ilerleyen Yunan kuvvetleri Batı Cephesi Kovalca hattındaki taarruzlarda öğle vaktine kadar kısmen başarı elde etmiştir. 24. Tümen'in müdafaa ettiği Batı Cephesi'nin sağ kanadında ise sabah saatlerinde sükûnet devam etmiştir.⁵⁷⁶

9/10 Ocak 1921 gecesi Kütahya'dan trenle İnönü'ye hareket eden Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey, 10 Ocak 1921 saat 08.00'de yanında karargâhı ve 174. Alay'ın 1. Taburu bulunduğu halde İnönü istasyonuna gelmiştir.⁵⁷⁷

Fotoğraf 1: Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet Bey Trenden İnerken (İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 22.)

Geldiğini bir tümen emri ile 11. Tümen Komutanı Arif Bey'e haber vermiştir.⁵⁷⁸ İnönü mevzilerine ulaşan İsmet Bey, ilk iş olarak saat 09.00'da Ankara'da makine başında haber bekleyen Mustafa Kemal Paşa'ya cephedeki durumu bildirmiş,⁵⁷⁹ ardından 10 Ocak 1921 saat 10.00 itibariyle tümen komutanlıklarına şu savunma emrini vermiştir;⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81ACA.

⁵⁷⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696 Gömlek No:121;Belge No:1.

⁵⁷⁷ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 22.

⁵⁷⁸ ATBD, Y.60, S.127, s. 81; İsmet Bey'in İnönü'ye varış ile alakalı bazı kaynaklarda farklı tarihler verilmiştir. İsmet Bey, söz konusu tümen emrinde, "10 Ocak 1921 saat 08.00" itibariyle İnönü'ye geldiğini belirtmiştir. İsmet Bey hatıralarında ise "9 Ocak'ta İnönü'ye yetiştim" demektedir. İnönü, **Hatıralar**, s. 231. Cevat Rifat Atilhan ise, İsmet Bey'in 9 Ocak akşamı hala Kütahya'da bulunduğunu 9 Ocak'ta cephede devam eden çarpışmaların muharebe raporlarını aldıktan sonra İnönü'ye hareket kararı verdiğini ve 10 Ocak'ta İnönü İstasyonuna vardığını söylemektedir. Cevat Rifat Atilhan, **Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanları**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 32.

⁵⁷⁹ Yazman, a.g.e., s.119.

⁵⁸⁰ ATBD, Y.60, S.127, s.81.

“1. 4. ve 11. Tümenler, 11. Tümen Komutanı Arif Bey’in komutasında olmak üzere mevziinin demiryolu hattının batısındaki Akpınar-Karaağaç-Kandilli kısmını savunacaklardır.

2. 24. Tümen, mevziinin Savcibey-Teke-Nane Deresi güneyinde Çiftlik’ten demir yolu hattına kadar olan kısmını işgal edecek ve savunacaktır. 24. Tümen’in sol kanadı, 4. Tümen’in sağ kanadıyla irtibat kurmalıdır. 24. Tümen, gerektiğinde 11. Tümen’e yardım etmek üzere Çepni’de birlikler bulundurup bulundurmamak hususunda serbesttir.

3. İnönü İstasyonuna gelen 174. Alay’ın 1. Taburu emrimde olmak üzere istasyon civarında olacaktır. Bu gün gelecek olan alayın diğer iki taburu da emrimde olacaktır”.

İsmet Bey’in emrini alan 24. Tümen Komutanı Atıf Bey, kendisine bağlı 143. Alay ve 32. Alay Komutanlıklarına bir emir göndererek yapılması gerekenleri bildirmiştir. Tümen emrinde: “143. Alay demir yolu dirsek noktasından itibaren (demir yolu hariç) kuzeye doğru Yeniköy-Nanederesi güneyindeki Çiftlik hattından geçen mevziinin Teke-Düzdağ hattına kadar olan kısmını savunmakla görevlidir. Hayriye’deki 32. Alay 3. Tabur da alay ihtiyatı olmak üzere 143. Alay Komutanlığı emrine verilmiştir. Dağ takımı da alayın emrindedir. Bu takımın Çiftlik-Yeniköy civarında mevzi alması uygundur. Alay, sol kanadındaki 4. Tümen’in sağ kanadıyla irtibat kuracaktır. Bozüyük’ten Düzdağ istikametine giden yol ve Bozüyük’ün kuzeyindeki Ali-bey köy istikametleri gözetlenmelidir. Alay, aldığı tertibatı ve bulunacağı yeri tümene bildirecektir. 32. Alay 2. Tabur ile bir sahra bataryası Poyra Köyü’nde ve 32. Alay 1. Tabur Çepni Köyü’nde tümen ihtiyatı olmak üzere bulunacaktır. İnönü İstasyonu’nda erzak ve cephaneye mevcuttur. Birlikler, İnönü noktasına müracaat ederek eksiklerini tamamlayacakları” hususları vurgulanmıştır.⁵⁸¹

İsmet Bey, birliklerin sevk ve idaresi ile ilgilenirken cephe hattında Yunan taarruzu sabah saatlerinden beri yoğun bir şekilde kendini hissettiren sisin açılmasının ardından saat 10.00’den itibaren bütün cephede başlamıştır.⁵⁸² Sis perdesinin kalkması ile birlikte Yunan kuvvetleri Zevvare Tepe, Bozüyük ve Bozalan çevrelerinde bulundurduğu topçuları ile 11. Tümen’in müdafaa etmiş olduğu mevzilere yo-

⁵⁸¹ ATBD, Y.60, S.127, s.85.

⁵⁸² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:133AA.

ğun bir top ateşi ile saldırmaya başlamıştır. Yunanlıların dört batarya tahmin edilen topçusu, Bardanyal Tepesi'ni ve 70. Alay 3. Tabur'un bulunduğu Kovalca'nın batı sırtlarını ateş altına almıştır. İntikam Tepesi'nden ilerleyen bir tabur kadar Yunan piyadesi ile Bardanyal Tepesi'nde bulunan 70. Alay'ın 1. Taburu ve 58. Alay'ın 2.Taburu'nun müdafaa ettiği mevzilere saldırı başlatılmıştır.⁵⁸³

Bozüyük civarında mevzi almış olan Yunan bataryalarının keşif ateşi altında Yunan piyadesi de Türk Ordusu'nun sol tarafına taarruza başlamış, fakat bu taarruzların hemen hepsi Türk mevzilerinin önünde kırılmış ve Yunan piyadesi geri püskürtülmüştür. Keza Yunan bataryalarından bir kısmı da ateş altına alınarak tahrip edilmiştir. Bununla da iktifa etmeyen 4. ve 11. Tümen kıtaları bazı yerde taarruza bile geçmişlerdir.⁵⁸⁴ Bu cephede Yunanlıların ileri taarruzu ile başlayan çarpışmalar saat 14.30'a gelindiğinde Türk kuvvetlerinin lehine doğru gelişmeye başlamıştır.

Cephenin sol kanadına yapılan Yunan taarruzuna karşı başarılı bir mücadele verilirken cephenin sağ kanadında 143. Alay Komutanı'nın yapmış olduğu hata cepheyi umumi olarak tehlikeye sokmuştur. Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in saat 10.00 itibariyle vermiş olduğu emirde 24. Tümen'den Savcıbey-Teke-Nanederesi güneyinden tren hattına kadar olan kısmı işgal etmesi istenmiştir. 24. Tümen Komutanlığı da bu emir üzerine 143.Alay'a "demiryolunun dirsek noktasından itibaren kuzeye doğru Yeniköy-Nane deresi güneyindeki çiftlik hattından geçen mevziinin Teke-Düzdağ hattına kadar olan kesimini işgal" emrini vermiştir.⁵⁸⁵ Ancak 24. Tümen'in emri 143. Alay'a geç ulaşmıştır.⁵⁸⁶ Bu nedenle aslında cephenin sağ kanadını müdafaa etme görevi verilmiş olan 143. Alay, işgal etmekle görevlendirilen hattı işgal etmemiştir. Bu taktiksel hata hem alay için hem de cephenin sol kanadı için ciddi bir risk teşkil etmiştir. Yunan kuvvetlerinin taarruzu saat 08.00 itibariyle bu kesime yönelince bütün cepheyi tehlikeye atabilecek önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Yunan kuvvetlerinin saat 08.00'dan itibaren 143. Alay'ın bulunduğu mevziye taarruza başlaması ile birlikte kısa süre içinde 143. Alay birlikleri mevzileri tutamarak geri çekilmeye başlamıştır. 143. Alay Komutanı sisin kalkması ile birlikte

⁵⁸³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 198.

⁵⁸⁴ Yazman, **a.g.e.**, s.120.

⁵⁸⁵ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:692 Gömlek No:129;Belge No:1.

⁵⁸⁶ **ATBD**, Y.60,S.127,s. 115.

Nanederesi batısında bir alay kadar kuvvet görmüş ancak dost sanarak ateş ettirmemiş ve yaklaşmasına müsaade etmiştir.⁵⁸⁷ Vaziyet anlaşılınca kadar Yunan birlikleri epeyce yaklaşmış olduğundan alay, mevziini muharebe etmeden terk etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Yunan birlikleri aralıktan girerek iki tarafın hareketlerinin kontrol edecek alanı işgal etmiştir.⁵⁸⁸ Muharebe etmeden mevziini terk eden 143. Alay Komutanı, birliklerini Rızapaşa'nın kuzeyindeki sırtlarda toplamaya çalışmıştır.⁵⁸⁹ 143. Alay'ın mevziini terk etmesi cephede genel olarak tehlikeli bir durum yaratmıştır.⁵⁹⁰ İsmet Bey, saat 12.30'da Genelkurmay'a yazdığı raporda⁵⁹¹ 24. Tümen'in saat 11.00 evvelde Teke sırtlarından Rızapaşa köyüne doğru çekilmeğe "mecbur" kaldığını bildirmiştir.⁵⁹²

Gündüzbey'den Oluklu'ya giderken 143. Alay'ın dağınık bir şekilde geriye doğru çekildiğini gören 24. Tümen Komutanı Atıf Bey, saat 12.00'de bu durumu İsmet Bey'e rapor etmiştir.⁵⁹³

143. Alay'ın geri çekilmesi sonucunda İnönü mevzilerinin güney kısmı ile kuzey kısmı arasında bir boşluk oluşmuştur. Yunan kuvvetleri bu boşluktan Batı Cephesi karargâhının bulunduğu İnönü istasyonunun kuzeyine kadar sokulma fırsatı yakalamıştır. Oluşan bu durum karşısında cephe karargâhı İnönü köyüne nakledilmek zorunda kalmıştır. Boşluktan cephe hattına sokulan Yunan kuvvetini durdurmak için 174. Piyade Alayı 1. Taburu ile bir süvari bölüğü kuzeye doğru yönlendirilmiştir.⁵⁹⁴ Ayrıca 24. Tümen'in İnegöl kesiminde dağılan ve ancak 100 kadar mevcutlu olan hücum taburu İnönü istasyonunun kuzey-batı sırtlarını savunmak üzere bu bölgeye hareket ettirilmiştir. Batı Cephesi karargâh süvari bölüğü bunların biraz daha doğusunda mevzilendirilmiştir.⁵⁹⁵

⁵⁸⁷ Fazıl Hüsnü Dağlarca, yıllar sonra bu olayı şu dizelerle dile getirmiştir: "*Ülen Recep, gelen düşman, dost sanıp durduk deminden beri. Herkese yakın durma hoş ama anlamaz kâfirin askeri. Sürülürce çıktılar üç yandan, nidelim gayrı aldılar bu yeri. Hadi kurtul da düşünceler süsler içinden artık, çekilelim Rıza-Paşa-Poyra arasına, çimizde kırılan ot sesleri.*" Fazıl Hüsnü Dağlarca, **İnönüler**, YKY, İstanbul, 2009, s.36.

⁵⁸⁸ Yazman, **a.g.e.**, s. 120.

⁵⁸⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:693 Gömlek No:103;Belge No:1.

⁵⁹⁰ İncedayı, **a.g.e.**, s. 64-65.

⁵⁹¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:693 Gömlek No:106;Belge No:1.

⁵⁹² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:593 Gömlek No:95;Belge No:1.

⁵⁹³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:693 Gömlek No:103;Belge No:103AB.

⁵⁹⁴ Erden, **a.g.e.**, s. 158.

⁵⁹⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 201.

143. Alay'ın mevziinden geri çekilmesi ile birlikte bu kanattan ilerleyen Yunan kolu rahat bir şekilde mevziinin sağ kanadında tam anlamı ile hâkimiyetini sağlamış ve bu kanat üzerinden yürüyüşünü devam ettirmiştir. 32. Alay'ın 1. Taburu'nun saat 11.30'da 11. Tümen Komutanlığı'na yazdığı raporda bir alay piyade kadar Yunan kuvvetinin 143. Alay'ın geri çekilmesi ile birlikte açılan Bozüyük ve Poyra istikametinden iki piyade alayının ise Gündüzbey istikametinden ilerlediği bildirilmiş, bu durum karşısında 174. Alay'ın 1.Taburu'nun Yunan yürüyüş koluna karşı gönderildiği ifade edilmiştir. Yunan birlikleri bu hamleleri ile cephenin sağ tarafını tamamen çevrelemeye çalıştıklarından durum ehemmiyet kesb etmeye başlamıştır.⁵⁹⁶

Çepni ve Poyra istikametinde ilerleyen Yunan yürüyüş kolunun Poyra'yı işgal etmesini önlemek için 4. Tümen Komutanı hücum taburunu Poyra'ya göndermiştir.⁵⁹⁷ Bu sırada 11. Tümen Cephesi'nde mevzileri tekrar sis kaplamış ve bir süre sonra sis tekrar açılmış, Yunan topçuları ateşini bütün gücü ile Bardanyal Tepesi'ne yönelmiştir. 70. Alay'ın 1. Taburu ve 58. Alay'ın 2. Taburu bu mevzileri savunmuştur.⁵⁹⁸

Psaros komutasındaki Yunan kolu, Poyra çevresinden İnönü'ye doğru yürüyüşünü sürdürmüştür. Bu sırada İsmet Bey, İnönü mevziinin doğu sırtlarından 11. Tümen Komutanlığı'na 12.10'da yazdığı emirde “*büyük ihtimalle Poyra istikametinden ilerleyen düşman İnönü istasyonunu işgal etmek üzeredir*” diyerek İnönü istasyonunun işgal edilmiş olabileceğine ilişkin endişesini paylaşırken yapılması gerekenleri sıralamıştır: “*24. Tümen bugün birleşerek Eskişehir istikametini mümkün olduğu kadar çok zaman kazanmak üzere örecektir.4., 11. Tümenler İnönü ile oluklu arasını tutacaktır. Ben şimdilik İnönü şarkındayım.*”⁵⁹⁹

İsmet Bey'in bu emrinden yaklaşık yarım saat sonra Psaros komutasındaki Yunan kolu saat 12.30'da Poyra'yı işgal etmiştir.⁶⁰⁰ Bu sırada 12.40'ta bir Yunan kolu Teke'ye taarruz etmeye başlamıştır.⁶⁰¹ Poyra'nın işgali ile Batı Cephesi'nin sağ ve sol kanatları arasında önemli bir boşluk oluşmuştur. İşgalin ardından ilerleyen

⁵⁹⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:129;Belge No:129AC.

⁵⁹⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:96;Belge No:1.

⁵⁹⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.199.

⁵⁹⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:105;Belge No:105AA.; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:131;Belge No:1.

⁶⁰⁰ Selışık, a.g.e., s. 47.

⁶⁰¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:132;Belge No:1.

Yunan kolunun İnönü istasyonuna doğru dönerek yürüyüşe devam etmeleri cephede büyük bir sorun yaratmıştır. Yunanlıların bu boşluktan yararlanarak hiçbir etki ve mukavemete uğramadan İnönü istasyona kadar gelebileceklerini görülmüştür.⁶⁰² Bu boşluğu kapatmak adına İsmet Bey,174. Alay'ın 1. Taburu ile beraber Ankara'dan gönderilecek olan ihtiyat taburunun İnönü'nün kuzeyindeki 900 rakımlı tepelere gönderilmesini 11. Tümen Komutanı'ndan istemiştir.⁶⁰³ Ayrıca 11. Tümen'e, Yunan kuvvetlerinin İnönü mevzilerinin sağ cenahını kuşatmak üzere olması nedeniyle, hemen ihtiyat kuvveti göndererek ve bir kısım topçu ile Akpınar'ın kuzeyindeki muharebeye mümkün olan yardımın yapılmasını emrini vermiştir.⁶⁰⁴

İnönü mevzilerinin kuzeyinde bulunan sırtların işgal edilme riskine karşı da tedbir maksatlı olarak 11. Tümen ihtiyatında bulunan depo alayını 24. Tümen'e destek mahiyetinde Poyra'nın batı sırtlarına sevk etmiştir.⁶⁰⁵ 32. Alay'dan dört tabur ve bir sahra bataryası da 24. Tümen'in emrine verilmiştir.⁶⁰⁶ Ancak gönderilen takviye kuvvetler de 24. Tümen'in çekilmesine engel olamamıştır. 11.Tümen Komutanı Arif Bey, saat 14.00'ten sonra İsmet Bey'e yazdığı raporda: "*24. Tümen'in silah ve cephaneye durumundan dolayı zor durumda kaldığından çekilmek zorunda kaldığını*" bildirmiştir.⁶⁰⁷

İsmet Bey Poyra'dan ilerleyen kolun yolunu kapatmak üzere, saat 15.20'de 2. Süvari Grubu'na gönderdiği emirde Eskişehir'in batısında Mollaoğlu-Çerkeskartal-Nemli-Yukarı Kartal bölgesinde bulunmasını ve Eskişehir istikametine giden yolları tutma görevini vermiş⁶⁰⁸ ve kendisi ile sürekli irtibatta olmalarını istemiştir.⁶⁰⁹ 2. Süvari Grubu'nun bu hatta alınmasının bir sebebi de Eskişehir çevresinden geçirilecek olan birlikleri himaye ettirmek olmuştur.⁶¹⁰

24. Tümen'in içinde bulunduğu sıkıntılı durum nedeniyle İsmet Bey, tümeni sürekli olarak takviye kuvvetlerle diri ve canlı tutmaya çalışmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 174. Alay 24. Tümen emrine verilerek cephedeki kuvveti artırılmaya çalışıl-

⁶⁰² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 200.

⁶⁰³ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:103;Belge No:1.

⁶⁰⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 202.

⁶⁰⁵ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:108;Belge No:1.

⁶⁰⁶ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:692 Gömlek No:132;Belge No:132AC.

⁶⁰⁷ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:133AB.

⁶⁰⁸ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:133AA.

⁶⁰⁹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:693 Gömlek No:110;Belge No:1.

⁶¹⁰ Selşik, **a.g.e.**, s. 51.

mıştır. Bu gün saat 16.00'da Çukurhisar istasyonuna varan 132. Alay'ın 2.ve 3. Taburları da Batı Cephesi Komutanı'nın emri ile 24. Tümen'in emrine verilmiştir.⁶¹¹

Albay İsmet Bey, bu gün öğle saatlerinde 24. Tümen'in bulunduğu mevzileri tutamarak 10 km daha güneye çekilmiş olduğunu kendisine sunulan rapordan öğrenmiştir. Bu durum üzerine saat13.10'da Çukurhisar'dan 24. Tümen Komutanlığı'na bir emir yazmıştır. Bu emirde 24. Tümen'e 174. Alay'ın 2. ve 3. Taburlarını da emrine alarak Eskişehir istikametini örtme görevini vermiştir.⁶¹² Böylece 24. Tümen'e geri çekilmesi emri verilmiştir. Cephe komutanının bu emri vermesinin sebebi şu idi: 24. Tümen ile irtibat kesilmişti. 24. Tümen kendisine savunulması emredilen mevziyi tutamarak 10 km daha güneye çekilmiş bu sebeple 4. ve 11. Tümenlerin Eskişehir istikametine geri çekilmeleri ve Kütahya istikametinde atılmaları tehlikesi baş göstermişti. Bu durum karşısında zamanın artık beklemeye tahammülü kalmamıştı. İsmet Bey'in batarya dürbünü ile muharebe meydanında yaptığı gözetleme sonunda 24. Tümen bölgesindeki Yunan topçularının uygun gözetleme imkânları ile 4. ve 11.Tümen mevzilerini yandan ateş altına aldığını ve gerideki ihtiyat ağırlıklarına karşı da etkili olmaya başladıklarını görmüştü. Bu sebeple cephenin 8-10 km geriye alınmak suretiyle bu elverişsiz durumun düzeltilmesi gerekmişti. Bu düşünce ile Batı Cephesi Komutanlığı geri çekilme emrinin vermek zorunda kalmıştır.⁶¹³

24. Tümen'e çekilme emri bu gün saat 13.10'da verilmiş; fakat bu emir tümen komutanlığına çok geç ulaşmıştır.⁶¹⁴ 24. Tümen Komutanı Atif Bey, saat 20.00'de İsmet Bey'e yazdığı raporda "*saat 13.10 sonrada İnönü'nün doğu sırtlarından verilen emri saat 18.00'den sonra aldım. Tümen, Beşkardeşdağı ve Çukurhisar kuzeyindeki sırtlar hattında Eskişehir istikametini örtecektir. 143. Alay mevcudiyeti ile 32. Alay 1. Tabur ve 2. Taburu ile 2. Alay'ın 1. Taburu ve cebel takımları ile Beşkardeşdağı'na bu gece saat 18.30'dan itibaren çekilmeye başlamışlardır. 174. Alay'ın iki bölüğü 132. Alay'ın iki tabur ve sahra bataryası Çukurhisar'ın kuzey sırtlarında bulunduracaktır. 172. Alay'a henüz emir vermedim. Alayı Çukurhisar civarında ihtiyatta bulunduracağım.*" cevabını vermiştir.⁶¹⁵ Atif Bey, emrin kendine

⁶¹¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:133AC.

⁶¹² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:105;Belge No:1.

⁶¹³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 203.

⁶¹⁴ ATBD, Y.60, S.127, s.97; ATBD, Y.60, S.127, s.115; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:132;Belge No:132AA.

⁶¹⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:114;Belge No:1.

ulaşmasının ardından 174. Alay'a "Çukurhisar kuzeyindeki sırtlarda Zemzemiye doğusundaki dere ile şimendifer hattı arasındaki muntıkayı örtecektir. Buna nazaran bu akşam tertibat alınması" emrini vermiştir.⁶¹⁶

Çarpışmaların en yoğun yaşandığı sıralarda cephe komutanının verdiği bir emrin beş saat gibi bir süre "rötarlı"⁶¹⁷ olarak tümene ulaşması cephe hattında ciddi sıkıntıları beraberinde getirmiştir. 24. Tümen'in bugün ki hareketleri bu tümen birliklerinin iyi sevk ve idare edilmediklerini göstermiştir. Cephe komutanının geri çekilme emri vermek zorunda kalmasını sebebi, bu tümenin kendisine verilmiş olan görevi yapmamış olmasıdır. Çekilme emrinin erken verilmesi de 24. Tümen'e karşı oluşan güvensizlikten ileri gelmiştir.⁶¹⁸

24. Tümen'in bu günkü başarısızlığı 4. ve 11. Tümeni de tehlikeye düşürmüş ve İsmet Bey'in Batı Cephesi'nin diğer birlikleri içinde genel bir geri çekilme emri vermesine neden olmuştur. İsmet Bey, saat 13.10 sıralarında 24. Tümen'e geri çekilme emrini yazdığı sırada aynı saatte ve aynı yerden bir başka emri 11. Tümen Komutanlığı'na göndermiştir. Emirde 11. Tümenle birlikte 4. Tümen'in İnönü ile Oklubalı arasındaki sırtlara çekilmeleri ve bu sırtları tutmalarını istenmiştir.⁶¹⁹ 11. Tümen Komutanı Arif Bey, İsmet Bey'e yazdığı cevabi raporda verilen emri aldığını ve yerine getirileceğini bildirmiştir.⁶²⁰ İsmet Bey, hem 24.Tümen'e hem de 4.ve 11. Tümenlere verdiği emir ile ilgili olarak Genelkurmay Başkanlığı'nı bir raporla bilgilendirmiştir.⁶²¹ Bu durum ayrıca Batı Cephesi Kurmay Başkanı Muzaffer Bey'e de saat 15.20'de bir telgrafla bildirilmiştir.⁶²²

İsmet Bey, Eskişehir istikametini örtme görevini 24. Tümen'e verirken İnönü mevzilerine doğru yola çıkmış olan birliklerden 132. Alay'ın Çukurhisar'a indirilerek burada savunma almasını, öte yandan birkaç gündür İnönü mevzilerine yürüyen 174. Alay'ın iki bölüğü ile 132. Alay'ın iki tabur ve sahra bataryasının Çukurhisar'ın kuzey sırtlarında kalmasını istemiştir.⁶²³

⁶¹⁶ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:115;Belge No:1.

⁶¹⁷ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:127; Belge No:1.

⁶¹⁸ Selışık, a.g.e., s. 52.

⁶¹⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:133;Belge No:133AA.

⁶²⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:132;Belge No:132AA.

⁶²¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:96;Belge No:1.

⁶²² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:105;Belge No:105AB.

⁶²³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:114;Belge No:1.

Batı Cephesi Komutanı'nın 4.ve 11.Tümen Komutanlıklarına verdiği geri çekilme emri bu gün ancak saat 16.00'dan itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Bu saate kadar 4. ve 11. Tümen cephesinde çarpışmalar devam etmiştir. İsmet Bey geri çekilme emrini verdiği sırada 4. Tümen'in Bardanyol Tepesi civarındaki kuvvetleri geri çekilme emrini henüz alamamış, bu tepe civarında Yunan kuvvetleri ile muharebeye devam etmiştir. Bu gün saat 13.40'ta 4. Tümen Komutanı bir rapor ile bu hatta bulunan kuvvetlerinin geri çekilmek zorunda kaldığını ve Tarassuttepe'nin Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiği bildirmiştir. Tepenin elden çıkarılmaması için "her türlü tedbirin alınmasına"⁶²⁴ rağmen çok taşlık ve savunulması zor bir mevzi olması nedeniyle⁶²⁵ tepeyi elde tutmak zor olmuş, çok zorlu ve inatçı geçen bir muharebenin ardından Türk birlikleri Tarassuttepe'den geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁶²⁶ Tümen komutanı, 58. Alay'a tepenin geri alması talimatını vermiş ise de 58. Alay'ın 1.Tabur'unun karşı taarruzuna rağmen tepe geri alınamamıştır.⁶²⁷ Bu durumu tepede savunma yapan 4.Tümen Komutanı, İsmet Bey'e bildirmiştir.⁶²⁸

Harp raporlarından anlaşıldığı üzere bu gün çok çetin muharebeler verilmiş, tepeler, mevziler el değiştirmiş; Türk kuvvetleri sayıca eksik olmalarına rağmen⁶²⁹ son dakikaya kadar buldukları alanı muhafaza etmek için canla başla mücadele etmişlerdir. Bu muharebelerde; 70. Alay'dan 4'ü zabitan olmak üzere 17 Asker yaralanmış, 12 asker de şehit düşmüştür. 11 Asker ise Yunan kuvvetleri tarafından esir alınmıştır. Bir hayvan ise zayi olmuştur.⁶³⁰

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, geri çekilme emri verdiği sırada cephede yaşanan gelişmeler can sıkıcı olmuştur. Böyle bir ortamda 4. ve 11. Tümen birlikleri geri çekilme emrini yerine getirmeye başlamıştır. Birliklerin geri çekilmesi Yunan kuvvetlerinin zorlamasından dolayı düzenli bir şekilde olamamış; çok zayıf verilmiştir.⁶³¹

Bu gün saat 16.00'da Yunanlar, Akpınar bölgesi ayrı olmak üzere 4. ve 11. Tümenlerin mevzilerini işgal ederek buralara hâkim olmuştur. Takibi Kovalca'nın

⁶²⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81AC.

⁶²⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81ABA.

⁶²⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81AD.

⁶²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81AD.

⁶²⁸ Selışık, a.g.e., s.49.

⁶²⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No:81AE.

⁶³⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:749 Gömlek No:81;Belge No: 81 ADA.

⁶³¹ Selışık, a.g.e., s. 50.

hemen doğu ve güneydoğusundaki sırtlara kadar ilerleten Anongnostipulos, solunda Nikita Efzun Taburu olduğu halde bu sırtlar üzerinde kalmıştır.⁶³²

Bu gelişmeler üzerine saat 16.00'da Batı Cephesi Komutanı'nın teklifi ve Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa'nın onayıyla Türk birliklerinin Beşkardeşdağı-Zemzemiye-Oklubalı hattına alınmasına karar verilmiş, Batı Cephesi karargâhı ise İnönü İstasyonu'ndan İnönü Köyü'ne taşınmıştır.⁶³³

Cephe karargâhının İnönü İstasyonu'ndan İnönü Köyü'ne acele olarak çekilmesi gerideki birlikler arasında yanlış yorumlamalara sebep olmuş ve morallerini sarsmıştır. Özellikle tümenlerin kıta ağırlıklarını vaktinden önce dağınk bir halde ve birçok eşya bırakarak geri çekilmesine sebep olmuştur. Bir kısım askerlerin cepheden Eskişehir'e kadar gitmeleri buradaki halkı telaş ve heyecana düşürmüştür. İki günden beri süregelen muharebelerde sahra ve ağır topların gürültüleri Eskişehir'de heyecan yaratmıştır.⁶³⁴ Bu şartlar altında Eskişehir'in terk edilmesi durumunda Demir Yolları Genel Müdürlüğü'nün Konya'ya nakledilmesi dahi düşünülmüştür.⁶³⁵ Son gelişmeler karşısında halk ümitsizliğe kapılmıştır.

İsmet Bey, saat 16.30 itibariyle 24. Tümen'e yeni bir görev vermiş, 174. Alay'ın iki taburu ve 132. Alay'ın iki taburunu emrine alarak "mümkün olan bir hat-ta savunma yapmasını" istemiştir.⁶³⁶

24. Tümen Komutanı Atıf Bey, İsmet Bey'den aldığı emir üzerine kendisine bağlı 174. Alay Komutanlığı'na saat 18.10'da yazdığı emirde alayın Çukurhisar'ın kuzeyindeki sırtlarda Zemzemiye'nin doğusundaki dere ile demiryolu arasındaki mıntıkayı örtme görevini vermiştir. Alayın sağ kanadında bulunacak olan 143. Alay'a ise telgraf hattı boyunca giden yolu örtmek üzere Beşkardeşdağı'nda mevzi alınması emrini vermiştir. 24. Tümen Komutanı Atıf Bey, çekildikleri bu yeni hattan daha geri çekilmek gibi bir durumlarının olmayacağını hatırlatarak emirsiz geri çekilme teşebbüsünde bulunan her bir ferdin küçük rütbeli komutanlar tarafından kurşuna dizilmesini emretmiştir.⁶³⁷ 24.Tümen'in bu son hamlesi ile Rızapaşa-Poyra hat-

⁶³² Selşik, a.g.e., s. 50.

⁶³³ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 27.

⁶³⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 209.

⁶³⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:736 Gömlek No:17;Belge No:1.

⁶³⁶ ATBD, Y.60, S.127, s. 103.

⁶³⁷ ATBD, Y.60, S.127, s.106.

tında mevzi tutulmuş olmakla beraber, cephe genel olarak tehlikeli bir şekil almıştır.⁶³⁸

Bu gün saat 18.00'e kadar 4. ve 11. Tümen birlikleri aldıkları geri çekilme emri gereğince İnönü'nün doğu sırtlarında toplanmışlardır. Bu saate kadar Batı Cephesi Komutanlığı'ndan başka bir emir gelmediğinden iki tümen komutanı İnönü'nün doğusunda cephe komutanından gelecek emri beklemiştir. İsmet Bey, cephedeki son vaziyeti değerlendirmek üzere tümen komutanlarının bulunduğu Oklubalı'ya hareket etmiş, burada 4. ve 11. Tümen Komutanları ile altı saatlik bir görüşme yapmıştır.⁶³⁹

Bu sırada Batı Cephesi birliklerinin 10 Ocak 1921 akşamına doğru cephedeki vaziyeti daha da netleşmiştir. 4. ve 11. Tümenler aldıkları emir gereği İnönü'nün doğu sırtlarına çekilmeyi başarmıştır. Beşkardeşdağı istikametinde çekilmekte olan 24. Tümen'in 143. Alay'ı Beşkardeşdağı'na varmış, 174. Alay Zemzemiye sırtlarına doğru yürüyüşünü sürdürmüş, 132. Alay ise Çukurhisar'a ulaşmıştır. 2. Süvari Grubu ise İnönü mevziinden çekilen 70. Alay'ın 2. Taburu ve 127. Alay'ın 3. Taburu tarafından verilen yanlış bilgiler sebebi ile Tutluca istikametinde geri çekilmeye başlamıştır.⁶⁴⁰ İnönü kuzeyindeki sırtlarda sadece 174. Alay'ın 1. Taburu kalmış bu taburda akşama kadar çarpışarak Oklubalı'ya çekilmiştir. Çepni'den çekilmekte olan 32. Alay'ın 1. Taburu düzensiz bir şekilde Oklubalı istikametine, 32. Alay'ın 2. Taburu ve sahra bataryası ise Poyra ile Çukurhisar arasındaki sırtlara çekilmiştir.⁶⁴¹

Bütün bu gelişmeler Batı Cephesi Komutanı ile tümen komutanları arasında Oklubalı'da 6 saat süren toplantıda ele alınıp, enine boyuna değerlendirilmiştir. Bu toplantıdan sonra İsmet Bey, 11 Ocak 1921 günü için harekât planı hazırlamıştır. Bu plana uygun olarak Batı Cephesi birliklerine 11 Ocak 1921 günü için cephe emrini saat 21.30'da Oklubalı'dan yazmıştır. Emirde;

*1-Ordu, 11 Ocak 1921'de Beşkardeşdağı-Zemzemiye'nin batısındaki Sırtlar-Oklubalı batısındaki sırtlar hattında savunma yapacaktır.*⁶⁴²

⁶³⁸ İncedayı, a.g.e., s. 64-65.

⁶³⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 209.

⁶⁴⁰ Erikan, a.g.e., s. 177.

⁶⁴¹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 207-208.

⁶⁴² 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, Albay İsmet Bey'in bu kararını çok doğru ve yerinde bir askeri hamle olarak değerlendirmiş ve bu kararın I. İnönü Muharebesi'nin kazanılmasında etkili olduğunu savunmuştur. Nazım Bey'e göre bu karar vatan topraklarının karış karış müdafaa edileceğinin ilk fiili delili olmuştur. İdikut, a.g.e., s. 74.

a- 24. Tümen kendisine katılan 174. Alay ile 132. Alay'dan iki taburla beraber mevziinin demir yolu hattına kadar olan kuzey kısmını işgal edecek ve savunacaktır.

b- 11. Tümen Oklubalı'nın batısındaki sırtları işgale edecek ve savunacaktır.

c- 4. Tümen benim ihtiyatımda olarak kaynarcanın batısında toplanacaktır.

d- Depo alayı, 11. Tümen'in emrine verilmiştir.

2- Ben, Oklubalı civarında bulunacağım. Tümenlerin arkasından yarın sabah erzak ve cephaneleri Eskişehir'den gönderilecektir” hususları vurgulanmıştır.⁶⁴³

10/11 Ocak 1921 gecesi 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, İsmet Bey'den aldığı emir gereği birliklere Oklubalı sırtlarını işgal etme emrini vermiştir. Bu işgal sırasında kendisine bağlı 58. Alay İnönü istasyonuna karşı ileri karakol tertibatı alması, tümenin sol kanadında 11. Tümen birlikleri, sağ kanadında 24. Tümen birlikleri olduğu halde bu işgalin yapılması planlanmıştır.⁶⁴⁴

İsmet Bey bu emri verdikten sonra saat 22.00'de Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği bir rapor ile son durumu bildirmiştir. Raporunda “Akpınar'dan Karaağaç'a kadar mevziide akşama kadar inatçı ve sürekli topçu piyadesi muharebesi olduğunu,⁶⁴⁵ kıtaların hâkimiyetlerini muhafaza ettiklerini, fakat Poyra'nın düşman eline geçmesi ile ortaya çıkan tehlikeli durumu ortadan kaldırmak için kıtaların Oklubalı civarına çekilmesi emrini verdiğini bildirmiş; “11 Ocak için Beşkardeş-Oklubalı genel hattında muharebe vermek fikrinde olduğunu” söylemiştir.⁶⁴⁶

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, İsmet Bey'in 11 Ocak 1921 günü için ortaya koyduğu harekât planını uygun bulmuş ve bunu bir rapor ile kendisine bildirmiştir. Raporda: “Yarın (11 Ocak 1921) Beşkardeşdağı Oklubalı hattında tekrar muhabere vermek hakkındaki karar devletlerince isabetlidir. Süvari Fırkası ile tesis-i irtibat edilerek düşmanın güney yanına etkili olacak surette istihdamı vaziyetin mühim surette lehimize tebdil edeceğini tahmin ediyorum. Düşman süvarisinin sol cenahımız açısından Eskişehir'e doğru sarkması ihtimaline karşı emr-i âlilerindeki

⁶⁴³ ATBD, Y.60, S.127, s. 112.

⁶⁴⁴ ATBD, Y.60, S.127, s. 109.

⁶⁴⁵ İsmet Paşa, hatıralarında 10 Ocak'ta yaşanan muharebelerden “9-10 Ocak 1921 günlerinde şiddetli muharebeler yaptık. Alıyoruz, veriyoruz. Geliyorlar, yetişiyoruz. Taarruz yapıyorlar, biz mukabil taarruza geçiyoruz. Onlarda tutunmaya çalışıyorlar” ifadeleri ile bahsetmiştir. İnönü, **Hatıralar**, s. 232.

⁶⁴⁶ ATBD, Y.40, S.91, s. 71.

*diğer süvarilerinde bu cenahta istihdamını faydalı görüyorum. Bugünkü muharebe-lerde kitaatımızın gösterdiği muavenet şayan-ı takdirdir. Muvaffakiyet-i devletlerini cenab-ı haktan tazarru eylerim efendim” ifadeleri yer almıştır.*⁶⁴⁷

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, İsmet Bey’in Beşkardeşdağı-Oklubalı genel hattında muharebe vermek fikrini “isabetli” bulmuştur. Ancak Batı Cephesi’nin bu toplanmış olan kısımlarının düşmanı ne dereceye kadar durdurabileceğini kestiremediğinden durumun Eskişehir’in başarılı bir şekilde elde tutulmasına elverişli olmaması halinde, özellikle topçu ve makineli tüfek malzemesini yitirmek amacıyla, Batı Cephesi birliklerinin “*Eskişehir’in doğusuna*” alınması ve “*Seyitgazi-Sivrihisar-Ankara istikametini bilhassa asi Ethem kuvvetlerine karşı örtme ve muhafaza etmesi*” ve “*tren malzemesinin düşmanın eline bırakılmaması, Eskişehir’deki malzeme ve mühimmatın geriye alınarak demiryolları üzerinde en çok tahriplerin yapılmasının sağlanmasını*” istemiştir.⁶⁴⁸ Bu kararlarla Türk Genelkurmay’ı, gerektiği takdirde İsmet Bey’in çekildiği hattan daha gerilere çekilmesine müsaade etmiştir.

Türk Genelkurmay’ı, her ihtimale karşı daha gerilere çekilme planını masada tutarken diğer taraftan İcra Vekilleri Heyeti bir beyanname yayınlarak “Yunan ilerleyişi” hakkında halkı bilgilendirmek ihtiyacı duymuştur. İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’nden savaşın seyri hakkında yayımlanan beyannamede: “*Düşmanın ilerlemesi ihtimaline karşı halkın tereddüt ve endişe etmesine mahal yoktur. Millet emin olabilir ki düşmanın üstün kuvvetlerine rağmen ordumuz düşmanı behemehâl mağlup etmekten ibaret gayesini gütmektedir. Düşmanın verdiği telefât müthiştir*” denilerek milletten savaşı kazanacaklarına olan inançlarını kaybetmemeleri istenmiş, savaşın kazanılması için TBMM Hükümeti’nin her türlü tedbiri alacağı, düşmanın Anadolu içlerine doğru uzanmak isteyen kuvvetlerinin mezarlarına yaklaştıkları ve bu yeni seferin düşmanın ölüm yolculuğu olacağı ifade edilmiştir.⁶⁴⁹

Fevzi Paşa’nın, İsmet Bey’in 11 Ocak gününe dair savunma planını uygun bulup, yukarıda ki emri vermesi üzerine Batı Cephesi birlikleri emri yerine getirmek için gece vakti harekete geçmişlerdir. 24. Tümen ise ancak sabaha karşı hareket ge-

⁶⁴⁷ ATBD, Y.40, S.91,s.75.

⁶⁴⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:137;Belge No:137AB.

⁶⁴⁹ B.C.A.30.13.77/3.3.

çebilmiştir. Bu gün Güney Cephesi'nde ise Yunan kuvvetlerinin yeni bir hareketi olmamıştır.⁶⁵⁰

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, günün sonunda bu günkü harekâtı değerlendiren genel durumu raporunu resmi makamlara göndermiş ve gelişmelerden haberdar etmiştir.⁶⁵¹ 10 Ocak gecesi bütün cephe hattında sükûnetle geçmiştir.⁶⁵²

10 Ocak, I. İnönü Muharebesi'nin en kritik günlerinden biri olmuştur. Bu gün özellikle 24. Tümen'in durumu İnönü savunma hattındaki Batı Cephesi birliklerini çok zor durumda bırakmış, İsmet Bey'in öğleden sonra genel bir çekilme emri vermesini zorunlu kılmıştır. 24. Tümen'in müdafaa mevziini işgal etmemesi, baskına uğraması ve hiç bir mukavemet gösterememesi üzerine üstün Yunan kuvvetleri Poyra'yı işgal ederek Türk savunma cephesini yarmış ve savunma hattını ikiye bölmüştür. 4. ve 11. Tümenler cephesinde de muharebe çok şiddetli geçmiştir. Özellikle Akpınar-Kovalca hattında 58. ve 70. Alaylar şiddetli Yunan taarruzu altında kısmen mevzilerinden geri atılmış, Tarassuttepe elden çıkmış, Türk kuvvetleri mevzilerinin terk etmeye başlamıştır. İsmet Bey böyle bir ortamda öğleden sonra çekilme emri vermek zorunda kalmıştır. Bu gün gerçekten muharebenin en buhranlı günü olmuştur. Eskişehir bu günü ağır top sesleri altında fevkalade bir endişe ve bekleyiş içinde geçirmiştir.

I.5.6. Yunan Ordusu Geri Çekiliyor (11 Ocak 1921)

11 Ocak sabahı İnönü mevziinde hava açık ve güneşli olmasına rağmen saat 11.00'e kadar Yunan kuvvetlerinin cephe hattında her hangi bir hareketi görülmemiştir. İsmet Bey, bu durumu 11 Ocak 1921'de saat 11.40'ta Çukurhisar istasyonundan Müdafaa-i Milliye Vekâletine⁶⁵³ ve Genelkurmay Başkanlığı'na yazdığı sabah raporu ile bildirmiştir.⁶⁵⁴

⁶⁵⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:92;Belge No:92AA.

⁶⁵¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:92;Belge No:1.

⁶⁵² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:103.

⁶⁵³ İsmet Bey raporunda; "10-11 Ocak 1921 gecesinin sükûnetle geçti. Pek muannidane(inatçı) ceryan eden 9-10 Ocak 1921 tarihinde yapılan muharebelerde Yunanın mühim zayıyata uğradığının muhakkaktır. Bu gün saat 11.00'e kadar Yunanın hiçbir hareketi görülmemiştir. Keşif hareketlerinin devam etmektedir. Kıtaat Beşkardeşdağı-Zemzemiye-Oklubalı batı hattını işgal ve müdafaa edecektir. 4. Tümen ordu ihtiyatını teşkil edecek iki süvari grubu da sol cenahta faaliyet gösterecektir." demiştir. ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:591 Gömlek No:103;Belge No:1;ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:9;Belge No:1.

⁶⁵⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:143;Belge No:143AB.

Gün içinde gelen raporlardan Yunan kuvvetlerinin bu saatten önce çekilmeye karar verdikleri anlaşılmıştır. 174. Alay Komutanı köylülerden Yunanların Oluklu sırtlarına doğru çekildiğini öğrenmiş ve bu durumu sabah saat 04.30'da 24. Tümen Komutanlığı'na bir raporla bildirmiş ise de bu rapor ancak 08.35'te tümen komutanlığına ulaşabilmiştir. Bunun üzerine tümen komutanı saat 09.00'da birliklerin tertibini ve Yunan kuvvetlerinin durumunu Batı Cephesi Komutanlığı'na ve Genelkurmay Başkanlığı'na bir raporla sunmuştur. Saat 10.20'de ise Beşkardeşdağı'nda bulunan 143. Piyade Alay Komutanı, yaptığı gözetlemede Oluklu batısındaki tepeden yol üzerindeki bir Yunan yürüyüş kolunun kuzeye doğru hareket ettiğini görmüş ve bunu 24. Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir. Bu raporda ancak saat 14.00'te tümen komutanlığına ulaşabilmiştir.⁶⁵⁵ Bu gün saat 11.30'dan önce cepheden Yunan kuvvetlerinin geri çekildiğine dair kuvvetli emareler ortaya çıkmıştır. Ancak İsmet Bey Yunan Ordusu'nun durumuna dair kesin bir bilgi elde etmeden bu durumu Genelkurmay ile paylaşmak istememiştir.

Bu gün sabah saatlerinden itibaren cephede her hangi bir Yunan hareketi olmamasına rağmen tedbir elden bırakılmamış, elde edilen bilgilerin güvenilir olamayabileceği değerlendirilmiştir. 11 Ocak öğle vaktine kadar cephedeki durum tam anlamı ile kesinlik kazanmamıştır. Cephe komutanı bu şartlarda saat 11.00'de Batı Cephesi birliklerine bir savunma emri vermiştir. Bu emirde: “ *Ordu, Beşkardeşdağı-Oklubalı sırtları hattını kesin olarak savunacaktır. 11. Tümen Oklubalı köyünün hemen doğusundaki tepelerden demiryoluna kadar mevzii işgal etmiştir. Bu hattı kesin olarak savunacaktır. Süvari Grubu Yukarıkartal, Nemli, Tutluca kesiminde ordunun sol kanadını emniyette bulundurmakla görevlidir. 4. Tümen ordu ihtiyatı olarak Satılmışoğlu civarında toplanmıştır. Gereğinde Çukurhisar batısındaki tepeler hattını inatla savunacaktır. Satılmışoğlu civarında 4. Tümen bulunduğundan, 24. Tümen'in kendi ihtiyatlarını özellikle henüz muharebeye girmeyen 132. Piyade Alayı'nı kendi sağ kanadında bulundurması gereklidir*” talimatlarını vermiş ve tümenlerden düşmanın durumu hakkında bilgi istemiştir: “ *Ben Çukurhisar istasyonundayım. Tümenlerden düşmanın ve birliklerimizin durumu hakkında bilgi vermelerini rica ederim. Düşman nerededir? Herhalde keşif ve tespit edilmesi gereklidir. Düşmanın durmaya*

⁶⁵⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 214.

mi, ileri veya geri harekete mi karar verdiğinin bu gün tespiti son derece önemlidir”⁶⁵⁶.

İsmet Bey, saat 11.00’de 24. Tümen Komutanlığı’na bir emir yazarak düşmanın nerede olduğunun tespit edilmesi için tümeni görevlendirmiştir.⁶⁵⁷

Saat 11.30’a gelindiğinde Yunan kuvvetlerinin cephedeki sessizliği devam etmiştir. İsmet Bey, 11.30’dan sonra yazdığı durum raporunda “11.30 sonraya kadar düşmanın her hangi bir hareketinin ya da faaliyetinin görülmediğini” yinelemiştir⁶⁵⁸ ve son durum hakkında bütün birimleri bilgilendirmiştir.⁶⁵⁹

Yunan kuvvetlerinin cephe hattındaki durumları henüz bilinmezliğini korurken İnönü bucağı tapu memurluğundan Batı Cephesi Komutanlığı’na gönderilen bir yazı Yunan kuvvetlerinin durumu hakkında en son ve güncel bilgi olarak kayda geçmiştir. Tapu memurluğunun yazısında “Yunanların 11 Ocak 1921 saat 01.20’de birçok yaralı ve ölülerini geri taşıdığı; saat 05.20’den itibaren de büyük kısmı ile Bozüyük istikametinde çekilmeye başladığı, Bozüyük’ten gelen köylü Numan Ağa’nın sözüne dayanılarak bildirilmiştir.⁶⁶⁰

Bu bilgiye dayanılarak Yunan kuvvetlerinin geri çekildiklerine dair güçlü bir kanaat oluşmuş ise de bilginin ilgili birimler tarafından teyit edilmesi beklenmiştir. Bu nedenle Batı Cephesi Komutanı, saat 11.00’de Eskişehir’deki cephe kurmay başkanına verdiği emirle hemen bir uçak görevlendirerek Gündüzbey-Söğüt-Bilecik-Poyra-Bozüyük-İnönü-Karaağaç-Bozalan istikametindeki yollar üzerinde Yunan kıtalarının harekâtını ve durumunu tespit etmesini istemiştir.⁶⁶¹

Bu sırada Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı ile telefon irtibatı kurarak İsmet Bey’in nerede olduğunu sormuş “*Cephede muharebe var mı?* sorusunu yöneltmiştir; cephe komutanlığı Çukurhisar telgraf istasyonundan verdiği cevapta: “*Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’in Çukurhisar’da olduğunu; cephede muharebe olmadığı fakat top ve tüfek seslerinin işitildiği*” cevabını vermiştir.⁶⁶²

⁶⁵⁶ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 214.

⁶⁵⁷ ATBD, Y.40, S.91, s. 79.

⁶⁵⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:143;Belge No:143AC.

⁶⁵⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692 Gömlek No:143;Belge No:143AD.

⁶⁶⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.215.

⁶⁶¹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.215; Erikan,a.g.e., s. 179.

⁶⁶² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593; Gömlek No:107;Belge No:1.

Batı Cephesi Komutanı, elde edilen bilgilerden Yunan kuvvetlerinin çekildiğine dair bir kanaat edinmiş olacak ki saat 14.20’de Gökbayrak Tabur Komutanlığı’na gönderdiği raporda “Yunanın uğradığı müthiş zayıyla geri çekilmeğe başladığını” bildirmiştir.⁶⁶³

Saat 15.00 itibariyle 174. Alay’ın Yunan’ın son durumuna dair raporu gelmiştir. 24. Tümen Komutanlığı’na gönderilen raporda “Düşmanın 11 Ocak sabahı piyade ve süvarileri ile Oluklu Köyü’nün kuzeybatısındaki ağıldan Çepni Köyü’nün kuzeybatısındaki sırtların gerisine doğru çekildiği, büyük kısmının Çepni Köyü’nün güneybatısındaki sırtların dereciklerinde bulunmakta olduğu; çekilen kuvvetlerin bir kısmı dağ yolu ile Çepni Köyü’nün batısı ve kuzeyi istikametinde gittiği, diğer kısımlarının da bu hattı geçerek batıya doğru çekildikleri, düşmanın geri çekilirken bir takım değersiz malzeme bıraktığı” bildirilmiştir.⁶⁶⁴

24. Tümen Komutanlığı, Yunan kuvvetlerinin çekildiklerine dair bilgiye akşam harp raporunda yer vermiştir.⁶⁶⁵ 11 Ocak akşamı yazılan durum raporunda Yunan kuvvetlerinin Oluklu istikametinde çekilmeye devam ettiklerini cephe komutanına bildirmiştir.⁶⁶⁶

Yunan kuvvetlerinin çekildiğine dair haberler keşif uçaklarının yaptığı keşif uçuşu sonucunda da teyit edilmiştir. İsmet Bey’in sabah saat 11.00’de Batı Cephesi Kurmay Başkanı’na verdiği talimat gereğince keşfe çıkan Türk keşif uçağı izlenimlerini ancak 19.30’da bir rapor ile Batı Cephesi Komutanlığı’na bildirmiştir. Bu rapora göre; “Çukurhisar-Poyra-Gündüzbey-Kızılsaray-Bozoyük-Bozalana-Karaağaç-İnönü- Eskişaray istikametinde icra edilen keşif uçuşu neticesinde Poyra Köyü’nden yaklaşık 2 km mesafede Eskişehir yönüne doğru hareket halinde ve emniyet tertibatı olmayan bir Yunan Süvari bölüğünün görüldüğü, Bozoyük civarında muharebe ol-

⁶⁶³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593; Gömlek No:111;Belge No:1.

⁶⁶⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.216.

⁶⁶⁵ 24.Tümen’in akşam harp raporunda : “Çepni istikametine gönderilen zabıt keşif kolundan alınan malumata göre keşif kolunun Çepni’ye girdiği ve burada Yunan olmayıp, Yunan kuvvetlerinin kuzeyden batıya doğru Bozoyük istikametine çekildiği görülmüştür. Yunanın ricat ederek bazı eşya ve cep-hane sandıklarını yollarda bıraktıkları görülmüştür(...) Türk topçuları tarafından sırtlara yapılan seri ateşte düşmanın zayıyla uğradığı ve Poyra Köyü’nde bulunduğu görülmüştür. Süvari bölüğünün biri Gündüzbey istikametinde diğeri Oluklu-Teke-Karabayır istikametinde olmak üzere iki kuvvetli zabıt keşif kolu gönderilmiş ve Yunan ile temas edinceye kadar ilerlemesi emredilmiştir.” denilmiştir. ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593; Gömlek No:114;Belge No:1.

⁶⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692; Gömlek No:145;Belge No:145AD.

*madığı ve Poyra-İnönü-Karaağaç istikametlerinde her hangi bir hareket olmadığı, ve cepheye sükûnet olduğunu” bildirilmiştir.*⁶⁶⁷

Gerek keşif kollarından alınan raporlar gerekse yapılan gözetlemeler neticesinde 11 Ocak sabahından itibaren cevabı aranan soru cevabını bulmuştur. Bütün bilgi, gözlem ve raporlar Yunan kuvvetlerinin 11 Ocak 1921 gece yarsından itibaren İnönü mevziinden Savcıbey-Düzdağ-Kovalcapınar hattından kuzeye doğru geri çekildiğini ortaya koymuştur.⁶⁶⁸ Batı Cephesi’nde tablonun netleşmesinin ardından cephe komutanı İsmet Bey, son durumu 11 Ocak 1921 saat 20.00’de “gayet ecele” ibareli bir rapor ile Genelkurmay Başkanlığı’na bildirmiştir. I. İnönü Muharebesi’nin sonucunu tayin eden rapor şöyledir: “9-10 Ocak 1921’de İnönü Meydan Muharebesi neticesinde düşman süratle ricat etmiştir. Ricat istikametlerinin takibine çalışılıyor. Her taraftan ileri keşif kıtaları sürülmüştür. 2. Süvari Grubu 12 Ocak 1921’den itibaren cephe ilerisine çıkabilecektir. 12 Ocak 1921’de ileri hareket olunacaktır”.⁶⁶⁹ Bu rapor ile I. İnönü Muharebesi sonucunda Yunan Ordusu’nun “resmen” geri çekilmeye başladığı bildirilmiştir.

Yunan Ordusu’nun 6 Ocak’ta başlayıp 10 Ocak 1921’e kadar gerçekleştirdiği taarruz harekâtı, yalnız Kuzey’deki 3.Yunan Kolordusu birliklerinin bir kısmı ile iyi sevk ve idare edilmeyen bir şekilde cereyan etmiştir. Uşak bölgesindeki 1.Yunan Kolordusu herhangi esaslı bir harekâta bulunmadığı gibi, bu cephedeki Türk birliklerini de tespit edememiş, Çerkez Ethem de düzenli ordu birliklerine karşı Yunanlıların umdukları gibi bir başarı sağlayamamıştır. Diğer taraftan Yunanlılar, Türk birliklerinin ne pahasına olursa olsun, savunmaya devam edeceklerine görmüşler ve İnönü’ye yetiştirilen takviye birlikler hakkında şişirilmiştir olsa yeterli bilgi elde etmişlerdir.

Bu şartlar altında durum değerlendirmesi yapan Yunan Komutanlığı bundan sonraki günlerde, üstün Türk kuvvetleriyle muharebe etmek zorunda kalınacağı ve yalnız başına yenilme ihtimalinin bulunduğu düşüncesiyle geri çekilme kararı almış bu kararı 11 Ocak 1921 sabahından itibaren uygulamaya başlamıştır. Yunan Komutanlığınca verilen çekilme emri gereğince Stavrianopulos kolu 11 Ocak saat 05.00’te

⁶⁶⁷ ATBD, Y.60, S.127, s. 173.

⁶⁶⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:14;Belge No:1.

⁶⁶⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593; Gömlek No:116;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:692; Gömlek No:145;Belge No:145AA.

Saraycık-Kozpınar-Yeniköy yolu ile Papulakis kolu saat 06.00'da bir kısım kuvvetini yancıya ayırarak Pazaryeri-İnegöl yolu ile İzmir Tümeni ise saat 04.00'te Söğüt-Bilecik-Yenişehir yolu ile geri çekilmeye başlamıştır.⁶⁷⁰ Yunan Ordusu, 11 Ocak sabahında itibaren geri çekilmeye başlamış ise de Batı Cephesi, Yunan geri çekilmesini kesin olarak ancak 11 Ocak akşam saatlerinde teyit edebilmiş ve bu durumu saat 20.00'de bir rapor ile Türk Genelkurmayı'na bildirmiştir.

I.5.7. Türk Birliklerinin Takip Harekâtı

Yunan kuvvetlerinin çekilmesi ile birlikte Türk Ordusu tarafından takip harekâtı başlatılmıştır. Geri çekilmenin geç anlaşılması nedeniyle takip harekâtına 12 Ocak'ta başlanmıştır. Batı Cephesi Komutanı takip harekâtı için "12 Ocak" tarihli emrini cephe birliklerine iletmiştir. Bu emir şöyledir:

"1. Şimdiye kadar alınan keşif raporlarına göre iki günlük kanlı ve şiddetli muharebede birliklerimizin kahramanca direnişi sayesinde düşmanın önemli kayba uğrayarak 10/11 Ocak 1921 gecesi kuzeybatıya doğru çekildiği anlaşılıyor.

2. Ordu, 12 Ocak 1921'de aşağıdaki şekilde Teke-Akpınar-Karaağaç hattına yürüyecektir.

3. 2. Süvari Grubu 12 Ocak'ta Dutluca'dan hareketle İnönü- Akpınar üzerinden geçerek geceyi büyük kısmıyla Murat deresinde, Kızılcapınar-Yukarı/Aşağı Armutlu mıntıkasında geçirecektir. Bozüyük kuzeyinde Alibeyköy üzerinden Kurtköy-Pazaryeri hattına karşı ve Murat deresi üzerinden Pazaryeri-Mezit vadisinden Osmaniye hattına karşı keşif yapacaktır. Grup büyük kısmıyla öğle vakti İnönü'ye varmış olmalıdır. Söğüt-Bilecik istikametini 24. Tümen keşfedecektir.

4. 24. Tümen kendisine katılan 174. ve 132. Alaylardan ikişer taburla beraber Söğüt caddesinden yürüyerek Savcıbey-Teke-Hayriye- Gündüzbey mıntikasına yerleşecek ve gerekirse 10 Ocak 1921'de muharebe edilen mevziinin Savcıbey'den demir yolu hattına kadar olan kısmını savunacaktır. Tümen, emrindeki iki süvari bölümünü toplu olarak düşmanla temas edinceye kadar ileri gönderecektir.

5. 11. Tümen İnönü üzerinden Akpınar-Kovalca mıntikasına gidecek ve gerektiğinde muharebe edilen mevziinin demir yolu hattının batısındaki kısmını savunacaktır. 174. Alay'ın 1. Taburu şimdilik 11. Tümenin emrindedir.

⁶⁷⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 216-217.

6. 4. Tümen ordu ihtiyatı olarak saat 15.00'te İnönü'ye ulaşacak şekilde hareket edecektir.

7. 24. ve 11. Tümenler Beşkardeş-Oklubalı hattını saat 11.00'de geçmiş bulunacaklardır.

8. 11. Tümen'in Akçayır ve Çerkes Kartal köylerine gittiği haber alınan toplu birlikleriyle 4.Tümen'in süvari bölüğü, Dutluca-İnönü üzerinden tümenlerine katılacaktır.⁶⁷¹ Bu emirle birlikte I. İnönü Muharebesi bitmiş,⁶⁷² takip harekâtı başlamıştır.

Batı Cephesi Komutanlığı, 2. Süvari Grubu'na kaçan düşmanı takip ve keşif görevi vermiştir. Ancak süvari grubunda ki havyaların yorgunluğu nedeni ile grup keşif ve takip vazifesini tam anlamıyla yerine getirememiş, 11 Ocak'ta Esnemez'den daha ileri gidememiştir.⁶⁷³ Gerek geri çekilmenin geç anlaşılması ve gerek süvari grubunun yorgunluktan dolayı takibe devam edememesi Yunan birliklerinin bu gün için kolaylıkla geri çekilmesine imkân sağlamıştır.

Türk Ordusu'nun takip harekâtı tam olarak 12 Ocak'tan itibaren başlamıştır. Batı Cephesi birlikleri, İsmet Bey'in 11 Ocak gecesi vermiş olduğu emre uygun olarak bu gün takip harekâtına başlamıştır. Takip Harekâtının amacı Yunan'ın elindeki Bursa'ya taarruz etmek değil düşmanı kovalamak olmuştur.⁶⁷⁴ İsmet Bey, hareketin sadece süvari kuvvetleriyle yapılmasını istemiş,⁶⁷⁵ 24., 11., ve 4., Tümenlerin 12 Ocak'ta yerlerinde kalarak kıtaların tanzim işleri ile ilgilenmeleri emrini vermiştir. Genelkurmay, İsmet Bey'in takip harekâtını süvari kuvvetlerinin yapması kararını uygun bulmuştur.⁶⁷⁶

12 Ocak 1921'de icra edilen takip harekâtının sonuçlarını İsmet Bey bu gün saat 21.20'den sonra yazdığı akşam raporuyla Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiştir. Raporunda, piyade tümenleri ile Gündüzbey, Savcibey, Çiftlik, Akpınar, Karaağaç hattına varıldığını, 2.Süvari Grubu'nun bir alayla Bozüyük diğer iki alayla da Kızılcapınar- Yukarı Armutlu hattına kadar ilerlediğini belirttikten sonra "*Tahkikata nazaran Yunan'ın 11 Ocak 1921'de sabahtan itibaren Savcibey-Düzdağ-Bozüyük-Kızılcapınar hattından kuzeye geçtiğinin ve arabalarını Bilecik'e nakil ettiğinin teyit*

⁶⁷¹ ATBD, Y.60, S.127, s. 161.

⁶⁷² Selışık, a.g.e., s. 56.

⁶⁷³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 217.

⁶⁷⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:592 Gömlek No:97;Belge No:1.

⁶⁷⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:592 Gömlek No:97;Belge No:97AA.

⁶⁷⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:592 Gömlek No:97;Belge No:97AA.

edildiği; süvari keşif bölüğünün ise Söğüt-Pazaryeri-Mezit istikametinde keşif icra etmeye devam ettiği” bildirilmiş⁶⁷⁷ ve 13 Ocak 1921 günü için şu emir verilmiştir:⁶⁷⁸ “Ordu, yarın süvari kuvvetleri ile keşif ve düşmanı takip edecektir. 2.Süvari Grubu keşif vazifesine devam etmekle beraber yarın Pazaryeri ile Pazaryeri'nin batı istikametlerine keşif kutası göndererek düşmanın asıl kuvvetini keşif edecek ve raporunu bildirecektir. Tümenler, düşmandan geri kalan silah cephane ve esirleri toplamak üzere buldukları mahallerde keşif yapacaklardır. 24. Tümen Söğüt-Bilecik istikametlerini keşfe devam edecektir. 11. Tümen, 174. Alay'ın 1.Taburu'nu yarın Nandedresi güneyindeki çiftlikte bulunmak üzere gönderecektir”.⁶⁷⁹

13 Ocak 1921'de keşif kolları geri çekilen Yunan birlikleri ile temas sağlanan yerlerde teması muhafaza etmeye çalışmıştır.⁶⁸⁰ Bu günkü keşif faaliyetleri neticesinde Pazaryeri-Nazıfpaşa istikametinde ricat eden Yunan birliklerinin önemli bir kısmının 12/13 Ocak 1921 gecesi Nazıfpaşa mıntikasından Mezit deresi yönünde çekildiği ve geceyi Karacakaya mıntikasına geçirdiği anlaşılmış, 5. Süvari Alayı ise Bilecik-Köprühisar istikametinde Yunanla temas sağlamıştır.⁶⁸¹

Türk süvari grupları bugün Bilecik'in kuzey batısına Nazıfpaşa hattına varmıştır. İki piyade alayı iki süvari bölüğü ve bir miktar toptan ibaret olan Yunan kuvveti, Bilecik-Köprühisar istikametinde çekilmiş, asli kuvveti de Pazaryeri İnegöl istikametinde birçok eşya ve malzeme terk ederek ricat etmiştir.⁶⁸² Türk süvarileri, bu gün Söğüt ve Pazaryeri'ne girmiş ve kontrolü sağlamıştır.⁶⁸³ Bilecik, 5. Süvari Alayı tarafından geri alınmıştır.⁶⁸⁴ Öte yandan bu gün Yunan hava kuvvetleri tarafından İnönü'ye yapılan hava saldırısında 3 Türk askeri yaralanmıştır.⁶⁸⁵

Yunan kuvvetleri geri çekilirken insanlara zulüm ve işkence yapmıştır. Geri çekildikleri yerlerdeki birçok ahaliyi katletmiş, kadınların ırzına tasallut etmiş,⁶⁸⁶ köylülerin bütün eşya ve hayvanlarını yanlarında alıp götürmüşlerdir.⁶⁸⁷

⁶⁷⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593 Gömlek No:122;Belge No:1.

⁶⁷⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:29;Belge No:29AD.

⁶⁷⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:693 Gömlek No:29;Belge No:29A.

⁶⁸⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:16;Belge No:1.

⁶⁸¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:18;Belge No:1.

⁶⁸² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:745 Gömlek No:46;Belge No:46AA.

⁶⁸³ TİTE Arşivi: Kutu No:159 Gömlek No:7;Belge No:7-66.

⁶⁸⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:20;Belge No:1.

⁶⁸⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:20;Belge No:1.

⁶⁸⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:65;Belge No:1.

⁶⁸⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:19;Belge No:1.

Takip harekâtında, 14 Ocak 1921 sabah saatlerinde Yunan kuvvetleri Köprühisar'ı terk etmiş,⁶⁸⁸ Türk kuvvetleri ise saat 15.00'te İnegöl'e girmiştir.⁶⁸⁹ 15.00'ten sonra 5. Süvari Alayı Yenişehir'e girmiş⁶⁹⁰ hem 5.Süvari Alayı'nın baskısı hem de Gökbayrak Taburu'nun kuzeyden saldırması sonucunda Yenişehir, Yunan kuvvetlerinden geri alınmıştır.⁶⁹¹ 15 Ocak'ta ise İnegöl Türk süvarileri tarafından geri alınmıştır.⁶⁹²

16 Ocak 1921'de 2. Süvari Grubu Yunan kuvvetlerini takibe devam etmiştir. Bu gün Halhalcı-Dumaköy hattına ulaşan süvariler, Dömekli istikametinde Yunan kuvvetlerine 800 metre kadar yaklaşarak akşama kadar muhabere ve top ateşi ile mücadeleyi devam ettirmişlerdir. Bu muharebede iki Türk askeri yaralanırken, Yunan kuvvetleri 9 top kullanmıştır. Muharebe neticesinde buldukları hatta tutunan Türk süvari birlikleri 16 Ocak 1921 gecesini İnegöl ve Kurşunlu'da geçirdikten sonra 17 Ocak'ta takip harekâtına devam etmişlerdir.⁶⁹³ Bu gün Yenişehir batısında ilerleyen Türk keşif kıtalarından⁶⁹⁴ ve 2.Süvari Grubu'ndan rapor alınamamıştır.⁶⁹⁵

Yunan kuvvetlerinin, 11 Ocak'ta başlayan geri çekilişi 17 Ocak 1921'de eski mevzilerine dönmesi ile son bulmuştur. İsmet Bey, 17 Ocak 1921'de İnönü'den Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği sabah raporunda : “*düşmanın eski mevziine çekildiği*” bilgisini paylaşmıştır.⁶⁹⁶ Yunan kuvvetlerinin eski mevziilerine dönmesi ile I. İnönü Muharebesi'nden sonra başlatılan takip harekâtı da sona ermiştir.

I.6. Birinci İnönü Muharebesi'nin Sonuçları

“Askeri bakımdan mütevazı ölçüde bir muharebe olan” I. İnönü Muharebesi'nin sonuçlarını birçok açıdan değerlendirmek mümkündür. I. İnönü Muharebesi ile birlikte isyan ocakları söndürülmüş, her tarafta güvenlik ve düzen ile birlikte⁶⁹⁷ kanun da hâkim kılınmıştır.⁶⁹⁸ İsmet Bey, vermiş olduğu bir demeçte I. İnönü Muhare-

⁶⁸⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:28;Belge No:1.

⁶⁸⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:28;Belge No:1.

⁶⁹⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:28;Belge No:1.

⁶⁹¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:21;Belge No:1.

⁶⁹² TİTE Arşivi: Kutu No:159 Gömlek No:7;Belge No:7-65.

⁶⁹³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:32;Belge No:1.

⁶⁹⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:33;Belge No:1.

⁶⁹⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1066 Gömlek No:100;Belge No:100AA.

⁶⁹⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:36;Belge No:1

⁶⁹⁷ Mehmet Arif Bey, a.g.e., s.64.

⁶⁹⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.246.

besi'nin sonuçlarını değerlendirirken “ I. İnönü’de şehit olanlar, memlekette düzeni ve cepheye ordu ile savunmayı temin etmek için hayatlarını feda etmişlerdir. Hiçbir savaşın şehitleri bu kadar olağan üstü şartlar içinde ve o derece dünya, hatta ahrete ilişkin menfaatlerden vazgeçerek hayatlarını feda etmemişlerdir” yorumunda bulunmuştur.⁶⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa, I. İnönü Muharebesi’nden kısa bir süre sonra İsmet Bey ile yapmış olduğu görüşmede muharebede elde edilen sonuçla birlikte “çok meselelerin” hal olduğunu söylemiştir. İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın I. İnönü Muharebesi’nin neticesine ne kadar önem verdiğini ve bu muharebenin yarattığı etkinin yeni kurulmakta olan devletin siyasi itibarını nasıl etkilediğini şöyle anlatmıştır: “ (...) Muharebeden az bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa’ya vaziyet hakkında bilgi vermek için Ankara’ya geldim. Mustafa Kemal Paşa çok memnun olmuştu beni istasyonda karşıladı. Kendisine “büyük mesele halledildi” dedim. “Hangi büyük mesele? Çok, çok mesele hal olundu” diye cevap verdi. O kadar memnun görünüyordu ki... Hükümet henüz kuruluyordu. Dağınık hükümetten kurtulmak, ordu teşekkül edecek mi? Etmeyecek mi? endişelerinden sıyrılmak ve ilerisi ne olacak gibi şüphe ve tereddütler içinde bulunan bir atmosferden birden bire sıyrılarak normal bir harbin tertiplerine, şevkine ve manevi kuvvetlerine girmiş olduğumuz bir devredeydik. Ankara’da 23 Nisan 1920’de meclisin açılmasından I. İnönü Muharebesi’nin sonuna kadar ki zaman büyük buhranlarla geçmişti. Herkes milli hareketin iç isyanlarla çöküp batacağını ve davanın esasından temelli kaybolacağını beklerken, şimdi muharebe ile bir netice almak zihniyeti, şevki hasıl olmuştu. I. İnönü Muharebesi umumi itibarı kuvvetlendirir mahiyette bir netice sağlamış oldu”.⁷⁰⁰

I. İnönü Muharebesi ile düzenli ordu rüştünü ispatlamıştır. Halkın düzenli orduya itimadı ve güveni artmış, Kuvayı Milliye devri son bulmuş, TBMM Hükümeti’nin ve ordusunun içeride ve dışarıda itibarı yükselmiş, ordu ile meclisin otoritesi kurulmuştur.⁷⁰¹ Bu muharebe ile cumhuriyet ordusunun gerçek temeli atılmıştır.⁷⁰²

I. İnönü Muharebesi’nin sonucu, milli hareketin kuvvetini ortaya koyması; Anadolu’da silaha sarılanların birer sergüzeştçi ve asi olmadıklarını, kuvvetlerini

⁶⁹⁹ Erden, **a.g.e.**, s.159.

⁷⁰⁰ İnönü, **Hatıralar**, s.233-234.

⁷⁰¹ Erden, **a.g.e.**, s.159.

⁷⁰² Yazman, **a.g.e.**, s.125.

Türk milletinden aldıklarını göstermesi bakımından son derece önemli kazanım olmuştur.⁷⁰³

I. İnönü Muharebesi'nden sonra orduya katılım artmış,⁷⁰⁴ Osmanlı Ordusu'ndan binlerce subay ve er orduya katılmaya koşmuş,⁷⁰⁵ ordudan firar ise azalmıştır.⁷⁰⁶ Yunan Ordusu'na karşı başarı sağlamanın güç olacağına inananlardan birçoğu bu muharebeden sonra düşüncelerinden arınmış, müdafaa cephesi o günden sonra genişlemeye başlamıştır.⁷⁰⁷

İsmet Bey, hatıratında I. İnönü Muharebesi'nin kazanımlarından bahsederken devlet kurmak için başarıya muhtaç olduğunu, bu başarının I. İnönü Muharebesi ile elde edildiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*devleti kurmak için, Büyük Millet Meclisi'nin itibarını, nüfuzunu ve hâkimiyetini sağlamak için küçük çapta da olsa böyle bir muharebeyi kazanmaya mecburduk*”.⁷⁰⁸ I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen sonuç bu imkânı TBMM Hükümeti'ne sunmuş ve bu tarihten sonra devlet mekanizması işlemeye başlamıştır. Bu muharebeden sonra 20 Ocak 1921'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilerek, Anadolu'da yeni bir devletin kurulduğu ve Türk milletini temsil etme hakkının TBMM Hükümeti'nde olduğu ilan edilmiştir. Aynı günlerde devlet olma yolunda önemli bir adım atılmış, 12 Mart 1921'de İstiklal Marşı kabul edilmiştir. İsmet Bey, Cumhuriyetin hukukunun bu zafer üzerine kurulduğunu ifade etmiştir.⁷⁰⁹

Bu muharebenin siyasi ve diplomasi alanında da önemli sonuçları olmuştur.⁷¹⁰ İç siyasette I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen sonuç İstanbul Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasındaki ilişkilerde de yeni bir dönemi başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu muharebeden sonra İstanbul Hükümeti'ne karşı üstünlük elde etmiş, meşruiyet kazanmıştır. TBMM Hükümeti'nin gücü artığından İstanbul Hükümeti daha ihtiyatlı davranmak zorunda kalmıştır.⁷¹¹

⁷⁰³ Sadi Koçaş, “*İnönü Meydan Muharebeleri*”, **Resimli Tarih Mecmuası**, (1951), S.19, C.2, s. 846.

⁷⁰⁴ Bu muharebeden sonra özellikle Ankara'dan eli silah tutan halkın çoğu Eskişehir'e giderek orduya katılmıştır. **İkdam**,17 Ocak 1921; **Alemdar**,18 Ocak 1921; **Peyam-ı Sabah**;18 Ocak 1921.

⁷⁰⁵ Umar, **a.g.e.**, s. 72.

⁷⁰⁶ İnönü, **Hatıralar**, s. 234.

⁷⁰⁷ Yazman, **a.g.e.**, s.125; İnönü, **Hatıralar**, s. 235.

⁷⁰⁸ İnönü, **Hatıralar**, s. 234.

⁷⁰⁹ **TTK Arşivi**, Tevfik Bıyıklıoğlu Dosyası, D.11, G.3, B.24.

⁷¹⁰ İlber Ortaylı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik Yay., İstanbul, 2018, s. 210.

⁷¹¹ Hamza Eroğlu, “*İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin İçerde ve Dışarda Etkileri*”, **AAMD**, (1985), C.II, S.4, s. 81.

I. İnönü Muharebesi'nin dış siyasette de önemli sonuçları olmuştur.⁷¹² Bu muharebe ile İtilaf Devletleri'nin Anadolu'daki milli hareketin Yunanistan aracılığı bastırılması ve ortadan kaldırılması yönündeki ümitlerini suya düşürmüş, bu durum Yunanistan'a olan güvenin sarsılmasına yol açan açmıştır.⁷¹³ Oluşan güven kaybı İtilaf Devletleri'nde zamanla politika değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Bu devletler I. İnönü Muharebesi'nden sonra Anadolu'daki direnişi görüp vaziyetin değiştiğini anlayınca Sevr Antlaşması'nı aynen uygulanmak imkânı bulunmadığını görmüşlerdir.⁷¹⁴ Bu nedenle bu antlaşmanın hükümlerinde değişiklik yapmak gerektiğini karar vermişler ve daha önce tanımadıkları TBMM Hükümeti'ni Londra'da toplanacak olan konferansa davet etme gereği duymuşlardır.⁷¹⁵

I. İnönü Muharebesi'nin neticesi, İngilizlerin Mustafa Kemal Paşa'ya ve Anadolu hareketine bakışını da değiştirmiştir. I. İnönü Muharebesi'nden önce İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiserliği ile İngiliz Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmalarda Mustafa Kemal Paşa hakkında "asi" ya da "çete başı" gibi ifadeler kullanılmış, milli hareket ise bu tanımlamalar ile küçük görülmüştür. Fakat I. İnönü Muharebesi'nin ardından İngiliz diplomasisinde bir üslup değişikliği söz konusu olmuştur. İngiliz İstanbul Yüksek Komiseri Sır H.Rumbold'un İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği 20 Ocak 1921 tarihli raporda : "*Mustafa Kemal'e artık "çete başı" gözüyle bakılamayacağını ve O'nun Anadolu'daki Hükümeti'nin etkin olduğunu*" bildirmiştir.⁷¹⁶ Rumbold'un bu ifadesi İngiltere nezdinde Mustafa Kemal Paşa'ya bakıştaki kırılmayı ortaya koymuştur. "Çete başı" tanımlaması gitmiş "Anadolu Hükümeti" ifadesi İngiliz diplomasisine girmeye başlamıştır.

I. İnönü Muharebesi'nde Türk başarısı, Fransızlar tarafından olumlu karşılanmıştır. 14 Şubat 1921'de 11. Tümen Kumandanı Arif Bey'in Güney Cephe Komutanlığı'na yazdığı I. İnönü Muharebesi'nin neticesinin Fransızları memnun ettiğinin belirtildiği belgede, bütün kumandan ve memurların resmen Adana Valisi Abdurrahman'ı "*muzafferiyet Türklerin değil aynı zamanda bizimidir*" diyerek tebrik ettik-

⁷¹² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:666 Gömlek No:102;Belge No:1.

⁷¹³ Yuluğ Tekin Kurat, "*Mustafa Kemal's Instructions (An intercepted and Decyphered Telegram) to Bekir Sami İn London- A Reassessment of London Conferance (21 Februaray-12 March 1921) and its Immediat Consequences*", **Bellekten**, (Ocak-Nisan 1984), C.XLVIII, No.189-190.

⁷¹⁴ Eroğlu, *İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin İçerde ve Dışarda Etkileri*, s. 82.

⁷¹⁵ İnönü, **Hatıralar**, s. 236.

⁷¹⁶ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.III, s. 59-61.

leri “şayet Yunanlılar galip gelmiş olsa idi biz tamamen kaybetmiş olacaktık” ifadeleri ile sevinçlerini aktardıkları, “bilumum Adana halkı ve hatta Fransız emeline hadim olanlar bile tamamen Anadolu Hükümeti’ne taraftardır” ifadeleri ile Türk devletini destekledikleri açık bir şekilde belirtilmiştir.⁷¹⁷ Bu destek Fransız Cumhurbaşkanı Millerand’ın Churchill’e “Mustafa Kemal ile bir anlaşmaya varılması gerektiği” teklifi ile siyasi bir boyut kazanmıştır.⁷¹⁸

I. İnönü Muharebesi’nin Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey açısından da önemli sonuçları olmuştur. Bu muharebe sonrasında İsmet Bey ve Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, TBMM tarafından generalliğe terfi ettirilmiştir.⁷¹⁹ 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Bey, bu iki albayın generalliğe terfi ettirilmesinde acele edilmemesini istemiş ise de TBMM Refet ve İsmet Bey’i ve generalliğe terfi ettirmiştir.⁷²⁰

I. İnönü Muharebesi sonrası rütbesi yükseltilen bir başka isim ise 58. Alay Komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey’dir. Özellikle 4. Tümen Komutanı Nazım Bey’in girişimi ile İsmail Hakkı Bey, savaşta göstermiş olduğu başarılarından dolayı binbaşılığa terfi ettirilmiştir. Ayrıca 58. Alay 1. Tabur Komutanı Nusret Bey’de muharebede göstermiş olduğu çalışmalarından dolayı hem para mükâfatı hem de istiklal madalyası ile taltif olunmuştur. 4. Tümen Komutanı Nazım Bey ise gerek tümeni gerekse de şahsen muharebenin kazanılmasında etkili olduğu için yarbaylığa terfi ettirilmiştir.⁷²¹

I. İnönü Muharebesi’nin Yunanistan açısından da önemli sonuçları olmuştur. Özellikle bu muharebeden sonra Yunanistan’da zaten var olan ekonomik kriz daha da derin bir hal almıştır.⁷²² Yunan Ordusu’ndaki kayıplar, askerlerin maneviyatlarını olumsuz yönde etkilemiş, özellikle Bursa ve Mudanya’daki Yunan askerlerinin cesareti büyük oranda kırılmış ve güvensizlik başlamıştır.⁷²³ İzmir’de ise ordudaki Veni-

⁷¹⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:723 Gömlek No:106;Belge No:1.

⁷¹⁸ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 360.

⁷¹⁹ **Peyam-ı Sabah**, 20 Ocak 1921.

⁷²⁰ Taylan Sorgun, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 2.Baskı, Kamer Yay., İstanbul, 1998, s. 293.

⁷²¹ İdikut, **a.g.e.**, s.76.

⁷²² **İkdam**, 14 Ocak 1921.

⁷²³ **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

zelist subayların bazıları isyan etmiştir.⁷²⁴ İsyân eden subaylar İzmir'den önce Pire'ye ardından Atina'ya nakledilerek Averof hapishanesine konulmuştur.⁷²⁵

Anadolu topraklarında kendini güvende hissetmeyen Yunan Ordusu'nun işgal altında bulundurduğu topraklarda yaşayan Türklere dönük baskıları artmıştır. Bursa'da "Yunan Ordusu'na karşı suikast tertip ettiği gerekçesiyle" birçok Türk tutuklanmıştır.⁷²⁶ Yunan Divan-ı harbinde yargılanan bu tutuklulardan 6 kişi 20 sene hapse mahkûm edilmiştir.⁷²⁷

I. İnönü Muharebesi'nden sonra Yunan Ordusu işgali altında bulundurduğu Türk şehirlerinde olağan üstü tedbirlere başvurmuştur. 18 Ocak 1921'den itibaren Bursa'da gece 22.00'den sabah saat 05.00'a kadar halkın sokağa çıkması yasaklanmıştır. Hastalık gibi zaruri hallerde sokağa çıkmak mecburiyetinden kalan kimselerin ellerinde fener bulundurması ve en yakın polis karakolundan izin alması zorunlu hale getirilmiştir.⁷²⁸

I. İnönü Muharebesi'nden sonra savaşın cereyan ettiği topraklarda yaşayan binlerce Rum ve Ermeni topraklarını terk ederek Yunan işgalinde bulunan Bursa'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Harp sahasında bulunan dört bin Rum ile bini aşkın Ermeni Bursa'ya göç etmiştir. Yunan Hükümeti, Bursa ve Gemlik'e göç eden Rum ve Ermeni muhacirlerinin iskân ve iaşesi için bir milyon drahmi tahsisat vermiştir.⁷²⁹ Yunanistan bu muharebeden sonra siyasi olarak itibar kaybetmenin yanı sıra savaşın yıkıcı sonuçlarını askeri, ekonomik ve sosyal boyutlarıyla derinlemesine yaşamıştır.

I.6.1. Türk Ordusu'nun Kayıpları

I. İnönü Muharebesi sonucunda hem Türk hem de Yunan Ordusu'ndan nefer ve subay kademelerinde birçok kayıp yaşanmıştır. Tarafların kayıp sayılarına dair vermiş olduğu rakamlar birbiriyle örtüşmemektedir. Bu nedenle Türk ve Yunan Genelkurmaylarının kendi kayıplarına dair vermiş olduğu sayılara ayrı ayrı yer verilmiştir.

⁷²⁴ **Peyam-ı Sabah**, 28 Ocak 1921.

⁷²⁵ **Peyam-ı Sabah**, 24 Ocak 1921.

⁷²⁶ **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

⁷²⁷ **Peyam-ı Sabah**, 28 Ocak 1921.

⁷²⁸ **Peyam-ı Sabah**, 23 Ocak 1921.

⁷²⁹ **Peyam-ı Sabah**, 25 Ocak 1921.

Türk Genelkurmayı'nın kayıtlarına göre 6 Ocak 1921'den 12 Ocak 1921'e kadar devam eden bu muharebelerde, Türk tarafının kayıpları şöyledir;⁷³⁰

Türk Genelkurmayı'na Göre I. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusunun Kayıpları										
	Şehit			Yaralı			Esir			Genel Toplam
	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	
Türk Ordusu	4	117	121	12	85	97	5	29	34	252 ⁷³¹

Tablo 2: Türk Genelkurmayı'na Göre I. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusunun Kayıpları

Türk Genelkurmayı'na göre bu muharebede subay ve er statüsünde olmak üzere toplam 34 asker esir düşmüştür. Esirlerin takibi ve ailelerine bilgi verilmesi işiyle Hilal-i Ahmer Cemiyeti ilgilenmiş, esir olan askerlerin aileleri bu cemiyet üzerinden çocukları ile ilgili bilgi talep etmişlerdir.⁷³² Cemiyet, kayıp asker hakkında tahkikat yaparak ailelerini bilgilendirmiş, esareti kesinleşen askerlerin ailelerine esir maaşı bağlanması konusunda çalışmalar yapmıştır.⁷³³

ATASE Arşivi'nde yapılan çalışmalarda İnönü Muharebelerinde şehit olan ümera ve zabitanın künye defterlerine ulaşılmıştır.⁷³⁴ Defterde bu muharebede şehit olan ümera ve zabitanın şehadet yeri ve tarihine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

I.6.2. Yunan Ordusu'nun Kayıpları

Yunan tarafının I. İnönü Muharebesi'ndeki kendi kayıplarına dair vermiş olduğu bilgiler farklılık göstermiştir. Yunan Komutanlığı I. İnönü Muharebesi'nden hemen sonra 13 Ocak 1921'de yayımladığı resmi tebliğde “*Eskişehir civarında vuku bulan şiddetli meydan muharebesinde Yunan Ordusu yalnız 9 zabıt ve 30 nefer ölü, 8*

⁷³⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 246. Bu muharebede şehit olan subaylar için Bkz. Nusret Baycan, “*Türk İstiklal Harbinde Şehit Düşen Subaylar*”, **AAMD**, (1988), C.IV, S.XII, s. 677-740.

⁷³¹ Türk Genelkurmayı bu muharebede sadece şehit düşenleri “kayıp” olarak göstermemiş, şehit, yaralı ve esirleri bir bütün olarak değerlendirerek hepsini “kayıp” olarak tanımlamıştır. **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 246.

⁷³² **Türk Kızılayı Arşivi**, Kutu No:570,Belge No:84.

⁷³³ **Türk Kızılayı Arşivi**, Kutu No:570,Belge No:148.

⁷³⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:599 Gömlek No:1;Belge No:1AA.

zabit ve 100 nefer yaralı vermiştir” ifadeleri Yunan Ordusu’nun kayıplarını toplamda 39 ölü ve 108 yaralı olarak açıklamıştır.⁷³⁵ Ancak daha sonraları yayımlanan Yunan askeri tarih ansiklopedisinin 2. cildinde Yunan Ordusu’nun I. İnönü Muharebesi’ndeki kayıpları şöyle verilmiştir:⁷³⁶

Yunan Genelkurmayı’na Göre I. İnönü Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nun Kayıpları										
	Ölü			Yaralı			Esir ⁷³⁷			Genel Toplam
	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	
Yunan Ordusu	8	49	57	9	145	154	-	-	-	211

Tablo 3: Yunan Genelkurmayı’na Göre I. İnönü Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nun Kayıpları

I. İnönü Muharebesi’nden hemen sonra yayımlanan Yunan resmi tebliğine göre Yunan Ordusu’ndaki ölü sayısı subay ve nefer olmak üzere toplam 39 verilmişken, daha sonra bu sayı 57 olarak güncellenmiştir. Yaralı sayısı ise 8’i subayı 100’ü nefer olmak üzere 108 olarak verilmişken bu sayı da daha sonra 145 olarak değiştirilmiştir. Ancak Yunan Komutanlığı tarafından ne resmi tebliğde ne de askeri tarih ansiklopedisinde Yunan Ordusu’ndan esir olanlara dair bir rakam paylaşılmamıştır.

I. İnönü Muharebesi’ni Yunan Ordusu ile birlikte cephede takip eden bir Ermeni gazetesi muhabirinin anlattıklarına göre ise bu muharebede Yunan Ordusu’nun kayıpları resmi olarak ilan edilenden çok fazladır. Muharebe meydanında çarpışmaları yakından takip eden muhabirin anlattığına göre İnönü’de cereyan eden çarpışmalarda “Türkler, Yunanlardan 500 nefer ile 30-35 subay telef etmişlerdir. Yunan Ordusu ise Türklerden 400’ü aşkın Kuvayı Milliyeci’yi esir almıştır.”⁷³⁸ Muhabirin çıplak gözle gördüğünü söyleyerek ifade ettiği rakamlar resmi olarak paylaşılan rakamların çok üstündedir. Yunan Komutanlığı, kayıplarını az göstermek için gerçek rakamları paylaşmamış olabilir. Ancak muhabirin “Yunan Ordusu’nun Türklerden 400’ü aşkın askeri esir ettiğine” dair vermiş olduğu bilgiler, Türk Genelkurmayı tara-

⁷³⁵ **İkdam**, 13 Ocak 1921; **Peyam-ı Sabah**, 13 Ocak 1921.

⁷³⁶ **TİH Batı Cephesi**, K.II, C.III, s. 246.

⁷³⁷ Yunan kayıtlarında bu muharebede Yunan askerlerine esaretine ilişkin ait bir rakam verilmemiştir. **TİH Batı Cephesi**, K.II, C.III, s. 246.

⁷³⁸ **İkdam**, 21 Ocak 1921.

findan verilen rakamlarla da uyuşmamaktadır. Türk Genelkurmayı'na göre bu muharebede Yunan Ordusu'na esir düşen asker sayısı 34'tür. Muhabirin ifade etmiş olduğu rakam ise söz konusu sayının 10 katından daha fazladır. Bu nedenle muhabir tarafından muharebede tarafların kayıplarına dair ifade edilen rakamlara ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'ndan çok sayıda asker yaralanmıştır. Geri çekilme sırasında mühim miktarda yaralı ve hasta Yunan askeri yollarda terk edilmiştir.⁷³⁹ Geri taşınan çok sayıda yaralı ise Bursa ve Uşak'tan İzmir'e gönderilmiştir.⁷⁴⁰

I. İnönü Muharebesi'nde ölen Yunan askerleri için temsili resmi defin işlemleri ve tören yapılmıştır. Papulas, törende silah arkadaşlarının gözyaşları arasında bir konuşma yapmış ve ölümler büyük "tantana" ile defnedilmiştir.⁷⁴¹ Ayrıca bu muharebede ölen Yunan askerleri için Atina'da ayin yapılmıştır.⁷⁴²

I.6.3. Birinci İnönü Muharebesi'nin İç Kamuoyuna Yansımaları

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu 10/11 Ocak 1921 gecesinden itibaren çekilmeye başlamış fakat Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, 11 Ocak akşamında Yunan Ordusu'nun geri çekildiğine dair resmi bilgiyi Genelkurmay Başkanlığı ile paylaşmıştır.⁷⁴³ Yunan Ordusu'nun geri çekildiğinin öğrenilmesi cephe hattında bulunan askerler arasında büyük sevinç ve mutlulukla karşılanmıştır.⁷⁴⁴ İsmet Bey'in muharebenin sonucunu bildiren raporu üzerine Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, I. İnönü Muharebesi'nin kesin sonucunu resmi makamlara gönderdiği bir rapor ile ilan etmiştir. Söz konusu rapor şöyledir: *"6 Ocak 1921'de Yenişehir ve İnegöl istikametlerinden başlayarak çeşitli şiddet ve aşamalarla İnönü mevzilerimize kadar uzanan düşman taarruzu, 9 ve 10 Ocak 1921'de Savcibey-Akpınar-Karaağaç genel hattında meydana gelen çok şiddetli ve devamlı meydan muharebesinden sonra birliklerimizin kahramanca karşı koymaları ve müdafaaaları karşısında durmuş ve 10/11*

⁷³⁹ **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

⁷⁴⁰ **Peyam-ı Sabah**, 19 Ocak 1921.

⁷⁴¹ **Peyam-ı Sabah**, 20 Ocak 1921.

⁷⁴² **Peyam-ı Sabah**, 23 Ocak 1921.

⁷⁴³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:591; Gömlek No:102;Belge No:1; **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:569 Gömlek No:10;Belge No:1.

⁷⁴⁴ İdikut, **a.g.e.**, s. 71.

*Ocak 1921 gecesi düşman, taarruzdan vazgeçerek hızla geri çekilmeye başlamıştır.*⁷⁴⁵

Fevzi Paşa durum raporunda, İnönü çarpışmasının bir “meydan muharebesi” olduğunu vurgulamış, şiddetli muharebeler karşısında Türk Ordusu’nun Yunan Ordusu’na “kahramanca” karşı koyduğunu bildirmiş, bu mücadele karşısında Yunanların “taarruzdan vazgeçerek hızla geri çekilmeye” başladığını ilan etmiştir. Resmi ilanın ardından Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’e şu tebrik telgrafını göndermiştir: *“Genelkurmay Başkanı Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’e, Büyük komutanlarının şerefli komutası altında tam bir kahramanlıkla harp eden Batı Ordusu’nun, İnönü Meydan Muharebesi’yle kazanılan son başarılarından dolayı sizi ve Batı Ordusu subay ve erlerini tebrik eder, başarılarının devamını Allah’tan dilerim.”*⁷⁴⁶

İsmet Bey, Fevzi Paşa’nın bu tebriki üzerine Fevzi Paşa’ya teşekkür mahiyetinde şu telgrafla karşılık vermiştir:

*“Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa’ya, İltifat ve tebriklerinizin Batı Cephesi birlikleri için kuvvet ve iftihar kaynağı olduğunu şükranla bildirir, sevk ve idareniz altında memleketimizin kesin kurtuluşunu sağlamamızı Allah’tan dilerim”.*⁷⁴⁷

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa da Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’i ilk kutlayanlar arasında olmuştur. Mustafa Kemal Paşa İsmet Bey’e şu tebrik telgrafını göndermiştir: *“Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi,*

İnönü Meydan Savaşı’nda⁷⁴⁸ Batı Cephesi kıtalarının uğurlu ve ezici kumandanız altında elde ettikleri kesin galebeden dolayı, zat-ı devletlerine ve kahraman ordumuzun bütün kumandanları ile subay ve erlerine Büyük Millet Meclisi’nin kalpten tebriklerini sunar ve bu başarının mukaddes topraklarımızı düşman istilasından tama-

⁷⁴⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:604; Gömlek No:11;Belge No:11A.; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:11;Belge No:1;Yeniğün, 12 Ocak 1921.

⁷⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:696; Gömlek No:7;Belge No:7AH.

⁷⁴⁷ ATBD, Y.60, S.127, s. 185.

⁷⁴⁸ Fevzi Paşa, İsmet Bey’e çektiği tebrik telgrafında İnönü’de verilen mücadele için “İnönü Meydan Muharebeleri” ifadesini kullanırken, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey’e gönderdiği tebrik telgrafında “İnönü Meydan Savaşı” ifadesini kullanmıştır. İsmet Bey ise hatıralarında I. İnönü’yü de II. İnönü’yü de “Muharebe” olarak tanımlamıştır. Mustafa Kemal Paşa daha sonraları Nutuk’unda ise I. İnönü hakkında “Muharebe” ya da “Savaş” ifadelerini kullanmadan “I. İnönü Zaferi” ifadesini kullanmıştır. Atatürk,a.g.e.,C.II,s.547.

*men kurtaracak olan kesin zafere hayırlı bir başlangıç olmasını Allah'tan dilerim. Bu tebriklerin umum Batı ordusu subaylarına bildirilmesini rica ederim".*⁷⁴⁹

İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın tebrik telgrafına şu cevabi telgraf ile teşekkür etmiştir: *"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Allah'ın yardımı ile İnönü Meydan Savaşı⁷⁵⁰'nin kazanılmasından dolayı, Büyük Millet Meclisi'nin kalpten gelen tebrikleri ve iyi dilekleri ordunun bütün er ve subaylarını övündürmüş ve sevindirmiştir. Kaderimizi tam istiklale getirme şartı ile sorumluluğu altına almış olan Büyük Millet Meclisi'ne kayıtsız şartsız bağlılık ve itaatten aldığı manevi ve kutsal iç güveni ile mübarek topraklarımızın kurtuluşu görevini yapabileceğine, ordunun kesin bir kanaatle inandığını yüksek başkanlığınız katına arz ve temin eylerim".*⁷⁵¹

I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen başarı 12. Kolordu Komutan Fahrettin Bey tarafından da kutlanmıştır. Fahrettin Bey, tebriklerini *" İnönü Muharebesi'nde düşmanın geri çekilmesinden dolayı bütün kolordum adına tebriklerimi sunarım"* ifadeleri ile Genelkurmay Başkanlığına iletmiştir.⁷⁵²

I. İnönü'den sonra orduyu takdir ve tebrik bağlamında birçok telgraf çekilmiştir. Hemen bütün tebriklerde elde edilen başarının büyüklüğü ve önemi vurgulanmış, duyulan sevinç milli orduya ve kurtuluşa dair artan inanç güçlü bir şekilde ifade edilmiştir.

I. İnönü Muharebesi'nin sonucu Ankara'da büyük bir coşku ve heyecan uyandırmış; sevinçle karşılanmıştır. TBMM, 13 Ocak 1921'de I. İnönü Muharebesi gündemiyle toplanmıştır. Meclis Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa, 13 Ocak 1921'de I. İnönü Muharebesi'ne ilişkin uzunca bir beyanat vermiş muharebenin se rencamını anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, zor zamanlarda türlü tahrik ve kışkırtmalara rağmen meclis üyelerinin ümitsizliğe kapılmadan, inançla mukavemet göstere-

⁷⁴⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:693; Gömlek No:26;Belge No:26AC; **TİTE Arşivi:** Kutu No:159 Gömlek No:7;Belge No:7-66; **Yeniğün**, 12 Ocak 1921; **İkdam**, 17 Ocak1921; **Peyam-ı Sabah**,18 Ocak 1921.

⁷⁵⁰ Yukarıda da ifade edildiği üzere İsmet Bey anılarında, I. ve II. İnönü'yü "Muharebe" olarak tanımlamış olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine çektiği tebrik telgrafında kullandığı "İnönü Meydan Savaşı" tanımlamasına İsmet Bey'de aynı şekilde "İnönü Meydan Savaşı" ifadesini kullanarak cevap vermiştir.

⁷⁵¹ **Hâkimiyet-i Milliye**,15 Ocak 1921; **Açıksöz**, 13 Ocak 1921; Mustafa Kemal Atatürk, *"Atatürk'ün Söylev Demeçleri: Birinci İnönü Savaşı Üzerine"*, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, C.1, S.10, s. 319; **ATTB**, s. 388.

⁷⁵² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:591; Gömlek No:96;Belge No:1; **TİTE Arşivi:** Kutu No:159 Gömlek No:7;Belge No:7-66.

rek, sükûnet ve soğukkanlılıkla, azim göstermiş olmaları ve orduya karşı inancını muhafaza ederek sebat göstermeleri nedeniyle milletvekillerine teşekkür etmiş, meclisin takındığı bu tavrın tesir ve neticesi olarak İnönü Meydan Muharebesi'nin kazanıldığını ifade etmiştir.⁷⁵³

Bu sırada söz alan milletvekillerinden Muhiddin Baha Bey, I. İnönü galibiyetinin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan daha büyük bir iş olduğunu söylemiş ve bu durumu Namık Kemal'in bir şiirinin veciz mısraları ile anlatmıştır: *Vatanın bağına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı siyah mâderini*".⁷⁵⁴

Muhiddin Baha Bey'den sonra Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek: "*Arka daşalar!... Milletimiz bugün mazisinde olduğundan daha çok ümit vardır, ecdadından daha çok ümit vardır. Kendilerinin tabiri veçhile, cennetten vatanımıza nigeran olan merhum Kemal demiştir ki : "Vatanın bağına düşman dayadı hançerini, yok imiş kurtaracak bahtı siyah maderini, işte bu kürsüden ve Meclis-i Ali'nin reisi sıfatıyla diyorum ki; "vatanın bağına düşman dayasın hançerini, bulunur kurtaracak bahtı siyah maderini."* vecizeleri ile duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁷⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa'nın meclis kürsüsünden I. İnönü Muharebesi'ne ilişkin "(...)Efendiler, emin olunuz ki, umumi harpte gösterilen kahramanlık bu defa da gösterilmiştir... I. İnönü Muharebesi düşmanın felaketi ile neticelenmiş, Büyük Millet Meclisi'nin genç ordusu, daha

⁷⁵³ Mustafa Kemal Paşa'nın I. İnönü Muharebesi'ne dair konuşması şöyledir: "(...) Yüksek malumunuzdur ki kuvvetlerimizi İnönü bölgesinde toplamaya başladık, düşman oraya kadar geldi. Fakat Nazıfpaşa ve sonra Pazaryeri mevkilerinde daima birer taburdan ibaret olan küçük kuvvetler bütün bu düşman ordusuna iki üç gün kadar zaman kaybettirdi. Düşmana nazaran az olan kuvvetlerimiz İnönü'nde toplanmıştı. Burada olan meydan savaşında düşman, büyük kayıplarla yenilgisini duydu ve idrak etti ve hemen geri çekilmeğe başladı. Dün (12 Ocak 1921) tekmil ordu düşmanın peşinden ileriye hareket etti ve dün akşam aldıkları durum 20-30 km kadar ilerde olmak üzere, Gündüzbey, Metris, Akpınar ve Karaağaç hattına kadar ilerledi ki, bu hat büyük piyade kuvvetlerinin bulunduğu hattır. Fakat süvari kolları daha ileri gitmiştir. Bir kısmı Bozüyük ve bir kısmı da Mezit vadisine doğru ve daha ileride Söğüt ve Pazaryeri istikametinde keşif kotaları sevk edilmiştir. Bugün ordu kumandanlığından gelen bir raporda, düşmanın iki alay piyade iki bölük süvari ve bir batarya topundan ibaret kuvvetinin, Söğüt, Bilecik ve Yenişehir istikametinde çekilmekte olduğu bildirilmiştir. Asıl kuvvetlerinin de Pazaryeri, Nazıfpaşa, İnegöl, Bursa istikametlerine doğru çekildikleri bildirilmiştir. Düşman gayet çabuk bir çekilme yapıyor, birçok eşya ve malzeme bırakarak çekiliyor. Yalnız çekilme yollarında İslam ahalisine tecavüz ve zulüm etmekten geri durmuyor. Buna karşılık ordu kumandanı doğrudan doğruya Mezit vadisinde düşmanın çekilme yolunu kesmek üzere mühim bir süvari kuvveti sevk etmiştir. Kuzeyde de piyade ve süvari kuvvetinden birleşik bir kuvvet, doğrudan doğruya Yenişehir istikametinde düşmanın çekilme yolu kesmek emrini almış bulunmaktadır. Şimdi bunun sonuçlarını bekleyeceğiz". **TBMM Z.C.**, Devre I, C.7, s. 278-280; *Atatürk'ün Söylev Demeçleri: Birinci İnönü Savaşı Üzerine*, s. 318.

⁷⁵⁴ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.7, s. 283-285; **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Ocak 1921.

⁷⁵⁵ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.7, s. 285; **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Ocak 1921.

henüz ikmal olunmamış ordusu ilk rüşünü bu suretle ispat etmiştir” değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁵⁶

Fevzi Paşa'nın etkili konuşmasının ardından söz alan Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey İnönü'de elde edilen sonucun manevi kaynakları üzerine bir değerlendirme yapmıştır: “*İnönü Meydan Muharebesi'nde cihanda ölümden daha müthiş, daha saldırgan bir şey olduğunu gösterdik. Ölümden daha müthiş, ölümden daha beter bir şey gösterdik. O gösterdiğimiz şey ise İslam ruhu, Osmanlı kabiliyet ve Osmanlı vatanseverliğidir.*” ifadeleri ile “*din uğrunda harp ve şehit olmak hissi*” ile verilen mücadelenin vatanseverlikle hareket eden ordunun sayıca üstün olan Yunan Ordusu'nu mağlup ettiğini ifade etmiştir.⁷⁵⁷

I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen başarı orduyu ve meclisi mutlu ettiği kadar halka da büyük bir sevinç yaşatmış, Ankara dışında da coşku uyandırmıştır. Bu muharebenin neticesi, İstanbul'da da pek ziyade sevinçle karşılanmıştır.⁷⁵⁸ Anadolu'nun her tarafında ise sevinç gösterileri yapılmıştır. Antalya'da eski şeyhülislam Sabri Efendi tarafından paşa camiinde orduya dualar edilmiştir.⁷⁵⁹ Afyonkarahisar'da ise asker, öğretmen, öğrenci ve halkın katılımı ile merasim yapılmış, orduya dualar edilmiştir.⁷⁶⁰ Yozgat, Mudurnu, Akyazı, Zile, Niksar, Tokat gibi yerlerde İnönü başarısı milli bir bayram gibi kutlanmış, ordu tebrik edilmiştir. Halk, takdir mahiyetinde orduya bağış yapmış ve hediyeler göndermiştir.⁷⁶¹

Bafra ve Alaçam halkı bir araya gelerek İnönü'de elde edilen başarıdan dolayı cansiperane mücadele veren Türk askerine hediye olarak 4.000 kilo tütün göndermiştir.⁷⁶² Bafra ve Alaçam halkının bu hediyesi kabul edilmiş ve tütün orduya dağıtılmıştır.⁷⁶³ Geyveliler ise orduya 6.000 paket içinde 2.000 kilo tütün hediye etmişlerdir.⁷⁶⁴ Tütün hediyesinin yanı sıra Bolu'dan getirilen paralar ile de ordu ayrıca mükâfatlandırılmıştır.⁷⁶⁵

⁷⁵⁶ TBMM Z.C., Devre I, C.7, s. 280-282.

⁷⁵⁷ TBMM Z.C., Devre I, C.7, s. 282-283.

⁷⁵⁸ Yenigün, 16 Ocak 1921.

⁷⁵⁹ Yenigün, 18 Ocak 1921.

⁷⁶⁰ Yenigün, 19 Ocak 1921.

⁷⁶¹ Yücel Özkaya, “I. ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması”, Prof. Dr. Şükrü Esmir Armağanı, Ankara, 1981, s. 232.

⁷⁶² B.C.A.30.198.355/1.1.3.

⁷⁶³ B.C.A.30.198.355/1.1.2.

⁷⁶⁴ Yenigün, 19 Ocak 1921.

⁷⁶⁵ İdikut, a.g.e., s. 74.

Eskişehir halkı, I. İnönü Muharebesi'nde görev yapan 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey ve 11. Tümen Komutanı Miralay Mehmet Arif Bey'e birer at hediye etmiştir.⁷⁶⁶ Ayrıca I. İnönü Muharebesi'nde şehit olan askerlerin ailelerine ve yaralı askerlere madden yardımda bulunmak için adeta bir biri ile yarışmıştır. Şehirde şehit ailelerine ve yaralı askerlere maddi yardım sağlamak amacıyla bir komisyon teşekkül edilmiş, bu komisyona Hancı Zakir Efendi tarafından 300 liralık bir kısrak, Eskişehir mebusu Emin Bey tarafından ise 550 lira bağış yapılmıştır.⁷⁶⁷

Eskişehir, Kütahya ve Bilecik'in bazı köylerinden de orduya ceket, pantolon, kışlık, don, gömlek, battaniye, şapka ve eldiven gibi ihtiyaç malzemeleri bağışlanmıştır.⁷⁶⁸ Mudurnu halkı orduya 60 don, 66 gömlek ve 353 çift çorap göndermiştir.⁷⁶⁹ Ankara Haymana'dan da 63 beygir orduya hediye edilmiştir.⁷⁷⁰

İnönü zaferinin büyük sevinç ve heyecanla karşılandığı yerlerden biri de Muğla olmuştur. Muğla'da halk büyük bir sevinç içinde haberi karşılarken milli orduya duydukları güven artmıştır.⁷⁷¹ İzmir'de ise Rumlar derin bir matem yaşarken⁷⁷² Türk halkı, Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğraflarını alenen dolaştırmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Yunan askerleri Mustafa Kemal'in resimlerinin toplattır-
mış, resimleri satan kişiyi tutuklayarak gösterileri yasaklamıştır.⁷⁷³

I. İnönü galibiyeti, Karadeniz'de de coşku ile kutlanmıştır. Trabzonlular tarafından İnönü zaferi dolayısıyla TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya kutlama telgrafları gönderilmiş; zaferin anısına istinaden Kavak meydanının adı İnönü meydana olarak değiştirilmiştir.⁷⁷⁴

I. İnönü, doğuda da kutlanmıştır. Van'da çarşı merkezi bayraklarla donatılmış, şenlikler yapılmıştır.⁷⁷⁵

Galibiyet sadece Türk halkı tarafından değil Müslüman âlemi tarafından da sevinçle karşılanmıştır.⁷⁷⁶ Güney Cephesi İstihbarat Şubesi Müdür Vekili Kemalettin

⁷⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:711 Gömlek No:137;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:711 Gömlek No:137;Belge No:137A.

⁷⁶⁷ Açıksöz, 24 Ocak 1921.

⁷⁶⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:711 Gömlek No:137;Belge No:137AA; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:711 Gömlek No:137;Belge No:137AAA.

⁷⁶⁹ Ögüt, 22 Ocak 1921.

⁷⁷⁰ Ögüt, 3 Şubat 1921.

⁷⁷¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:889 Gömlek No:97 Belge No:1.

⁷⁷² Peyam-ı Sabah, 28 Ocak 1921.

⁷⁷³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:740 Gömlek No:177AA.

⁷⁷⁴ Mesut Çapa, "Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz", Türkler, C.15, s.670.

⁷⁷⁵ Yenigün, 19 Ocak 1921.

Bey'in 12. Kolordu Komutanlığı'na yazdığı raporda; “Yunanlıların İnönü Meydan Muharebesi'ndeki mağlubiyetlerinin bütün İslam âleminde fevkalade his-i tesir hâsıl ettiği” bildirilmiştir.⁷⁷⁷

İnönü galibiyeti, basında ve edebiyat dünyasında da kendine yer bulmuştur. Bu muharebede elde edilen başarı nedeniyle gazetelerde şükran kasideleri yayımlanmış,⁷⁷⁸ şiirler yazılmıştır. Hasan Tahsin “İnönü Kapılarında” adlı şiirinde I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen başarıyı destansı bir dille anlatmıştır.⁷⁷⁹ Fazıl Hüsnü Dağlarca⁷⁸⁰ ve Nazım Hikmet de I. İnönü'yü şiirselleştirenler arasına girmiştir.⁷⁸¹

İnönü başarısı basın tarafından da ilgiyle takip edilmiş; Anadolu basımında İnönü başarısına geniş yer verilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 15 Ocak 1921 tarihli “iki zafer” adlı başyazısında I. İnönü Muharebesi'nin neticesinin çok büyük iki zafer olduğu belirtmiştir. Büyük zafer Yunanlara karşı kazanılan başarı olarak tanımlanırken bir başka zaferin ise Ethem'in hıyanetine karşı kazanıldığı ifade edilmiştir. Bu durum “şimdi bütün dünya görüyor ki, Türklerin yeni halk orduları karşısında bir hainin ihanetine ve ifşaatına rağmen Yunan'ın iskender-i kebir ordusu mağlup kalmış ve perişan olmuştur” sözleri ile ifade edilmiştir.⁷⁸²

TBMM tarafından yayımlanan resmi bildiri 17 Ocak 1921'de Açıksöz gazetesinde yer almıştır. Heyet-i Vekiliye imzası ile Açıksöz gazetesinde yayımlanan bildiri: “ayın dokuzuncu ve onuncu günleri İnönü civarında Yunan Ordusu ile cereyan eden meydan muharebesinde düşmana büyük kayıplar verdirildiği 11 Ocak 1921 itibariyle düşman ordusu muharebeye devam edemeyerek geriye çekildiği, ordunun ise düşmanı takibe başladığı” bildirilmiştir.⁷⁸³

⁷⁷⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:865 Gömlek No:96;Belge No:1.

⁷⁷⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:865 Gömlek No:96;Belge No:96AA.

⁷⁷⁸ Yenigün, 20 Ocak 1921.

⁷⁷⁹ Hasan Tahsin'in “İnönü Kapılarında” adlı şiiri şöyledir: “Tarihin ihtiyar iki yolcusu, mukaddes kapudan içeri girdik. Ey vatan bekçisi kahraman ordu, sana Ulu yurttan selâm getirdik. Yorgunuz, susuzuz fakat kalbimiz, ümitle çarpıyor bu cenk yerinde, yarınki doğacak nuru gördük biz, senin silâhının gölgelerinde Ey nöbet bekleyen tolğalı yiğit sen de o asil ateşli kan var, yurdumu çiğnetme diyorlar işit, Yetimler, öksüzler, hastalar, dullar. Yurdunu çiğnetme esir olursun, Yurdumu çiğnetme kahramansız sen. Dövlür, Kovulur, hakir olursun. Yurdunu çiğnetme Müslümansın sen.” Hasan Tahsin, “İnönü Kapılarında”, **Sebilürreşad**, C.IX, S.204, s.60.

⁷⁸⁰ Şair, şiirinde İnönü'nün bir “kurtuluş” olduğunu şu dizelerle vurgulamıştır “gece kim, aydınlık kim, de ki, gece in, aydınlık İnönü, Savaş ne, kurtuluş ne, De ki, savaş in, kurtuluş İnönü.” Dağlarca, **a.g.e.**, s.29.

⁷⁸¹ Nazım Hikmet, **Kuvayı Milliye**, YKY, İstanbul, 2002, s.59.

⁷⁸² **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ocak 1921.

⁷⁸³ **Açıksöz**, 17 Ocak 1921.

Hâkimiyet-i Milliye’de I. İnönü Muharebesi’nde Türk Ordusu’nun içinde bulunduğu yokluk ve zorluk “*taşlarla gelen düşmana kundurasız ayaklarının kuvvetiyle yetiştin, silahsız ellerinin tırnaklarıyla hücum ettin, susuzluktan kuruyan dudaklarına kan götürdün ve yine şikâyet etmedin*” ifadeleriyle betimlenmiştir.⁷⁸⁴

O vakitler mecliste Trabzon Mebusu olarak görev yapan Hüsrev Gerede: “*İnönü Meydan Muharebesi’nde Yunanlıların kafasını ezen milli ordunun ruhunu, harbi umuminin kanlı tecrübeleriyle kesb-i kemal etmiş muhterem zabitanadan, kumandanlardan, mayasını ise Çanakkale, Galiçya, Filistin ve Kafkasya’da şehametleri ile harikalar gösteren arslan yürekli Mehmetçiklerden aldığını, başarıyı getiren manevi ülkünün bu ülkü olduğunu*” dile getirmiştir.⁷⁸⁵

Ruşen Eşref, İnönü galibiyetini bir milletin yeniden doğuşu, bitmiş sanılan yolun yeni bir başlangıcı olarak değerlendirerek: “*bayrakları başlarının altında saklayanlardan değiliz! Daima başlarımız bayrakların altında kalacaktır!*” ifadeleri ile bayrak için bağımsızlık için ilelebet mücadele edileceğini ifade etmiştir.⁷⁸⁶

I. İnönü Muharebesi’ndeki Yunan mağlubiyeti, Servet-i Fûnün gazetesinde Yunan Başbakanı Rallis’in yüzü asık bir şekilde resmedilerek yer almıştır. Yunan Başbakanı Rallis, İnönü’de aldıkları mağlubiyetten ciddi derecede müteessir olarak çizilmiştir.⁷⁸⁷

İstanbul basının önemli gazetelerinden İkdâm gazetesi ise I. İnönü galibiyetini “*Yunan Ordusu, İnönü Meydan Muharebesi’nde mağlup olmuş ve ricate mecbur olmuştur*” başlığı okuyucularına duyurmuştur.⁷⁸⁸

I. İnönü Muharebesi Anadolu ve İstanbul basınında faaliyet gösteren bazı gazetelerin manşetlerine ise şöyle yansımıştır: Yenigün: “*Yunanlar ricata mecbur edilmiştir*” başlığını atarken⁷⁸⁹ Akşam “*Durmayalım, çalışalım! Önümüzde bir safha*

⁷⁸⁴ Müfide Ferid, “*Türk Askeri*”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 15 Ocak 1921.

⁷⁸⁵ Hüsrev Gerede, “*İstiklal Harbi ve Ordumuz*”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Ocak 1921.

⁷⁸⁶ Ruşen Eşref, “*Bayrağımız*”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 6 Şubat 1921.

⁷⁸⁷ **Servet-i Fünun**, 13 Ocak 1921, No:1466.

⁷⁸⁸ İstanbul basını ve İkdâm gazetesi I. İnönü Muharebesi’nin sonucunu geç öğrenmiştir. 11 Ocak’tan itibaren Yunan Komutanlığı’nın resmi tebliğ yayınlamaması üzerine İstanbul basınında “Kuvayı Milliye Ordusu’nun” Eskişehir önlerinde başarılı olmuş olabileceği konuşulmaya başlanmıştır. **İkdâm**, 14 Ocak 1921. 16 Ocak 1921 itibarıyla İstanbul basınında Kuvayı Milliye Ordusu’nun Yunan’ı yendiğine dair haberler çıkmaya başlamıştır. **İkdâm**, 16 Ocak 1921. I. İnönü Muharebesi’nin kesin sonucu İstanbul basınında 17 Ocak 1921’de öğrenilmiş, bu durum üzerine İkdâm gazetesi “*Kuvayı Milliye’nin mukabil taarruzu karşısında Yunan Ordusu İnönü Meydan Muharebesi’nde mağlup ve ricate mecbur olmuştur*” başlığını atmıştır. **İkdâm**, 17 Ocak 1921.

⁷⁸⁹ **Yenigün**, 12 Ocak 1921.

daha açıldı. Avrupa Efkârını tamamıyla lehimize çevirebiliriz”, Hâkimiyet-i Milliye: “Biri ihanete diğer düşmana karşı iki zafer kazandı”, Öğüt :“Şahıs yok, Millet ver,” başlıklarını atarak İnönü zaferini manşetlere taşımışlardır.⁷⁹⁰

Milli mücadele karşıtı bir yayın politikasına sahip olan Alemdar gazetesi⁷⁹¹ geç de olsa⁷⁹² I. İnönü Muharebesi'nin sonucunu “Yunan Ordusu Eskişehir önlerinde ağır, muntazam bir darbe almış ve dağıtılmıştır” ifadeleri ile okuyucularına duyurmuştur.⁷⁹³ Padişaha yakınlığı ile bilinen Alemdar gazetesinde I. İnönü Muharebesi'nin sonucu “Türk, uzandığı yerden doğruldu ve Yunan'a oldukça kuvvetli bir tekme savurdu” ifadeleri ile değerlendirilmiş, “Kuvayı Milliye Ordusu'nun” galibiyeti memnuniyet yaratmıştır.⁷⁹⁴

Ali Kemal'in “Peyam-ı Sabah” adlı gazetesi ise muhalif çizgisine rağmen I. İnönü Muharebesi'nin ardından “takdir” yayınlamıştır.⁷⁹⁵ Ali Kemal ise köşesinde bu muharebeyi “Yunan hezimetini” olarak tanımlamıştır.⁷⁹⁶ Sadece Peyam-ı Sabah'ta değil, İstanbul gazetelerinin sütunlarında istisnasız takdirat yayımlandığı görülmüştür.⁷⁹⁷

I.6.4. Birinci İnönü Muharebesi'nin Dış Kamuoyuna Yansımaları

I. İnönü Muharebesi'nin sonucu dünya basınında biraz gecikmeli olarak kendisine yer bulmuştur. Ancak muharebenin galibinin kim olduğu bir süre kesinlik kazanamamıştır. Bu durumun oluşmasında Yunan basının önemli bir etkisi olmuştur.⁷⁹⁸ I. İnönü Muharebesi'nin bitiminden itibaren Yunan basını, muharebeyi Yunan Ordusu'nun kazandığını savunmuş ve bu kabul üzere yayımlar yapmıştır.⁷⁹⁹ Türk basını⁸⁰⁰

⁷⁹⁰ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 367.

⁷⁹¹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın**, 2.Baskı, AAM Yay., Ankara, 2007, s. 78.

⁷⁹² Alemdar gazetesi I. İnönü Muharebesi boyunca, Yunan Komutanlığı tarafından yayımlanan resmi tebliğlere geniş yer vermiş ve itibar etmiştir. Anadolu harekâtına ilişkin haberlerini Yunan resmi tebliğlerine göre yapmıştır. Bu nedenle gazete, 16 Ocak 1921 tarihinde yanlış bir bilgiye dayanarak I. İnönü Muharebesi'nde “Kemalilerin ricat ettiğini” ilan etmiştir. **Alemdar**, 16 Ocak 1921. Ancak daha sonra gerçek anlaşılınca, Yunan Ordusu'nun yenildiğini ve ricat ettiğini muharebe bittikten bir hafta sonra duyurmuştur. **Alemdar**, 17 Ocak 1921.

⁷⁹³ **Alemdar**, 18 Ocak 1921.

⁷⁹⁴ **Alemdar**, 18 Ocak 1921.

⁷⁹⁵ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:663 Gömlek No:4;Belge No:1.

⁷⁹⁶ **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

⁷⁹⁷ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:663 Gömlek No:4;Belge No:1.

⁷⁹⁸ I. İnönü Muharebesi'nden sonra Yunan gazeteleri gerçeklere aykırı bir şekilde “kocaman manşetler” atarak Yunan Ordusu'nun zaferini kutlamışlardır. **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

⁷⁹⁹ **Alemdar**, 20 Ocak 1921; **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

ise Yunan Ordusu'nun İnönü'de mağlup olduğuna dair yayınlar yaparak Yunan basınına yalanlamıştır. Türk basınının bu tavrı üzerine Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas⁸⁰¹ ve Yunan Umumi Karargâhı Türk gazetecilerin yalan haber yaptıklarına dair tekzip yayınlamıştır.⁸⁰² Muharebenin sonucuna dair Yunan tarafının bu tavrı bir süre gerçeğin ortaya çıkmasını engellemiştir. Ancak daha sonra I. İnönü Muharebesi'nin gerçek sonucuna dair değerlendirmeler uluslararası basında yer almaya başlamıştır.⁸⁰³

13 Ocak 1921 tarihli Sovyet Pravda gazetesinde I. İnönü Muharebesi “*Kemalistlerin taarruzu*” başlığı altında verilmiş, Türk Ordusu'nun kanlı savaş sonrasında Yunan Ordusu'nu dağıttığı vurgulanmıştır.⁸⁰⁴

İngiltere'nin en önemli yayın organlarından The Morning Post gazetesi I. İnönü Muharebesi'ni değerlendirdiği yazısında “*Mustafa Kemal'in çevresinde Türkiye'nin güçlü bir ordusu toplanmış, bunun yanında Yunanistan'ın dışarıda bulunan orduları her geçen gün etkinliğini yitiriyor*” değerlendirmesini yaparak İnönü mağlubiyetinin Yunanistan üzerinde etkisini ne boyutta olduğunu ortaya koymuştur.⁸⁰⁵ Gazete, bir başka sayısında bir makale yayımlayarak “artık Sevr Antlaşması'nın tadil edilmesi gerektiğini” savunmuştur.⁸⁰⁶

⁸⁰⁰ İstanbul Hükümeti'ne yakın İstanbul basını ile TBMM Hükümeti'ne yakın Anadolu basınının Yunan Komutanlığının resmi tebliğlerine karşı ortak bir duruş ortaya koymuş olduğu söylenebilir. İstanbul basınından İkdâm ve Alemdar, Yunan Komutanlığı'nın muharebenin sonuçlarına ilişkin tebliğlerine ihtiyatla yaklaşmış ve Kuvayı Milliye'nin Yunan Ordusu'nu mağlup ettiğini savunmuştur. **Alemdar**, 18 Ocak 1921; **İkdâm**, 20 Ocak 1921.

⁸⁰¹ Papulas'ın Türk gazetecilerini tekzip eden yayınlarına karşı İkdâm gazetesi, Yunan Komutanlığı'nın “yalan haber iftirasına karşı” Anadolu basınının duruşuna yakın tavır takınmış, Papulas'ı yalanlamış ve Yunan Ordusu'nun yenildiğini savunmuştur. **İkdâm**, 20 Ocak 1921.

⁸⁰² Yunan Umumi Karargâhı, muharebeden sonra yayınladıkları resmi tebliğ ile I. İnönü Muharebesi ile ilgili Türk basınında yazılıp çizilen bilgilerin yanlış olduğunu savunarak tekzip yayınlamıştır. Söz konusu tekzipte İnönü'deki askeri harekât hakkında yapılan “Yunan Ordusu'nun yenildiğine” dair haberlerin yalan olduğu, Yunan Ordusu'nun Kuvayı Milliye'yi yenilgiye uğrattığı, Kuvayı Milliye birliklerinin birçok esir ve askeri malzemeyi bırakarak kaçtıklarını savunmuştur. Resmi tebliğe göre: “Yunan kıtaları, harekât-ı askeriyeye itimam ederek kemal-i intizamla eski mevzilerine dönmüşlerdir. Düşman tarafından ise hiçbir tazyik vaki olmamıştır”. **İkdâm**, 19 Ocak 1921.

⁸⁰³ Avrupa matbuatı, 18 Ocak'tan itibaren I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun yenildiğini, Yunan karargâhının muharebenin sonucuna dair yayınladıkları resmi tebliğlerin gerçeği yansıtmadığını yazarak “Kuvayı Milliye'nin zaferini teyit etmişlerdir”. **Peyam-ı Sabah**, 19 Ocak 1921.

⁸⁰⁴ Erdoğan Akman, “*Birinci ve İkinci İnönü Savaşları'nın Sovyet Rusya Basınında Yansımaları*”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (2014), C.3, S.4, s. 47.

⁸⁰⁵ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2014, s.191.

⁸⁰⁶ **İkdâm**, 19 Ocak 1921.

Paris basınında 16 Ocak 1921’de yer alan bir haberde Yunan taarruzunun “Kemalilerin kuvvetli bir mukavemeti neticesinde durdurulduğu” bilgisine yer verilmiştir.⁸⁰⁷ Fransız Le Temps gazetesi 27 Ocak 1921’de deki sayısında I. İnönü Muharebesi’ni ele alarak “ *Ankara’dan ve başka kaynaklardan gelen haberlere göre, amacı Eskişehir’i almak olan Yunan kuvvetleri İnönü mevkiine kadar ilerlediler. Orada komutan İsmet Bey yönetiminde bekleyen milliyetçilerin bir ordusu saldırarak Yunanlıları yendi. Yunan Ordusu Bursa civarındaki eski mevkiilerine çekildi. Yunanlıların adam ve teçhizat bakımından kayıpları ağırmış*” ifadeleri ile değerlendirmiştir.⁸⁰⁸ Ancak Yunan basını, Fransız basınına ve bu minvalde haber yapan yabancı basına⁸⁰⁹ haber ve değerlendirmelerin gerçeği yansıtmadığı gerekçesiyle hücum etmiştir.⁸¹⁰

İtalya’nın önde gelen gazetelerinden biri İnönü Muharebesi’nden sonra “Yunan meselesi yeni bir safhaya girmiştir. Bursa cephesinde taarruz yapmak teşebbüsleri akim kalmıştır. İzmir’de vaziyet pek ziyade vahamet kesbetmiştir” ifadeleri meseleyi değerlendirmiştir.⁸¹¹ Ayrıca İtalyan kamuoyu I. İnönü Muharebesi’nden sonra Türkiye sorununu görüşmek üzere bir konferans (Londra) toplanacak olmasından dolayı memnun olmuştur.⁸¹² Neticede bu muharebede elde edilen sonuç dünyanın dikkatinin Anadolu’ya çevrilmesine neden olmuştur.

I.6.5. Birinci İnönü Muharebesi’nin Türk ve Yunan Genelkurmayları Tarafından Değerlendirilmesi

I. İnönü Muharebesi, Yunan Ordusu’nun geri çekilmesi nedeniyle Türk tarafının galibiyeti ile sonuçlanmış olmasına rağmen, Yunan Genelkurmayı resmi kaynaklarında yenilgiyi kabul etmemiştir.⁸¹³ Yunan resmi kaynakları 13 Ocak 1921’de

⁸⁰⁷ **Alemdar**, 18 Ocak 1921.

⁸⁰⁸ Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1988, s. 242.

⁸⁰⁹ **Peyam-ı Sabah**, 20 Ocak 1921.

⁸¹⁰ **Alemdar**, 20 Ocak 1921.

⁸¹¹ **Peyam-ı Sabah**, 19 Ocak 1921.

⁸¹² Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan ilişkileri**, AAM Yay., Ankara, 2002, s.254.

⁸¹³ Yunan Genelkurmayı’nın resmi tarih kitabında, I. İnönü Muharebesi ile ilgili olarak “... *Mücadelenin sona ermesi üzerine 3. Kolordu’ya ait kuvvetler, emir uyarınca hedeflerine ulaşmış olarak, ilk hareket noktalarına geri dönmeye başlamışlardır. Türkler yenilgilerinden sonra tekrar karşı karşıya gelmek istememişler ve bu sebeple kolordu kuvvetlerinin geri çekilişi sorunsuz olarak gerçekleşmiştir... Türkler bu çatışmayı “I. İnönü” olarak isimlendirmişler ve Kemalistler büyük zafer diye kutla-*

yayımladıkları resmi tebliğlerinde: “Yunan kuvvetleri kahramanca bir müdafaaya maruz kaldıklarından ve Avgın (İnönü) kasabasının tahribata uğramamasını temin etmek için Eskişehir’e girmediklerini” söylemişlerdir.⁸¹⁴ Daha sonra Küçük Asya Ordusu Komutanı General Papulas, 18 Ocak 1921 tarihli resmi tebliğinde harekâtın amacına ulaşmış bir “keşif taarruzu”⁸¹⁵ olduğunu savunmuştur.⁸¹⁶ 20 Ocak 1921’de Yunan resmi kaynaklarından yapılan bir başka açıklamada “*Ocak taarruzunun maksadı Kemalilerin mevziini ve vaziyetini anlamaktı. Yunan Ordusu bunu ifa etmiştir*” denilmiş ve I. İnönü Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nun “başarılı” olduğu ilan edilmiştir.⁸¹⁷ Yunan Kralı Konstantin Yunan Ordularını “büyük muzafferiyetten dolayı tebrik etmek üzere” cepheye gitmiştir.⁸¹⁸ O günlerde Yunan Ordusu tarafından yayımlanan bir başka resmi tebliğde ise “Yunan Ordusu’nun mağlup olmadığı, kendisine verilen emir gereği harekâtı harfiyen icra ettiği ve maksadın tamamıyla hâsıl olduğu,⁸¹⁹ Mustafa Kemal kuvvetlerinin mağluben ricat ettiği” iddia edilmiştir.⁸²⁰

Yunan Genelkurmayı’na göre I. İnönü Muharebesi ile neticelenen Ocak taarruzu kesin sonuç almak üzere planlanan bir taarruz değil; sınırlı amaç güden Türk kuvvetlerinin yerini ve miktarını tespit etmek amaçlı planlanan bir keşif taarruzudur. Yunan birlikleri yenildiği için değil, kendilerine verilen keşif görevini yerine getir-

mişlerdir. Bundaki amaç içerde Türk halkının maneviyatını ve dışarıda da Kemalist Ordu’nun itilaf Devletleri karşısındaki prestijini arttırmaktır. Savaş alanında yenildikleri halde, hem dışarıda, hem de gerek siyasi, gerekse askeri olarak içeride prestijlerini arttırdıkları tartışmasız gerçek bir olgudur.” denilmiştir. Erdem, **a.g.t.**, s.306.

⁸¹⁴ **İkdam**, 13 Ocak 1921.

⁸¹⁵ Keşif taarruzu; “*düşman kuvvetlerini meydana çıkarmak, düşmanın çekilip çekilmediğini anlamak için yapılan sınırlı hedefli taarruz’dur.* Hilmi Soyalan, **Askeri Terimler Sözlüğü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., İstanbul, 1971, s.119; **İkdam**, 17 Ocak 1921; **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921.

⁸¹⁶ Yunan Genelkurmayı’nın 18 Ocak 1921 tarihli General Papulas tarafından kaleme alınan resmi tebliğinde bu durum şöyle ifade edilmiştir: “*Kıtaatımız aldıkları emre tevfikân, düşmanı yalnız İnönü’ne kadar takip ettiler. Malzeme aldıktan ve geri nakliyatı temin ettikten sonra düşman tarafından taciz edilmeksizin, normal yürüyüş ile İzmir Kolordusu’nun mıntkasına avdet ettiler*”. Bujak, **a.g.e.**, s.200.

⁸¹⁷ **Alemdar**, 18 Ocak 1921; **İkdam**, 20 Ocak 1921; Papulas 12 Ocak 1921’de Bursa’dan yayımladığı resmi tebliğde “*Yunan Ordusu’nun başarılı ile neticelenen harekâtından sonra evvelki mevzilerine şân ve şerefle döndüklerini*” söylemiştir. **Peyam-ı Sabah**, 18 Ocak 1921; Yunan Başvekili Rallis de I. İnönü Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nun “muvaffak” olduğunu söylemiştir. **Peyam-ı Sabah**, 25 Ocak 1921.

⁸¹⁸ **Alemdar**, 20 Ocak 1921.

⁸¹⁹ Yunan Komutanlığı’nın bu savunması İstanbul basını tarafından da gerçekçi bulunmamıştır. İkdam’da yer alan habere göre, Yunanların geri çekilmesinin nedeni, iddia ettikleri gibi “maksadın elde edilmesinden” değil, maruz kaldıkları mukavemetten dolayı olmuştur. **İkdam**, 14 Ocak 1921.

⁸²⁰ **Alemdar**, 21 Ocak 1921.

dikleri için üstlerine dönmüşlerdir. Bu nedenle bu taarruzda Türk Genelkurmayı'nın kabul ettiği gibi Yunan tarafının mağlubiyeti veya başarısızlık durumu yoktur.

İngiliz belgelerinde de bu harekâtın “keşif taarruzu” olduğu kabul edilen yazışmalar mevcuttur.⁸²¹ Bunun yanı sıra bazı Yunan kaynaklarında I. İnönü Muharebesi “sınırlı harekât” olarak da tanımlanmıştır.⁸²²

Türk Genelkurmayı ise Yunan iddialarını reddetmiş, I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun yenildiğini savunmuştur. Mustafa Kemal Paşa, The New York Times gazetesine “Türk başarısının nedenleri” üzerine bir mülakat vererek İnönü'de Yunan Ordusu'nun yenildiğini vurgulamıştır.⁸²³ Bu beyanati ile yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, İnönü'de kazanılan başarıyı iç ve dış kamuoyuna duyurmak ve Yunan “yalanlarını” ortaya çıkarmak adına 24 Ocak 1921'de Anadolu Ajansı'nda bir bülten yayınlamış, Yunan Ordusu'nun I. İnönü Muharebesi hakkındaki “keşif taarruzu” söyleminin gerçeği yansıtmadığı, bu söylemler ile “büyük İnönü Savaşı'nda Yunan birliklerinin uğradığı yenilginin önemini azaltılmaya çalışıldığı” kamuoyuna anlatılmıştır.⁸²⁴

⁸²¹ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s.25.

⁸²² Smith, **Yunan düşü**, s.290.

⁸²³ Osman Ulagay, **Amerikan Basını'nda Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1974, s. 119.

⁸²⁴ 24 Ocak 1921 tarih ve 48 numaralı Anadolu Ajansı bülteninde: *“İstanbul'dan ve iç bölgelerden bize gelen haberlere göre, kahraman Batı ordumuzun Yunanlılara karşı kazandığı zafer, başkentte olduğu kadar, taşrada da, Türk ve Müslüman halk arasında görülmemiş bir sevinç, Hristiyanlar ve Müttefikler çevresinde ise üzüntü yaratmıştır. Anadolu Ajansı şunu belirtir ki, Yunan karargâhı yayınladığı gecikmiş bildiri ile gerçek bir hücumun söz konusu olmadığını, sadece keşif harekâtı yapıldığını öne sürerek büyük İnönü Savaşı'nda Yunan birliklerinin uğradığı yenilginin önemini azaltmaya çalışmaktadır. Ayrıca kayıplarının ciddi olmadığını iddia etmektedir. Şunu hatırlatmalıyız ki, Yunan birlikleri Eskişehir önünde 36 saat çarpışmak zorunda kalmışlar, büyük kayıplara uğramışlar ve kaçmışlardır. Savaş alanında 12 saat daha kalsalardı toptan yok edileceklerdi. Ayrıca belirtmek gerekir ki, milliyetçi ordunun Genelkurmayı, önceden hazırlanmış bir plan gereğince, son darbeyi vurmak için düşman birliklerinin Eskişehir önüne kadar ilerlemelerine göz yummuştur. Yunanlıların yenilgisi, İstanbul'a götürmek zorunda kaldıkları çok sayıda yaralıdan bellidir. Bu da Yunan Genelkurmayı'nın gecikmiş bildirisinin ne kadar yalan olduğunu ortaya koymaktadır. Yunanlılar önlerinde düzensiz güçler bulunduğunu ve bunların kolayca Eskişehir önünde yok edilebileceğini sanmışlar ve böylece bir askeri geziye çıkmışlardır. Yunanlılar ile Türkleri ezmeyi amaç edilen İngilizler, bizim morali yüksek, iyi düzenli, kahraman ve genç ordumuzun önünde şaşkınlığa düşmüşlerdir. Yaşama hakkını ve varlığını korumak için silaha sarılan Türk ulusunu ve vatani boyunduruktan kurtarmak görevini yüklenmiş olan TBMM Hükümeti, sarsılmaz gücünü bu son zaferle bir defa daha ispatlamış ve şanını yüceltmıştır. TBMM Hükümeti, dünya haritasından Türkiye adını silmek isteyen saldırgan düşmanlara karşı şunu haykırmaktadır; yedi yüzyıla yakın kahramanlıkla dolu şanlı bir tarihe sahip ve ölmek istemeyen bir ulus yok edilemez. Anadolu Ajansı ayrıca şunu belirtmek ister ki, vatana ihanet eden, suç işleyen ve düşmanlarımız Yunanlıların saflarına katılmak alçaklığını gösteren ünlü kışkırtıcı Ethem, kardeşleri Reşit ve Tefik, ayrıca onların yolunda olanlar, kuvvetlerimiz tarafından izlenmiştir. Bu kışkırtıcılardan birçoğu öldürülmüş, hapsedilmiş ya da birliklerimize teslim olmuşlardır. Kısacası bu hainler son olarak Sındırgı, Akhisar ve Marmaracık yönünde yok edilmişler ya da dağıtılmışlardır.*

Mustafa Kemal Paşa, basın yolu ile Yunanistan'ın I. İnönü Muharebesi'ndeki başarısızlığını örtme çabalarına yine basını kullanarak cevap vermiş ve elde edilen başarıyı Anadolu dışında da gündemde tutmaya çalışmıştır. Yunan Genelkurmayı'nın resmi tebliğine ve ifşaatına dayanarak İngiltere ve Yunan basınının I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen başarıyı küçümseyen propagandalarına karşılık zafer haberlerinin yapılmasının istemiştir. İcra Vekilleri Heyeti Reisi sıfatıyla 10 Şubat 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye Vekâleti'ne yazılan emirde İstanbul Türk matbuatının İnönü'de kazanılan zafere ilişkin haberleri sürekli yapmasına rağmen İngiliz ve Yunan yayın organlarının İnönü zaferini daima tekzip eden yayınlar yapması nedeniyle halkı uyarmak, zaferin üstünün örtülmesine engel olmak için Anadolu'daki gazetelerden İzmir, Beyrut, İskenderiye gibi merkezlere sürekli bilgi gönderilmesi istenmiş, bu merkezlere gazeteleri ulaştırmak üzere Anadolu Havalisi Komutanlığı İstihbarat şubesine yeterli miktarda gazete gönderilmesi emredilmiştir.⁸²⁵

Yunanistan'da I. İnönü Muharebesi hakkındaki tartışmalar milli mücadele sona erdikten sonrada devam etmiş, harekâtı yürüten komutanlar arasındaki tartışmalar 1930'ların başında suçlamalara dönüşmüştür.⁸²⁶ Bu harekâta görev alan komutanlar başta Sariyanis olmak üzere, "Yunan Ordusu savaşı kazanmak üzereyken neden çekildiklerini" yazdıkları mektuplar ile basına anlatmaya çalışmış, bu harekâta Yunan Ordusu'nun kesin sonuç almak üzere orda bulunmadığını, keşif taarruzu yapan ordunun vazifesini yaptığı için geri çekilme emrinin verildiğini izah etmeye çalışmıştır.

Türk Genelkurmayı ise I. İnönü Muharebesi'ni, hem muharebe sırasında hem de daha sonra, Türk Ordusu'nun kesin bir galibiyeti olarak değerlendirmiş, Yunan kuvvetlerinin çekilmesini bir "ricat"⁸²⁷ olarak tanımlamıştır.⁸²⁸ Bununla birlikte I. İnönü Muharebesi'nin baş aktörlerinden Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, "I. İnönü Muharebesi'nin askeri bakımdan mütevazı ölçüde bir muharebe olduğunu" söylemiş,⁸²⁹ "iki üç gün muharebe ettik. Düşman çekildi" sözleri ile bu muharebeyi değer-

Bu başarı da kahraman birliklerimizin İnönü'deki zaferini tamamlamaktadır." denilerek I. İnönü savaşı hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Duru, **a.g.e.**, s. 111-113.

⁸²⁵ **B.C.A.30.10.0/86.566.2-1.**

⁸²⁶ Midilli, **a.g.e.**, s.14-20.

⁸²⁷ Ricat; *geri dönme, gerileme, çekilme, kaçma*, anlamında kullanılan bir kelimedir. Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lügat**, 23. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara, 2006, s. 892.

⁸²⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:696; Gömlek No:7;Belge No:7AH.

⁸²⁹ İnönü, **Hatıralar**, s. 233.

lendirmiştir.⁸³⁰ Mustafa Kemal Paşa ise 1 Mart 1921 tarihinde TBMM’de yaptığı bir konuşmada “*İnönü Muharebesi’nin (I.), maddi netayici mü’essif olmakla beraber milletin daha kuvvetli bir iman-ı sadakat ile teçhize medar olduğu cihetle faideli ad-dolunmalıdır*” yorumunu yapmış⁸³¹ Nutuk’ta ise I. İnönü Muharebesi’nden “I. İnönü zaferi” olarak bahsetmiştir.⁸³²

⁸³⁰ İnönü, **İstiklal Savaşı ve Lozan**, s. 22.

⁸³¹ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 3.

⁸³² Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 547.

II. BÖLÜM

İKİ MUHAREBE ARASINDAKİ DÖNEMDE MEYDANA GELEN GELİŞ- MELER

II.1. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Türkiye'deki Gelişmeler

I. İnönü Muharebesi ile II. İnönü Muharebesi arasında geçen yaklaşık 2,5 aylık sürede askeri, siyasi ve diplomatik birçok önemli gelişme meydana gelmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü, Londra Konferansı'nın toplanması, İstiklal Marşı'nın kabulü, Sovyet Rusya ile dostluk antlaşmasının yapılması gibi önemli gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Bu dönem aynı zamanda Türk Ordusu açısından yeni bir savaşa hazırlık ve teşkilatlanma dönemi olmuştur.

II.1.1. Askeri Gelişmeler

Yunan kuvvetlerinin 17 Ocak'ta geri çekilmesini tamamlamasının ardından Batı Cephesi Bursa hattında yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bu aşamada Yunan birlikleri küçük çaplı saldırılarla Türk kuvvetlerini yıpratmak gibi bir yol takip etmeye başlamıştır. Belgelerde “küçük çaplı askeri vakalar” olarak ifade edilen bu saldırılar, II. İnönü Muharebesi'nin başlangıcına kadar devam etmiştir. Türk kuvvetleri ise bu süre zarfında keşif faaliyetleri ve istihbarat çalışmalarına oldukça önem vermiştir.

Yunan kuvvetleri, 18 Ocak 1921 sabahı, bir tabur piyade ile Duma doğusuna ve ayrıca bir bölük süvari ile Duma-Karagöl güneyindeki tepeye kadar ilerlemiş fakat bir netice alamadan geri dönmüştür.⁸³³ Akşamında ise Yenişehir bölgesinde bulunan Yunan kuvvetleri bir takım süvari ve bir miktar piyadesiyle Tabutdere'yi geçerek Kabaçınar istikametine ilerlemek istemişse de bir Türk süvari bölüğü tarafından geriye püskürtülmüştür.⁸³⁴ Bu çarpışmada Yunan kuvvetlerinde iki batarya top bulunduğu anlaşılmıştır.⁸³⁵ Öte yandan Türk süvari gurupları Dumaköy'de Yunan kuvvetlerine 800 metre kadar yaklaşmış, Yunanlarla piyade muharebesi yapılmış ve top

⁸³³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:43;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:849 Gömlek No:41;Belge No:1.

⁸³⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:849 Gömlek No:41;Belge No:41AA.

⁸³⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:45;Belge No:1.

ateşi ile temas sağlanmıştır.⁸³⁶ Bu sırada İsmet Bey, 18 Ocak 1921’de İnönü kasabasından ayrılarak durum değerlendirmesi yapmak üzere Eskişehir’e hareket etmiştir.⁸³⁷

19 Ocak’ta Türk süvarilerinin keşif ve ara tarama faaliyetleri devam etmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, 19 Ocak 1921’de Genelkurmay Başkanlığı’na gönderdiği sabah raporunda yapılan keşif faaliyetleri neticesinde İznik gölü güneyinde Yunan kuvvetinin olduğunun anlaşıldığını bildirmiştir.⁸³⁸ Uşak mıntikasında da Uşak’ın doğusunda Küldüpler-Burgaz-Tabaklar hattında Yunan kuvvetlerinin olduğu tespit edilmiştir.⁸³⁹ Bu gün Bursa Cephesi’nde önemli bir gelişme olmamıştır.⁸⁴⁰

Batı Cephesi’nde 20 Ocak 1921 sabahı sükûnetle geçmiştir.⁸⁴¹ Ancak bu gün akşam 20.20 sıralarında⁸⁴² bir Yunan uçağı İnegöl’e tesirsiz bir bomba atmıştır.⁸⁴³ Cephenin Uşak mıntikasında sükûnet devam ederken Sarayköy mıntikasında ise Türk ileri karakol kuvveti ile Yunan keşif kuvvetleri arasında piyade çatışması olmuştur. Sakarya mıntikasında ise Yunan kuvvetlerine yapılan taarruz neticesinde Türk müfrezesi Hocaköy sırtlarına çekilmek zorunda kalmış, çatışmada Türk tarafı 32 şehit ve 20 yaralı vermiştir.⁸⁴⁴

21-22 Ocak günleri Batı Cephesi’nde ufak tefek askeri hareketlerle geçmiştir. Batı Cephesi Yenişehir mıntikasında Yunan kuvvetleri Barçın’de bulunan bir takım süvari bir miktar piyadesiyle ilerlemek istemiş ise de Türk süvarileri tarafından geri atılmıştır. Bu küçük çarpışmalarda Yunan kuvvetlerinin İznik gölü güneyinde önemli miktarda kuvveti olduğu anlaşılmıştır.⁸⁴⁵ Öte yandan bu gün birkaç İngiliz ve Yunan torpidosu Karamürsel’i tahrip edici atış yaparak geri dönmüştür.⁸⁴⁶ Batı Cephesi Bursa mıntikası, Güney Cephesi, Gediz ve Uşak mıntikaları ile 1. Tümen mıntikasında

⁸³⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:47;Belge No:1.

⁸³⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:44;Belge No:1.

⁸³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:48;Belge No:1.

⁸³⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:49;Belge No:1.

⁸⁴⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:48;Belge No:48AA.

⁸⁴¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:51;Belge No: 51AA.

⁸⁴² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:849 Gömlek No:58;Belge No:1.

⁸⁴³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:51;Belge No:1.

⁸⁴⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:52;Belge No:1.

⁸⁴⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:55;Belge No:1.

⁸⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:59;Belge No:1.

gün sükûnetle geçmiştir.⁸⁴⁷ Menderes mıntıkasında ise Yunan karargâhı Afyon ve civarındaki köylerde bulunan kuvvetlerini Ulubey'e toplamıştır.⁸⁴⁸

21-22 Ocak tarihlerinde Ethem kuvvetlerini takip harekâtı da devam etmiştir. 22 Ocak'ta Güney Cephesi Komutanı'nın süvari grupları ile Gördes batısında Kaya-cık, Karaağaç genel istikametinde sürdürdüğü takip harekâtı neticesinde bu kesimde bulunan asiler Sındırgı, Akhisar, Marmara istikametlerinde Yunan işgali altındaki araziye geçerek Yunanlara sığınmıştır. Çerkez Ethem ise bir süre Sındırgı bölgesin-deki dağlarda dolaştıktan sonra Eskimanyas Köyü'ne gelerek burada kalmış ve sonra bu köyün yanındaki Yörük Köyü'nde Yunanlara sığınmıştır.⁸⁴⁹ Böylece Çerkez Et-hem isyanı son bulmuştur.

22-26 Ocak 1921 tarihleri arasında hem Batı Cephesi'nde hem de Güney Cephesi'nde "şayan-ı arz bir vukuat" olmamış, bu süre tarafların küçük çaplı keşif ve cephe faaliyetleri ile geçmiştir. Fakat Batı Cephesi istihbarat şubesinin 26 Ocak 1921'de 24. Tümen Komutanlığı'na gönderdiği rapor cephede sükûnetle geçen gün-lerin barışın habercisi olmadığını ortaya koymuştur. Nitekim 26 Ocak 1921 tarihli istihbarat raporunda Antalya istihbarat şubesinden alınan malumata göre Yunanistan'da umumi seferberlik ilan edildiği bildirilmiştir.⁸⁵⁰

Yunanistan'da umumi seferberlik ilan edildiğine dair istihbarat, Türk kuvvet-lerini tekrar teyakkuz haline geçirmiş ve cephe hattında heyecana yol açmıştır. Yu-nanistan'da umumi seferberlik ilanını takip eden günlerde Batı ve Güney Cephe hat-tında Türk ve Yunan kuvvetleri arasında yer yer çarpışmalar ve sürtüşmeler artmıştır. Umumi seferberlik sonrası Türk ve Yunan kuvvetleri arasında ilk ciddi temas 1 Şu-bat 1921'de sağlanmıştır. Türk kuvvetleri, 1 Şubat 1921'de Kocaeli mıntıkasında bulunan Yunan mevzilerine 50 kadar topçu ateşi ile saldırmıştır. Öte yandan Yunan Ordusu hakkında bilgi toplamak üzere keşfe çıkarılan Türk keşif kolları ile Yunan keşif kolları arasında bir çatışma çıkmış, Türk birlikleri Yunan kuvvetlerini tard et-miştir.⁸⁵¹ Güney Cephesinde ise Yunan kuvvetleri bu gün iki keşif uçağı kaldırarak keşif faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.⁸⁵²

⁸⁴⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:12;Belge No:1.

⁸⁴⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:56;Belge No:1.

⁸⁴⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 142; **Peyam-ı Sabah**, 28 Ocak 1921.

⁸⁵⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:993 Gömlek No:101;Belge No:1.

⁸⁵¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1159 Gömlek No:1;Belge No:1.

⁸⁵² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1159 Gömlek No:1;Belge No:1AA.

Batı Cephesi Bursa mıntıkasında 3 Şubat sabahı sükûnetle geçmiştir.⁸⁵³ Akşamında ise cephede önemli bir olay yaşanmamıştır.⁸⁵⁴

4 Şubat'ta Batı Cephesi Bursa kesiminde, saat 13.00'de bir Yunan uçağı Bursa ve İnegöl'e istikametinden gelerek Yenişehir üzerinde bir müddet uçtuktan sonra Bilecik ve Pazaryeri üzerinden geri dönmüştür.⁸⁵⁵ 4 Şubat gecesi ise sükûnetle geçmiştir.⁸⁵⁶ Bu gün Güney Cephesi'nde de önemli bir hareket olmamış, sükûnet devam etmiştir.⁸⁵⁷

İsmet Paşa'nın 5 Şubat 1921 tarihinde Bilecik'ten Milli Savunma Bakanlığı'na gönderdiği durum raporuna göre 5 Şubat'ta da cephede her hangi bir olay olmamış,⁸⁵⁸ sükûnet hali 11 Şubat'a kadar devam etmiştir.⁸⁵⁹

12 Şubat 1921'de hem Batı Cephesi'nde hem de Güney Cephesi'nde Yunan kuvvetleri ile sıcak temas sağlanmış yer yer çarpışmalar yaşanmıştır. Batı Cephesi Bursa mıntıkasında Yenişehir'in batısında sekiz atlıdan mürekkep Yunan keşif koluna Türk askeri tarafından ateş açılmış, bu ateşe Yunan kuvvetleri piyade ve topçu atışı ile karşılık vermiştir. Öte yandan Güney Cephesi'nde Menderes'in batısındaki Sarayköy mıntıkasında Çubuklu'nun sağ tarafında Türk ve Yunan kuvvetleri arasında meydana gelen çarpışmada Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerini mağlup etmiştir. Bu çarpışmada 6 Türk askeri esir düşmüştür.⁸⁶⁰ Kocaeli mıntıkası ile 2. Kolordu cephesinde ise Yunan kuvvetleri ile herhangi bir temas olmamış gün sükûnetle geçmiştir.⁸⁶¹

Yunan kuvvetlerinin Bursa ve Gemlik hattındaki askeri faaliyetleri, Türk istihbaratının elde ettiği bilgiler, Batı Cephesi'nde yakın bir zamanda yeni bir taarruz olabileceği ihtimalini güçlendirdiğinden Türk Genelkurmayı, bu süre içinde daha fazla istihbarat elde etmek için Gediz'den Uşak istikametine birçok keşif kolu göndermiştir. Faaliyetlerine devam eden keşif kollarından 13 Şubat 1921'de alınan raporda; "Uşak'ın doğusundaki düşmanın eski vaziyetini muhafaza etmekte olduğu"

⁸⁵³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:101;Belge No:1.

⁸⁵⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:101;Belge No:101AA.

⁸⁵⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:105;Belge No:105A.

⁸⁵⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:105;Belge No:1.

⁸⁵⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:105;Belge No:105AB.

⁸⁵⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:109;Belge No:1.

⁸⁵⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:129;Belge No:129A.

⁸⁶⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:133Belge No:133A.

⁸⁶¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:132Belge No:1.

bununla birlikte Yunan kuvvetlerinin Alaşehir istikametinde sevkiyat yaptığının anlaşıldığı” bildirilmiştir.⁸⁶² Keşif sırasında Türk kuvvetleri, Yunan kuvvetlerinin topçu ateşine maruz kalmış, Tabaklar sırtlarındaki siperlerde bulunan Yunan piyadeleri Türklere ateş açmıştır. Narlık istikametinde ilerleyen Türk süvari kolu Narlık tepelerini işgal etmiş ve bu istikamette Yunan askerine rastlamamıştır. Keşif faaliyetleri sırasında cereyan eden çarpışmalarda Yunan kuvvetlerinin cebel ve sahra toplarından başka iki ağır topuda ateşe iştirak etmiştir. Yunanla temasın muhafaza edilmesi için Banaz ve İslamköy’de bir süvari taburu ile iki süvari bölüğü bırakılmış ve 4. Piyade bölüğü geriye dönmüştür.⁸⁶³

Yunan Ordusu’ndaki hareketliliği değerlendiren Türk Genelkurmayı, 13 Şubat 1921’de kıtalara verdiği emirle; 1. Piyade ve 3. Süvari Tümenlerinin daha uyanık olmalarını, 4. Alay’ın ikinci bir emre kadar Bilecik’te 1. Tümen Komutanı’nın emrinde kalmasını ve bir Yunan taarruzunda harekâtın koordinesi için 3. Süvari Tümeni’nin 1. Tümen komutanından emir almasını istemiş; 174. Alay’ın ise 61. Tümen’e katılmasını emretmiştir.⁸⁶⁴

14 Şubat’ta Yunan hava kuvvetleri tarafından icra edilen hava harekâtında 5 Yunan uçağı tarafından Gemlik’e otuz kadar bomba atılmış, bu saldırılarda iki sivil şehit olmuş, on kişi de yaralanmıştır.⁸⁶⁵

Şubat ayının sonlarına doğru cephelerde Türk ve Yunan kuvvetleri arasında yer yer küçük çaplı çarpışmalar yaşanmaya devam etmiştir. 23 Şubat 1921’de Batı Cephesi İnegöl mıntikasında Babasultan’dan Kadumi tepesine ilerleyen bir Yunan süvari keşif kolu Türk kuvvetlerinin ateşi ile durdurulmuştur.⁸⁶⁶

23 Şubat- 3 Mart tarihleri arasında cephelerde önemli bir olay yaşanmamıştır. 3 Mart 1921 sabahı da Batı Cephesi’nde sükûnetle geçirilmiştir.⁸⁶⁷ Sabah saatlerinde cephede güzel olan hava koşulları akşama doğru saat 19.00’da yerini sisli bir havaya bırakmış,⁸⁶⁸ cephede sükûnet gün boyunca devam etmiştir.⁸⁶⁹

⁸⁶² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:133Belge No:133.

⁸⁶³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:133Belge No:133A.

⁸⁶⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 278.

⁸⁶⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:740 Gömlek No:140Belge No:140AA.

⁸⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:800 Gömlek No:207Belge No:1

⁸⁶⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:92Belge No:1.

⁸⁶⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:92Belge No:92AA.

⁸⁶⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:92Belge No:92AB.

4 Mart 1921’de İzmit kesiminde keşif faaliyetlerinden başka bütün cephede önemli bir olay olmamıştır.⁸⁷⁰ Bursa, Ballıkaya’da ise bir bölük kadar Yunan piyadesi bir köye gelmiş ancak daha sonra geri dönmüştür.⁸⁷¹

5 Mart 1921 sabahı Batı Cephesi’nde sükûnet hali devam etmiş, “şayan-ı iş’ar bir vukuat” yaşanmamıştır.⁸⁷² Akşama kadar cephe hattında Yunan kuvvetlerinin bir hareketi görülmemiştir.⁸⁷³

6 Mart 1921’de Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nin cephe komutanlıklarına gönderdiği istihbarat raporunda yakın zamanda bir Yunan taarruzunun beklendiğine dair güçlü emareler olduğunun ifade edilmesi cephede küçük çaplı heyecan yaratmıştır.⁸⁷⁴

7 Mart 1921’de Yunanlar, İnegöl’ün batısındaki Babasultan’a takviyeli bir piyade bölüğü ile keşif taarruzu yaparak cephede son iki gündür devam eden sükûneti bozmuşlardır. Yunan piyadesi tarafından yapılan keşif taarruzu 27. Süvari Alay’ı emniyet birlikleri tarafından geri atılmıştır. Cephenin Yenişehir kesiminde ise; 7 Mart 1921 öğleden sonra Yunanlar takviyeli bir tabur ile Yoğurtdere üzerinden şoseyi takip ederek Toprakocak’a ilerlemiş ve bu sırtlarda bulunan süvari bölüğü ile üç saat süren muharebeden sonra geri çekilmiştir.⁸⁷⁵

8 Mart 1921’de Yunan kuvvetleri, bir taburdan çok kuvvetle Toprakocak istikametinde bir taarruz daha yapmışlarsa da bu taarruz Türk süvari bölüğü tarafından püskürtülmüştür. Geri çekilme sırasında Yunan kuvvetleri Kabaçınar Köyü’nü yakmıştır.⁸⁷⁶

9 Mart 1921 günü Batı Cephesi’nde birkaç küçük hareket dışında sakin geçmiştir. Bu gün, Sandıklı bölgesinde Türk askerine hafif topçu ateşi açılmış ve bu saldırıda bir Türk neferi dizinden yaralanmıştır. Ayrıca bu gün öğleden önce bir Yunan uçağı Manisa istikametinde Sandıklı üzerinde bir süre keşif uçuşu yaptıktan sonra geri dönmüştür.⁸⁷⁷

9-17 Mart tarihlerinde cephelerde kayda değer bir hadise olmamıştır. 18 Mart 1921’de Batı Cephesi Yenişehir kısmında takviyeli bir piyade Yunan taburu Fethi-

⁸⁷⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.282.

⁸⁷¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:97Belge No:1.

⁸⁷² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:99Belge No:1.

⁸⁷³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:936 Gömlek No:99Belge No:99AA.

⁸⁷⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:567 Gömlek No:72Belge No:1.

⁸⁷⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 283.

⁸⁷⁶ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 283.

⁸⁷⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:832 Gömlek No:145Belge No:1.

ye'nin doğu sırtlarına ilerlemişse de burada bulunan 5. Süvari Alayı'nın ileri karakol bölüğü tarafından ateşle karşılanarak geri atılmıştır.⁸⁷⁸ Bu gün ayrıca sabah saat 10.00'dan evvel 400 Piyade, 4 ağır ve 6 hafif tüfekten ibaret bir Yunan kıtası Kanlıca istikametinden saldırıya geçmiştir.⁸⁷⁹

19 Mart 1921 sabahı Batı Cephesi'nde Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerine ani bir baskın yapmıştır.⁸⁸⁰ Öğleden sonra saat 15.00'te ise Kabaçınar istikametindeki Yunan kuvvetleri Türk kuvvetlerine ani bir baskın gerçekleştirmiştir. Bu baskın 1. Tümen'e mensup 5. Alay'ın iki taburu ile karşılanmış ve püskürtülmüştür.⁸⁸¹

21 Mart 1921'de Mustafa Kemal Paşa, yanında Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa ve 20 kişilik heyet olduğu halde Eskişehir'e hareket ederek cepheyi gezmiş ve son durum hakkında bilgi almıştır.⁸⁸²

I. İnönü Muharebesi'nin bitiminden II. İnönü Muharebesi'nin başladığı 23 Mart tarihine kadar Batı ve Güney Cephelerinde Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki askeri gelişmeler böyle olmuştur. Türk Ordusu bir yandan cephelerdeki küçük saldırılara karşı koyarken bir yandan da beklenen büyük taarruz için hazırlıklarını sürdürmüştür. İki muharebe arasındaki bu süre Türk Ordusu açısından eksikliklerin giderilmesi ve hazırlıkların yapılması açısından çok verimli geçmiştir.

II.1.2. 1921 Teşkilat- ı Esasiye Kanununun Kabul Edilmesi

İki muharebe arasındaki dönemde yaşanan önemli gelişmelerden biri de TBMM tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesidir. Bu gelişme, TBMM Hükümeti'nin meşru ve yeni bir anayasa yapma yolunda attığı en önemli adım olmuştur.

23 Nisan 1920'de Ankara'da milletin iradesi ile seçilmiş ve doğrudan "millet egemenliğine" dayanan bir meclis hükümeti kurulmuştu. TBMM, yürütme gücünü elinde bulunduracak Bakanlar Kurulu'nu 2 Mayıs 1920 tarihli kanun ile belirlemişti. Buna göre Genelkurmay işlerini de yürütmek üzere 11 kişiden oluşan İcra vekilleri Heyeti meydana getirilmişti.⁸⁸³ Bu sitemde "kuvvetler birliği" ilkesi benimsenmiş,

⁸⁷⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 283.

⁸⁷⁹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:948 Gömlek No:83Belge No:1.

⁸⁸⁰ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:948 Gömlek No:83Belge No:1.

⁸⁸¹ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:948 Gömlek No:83Belge No:83AA.

⁸⁸² **İkdam**, 27 Mart 1921.

⁸⁸³ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 439.

Büyük Millet Meclisi sadece yasama yetkisinin değil, yürütme yetkisinin de sahibi sayılmıştı.⁸⁸⁴

İcra Vekilleri Heyeti seçildikten sonra sıra geçici bir anayasa yapılmasına gelmiş; bu amaca yönelik olarak çalışmalara başlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan'da meclisin çalışması için gerekli olan esasları ortaya koyan bir tahrir vermiş, Meclis ve İcra Vekilleri Heyeti o esaslara uygun olarak ilk günden itibaren çalışmaya başlamıştır. Bir taraftan da teşekkül eden Hukuk-ı Esasiye Encümeni bir kanun lâyihası hazırlamaya koyulmuştur. Dört ay kadar bir müddet sonra, encümen hazırladığı "*Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye*"⁸⁸⁵ başlıklı sekiz kanun maddesini 18 Ağustos 1920 Çarşamba günü⁸⁸⁶ meclise sunmuştur.⁸⁸⁷ Ancak bu tasarı TBMM'nin 22 Ağustos 1920 tarihli toplantısında ilk maddesinden son maddesine kadar meclis tarafından reddedilmiştir.⁸⁸⁸

Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, 13 Eylül 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 31 maddelik bir anayasa tasarısı sunmuştur.⁸⁸⁹ Bu tasarı, Mustafa Kemal Paşa tarafından "Halkçılık Programı" adı altında basılmıştır.⁸⁹⁰ 18 Eylül 1920'de mecliste okunan bu program, siyasi, içtimai, idari, askerî noktai nazarları telhis ve teşkilâtı idariye hakkındaki mukarreratı ihtiva etmiştir.⁸⁹¹ Üç bölümden oluşan Halkçılık Programı'nın amaç ve öğreti bölümünde; TBMM'nin ulusal sınırlar içinde bağımsız yaşamak, hilafet ve saltanat kurumlarını kurtarmak amacıyla oluşturulduğu vurgulandıktan sonra, hükümetin amacının salt halkın özgürlüğünü kurtarmak olmayıp, halkı emperyalizm ve kapitalizmin baskı ve zulmünden kurtararak onu, yönetim ve egemenliğin tek sahibi yapmayı amaçladığı belirtilmiştir. Programın temel maddeler bölümünde ise Yeni Türk Devleti'nin siyasi yapısını belirleyen kuralara yer verilmiştir. Egemenliğin bağımsız koşulsuz ulusa ait olduğu, idare yönteminin halkın yazgısının kendi istemi doğrultusunda çizmeyi amaçlar ilkelere dayandığı,

⁸⁸⁴ Ergun Özbudun, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet'inin Hukuki Niteliği*", **AAMD**, (Mart 1985), C.I, S.2, s. 484.

⁸⁸⁵ Encümen tarafından hazırlanıp Meclise sunulan kanun tasarısı için bkz. **TBMM Z.C.**, Devre I., C.2, s. 316.

⁸⁸⁶ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.2, s. 313.

⁸⁸⁷ Atatürk, **a.g.e.**, C.I, s. 564.

⁸⁸⁸ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.4, s. 429.

⁸⁸⁹ **TBMM Z.C.**, Devre I,C.4, s. 201-203; Ergun Özbudun,**1921 Anayasası**, AAM Yay., Ankara, s. 18.

⁸⁹⁰ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 594.

⁸⁹¹ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.4, s. 201; Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 567.

yasama ve yürütme yetkisinin ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM’de toplanacağı “Türkiye Halk Hükümeti’nin de TBMM tarafından yönetileceği ilkesine oturtulmuştur.⁸⁹²

Halkçılık Programı’nın mecliste okunmasının ardından belgenin niteliği üzerinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Bazı milletvekilleri bu belgenin bir yasa taslağı olduğunu, bu nedenle incelenmek üzere doğrudan Kanun-i Esasi Encümeni’ne gönderilmesi gerektiği savunurken bazı milletvekilleri ise belgenin yasa taslağı olmadığını, hükümetin siyasi programı olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁹³ Bu tartışmalar mecliste bir süre devam etmiş, milletvekilleri fikirlerini söylemiştir. Görüşmelerin sonucunda yapılan oylama ile Halkçılık Programı’nın incelenmek üzere özel bir komisyona gönderilmesine karar verilmiştir.⁸⁹⁴ Program, 25 Eylül 1920’de özel bir komisyona havale edilmiştir.⁸⁹⁵

Başkanlığını İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey⁸⁹⁶ ve raportörlüğünü Burdur Milletvekili İsmail Suphi Bey’in yaptığı özel komisyon, programa ilişkin rapor hazırlayarak TBMM’ye sunmuş ve raporun görüşülmesine 18 Kasım 1920 tarihli birleşimde başlanmıştır.⁸⁹⁷ Taslak metin üzerine tartışmalar iki ay sürmüştür. Uzun uzun yapılan tartışmalardan sonra 20 Ocak 1921’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir.⁸⁹⁸ Kanun, özel komisyonun hazırladığı kimi maddelerin değiştirilmesi ile benimsenmiştir. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu’nun teokratik-monarşik egemenlik anlayışı yıkılmış, onun yerine çağdaş düşüncenin ve çeşitli deneyimlerin yarattığı demokratik muhalefeti geniş halk kitlelerine indirgeyen ulusal egemenlik anlayışı geçirilmiştir. Ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile devletin adı ve yönetim biçimi değiştirilmiştir. Misak-ı Milli sınırlan içinde kalan topraklar “Türkiye” olarak adlandırılmış, bu topraklar üzerinde kurulacak “milli bir devletin” adının da Türkiye Devleti olması öngörülmüştür. Egemenliği bağımsız, koşulsuz ulusa geçiren birinci madde

⁸⁹² İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1997, s. 199.

⁸⁹³ **TBMM Z.C.**, Devre I,C.4, s. 203.

⁸⁹⁴ **TBMM Z.C.**, Devre I,C.4, s. 208.

⁸⁹⁵ **TBMM Z.C.**, Devre I,C.4, s. 322.

⁸⁹⁶ Yunus Nadi Abaloğlu, **Cumhuriyet Yolunda**, (Haz. Sami Karaören), Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yay., Ankara, 1999, s. 15.

⁸⁹⁷ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.5, s. 407.

⁸⁹⁸ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.7, s. 339; Özbudun, **1921 Anayasası**, s. 21.

ile de Türkiye Devleti'nin siyasal yapısının geniş halk tabanına dayalı demokratik bir sistem olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁹

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 13 Eylül 1920'de meclise sunulan ve 18 Eylül'de mecliste okunan "Halkçılık Programı'ndan" çıkmıştır.⁹⁰⁰ I. İnönü Muharebesi'nde Yunan ilerleyişinin durdurulması ve Çerkez Ethem kuvvetlerinin dağıtılması gibi iki askeri başarı anayasanın son biçimini almasında ve kabulünde etkili olmuştur.⁹⁰¹ İsmet Paşa, yıllar sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesinde I. İnönü zaferinin önemli bir etkisi olduğunu "*dikkate değer ki Atatürk'ün biri 24 Nisan 1920, ikincisi 13 Eylül 1920 tarihli projeleri, ilk anayasa şeklini alıncaya kadar I. İnönü Zaferi'nin sonucunu beklemek gerekmişti*" ifadeleri ile dile getirmiştir.⁹⁰² İsmet Paşa, bir başka yerde "*devleti kurmak için, Büyük Millet Meclisi'nin itibarını, nüfuzunu ve hâkimiyetini sağlamak için küçük çapta da olsa böyle bir muharebeyi kazanmaya mecburduk*" demiştir.⁹⁰³ Dolayısıyla hem I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen sonucun etkisi hem de Çerkez Ethem isyanının bastırılması ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mecliste kabul edilmiştir.⁹⁰⁴ Yeni bir anayasanın kabul edilebilmesi için meclisin itibarının sağlanması beklenmiş, bu itibar I. İnönü Muharebesi ile sağlanmış ve 9 aydır sürüncemede olan anayasa çalışmaları böyle bir ortamda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul ile son bulmuştur.

II.1.3. İstiklal Marşı'nın Kabulü

İki muharebe arasındaki dönemde meydana gelen gelişmelerden biri de İstiklal Marşı'nın kabul edilmesidir. Dünya'da Fransız İhtilali'nden bu yana egemen devletler, bağımsızlıklarının bir göstergesi olarak milli marşlar yazdırmaya başlamışlar, bu marşlar zamanla ülkelerin en kıymetli mukaddesleri bayrakları ile bütünleyici bir unsur olarak devletlerin anayasalarında yerlerini almıştır. I. İnönü Muharebesi'nden sonra Anadolu'da da kıt imkânlarla verilen istiklal mücadelesinin anlamını belirte-

⁸⁹⁹ Güneş, **a.g.e.**, s. 202.

⁹⁰⁰ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 567,594.

⁹⁰¹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY, İstanbul, 2009, s. 248-252.

⁹⁰² Hamza Eroğlu, "*Mili Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız*", **AAMD**, (Kasım 1984), S.1, s. 146.

⁹⁰³ İnönü, **Hatıralar**, s. 234.

⁹⁰⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, "*Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri*" **Bellekten**, (Ekim 1960), S.96, s. 660.

cek, yeni bir devletin bağımsızlığının sembolü olacak milli bir marşa ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.

İstiklal Marşı'nın doğuş süreci İrşat heyetlerinin Anadolu'da yaptığı gezilerde edindikleri izlenimleri Genelkurmay Başkanlığı'na iletilmesi ile başlamıştır. TBMM'nin açıldığı ilk günlerde İstiklal Harbi'nin amaç ve gayelerinin halka anlatılması ve Türk halkını milli bir kimlik etrafında birleştirmek maksadıyla 27 Nisan 1920'de kurulan irşat heyetleri,⁹⁰⁵ gezileri sırasında edindikleri izlenimler doğrultusunda Genelkurmay Başkanı İsmet Bey'e halkın ve askerlerin maneviyatını güçlendirecek bir milli marşın olması gerektiğini iletmişlerdir. Bu suretle mesele ilk defa resmî olarak gündeme gelmiştir. Ardından mesele İcra Vekilleri Heyeti'nde ele alınmış ve gereği yapılmak üzere Maarif Vekâlet'ine havale edilmiştir.⁹⁰⁶

Maarif Vekâleti, milli bir marş yazılması için yarışma tertip etmiş,⁹⁰⁷ birinciye 500 lira ücret verilmesini kararlaştırmıştır.⁹⁰⁸ Yarışması kapsamında kısa sürede onlarca şiir yazılarak vekâlete gönderilmiş ancak gönderilen şiirler arasından uygun bir şiir çıkmamıştır.⁹⁰⁹

Bunun üzerine dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Balıkesir Milletvekili Hasan Basri Çantay aracılığı ile⁹¹⁰ Mehmet Akif'ten özel olarak bir şiir yazmasını istemiştir. Akif ise ilk aşamada yarışma kapsamında şiir yazmayı ve işin karşılığında 500 liralık bir ücretin belirlenmesini kendi namına doğru bulmadığını belirterek bu işe sıcak bakmamıştır. Ancak daha sonra yakın arkadaşı Bursa mebusu Hasan Basri Çantay'ın baskılarına dayanamayarak bu teklifi kabul etmiştir.⁹¹¹ Mehmet Akif, kısa bir sürede kâh mecliste kâh Tacettin dergâhında şiirini yazarak vekâlete

⁹⁰⁵ TBMM Kanunlar Mecmuası, C.1, s. 413.

⁹⁰⁶ M. Orhan Okay, "İstiklal Marşı", **DİA**, İstanbul, 2001, C.23, s. 355.

⁹⁰⁷ Maarif Vekâleti tarafından İstiklal Marşı için müsabaka tertip edildiğini duyuran ve Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer ilan metni şöyledir; "*Şairlerimizizin nazar-ı dikkatine: Milletimizin dâhilive harici İstiklali uğruna girişmiş olduğu mücadeleyi ifade ve terennüm için bir İstiklal Marşı, Umur-u Maarif Vekâleti Celilesi'nce müsabakaya vazedilmiştir. İş bu müsabaka, 23 Kanun-i evvel 1336 tarihine kadar olup bir heyet-i edebiye tarafından gönderilen eserler arasından intihap olunacak ve kabul edilen eserin güftesi için beş yüz lira mükâfat verilecektir. Ve yine lâakal beş yüz lira tahsis edilecek olan beste için bilahare ayrıca müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara'da Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâleti'ne yapılacaktır.*" **Milli Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı**, (Haz. Nihan Altınbaş), TBMM Basımevi, Ankara, 2015, s. 9. Bu müsabaka, ayrıca Vekâlet tarafından bir genelge ile bütün okullara duyurulmuştur. M. Ertuğrul Düzdağ, **Mehmed Akif Ersoy**, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, s. 106.

⁹⁰⁸ Okay, *a.g.m.*, s.355.

⁹⁰⁹ Hasan Basri Çantay, **Akifname**, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1966, s. 62.

⁹¹⁰ Çantay, **a.g.e.**, s. 62.

⁹¹¹ Çantay, **a.g.e.**, s. 63.

teslim etmiştir. Bu sırada Maarif Vekâlet’inde, gönderilen şiirler arasından bir değerlendirme yapmak üzere bir heyet oluşturulmuştur. Neticede gönderilen şiirler değerlendirilerek aralarından bir kaçı görüşülmek üzere 1 Mart 1921’de meclise sunulmuştur. Mehmet Akif’in yazmış olduğu şiir Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey tarafından TBMM’de İstiklal Marşı’na aday olarak gösterilmiştir.⁹¹²

Meclisin 1 Mart tarihli oturumunda İstiklal Marşı meselesi görüşülmüş fakat resmi olarak kabul edilmesi başka bir oturuma bırakılmıştır. TBMM’nin 12 Mart 1921 tarihli oturumunda İstiklal Marşı’nın seçilmesi meselesi yeniden ele alınmıştır. Bu toplantıda Mehmet Akif’in şiirinin doğrudan oya sunulması kabul edilmesini teklif edenler olduğu gibi, bu şiir ile birlikte diğer şiirlerin bir komisyona havale edilerek yeniden değerlendirilmesini yahut her bir şiirin ayrı ayrı mecliste oylamaya sunulmasını isteyenlerde olmuştur. Fakat neticede Mehmet Akif’in şiiri, mecliste “ekseriyet-i azime” ile⁹¹³ “İstiklal Marşı” olarak kabul edilmiştir.⁹¹⁴

I. İnönü Muharebesi’nden sonra önce Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun çıkarılması ardından İstiklal Marşı’nın kabulü yeni devletin bağımsızlığının sembolü olarak önemli bir anlam taşımıştır.

II.1.4. İç İsyenlar

İki muharebe arasındaki dönemde Türkiye’de TBMM Hükümeti’ni zor durumda bırakan bazı önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde başlayan Koçgiri ve Pontus isyanları, TBMM Hükümeti’nin ordusunu zor durumda bırakan iki önemli olay olmuştur.

⁹¹² Hamdullah Suphi Bey’in konuşması şöyledir: “Arkadaşlar, hatırlarsınız, Maarif Vekâleti son mücadelemizin ruhunu terennüm edecek bir marş için şairlerimize müracaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tanesi en fazla evsafı hâiz olarak görülmüş ve ayrılmıştır. Yalnız Vekâlet yapmış olduğu tetkikatta fevkalade kuvvetli bir şiir aramak lüzumunu hissettiğim için ben şahsen Mehmet Akif beyefendiye müracaat ettim ve kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Kendileri çok asil bir endişe ile tereddüt gösterdiler. Bilirsiniz ki bu şiirler için bir ikramiye vaat edilmiştir. Hâlbuki bunu kendi isimlerine takrip etmek arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini izhar ettiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lâzım gelen tedabiri alırım ve icap eden ilâmu yaparım dedim. Bu şart ile büyük dini şairimiz bize fevkalâde nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber nazarı tetkikinize arz edeceğiz. İntihap size aittir. Arkadaşlar, reyimi ihsâs ediyorum. Beğenmek, takdir etmek hususunda hâiz-i hürriyetim. İntihabımı yapmışım. Fakat sizin intihabınız benim intihabımı nakzedebilir. Bu, size aittir efendim”. **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 12-13.

⁹¹³ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 86-93.

⁹¹⁴ **TBMM Kanunlar Mecmuası**, C.1, s. 438.

Koçgiri isyanı, tutuculuktan, padişah tarafıslı olmaktan çok ötede politik emellerin gerçekleştirilmesi için planlanmış, memleketi bölmek, bağımsız Kürdistan kurmak, Ermenilerle birleşmek, Türk unsurunu yok etmek, dışarıdan alınan direktiflerle hareket etmek gibi en ağır amaçlara yönelmiş bir isyandır.⁹¹⁵ İsyana evrilen süreçte ilk olarak 1920’li yılların başında, Sivas’ın Koçgiri bölgesinde bazı asayişsizlik olayları görülmeye başlanmıştır. Özellikle Koçgiri aşiretinin merkezi olarak bilinen Zara’ya bağlı Ümraniye’de, 6 Mart 1921’de yaşanan bir takım olaylar, başlangıçta “Ümraniye hadisesi” ya da “Koçgiri hadisesi” olarak adlandırılmıştır.⁹¹⁶ Fakat Mart başında bu “hadiseler” isyana dönüşmüştür. 6 Mart’ta başlayan isyanda asiler, 7 Mart’ta İmranlı’ya saldırmıştır. Burada asilerle isyanı bastırmak üzere buraya sevk edilen 6. Süvari Alayı arasında meydana gelen çarpışmalarda Alay Komutanı Binbaşı Halis ile birlikte Jandarma Teğmeni Müştak ve dört asker şehit olmuş; asiler alayı bütün araç gereçleri ile birlikte ele geçirmişlerdir.⁹¹⁷ Bu olaylardan sonra TBMM Hükümeti tarafından, asayiş tesis etmek ve olayların büyümesini önlemek amacıyla 10 Mart 1921’de Elazığ, Erzincan, Divriği ve Zara’da sıkıyönetim ilan edilmiştir.⁹¹⁸ İsyanı bastırmak üzere 5. Kafkas Tümeni Komutanı Yarbay Cemil Cahit Bey görevlendirilmiş ise de Cemil Bey rahatsızlığını gerekçe göstererek bu görev kabul etmemiştir.⁹¹⁹ Bu durum üzerine isyanı bastırmak üzere Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa memur edilmiştir.⁹²⁰ Acil tedbir olarak ise bölgeye en yakın konumda olan Giresun Alayı Topal Osman Ağa kumandasında hemen bölgeye hareket ettirilmiştir.⁹²¹

11 Mart 1921’de Sivas-Divriği yöresinde yerleşik bulunan Koçgiri aşiretinin bazı ileri gelenleri, TBMM’ye bir telgraf çekerek bölgede imtiyazlı bir il kurulmasını başına da yerli Kürtlerden bir vali atanmasını istemiş; Ankara ise bu talebi reddetmiştir.⁹²² Bu sırada henüz Amasya’da bulunan Merkez Ordusu Komutanı Nurettin Paşa, isyanı bastırmak üzere bölgeye gelmeden önce 14 Mart’ta bir beyanname ya-

⁹¹⁵ Kenan Esengin, **Milli Mücadele’de Ayaklanmalar**, Kamer Yay., İstanbul, 1998, s. 235.

⁹¹⁶ Dilek Kızıldağ Soileau, **Koçgiri İsyanı**, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s.188.

⁹¹⁷ Esengin, **a.g.e.**, s.223.

⁹¹⁸ **B.C.A.30.18.1/2.38.14.**

⁹¹⁹ Hamdi Ertuna, **İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1974, s. 264.

⁹²⁰ Esengin, **a.g.e.**, s.226.

⁹²¹ Teoman Alpaslan, **Topal Osman Ağa**, Kum Saati Yay, İstanbul, 2007, s. 465.

⁹²² Sarihan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 442.

yınlayarak meselenin aslında bir şekavet vakası olduğunu fakat fesat çıkarmak isteyen bazı çevrelerin meseleyi “Kürtlük Meselesi” olarak göstermeye çalıştıklarını ifade etmiş, fesatçıların şiddetle cezalandırılacağını fakat masum halka dokunulmayacağını bildirmiştir.⁹²³ Nurettin Paşa, asilere isyanlarına son vermeleri için nasihat heyetleri gönderdiyse de bir sonuç alamamıştır.

7 Mart’tan 8 Nisan’a kadar bölgede asiler ile ordu kuvvetleri arasında önemli çarpışmalar yaşanmıştır. II. İnönü Muharebesi’nin başladığı 23 Mart’ta, asiler Erzincan’ın güneybatısındaki Türk köylerini basıp yağmalamıştır. 26 Mart’ta ise Koçgirili Alışir, Kürtlerin bağımsızlığının Avrupa devletleri tarafından tanındığını Pülümürlü aşiretlere bildirmiştir.⁹²⁴ Batı Cephesi’nde Yunan taarruzunun devam ettiği sıralarda asiler, 27 Mart 1921’de Suşehri’nin Karacaviran ve Yoncalı köylerini basmış; 28 Mart’ta Divriği kaymakamını esir almıştır. 29 Mart’ta ise Kuruçay köyleri basılarak yağmalanmıştır.⁹²⁵ İki muharebe arasındaki dönemde başlayan ve II. İnönü Muharebesi’nin başladığı günlerde şiddetlenen bu isyan nedeniyle TBMM Hükümeti önemli bir askeri gücünü bu isyanı bastırmak üzere görevlendirmek zorunda kalmış, isyan için sevk edilen askeri birliklerden II. İnönü Muharebesi’nde yararlanılamamıştır.

İki muharebe arasındaki dönemde iç karışıklığın yaşandığı bir başka yer Pontus bölgesi olmuştur.⁹²⁶ Bu bölgedeki Pontus sorunu, 19. yüzyılın ortalarında Yunan bağımsızlık hareketiyle ortaya çıkmıştır. Megali İdea’nın bir uzantısı olarak Karadeniz kıyılarında bu günkü Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun sahil vilayetleri ile içerde Amasya ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını içine alan bir devlet kurulması planlanmıştır.⁹²⁷ I. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Karadeniz bölgesinde asayiş bozan Rum çeteleri Mondros Mütarekesi’nden sonra faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Amaç batıdan Yunan orduları silahsız Türk vilayetlerine saldırdığı sıralarda Türk Ordusu’nu arkadan vurarak Yunan Ordusu’na yardımcı olmaktır. Bu amaca dönük olarak 1920 yılı başlarında Karadeniz’de Yunan subayları marifetiyle örgütlenen Rum çetelerinin faaliyetleri hızlanmıştır. 1920 yılı sonuna doğru olayların ivme kazanması nedeniyle

⁹²³ **Gaye-i Milliye**, s. 76.

⁹²⁴ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 466.

⁹²⁵ Alpaslan, **a.g.e.**, s. 466-469.

⁹²⁶ Pontus kelimesi, coğrafi bir terim olarak genelde Karadeniz ve kıyıları için kullanılmıştır. Pontus adı kaynaklarda Grekler zamanından itibaren geçmekle birlikte, yaygın olarak Pontus Krallığı (Pont Devleti) dolayısıyla kullanılmıştır. Mesut Çapa, **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi**, Terazi Yay., Ankara, 2017, s. 2.

⁹²⁷ Çapa, **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi**, s. 2.

TBMM Hükümeti olayları bastırmaya dönük tedbirler almıştır. Bu kapsamda 9 Aralık 1920’de Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusu kurulmuş ve bu orduya o sıralarda devam eden Koçgiri isyanı ile birlikte Pontus isyanını da bastırma görevi verilmiştir.⁹²⁸ Bu süreçte tedbir bağlamında Doğu Karadeniz bölgesinde silah toplama işine girilmiş,⁹²⁹ silahlarını teslim etmek istemeyen Rumlar Merkez Ordusu kuvvetleri ile çatışmaya başlamıştır. Ayrıca Merkez Ordusu’nun Rum erkeklerini askere alma kararı vermesi bölgedeki huzursuzlukları daha da artırmıştır.⁹³⁰

İki muharebe arasındaki dönemde başlayan doğuda Koçgiri, Karadeniz bölgesindeki Pontus isyanları TBMM Hükümeti’ni ve ordusunu zor durumda bırakmış, Yunanlara karşı yeni bir savaşa hazırlık sürecinde hem maddi hem de manevi olarak orduyu zayıflatmıştır. İnsan gücü ve diğer teknik olanaklar bakımında son derece sınırlı imkânlarla mücadele eden Türk Ordusu, bu olağan üstü şartlar altında bir de iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır.

II.2. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Dış Siyasi Gelişmeler

I. İnönü Muharebesi’nden sonra TBMM Hükümeti’nin dış siyasi ilişkilerinde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Londra Konferansı’nın toplanması ve Rusya ile Dostluk antlaşmasının imzalanması bu dönemin önemli siyasi gelişmeleri olmuştur.

II.2.1. Londra Konferansı

İki muharebe arası dönemde meydana gelen gelişmelerden biri de Londra Konferansı’dır. I. İnönü Muharebesi’nin Türk tarafının başarısı ile neticelenmesinin ardından yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreç İtilaf Devletleri’nin silah zoru ile kabul ettiremedikleri Sevr Antlaşmasını⁹³¹ diplomasi yolu ile “yumuşatarak” , “esneterek” ,

⁹²⁸ B.C.A.30.18.1/2.22.4.

⁹²⁹ B.C.A.30.18.1/2.38.2.

⁹³⁰ Bestami Bilgiç, **Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923)**, TTK Yay., Ankara, 2011, s. 99-105.

⁹³¹ Türkiye’de “Sevr Antlaşması” denince, Osmanlı İmparatorluğu’nun son bir kez parçalanmasını belgeleyen uluslararası metin akla gelir. Oysa “Türk Sevr’i” ile Yunan Sevr’i” birbirinden farklı anlaşmalardır. Aynı yer (Sevr) ve tarihte (10 Ağustos 1920) Osmanlılarla ilgili olarak imzalanmış bir de-ğil, tam üç tane Sevr Antlaşması söz konusudur: Osmanlı İmparatorluğu’nu parçalayan antlaşma, Batı Trakya’yı Yunanistan’a resmen veren Trakya konusundaki antlaşma, üçüncüsü de Yunanistan’daki azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak yapılan antlaşmadır. Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Ankara, 1986, s. 43.

ya da “tadil ederek” kabul ettirme girişimi olarak değerlendirebileceğimiz Londra Konferansı sürecidir.

Londra Konferansı bir takım gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Önce doğuda Ermenilere karşı kazanılan zaferle Sevr Antlaşması’ndaki “Büyük Ermenistan” projesine darbe indirilmiş, ardından bu zafer batıda İnönü galibiyeti ile taçlandırılmıştır. Doğuda ve batıda meydana gelen bu gelişmeler, Sevr Antlaşması’nın İtilaf Devletleri’nin planladığı gibi işlemeyeceğini ortaya koymuştur.

Fransa’da 1921’in başında meydana gelen iktidar değişikliği ile Türklere daha yakın bir diplomat olan Briand’ın iktidara gelmesi, İtalyanların Yunanlarla örtüşmeyen çıkarları ve Türklerin askeri açıdan elde ettiği başarılar, İtilaf Devletleri’ni Sevr Antlaşması üzerinde “tadilat” yapılması gerektiğine inandırmış, neticede bütün bu gerekçeler Londra’da “doğu meselesinin” çözümünü konu alan bir konferansın toplanmasına ortam hazırlamıştır.

İtilaf Devletleri I. İnönü Muharebesi’nden sonra 25 Ocak 1921 tarihinde Paris’te bir araya gelerek Yunanistan ve Türkiye’nin durumları ile “doğu meselesini” ele almışlardır. Bu görüşmede Curzon, Yunanlar ile Ankara ve İstanbul Hükümetlerinin de katılabilecekleri bir konferans toplanması fikrini ortaya atmıştır. Bu görüşmelerin sonucunda 21 Şubat 1921’de Londra’da bir konferans toplanmasına, Sevr Antlaşması esas alınmak üzere, Yunanistan, İstanbul ve TBMM Hükümetlerinin konferansa davet edilmesine karar verilmiştir.⁹³² Bu karar bir zamanlar galiplerin kutsal ve en dokunulmaz olarak ilan ettikleri barış esaslarında az ya da çok düzeltmeler yapılacağını göstermiştir. Böylece Sevr Antlaşması daha hiç yürürlüğe girmeden tartışma konusu olmuştur.⁹³³

25 Ocak 1921 tarihinde Paris’te alınan bu karar, aynı gün İngiltere’nin ve Fransa’nın İstanbul ve Atina temsilciliklerine “çok ivedi” olarak telgrafla bildirilmiştir.⁹³⁴ İstanbul Hükümeti, Londra’da alınan karardan 26 Ocak 1921 tarihi itibarıyla haberdar olmuş,⁹³⁵ Babıali bu daveti kabul etmiştir.⁹³⁶

⁹³² **Peyam-ı Sabah**, 29 Ocak 1921; Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 67-77.

⁹³³ Dagobert Von Mikusch, **Avrupa ile Asya Arasındaki Adam Gazi Mustafa Kemal**, C.III, (Çev. Esat Nuri Esender), Cumhuriyet Gazetesi Yay., İstanbul, 2000, s. 111.

⁹³⁴ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3,s.78.

⁹³⁵ **HTVD**, S.154,B.No:1247.

⁹³⁶ **Peyam-ı Sabah**, 30 Ocak 1921.

Tevfik Paşa, İtilaf Devletleri'nin 26 Ocak 1921 tarihli telgrafını aldıktan sonra ilk iş olarak aynı gün Mustafa Kemal Paşa ile irtibat kurmaya çalışmıştır. Paşa, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu Hükümeti delegelerinin Londra'da toplanacak konferansa katılmaları konusunda görüşmek için Kocaeli Komutanı Albay Halit'in aracılık yapmasını istemiştir.⁹³⁷ Fakat Mustafa Kemal Paşa bu durumu doğru bulmadığını, doğrudan İstanbul'un Ankara ile konuşması gerektiğini bildirmiştir. Bunda sonra İstanbul ile Ankara arasında doğrudan tel bağlantısını kurulmuştur. Bağlantı kurulduktan sonra Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta “21 Şubat'ta Londra'da İtilaf Devletleri delegeleriyle Osmanlı ve Yunan Hükümetleri delegelerinden oluşan bir konferans tarafından toplantıya çağırıldığını, Osmanlı Hükümeti'ne gönderilecek davet için, Mustafa Kemal Paşa'nın veya Ankara'da kendilerine” gerekli yetki verilmiş olan delegelerin, Osmanlı delegeler heyeti arasında bulunması şart koşulduğunu, bu nedenle Ankara tarafından görevlendirilecek olan delegelerin yola çıkmasını” istemiştir.⁹³⁸ Bu telgraf ile birlikte İstanbul Hükümeti adına Tevfik Paşa ile TBMM Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa arasında, konferansa katılma biçimi nedeniyle ilgili uzun bir telgraf muhaberesi yapılmıştır.⁹³⁹

Mustafa Kemal Paşa bu telgrafa, 28 Ocak 1921'de verdiği cevapta özetle “milli iradeye dayanarak Türkiye'nin mukadderatını elinde tutan meşru ve müstakil tek hâkim kuvvetin Ankara'da sürekli olarak toplanan TBMM olduğunu, Türkiye ile ilgili bütün meselelerin çözümünde ve her türlü ilişkilerde başvurulacak tek yerin bu meclis hükümeti olduğunu” ifade ederek İstanbul'daki her hangi bir heyetin hiçbir bakımdan meşru ve hukuki bir durumunun olmadığını vurgulamıştır. İstanbul Hükümeti'nin heyetine düşen vatani ve vicdani görevin derhal gerçeğe ve duruma uyarak millet ve memleket adına meşru ve muhatap hükümetin Ankara'da olduğunu kabul ve ilan etmek olduğunu” söylemiştir.⁹⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa bu telgraf ile İstanbul Hükümeti'nin bu sürecin dışında kalmasını istemiştir.⁹⁴¹

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Tevfik Paşa'ya özel olarak çektiği telgrafta “bütün bir ömrü bu millet ve memlekete aralıksız değerli hizmetlerde bulunmuş say-

⁹³⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 254.

⁹³⁸ Atatürk, **a.g.e.** C.II, s. 554; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 2003, s.189-190.

⁹³⁹ **Peyam-ı Sabah**, 30 Ocak 1921.

⁹⁴⁰ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 190-191.

⁹⁴¹ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 555-556.

gıdeğer bir devlet adamına bütün geçmişteki hizmetlerini tamamlayıp taçlandıracak müstesna bir fırsat çıkmıştır. Biz tam bir birlik içinde hareket etmek istiyoruz. Dolaylı olarak davet edildiğimiz konferansta memleketi ayrı ayrı temsil edecek iki heyetin ne büyük sakıncalara yol açtığını tamamıyla takdir buyurduğunuza eminiz” sözleri ile Tevfik Paşa’dan geri çekilmesini tekrar istemiştir. Aynı gün çekilen üçüncü telgraf da ise resmi ve özel telgraflarında dile getirdiği görüş ve teklifleri yinelemiş ve özellikle Tevfik Paşa’nın, TBMM’yi bu günkü şekli niteliği ve yetkisi ile tanıdıklarını kabul etmesini istemiştir.”⁹⁴²

Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın önerilerini kabinesini toplayarak değerlendirmiş ve cevabını vermiştir. Söz konusu cevapta “Anadolu delegelerinin konferansa dolaylı olarak çağrılmalarının tabi olduğunu, bir şekil meselesine takılarak İtilaf Devletleri’nin tavrındaki bu mutlu değişiklikten yararlanmamanın millete karşı üzerinize aldığımız görevle asla bağdaşmayacağını” belirterek asıl sorunun Anadolu delegelerinin konferansa doğrudan ya da dolaylı çağrılması meselesinin olmadığını fakat bir an önce çözülmesi gereken sorunun vakti yaklaşmakta olan konferansa delegeleri yetiştirmekten ibaret olduğu belirtmiştir. Tevfik Paşa, Türk tarafı konferansta bulunmadığı takdirde Yunanların, Türklerin yokluğundan faydalanacağını bu nedenle delegelerin derhal seçilmesi ve gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁴³

Tevfik Paşa’nın bu cevabı Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanmamıştır. 29 Ocak 1921’de İcra Vekilleri Heyeti “*Londra Konferansı’na katılacak Türkiye heyeti yalnız TBMM tarafından seçilecek ve gönderilecektir. Bizim tarafımızdan gönderilecek delegeler heyeti bütün Türkiye’yi temsil edecek tek heyet olacaktır*” kararını almıştır.⁹⁴⁴ Bu karar Tevfik Paşa’ya bildirilmiştir. Tevfik Paşa, Kanun-i Esasiye yeminle ve sadakatle bağlı olduğunu bu nedenle bu teklifleri kabul edemeyeceğini ifade etmiştir.⁹⁴⁵

TBMM Hükümeti bir yandan Tevfik Paşa ile muhabereye devam ederken diğer yandan konferansa sadece TBMM Hükümeti’nin delegelerinin katılması gerektiği yolunda propaganda yapmıştır. Bu amaçla Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, 2 Şubat 1921’de çeşitli yabancı devletlerin Dış işleri Bakanları’na ve Meclis Başkanlarına

⁹⁴² **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 193-194.

⁹⁴³ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 560-561; **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922)**, s. 194-195.

⁹⁴⁴ **BCA.30-18-1/2-33-9**

⁹⁴⁵ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 569-571.

şu duyuruyu yapmıştır: “TBMM Hükümeti, sulhu müsalemete kemali ciddiyet ve samimiyetle taraftardır. Londra’da 21 Şubat’ta in’ikad edecek konferansın şark meselesini mevzubahis etmek ve Türkiye sulhunu tahrir etmek üzere in’ikad edecek olan bu konferansa iştirak etmek hakkı münhasıran Türkiye ve Türkiye halkını, bütün sahalahiyetle temsil eden TBMM’ye taalluk eder. Ve bu hakka istinaden milletimizin tamamen arzu ve taleplerini muhtevi talimatı haiz heyet-i murahhasımızın harekete hazır olduğunu ihbar ederiz”.⁹⁴⁶

İstanbul ve TBMM Hükümetleri arasında konferansı katılım şekli hususunda uzun süren bir muhabere dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde ayrıca TBMM’de de Londra’da yapılacak olan konferansa iştirak edip etmeme konusunda ciddi tartışmalar ve görüşmeler yapılmış, İstanbul Hükümeti ile sürekli temas halinde soruna çözüm aranmıştır. Neticede Ankara, delegelerinin İstanbul Hükümeti delegelerine tabi olarak konferansa katılmasını reddetmiş, İtilaf Devletleri’nden doğrudan davet gelmese bile Londra’ya doğrudan bir heyet gönderilmesine karar vermiştir.⁹⁴⁷ 5 Şubat 1921’de TBMM’de yapılan gizli bir toplantıda Londra’ya gönderilecek heyetin adı,⁹⁴⁸ mahiyeti ve kimlerden oluşacağı görüşülmüş, tartışılmıştır.⁹⁴⁹ Yapılan seçim sonucunda konferansa TBMM Hükümeti adına gidecek heyete Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile Eskiye Dâhiliye Vekili Cami Bey, İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey, Trabzon Mebusu Hüsrev Bey ile Adana Milletvekili Zekai Beyler seçilmiştir. Bu heyet 3

⁹⁴⁶ Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1994, s. 256.

⁹⁴⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, s. 366.

⁹⁴⁸ Bu görüşmelerde Londra’ya gönderilecek heyetin adı konusunda dikkat çekici bir tartışmanın yaşandığını görmekteyiz. Bazı milletvekilleri Londra’ya gönderilecek heyetin “Heyet-i Murahhasa” namı altında değil, “Heyet-i Siyasiye” namı altında gönderilmesi gerektiğini, Heyet-i Murahhasa namı altında gidilirse Sevr Antlaşması’nın kabul edilmiş gibi olunacağı görüşünü savunmuştur. Bu tartışmalar üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa : “Düşünüürse efendiler, pek uzak olmakla beraber, [bu ihtimal] hafif ve zımnî bir ihtimaldir. Fakat yine benim anladığıma göre oraya gidecek heyetin isminin heyeti murahhasa olması kendisine tevdi olunacak vazifenin icrasında olacaktır... Oraya giden Heyet-i Murahhasa, biz Sevr Antlaşması’ni esas itibariyle kabul ettik, müzakereye muhayyayız demeyecek, belki Heyet-i aliyenizin vereceği talimat dairesinde esasatı kabul ettirmeye uğraşacaktır. Yoksa Sevr Antlaşması’ni kabul için memur göndermiyoruz. İsim değişiyor demektir. Yani diğer arkadaşların tevcih ettiği isim ile heyeti umumiyenin kabul etmiş olduğu unvan arasında fark vardır. Bu unvanı tevcih etmekte heyeti aliyenizin de hakkı vardır. İhtimal ki bu hiçbir yere kabul olunmayacaktır. Bu kabulün temini için bu unvan bir etiketten ibarettir ve belki de bu maksatla heyeti murahhasa unvanını diğer arkadaşlarımız da tercih eder.” açıklamasını yaparak Heyet-i Murahhasa namının kullanılmasının daha uygun olduğunu dile getirmiştir. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, s. 383.

⁹⁴⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.1, s. 383.

maddelik bir kararname ile görevlendirilmiş,⁹⁵⁰ yol masraflarının ise Hariciye Vekâleti bütçesinden avans olarak karşılanmasına karar verilmiştir.⁹⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, Londra Konferansı'na özel olarak davet edildiği takdirde katılmak üzere ve bu arada geçecek zamandan yararlanmak maksadıyla heyeti Antalya üzerinden Roma'ya hareket ettirmiştir. Heyet, 6 Şubat 1921 Pazar günü Ankara'dan yola çıkmış,⁹⁵² 17 Şubat 1921'de ise Roma'ya ulaşmıştır.⁹⁵³ Burada İtalya Dış İşleri Bakanı ile görüşen Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'na İstanbul Hükümeti'nin aracılığı ile davet edilmiş olduklarını "hâlbuki Anadolu'yu temsil edecek heyetin" sadece kendileri olduğunu, eğer bu konferansta Türkiye meseleleri konuşulacaksa o takdirde kendilerinin doğrudan doğruya çağrılmaları gerektiğini söylemiş ve bu hususta bir nota vermiştir.⁹⁵⁴ Bu notanın İtalyanlar tarafından ilgililere duyurulmasından sonra İngiltere Başbakanı Lloyd George Ankara'yı konferansa çağır-
mış,⁹⁵⁵ bu davet Kont Sforza aracılığı ile yapılmıştır.⁹⁵⁶ TBMM heyeti, bu "resmi" davetten sonra Londra'ya hareket etmiştir.⁹⁵⁷ Müttefikler, Türkiye'deki gerçek iktidar ilişkilerini hesaba katarak Ankara'yı doğrudan çağırarak zorunda kalmışlardır. Böylece olguların zorlamasıyla TBMM Hükümeti'nin fiilen tanınması sağlamıştır.⁹⁵⁸

Yunanistan, Ankara'nın doğrudan Londra Konferansı'na çağrılmasına ilk tepkisini Başbakan düzeyinde göstermiştir. Yunan Başbakan'ı, Atina'daki İngiliz orta elçisi Lord Granville'e Mustafa Kemal'e gönderilen çağrıdan ötürü hayret duygularını belirtmiş; İngiliz Başbakan'ının "asi" olarak nitelediği Mustafa Kemal ile görüşmenin olanaksız olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁹⁵⁹

Yunanistan Londra Konferansı'na doğrudan davet edilmiştir. Bu davet, Kral Konstantin yönetiminin müttefiklerce tanındığı şeklinde bir izlenim yaratmıştır. Davetin gerçekleştiği dönemde iktidarda bulunan Rallis Hükümeti, konferans programı-

⁹⁵⁰ BCA.30-18-1/2-33-14.

⁹⁵¹ BCA.30-18-1/2-33-13.

⁹⁵² Saruhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.3, s. 397.

⁹⁵³ Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s. 148.

⁹⁵⁴ TİH *Batı Cephesi* C.II, K.III, s. 257.

⁹⁵⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C.4, s. 38.

⁹⁵⁶ *Gaye-i Milliye*, s.24.

⁹⁵⁷ Atatürk, *a.g.e.*, C.II, s. 577.

⁹⁵⁸ Mikusch, *Avrupa ile Asya Arasındaki Adam Gazi Mustafa Kemal*, C.III, s. 115.

⁹⁵⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.2, s. 123.

na bağılı kalınacağını ve Anadolu'daki sorunun Sevr Antlaşması esaslarına dayalı bir şekilde çözüleceğine olan inancını belirterek⁹⁶⁰ davete olumlu cevap vermiştir.⁹⁶¹

Londra Konferansı başlamadan önce hem Türk tarafı hem de Yunan tarafı bir takım görüşmeler yapmıştır. Konferans öncesinde İtalya Dış İşleri Bakanı Kont Sforza kabul ettiği TBMM heyetine İzmir ve Trakya ile ilgili olarak uluslararası bir araştırma yapılması konferansta önerilirse bunun tarafsız ve objektif bir biçimde yapılması koşuluyla kabul edilmesini önermiştir. TBMM heyeti, İtalya'nın bu önerisine sıcak bakmıştır. Diğer taraftan koşulsuz Yunanistan'ı destekleyen İngiltere ise, İzmir ve Trakya'nın Türklere verilmelerinden yana olmadıklarını, bununla birlikte Yunanların konferansta kendi çıkarları adına uzlaşıcı bir tutum uygulamalarını ve Yunan tezinin daha etkin bir biçimde savunulabilmesi için önemli noktaları bilgilerine sunmalarını istemiştir.⁹⁶²

Konferansın yaklaştığı günlerde hem Yunanlar hem de Türkler tezlerini sağlam temellere oturtmaya çalışmışlar ve kararlı bir görüntü vermeye özen göstermişlerdir. Yunanlar, Sevr statükosunun değiştirilmemesi konusunda ısrar ederken, eğer anlaşmada bir değişiklik yapılacaksa, bu değişikliğin İstanbul'un Türklere alınarak kendilerine verilmesini olanaklı kılacak yönde olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Buna karşın TBMM heyeti de işgal altında bulunan toprakların geri verilmesi, bir başka deyişle Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi konusundaki ısrarlarını sürdürmüşlerdir.⁹⁶³

Londra Konferansı, 21 Şubat 1921'de Saint James Sarayı'nda açılmıştır. Konferansa İngiltere adına Lloyd George, İtalya adına Kont Sforza, Japonya adına Vikont Hayaşi, Fransa adına Briand katılırken, Yunanistan heyetine Başbakan Kalogeropoulos başkanlık etmiştir. Kalogeropoulos'un başkanlık ettiği heyette Sarıyanis, Baltatzis ve Kaftancıoğlu gibi temsilciler de yer almıştır. Gounaris ise heyete daha sonra katılmıştır. Türk tarafı ise İstanbul ve TBMM Hükümetleri tarafından ayrı ayrı temsil edilmiştir. Nizami Paşa, Yarbay Kadri Bey, Kazım Bey, Cemil Bey, Balcque Bey gibi isimlerin bulunduğu Osmanlı Hükümeti heyetine Sadrazam Tevfik

⁹⁶⁰ Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 582.

⁹⁶¹ Çağla D. Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.18, s. 35.

⁹⁶² Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 125.

⁹⁶³ Tağmat, *a.g.m.*, s. 37.

Paşa başkanlık ederken, TBMM Hükümeti, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında Cami Bey, Yunus Nadi Bey ve Sırrı Bey tarafından temsil edilmiştir.⁹⁶⁴

21 Şubat'ta İtilaf Devletleri, ilk olarak Yunan tarafının tezlerini dinlemek ve müzakere etmek üzere toplanmıştır. Bu kapsamda İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Fransa Başbakanı Briand arasında bu gün saat 09.15'te başlayan görüşmede bir takım meseleler ele alınmıştır. Lloyd George, Briand'a Yunan Başbakanı ile yaptığı görüşmede Yunanların İzmir'i boşaltmak niyetinde olmadıklarını kendisine ifade ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Briand, İzmir bölgesine Girit gibi özerlik verilebileceğini savunmuştur. Lloyd George, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki gücünün abartıldığını, Yunan Ordusu'nun Kemalistleri yenecek güce sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu fikre karşın Briand, Fransa'nın Kilikya'da 60.000 kişilik bir Türk Ordusuyla savaştığını, Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin çok iyi olduklarını ve Fransız askerlerinin bölgedeki çatışmalarda bin ölü vermek durumunda kaldığını anlatarak Kemalist kuvvetlerin hafife alınmamaları gerektiğini savunmuştur.⁹⁶⁵

Bu görüşmenin ardından konferansta Yunan heyeti adına Yunan Başbakanı dinlenmeye başlanmıştır. Yunan Başbakanı, arzulanan barışın Türkiye'ye ödün vermekle sağlanamayacağını, Mustafa Kemal'in davranışları için Türkiye'nin bedel ödemesi konusunda konferansın direnmesini, Türkiye baş eğermezse ondan daha fazla savaş tazminatı isteneceğinin bildirilmesini istemiştir. Ayrıca Başbakan, Sevr Antlaşması'na Yunanistan'ın "hukuki ve milli haklarını saptayan tarihi bir gerçek" olarak değinmiş, Küçük Asya'daki Yunan Ordusu'nun Kemalist gücünü dağıtmak, müttefiklerin Sevr'de yansıtılan isteklerini zorla kabul ettirmek ve 3 ay içinde düzeni tümüyle geri getirmek yeteneğine sahip olduğunu ifade etmiştir.⁹⁶⁶

Yunan Başbakanı'nın değerlendirmelerini dinleyen Fransız Başbakanı Briand Yunanların fedakârlık hisleri ve vatanperverliklerinden bir dakika bile şüphe etmediklerini fakat Küçük Asya işinin müşkülât arz ettiğini savunmuştur. Bunun üzerine Lloyd George araya girerek, Yunan heyetinin tezlerini desteklemiştir.⁹⁶⁷ Briand, Mustafa Kemal'in kuvvetlerinin kolayca dağıtılabileceğine ilişkin Yunan Başbakanı ka-

⁹⁶⁴ Salahi R. Sonyel, **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 152-157.

⁹⁶⁵ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 141-144.

⁹⁶⁶ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 126; **TİH Batı Cephesi** C.II, K.III, s. 257.

⁹⁶⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 81.

dar iyimser olmadığını ifade etmiş ve General Gouraud'un görüşünün sorulmasını istemiştir. Gouraud, konuya ilişkin yaptığı değerlendirmede Türk askerinin değerinin küçümsenemeyeceğini Antep'teki savunmalarına bakarak tecrübe ettiklerini, orta Anadolu yaylasından Türk'ü söküp atacak hiçbir kuvvet bulunmadığını söylemiştir.⁹⁶⁸ Ayrıca General Gouraud "*Kuvayı Milliye deyip geçmemeli, bu kuvvetler Fransızların bile uzun süre Antep'i işgal etmelerine engel oldu*" demesi üzerine gururu kırılan Yunanlar, "*Yunan askeri Fransız askeri değildir*" demek suretiyle generale ters cevap vermiştir.⁹⁶⁹ Yunan Başbakanı Kalogeropulos, daha da ileri giderek Yunan ordularının sadece "ayak takımı" olarak gördükleri Mustafa Kemal ve kuvvetlerini üç ay içinde yok edeceklerini ve bütün ülkeyi temizleyebileceklerini ifade etmiştir.⁹⁷⁰ Fransa Başbakan'ı, Yunan Başbakanı'nın Anadolu'daki Türk kuvvetlerini "ayak takımı" olarak tanımlamasına karşı çıkararak "*bu ayak takımına mutlak saygım var*" ifadeleri ile tepkisini ortaya koymuş ve Yunanistan ile aynı fikirde olmadığını dile getirmiştir.⁹⁷¹ Konferansın ilk günü Yunan heyetinin şovenist söylemlere dayalı olarak icra ettiği diplomatik şov ile geçmiştir. Günün sonunda İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon murahhasları 22 Şubat saat 11.00'de İngiltere'nin Dış İşleri Bakanlığı'nda bir araya gelmek üzere ayrılmışlardır.⁹⁷²

Konferansın ikinci günü görüşmelere devam edilmiştir. 22 Şubat 1921'de sabah celsesinde İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonya hükümetleri temsilcileri, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı'nda saat 11.00'de tekrar bir araya gelmiştir. Sevr Antlaşması'na dair birçok mesele hakkında fikir alış verişi yapılmış, yapılan bu görüşmelerin ardından 23 Şubat 1921 Çarşamba günü saat 11.15'te başlayacak olan toplantıya Türk temsilcilerinin davet edilmesi kararlaştırılmıştır.⁹⁷³

Türk tarafının talepleri 23 Şubat'ta dinlenmiştir. Lloyd George toplantının açılış konuşmasını⁹⁷⁴ yaptıktan sonra ilk sözü İstanbul Hükümeti adına Tevfik Paşa'ya vermiştir. Tevfik Paşa, İstanbul Hükümeti adına taleplerini sıraladıktan sonra,

⁹⁶⁸ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 158-173.

⁹⁶⁹ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya**, C.4, s. 40.

⁹⁷⁰ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara, 2006, s. 75; Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 141.

⁹⁷¹ Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 141.

⁹⁷² Öztoprak, **Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı**, s. 584.

⁹⁷³ Öztoprak, **Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı**, s. 585; Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 173.

⁹⁷⁴ Lloyd George'nin konuşması için bkz. **TİH Batı Cephesi C.II, K.III**, s. 258-259.

bir gün önce Ankara heyeti ile yapmış oldukları görüşmenin de etkisi ile,⁹⁷⁵ “*mütebakisi için Ankara Millet Meclisi tarafından seçilen adı geçen meclis namına söz söylemeğe yetkili temsilcileri davet ettiniz. Size arz edecekleri teklifleri izah için sözü kendilerine bırakıyorum.*” diyerek sözü Ankara heyetine bırakmıştır.⁹⁷⁶ O andan itibaren İstanbul susmuştur.⁹⁷⁷ Tevfik Paşa'nın bu hareketi ile İstanbul, Ankara'yı resmen tanımış,⁹⁷⁸ Türkiye'nin geleceğinde tek hâkim ve yetkili gücün TBMM Hükümeti olduğunu kabul etmiştir.⁹⁷⁹ Bu tutum, Ankara temsilcileri tarafından takdirle karşılanmıştır.⁹⁸⁰

Tevfik Paşa'nın sözü bırakması üzerine TBMM heyeti başkanı olarak söz alan Bekir Sami Bey, Tevfik Paşa'ya teşekkür ettikten sonra⁹⁸¹ hükümetinin isteklerini ortaya koyan bir beyanname okumuş⁹⁸² ve ardından konferanstan “asgari taleplerini” sıralamıştır. Bu talepler, özetle Misakı Milliye aykırı olmayacak şekilde Türkiye'nin ayrı ve bağımsız bir ulus olarak varlığını sürdürebilmesi için Arapların yoğun olarak yaşadıkları topraklar hariç olmak üzere geri kalan Osmanlı Devleti'nin bölünmez bir bütün olduğu, Türkiye'deki azınlıkların haklarını korumak ve kollamak görevinin TBMM'de olduğu, bununla birlikte Osmanlı ülkesi dışında oturan İslam ahaliye de Türkiye'deki azınlıklara tanın haklar kadar hak tanınması gerektiği ve İstanbul'un emniyetine ve Türkiye'nin tam hâkimiyetine riayet edilmek şartıyla bo-

⁹⁷⁵ İbnül Emin Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, C.IV, 3. Baskı, Dergah Yay., İstanbul, 1982, s. 1736.

⁹⁷⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** C.1-3, s. 175; Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 436, Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s. 172; Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s.13; Londra Konferans'ında İstanbul Hükümeti heyeti başkanı Tevfik Paşa'nın takdirle karşılanan bu davranışının konferanstan bir gün önce Bekir Sami Bey ile Tevfik Paşa arasında yapılan görüşmenin bir sonucu olduğu yıllar sonra İstanbul heyeti içinde yer alan Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey tarafından dile getirilmiştir. İsmail Hakkı Bey, konferanstan bir gün önce Bekir Sami Bey'in babasını ziyarete geldiğinden ve ertesi gün konferansta nasıl hareket edecekleri konusunda bazı kararlar aldıklarından bahsetmiştir. İsmail Hakkı Bey'in aktardığına göre alınan kararlar şöyledir: Konferans salonuna yaşına hürmeten önce Tevfik Paşa girecekti. Yine alınan karara uygun olarak ilk sözü Tevfik Paşa söyleyecek ve “Ankara'dan gelen heyet ne istiyorsa, biz de aynı şeyi istiyoruz. Biz Türkler birbirleriyle harp etmiyor, düşmanın memleketten çıkmasını arzu ediyoruz. Onun için sözü Bekir Sami Bey'e bırakıyorum” diyecektir. Arı İnan, “*Okdaylardan Anılar, Son Sadrazam Tevfik Paşa ve Oğulları I*”, **Tarih ve Toplum**, (1984), s. 58.

⁹⁷⁷ Mikusch, **Avrupa ile Asya Arasındaki Adam Gazi Mustafa Kemal**, C.III, s. 116.

⁹⁷⁸ Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, s. 206.

⁹⁷⁹ Mehmet Arif Bey, **a.g.e.**, s.72.

⁹⁸⁰ Andrew Mango, **Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 364.

⁹⁸¹ **Gaye-i Milliye**, s. 16.

⁹⁸² Beyanname için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C.I, s. 294-295.

ğazlardan serbest geçiş konusunda öteki devletlerle bir anlaşma imzalanması gerektiği noktasındaki talepler olmuştur.⁹⁸³

Bekir Sami Bey'in Ankara Hükümeti'nin taleplerini dile getirmesinin ardından İngiliz Başbakanı Lloyd George, Sevr Antlaşması'nın hangi noktalarda Türk isteklerini karşılamadığı sorusunu Bekir Sami Bey'e yöneltmiştir. Bu sırada Bekir Sami Bey, Lloyd George'ye verdiği cevapta : “*Ankara Hükümeti'nin nazarında Sevr Antlaşması'nı tatbik etmenin Türk milletinin siyasi ve iktisadi hayatını ölüme mahkûm etmek olduğunu*” belirtmiştir. Bunun üzerine Lloyd George, Bekir Sami Bey'in ifade ettiği gibi Sevr Antlaşması'nın toptan reddine dair görüşü savunmanın faydasız olduğunu beyan ederek Mösyö Briand'dan Türk temsilcilerin talep ettikleri tadilatın nelerden ibaret bulunduğu sormasını istemiştir. Lloyd George'nin bu fikrine Kont Sforza'da katılarak Türk tarafının isteklerini “açık bir şekilde” ifade etmesinin yararlı olacağını ifade etmiştir.⁹⁸⁴

Bu teklif üzerine İstanbul Hükümeti heyetinde Osman Nizami Paşa, Sevr Antlaşması'ndaki bazı hükümlerin ifade edilen nokta-i nazara aykırı olduğundan tartışılmasının tabi karşılanması gerektiğini, Türklere teklif ve taleplere ilişkin bir program isteniyorsa bu hususu önce delegelerin kendi aralarında görüşmesine imkân verilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu sırada söz alan Bekir Sami Bey, teferruata girilmeksizin bu taleplerin başlıca Trakya ve İzmir'in istikbaline, Marmara denizi ile boğazlar hakkındaki anlaşmayla ve Sevr Antlaşması ile Türkiye'ye getirilen iktisadi ve mali kısıtlamalarla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Bu noktalar hakkında biraz daha tafsilat verilmesinin mümkün olup olmayacağı Mösyö Briand tarafından sorulunca Bekir Sami Bey, Türk delegeleri ile müzakere etmek üzere biraz zamana muhtaç olduklarını beyan etmiştir. Bu istek üzerine görüşmeler 24 Şubat 1921 saat 11.00'da tekrar başlamak üzere sona ermiştir.⁹⁸⁵

24 Şubat 1921'de saat 11.00'de müttefik devlet temsilcileri, Türk temsilcilerinin Sevr Antlaşması'nda yapılması lazım gelen tadilat hakkındaki görüşlerini dinlemek üzere Saint James sarayında tekrar bir araya gelmiştir. Bu oturuma Tefik Paşa rahatsızlığı nedeniyle katılamamıştır.⁹⁸⁶ Onun yerine Mustafa Reşit Paşa, her iki

⁹⁸³ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C.I, s. 295-296.

⁹⁸⁴ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C.I, s. 297.

⁹⁸⁵ Atatürk'ün Milli Dış Politikası, C.I, s. 297.

⁹⁸⁶ Mango, a.g.e., s. 364.

heyet arasında görüş birliği olduğundan Türk nokta-i nazarının arz ve izahını Bekir Sami Beyefendiye terk ettiğini beyan etmiştir.⁹⁸⁷ Bekir Sami Bey, Türk isteklerine dair iki kısımdan oluşan bir muhtıra okumuştur. Söz konusu muhtıranın birinci kısmı arazi ve siyasi isteklere⁹⁸⁸ ikinci kısmı ise mali ve iktisadi isteklere ayrılmıştır.⁹⁸⁹ İzmir'in Yunanlar tarafından tahliyesi en önemli talep olmuştur.

Fransa Başbakanı Briand, bu talebin hangi sebep ve delile dayalı olarak ortaya atıldığını, Türk heyetinin İzmir'in nüfusu hakkındaki görüşlerini sormuştur. Bekir Sami Bey, açık bir şekilde İzmir ve çevresinde Türk nüfusunun çoğunlukta olduğunu, İzmir'deki arazi sahiplerinin % 95'inin Türk olduğunu, fakat şehrin Yunanlar tarafından işgal edilmesinin ardından 300.000'den fazla Türk'ün göçe mecbur edildiğini söyleyerek bu durumu tespit etmek üzere Türk heyetinin konferansın yapacağı araştırmayı memnuiyetle kabul edeceğini ifade etmiştir.⁹⁹⁰

Lloyd George, Bekir Sami Bey'in İzmir hakkındaki taleplerini dinledikten sonra Trakya halkı hakkında da aynı düşünceye sahip olup olmadığını sormuştur. Bekir Sami Bey, İzmir'in nüfusu hakkındaki açıklamaya benzer bir açıklama yaparak "*Kahir bir ekseriyetle Türk ırkına ve din-i İslama mensup bulunan Doğu Trakya'nın*

⁹⁸⁷ Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 585

⁹⁸⁸ Söz konusu muhtıranın "arazi ve siyasi istekler"e dair birinci kısmı şöyledir:

1-Rumeli'de 1923 hududu,

2-Anadolu'da güneyde: Arap ekseriyetleriyle meskûn araziye ayıran ve alakadarlar tarafından tahdid edilecek olan bir hudut.

3- Doğuda: Türkiye ile Ermenistan arasındaki hudut; TBMM Hükümeti ile Erivan arasında akd edilen ilk muahedede tesbit edilmiş olan hatt-ı hudud olacaktır.

4- Bilakayd ü şart Türkiye hâkimiyet-i mutlakası altına avdet edecek olan İzmir arazisinin Yunanlılar tarafından tahliyesi.

5- İstanbul'un emniyeti ihlal edilmeksizin Türkiye'nin tamamı-i hâkimiyetine iadesi.

6- Askeri bitaraflığa riayet edilmek şartıyla Boğazlarda serbest-i seyr ü sefer.

7- Türkiye'nin dahi mümessil bulunduracağı beynelmilel bir Boğazlar komisyonu.

8- Ekalliyetlerin himayesi.

9- Umur-ı adliyede Türkiye hakimiyetine riayet olunmasına ve asri usul ve esaslara müstenit bir adliye islahat projesi tertip ve tanzim eylemek üzere dahili intizam ve asayişini temin.

10- Hudutlarla sahilleri müdafaa ve muhafazaya hadim kuva-yı kafile-i berriye ve bahriye, ecnebi zabitanın muavenet ve müzahiretiyle bütün Türkiye jandarmasının tensik ve islahı.

11- Bundan maada Türkiye muahedenin tasdikinden sonra ecnebi kıtaatının İstanbul'dan ve diğer Türk arazisinden çekilmesi" Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 586.

⁹⁸⁹ Muhtırada Türkiye'nin mali ve iktisadi meseleler hakkındaki teklifleri ise şöyle ifade edilmiştir: "1-Türkiye'nin mali ve iktisadi bağımsızlığının tam olarak sağlanması, 2- Hasarın belirlenmesi ve akabinde hasarın ödenmesi". Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 586.

⁹⁹⁰ Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 586.

Osmanlı İmparatorluğunun ikinci payitahtı olup sultanların kabirlerini ihtiva ettiğini ve esas itibariyle bir Türk şehri olduğunu” ifade etmiştir.⁹⁹¹

Lloyd George, Bekir Sami Bey’e Marmara denizi sahili ve boğazlardaki nüfus hakkında da Türk heyetinin aynı talepleri olup olmadığını sormuş, Bekir Sami Bey Türk heyetinin bu husustaki fikrini yeteri kadar izah ettiğini, İstanbul’un emniyetinin Marmara denizi sahilindeki arazi ile boğazların Türkiye’de kalmasıyla sağlanacağını söylemiştir.⁹⁹²

Bu görüşmelerin ardından Lloyd George, Türk heyetinden İzmir ve Trakya’daki ekseriyeti Türklerin teşkil ettiğine dair iddialarını dayandıracakları rakam ve istatistiklerin mevcut olup olmadığını sormuş; Bekir Sami Bey verdiği cevapta : *“bahis konusu vesikaları konferansça arzu edildiği takdirde verebileceğini ve bunlarda münderiç rakamların 1896 senesinde bir Fransız tarafından cem edilmiş olduğunu ve “sarı kitapla” da neşir olunduğu cihetle her türlü şüpheden varesteliklerini”* ifade etmiş ve Doktor Nihat Reşat Bey’den, İzmir ve Trakya’daki Türk varlığına dair ayrıntılı bir istatistiği heyetin dikkatine sunmasını istemiştir. Nihat Reşat Bey kusursuz bir Fransızca ile söz konusu istatistikleri heyet ile paylaşmıştır.⁹⁹³

Müttefik devlet temsilcileri, Türk heyetini dinledikten sonra Türk taleplerini iletme ve Yunan heyetini dinlemek üzere 24 Şubat 1921’de saat 16.00’da Saint James Sarayı’nda bir araya gelmiştir. Kalogeropoulos, Türklerin sabahki oturumunda Konferansa sundukları istatistiklere karşılık olarak kendi istatistiklerini sunmuştur.⁹⁹⁴ Yunanların İzmir ve Trakya’daki Türk ve Yunan nüfusuna dair sunduğu istatistikler Türklerin sunduğu veriler ile taban tabana zıt bir durum teşkil etmiştir. Taraflar bir biri ile hiç uyuşmayan sayılar ortaya atarak istatistik savaşına girmişlerdir.⁹⁹⁵

Yunan ve Türk heyetleri sundukları istatistiklerle İzmir ve Trakya’da nüfus yoğunluğunun kendilerinde olduğunu ileri sürerek buraların kendilerine bırakılmasını istemiştir.⁹⁹⁶ Bu durum üzerine Bekir Sami Bey, anlaşmazlık konusu olan bölgelere

⁹⁹¹ Atatürk’ün Milli Dış Politikası, C. I, s. 299.

⁹⁹² Atatürk’ün Milli Dış Politikası, C. I, s. 299.

⁹⁹³ Reşat Bey’in söz konusu istatistikleri içeren konuşması için bkz. Atatürk’ün Milli Dış Politikası, C.I, s. 301.

⁹⁹⁴ Öztoprak, Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı, s. 588.

⁹⁹⁵ Smith, Yunan Düşü, s. 276.

⁹⁹⁶ Öztoprak, Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı, s. 588.

dair Yunanistan'ın sunduğu nüfus istatistiklerinin gerçeği yansıtmadığını bu nedenle anlaşmazlık konusu olan bölgelerde nüfus açısından inceleme yapılmasını istemiştir.⁹⁹⁷ Bunun üzerine konferans, anlaşmazlık konusu olan Trakya ve İzmir bölgesindeki nüfus hakkında araştırma yapmak üzere uluslararası bir komisyonun belirlemiş ve komisyonun kararlarının her iki taraf içinde bağlayıcı olduğu söylemiştir.⁹⁹⁸

Türk heyeti, 24 Şubat akşamı konferans tarafından alınan kararı kabul ettiklerini, Yunan tarafının tutumu yüzünden bir sorun çıkacak olursa “*Türk milletinin vatanını tehdit eden tehlikeye karşı sonuna kadar müdafaa-i meşruasına devam edeceğini*” bildirmiştir.⁹⁹⁹

Konferansın Yunanistan ile olan anlaşmazlıklar yanı sıra Ermenistan¹⁰⁰⁰ ve “Kürtlerle alakalı”¹⁰⁰¹ konularda takındığı tutum görüşmeleri çıkmaza doğru sürüklemiştir. Bekir Sami Bey, 26 Şubat'ta Ankara'ya gönderdiği kapalı telyazısında gelişmeleri bildirmiş, Ankara'nın fikrini sormuştur.¹⁰⁰² Buna 29 Şubat'ta karşılık veren Mustafa Kemal Paşa, uluslararası komisyon teklifi ile ilgili olarak, söz konusu bölgeler önceden Yunanlılarca boşaltılırlarsa, uluslararası soruşturma komisyonunun kabul edileceğini bildirmiştir.¹⁰⁰³ Ancak görüşmelerde, Türkiye ile Yunanistan arasındaki meseleden başka diğer meselelere yönelinmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1921'de Bekir Sami'ye görüşmelerin sınırını çizen gizli şifreli bir telgraf göndermiştir.¹⁰⁰⁴ Bu telgrafta, Sevr Antlaşması ile ilgili olarak;¹⁰⁰⁵

- 1) *Ekonomik ve mali sorunlarla ilgili noktalar değişmez.*
- 2) *Kürdistan diye bir sorun yoktur.*
- 3) *Ermenistan ve Gürcistan sınırları bu ülkelerin hükümetleriyle çözülmüştür. Londra konferansında bunlara değinmeye gerek yoktur.*

⁹⁹⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:559 Gömlek No:31;Belge No:31AB.

⁹⁹⁸ Briand ve Sforza bu öneriyi, Yunanların İzmir'den çekilmelerini kolaylaştıracak ve Mustafa Kemal ile öteki sorunlarda anlaşmayı sağlayacak bir yol olarak görmüşlerdir. Smith, **Yunan Düşü**, s. 277.

⁹⁹⁹ **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C.I, s. 303.

¹⁰⁰⁰ Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı*, s. 592

¹⁰⁰¹ **Gaye-i Milliye**, s. 17.

¹⁰⁰² Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 129.

¹⁰⁰³ R. Salahi Sonyel, “*Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız*”, **Belleten**, (Ocak 1981), S.177, s. 394.

¹⁰⁰⁴ Yuluğ Tekin Kurat, “*Mustafa Kemal'in Londra'da Bekir Sami'ye Talimatı (İngilizler Tarafından Ele Geçirilen Ve Çözülen Şifreli Telgraf) Londra Konferansının Bu Bilgiler Işığında Yeninden Değerlendirilmesi (21 Şubat-12 Mart 1921) ve İvedi Sonuçları*” **Belleten**, (Ocak-Nisan,1984),C.XVIII, S.189-190, s. 55-93.

¹⁰⁰⁵ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 201-203.

- 4) *Tutsak değiş tokuşu barış anlaşması imzalandıktan sonraya bırakılacaktır.*
- 5) *Sevr Antlaşması 'nı kabul etmeniz yolundaki teklif, kesinlikle ve incelenmeden reddedilecektir.*
- 6) *Trakya ve İzmir 'de nüfus incelemesi yapılması, bu yerlerin Yunan askerlerince boşaltılması koşuluna bağlıdır.*
- 7) *Yunanlar bu bölgeleri boşaltmamakta direnirlerse, buralardan eninde sonunda silah zoru ile atılacaklarını konferansa anlatmanız gerek.*
- 8) *Güney sınırımız belirlenmiş ilkeye göre çizilecektir ve topraklarımızda bir tek Fransız jandarmasının kalmasına dahi razı olunmayacaktır.*
- 9) *Devlet borçlarımızı kabul ediyoruz, fakat Türkiye 'de yabancı Duyun-i Umumiye kurumlarını bunların yetki ve ayrıcalıklarını kabul edemeyiz.*
- 10) *İzmir ve Trakya 'da inceleme bitinceye kadar uluslararası bir yönetimi kabul etmeniz yanlıştır. Altıncı paragraf ilke olarak alınacaktır.*
- 11) *Yeniden imzalanacak barış anlaşmasının koşulları belirlenmedikçe bunun adı tartışma konusu yapılamaz.*
- 12) *Barış koşulları içinde mali ve ekonomik maddeler, toprakla ilgili maddelere kıyasla pek büyük önem taşır. Londra Konferansı 'ndan yaralanmağa çalışırken aynı zamanda İngiliz onuru gözetmek gibi gerekçelerle aldatılmaya kesinlikle dikkat etmeniz gerekir. Çünkü barışı sağlamak için İngilizlere görüşünüzte bazı zahiri ayrıcalıklar tanımak yolundaki görüşünüzü uygun bulmuyoruz. Zahiri bile olsa İngiliz 'e ayrıcalık tanımak, milli davamızın ruhu olan bağımsızlığımızı yok etmeye yetecektir. Yetkiniz misak-ı milli ile sınırlıdır.”* diyerek görüşmenin esaslarını hatırlatmış ve bu çerçeveden uzaklaşılması talimatı verilmiştir.

Bu sırada Yunan Başbakanı Kalogeropoulos, Doğu Trakya ve İzmir'deki Türk ve Yunan nüfusunun araştırılması teklifine cevap verilmesi için konferanstan süre talep etmiştir. Yunan Millet Meclisi bu konu hakkındaki kararını 4 Mart 1921'de vermiş¹⁰⁰⁶ ve uluslararası komisyonu kurulması kararını reddetmiştir.¹⁰⁰⁷ İzmir ve Trakya'da nüfus durumunu araştırmak üzere bir komisyon kurulmasına yö-

¹⁰⁰⁶ Yunanların vermiş olduğu yanıt için Bkz. Öztoprak, *Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakerati*, s. 593-594.

¹⁰⁰⁷ Tağmat, *a.g.m.*, s. 47.

nelik teklif sadece Yunanistan'ı değil, Anadolu'daki Rumları da rahatsız etmiştir. Anadolu Rumları bu teklife karşı konferansa bir protesto metni göndermiştir.¹⁰⁰⁸

Yunan meclisi, içerdeki baskı, azınlıklara karşı duyulan manevi sorumluluk, Yunanistan'ın ilgili bölgeler üzerinde yasal hakları olduğuna inanması; Mustafa Kemal'e kendi ordusunun kuvvetlendirmek bakımından vakit kazandıracacağı düşüncesi ve Anadolu'daki askeri durumu gevşeterek Sevr Antlaşması'nı hasıraltı edeceği endişesi gibi sebeplerle konferansın önerisini reddetmiştir.¹⁰⁰⁹

Bu gelişmeler üzerine İtilaf Devletleri, 9 Mart 1921'de Türklerin ve Yunanların olmadığı bir oturumda Yunanistan'ın Anadolu'da tekrar saldırıya geçmesi durumunu değerlendirmişlerdir. Lloyd George, Kont Sforza, Mareşal Foch ve M.Briand'ın hazır bulunduğu toplantıda Yunanların Anadolu'da yeniden saldırıya geçmek niyetinde olduklarını ve İtilaf Devletleri'nin Yunanları durdurabileceklerini sanmadığını ifade etmiştir. Bu durum üzerine Kont Sforza, harekete geçmek niyetinde olan Yunanların bunun sorumluluğunu yüklenmesi gerektiğini savunmuştur. Mareşal Foch ise Yunanların büyük bir başarı kazanabileceklerini sanmadığını, küçük gösterilere izin verilmemesini gerektiğini ileri sürmüştür. Buna karşılık Curzon ise Yunanların küçük gösteri peşinde olmadıklarını, Eskişehir-Afyon demiryolunu ele geçirmek istediklerini açıklamıştır. Lloyd George ise Yunan Ordusu'nun Mustafa Kemal'e karşı başarı şansını yüksek olduğunu, olası bir saldırıda Yunan başarısının mutlak gördüğünü, bu nedenle Yunanların önlenmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bütün bu görüşmeler sonucunda İtilaf Devletleri'nin Yunan Ordusu'nun saldırıya geçmesine razı oldukları yönünde bir karar alınmış, bu sonucun Yunan heyetine bildirilmesine karar verilmiştir.¹⁰¹⁰

9 Mart öğleden sonra ise Lord Curzon, Briand, Kont Sforza ve Lloyd George, Bekir Sami Bey ile ayrı ayrı görüşmüşlerdir. Bekir Sami Bey, görüşmelerde Trakya konusunda çok konuşmamış ancak Marmara denizi, boğazlar ve İzmir üzerinde ısrar-

¹⁰⁰⁸ Protesto metninde “*Sevr Antlaşması'nın imzalanması esnasında müttefikler, resmi Türk devletinin istatistiklerini tartışmasız olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca o dönemde, “dehşetli rakamlarıyla”... Anadolu helenlerinin maruz kaldığı “vahşi katliamı” ortaya koyan başka istatistikler de göz önüne alınmıştır... Bu ülke yakında huzura kavuştu ve... boyunduruktan henüz kurtuldu... Biz imzası olanlar, tüm Anadoluhuların duygularına tercüman olarak size saygıyla itirazımızı sunar ve size ana Yunanistan ile sonsuza dek bağlı kalmak konusundaki sarsılmaz kararımızı... bildiririz...*” denilmiştir. Erdem, **a.g.t.**, s. 327.

¹⁰⁰⁹ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 130.

¹⁰¹⁰ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 203-207.

la durmuştur. Curzon, Yunanların İzmir'i aldıklarını hatırlatarak bu konuda savaştan başka yapılacak bir şey olmadığını vurgulayınca Bekir Sami Bey I. İnönü Muharebesi'ni kastederek Yunanların son savaşta hezimete uğradıklarını hatırlatmış ve Türklerin savaşmaktan başka çareleri olmadığını ifade etmiştir.¹⁰¹¹ Aynı gün İzmir, Doğu Trakya, Boğazlar meselesinden başka esirlerin değiş tokuşu meselesi de gündeme gelmiş, fakat görüşmelerden bir netice çıkmamıştır.¹⁰¹²

10 Mart 1921 günü Londra Konferansı'nın kaderi için önemli bir gün olmuştur. Lloyd George, sabah oturumunda Türklerin "İzmir'i Yunanların boşaltması gerektiği" konusundaki ısrarını Yunan heyetine bildirerek bu konuda son defa onlardan söz istemiştir. Yunan heyeti, Yunanistan'ın Anadolu'dan çekilmesinin imkân olmadığını, Türklerle anlaşmanın mümkün olamayacağını, bu nedenle Sevr Antlaşması'nın zorla Türklere kabul ettirilmesi gerektiğini söylemiş ve eklemiştir: "*Bu fedakârlık için Yunan ordusu hazır bulunmaktadır ve Kemalist ordular üç ay içinde dağıtılabilir vaziyettedir*".¹⁰¹³

Yunan heyetinin son sözü üzerine Lloyd George ve Curzon son olarak İzmir meselesine çözüm bulmak amacıyla İzmir'de özerk bir vilayet kurulmasını öngören tasarımı Yunan heyetine sunmuştur. Bir İngiliz projesi olan bu tasarıya göre; İzmir şehrinde bir Yunan garnizonu bulunacak; bölgenin güvenliği yerli halktan toplanacak ve müttefik subayların kumandasında karma Jandarmayla sağlanacak, bölge yönetiminde nüfus oranları göz önünde tutulacak, bölgenin başında bir Hristiyan vali bulunacak ve adına "vilayet" denecek, bu vilayet Türkiye egemenliğinde fakat Yunan kontrolünde kalacak; Türk hükümetine vergi ödeyecek ve 5 yıl sonra statüsü yeniden değiştirebilecekti.¹⁰¹⁴ İtilaf Devletleri, taraflara bu tasarı ile birlikte son tekliflerini sunmuşlardır.¹⁰¹⁵ Buna göre; Türkiye Sevr Antlaşması'nı uygulamaktan yana olduğunu kanıtlarsa, Cemiyet-i Akvam'a üye kabul edilmesi kolaylaştırılacak; İstanbul ve İzmit ivedilikle boşaltılacak; boğazlar komisyonunun başkanı Türk olup ve iki oya sahip olacak; askerden arındırılan bölgenin sınırları daraltılacak; Türkiye özerklik konusunda kolaylık gösterip, Kürt ve Asurilerin korunmaları için önlem alırsa, an-

¹⁰¹¹ Tağmat, *a.g.m.*, s. 48.

¹⁰¹² Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 144.

¹⁰¹³ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 207-218.

¹⁰¹⁴ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.3, s. 213-219.

¹⁰¹⁵ İtilaf Devletleri'nin "son" teklifi için bkz. **Atatürk'ün Milli Dış Politikası**, C.I, s. 309-312; Türk geldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 138-139. Erdem, **a.g.t.**, s. 329.

laşmanın Kürtlerle ilgili maddelerinde, o günkü duruma göre değişiklik yapılacak, İzmir, Cemiyet-i Akvamca atanacak bir Hristiyan valinin yönetiminde, Türk egemenliğinde kalacak ama İzmir kentinde Yunan askeri gücü üslendirilecek; kent dışında nüfus oranına göre kurulacak jandarma gücünü İtilaf Devletleri komutanları idare edecek, mülki memurlarda aynı esasa göre göreve alınacak, bölgenin yönetimi ile ilgilenecek bir kurultay ve bir konsey seçilecek; bölgenin refahı oranında Türkiye'ye yıllık ödenek verilecek; 5 yıldan sonra taraflardan herhangi birinin isteği üzerine Cemiyeti Akvam'ca bölgenin statüsünde değişiklik yapılabilecek; Türkiye, sınırları içindeki Ermenilerin doğu sınırında ulusal bir yurda hakları olduğunu ve Ermenilere verilecek toprakları saptamak amacıyla Cemiyeti Akvam tarafından atanan komisyonun kararını kabul ederse anlaşmanın Ermenilere ilişkin maddelerinde değişiklik yapılabilecek; Türkiye adli komisyonda temsil edilecek; Türklere bazı ödüller verilmesi için anlaşmanın askeri, mali ve iktisadi maddelerinde küçük ölçüde değişiklikler yapılacaktı.¹⁰¹⁶ Bu teklifler, aslında Sevr Antlaşması'nın itibar ve güçleri ile kendilerini saydırmaya başlamış olan Türkler için daha yumuşak ve daha kabul edilebilir bir şekilde değiştirilmesinden başka bir şey değildi.¹⁰¹⁷

Lloyd George, 12 Mart'ta hem Türk hem de Yunan heyetlerine teklifi hatırlatarak cevap vermelerini istemiştir. Yunan heyeti, konferansın son teklifini Yunan Meclisi'ne danışacaklarını söylemiştir.¹⁰¹⁸ Türkler ise zaman kazanmak amacıyla teklifi 25 gün sonra yanıtlayacaklarını bildirmiştir.¹⁰¹⁹ İtilaf Devletleri ise teklifleri incelemek ve cevap vermek için istenen 25 günlük sürenin asla bir ateşkes anlamı taşımadığını, Yunanların kazançları içinde gerekli görecekları her harekette ve teşebbüste serbest olduklarını söylemiştir. Yunan heyeti bundan çok memnun olmuş ve Lloyd George'ye teşekkür etmiştir.¹⁰²⁰ Bundan sonra Türk ve Yunan temsilcileri konferanstan çekilmiş ve konferansın doğu sorununa dair olan müzakeratı sona ermiştir.¹⁰²¹ Böylece siyasi çözüm arayışları da sonuçsuz kalmış; barış için toplanan konferanstan bir uzlaşma çıkmamıştır.

¹⁰¹⁶ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s.131; Erdem, **a.g.t.**, s.329.

¹⁰¹⁷ Toynbee, **Türkiye Bir Devletin Doğuşu**, C.I, s. 13.

¹⁰¹⁸ Erdem, **a.g.t.**, s. 329.

¹⁰¹⁹ Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 139; Erdem, **a.g.t.**, s. 329.

¹⁰²⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 265.

¹⁰²¹ Öztoprak, **Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı**, s. 596.

Bekir Sami Bey konferans sırasında kendi tasarrufu ile İngiltere,¹⁰²² Fransa¹⁰²³ ve İtalya¹⁰²⁴ ile bazı anlaşmalar imzalamış ise de bu anlaşmalar¹⁰²⁵ Misak-ı Milli esaslarına aykırı olduğu gerekçesiyle TBMM Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir.¹⁰²⁶ Bekir Sami Bey ise Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Dış İşleri Bakanlığı görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.¹⁰²⁷

Yunanistan, Londra Konferansı'nda Anadolu'da yeniden taarruza geçmek için İtilaf Devletleri'nin desteğini almayı başarmıştır. Konferansın taraflara sunduğu teklifleri değerlendirmek için tanınmış olan 25 günlük süreyi beklemeden yeniden taarruza geçmiş, II. İnönü Muharebesi bu siyasi sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

II.2.2. Sovyet Rusya ile İlişkiler ve Moskova Antlaşması

İki muharebe arasındaki dönemde meydana gelen siyasi gelişmelerden biri de Sovyet Rusya ile imzalanan Moskova Antlaşması olmuştur. TBMM Hükümeti, Anadolu'da emperyalizme karşı başlattığı istiklal savaşında uluslararası desteğin önemini iyi bildiğinden emperyalizmle mücadele eden Sovyetler ile diplomatik temas kurmanın gerekliliğine inanmıştır. Bu nedenle 23 Nisan 1920'de meclisin açılmasından hemen sonra Sovyetlerle ilişki kurmak için harekete geçmiş ve 11 Mayıs 1920'de¹⁰²⁸ Hariciye Vekili Bekir Sami, İktisat Bakanı Yusuf Kemal ve Lazistan Milletvekili Osman Beylerden oluşan bir heyeti Moskova'ya göndermiştir.¹⁰²⁹ Bu heyetin esas vazifesi Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması yapmak ve ihtiyaç duyulan para ve harp malzemesi yardımını temin etmek olmuştur.¹⁰³⁰

¹⁰²² İngilizlerle yapılan anlaşma için bkz. Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 135.

¹⁰²³ Fransa ile yapılan anlaşma için bkz. Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşamaları", **AAMD**, (Mart 1992), S.23, s. 277-279; Türkgeldi; **Mondros ve Mudanya Mü-tarekelerinin Tarihi**, s. 139-141; Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, s. 111-117; Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 135-136.

¹⁰²⁴ İtalya ile yapılan anlaşma için bkz. Sonyel, **Kurtuluş Savaşında Batı Siyasamız**, s.402; Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 136.

¹⁰²⁵ Bekir Sami Bey'in İngiltere, Fransa ve İtalya ile imzalamış olduğu anlaşmaların tam metinleri için bkz. **Türkiye Dış politikasında 50 Yıl: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922)**, T.C. Dış İşleri Bakanlığı Yay., Ankara, 1974, s. 101-104.

¹⁰²⁶ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 588.

¹⁰²⁷ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 590.

¹⁰²⁸ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 103.

¹⁰²⁹ Yusuf Kemal Tengirşek, **Vatan Hizmetinde**, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 173.

¹⁰³⁰ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 59.

Bu heyete, Türkiye'nin ulusal sınırları içinde tüm iç ve dış egemenliğine saygı gösterildiği takdirde Sovyet Rusya ile işbirliğine hazır olduğu, Rusların silah ve malzeme yardımına ihtiyaç duyulduğunun Ruslara iletilmesi talimatı verilmiştir.¹⁰³¹

Türk heyeti, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'i, ilk olarak 24 Temmuz 1920 günü ziyaret etmiştir.¹⁰³² Bu kabul esnasında komiser muavini Karahan da hazır bulunmuştur. Çiçerin, Halil Paşa ile evvelce görüşmüş olduklarını, kendilerinin isteklerini ve şartlarını onunla Türk hükümetine bildirmiş bulduklarını söylemiştir.¹⁰³³ Bunun üzerine Bekir Sami Bey, Halil Paşa'nın TBMM Hükümeti tarafından resmen görevlendirilmemiş olduğunu, bu nedenle teşebbüs ve taahhütlerinin sırf şahsî bir mahiyet taşıyabileceği cevabını vermiştir.¹⁰³⁴

24 Temmuz'un akşamında Türk heyeti komiser muavini Karahan ile ayrı bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede, muhtaç bulunulan silâh ve mühimmatın Anadolu'ya süratle nakledilebilmesi için kapalı olan Ermenistan yolunun bir an evvel açılmasını istenmiştir.¹⁰³⁵ Karahan ise Lehistan meselesinin ehemmiyeti üzerine durarak oradan kuvvet celbi ile yolun açılmasının güç olduğunu ve Ermenistan'a karşı sebepsiz bir taarruzun Batı ve Amerika umumî efkârı üzerinde fena bir tesir hâsıl edeceğini, siyasî teşebbüslere başlanıldığından bir iki hafta zarfında yolun açılmasından ümitvar olduğunu" söylemiştir. Bekir Sami Bey, on beş gün beklemenin mümkün olmadığını yolun bir an önce açılması gerektiğini söylemiş ise de bir sonuç alamamıştır.¹⁰³⁶ Bekir Sami Bey, samimi¹⁰³⁷ geçen görüşmeler hakkında 25 Temmuz'da Ankara'ya bir telgraf göndererek bilgi vermiştir.¹⁰³⁸

Türk Heyeti, Karahan ile ikinci görüşmesini 4 Ağustos 1920'de gerçekleştirmiştir.¹⁰³⁹ Ermeni sorununun ele alındığı bu görüşmede Karahan, Sovyet Rusya'nın Türklere, Ermenistan'a karşı bir saldırıya geçmelerini öneremeyeceğini, çünkü böyle bir davranışın Avrupa kamuoyu üzerinde kötü bir izlenim yaratabileceğini söylemiş, Sovyet Rusya'nın bir aya kadar Kafkas yolunu açmaya çalışacağına dair söz vermiş-

¹⁰³¹ Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 9.

¹⁰³² Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 113.

¹⁰³³ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 180-181.

¹⁰³⁴ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 60.

¹⁰³⁵ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁰³⁶ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 61.

¹⁰³⁷ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 181.

¹⁰³⁸ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 60.

¹⁰³⁹ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 181.

tır. Bekir Sami Bey ise, durumun çok bunalımlı olduğunu bir an önce yolun açılması gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁴⁰ Ancak bu görüşmeden de bir sonuç çıkmamıştır.

Türk ve Rus heyetleri arasındaki bir sonraki toplantı 13 Ağustos 1920'de Rusya Hariciye Komiserliğinde Çiçerin'in nezdinde yapılmıştır. Görüşmede ilk sözü Çiçerin almış, silâh ve mühimmat müzakerelerinin ne safhada olduğuna dair bir soru sormuştur. Türk heyeti, istenilen harp malzemesinin ayrıntılı bir listesinin düzenlenerek komisyona verildiğini, fakat henüz bir cevap alamadıklarını söylemiştir. Hariciye Komiseri, alâkalı dairelerce yapılmakta olan incelemelerin çabuklaştırılacağı vadinde bulunmuştur. Bu görüşmede Türk tarafının üstünde durduğu bir başka mesele Ermenistan yolunun bir an evvel açılması meselesi olmuştur. Çiçerin bu konuda çok ağır davranmış, yolun açılması maksadıyla gerekli teşebbüslere girişildiğini, fakat zaman tayininin mümkün olamayacağını bildirmiştir. Türk heyeti bu toplantıda bir de kötü bir sürpriz ile karşılaşmıştır. Rusya'dan alınacak yardımın Anadolu'ya ulaştırılması için Ermenistan yolunun açılması talep edildiği sırada Çiçerin'in Rusya'nın Ermenilerle bir ateşkes imzaladıklarını Nahçıvan'ın Rus Ordusu'na verildiğini, buna karşılık Şahtahtı kasabası ile Gulfa-Şahtahtı demiryolu hattının Ermenistan'ın işgalinde bırakıldığını söylemesi Türk heyetinde şok etkisi yapmıştır.¹⁰⁴¹

Bu haberi duyan Türk heyeti Çiçerin'e, Rusların bu davranışıyla Kafkas yolunun tamamen kapandığını bu şartlar altında Moskova'dan ayrılmak zorunda kalabileceklerini söylemiştir. Bu tepki karşısında Çiçerin, söz konusu anlaşmanın Kafkasya'daki Sovyet delegesince imzalandığı özrünü öne sürerek; Kafkas yolunu açmak için Rusların bir şey yapamayacaklarını aynı zamanda Türklere de kendi başlarına yolu açmak izin verilemeyeceğini bildirmiştir.¹⁰⁴²

Türk Heyeti, Çiçerin ile yaptıkları görüşmeden bir gün sonra, 14 Ağustos 1920'de, Sovyet Rusya Devlet Başkanı Lenin Wladmir Ulyanof tarafından kabul edilmiştir.¹⁰⁴³ Görüşmede Türk heyeti, Rusya tarafından vaat edilen yardımın gecikmesinin ve açılacağı birçok defalar tekrar edilen Ermenistan yolunun henüz açılmadığı gibi, Rusya ile Türkiye arasında irtibatı temin edecek yegâne yol olan Nahçıvan-

¹⁰⁴⁰ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 189-192; Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 61; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 13.

¹⁰⁴¹ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 193-194; Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 67-68.

¹⁰⁴² Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 14.

¹⁰⁴³ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 194-195.

Şahtahtı şimendifer hattının Sovyet hükümeti tarafından Ermenistan'a teslim edilmesinin hayret ve teessüf ile karşılandığı bildirmiş ve Lenin'den bu konuda açıklama istenmiştir. Lenin yaptığı açıklamada “*Evet, bunda bir haksızlık ve hata vaki oldu. Maamafih mesele tetkik edilmekte olup üç dört gün zarfında muvafık bir hal sureti bulunacağından ümit varım.*” demekle yetinmiştir.¹⁰⁴⁴

Bu görüşmenin ardından tekrar Çiçerin ile bir görüşme yapılmıştır. 17 Ağustos'a doğru Çiçerin anlaşmanın esaslarını müzakere etmek için Rus Hariciyesinden Sabanın ve Adamof isimli iki kişiyi görevlendirdiğini bildirmiştir. 17 Ağustos'tan 24 Ağustos'a kadar zaman zaman bu kişilerle Türk heyeti toplantılar yapmıştır. Neticede, 24 Ağustos'ta taraflar Sofiskaya büyük binasında toplanarak o güne kadar konuştuklarını parafe etmişlerdir.¹⁰⁴⁵

Parafe edilen metin 8 maddeyi içermiştir.¹⁰⁴⁶ Buna göre; taraflar, birbirlerine zorla kabul ettirilen herhangi bir barış antlaşmasını tanımayacaklar; Sovyet Rusya, Türkiye ile ilgili olan ama sınırları Misakı Millice saptanan TBMM yönetiminin kabullenmeyeceği herhangi bir antlaşmayı tanımayacak; o güne kadar Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanmış bulunan tüm antlaşmalar yürürlükten kaldırılmış sayılacak; boğazların bütün dünya ticaret gemilerine açık tutulmalarını ama boğazlar rejiminin ileride Karadeniz devletleri arasında yapılacak bir konferansta, Türkiye'nin, özellikle İstanbul'un güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek biçimde saptanmasını kabulleneceklerdi. Yapılacak askeri ve mali yardımdan antlaşmada söz edilmeyecek, ayrıca, bundan böyle diğer ülkeler taraflardan herhangi birine gizlice yanaşırsa, iki ülkenin Dışişleri bakanları arasında gizli bir haberleşme olacaktı.¹⁰⁴⁷

İki ülke yetkilileri arasında parafe edilmiş olan bu metin Rusya'nın bazı istekleri nedeniyle antlaşma metnine dönüştürülemediği. Antlaşmayı zora sokan istekler Çiçerin'in Türkiye'den Ermenilere toprak talep etmelerine ilişkin istekler olmuştur.¹⁰⁴⁸ Bu istekler Türkiye ile Rusya arasındaki müzakereleri sekteye uğratarak görüşmelerin kesilmesine yol açmış,¹⁰⁴⁹ bu gelişmeler üzerine Bekir Sami Bey, 2 Eylül

¹⁰⁴⁴ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 195; Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 70.

¹⁰⁴⁵ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 193.

¹⁰⁴⁶ Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, 2. Baskı, TTK Yay., Ankara, 2010, s. 36.

¹⁰⁴⁷ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 214-216; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 15.

¹⁰⁴⁸ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 200.

¹⁰⁴⁹ Bayur, **Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti**, s. 66.

1920’de Moskova’dan ayrılmıştır.¹⁰⁵⁰ Parafe edilen anlaşma maddelerini ve yapılan görüşmelere ait kayıtları ise Yusuf Kemal Bey ile birlikte Ankara’ya göndermiştir. Yusuf Kemal Bey, 12 Ekim 1920’de Heyet-i Vekile’ye bu kayıtları teslim etmiştir.¹⁰⁵¹

TBMM’de 16 Ekim 1920’de gizli bir oturumda Moskova’daki görüşmeler ele alınmış,¹⁰⁵² görüşmeler iki gün sürmüştür.¹⁰⁵³ Görüşmelerin neticesini Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami’ye gönderdiği telgrafta bildirmiştir. Buna göre Van ve Bitlis illerinden bir bölgenin Ermenilere verilmesiyle ilgili Sovyet isteğinin Ankara yönetimini, “kapitalizme ve emperyalizme” karşı giriştiği mücadelede o güne dek olağan bir bağlaştığı saydığı Sovyet Rusya’nın görüş ve duygularının içtenliği konusunda pek haklı olarak kuşkuya düşürdüğünü; TBMM’nin bu sorunu görüşerek, Sovyet koşullarının Türk ulusunca asla kabul edilemeyeceği sonucuna vardığını; dolayısıyla TBMM ve Bakanlar kurulunun, coğrafi, ırki, siyasi ve iktisadi hiçbir ilke ile açıklanamayan ve bağdaşamayan Sovyet önerisini, ne pahasına olursa olsun kabullenemeyeceğini bildirmiştir.¹⁰⁵⁴ Böylece Türk-Sovyet görüşmelerinin birinci aşaması sonuç alınmadan sona ermiştir. Bu aşamada Türkiye ile Sovyet Rusya arasında sonuç alınmasını engelleyen en önemli sorun Ermeni sorunu olmuştur.

Ermenistan sadece Türk-Sovyet görüşmelerinin kesilmesine neden olmamış, aynı zamanda Türkiye’nin doğu illerine göz dikmiş, Kafkaslar’da Türkiye ile Sovyet Rusya’nın arasını tıkararak Rusya’dan Anadolu’ya yardım gönderilmesini engellemiştir. Birde buna Türk köylerine yapılan saldırılar eklenmiştir. Bütün bu gelişmeleri yakından takip eden Kazım Karabekir Paşa, 15. Kolordu Komutanlığı’na atandığı günden beri Ermeniler üzerine harekât yapılması gerektiği hususunda Ankara’yı ısrarla uyarmıştır. Ancak Ruslarla temaslar geliştirilmek istenirken böyle bir hareketin mahzuru olabileceği mütalaası ile Ankara harekâta sıcak bakmamıştır.¹⁰⁵⁵ Fakat Moskova’da Rusların Ermeniler lehine arazi istemeleri üzerine Karabekir Paşa’ya, istedi-

¹⁰⁵⁰ Tengirşek, **a.g.e.**, s.200; Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 119.

¹⁰⁵¹ Tengirşek, **a.g.e.**, s.220-236; Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 124.

¹⁰⁵² **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C.5, s. 158-173.

¹⁰⁵³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, C.5, s. 176-187.

¹⁰⁵⁴ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 230-233; Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.2, s. 19; Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 87-90.

¹⁰⁵⁵ Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, C.2, s. 984-985.

ği serbesti tanımış ve Ermeni harekâtı 28 Eylül 1920’de başlamıştır.¹⁰⁵⁶ Sarıkamış’tan başlamak üzere, Ermenilerin işgalindeki topraklar kurtarılarak 30 Ekimde Kars alınmış,¹⁰⁵⁷ 6 Kasım’da ise Ermeniler mütareke istemek zorunda kalmıştır. Ermenilere, Gümrü’yü teslim şartı ile mütarekenin kabul edileceği bildirilmiş, Gümrü 7 Kasım’da teslim olunca mütareke şartları tebliğ edilmiştir. 8 Kasım 1920’de Karabekir Paşa, yanında Erkan-ı Harbiye Reisi olduğu halde Gümrü’ye gitmiş, Ermenilere Türk hükümetinin barış şartları bildirilmiştir. Ancak Ermeniler bu şartları kabul etmeyince Karabekir Paşa harekâta devam etmiştir. Ermeniler, 15 Kasım’da Şahtahtı mevkiinde tamamen bozulunca yeniden mütareke talep etmek zorunda kalmıştır. Bu talep üzerine 18 Kasım’da ateşkes yapılmış, 25 Kasım’da barış müzakereleri başlamıştır. 3 Aralık 1920’de ise Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁵⁸

Ankara, Rusya’ya Ermeni harekâtının, Ermenilerin Müslüman ahaliye yaptıkları zulüm nedeniyle yapılmış olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁵⁹ Bu nedenle harekâtın Türkiye-Rusya ilişkilerine zarar vermeyeceğinin umulduğu ifade edilmiştir. Bu sırada, Türk-Rus ilişkilerine büyük önem gösteren Mustafa Kemal Paşa, milli mücadelenin önemli isimlerinden Ali Fuat Paşa’yı Moskova’ya büyükelçi olarak atamıştır.¹⁰⁶⁰

7 Aralık 1920’de ise Ruslarla anlaşma imzalanması için Yusuf Kemal Bey’in başkanlığı altında Rıza Nur’un da içinde bulunduğu bir heyetin Rusya’ya gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁶¹ Bu heyetin Moskova’ya varması ile birlikte Moskova müzakerelerinin ikinci aşaması başlamıştır.

Türk Heyeti’nin Moskova’ya vardığı sıralarda önce I. İnönü Muharebesi ile Yunan Ordusu’na bir darbe vurulması, ardından doğuda Ardahan’ın işgali ile başlayan, Batum ve havalisinin işgali ile son bulan askeri harekât, TBMM Hükümeti’nin dış siyasette elini güçlendirmiştir. Ruslar, Anadolu’daki milli hükümetin geçici olmadığını görmüşlerdir. Bu gelişmeler Moskova’da devam eden görüşmelerde Türk tarafının elini güçlendirmiştir.

¹⁰⁵⁶ Karabekir, **a.g.e.**, C.2, s. 986.

¹⁰⁵⁷ Karabekir, **a.g.e.**, C.2, s. 996.

¹⁰⁵⁸ Karabekir, **a.g.e.**, C.2, s. 999-1008; Gürün, **a.g.e.**, s. 39.

¹⁰⁵⁹ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 92-93.

¹⁰⁶⁰ Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, s. 578-583.

¹⁰⁶¹ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 238-240; Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s. 695.

Moskova görüşmelerinin ikinci aşaması 18 Şubat 1921’de başlamıştır.¹⁰⁶² Bu görüşmelerde Çiçerin ve Korkmazof ile temas kurulmuştur. İttifak görüşmelerinde ilerleme sağlanamaması üzerine Türk heyeti, biraz da umutsuz olarak¹⁰⁶³ Stalin ile görüşme talep etmiştir.¹⁰⁶⁴ Bu görüşmede Stalin açık bir şekilde: “İttifak yapamayız. Çünkü İngilizlerle ticaret anlaşması yapacağız, bu ticaret anlaşmasına zarar verecek her şeyden uzak durmak sizin de menfaatiniz icabıdır. İttifaktan maksadınız para, silâh ve insanca yardım ise bunu derhal yapacağız.¹⁰⁶⁵ Kardeşlik antlaşmasını de imza ederiz. Çünkü onda ticaret anlaşmasına zarar verecek bir şey yoktur.”¹⁰⁶⁶ diyerek Rusların fikrini açıkça ifade etmiştir. Türk heyeti ise Stalin’in bu kesin açıklamasından sonra kendisine veda ederek oradan ayrılmıştır.¹⁰⁶⁷

Bu görüşmeden sonra 9 Mart 1921’de Stalin ile tekrar bir araya gelinmiştir. Bu görüşmelerde Stalin ile Misakı Milli’nin Rusya tarafından resmen tanınması başta olmak üzere bir çok madde üzerinde anlaşmaya varılmıştır.¹⁰⁶⁸ Görüşmelerden sonra “Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması” 18 Mart 1921’de özel bir merasimle imzalanmıştır.¹⁰⁶⁹ Antlaşma resmen 18 Mart’ta imza edilmiş olmasına rağmen Çiçerin’in özel ricası üzerine¹⁰⁷⁰ anlaşmaya İstanbul’un işgal tarihi olan 16 Mart tarihi koyulmuştur.¹⁰⁷¹

16 maddeden oluşan Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması’na göre,¹⁰⁷² Rusya, Misak-ı Milli’yi tanıyacak, iki taraftan birinin tanımadığı bir anlaşmayı diğer kabul etmeyecektir. Batum liman ve şehri bazı şartlarla Gürcistan’a bırakılacak; Nahcivan arazisi, Azerbaycan himayesinde muhtar bir bölge haline getirilecektir. Boğazlar rejimi, Karadeniz’e kıyısı olan memleketlerin temsilcilerinin bir araya geleceği konferansta tespit edilecektir. İki ülke arasında o tarihe kadar yapılmış

¹⁰⁶² Tengirşek, **a.g.e.**, s. 255.

¹⁰⁶³ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s.767.

¹⁰⁶⁴ Tengirşek, **a.g.e.**, s.256-257; Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s. 765-767.

¹⁰⁶⁵ Bu görüşmede, Türk heyetinden Rıza Nur, Stalin’den 30 milyon altın istediğini anlatıyor ve ekliyor: “Stalin 30 milyon altın istemeliğime güldü. Bu kadar para bizde yok. Bulmakta mümkün değil. Yarım milyon verebiliriz dedi. Bende asla kafî değil dedim. Ne ise vur aşağı tut yukarı bir milyon altına sulh olduk.” Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s. 771.

¹⁰⁶⁶ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 142.

¹⁰⁶⁷ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 143.

¹⁰⁶⁸ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 265-266.

¹⁰⁶⁹ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 273; Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s. 796-797.

¹⁰⁷⁰ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 153.

¹⁰⁷¹ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 273; Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, C.3, s. 795.

¹⁰⁷² Anlaşmanın tam metni için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983, s. 32-38.

bütün anlaşmalar yok sayılacaktır.¹⁰⁷³ Ayrıca Rusya, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına destek olmak üzere Türkiye'ye 1921'den itibaren birbiri ardınca birçok seneler yılda on milyon altın ruble vermeyi kabul edecektir.¹⁰⁷⁴ Bu antlaşma ile Ruslar, 10 milyon altın ruble, iki tümene yetecek kadar altın ve cephane vermeyi de kabul etmiştir.¹⁰⁷⁵ Ayrıca Türk heyeti, Rus yetkililerine ihtiyaç duydukları silah ve malzemelerin listesini de vermiştir.¹⁰⁷⁶

Türkiye ve Rusya arasında imzalan antlaşma, 5 Temmuz 1921'de TBMM tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁷⁷

Ruslar, TBMM Hükümeti'nin Anadolu'da kesin bir askeri zaferine şahit olmayana kadar Türkiye ile anlaşma yapmaktan kaçınmışlardır. Önce doğu harekâtındaki başarı, ardından I. İnönü Muharebesi'nde elde edilen sonuç Rusya'nın Türk milli mücadelesinin geleceğine dair kaygılarını gidermiştir. Bu nedenle Rusya ile dostluk anlaşmasının yaklaşık 1 yıl süren görüşmelerinden ardından I. İnönü Muharebesi'nden hemen sonra imzalanabilmiş olması tesadüf değildir. Bu anlaşma ile Türkiye, milli mücadele için önem arz eden silah ve para yardımını Ruslar'dan sağlayacak olmanın taahhüdünü almıştır. Rusya, bu antlaşma ile Türkiye'ye dost olduğunu, Türk topraklarını paylaşmaya kalkışmayacağını garanti etmiştir. Böylece TBMM iki cephede birden savaşmak ve arkadan vurulmak tehlikesinden kurtulmuş, Milli Mücadele'nin Doğu Cephesi rahatlamıştır. Misakı Milli tanınmış; vaktiyle savaş tazminatı olarak Türkiye'nin elinden alınan topraklar ana vatana katılmıştır.¹⁰⁷⁸ Bu nedenle Ruslarla yapılmış olan bu anlaşma hem zamanlama açısından hem de sağladığı siyasi, askeri ve ekonomik katkı açısından son derece önemli olmuştur. TBMM Hükümeti, I. İnönü Muharebesi'nin dış politikaya etkisinin bir sonucu olarak görebileceğimiz bu antlaşma ile II. İnönü Muharebesi'ne arkasında "resmi" bir Rus desteği olarak girmeyi garanti altına almıştır.

Moskova'da Türk-Rus görüşmeleri devam ederken Afganistan'ın Moskova Büyükelçisi Mehmet Veli Han ile Türk heyeti arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1 Mart 1921'de Türkiye ile Afganistan arasında da bir dostluk antlaşması da imza-

¹⁰⁷³ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 280-286; Soysal, **a.g.e.**, C.I, s. 32-40; Karabekir, **a.g.e.**, C.2, s. 1047-1054.

¹⁰⁷⁴ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 275.

¹⁰⁷⁵ Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadolu'da**, s. 49.

¹⁰⁷⁶ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 147-148.

¹⁰⁷⁷ **BCA**.30.18.1/3.29.13.

¹⁰⁷⁸ Tengirşek, **a.g.e.**, s. 273.

lanmıştır.¹⁰⁷⁹ İki ülke arasındaki ilk resmi münasebetleri kuran¹⁰⁸⁰ bu antlaşmaya göre Türkiye, Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyacak, taraflar tüm doğu uluslarının, özellikle Hive ve Buhara hanlıklarının bağımsızlığını onaylayacaklardır. Ayrıca taraflardan birine emperyalist güçlerce yapılacak saldırıya karşı ortak tepki verilecek, taraflardan birine düşman olan devletlerle anlaşma imzalanmayacaktır.¹⁰⁸¹

II.3. İki Muharebe Arasındaki Dönemde Yunanistan'da Meydana Gelen Gelişmeler

İki muharebe arasındaki dönemde Yunanistan'da bazı önemli siyasi gelişmeler meydana gelmiştir. 1920 Kasım seçimlerinde Yunanistan'da Liberal Parti'nin büyük bir yenilgi alması ve Venizelos'un dahi Atina'dan milletvekili seçilememesi Yunan siyasetinde taşları yerinden oynatmış, seçimden önce Venizelos'a karşı birleşen tüm muhalefet partileri önemli bir zafer kazanmıştı. Birleşen Venizelos karşıtı koalisyonun Başbakanı olarak Dimitrios Rallis, 17 Kasım 1920'de hükümeti kurmuştu.¹⁰⁸²

Venizelos, Kasım seçimlerini kaybettikten sonra ülkeyi terk etmiş ise de onu fikirleri ve destekçileri varlığını sürdürmüştür. I. İnönü Muharebesi'nden sonra Londra'da toplanacak olan konferansta Yunanistan'ı kimin temsil edeceği meselesi Yunan kabinesinde tartışma yaratmıştır. İtilaf Devletleri'ne yakın olan Rallis, Londra Konferansı'na Venizelos'un katılması fikrini destekleyince Kral Konstantin ve Savaş Bakanı Gunaris ile ters düşmüş ve istifa etmek durumunda kalmıştır.¹⁰⁸³ Rallis, 4 Şubat 1921'de istifa etmiş,¹⁰⁸⁴ yerine 6 Şubat 1921'de Nicolas Kalegeropulos Hükümeti kurulmuştur.¹⁰⁸⁵ Bu süreçte Genelkurmay Başkanı da değişmiş, başkanlık görevini Tümgeneral Guvelis üstlenmiştir.¹⁰⁸⁶

I. İnönü Muharebesi'nin hemen öncesine tesadüf eden günlerde çok önemli siyasi gelişmeler yaşayan Yunanistan, I. İnönü'den sonrada siyasi istikrar anlamında zor günler geçirmiştir. Venizelos sonrasında kurulan Yunan kabinesi yaklaşık dört ay

¹⁰⁷⁹ Tengirşek, **a.g.e.**, s.258-260; Rıza Nur, **a.g.e.**, C.3, s.782; Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s.154.

¹⁰⁸⁰ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 16 Baskı, Alkım Yay., İstanbul, 2007, s.331.

¹⁰⁸¹ Antlaşmanın maddeleri için bkz. Soysal, **a.g.e.**, C.I, s.25-26.

¹⁰⁸² Özgür Rençberler, **Küçük Asya Felaketinin Yunan Siyasetine Etkisi (1919-1922)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014, s.38.

¹⁰⁸³ Rençberler, **a.g.t.**, s.40.

¹⁰⁸⁴ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s.395.

¹⁰⁸⁵ Rençberler, **a.g.t.**, s. 40.

¹⁰⁸⁶ Erdem, **a.g.t.**, s. 332.

gibi kısa bir süre görevde kalabilmiş, 1921 Şubat ayı başlarında görevi yeni kabineye devr etmek zorunda kalmıştır. Ancak Kalegeropulos kabinesinin ömrü de kısa olmuş, yaklaşık iki ay görev yaptıktan sonra II. İnönü mağlubiyetinin ardından çekilmek zorunda kalmıştır.

Yunan siyasetindeki istikrarsızlığın Yunan Ordusu'na önemli ölçüde yansımaları olmuştur. Venizelos'un gidişinden sonra Yunan Ordusu'ndaki Venizelist subayların tasfiye edilmesi orduda huzursuzlukların artmasına neden olmuş, fikri bölünmelerin derinleşmesine ortam olmuştur. Yunan Başbakanı Rallis'in Londra Konferansı'na Venizelos'un katılması fikrini desteklemesi nedeniyle Kral ile ters düşmesi ve istifa etmek durumunda kalması ordudaki huzursuzluğu daha da artırmıştır. İki muharebe arasındaki dönemde Yunanistan'da meydana gelen siyasi çalkantılar Yunan Ordusu'ndaki birlik ve düzeni büyük ölçüde sarsmıştır.

III. BÖLÜM

İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ GÜNCESESİ VE SONUÇLARI

III.1. İkinci İnönü Muharebesi Öncesi Genel Durum

İki muharebe arasındaki dönemde askeri, siyasi ve diplomatik birçok gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde cephelerde Türk ve Yunan kuvvetleri arasında küçük çaplı çarpışmalar meydana gelmiştir. Türk Ordusu bu dönemi yeni bir saldırı ihtimaline karşı hazırlık yaparak geçirmiştir. Yunan tarafı ise Anadolu'daki kuvvetlerinin sayısını artırarak yeni bir taarruz için fiziki ve teknik şartlarını iyileştirmeye çalışmıştır.

Bu sürede iç ve dış siyasette de önemli gelişmeler yaşanmıştır. İki muharebe arasındaki dönemde en önemli dış siyasi gelişmelerden biri Londra Konferansı'nın toplanması olmuştur. İtilaf Devletleri, I. İnönü galibiyetinden sonra Sevr Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapmak üzere Londra'da bir konferans toplamıştır. TBMM Hükümeti'nin de davet edildiği bu konferansta Sevr Antlaşması masaya yatırılmış, Türkiye ve Yunanistan arasında sorun teşkil eden meselelerin çözümü için görüşmeler yapılmıştır. Ancak bu görüşmelerden bir uzlaşma çıkmamış, İtilaf Devletleri, Yunanistan'ın Anadolu'daki çıkarlarını korumak için her türlü hareket serbestisine sahip olduğunu belirterek Yunan Ordusu'nun Anadolu'da yeniden taarruza geçmesine yeşil ışık yakmıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerde önemli bir aşama kaydedilmiş, iki ülke arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. Rusya bu antlaşma ile TBMM Hükümeti'ne maddi desteğin yanında silah ve malzeme desteği vermeyi de taahhüt etmiştir.

İki muharebe arasındaki dönem, TBMM Hükümeti'nin hem içerde hem de dışarda önemli adımlar attığı bir dönem olmuştur. Ancak II. İnönü Muharebesi'ne giden süreçte patlak veren Koçgiri isyanı ve Pontus isyanı hükümeti zor duruma düşürmüştü, Yunanlar lehine avantajlı bir durum meydana getirmiştir.

III.1.1. Anadolu'nun Genel Durumu

TBMM Hükümeti, II. İnönü Muharebesi öncesine denk gelen günlerde önemli bir sorun olan Koçgiri isyanı ile karşı karşıya kalmıştır. İlk olarak 1920'li yılların başında, Sivas'ın Koçgiri bölgesinde bazı asayişsizlik olayları görülmeye başlanmış, bu olaylar 1921 yılı Mart ayı başlarında isyana dönüşmüştür. İsyanın kısa

sürede geniş bir alana yayılması üzerine TBMM Hükümeti tarafından, asayiş tesis etmek ve olayların büyümesini önlemek amacıyla 10 Mart 1921’de Elazığ, Erzincan, Divriği ve Zara’da sıkıyönetim ilan edilmiş,¹⁰⁸⁷ isyanı bastırmak üzere Merkez Ordusu ve Kumandanı Nurettin Paşa görevlendirilmiştir.¹⁰⁸⁸

Merkez Ordusu’nun harekât gücü 3200 er, 1250 hayvan, 2750 tüfek, 3 hafif ve 18 ağır makineli tüfek idi.¹⁰⁸⁹ İnönü’de bir ölüm kalım savaşı verilirken böylesine kritik bir ortamda önemli miktarda bir kuvvetten Batı Cephesi’nde yararlanılamamış, bu kuvvet asiler üzerine sevk edilmek durumunda kalınmıştır. Ayrıca II. İnönü Muharebesi’nde kendisinden yararlanılması planlanan Topal Osman Ağa’nın kumandasındaki Giresun Alayı’ndan da, alayın isyan bölgesine sevk edilmesi nedeniyle, yararlanılamamıştır.¹⁰⁹⁰ Ancak Karadeniz bölgesinden muhtelif tarihlerde cephelere gönüllü kafileler gönderilmeye devam edilmiştir. İnönü Muharebeleri’nin başladığı günlerde Rize’nin teşkil ettiği ikinci gönüllü kafilesini Ordu ve Samsun üzerinden Ankara’ya gönderilmiştir.¹⁰⁹¹

I. İnönü Muharebesi başladığı sırada Çerkez Ethem isyanı ile meşgul olan Türk Ordusu, talihsiz bir şekilde, II. İnönü Muharebesi’ne denk gelen günlerde yine bir iç isyanla uğraşmak zorunda kalmış, bu isyan nedeniyle elindeki birlikleri tamamen Batı Cephesi’ne sevk etme imkânı bulamamıştır.

II. İnönü Muharebesi’nin başladığı sıralarda TBMM Hükümeti’ni zora sokan bir başka isyan Pontus isyanı olmuştur. Bu isyan nedeniyle Karadeniz bölgesindeki karışıklıklar artarak devam etmiştir. Bu sıralarda, Samsun, Sivas bölgesinde Trabzon ve Elazığ illerinin bazı kesimlerini de içine almak üzere sıkıyönetim ilan edilmiş ise de, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu’da asayiş sağlanamamıştır.¹⁰⁹² Güney’de de vaziyet pek farklı olmamıştır.¹⁰⁹³

II. İnönü Muharebesi’nin arifesinde TBMM Hükümeti doğuda Koçgiri, Karadeniz bölgesinde ise Pontus isyanı gibi önemli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu isyanlar nedeniyle elindeki kuvvetlerin tamamından Batı Cephesi’nde

¹⁰⁸⁷ B.C.A.30.18.1/2.38.14.

¹⁰⁸⁸ Esengin, a.g.e., s. 226.

¹⁰⁸⁹ Esengin, a.g.e., s. 226.

¹⁰⁹⁰ Alpaslan, a.g.e. s. 465.

¹⁰⁹¹ Mesut Çapa, “Milli Mücadele Döneminde Rize”, AAMD, (Kasım 1997), S.39, s. 872.

¹⁰⁹² TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 251.

¹⁰⁹³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 251.

yararlanma imkânı bulamamış, I. İnönü’de olduğu gibi birçok cephede aynı anda mücadele etmek zorunda kalmıştır.

III.1.2. Yunanistan’ın Genel Durumu

Yunanistan’da II. İnönü Muharebesi’nden hemen önceki duruma bakıldığında ülkenin genel durumunun Türkiye’ye oranla daha pozitif olduğu görülmektedir. Ülkede siyasi olarak savaş yanlısı ve savaş karşıtı olmak üzere temel fikri bölünmeler varlığını korumakla birlikte Türkiye’deki gibi ciddi iç isyanlar görülmemiştir.

II. İnönü Muharebesi’nden önce Yunanistan’da iktidar değişikliği yaşanmış, Yunan Başbakanı Rallis, 4 Şubat 1921’de istifa etmiş, Nicolas Kalegeropulos Hükümeti kurulmuştur.¹⁰⁹⁴ Genelkurmay Başkanı da değişmiş, başkanlık görevini Tümgeneral Güvelis üstlenmiştir.¹⁰⁹⁵

Yunanistan, iki muharebe arasındaki dönemi yeni bir saldırıya hazırlık çalışmaları ile geçirmiştir. Şubat ve Mart ayları boyunca Yunan Ordusu taarruz hazırlıklarına devam etmiştir. Bu süre boyunca Papulas, planlanan yeni bir taarruz için Atina’dan Anadolu’ya ek kuvvet gönderilmesini istemiş, ancak bu talep Yunan Komutanlığı tarafından tam olarak yerine getirilememiştir.¹⁰⁹⁶ Papulas, taarruzu bizzat yönetmek üzere Bursa’ya geldikten sonra da Atina’dan takviye kuvvet gönderilmesini istemiş, Atina ise bir miktar kuvvetin Anadolu’ya sevk edileceğini bildirmiştir. Fakat Yunan Ordusu, takviye gücün ulaşmasını beklemeden, hatta bunların Yunanistan’dan cepheye hareket ettikleri haberini bile almadan, her şeyin hazır olduğunu varsayarak, 23 Mart 1921’de taarruza geçmiştir.¹⁰⁹⁷ Yunanistan, iki savaş arasındaki dönemi yeni bir taarruza hazırlık yaparak geçirmiş ise de taarruzun hemen öncesinde Papulas’ın istediği miktarda kuvveti Anadolu’ya göndermeyi başaramamıştır.

III.2. İkinci İnönü Muharebesi’nin Sebepleri

II. İnönü Muharebesi’nin sebeplerini askeri, siyasi, ekonomik ve psikolojik sebepler olmak üzere dört başlık altında incelemek mümkündür.

¹⁰⁹⁴ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 395.

¹⁰⁹⁵ Erdem, **a.g.t.**, s. 332.

¹⁰⁹⁶ **General Papulas’ın Hatıratı**, s. 42-52.

¹⁰⁹⁷ Erdem, **a.g.t.**, s. 333.

III.2.1. Siyasi Sebepler

II. İnönü Muharebesi'nin en önemli siyasi sebebi “*Anadolu’yu her türlü esbab-ı müdafaadan tecrit ederek Sevr Antlaşması’nı ve beklide daha ağır bir antlaşmayı zorla Türklere kabul ettirmek*”tir.¹⁰⁹⁸ 27 Mart 1921’de bir Yunan yetkilisi İngiliz Daily Telgraph gazetesine vermiş olduğu demeçte Mart taarruzunun siyasi sebebinin Sevr Antlaşması’nı ya da şartları daha ağır hükümleri içeren bir antlaşmayı Anadolu’ya kabul ettirmek olduğunu açıkça ifade etmiştir.¹⁰⁹⁹ Gunaris ise 27 Mart’ta Atina’da bir gazetenin muhabirine vermiş olduğu beyanatta bu temel siyasi amacı kesin bir şekilde vurgulamıştır.¹¹⁰⁰ Yunan yetkililerinin yapmış olduğu bütün bu açıklamalar II. İnönü Muharebesi’nin temel siyasi nedeninin Ankara’yı ele geçirerek Sevr Antlaşması’nı Türklere kabul ettirmek olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Taarruz bu siyasi hesap üzerine Londra’da kararlaştırılmıştır. Londra Konferansı’nda Sevr Antlaşması’nın hükümlerinin TBMM Hükümeti’ne nasıl kabul ettirileceği üzerinde durulmuş, bu durumun oluşması için imkânlar araştırılmıştır. Konferanstan İtilaf Devletleri ve Yunanistan’ın istediği bir sonuç çıkmayınca, kabul etmeseler bile, İngilizlerin desteği ile¹¹⁰¹ Yunan taarruzuna yeşil ışık yakılmış, destek verilmiştir.

III.2.2. Askeri Sebepler

II. İnönü Muharebesi’nin en önemli askeri sebebi I. İnönü Muharebesi’nden sonra madden ve manen kuvvetlenen Türk Ordusu’nu daha fazla güçlenmesine fırsat vermeden boğmak düşüncesidir. Bu durum Yunan Genelkurmayı’nın resmi kaynaklarında açıkça ifade edilmiştir. Buna göre Kemalist Türkiye’nin Londra Konferansı’na davet edilmesiyle birlikte Türk Ordusu’ndaki subaylar kalabalıklaştığı gibi ordu safları da sıklaşmıştır. Müttefiklerin Anadolu’daki depoları Mustafa Kemal’in emrine girmiş, bunun dışında Türk lider uçağa kadar her türlü savaş malzemesini rahatça temin edebilecek konuma gelmiştir. Türk Ordusu ağır topları özellikle Sovyet Rus-

¹⁰⁹⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:709 Gömlek No:84;Belge No:1.

¹⁰⁹⁹ **Peyam-ı Sabah**, 30 Mart 1921.

¹¹⁰⁰ **Peyam-ı Sabah**, 30 Mart 1921.

¹¹⁰¹ İngiliz Hükümeti, Yunan Ordusu’nun Anadolu’da yeniden taarruza geçmiş olmasında hiçbir teşvik ve desteklerinin olmadığını, bu savaşta “tarafsız” olduklarını ilan etmiştir: “*İngiltere’nin Yunan Hükümeti’nin harekâta devamı hususunda en cüz’i teşviki bile vaki olmamıştır*”. **Peyam-ı Sabah**, 26 Mart 1921; **Peyam-ı Sabah**, 27 Mart 1921.

ya'dan temin etmiş ve güçlü süvari birlikleri oluşturmuştur.¹¹⁰² İşte bu nedenle Türk Ordusu daha fazla güçlenmeden bir taarruzla yok edilmeli, bütün kazanımları elinden alınmalıdır.¹¹⁰³ İngilizler de bu kanaattedir. İngiltere, yeni doğan, kuvvetli ve emin bir geleceğe aday görünen Türk Milli Hükümeti'ni bu amaca ulaşmadan boğmak ve onun henüz küçük ve fedakâr ordusunu ortadan kaldırmak niyetinde olmuştur.¹¹⁰⁴ Bu taarruzun en kilit isimlerinden biri İngiliz Başbakanı Lloyd George olmuştur. Yunan Başbakanı, Yunan Ordusu'na taarruz emrini Londra'da Lloyd George'nin yanından çıktıktan sonra vermiştir.¹¹⁰⁵

Londra Konferansı sırasında, TBMM Hükümeti ile Fransa'nın yakınlaşmasının Yunanistan açısından yaratmış olduğu kaygı bu taarruzun diğer bir askeri sebebi-
dir. Yunanlar, Fransızlarla Türklerin anlaşmalarından son derece kaygı duymuşlardır. İki tarafın anlaşması durumunda güneydeki Türk birliklerinin batıya kaydırılabileceği ihtimali Yunanistan'ı tedirgin etmiştir. Bu nedenle Londra Konferansı görüşmeleri sırasında Bekir Sami Bey ile Fransa Başbakanı Briand arasında yapılan görüşme Yunan temsilcilerini rahatsız etmiştir. Bu görüşmelerden haberdar olan Yunan heyeti, 2 Mart 1921'de Yunan Hükümeti'ne gönderdiği bir raporda, Türklerin Fransızlarla anlaşmasına fırsat verilmeden bir an önce harekete geçilmesini, Kütahya, Eskişehir ve Afyon üzerine bir hareket yapılması gerektiğini bildirmiştir.¹¹⁰⁶ Yunan heyeti, bu rahatsızlıklarını Lloyd George'ye de aktararak¹¹⁰⁷ Türklerin Fransızlarla bir anlaşma düzenlediklerini ve bu günlerde imzalanacağını işittiklerini, haber doğru çıkarsa Fransız Cephesi'nde bulunan Türk tümenlerinin kendi cephelerine nakil edileceklerini, buna meydan vermemek içinde bir taarruza ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.¹¹⁰⁸ Bu sırada Bekir Sami Bey ile Fransa Başbakanı Briand arasında bir anlaşma yapılması, Yunan Hükümeti'ni büsbütün kaygılandırmıştır. Yunanistan, Türkiye ile Fransa'nın anlaşması sonrasında Mustafa Kemal'in Kilikya'daki yeni durumdan yarar-

¹¹⁰² Erden, **a.g.t.**, s. 332.

¹¹⁰³ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 560.

¹¹⁰⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 277.

¹¹⁰⁵ **Peyam-ı Sabah**, 3 Nisan 1921.

¹¹⁰⁶ Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 429.

¹¹⁰⁷ Yunan Başbakanı, Londra dönüşünde yabancı bir gazeteciye verdiği beyanatta olayların gelişimini şöyle özetlemiştir: “Londra görüşmeleri devam ederken Türklerin Fransızlar ile ittifak yaptıkları ve İzmir cephesinde yığınak yaptıkları bize bildirildi. Bizde derhal durumu müttefiklerimizin nazar-ı dikkatine arz ederek Yunan Ordusu'nun buna göğüs germesi için müsaade istedik. O zaman Lloyd George bize dedi ki : “Mademki ordunuz tehlikeye maruzdur, zannedirim ki hiçbir fert şimdi sizi icra-yı harekâttan men edemez”. **Peyam-ı Sabah**, 3 Nisan 1921.

¹¹⁰⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 264.

lanma olanağı bulamadan üzerine gidip darbeyi indirmek istemiştir.¹¹⁰⁹ Bu nedenle zaman kaybetmeden harekete geçmek zarureti duymuştur.¹¹¹⁰ Bu konuda Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas da Yunan Hükümeti'ne bir an önce Ankara'ya karşı saldırıya geçilmesi hususunda telkinlerde bulunmuştur.¹¹¹¹ Yunan Hükümeti ise Londra Konferansı'ndaki başarısızlığı askeri bir başarı ile telafi etmek için yeni bir taarruz harekâtına onay vermiştir.¹¹¹²

III.2.3. Ekonomik Sebepler

II. İnönü Muharebesi'nin Yunanistan açısından önem arz eden ekonomik sebepleri de vardır. II. İnönü Muharebesi'nden önce Yunan ekonomisi oldukça kötü durumdaydı. Yunanistan almış olduğu kredilerle askeri ihtiyaçlarını karşılıyordu. Bu nedenle Londra Konferansı'ndan sonra Yunan delegasyon üyesi Gunaris, 18 Mart 1921'de Lloyd George ile yaptığı görüşmede İngiltere'den mali destek istemiş; Lloyd George ise Yunanistan'ın ekonomik taleplerine olumlu yaklaşmıştır.¹¹¹³ 22 Mart'ta, taarruzdan bir gün önce, Yunan milli bankası hükümete %6 faizle 75 milyon drahmilik borç vermeyi kabul etmiştir.¹¹¹⁴ Ama yine de Yunan Ordusu'nun Anadolu'da savunmada kalarak uzun süre dayanacak parası ve malzemesi yoktur.¹¹¹⁵ II. İnönü Muharebesi sırasında Yunanistan'daki ekonomik kriz daha da derinleşmiş, Yunan Başbakanı muharebenin devam ettiği günlerde İngiltere'ye giderek borç istemek zorunda kalmıştır.¹¹¹⁶ Küçük Asya Harekâtı'nın uzaması Yunan ekonomisini derinden sarstığından, Yunan Hükümeti kesin bir galibiyet ile harekâtın bir an önce sonuçlanması istemiştir.

III.2.4. Psikolojik Sebepler

II. İnönü Muharebesi'nin Yunanlılar açısından bir başka sebebi de itibar meselesidir. Her ne kadar kabul edilmese de, I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun başarısızlığı, ciddi bir itibar kaybına sebep olmuştur. Yeni bir taarruz ve za-

¹¹⁰⁹ Smith, *Yunan Düşü*, s. 289.

¹¹¹⁰ Büjyak, *a.g.e.*, s. 202.

¹¹¹¹ Smith, *Yunan Düşü*, s. 288.

¹¹¹² *ATASE Arşivi İŞH K*: Kutu No:709 Gömlek No:84;Belge No:1.

¹¹¹³ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.III, s. 251-256.

¹¹¹⁴ *Peyam-ı Sabah*, 23 Mart 1921.

¹¹¹⁵ Smith, *Yunan Düşü*, s. 295.

¹¹¹⁶ *Peyam-ı Sabah*, 28 Mart 1921.

ferle bu itibar kaybının düzeltilmesi planlanmıştır. Yunan Hükümeti, yeni bir zaferin İnönü yenilgisinin izlerini sileceğini ve henüz iş başına gelmiş Yunan Kralı'nın itibarını artıracak düşünmüştür.¹¹¹⁷

Öte yandan Yunan Ordusu'nun komutanları Ankara'ya yapılacak başarılı bir taarruzun aynı zamanda büyük bir moral olacağı, diplomatik ve politik zaferleri beraberinde getireceğine inanmışlardır. Ankara'nın ele geçirilmesi hem bütün savaş üzerinde derin psikolojik iz bırakacak hem de Kemalistler üstlerinden atılmış olacaktlardır. Ankara düştüğü takdirde buraya kadar gelen demiryolu ikmal kolaylıkları sağlayacak bundan faydalanılarak kaçan milliyetçiler kovalanacak ve sonunda bütün Anadolu ele geçirilecektir. Ankara dirense bile buraya kadar uzanan demiryolu burada Yunan kuvvetleri tarafından tahrip edilecek bunun sonucunda milliyetçilerin merkezi artık işe yaramaz bir hale gelecektir.¹¹¹⁸ İşte bütün bu nedenler Yunanistan'ı Anadolu'da yeni bir taarruza sevk etmiştir.

III.3. İkinci İnönü Muharebesi Öncesinde Türk ve Yunan Ordularının

Durumu

Türk ve Yunan orduları iki muharebe arasındaki dönemi askeri hazırlıklar yaparak geçirmişlerdir. Bu dönemde Türk Ordusu'na katılım önemli oranda artmıştır. I. İnönü Muharebesi'nin vermiş olduğu moral ve motivasyon ile orduya katılımlar önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu sürede Türk Ordusu silah ve teçhizat bakımından da önemli ölçüde eksikliklerini gidermiştir.

Yunan Ordusu da bu dönemi hazırlıklarla geçirmiştir. Bu dönemde Atina'dan Anadolu'ya takviye kuvvetler gönderilmiştir. Ancak Küçük Asya Komutanı Papulas'ın ifade ettiğine göre gönderilen takviyeler yeterli olmamış, ordu hazırlıklarını tam olarak tamamlamadan yeni bir taarruza kalkışılmıştır.

III.3.1. Türk Ordusu'nun Durumu

Türk Genelkurmayı, I. İnönü ile II. İnönü Muharebesi arasında geçen yaklaşık iki buçuk aylık süreyi teşkilat, takviye ve savaşa hazırlık evresi olarak geçirmiştir. Bu dönemde ordu silah ve teçhizat açısından güçlendirilmiş, asker sayısı artırılmıştır.

¹¹¹⁷ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.IV, s. 78.

¹¹¹⁸ Toynbee, **Türkiye Bir Devletin Doğuşu**, C.II, s. 13-14.

İsmet Paşa'nın hatıratında özellikle vurguladığı gibi bu dönem Türk Ordusu için teşkilatlanma dönemi olmuştur.¹¹¹⁹ Bu süre içinde Milli Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı'nın ortaklaşa aldıkları kararlara göre ordu teşkilatında şu değişiklikler yapılmıştır: Piyade tümenleri üçer taburlu ve üç piyade alayı, bir hücum taburu, tümen topçusu (ikişer toplu iki bataryadan kurulu bir sahra topçu taburu), bir süvari, bir istihkâm bölüğü, bir muharebe takımı ve bir sıhhiye bölümünden kurulmuştur. Her piyade taburunda 450 tüfek ve dört makineli tüfek, hücum taburunda dört makineli tüfek, süvari bölüklerinde 120 tüfek bulundurulması planlanmıştır. Bir piyade tümeni toplam 5.000 tüfek olarak belirlenmiştir. Süvari tümenleri ise ikişer tugaylı olup, her tugay iki alaydan ve her alay dört bölükten kurulmuştur. Her süvari bölümünde iki hafif makineli tüfek, tümende toplam olarak 32 makineli tüfek ile dört toplu bir batarya, bir muharebe takımı, ayrıca her tugayda bir muharebe kıtası, bir istihkâm bölümü, bir sıhhiye müfrezesi bulunması planlanmış, her süvari bölümünde 120 er ve tümende 2000 tüfek olması kararlaştırılmıştır.¹¹²⁰

Bu dönemde bazı birliklerin adı değiştirilmiştir. 3. Kolordu Merkez Ordusu adını almış; Adana Cephesi Komutanlığı'na da 2. Kolordu adı verilmiştir. Türk Kara Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığı emir ve kuruluşunda olmak üzere, Doğu, Batı, Güney, El Cezire Cephesi Komutanlıklarıyla, Merkez Ordusu, 2. Kolordu, Kocaeli, Ankara ve Kastamonu Dolayları Komutanlıkları ve muhafız birliklerinden kurulmuştur. II. İnönü Muharebesi'ne katılan, Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarıyla Kocaeli ve Kastamonu Komutanlıklarınının 10 Mart 1921'ki kuvvetleri şöyle şekillenmiştir: Batı Cephesi Komutanlığı: 1., 11., 24., 61., Piyade Tümenleri ile 3. Süvari Tümeni ve 5., Süvari Alayı, cephe karargâhı ile cephe bağlı birliklerinden oluşmuştur. Güney Cephesi Komutanlığı ise 12. Kolordu (23.ve 57. Piyade Tümenleri), ile 4., 8. ve 41. Piyade ve 1., 2. ve 4. Süvari tümenleriyle bağlı birliklerinden kurulmuştur. 4. Süvari Tümeni sonradan lağvedilerek alayları 1.ve 2. Süvari tümenlerine verilmiş ve bu suretle süvari tümenleri altışar alaylı olmuştur. Kocaeli Grubu Komutanlığı ise 7. ve Mürettep Piyade tümenleriyle Karamürsel Millî Müfrezesi ve grup bağlı birliklerinden, Kastamonu ve Dolayları Komutanlığı ise 23. Piyade Alayı, süvari bölümü, bir batarya, muhabere takımı, telsiz istasyonu ile bir ulaştırma müfrezesinden oluşturul-

¹¹¹⁹ İnönü, **Hatıralar**, s. 237.

¹¹²⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 270.

muştur. Subay eksikliği tamamlanamamış, cephane konusunda ise endişe verici bir durum olmamıştır.¹¹²¹

Türk Genelkurmayı iki muharebe arasındaki dönemde Batı Cephesi'ne asker sevkiyatına önem vermiştir. Bu dönemde Ankara'dan gönderdiği takviye kuvvetler ile Batı ve Güney cephesini tahkim etmiş, lojistik bağlamında da hazırlıklarını yapmıştır. Ocak ayından itibaren Batı ve Güney cepheleri tahkim edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda I. İnönü Muharebesi'nden sonra İsmet Paşa tarafından Genelkurmay Başkanlığı'ndan istenen bir miktar asker ve cephe lojistiğinde kullanılmak üzere hayvan 27/28 Ocak 1921'de İnönü mevziine ulaştırılmıştır.¹¹²²

Türk Genelkurmayı Şubat ayı başında Ankara'dan Batı Cephesi'ne kuvvet nakline hız vermiştir. Bu kapsamda 1. Tümen'in Ankara'da kalan karargâhı ile 5. Piyade Alayı, tümen Komutanı kurmay Yarbay Kemalettin Sami komutasında olarak Karaköy istasyonuna indirilmiştir. Tümen karargâhı Pazaryeri, 5. Alay Ahmetler ve Franlar kesimine getirilerek burada konmaya geçirilmiştir. 1. Tümen Komutanı'nın Pazaryeri'ne varışından sonra, Batı Cephesi Komutanlığı Bursa bölgesindeki kıtaların konuşunda 10 Şubat 1921'de değişiklik yapmıştır. Buna göre Bilecik Bölge Komutanlığı, 1. Tümen emrine verilmiş, 1. Tümen'den 3. Alay Bilecik'e gelerek 174. Alay'ı değiştirmiştir. 5. Alay, 1. Tümen ihtiyatı olarak Ahmetler-Franlar'da bırakılmıştır. 4. Alay ise Pazaryerinde kalmıştır.¹¹²³

Batı Cephesi Komutanlığı emri ile cephelerde takviye ve topçu yolları ıslah edilmiş, İnönü istasyonunda bulunan dikenli teller mevziilere nakil edilmiştir. Ayrıca mevzilere çadır takviyesi de yapılmıştır.¹¹²⁴

Bu dönemde tümenlerin silah gücünü artmak adına silah takviyesi de devam etmiştir. Eskişehir'den yollanan 1. ve 2. bataryalar 11. Tümen'e, tek toplu batarya 24. Tümen'e, iki topçu batarya ve dört batarya da 61. Tümen'in emrine verilmiştir. Uçaksavar bataryası cephe ihtiyatı olarak İnönü köyünde bırakılmıştır. Cephe ihtiyatındaki sahra obüs bataryası 24. Tümen emrine girmiştir. 61. Tümen'in kudretli dağ bataryası cephe ihtiyatı olarak İnönü'ye getirilmiştir. Çukurhisar, İnönü, Bozüyük,

¹¹²¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 270-273.

¹¹²² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:698 Gömlek No:164;Belge No:164AB.

¹¹²³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 278.

¹¹²⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:740 Gömlek No:140;Belge No:1.

telefon merkezleri yerlerinde bırakılmıştır. İnegöl’de bir yiyecek ambarı açılmış, Bozüyük noktası da işletilmeye başlanmıştır.¹¹²⁵

Muharebe hazırlık döneminde kıtaların elindeki silahların cins ve çap birliği standartlaştırılmaya çalışılmış, alaylardaki tüfek sayıları 900’e çıkarılmıştır.¹¹²⁶

Muharebe hazırlıklarına İnönü Mevzii Müstahfız Kumandanlığı’nın kurulmasıyla devam edilmiştir. İsmet Paşa, İnönü mevziini korumak ve kollamak üzere İnönü Mevzii Müstahfız Kumandanlığı’nın kurulmasına karar vermiş ve emri yerine getirmek için 11. Tümen’i görevlendirmiştir. Kuruluş talimatnamesine göre; müstahfız kumandanlık kıtaatı ikmal ve tahkim ile uğraşacak, mevzi haricinde tehlikeli gördüğü mıntıkaları keşif ve tahkim edecek; mevziinin geri ile irtibatını temin için mevcut yolları ve köprüleri daima harekete müsait bir halde tutacak; mevcut muhabere şebekesini her halde muhafaza edecek ve icap ederse yeni muhabere hatları inşa edecektir.¹¹²⁷

Cephede sağlık hizmetlerinin düzgün bir şekilde yürütülebilmesi adına da önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda İsmet Paşa, 12 Mart 1921’de İnönü istasyonunda bir sıhhiye istasyonunun kurulması talimatını vermiş, 11. Tümen Komutanlığı’na gönderdiği emirde sıhhiye istasyonu için uygun yer temin edilmesini istemiştir. Tümen Komutanlığı tarafından yapılan keşif sonucunda İnönü istasyonu yakınında üç oda ve iki salonlu bir binanın sıhhiye istasyonu tesisi için müsait olduğu ve cephe komutanlığınca uygun görüldüğü takdirde adı geçen binanın derhal temizlenerek sıhhiye istasyonu açılacağı bildirilmiştir.¹¹²⁸

Bursa Cephesi Yenişehir mıntikasında muharebe sırasında sıhhiye desteği sağlayacak bir hastanenin kurulması için de çaba sarf edilmiştir. Fakat Yenişehir mıntikasında yeni bir hastane açılması mümkün olmadığından Karamürsel’de bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yenişehir’e nakledilmiştir. Burada 50 yataklı¹¹²⁹ hastane kurulması için lazım olan malzemenin Hilal-i Ahmer Cemiyeti genel merkezinden temin edilmeye çalışılmıştır.¹¹³⁰

¹¹²⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:740 Gömlek No:140Belge No:1; **TİH Batı Cephesi, C.II, K.III,** s.279.

¹¹²⁶ **TİH Batı Cephesi, C.II, K.III,** s. 279.

¹¹²⁷ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:946 Gömlek No:86;Belge No:1

¹¹²⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:948 Gömlek No:54;Belge No:1.

¹¹²⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:1135 Gömlek No:22;Belge No:22AA.

¹¹³⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:1135 Gömlek No:22;Belge No:1.

Mevcut sıhhiye müfrezelerinin kadrolarına bir doktor, birkaç er eklenmek suretiyle tümen sayısında 15 sedyeli ve iki arabalı birer sıhhiye bölüğünü kurulmuştur. Her tümen için birer sıhhiye bölüğü ve 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaraları ile harp hastaneleri tertiplenerek kısım kısım Batı Cephesi'ne yollanmıştır.¹¹³¹

Türk Genelkurmayı, ayrıca cephede bulunan askerlerin yıkanıp paklanabilmesi için her birlikte bir hamam yapılması talimatını vermiş, gerekli hazırlıklar için ise birim komutanlıkları görevlendirilmiştir.¹¹³²

Muharebeye hazırlık döneminde Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne kuvvet ile birlikte silah ve mühimmat nakli çalışmalarına hız verilmiştir. Doğuda Ermenilerle mücadelenin nihayetlenmesi ile Doğu cephesi envanterinde olan silahlarla birlikte bazı askeri birlikler batıya sevk edilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda daha evvel doğu cephesinde görevli 6. Tümen, son sistem toplar donatılmış olarak 13 Mart 1921'de Ankara'ya getirilmiştir.¹¹³³ Ayrıca bu süre zarfında Ankara'da kurularak Batı Cephesi emrine verilen 30. Piyade Alayı 24. Tümen'in emrine verilmiştir. Bu alay 21 Mart 1921'de Ankara'dan hareket ettirilerek 22 Mart 1921'de İnönü'ye indirilmiştir. Alay burada aldığı talimat gereğince Poyra-Çerkezçepni kesimine intikal etmiştir.¹¹³⁴ II. İnönü Muharebesi'nin başladığı güne kadar Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi'ne kuvvet, silah ve mühimmat sevkiyatına devam etmiştir.

Bu dönemde Türk kuvvetleri silah ve mühimmat açısından yeterli donanıma ulaşamamıştır. Ancak durum endişe edilecek boyutlara da varmamıştır. Tüfek ihtiyacı 3894, hafif makineli tüfek ihtiyacı 51, ağır makineli tüfek ihtiyacı 35, top ihtiyacı 19 seviyesinde kalmıştır.¹¹³⁵

Türk Genelkurmayı muharebeye hazırlık döneminde, birliklerin mermi ihtiyacını sağlamak için yoğun çaba sarf etmiştir. 15 Şubat'ta Eskişehir'e 1700 adet çeşitli top mermisi gönderilmiştir. Ayrıca 27 Şubat'ta Eskişehir'e 1833 atım ve 28 Şubat'ta da Ankara'dan 300 atım top mermisi gönderilmiştir. 1 Mart'ta Sivas deposundan yollanan 316 top mermisi ile Ankara deposunun mevcudu 3820'ye ulaşmıştır. Bu dönemde kadar muhtelif zamanlarda İstanbul'dan Karamürsel'e 120 sandık Al-

¹¹³¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 273.

¹¹³² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:991 Gömlek No:97;Belge No:1.

¹¹³³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:559 Gömlek No:71;Belge No:1.

¹¹³⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 287.

¹¹³⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III s. 272.

man cephanesi, 391 sandık Türk cephanesi, 273 adet Alman tüfeği, 20 makineli tüfek, 6.5 milyon kapsül gönderilmiştir. Eskişehir’de bulunan top fabrikası, kudretli dağ ve Krup dağ mermilerini mevcut topların çaplarına göre uyarlamaya çalışmıştır.¹¹³⁶

Ermenilerden alınan 9000 sandık Fransız ve 14.000 sandık İngiliz piyade mermisi bir kısmı küçük çaplı piyade tüfeklerine göre Ankara’da değiştirilerek faydalanacak bir duruma getirilmiştir.¹¹³⁷

I. İnönü Muharebesi’nden bu yana deniz kuvvetlerinin durumunda bir değişiklik olmamıştır. Ancak ticaret filosuna 13 Mart 1921’de Batum gemisi katılmıştır. I. İnönü Muharebesi’nden sonra Batı Cephesi’nde, Eskişehir’de 1. uçak bölüğü, Afyonkarahisar meydanında da 2. uçak bölüğü kurulmuştur. Bu bölüklerde uçak adedi beşi geçmemiştir.¹¹³⁸

Türk Ordusu, II. İnönü Muharebesi’ne böyle hazırlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 21 Mart’ta yanında Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa ve 20 milletvekili ile birlikte Eskişehir’e giderek yapılan bütün bu hazırlıkları yerinde görmüş ve cepheyi teftiş etmiştir.¹¹³⁹

II. İnönü Muharebesi’nin başladığı günlerde Türk Ordusu’nun Batı Anadolu’daki birlikleri içinden¹¹⁴⁰ II. İnönü Muharebesi’ne katılan kuvvetleri şöyledir:¹¹⁴¹

¹¹³⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III s. 273.

¹¹³⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 274.

¹¹³⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 272-274.

¹¹³⁹ **Peyam-ı Sabah**, 27 Mart 1921.

¹¹⁴⁰ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:92A.

¹¹⁴¹ **TİH İdari Faaliyetler**, C.VII, s. 234.

II. İnönü Muharebesi'ne Katılan Türk Kuvvetleri							
Bağlı Olduğu Komutanlık	Birlik adı						Kuvveti
Batı Cephesi Komutanlığı (İnönü Mevzii)	1. Tümen	11. Tümen	24. Tümen	61. Tümen	1. Süv. Tümeni	-	13.068 Tüfek 96 Ağır makinalı Tüfek 39 çeşitli top 1.500 kılıç
Güney Cephesi Komutanlığı	4. Tümen	8. Tümen	23. Tümen	41. Tümen	57. Tümen	1-2. Süvari Tüm.	22.225 Tüfek 143 ağır makinalı tüfek 68 top 200 kılıç
Kocaeli Bölgesinde	1 Tümen	-	-	-	-	-	5.126 tüfek 16 ağır makinalı tüfek 5 top

Tablo 5: II. İnönü Muharebesi'ne Katılan Türk Kuvvetleri

Bu birliklerin cephe hattı üzerindeki yerleri ise şöyledir: Kocaeli Komutanlığı Sakarya doğu ve batısında geniş bir bölgeye yayılmış durumdadır. Mürettep Tümen (43. Piyade Alayı, 33. Süvari Alayı) Sapanca hariç İncirli'ye kadar Sakarya doğusundaki kesimde, tümen karargâhı Hendekte. 7. Tümen (2., 40., 41. Alaylar) Sapanca (dahil), Osmaneli - Hamamderesi (dahil) arasındaki kesimde tertiplenmiş, tümen karargâhı Geyve'dedir. Kocaeli Komutanlığı karargâhı Geyve istasyonundadır. Batı Cephesi Komutanlığı mevzi ilerisinde (bir piyade ve 3. Süvari Tümenleri) örtme için şu tertibi almışlardır: 1. Tümen: 5. Alay ve bir sahra bataryası; Yenişehir-İncirli; 4. Alay ve bir dağ bataryası, Boğazköy; 3. Alay ve bir sahra takımı, Nazıfpaşa hattında. Tümen emrindeki 5. Süvari Alayı Yenişehir ve batısında, bu alayın bir bölüğü Menteşe'dedir. Tümen karargâhı ile süvari, sıhhiye bölüğü ve sıhhiye müfrezesi Pazaryeri'nde, 3. Süvari Tümen'i, 29. Süvari Alayı İnegöl doğusunda, 27. Süvari Alayı İnegöl batısında, 28. Süvari Alayı; İnegöl güneyinde ve dağ bataryası İnegöl'ün 5 km güneyinde Hocaköy'de, tümen karargâhı İnegöl'dedir. Orhaneli Kesimi Komutanlığı Orhaneli ve Keleş kesiminde; iki jandarma bölüğü ile Orhaneli-Atranos vadilerini örtmek ve Orhaneli-Bursa doğrultusunda yapılması beklenen bir Yunan taarruzuna karşı arazinin taarruza elverişli kesimlerini keşif ve tespit ederek bu noktaları elde bulundurmakla görevlendirilmiştir.

Batı Cephesi asıl kuvvetleriyle (üç Tümen); İnönü mevziinde şu şekilde ter-
tiplenmiştir. 61. Tümen; 159. Alay Çukurhisar-Oklubalı-Zemzemiye; 174. Alay;
Sıraca-Söğüt-Gündüzbey; 190. Alay; Yukarısöğüt-Teke-Hamidiye kesimlerinde;
tümen hücum taburu; Satılmışoğlu'nda ve süvari bölüğü Oklulbalı'da, 1. Topçu tabu-
ru; Hayriye'de mevzide; 150 mmlik obüs ve bataryaları Teke'de mevzide, istihkâm
bölüğü Teke'de, sıhhiye bölüğü ile tümen karargâhı Çukurhisar'dadır.

24. Tümen: 32. Alay; Karabayır-Alibey-Akçapınar; 143. Alay; Düzdağ, 30.
Alay; Poyra-Çerkezçepni; uçaksavar bataryası; Akpınar; tümen karargâhı ve tümen
bağlı birlikleri Bozüyük'tedir. 11. Tümen; 127. Alay İnönü, 126. Alay Kandilli –
Bozalan'da 70. Alay Karaağaç-Saraycık'ta, tümen karargâhı ve bağlı birlikleri İnö-
nü'dedir. Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı ve bağlı birlikleri Eskişehir'dedir. Bu
suretle, Bursa kesimindeki Yunan kolordusu karşısında ilk defa olarak dört piyade
tümeni ile bir süvari tümeni, Kocaeli bölgesinde de iki tümen, toplam olarak altı pi-
yade tümeni ve bir süvari tümeni yer almıştır.

Güney Cephesi'nde ise Yunanlılara karşı dört piyade ve iki süvari tümeni
toplanmıştır. Bu kuvvetlerin tertibi şöyledir: 1. Süvari Tümeni (2. Süvari Tugayı ek-
sik) Kütahya'da, 2. Süvari Tugayı Gediz'de, 2. Süvari Tümeni (4.Süvari Tugayı
eksik), Sandıklı'da, 4. Süvari Tugayı Çivril, Bedirli, Burgaz kesiminde, 4. Piyade
Tümeni Alayunt'tadır.

12. Kolordu'dan 8. Tümen Afyonkarahisar ve kuzeyinden Dumlupınar mev-
ziine taşınmıştır. 23. Tümen Dumlupınar-İslamköy kesiminde, 57. Tümen Sinan Pa-
şa'da, kolordu karargâhı Afyonkarahisar'da, 41. Tümen ise Pozantı'dan hareket et-
mek üzeredir. Bu tümen de Güney Cephesi'ne katıldığı takdirde, piyade tümenleri
beşe yükselecektir. Dinar'da bulunan Menderes Grup karargâhı 22 Mart'ta Sandık-
lı'ya hareket ettirilmiştir. Sarayköy kesimindeki 1. Müzaheret Alay'ı (175. Alay'a
19 Mart 1921'de bu isim verilmiştir) cephe emrine alınmıştır. Güney Cephesi ka-
rargâhı Konya'dadır.¹¹⁴²

Türk Ordusu'nun genel silah mevcudu ise 34.175 tüfek, 235 ağır makinalı tü-
fek, 104 top, 3500 kılıçtan ibarettir.¹¹⁴³

¹¹⁴² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 304-306.

¹¹⁴³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:92A.

III.3.2. Yunan Ordusu'nun Durumu

Türk Ordusu gibi Yunan Ordusu da savaşız geçen süreyi Anadolu'daki askeri gücünü artırma, Atina'dan Anadolu'ya takviye kuvvetler göndermek gibi bir takım hazırlıklarla geçirmiştir.

Bu dönemde Yunan Hükümeti Anadolu'daki askeri gücünü artmak için üç sınıf askeri silahaltına almış; ancak hükümetin bu kararı Yunanistan'dan tepkiyle karşılanmışır.¹¹⁴⁴ Anadolu'daki savaşın sürdürülmesini istemeyen bazı sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra halkın önemli bir bölümü de bu karara tepki göstermiştir. Yunan Hükümeti tepkilere rağmen Yunan gençlerini silahaltına almaya devam etmiştir. Mart taarruzu başladıktan sonra da Yunan Hükümeti, 1308 ve 1309 doğumluları silahaltına davet etmiştir.¹¹⁴⁵ Silahaltına alınan askerler Anadolu'ya sevk edilmiştir.

Askerlerin silahaltına alınmasında ve Anadolu'ya sevk edilmesinde önemli güçlükler yaşanmıştır. Askere alınan Yunan gençleri şu ya da bu sebeple firar etmişlerdir.¹¹⁴⁶ Mart taarruzu öncesinde Yunanistan'da silahaltına alınıp Anadolu'ya, İzmir ve Bursa'ya, gönderilen askerler içinden on bin kadar Yunan askeri birliklerine varmadan firar ederek dağlara kaçmışlardır.¹¹⁴⁷ Yunan Hükümeti, firari askerlerin orduya dönmelerini sağlamak için af ilan etmiştir.¹¹⁴⁸

Yunan Ordusu'nda huzursuzluğa neden olan bir başka sorun ise terhis gelen askerlerin terhis edilmemesi olmuştur. Mart taarruzu başlamadan bir gün önce bu huzursuzluk orduda isyana dönüşmüştür. 22 Mart 1921'de Yunan Ordusu'ndaki bir kısım askerler Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana geçen süre içinde terhisleri gelmiş olmasına rağmen terhis edilmemelerini gerekçe göstererek isyana kalkışmıştır. Askerlerin isyanı karşısında mevkileri fena halde sarsılan Bursa ve Uşak Grubu Yunan Komutanları Nider ve Lopulas istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu sınıktılı durum üzerine İzmir'deki Yunan Başkumandanı Papulas Bursa'ya hareket etmiş ve ordudaki isyanla bizzat alakadar olmuştur.¹¹⁴⁹

Yunan Ordusu'nda ki bir başka sorun savaşmak istemeyen askerler meselesi olmuştur. Yunanistan'ın Anadolu'daki Ordusu'nda yer alan birçok asker savaşmak

¹¹⁴⁴ **İkdam**, 24 Mart 1921.

¹¹⁴⁵ **İkdam**, 26 Mart 1921.

¹¹⁴⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Mart 1921.

¹¹⁴⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1921.

¹¹⁴⁸ **Yenigün**, 9 Ocak 1921.

¹¹⁴⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Mart 1921.

istememiştir. 24 Mart 1921’de Yenişehir’de bulunan bazı Yunan askerleri Yunan Komutanlığı kararıyla cephe ilerisine gönderileceklerini duyar duymaz savaşmak istemediklerini söyleyerek firar etmişlerdir. Yunan Ordusu savaşmayı reddeden ve firar eden Yunan askerlerini aramak için çalışmalar başlatmıştır.¹¹⁵⁰

Firar olayları sebebiyle Yunan Ordusu’nun Anadolu’daki asker sayısı önemli ölçüde azalmıştır. Bu süreçte Yunan Komutanlığı alışılmış yollarla Anadolu’daki asker sayısı artıramayınca sıra dışı yollara başvurmuştur. Önce Yunanistan sınırları içinde kalan mülteciler silahaltına davet edilmiştir.¹¹⁵¹ Ardından Bursa Yunan Kumandanlığı kıtalardaki asker boşluğunu doldurmak için Bursa’nın yerli Rumları ve Ermenilerinden gönüllü asker almaya kalkışmıştır. Bu maksatla bir toplantı düzenleyerek Bursa’nın Rum ve Ermeni zenginlerini bir kiliseye toplamış; Yunan Ordusu’na gönüllü olarak katılımın sağlanmasını istemiştir. Bu toplantıya katılan yerli Rum ve Ermeni zenginleri “*Biz Osmanlı tebaası bulunuyoruz. Yarın öbür gün sizin buradan gitmeniz çok muhtemeldir. Biz yine Türklerle baş başa kalacağız. Size asker verdiğimiz takdirde Bizim de sizinle beraber buradan çekilmez lazımdır ki bunu hiç istemeyiz*” diyerek gönüllü askerlik teklifini reddetmişlerdir.¹¹⁵²

Mart taarruzunun başladığı sıralarda Anadolu’daki Yunan Ordusu’nda sadece asker açısından değil yiyecek ekmek açısından da sorun yaşanmıştır. Mart taarruzunun başlamasından önceki haftalarda Yunan Ordusu’nda ekmek yerine sade peksimet verilmeye başlanmış bu durum orduda huzursuzluğa yol açmıştır.¹¹⁵³

Yunan Hükümeti gerek asker takviyesi gerekse diğer eksikliklerin giderilmesi noktasında önemli çabalar sarf etmiştir. Bu çabalar sonucunda iki muharebe arasındaki dönemde Atina’dan Anadolu’ya kuvvet takviyesi yapabilmıştır. Türk istihbaratının 24 Şubat 1921’de Genelkurmay Başkanlığı’na sunduğu rapora göre, Ocak 1921’in sonlarından itibaren 6. Tümen’den mevcudu 1500-1800 olan bir alay Bursa’ya getirilmiş, Bandırma’dan ise çoğunluğu Makedonyalı olan 1. Süvari Alayı Anadolu’ya geçirilmiştir. Şubat’tan itibaren ise Mudanya’dan erzak ve cephane nakledilmiştir.¹¹⁵⁴ Ay sonuna kadar Yunan Genelkurmayı, 27. Piyade Alayı’nı Bursa’ya

¹¹⁵⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Nisan 1921.

¹¹⁵¹ **Yenigün**, 9 Ocak 1921; **Peyam-ı Sabah**, 20 Ocak 1921.

¹¹⁵² **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Mart 1921.

¹¹⁵³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 23 Mart 1921.

¹¹⁵⁴ **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:1018 Gömlek No:200;Belge No:1.

ulaştırmış; İnegöl Cephesi'ne sevkiyat yapmıştır. Ayrıca 20 Ocak 1921'de Bandırma'dan 8.5 çapında bir sahra bataryası nakledilmiş, İnönü mağlubiyetinden sonra Balıkesir'e giden 5. ve 6. Yunan Alayları ise tekrar Bursa'ya getirilmiştir. Bu süre zarfında Bursa'nın kuzey batısındaki metruk Yunan siperleri onarılmış, burada bulunan köylere takriben bir alay Yunan askeri yerleştirilmiştir.¹¹⁵⁵

Yunan Genelkurmayı Şubat ayında da asker sevkine devam etmiş, 11 Şubat 1921'de Bandırma'ya ve Bursa'ya 1-2 tabur asker ile 1-2 cebel topu getirmiştir.¹¹⁵⁶ İzmir Tümeni'nden alınan bir alay ile 27. Alay, 11. Tümen'in 12. Alay'ı ve İzmit Süvari Alay'ı ile makineli tüfekli bir süvari alayının bir bölümü Yunan Genelkurmayı tarafından Bursa'ya getirilmişlerdir.¹¹⁵⁷ Bu süreçte bazı Yunan askerleri ise Bursa'nın gerilerine yerleştirilmiştir.¹¹⁵⁸

II. İnönü Muharebesi öncesinde Yunanlıların Anadolu'daki Küçük Asya Ordusu kuruluşu ve kuvvetleri şöyledir: 1. Kolordu, 1. 2. ve 13. Tümenlerle kolordu bağlılarından; 3. Kolordu; 3., 7., 10., Piyade Tümenleri, süvari tugayı ve kolordu bağlı birliklerinden oluşmuştur. Ordu emrinde 5., 11. ve 15. Piyade Tümenleri ile ordu bağlı birlikleri yer almıştır.¹¹⁵⁹

Yunan deniz kuvvetlerinde I. İnönü Muharebesi'nden bu yana kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Hava kuvvetlerinde ise önce olduğu gibi iki uçak taburları vardır. Bunlardan 3. uçak taburu Bursa, 2. uçak taburu Uşak alanındadır.¹¹⁶⁰

II. İnönü Muharebesi'ne katılan Yunan kuvvetleri ise şöyledir.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1018 Gömlek No:200;Belge No:1.

¹¹⁵⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569 Gömlek No:129;Belge No:1.

¹¹⁵⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:904 Gömlek No:153;Belge No:1.

¹¹⁵⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:904 Gömlek No:153;Belge No:153AA.

¹¹⁵⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 272-274.

¹¹⁶⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 276.

¹¹⁶¹ TİH İdari Faaliyetler, C.VII, s. 234.

II. İnönü Muharebesi'ne Katılan Yunan Kuvvetleri		
Yeri	Birlik adı	Kuvveti
Kocaeli Bölgesinde	11. Tümen	4.100 tüfek, 72 ağır makinalı tüfek, 16 top.
Bursa Bölgesinde	3. Kolordu (3., 7., 10. Piyade Tümenleri ve Süvari Tugayı)	13.500 tüfek, 216 ağır makinalı tüfek, 48 top.
Kirmastı (Mustafa Kemal Paşa), Susurluk, Kepsut, Bigadiç, Sındırgı Kesimlerinde	-	1200 tüfek, 24 ağır makinalı tüfek, 4 top.
Güneyde; Uşak, Alaşehir, Manisa Bölgesinde	1. ve 2. Kolordular	10.900 tüfek, 172 ağır makinalı tüfek, 48 top.

Tablo 6: II. İnönü Muharebesi'ne Katılan Yunan Kuvvetleri

Yunanların Batı Anadolu'daki genel silah mevcudu ise 41.550 tüfek, 3.134 otomatik tüfek, 720 ağır makinalı tüfek, 148 cebel topu ve 82 cebel ve ağır toptan ibarettir.¹¹⁶²

Türk Genelkurmayı'na verilerine göre iki ordu arasındaki silah ve cephane farkı şöyledir:¹¹⁶³

Türk Genelkurmayı'nın Verilerine Göre II. İnönü Muharebesi'nde Türk-Yunan Silah ve Cephanelerinin Karşılaştırılması					
	Tüfek	Ağır Makineli Tüfek	Hafif Makineli Tüfek	Kılıç	Top
Türkler	34.175	235	55	3500	104
Yunanlılar	41.550	720	3134	3100	220
Yunan lehine Fark	7375	485	3079	-	116
Türk lehine Fark	-	-	-	400	-

Tablo 7: Türk Genelkurmayı'nın Verilerine Göre II. İnönü Muharebesi'nde Türk-Yunan Silah ve Cephanelerinin Karşılaştırılması

Yunan Genelkurmayı'na göre ise II. İnönü Muharebesi'ne katılan Türk ve Yunan kuvvetlerinin silah ve cephane miktarları şöyledir.¹¹⁶⁴

¹¹⁶² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:1.

¹¹⁶³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:92A.

¹¹⁶⁴ Erdem, a.g.t., s. 334.

Yunan Genelkurmayı'nın Verilerine Göre II. İnönü Muharebesi'nde Türk - Yunan Silah ve Cephanelerinin Karşılaştırılması								
Cephe	Tüfek		Kılıç		Ağır Makineli Tüfek		Top	
	Yunan	Türk	Yunan	Türk	Yunan	Türk	Yunan	Türk
İzmit	5.130	4.126	66	?	72	16	16	4
Kuzey (Batı)	18.990	12.341	911	1.377	252	98	104	39
Güney	15.450	19.285	290	3.405	192	143	104	69
Art Bölge	12.665	6.600	-	450	120	39	36	40
Toplam	52.235	41.772	1.267	5.235	636	296	260	152

Tablo 8: Yunan Genelkurmayı'nın Verilerine Göre II. İnönü Muharebesi'nde Türk - Yunan Silah ve Cephanelerinin Karşılaştırılması

Türk ve Yunan Genelkurmayı'nın verdiği bilgiler dikkate alındığında her iki tarafın birbirlerinin silah ve cephane gücü açısından verdikleri rakamların birbirini tutmadığı görülmektedir. Rakamlardaki bu çelişki Türk ve Yunan komutanlarının daha sonraları kaleme aldıkları anılarında da göze çarpmaktadır. İsmet Paşa anılarında Yunan kuvvetleri hakkında “Yunanlılar bu muharebede, Türk Ordusu'nun iki İnönü Muharebesi arasında toplayıp tanzim edebildiği kuvvetten iki üç misli fazla bir kuvvetle harekâta giriştiler” ifadeleri ile Yunan kuvvetlerinin Türk kuvvetlerinden üstün olduğuna vurgu yaparken,¹¹⁶⁵ 3. Tümen Komutanı Yunan Generali Trikupis, II. İnönü Muharebesi'nde Türk askerinin Yunan askerinden sayıca daha fazla olduğunu “Türk askerinin sayısı bizimle mukayese edilemeyecek kadar fazla idi” ifadesiyle dile getirmiştir.¹¹⁶⁶

Bu tablodan çıkarılabilecek en sıhhatli sonuç ise tarafların kendi silah ve cephanelerinin sayıları ile ilgili verdikleri rakamlardır. Bu rakamlara göre Türklerin 34.175 tüfeğine karşılık Yunanlıların 52.235 tüfeği, Türklerin 3500 kılıcına karşılık Yunanlıların 1.267 kılıcı, Türklerin 235 ağır makineli tüfeğine karşılık, Yunanlıların 636 ağır makineli tüfeği, Türklerin 104 topuna karşılık ise Yunanlıların 260 topu bulunmaktadır. Türk Genelkurmayı, Yunan Ordusu'nun Bursa ve İzmit'teki kuvvet-

¹¹⁶⁵ İnönü, **Hatıralar**, s. 238.

¹¹⁶⁶ Trikupis-Papulas, **Yunan Generallerinin İtirafı**, s. 75.

lerini ayrıca bir kroki üzerinde tespit etmiştir.¹¹⁶⁷ Batı Cephesi kuvvetlerinin cephe hattı üzerindeki yerleri ve miktarları için de bu krokiye bakılabilir.¹¹⁶⁸

II. İnönü Muharebesi öncesinde Yunan kuvvetleri cephede şöyle konuşlanmışlardır: Kocaeli bölgesinde, Albay Kaçıkoyannis komutasında 11. Tümen; 9. Girit Alayı ve dağ bataryasıyla Kandıra-Akmeşe kesiminde; 17. Alay ve bir topçu grubu ile İzmit, Gebze kesiminde; 16. Alay ve bir topçu grubu ile İzmit güneyinde Bahçecik'in güney doğu kesiminde Türk kuvvetlerine karşı gösteriş taarruzu yapmak gayesiyle tertiplenmiş vaziyette, tümen karargâhı ve bağlı birlikleri İzmit'tedir.

Batı Cephesi karşısında General Vlahopoulos komutasında 3. Yunan Kolordusu vardır. Karargâhı ve bağlı birlikleri Bursa'da; Leonardopulo komutasındaki 10. Tümen komuta yeri Bakırköy'dedir. Plati komutasındaki 3. Tümen karargâhı Dimboz'dadır. Tümen, Eskişehir istikametinde taarruz için Dimboz doğusuna yanaştırılmıştır. Süvari Tugayı (bir Alayı eksik); 3. Tümen'le birlikte Söğüt istikametinde taarruz ederek, Türk mevzilerinin kuzey kanadında etkili olacaktır. Trikopis komutasındaki 7. Tümen Kestel'dedir. Tümen Aksu toplanma bölgesine yanaşmış, İnegöl-Nazıfpaşa-Karaköy-Eskişehir istikametinde taarruz için tertiplenmiştir.

Güney Cephesi karşısında General Kondiles komutasında 1. Yunan Kolordusu vardır. Karargâhı, Uşak'tadır. Albay Veletas komutasındaki 2. Tümen Susuz-Şaban-Balcıdamı (hariç) hattının kuzeyinden Başacak-Oturak-Dumlupınar hattına taarruz etmek üzere Uşak'ın kuzey kesiminde tertiplenmiştir. Albay Diyenes komutasındaki 13. Tümen 2. Tümenle birlikte Uşak'ın güneyinde Afyonkarahisar istikametinde taarruz için tertiplenmiştir. Albay Franges komutasındaki 1. Tümen; Mendere ve Sarayköy kesimindeki Türk birliklerini oyalamak için gösteriş taarruzları yapmak üzere hazırlanmıştır.¹¹⁶⁹

III.4. Muharebeye Doğru: İkinci İnönü Muharebesi'nin Hemen Öncesindeki Olaylar

Türk Genelkurmayı tarafından bir Yunan taarruzu bekleniyor; istihbaratın elde ettiği bilgilere göre bu saldırının tarihi konusunda gelen çeşitli istihbaratlar değerlendiriliyordu. Bu istihbaratlar kapsamında Yunan Ordusu'nun önce 18 Şubat'ta

¹¹⁶⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:1.

¹¹⁶⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:92;Belge No:92A.

¹¹⁶⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s.306-307.

taarruza geçeceği düşünülmüş, daha sonra çeşitli tarihler konuşulmuştur.¹¹⁷⁰ Ancak en geç Mart başında Yunan taarruzunun kesin olarak başlayacağını tahmin edilmiştir.¹¹⁷¹

Bu sıralarda Türk Genelkurmayı'nın tahminlerini güçlendiren önemli gelişmeler olmuştur. Yunanların Şubat ayının ortalarından itibaren Aydın'dan bir kısım kuvvetlerini İzmir'e sevke etmeleri, askeri teçhizatların güçlendirmeye çalışılmaları ve İzmir civarındaki Yunan askeri kıtasının Bursa cephesine sevk edilmesi gibi gelişmeler bir taarruz beklentisini artırmıştır.¹¹⁷²

Yunan kaynaklarına bakıldığında aslında I. İnönü mağlubiyetinden hemen sonra Yunan Genel Kurmay Başkanlığı'nın en kısa sürede yeni bir saldırı için niyetlendiği görülmektedir. 25 Ocak 1921'de Yunan Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenen Tümgeneral Guvelis yeni bir taarruz olasılığı görüşülmeye başlandığında 29 Ocak'ta Harbiye Bakanı'nın huzuruna çıkarak Anadolu Harekâtı ile ilgili görüşünü açıklamış, bundan iki gün sonra olayların özetini ve kişisel düşüncelerini içeren bir rapor sunmuştur.¹¹⁷³ Görüldüğü kadarıyla yeni bir taarruz fikri henüz Ocak ayının sonlarında tartışılmaya başlanmış, fakat bu saldırı yaklaşık iki buçuk ay kadar ertelenmiştir.

Yunan kaynaklarına göre Kalogeropoulos ve Gunaris 10 Mart 1921'de Papulas'a telgraf göndermişler yeni taarruz için fikrini sormuşlardır.¹¹⁷⁴ Papulas, Hükümet temsilcilerine "*Yunan Ordusu 5000 asker ve muhtelif mühimmat ile takviye edildikten ve havalar düzeldikten sonra böyle bir taarruza teşebbüs edilebileceği*" cevabını vermiştir.¹¹⁷⁵

Londra Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanması II. İnönü Muharebesi sürecini başlatmıştır. Bu konferansta Mart taarruzunun kararlaştırıldığı görüşme Lloyd George'nin özel kalem müdürü M. Ker ile Yunan Başbakanı ve askeri müşavirler arasında yapılmıştır. M. Ker, Yunanistan'ın konferansın sunduğu teklifleri reddetmesinden dolayı Lloyd George'nin memnuniyet duyduğunu söylemiş, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması durumunda Yunanistan'ın ne yapmayı planladığını sormuştur. Bu soru üzerine Albay Sarıyanis Yunan Genelkurmayı'nın hazırladığı

¹¹⁷⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 25 Mart 1921.

¹¹⁷¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:147;Belge No:1.

¹¹⁷² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:147;Belge No:1.

¹¹⁷³ Erdem, **a.g.t.**, s.332. Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s.387.

¹¹⁷⁴ Erdem, **a.g.t.**, s.332.

¹¹⁷⁵ **General Papulas'ın Hatıratı**, s. 41-42.

taarruz planını anlatmış, Lloyd George ise “alınan tedbirleri uygun görüyorum” diyerek Yunan taarruz planına onay ve destek¹¹⁷⁶ vermiştir.¹¹⁷⁷

İtilaf Devletleri, konferans sona ererken Sevr Antlaşması’na ilişkin yaptıkları son teklifi Türk ve Yunan heyetlerine sunmuştur. Türk heyeti son teklifi değerlendirmek ve cevap vermek için süre istemiş ve bunun için 25 günlük bir süre verilmiştir. Ancak bu sürenin hiçbir şekilde ateşkes anlamı taşımadığı, Yunan Hükümeti’nin çıkarlarını sağlamak konusunda her türlü hareket serbestisine sahip olduğu vurgulanarak konferans sona erdirilmiştir. Yunan Ordusu, 25 günlük sürenin bitmesini beklemekten Türklerin Fransızlarla yakınlaşmasını bahane ederek¹¹⁷⁸ yeniden taarruza geçmiştir. Bu taarruz harekâtına, Papulas’ın takviye kuvvet istekleri yerine getirilmeden başlanmıştır.¹¹⁷⁹

Yunan Ordusu’nun taarruz planını Sarıyanis hazırlamıştır. Bu plana göre Bursa’dan 3. Yunan Kolordusu ve Uşak’tan Kütahya’ya, 1. Yunan Kolordusu Eskişehir’e doğru hareket edecektir. Her iki yönden baskıya maruz kalacak Kemalist ordunun çok büyük ve kendisi için elverişsiz bir savaş vermesi gerekecek, ya da gerileyecektir. Bu durumda Eskişehir 3. Kolordu’nun eline geçecektir. Harekâtın bu evresinden sonra 1. Kolordu Afyon’a yönelecek ve Afyon’u işgal edecektir. Fakat Sarıyanis Avrupa’da olduğundan dolayı bu plan uygulanmamış bunun yerine Kurmay Başkanı Pallis’in planı uygulanmıştır.¹¹⁸⁰

Pallis’in planına göre 3. Kolordu Eskişehir istikametinde, 1. Kolordu Afyonkarahisar’a taarruz edecek, bu taarruza kuzeyde 11. Tümen Adapazarı’nda, güneyde 1. Tümen Menderes kesiminde gösteriş taarruzları yapmakla katılacaktır.¹¹⁸¹ Taarruz planının esası; Anadolu içlerine girip Milli orduyu büyük kuvvetlerle büyük bir çevirme hareketiyle mahvetmektir.¹¹⁸² Yunan Başkomutanlığı taarruz planının değiştirilmesine gerekçe olarak, Uşak-Afyon demiryolunun elde tutulmasının gerekliliğini

¹¹⁷⁶ II. İnönü Muharebesi’ni Yunan Ordusu’nun kaybetmesi üzerine İngiltere, Mart taarruzunun İngiliz teşviki ile yapılmadığını savunmuştur. İstanbul’daki İngiliz maslahatgüzarı 3 Nisan 1921’de bir beyanname neşr ederek Yunan taarruzunun İngiliz teşviki ile başlamadığını ilan etmiş ve bu beyannameyi zorla gazetelerde bastırmıştır. **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1921. Fakat Yunan Harbiye Nazırı Gunaris, aynı gün Yeni Asır gazetesine verdiği beyanatta Mart taarruzunda dolaylı olarak İngiliz desteği ve teşviki olduğunu ifade etmiştir. **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1921.

¹¹⁷⁷ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 559.

¹¹⁷⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 64.

¹¹⁷⁹ Erdem, **a.g.t.**, s. 333.

¹¹⁸⁰ Erdem, **a.g.t.**, s. 334; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 302.

¹¹⁸¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 302.

¹¹⁸² **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:709 Gömlek No:84;Belge No:1.

ileri sürmüşse de asıl neden Yunanların mevcut kuvvetleri ile Türk Ordusu karşısında kesin neticeli bir muharebeyi göze almamaları ve bundan çekinmiş olmalarıdır.¹¹⁸³

Türk Genelkurmayı Yunan Ordusu'nun taarruz planına karşı hazırlık yapmış ve harekât planları hazırlamıştır. Bu harekât planları Kocaeli Komutanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında cereyan eden yazışmalar üzerine son halini almıştır. Özellikle Mart ayının ikinci haftası içerisinde bütün ihtimalleri ve cephe komutanlıklarının hareket planları konusundaki fikirlerini değerlendiren Türk Genelkurmayı, savaşın kesin sonuç yerinin Eskişehir istikametinde Batı Cephesi'nde olacağını kabul etmiş ve 15 Mart 1921'de alınan kararı cephe komutanlıklarına bildirmiştir.¹¹⁸⁴ Buna göre Yunan taarruzu, Bursa-Eskişehir ve Uşak-Afyon istikametlerinde bekleniyordu. Ancak elde edilen bilgiler Yunan asıl taarruzunun kuzeyden yapılacağı ihtimalini kuvvetlendirmişti. Genelkurmay Başkanlığı iç hat manevrasını tatbik ederek, önce Bursa-İnönü istikametinde ilerleyecek düşman grubunu yenmeyi, Afyon cephesinde ise zayıf kuvvetlerle oyalama muharebesi vermeyi planlamıştır.¹¹⁸⁵ Bu plan gereğince Güney Cephesi'nin Kütahya civarındaki iki süvari tümeninden başka iki piyade tümeninin daha gereğinde Batı Cephesi emrine geçirilmek üzere Kütahya'da bulundurulması Refet Paşa'dan istenmiştir.

Refet Paşa ise bu konuda Genelkurmay ile aynı görüşte değildi. Refet Paşa, kuvvetlerin büyük bir kısmının Afyonkarahisar, Dumlupınar kesiminde tutulması gerektiğini savunmuştur. O'na göre kesin muharebe Afyonkarahisar batısında Bal-mahmut-Akviran sınır hattında verilmelidir. Genelkurmay Başkanlığı, Refet Paşa'nın bu düşünce ve teklifine karşı Yunanlıların asıl kuvvetleriyle Eskişehir genel istikametinde taarruz edecekleri kanısını tekrarlamış ve asıl muharebenin İnönü'de verileceğini söylemiştir.¹¹⁸⁶ Bunun için talep edilen birliklerin Batı Cephesi emrine verilmesini istemiştir. Bu teklif Refet Paşa'yı rahatsız etmiştir.¹¹⁸⁷ Paşa, Güney Cephesi Komutanlığını 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e vermeyi ve iki cepheyi İsmet Paşa'nın erminde birleştirmeyi teklif ettiyse de bu teklif Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa tarafından kabul edilmemiştir.¹¹⁸⁸ Neticede Genelkurmay Başkanlığı ile

¹¹⁸³ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 34.

¹¹⁸⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 293-294.

¹¹⁸⁵ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 33; Erikan, a.g.e., s. 192; Belen, a.g.e., s. 309.

¹¹⁸⁶ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 295.

¹¹⁸⁷ Erikan, a.g.e., s. 192.

¹¹⁸⁸ Belen, a.g.e., s. 310.

Refet Paşa arasındaki ihtilaf Genelkurmay'ın iki piyade tümeninden birinin Kütahya'da, ötekini Afyonkarahisar'da bırakılmasıyla sona ermiştir. Bundan sonra Güney Cephesi'nde daha çok muharebelere elverişli olan süvari birlikleri bırakılarak bu cepheden Batı Cephesi'ne kuvvet kaydırılmıştır. Böylece Afyon'dan çekilen kuvvetlerle düşmana kesin bir darbe vurulması planlanmıştır.¹¹⁸⁹

III.5. Yunan Taarruzunun Başlaması ve İnönü Mevzii İlerisindeki Muharebeler

Yunan kuvvetlerinin 23 Mart'ta Bursa ve Uşak'tan taarruza geçmesi ile başlayan II. İnönü Muharebesi'nde, Yunanların İnönü önlerine vardığı 28 Mart'a kadar yapılan muharebeler, İnönü asıl mevziinin ilerisinde yapılmıştır. Yunan Ordusu, mevzii ilerisinde yapmış olduğu taarruzlar neticesinde Türk birliklerini geriye doğru atarak 5 gün içinde İnönü asıl mevzilerinin önüne ulaşmıştır.

III.5.1. Yunan Ordusu Bir Kez Daha Saldırıya Geçiyor (23 Mart 1921)

Yunan Ordusu, 23 Mart 1921 sabahı saat 05.30'da Batı ve Güney cephelerinden aynı anda taarruza başlamıştır.¹¹⁹⁰ Küçük Asya Ordusu Başkomutanı Papulas Yunan Ordusu'na zafer konuşması yapmıştır.¹¹⁹¹ Aynı gün Yunan taarruzunun resmen başladığı bildirilmiştir.¹¹⁹² Anadolu Ajansı ise yayımladığı resmi tebliğ ile taarruzunun başladığını doğrulamıştır.¹¹⁹³ Taarruz haberi Atina'da meydanlarda ve tiyatrolarda gösteriler yapılmak suretiyle sevinçle karşılanmıştır.¹¹⁹⁴ İstanbul Hükümeti ise taarruzun başlaması üzerine İtilaf Devletleri'ne protesto göndermiştir.¹¹⁹⁵

Bursa ve Uşak cephelerinden başlayan Yunan taarruzu Batı Cephesi Yenişehir ve İnegöl kesiminde şöyle gelişmiştir: Yunanlar, 23 Mart sabahı 10. Tümen'le

¹¹⁸⁹ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 33.

¹¹⁹⁰ Peyam-ı Sabah, 26 Mart 1921.

¹¹⁹¹ Papulas'ın konuşması şöyledir: "Askerler! Karşınızda bulunan düşman Yunanlı İzmir'e ayak bastığından beri mağlup ettiğiniz ve kovaladığınız düşmandır. Sizleri iyi tanıyorum. Düşmana son darbeyi indireceğiniz! Vatana karşı bu son hizmetiniz esnasında sizi bütün milletin duaları minnet ve takdiri takip edecektir. Barbarlığın bu son enkazını eziniz !.. Askerler! Sizi yeni zafere davet ediyorum" Peyam-ı Sabah, 25 Mart 1921.

¹¹⁹² İkdâm, 23 Mart 1921; Peyam-ı Sabah, 25 Mart 1921.

¹¹⁹³ Peyam-ı Sabah, 29 Mart 1921.

¹¹⁹⁴ Peyam-ı Sabah, 26 Mart 1921.

¹¹⁹⁵ Protesto metni şöyledir: "Hükümet-i Osmaniye bu vaziyeti suret-i kattiyede protesto eder, bundan doğacak bütün sorumluluğun Yunan Hükümeti'nde olacağını beyan eder". Peyam-ı Sabah, 26 Mart 1921.

Yenişehir, 3. Tümen'le Boğazköy ve 7. Tümen'le de İnegöl istikametinde ileri harekâta başlamıştır. Saat 05.00 itibariyle piyade ve 3. Süvari tümenleri cephelerinde bir piyade ve bir süvari alayı ile Kabaçınar üzerinden Yenişehir'e doğru harekete geçmiştir. Kuvveti tahmin edilemeyen bir kol ile de Çavuşköy üzerinden Boğazköy-Hamzabey hattına taarruza başlamıştır. Kuzeyden ilerleyen taarruz kolu saat 10.30'da Yenişehir'e yaklaşmış; bu saatten itibaren Yenişehir ve İnegöl ile Batı Cephesi'nin telgraf bağlantısı kesilmiştir.¹¹⁹⁶ Yenişehir-İnegöl hattında bulunan 1. Tümen'in görevi, Yunanlarla kesin sonuçlu bir muharebeye girişmeyerek, zaman kazanmak olduğundan; tümen komutanı tarafından Yenişehir ve İnegöl kesimlerinde bulunan kıtalara zaman kazanma talimatı verilmiştir. Bu talimat gereğince saat 10.00'da gelişen Yunan taarruzu üzerine, önce 5. Süvari Alay'ı İncirli mevziinin sol kanadına ve sonra da 5. Piyade Alay'ı İncirli mevziine; 4. Piyade Alay'ı ise Sülüklüdere- Nazıfpaşa mevziine çekilmiştir. 1. Tümen'in emrinde bulunan 3. Süvari Tümeni ise Mezit boğazı girişi ile Hamamlı hattına çekilecektir. Bu suretle, İncirli-Nazıfpaşa-Kınık-Hamamlı hattında tekrar oyalama yaparak Yunan harekâtı geciktirilecek ve zaman kazanılacaktır. Bundan sonra bu örtme birlikleri Yeniköy (Bilecik güneydoğusu) -Ahmetler-Pazaryeri-Aksuteke mukavemet hattına çekileceklerdir.¹¹⁹⁷

Batı Cephesi'nin İnegöl kesiminde ise Yunanlar saat 07.00'den itibaren Gurfal sırtlarından Yenice'ye ve Doma batı sırtlarından Karalar sırtlarına top ateşine başlamışlardır. Saat 09.00'da kuvveti kestirilemeyen yürüyüş kolları Bursa-İnegöl şosesi ile yolun iki tarafından ilerleyerek öğle vakti İnegöl'e yaklaşmıştır. Bu kesimde 3. Süvari Tümeni'nin emniyet birlikleri saat 10.00'a kadar mevzilerini korumuş, Yunanların yakın mesafeye sokulmasından sonra çekilmiştir. Yunanlar ileri yürüyüşlerine devam ederek, asıl kuvvetleriyle Cerrah doğu sırtları ve Cerrah vadisinde Türk kuvvetleri muharebeye başlamıştır.¹¹⁹⁸

Yunan taarruzunun başladığı 23 Mart sabahı Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Eskişehir'de değildi. Bir gün önce Pazarcık'a gitmiş ve o sabah İnegöl'e doğru yola çıkmıştı. Bu yüzden Yunanların ileri hareket haberini geç almıştır.¹¹⁹⁹ İsmet Pa-

¹¹⁹⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:38.Belge No:1; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.309.

¹¹⁹⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.309.

¹¹⁹⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 309.

¹¹⁹⁹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 418.

şa, Yunan kuvvetlerinin taarruz haberini alır almaz 23 Mart 1921’de Genelkurmay Başkanlığı’na Pazarcık’tan şu telgrafi göndermiştir: “*Düşman bir alay süvari ve bir alay piyade ile Kabaçınar üzerinden, diğer bir yürüyüş kolu ile Koyulhisar üzerinden Yenişehir’e ve kuvveti meçhul bir kol ile Sahrabey üzerinden henüz takip olunmayan kuvvetler İnegöl şimalinden İnegöl’e doğru ilerlemektedir. Saat 10 evvelde düşman Yenişehir ve İnegöl’e yaklaşmış ve her iki mevzi ile telgraf irtibatı kesilmiştir.*”¹²⁰⁰ Bu telgraf ile 23 Mart 1921’de “beklenen Yunan taarruzunun Batı Cephesi’nde başladığı” resmen ifade edilmiştir.¹²⁰¹ Bu sırada Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa da Yunan taarruzunun başladığı konusunda meclisi bilgilendirmiştir.¹²⁰²

Taarruz haberini Pazarcık’ta alan İsmet Paşa, durumu Genelkurmay Başkanlığı’na haber verdikten sonra bu gün saat 11.30’da Pazarcık’tan şu cephe emrini vermiştir: “*1. Bu gün (23 Mart 1921) saat 09.30’da düşman Yenişehir ve İnegöl kesimlerinden genel taarruza geçmiştir.*

2. 1. Tümen, üstün düşman taarruzu karşısında İncirli-Tokuş-Nazıfpaşa mevzilerinde ve Pelitözü-Ahmetler-Franlar hattında oyalama muharebesi yaparak, düşmanı mümkün olduğu kadar durduracak ve zorunluluk halinde İnönü mevzii gerisinde, sonradan gösterilecek bölgede toplanacaktır. 3. Süvari Tümeni, düşmanla teması devam ettirmek şartıyla ve asıl kuvvetleriyle Mezit boğazı, diğer bir kısmı ile de Domaniç yolu girişlerini tıkayacak ve Kozpınar (Pazaryeri’nin 15 km güneybatısında), Aksutepe, Mezit boğazı ve Kozpınar Erikli doğrultusunu savunacaktır. 3. Süvari Tümeni 1. Piyade Tümeni emrindedir.

3. 61. ,24. ve 11. Tümenler Gündüzbey-Teke-Çiftlik-Bozalan hazırlanmış mevziinin kendilerine ayrılmış olan kesimini işgal edeceklerdir. 61. Tümen, Yağızahlat gediği, Çıplaktepe (dâhil) ; 24. Tümen, Çıplaktepe (hariç) Isırganlı- Hamidiye hattını zayıf kıtalarla ile ileri mevzi olarak tutacaklardır.

*4. 24. Tümen, süvari tümeni gelinceye kadar Mezit boğazında Aksutepe, Kozpınar ve 11. Tümen, Erikliyi birer sabit keşif kolu ile tutacak ve süvari tümeni ile irtibat kuracaklardır”.*¹²⁰³

¹²⁰⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:38;Belge No:1.

¹²⁰¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:573 Gömlek No:104;Belge No:1.

¹²⁰² TBMM Z.C., Devre I, C.9, s. 229-230.

¹²⁰³ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi*, s. 418; *TİH Batı Cephesi*, C.II, K.III, s. 310.

İsmet Paşa'nın bu emri II. İnönü Muharebesi'nin ilk emridir. Bu emirle 1. Tümen'e "oyalama muharebesi" yapması söylenmiş, birliklere ise asıl muharebenin İnönü mevziinde yapılacağı bildirilmiştir.

İsmet Paşa'nın emrinden 15 dakika sonra 1. Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey'in saat 11.45'te Kocaeli Komutanlığına gönderdiği raporda; "*Düşmanın sağ cenanhtan iki tabur piyade iki bölük süvari, Kabaçınar- Koyulhisar üzerinden bir alay piyade ve bir alay süvari ve miktarı anlaşılamayan topçusu ile Koyulhisar'ı geçtiği saat 10.30 evvelde Yenişehir'e vardığı; sol taraftan ise düşmanın İnegöl'e ilerlemeyi sürdürdüğü ve 10.30 evvelde Karagöl mevziini işgal ettiği ve bu durum üzerine İnegöl ile bağlantının 10.40 evvelde kesildiği*" bildirilmiştir.¹²⁰⁴ Öte yandan Yunan kuvvetlerinin bu gün 19.00'a kadar İnegöl'ü işgal ederek, Hüseyin Paşa ve Kurşunlu köylerine doğru ilerlediği anlaşılmıştır.¹²⁰⁵

Bu gelişmeler üzerine Kocaeli Komutanlığı, Bursa Cephesi'nde nasıl hareket edileceğini Batı Cephesi Komutanlığı'ndan sormuştur.¹²⁰⁶ Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa gelişen Yunan taarruzuna karşı alınacak önlemleri şöyle sıralamıştır:¹²⁰⁷ "*1. Piyade Tümeni, bir piyade alayı, bir süvari alayı ve bir batarya ile Yenişehir-İncirli, bir piyade alayı ve bir batarya ile Yeniyörük-Boğazköy, 3. Piyade Alayı ve bir batarya ile Nazif Paşa ve Pazarcık'ta bulunacaktır. Faik bir düşman taarruzunda İncirli-Nazifpaşa ve müteakiben Ahmetli-Franlar hattını müdafaa ederek vakit kazanacak ve mümkün olduğu kadar cenahlardan dolaşmak üzere İnönü mevziinin gerisinde daha sonra baskın olunacak bir mıntıkada toplanacaktır. 3. Süvari Tümeni büyük bir kısmı ile Mezit vadisi ve bir hitam kuvvetle Dumanlı yolunu kapatacaktır. Süvari tümeni Mezit boğazında mümkün olduğu kadar mukavemet ederek zaman kazanacaktır. Kati müdafaa, Gündüzbey-Çiftlik-Akpınar hattında yapılacaktır. Ayrıca düşmanın yayılmasını önlemek için Karaköy boğazı işgal edilecektir.*"¹²⁰⁸

İsmet Paşa bu emri verdiği sırada, Yunan kuvvetleri Yenişehir'e doğru yürüyüşünü sürdürmüştür. Saat 14.00'te bir piyade alayı ile Yenişehir'e giren Yunan kuvvetleri 16.30'a kadar Yenişehir'in doğusuna geçememiştir. Köprühisar'ın 5 km

¹²⁰⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:52;Belge No:1.

¹²⁰⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:707 Gömlek No:159;Belge No:1.

¹²⁰⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:596 Gömlek No:181;Belge No:1.

¹²⁰⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:705 Gömlek No:117;Belge No:1.

¹²⁰⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:705 Gömlek No:117;Belge No:117A.

kadar batısına kadar ilerleyen bir Yunan süvari alayı ise ateş altında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Öte yandan İnegöl'ün doğusundan ilerleyen 7. Yunan Tümen'inin orta kolu saat 17.30'da Hasanpaşa'ya girmiştir. Bu saate kadar Yunanla mücadele eden 3. Süvari Tümeni İşören ve Deydinler sırtlarında Yunan taarruz kolunu durdurmayı başardıysa da Kınık-Karacakaya hattına çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁰⁹ Bu esnada 41. Alay'dan Kocaeli Komutanlığı'na gönderilen raporda Yunan kuvvetlerinin Derbent'in güneybatısındaki tepeyi işgal ettiği bildirilmiştir.¹²¹⁰

Bu sırada 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, İsmet Paşa'nın talimatı üzerine kıtalarını Gündüzbey-Metrastepe mevziine yanaştırmış, 174. Alay'dan bir taburu Yağızahlat bölgesine 190. Alay'dan bir taburu da Güncüktepe-Çıplaktepe hattına göndermiştir.¹²¹¹ 24. Tümen, Isırganlı-Hamidiye hattını ileri mevzi olarak işgal ederek Mezit boğazı, Kozpınar ve Aksutepe'ye birer keşif kolu sürmüştür. 11. Tümen ise İsmet Paşa'nın emri sonrası savunma mevzilerine yanaşmaya başlamıştır.¹²¹²

Yunan taarruzu, Güney Cephesi'nde de 23 Mart 1921 sabahı itibariyle başlamıştır. 1. Yunan Kolordusu, 23 Mart Sabahı 2. Tümeni ile Uşak-Afyon demiryolunun iki tarafından Susuz-İslamköy hattına, 13. Tümeni ile de Kapaklar-Kızılcaaköy yolu ile Ahatköy istikametinde hareket geçmiştir. 12. Kolordu cephesindeki Yunan ilerleyişi karşısında İslamköy'de bulunan 172. Alay'ın 3. Taburu ve tümen süvari bölüğü muharebe ederek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kısa bir çatışmadan sonra İslamköy'den Dedeyakası'na çekilen 172. Alay'ın 3. Taburu'nun gözetlemesine göre Banaz ve İslamköy doğrultularında yürüyen Yunan kuvvetinin hepsinin bir tümen kadar olduğu tahmin edilmiştir. Yunan kuvvetlerinin 24 Mart'ta Dumlupınar mevziine saldırmaya ihtimali değerlendirilen Güney Cephesi Komutanı, 2. Süvari Tümeni'ni Şalcı-Kozluca hattını tutmak üzere görevlendirmiş, 8. Tümen'in 135. Alayı'nı saat 15.00'de Dumlupınar istasyonuna indirterek mevziyi işgal ettirmiştir. 131. Alay ile tümen karargâhı, hücum taburu ve Dağ bataryası bu gün akşama kadar Dumlupınar mevziilerine yetmiştir. Bu kuvvetlerin yanı sıra Güney Cephesi Komutanlığı emrinde bulunan 4. Piyade Tümeni ile 1. Süvari Tümeni, Konya'da bulunan Güney Cephesi karargâhı ve 20. Süvari Alay'ı Afyon'a hareket için hazırlanmıştır. Bu sırada

¹²⁰⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 311.

¹²¹⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:55;Belge No:1.

¹²¹¹ Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, s. 370.

¹²¹² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 312.

Türk Genelkurmayı, 4. Piyade ve 1. Süvari Tümenlerini Güney Cephesi'nden alarak Batı Cephesi emrine vermeyi uygun görmüş. İsmet Paşa'nın isteği üzerine 4. Piyade Tümeni Yörükyayla-Örenköy-Çokçalar, 1. Süvari Tümeni ise Kocaçayır-Yenidodurga kesimine hareket ettirilmiştir.¹²¹³ Ayrıca Türk Genelkurmayı'nın emri ile Merkez Ordusu'nda ve Amasya'da bulunan 5. Piyade Kafkas Tümeni ve Kocaeli Grubu da Batı Cephesi emrine verilmek üzere yola çıkarılmıştır.¹²¹⁴

Bu gün Güney Cephesi'nde devam eden taarruz neticesinde, 172. Alay'ın 3. Taburu ile tümen süvari bölüğü İslamköy'den muhabere ederek geri çekilmiş, 1. Yunan Kolordusu, 23 Mart 1921 akşamı Banaz-İslamköy-Ahatköy hattına kadar ilerlemiştir.

Kesin sonucun İnönü'de alınacağını ve bu mevziinin stratejik önemini değerlendiren Türk Genelkurmayı, bu gün Afyon'daki bazı kuvvetleri Batı Cephesi emrine almış, Afyon istikametini zayıf kuvvetlerle tutarak Yunan kuvvetlerini bu bölgede oyalamak stratejisini uygulamıştır.¹²¹⁵

III.5.2. Yunan Saldırısı Genişliyor (24 Mart 1921)

Kocaeli bölgesinde, 24 Mart 1921'de 17. Piyade Alayı İzmit-Sapanca yolundan ilerleyerek saat 16.00'da Türk mevzilerine taarruza başlamıştır. Yunanlar bu günkü harekâtında Kırkpınar'ı işgal ederek bu hatta kalmışlardır.¹²¹⁶

Batı Cephesi Yenişehir kısmında, bu gün saat 08.30 itibariyle 10. Yunan Tümeni ve süvari tugayı Köprühisar-Bilecik istikametinde harekete geçmiştir. İki alay halinde ilerleyen Yunan kuvvetlerinin bir alayı saat 10.30 itibariyle Köprühisar mevziindeki 5.Süvari Alayı'na taarruza başlamıştır. Bu sırada Akdere civarında Kocaçay'ı geçen iki alay da saat 11.30'da İncirli mevziinin sol kanadında etkili olmaya başlamıştır.¹²¹⁷ İncirli mevziinde bulunan 5. Piyade Alayı, güneyden ilerleyen Yunan kuvvetlerinin Bilecik-İncirli hattını tutması üzerine Lefke istikametinde çekilmeye mecbur kalmıştır.¹²¹⁸ Alaya Söğüt üzerinden Gündüzbey'e çekilmesi emredilmiştir.¹²¹⁹

¹²¹³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 313-315.

¹²¹⁴ Tümerdem, **a.g.e.**, s. 53.

¹²¹⁵ Görgülü, **a.g.e.**, s. 88.

¹²¹⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 317.

¹²¹⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 317.

¹²¹⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:74;Belge No:1.

¹²¹⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:707 Gömlek No:143;Belge No:1.

Bu sırada 5. Süvari Alayı da İncirlik'ten çekilerek Bilecik'e gelmiştir. Bir Yunan birliği çekilmekte olan bu alayı takip etmiştir. Bunun üzerine alay Bilecik'te de tutunamayarak daha gerilere çekilmiş, Yunan süvarisi saat 16.30 civarında Bilecik'i işgal etmiştir.¹²²⁰ Alay Komutanı bu durumunu 24 Mart 1921'de saat 20.00'den sonra Yeniköy'den İsmet Paşa'ya gönderdiği şifre ile bildirmiştir.¹²²¹

5. Süvari Alayı Bilecik'ten çekildiği sırada, cephenin İnegöl kesiminde 7. Yunan Tümeni'nin bir kolu Pazaryeri'ndeki 1. Tümen birliklerine karşı taarruza geçmiştir. Bu taarruz, bu bölgeye takviye amacıyla gönderilen 4. Piyade Alayı ve 3. Piyade Alayı tarafından karşılanmış ve durdurulmuştur. Bilecik'in işgalinin ardından çekilmekte olan 5. Süvari Alayı'nın Yeniköy-Ahmetler-Franlar hattının sağ kanadını açık bırakmış olması cephenin bu kısmını tehlikeye düşürdüğünden 1. Tümen Komutanı bağlı kitalarına İnönü mevziine çekilmelerini emretmiştir. Tümenin çekilme emrine göre 5. Süvari ve 5. Piyade Alayları düşmanı oyalayarak Gündüzbey'e, 4. Piyade Alayı, tümen süvari ve istihkâm bölükleri Karabayır üzerinden İnönü'ye; 3. Piyade Alayı ve tümen bağlılarının diğer kısımları şoseyi takip ederek Bozüyük üzerinden İnönü'ye geçeceklerdir.¹²²² 4. Piyade Alayı, 24 Mart gecesini Pazarcık'ın doğusunda geçirdikten sonra 25 Mart 1921 saat 17.00'den sonra Pazarcık'a varmış; 25 Mart gecesini Karabayır üzerinden Bozüyük doğusuna çekilmiştir.¹²²³

1. Tümen emrindeki birlikleri İnönü mevzilerine sevk ederken İnönü mevziinde de ciddi tahkimatlar yapılmıştır. Bu sırada Yağızahlat gediği ve Topçutepe, 174. Alayı'nın 2. Taburu ve 190. Alayı'nın 3. Taburu ile 32. Alay tarafından işgal edilmiştir. İnönü mevzilerine kuvvet takviyesine de devam edilmiştir.¹²²⁴

24 Mart 1921 sabahı Güney Cephesi'nde sakin geçmiştir.¹²²⁵ Bu cephede Yunan taarruzu öğleden sonra yoğunlaşmıştır. 2. Süvari Tümeni, 8. Piyade Tümeni, 23. Piyade Tümeni ile 57. Tümen, bu gün Yunan taarruzlarına maruz kalmıştır.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa, bir önceki gün için bağlı birliklerine şu emri göndermişti: "*Düşmanın asıl taarruzunu Bursa'dan Eskişehir istikametine yöneltmesi ihtimaline karşı Mezit ve Akpınar'daki ihtiyat kuvvetlerinin cephenin kuzey*

¹²²⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:707 Gömlek No:143;Belge No:1.

¹²²¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:705 Gömlek No:201;Belge No:1.

¹²²² TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 319.

¹²²³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:707 Gömlek No:143;Belge No:1.

¹²²⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:116;Belge No:1

¹²²⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:129;Belge No:1.

*batısını örtmek üzere hazır bulunacak, bu nedenle 12. Kolordu emrinde bulunan süvari bölüğü ve 2. Süvari Tümeni düşmanla temas arayarak vaziyetin değişmemesini temin edeceklerdir. Bir cebel bataryası ile bir müfrezesi Hasanköy hattına gönderilecek, fakat tümenin büyük bir kısmı Dumlupınar mevkiinde bırakılacaktır. Bu tümenin bile kuzeye gönderilmesinin gerekebileceği dikkate alınarak 8. Tümen nakil olunmak üzere Küçükköy-Dumlupınar mıntıkasında hazır bulunacaktır”.*¹²²⁶

Refet Paşa, 8., 23. ve 57. Tümen Komutanlıklarına gönderdiği başka bir emirde 23. Tümen’in Hasanköy-Hatipler hattında kadar ilerlemesini, 57. Tümen’in Çiftlik köyünde Başcık mıntıkasında ve 8. Tümen’in Dumlupınar Halaçlar mıntıkasında yerleşmesini istemiştir.¹²²⁷

Refet Paşa’nın emrine göre 2. Süvari Tümeni bu gün Kozluca hattını tutacak, akşama kadar Akpınar hattına kadar yürümeye devam ederek Yunan sağ kanat ve gerilerine taarruz edecekti.¹²²⁸ Taarruz gerçekleşmiş ancak tümeni bu taarruzda başarısız olmuş ve Kozluca’ya geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu çarpışmalarda Yunan topçusunun ateşi nedeniyle Türk tarafı zayıf vermiştir.¹²²⁹

Bu gün saat 14.00’ten itibaren dört piyade taburu ve bir süvari alayından kurulu olduğu tahmin edilen bir Yunan yürüyüş kolu Hatipler-Alaba-Hallaçlar-Oturak istasyonu; aynı kuvvetle olduğu tahmin edilen diğer bir yürüyüş kolu da İslamköy-Kaplangı dağı doğrultusunda yürümeye başlamıştır. Kaplangı’da ileri mevzide bulunan 172. Alay’ın 3. Taburu asıl mevziine çekilmiştir. Öte yandan saat 15.00’de Yunan kuzey kolu Hallaçlar’daki 8.Tümen’in süvari bölüğüne taarruz ederek bölüğü geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Bu gelişme üzerine Paşacık-Kartaltepe kesimi Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.¹²³⁰ Cephenin kuzey kesiminde ise çok daha önemli bir mevzi Dumlupınar mevzi Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiştir.¹²³¹

Dumlupınar mevziinin Yunan 1. Kolordusu tarafından işgali bu gün için Türk Ordusu’nun en önemli kaybı olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı Dumlupınar mevziinin kaybedilmesi üzerine Karahisar Mevzi Kumandanlığına gönderdiği emirde

¹²²⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:119;Belge No:1

¹²²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:119;Belge No:119AA.

¹²²⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:128;Belge No:1.

¹²²⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:128;Belge No:128AA.

¹²³⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 322.

¹²³¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:143;Belge No:1.

Dumlupınar'ın gerisinde yeni savunma hattı oluşturulması emrini vermiştir.¹²³² Cephe Komutanı Refet Paşa, Dumlupınar mevziinin kaybının ardından bağlı tümenlerine Afyonkarahisar batısında Balmahmut civarında daha önce keşfedilen mevziye çekilmeleri emrini vermiştir. Refet Paşa, taarruzun tehlikeli bir şekilde gelişmesi üzerine, ek tedbir olarak, Konya'daki 20. Süvari Alayı'nın Afyon, Gediz'de bulunan 2. Süvari Alayı'nın Balmahmut istikametinde gönderilmesi emrini vermiş ve bu alayın 8. Tümenle irtibat sağlamasını istemiştir. Dumlupınar'daki gelişmeleri Mustafa Kemal Paşa'da dikkatle takip etmiş, Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir: *“Dumlupınar'da bu gün öğleden sonraki durumu pek karışık buluyorum... Öğleden sonra bilgilerinizi ve beni aydınlatacak düşüncelerinizi rica ederim”*. Refet Paşa bu telgrafa verdiği cevapta: *“iki düşman tümenin harekâtı gelişmiştir. Düşman asıl taarruzunu cephenin sol kanadına yöneltmiştir. Sandıklı'daki süvari tümeni düşmanın sağ kanadına bu gün etkisini göstermiştir. Bu temas hakkında süvari tümeninden henüz rapor alamadım. Fakat kolordunun verdiği bilgi bu etkinin pek önemli olmadığı ve düşmanın yürüyüşüne devam ettiği merkezindedir. Durum emniyet verici değildir”* demiştir.¹²³³ Bu cevap, Ankara'yı daha da endişelendirmiştir.

Bu gün Güney Cephesi'nde işgaller Dumlupınar mevzii ile sınırlı kalmamıştır. Sandıklı'dan ilerleyen bir Yunan kolu tarafından Tola, Ahırhisar köyleri ile İslamköy, Ahat, Kaylı ve Emzer köyleri Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.¹²³⁴ 24 Mart gecesi bu hatta ilerleyen Yunan kolu ile Karahisar Tabur Komutanlığı'na bağlı kuvvetler arasında sabaha kadar çarpışmalar devam etmiş, bu çarpışmalar sonucunda Yunanlar bu hattan geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹²³⁵

Bu gün Batı ve Güney Cephelerinde gelişen askeri harekât sonucunda oluşan tablo şöyledir: Batı Cephesi'nde 5. Alay Köprühisar'dan Söğüt'e çekilmiştir. Nazifpaşa'da çarpışan 1. Tümen bu gün akşam kadar Kıranlar'a çekilmek zorunda kalmış, 3. Süvari Tümeni ise muharebe ederek Kınık'a çekilmiştir. Yunan kuvvetleri, Bilecik-Kurtköy-Pazarcık hattını tutmuştur. Güney Cephesi'nde ise Yunanlar Dumlupınar mevziini ele geçirmişlerdir. Ahat köyünden gelen Yunan süvari tümeni 2. Süvari Tümeni ile muharebe etmiş, ilk aşamada Yunan süvari kolu durdurulmuş ise

¹²³² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:143;Belge No:1.

¹²³³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 324.

¹²³⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:161;Belge No:1.

¹²³⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:161;Belge No:161AA.

de daha sonra Türk süvarileri ricate mecbur olmuştur.¹²³⁶ 24 Mart 1921 akşamı Yunan birlikleri Köprühisar-Nazıfpaşa hattına kadar varmışlardır.

III.5.3. Yunan Saldırısında Üçüncü Gün (25 Mart 1921)

Yunan Ordusu 25 Mart'ta da taarruzlarına devam etmiştir. Bu gün Kocaeli bölgesinde gelişen Yunan ileri harekâtında, 17. Yunan Alayı ile Türk kuvvetleri arasında geçen “inatçı muharebelerden” sonra¹²³⁷ Yunanlar 24-25 Mart gecesi Sapanca'yı işgal etmiş¹²³⁸ burada ki Türk kuvvetlerini Sapanca'nın doğusuna sürmüştür. Sapanca'nın işgaline Yunan kuvvetleri ile birlikte yerli Rumlar da katılmıştır. Bu işgal ile birlikte Adapazarı bölgesindeki Türk kuvvetleri dağıtılmıştır.¹²³⁹

Bu gün Yenişehir kesiminde, Köprühisar'ı işgal eden bir Yunan kolu Göksu boyunca ilerlemiş, bu durum karşısında 41. Alay Kaynarca-Çırçır-Avdan hattına çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁴⁰

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, cephe hattında yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. Harekâtı değerlendiren İsmet Paşa, 25 Mart öğleden sonra¹²⁴¹ Batı Cephesi birliklerine şu cephe emrini göndermiştir:¹²⁴² “*Kocaeli müfrezesi 24-25 Mart gecesini Aksu civarında istirahatle geçirecektir. 5. Süvari Alayı'ndan iki bölük Bilecik şarkında Yeniköy civarındadır. Bu alayın süvari bölüğü ile sahra bataryası Söğüt 'e gönderilmiştir. 1. Tümen'e Bozüyük'e çekilmesi emredilmiştir. 5. Süvari Alayı düşmanın ilerlemesi durumunda Gündüzbey'e çekilerek 61. Tümen emrine girecektir. Altı tabur piyadeden mürekkep Kocaeli Mıntıkası Söğüt'ü tutarak Gündüzbey istikametine doğru çekilecektir. Eğer düşman daha evvel Söğüt'ü tutarak 61. Tümen'in sağ cenahına doğru ilerlemiş olursa Kocaeli müfrezesi Darıdere yolu ile 6. Tümen'in sağ cenahına ihtiyat teşkil edecektir. Tümenin Pazarcık'tan çekilen sahra bataryası ile kudretli cebel bataryası 11. Tümen emrine girecektir. 3. Tümen sağ*

¹²³⁶ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 777.

¹²³⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:139;Belge No:1

¹²³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:143;Belge No:1

¹²³⁹ Sarihan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, s. 464.

¹²⁴⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 325.

¹²⁴¹ 61. Tümen Komutanı İzzettin Paşa, 25 Mart için Cephe emrinin 25 Mart 1921 saat 16.30'da ulaştığını ifade etmektedir. Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 149.

¹²⁴² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:121;Belge No:1.

cenahta bir tehlide karşı emniyeti sağlayacak Mezit vadisinde mümkün mertebe zaman kazandıktan sonra Aksun-Erkil istikametini kesin surette müdafaa edecektir."¹²⁴³

İsmet Paşa'nın, bu emrinden önce Bilecik şosesinden ilerleyen Yunan süvari tugayı ile Yeniköy'de bulunan 5. Süvari Alayı'nın kuvvetleri arasında muharebe vuku bulmuştur. Yunan süvari tugayı saat 16.00'ya kadar Söğüt'ün kuzeyine girmiştir. Tugay, Yağızahlat gediğini kapatmak vazifesi ile burada bulunan 61. Tümen'in ileri müfreze topçusu tarafından ateşe tutulmuştur.¹²⁴⁴ Bu ateş sonucu Yunan kolu Söğüt'ün kuzey batısından Bilecik doğrultusunda çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁴⁵

Yunan yürüyüş kolunun durdurulmasının ardından 1. Piyade Tümeni İnönü'nün gerisine çekilmiş ve Güney Cephesi'nden alınan 4. Tümen de sol yandaki Yörükaylası-Çokçalar bölgesine, takviyeye gelen Kocaeli kıtaları da Ahırköy-Rızapaşa bölgesine varmıştır. Bu sırada İsmet Paşa, 1. Tümen Komutanlığı'na verdiği emirde İnönü'de toplanmasını, 1. Tümen Süvari Bölüğü'nün Erbeyli'ye sevk edilmesini, burada keşif kolu ile Aksun istikametinde, 3. Süvari Tümeni ve Hamalı istikametindeki tümen ile irtibatı muhafaza etmesini istemiştir.¹²⁴⁶ İsmet Paşa, 1. Tümen'in İnönü'de toplanması emrini verdikten sonra 11. Tümen Komutanlığı'na gönderdiği emirde 1. Tümen'in İnönü'de toplanacağından 11. Tümen'in İnönü'yü tahliye etmesini istemiştir.¹²⁴⁷

Yunan ileri kolunu Yağızahlat gediği civarında topçu ateşine tutan 61. Tümen Komutanı, 1. Piyade Tümeni ve 4. Tümen'in son durumları üzerine tümenine şu emri vermiştir: *"ileri müfrezeler karakol düzeniyle 25-26 Mart 1921 gecesini buldukları hatta geçireceklerdir. Söğüt müfrezesi, süvarisiyle gecede Söğüt-Bilecik yönünde keşif yapacak ve düşmanla temas edecektir. Tümen süvari bölüğü bu gece Ziva köyüne keşif kolu gönderip orada da düşman olup olmadığını anlayacaktır. 5. Süvari Alayı geceyi Kızılsaraya'da tetikte geçirecek ve Söğüt ileri müfrezesi ile irtibatta bulunacaktır. 26 Mart sabahı, 5. Süvari Alayı Yağızahlat gediği gerisinde şose civarında toplanacaktır. Hazır mevzilerdeki 174. ve 190. Alaylar, topçu bataryaları bölgedeki köylerde tetikte olacaklardır. İstihkâm bölüğü geceyi Savcibey'de geçirecektir. Yarın*

¹²⁴³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:121;Belge No:121AA.

¹²⁴⁴ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 151.

¹²⁴⁵ *TİH Batı Cephesi*, C.II, K.III, s. 325.

¹²⁴⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:124;Belge No:1.

¹²⁴⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:707 Gömlek No:183.Belge No:1; ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:124.Belge No:1.

(26 Mart) saat 8.00'den itibaren hazır mevzilerdeki kıtalar bugünkü gibi bölgelerini işgal edecekler, fakat tepeler üzerinde düşman uçaklarının gözünden kaçmayacak sayıda toplu asker bulunmayacaktır. Başka bir emir verilmediği takdirde 26 Mart günü büyük ağırlıklar öğlene kadar Gündüzbey'deki kıtalarını oradan şoseye, Hayriye ve Teke'ye getirecek, kıtaların ağır obüs bataryası mevziin bir kilometre güneyine gelecektir".¹²⁴⁸

61. Tümen, 26 Mart için hazırlık yaptığı sırada Yunan süvari tugayı, Bilecik şosesinden Aşağıköy istikametinde ilerlemiş, 10. Yunan Tümeni de Pelitözü'nün batısından ilerleyerek saat 10.00'da Bilecik'e girmiştir. 3. Yunan Tümen ise saat 16.00'da Bilecik'e gelebilmiştir. 10. Tümen Bilecik'ten sonra Aşağıköy doğrultusunda yürüyüşe devam ederek akşama kadar Küplü'ye gelmiş ve emniyet birliklerini Akpınar'a sürerek burada kalmıştır. Bu sırada 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, İsmet Paşa'ya gönderdiği harp raporunda "Yunan'ın Bilecik'in güneyine sarktığını" bildirmiştir.¹²⁴⁹

Pazaryeri-Bozüyük doğrultusunda ilerleyen 7. Yunan Tümeni'ne bağlı birlikler saat 10.40'da Gümüşdere'ye girmiştir. Mezit boğazından ilerleyen Yunan kuvveti ise 3. Süvari Tümeni ile muharebeye başlamıştır. 3. Süvari Tümeni, 7. Yunan Tümeni'nin taarruzu karşısında kuvvetinin çoğu ile Aksutepe ve zayıf bir kuvvetle Domanıç doğrultusunda çekilmiştir.¹²⁵⁰

25 Mart'ta Yunan kuvvetleri kara kuvvetlerinin yanı sıra hava kuvvetleri ile de saldırı yapmıştır. İnönü'den Eskişehir'e uçan üç Yunan uçağı bu gün yaptıkları hava taarruzunda Eskişehir istasyonu ile uçak hangarını bombalamıştır. Bu bombalama sırasında İstanbul'dan yeni kaçıp Anadolu'ya gelmiş olan üsteğmen Fehmi şehit olmuştur.¹²⁵¹

Bu gün Güney Cephesi'nde de Yunan taarruzu devam etmiştir. Bu cephede taarruza devam eden 2. ve 13. Yunan Tümenleri Tozlar-Güneş-Kızılcaköy hattına kadar ilerlemiştir. Bu günkü harekâta kolordunun yan emniyeti için 2. Tümen'den sahra bataryası ile takviyeli bir piyade alayı Altıntaş istikametini örtmek üzere Dum-

¹²⁴⁸ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 151.

¹²⁴⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:707 Gömlek No:133;Belge No:1.

¹²⁵⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 328.

¹²⁵¹ **HTVD**, S.53, B.No:1120; **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II s. 778.

lupınar kuzeyine sürülmüştür. Bu birlikler Aslıhanlar'a kadar ilerleyerek burada ter-
tip almıştır.

Yunanlar öğleden sonra Dumlupınar mevziinden üç kol ile harekete geçerek
akşama doğru Yıldırım Kemal-Karacaviran-Kınık hattına varıp bu hattı işgal etmiş-
tir. Hattın işgali ile bu burada savunma yapmakta olan tümenler Balmahmut doğrul-
tusunda çekilmeye başlamıştır. Bu durum üzerine cephe komutanlığından tümenlere
şu emir verilmiştir:¹²⁵² *“Köprülü-Balmahmut-Boyalı hattını işgal ve Dercali'yi tah-
kim ederek kuvvetli topçu muharebesi ile bu hat müdafaa edilecektir. Buna nazaran
tümenlerin Arabalı-Karacaviran hattında kendilerine verilen muntikalarda süvari
cebel topu ile takviye edilmiş bir alay dümdar bırakarak geri kalan kısım-ı külliyeleri
ile adı geçen mevziye çekileceklerdir. Balmahmut mevzii dâhilde mahal-i meskûnda
bulunmadığından buraya çekilen tümenlerin kısım-ı külliyeleri 25/26 Mart 1921 ge-
cesini, 8. Tümen Köprülü'de, 23. Tümen Balmahmut'ta, 57. Tümen Boyalı-Akviran
hattında geçireceklerdir. 26 Mart 1921'de ise tümenler şu mevzilere çekilecekler
düşmanın ilerlemesi halinde bu mevziler işgal ve müdafaa olunacaktır. 8. Tümen bir
alay ile Köprülü doğusundaki sırtı müdafaa edecek, 23. Tümen, Akviran kolu dâhil
Boyalı hattını müdafaa edecek, 57. Tümen güneye doğru uzanan yolu tutacaktır”*.¹²⁵³

Güney Cephe Komutanlığı'nın son durumu değerlendiren Türk Genelkurma-
yı, tümenlerin alacağı vaziyet sonrası Altıntaş istikametinin açık kalacağını değer-
lendirdiğinden 1. Süvari Tümeni'nden iki alayın bu yöne gönderilmesini uygun gör-
müş ve cephe komutanlıklarına, 12. Kolordu ve 1. Süvari Tümen Komutanlıklarına
şu emri vermiştir: *“12. Kolordu kıtaları, üstün düşman karşısında ezilmemek için
24/25 Mart gecesini Balmahmut doğrultusuna çekilme emri almıştır. 1. Süvari Tümeni
Gediz'deki alayını Keçiler üzerinden Dumlupınar-Altıntaş istikametine gönderecek
ve Dumlupınar - Altıntaş yolundan ilerlemesi umulan düşman kıtaları ile teması mu-
hafaza edecektir. Tümenin Kütahya'daki büyük kısmından bir süvari alayı da ivedi
Altıntaş'a hareket ettirilecektir. Bu alay Gediz'den gelecek alayla birlikte ve tugay
komutanlarından birinin komutası altında Dumlupınar-Altıntaş-Seyitgazi genel doğ-
rultusunu örtecektir. Ankara'dan Eskişehir'e hareket ettirilen bir piyade taburu ve
bir bataryanın demir yolu ile Eskişehir'den Döğler istasyonuna gönderilmesini Batı*

¹²⁵² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:146;Belge No:1.

¹²⁵³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:852 Gömlek No:146;Belge No:146AB.

*Cephesi Komutanı'ndan rica ederim. Bu tabur ve batarya Altıntaş'ta bulunacak olan süvari tugayının emrine girecektir. Altıntaş Grubu Güney Cephesi'nin emrindedir. Süvari tümeninin diğer dört alayı ve topçusu hemen İnönü mevzii güney yanına Seydiköy-Aslanlı-Kozanişık-Suluköy yolunu takip ederek Yeniüreğil-Yenidadurga-Karaçayır kesimine hareketle 25 Mart 1921 akşamına kadar buraya ulaşacak ve Batı Cephesi emrine girecektir. 4. Tümen, 25 Mart 1921 akşamı Yörükyayla-Örenköy-Çokçalar kesimine ulaşacak olan 4. Piyade Tümeni ve Mezit vadesi boyunca Bağbeli'ne doğru çekilme emrini almış olan 3. Süvari Tümeni ile irtibat yapacak ve Bağbeli-Kozpınar-Arapoturağı hattına kadar keşif yaptıracaktır. Tümenin cephane ihtiyacı Batı Cephesi tarafından sağlanacaktır”.*¹²⁵⁴

Türk Genelkurmayı, Balmahmut mevziine çekilen 12. Kolordu kıtalarının bu mevzide kesin sonuçlu ve başarılı bir muharebe vereceğine inanmamıştır. Bu nedenle 25 Mart 1921'de Güney Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği şifrede: *“Balmahmut mevziinde başarılı bir muharebe verme imkanı yok ise güney istikametini örtmek üzere yalnız bir piyade tümeni ve süvari livası terk edilerek kalan iki piyade tümeninin ve mevcut 20 topun ağırlıkları dâhil olmak üzere İnönü'ye nakil ve bu halde zat-ı devletlerinin de İnönü mıntıkasının sol cenahını süvari tümeni ile 4. Piyade ve beraber alınacak iki piyade tümeninden oluşacak olan orduyu kumanda etmek üzere kuzeye hareket etmesinin uygun görüldüğü”* belirtmiştir.¹²⁵⁵

İsmet Paşa, Türk Genelkurmayı'nın Refet Bey'in kuvvetlerinin Eskişehir istikametini kapatacak şekilde Eskişehir'in kuzeyine alınması kararını doğru bulmuş, bu fikrini 25 Mart 1921 saat 11.20'de Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği şu rapor ile bildirmiştir: *“İnönü hattındaki düşmana karşı müdafaa ve taarruzun neticesini katiyete erdirmek için daha çok zamana ihtiyaç vardır. Çünkü güney kıtaları zamana muhtaç olduğu gibi Bursa Cephesi'ndeki düşman kuvvetlerinin de muharebeyi nerede kabul edeceği belli değildir. Binaenaleyh Eskişehir'in Balmahmut mevziisinde muavenet imkanı göremediği halde Refet Paşa'nın Eskişehir istikametini kapatacak şekilde kuzeye alınmasının münasip olduğu mütalaasındayım. Bu esnada Refet Paşa'nın takviyesi de mümkün olabilir”.*¹²⁵⁶

¹²⁵⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 330.

¹²⁵⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:598 Gömlek No:18;Belge No:1.

¹²⁵⁶ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:598 Gömlek No:15;Belge No:1.

Hem Genelkurmay'ın hem de İsmet Paşa'nın üzerinde mutabık kaldığı bu karara göre Bursa Cephesi'nde Yunan'ın kesin sonuçlu muharebeyi nerde kabul edeceği belli olmadığından Eskişehir, Afyon'dan gelecek bir taarruza karşı savunulacak, Refet Paşa'nın birlikleri Eskişehir yönünü örtecek şekilde kuzeye çekilecekti. Bu aslında bir kuvvet tasarrufuydu.¹²⁵⁷

Refet Bey, Genelkurmay'a verdiği cevapta: “ *Buradaki muharebenin sonucu hakkında karar vermek tabii mümkün değildir. Eldeki taşıma araçları her iki tümenin demir yolu ile hareket ettirilmesi için yetersizdir. Ağır topçuları demir yolu ile yollamak iki piyade tümenini de karadan Karahisar'a, Döğer arasından İhsaniye istasyonuna göndermek sonrada kuzey ve güneyden gelecek katarlarla muharebe meydanına peyderpey yetiştirmeye çalışmak imkânı vardır.*” demiştir. Genelkurmay, Refet Bey'in bu cevabı üzerine kendisine “ *Afyonkarahisar batısında verilecek muharebede ağır toplarla iki piyade tümeni ve kuzeydeki süvarilerin Altuntaş-Seyitgazi yolunu korumak üzere Döğer doğrultusunda çekilecek şekilde tertip alması ve geri kalan kuvvetlerle 2. Süvari Tümeni'nin kolordu komutanının komutasında Konya genel doğrultusunu örtecek ve kendisini ezdirmeyecek surette kullanması gerekir. Ciddi bir muharebe kabul ettikten sonra bunun sağlanmasına imkân görülyorsa, şimdiden teklif edildiği şekilde ağır topların hemen demir yolu ile Eskişehir'e yollanması ve iki tümenin de Belcemeşe ve Döğer kesimine karadan hareket ettirilmesi uygundur. Buna göre düzeninizin ivedi bildirilmesini beklenilmektedir*” talimatını vermiştir.¹²⁵⁸

Yunan kuvvetleri bu günkü askeri harekât sonucunda, Batı Cephesi'nde Sapanca'yı işgal etmiştir. Pazarcık'tan Karaköy'e ilerleyen bir süvari ve üç piyade Yunan alayı Bozüyük kuzeyindeki 24. Tümen'in ileri mevzii ateşiyle Pazarcık'a ricat etmek zorunda kalmıştır. Bir Yunan kolu ise Köprühisar'dan Eğerci'ye geçmeyi başarmıştır. Güney Cephesinde ise kıtalar aldıkları emir üzerine Balmahmut'a çekilmiş, Yunan kuvvetleri Dumlupınar'dan Sinan Paşa hattına kadar ilerlemiştir.¹²⁵⁹ Yunan Genelkurmayı, 25 Mart 1921 tarihli resmi tebliğinde Yunan Ordusu'nun bu günkü kazanımlarından bahsetmiştir.¹²⁶⁰

¹²⁵⁷ Kemal Yavuz, “*İnönü Muharebeleri*”, **Savunma ve Havacılık**, C.18, S.20613, s. 82.

¹²⁵⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 332.

¹²⁵⁹ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 778.

¹²⁶⁰ Yunan Genelkurmayı'nın 25 Mart 1921 tarihli resmi tebliği şöyledir: “*Ordu ileri harekâtına devam etmiştir. Uşak cephesi, Uşak'ın 50 km doğusundaki Akardağ-Dumlupınar dağı tepesindeki mevzide Türk kuvvetleri mağlup edilmiş ve birçok esir ele geçirilmiştir. Bursa Cephesi'nde düşmanın zayıf*

25 Mart harekâtının akşamında Türk ve Yunan kuvvetlerinin Batı ve Güney cephe hattında geldikleri yerler ve bu akşamki konuşları şöyle olmuştur:¹²⁶¹ Batı Cephesi'nde Kocaeli Grup Komutanlığı birlikleri, Gündüzbey'de toplanmış; 61., 24. ve 11. Tümenler İnönü mevziinde savunma için tertiplenmişlerdir. 3. Süvari Tümeni, Aksutepe-Kozpınar-Muratdere bölgesinde Mezit ve Murat vadesinden gelecek Yunan kuvvetlerine karşı Erikli istikametini örtmek üzere düzen almıştır. 4. Tümen Yörükayla-Çokçalar-İnceköy-Örenköy kesimindedir. 1. Süvari Tümeni; Büyükdodurga-Cihangazi-Yeniüreğil kesimindedir. 1. Piyade Tümeni (5.Alay hariç), İnönü'de cephe ihtiyatında, 5. Alay tümene katılmak üzere Gündüzbey'den İnönü'ye yürüyüştedir. 10. Kafkas Alayı Çukurhisar'da toplanmıştır. Bu alayın bağlı olduğu 5. Kafkas Tümeni'nin 9. Alayı, tümen bağlıları ve dört sahra topu ile Yozgat'tan Ankara'ya hareket etmiştir.

Güney Cephesi'nde 8. Tümen Çatkuyu-Köprülü'de, 23. Tümen Balmahmut-Bulca-Saraycık'ta, 57. Tümen, Akviran-Boyalı-Sinir kesiminde toplanmıştır. 2. Süvari Tümeni, Akarın-Savran-Nuhköy kesimine çekilmiş, cephe karargâhı Çay istasyonundan Afyon'a hareket ettirilmiştir. Yunan kuvvetlerinden 10. Tümen Küplü'de; 7. Tümen Pazaryeri ve doğusunda, 3. Tümen Yeniköy'de; süvari tugayı Bilecik'te, kolordu karargâhı ise İnegöl'dedir.¹²⁶²

III.5.4. Yunan Ordusu'nun İleri Harekatı Devam Ediyor (26 Mart 1921)

25 Mart 1921 gecesi İnönü mevziinde "sükûnetle" geçmiştir.¹²⁶³ Ancak 26 Mart'ta bütün cephede Yunan taarruzu devam etmiştir.

Yunan 45. Piyade Alay'ı, 26 Mart sabahından itibaren Adapazarı'na doğru taarruzuna devam etmiştir. Bu taarruz sırasında Adapazarı'nda bulunan Türk kuvvetleri "zayıf" bir mukavemet göstermiş, bu gün öğleye doğru 45. Yunan Alayı Adapa-

mukavemetine müteakip, Nazıfpaşa ve Köprühisar mevzilerinden tard edilerek takip olunmuştur. Kıtaatımız Bursa'nın 90 km şarkındaki Bilecik hattını işgal etmiştir. Zayıyatımız ehemmiyetsizdir. Ordumuz takibata devam ediyor. Ordu Kumandanı Anastasius Papulas" ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:656 Gömlek No:29;Belge No:1.

¹²⁶¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 332-333.

¹²⁶² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 332-333.

¹²⁶³ **ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:947 Gömlek No:34;Belge No:1**

zarı'nı işgale etmiştir.¹²⁶⁴ Arifiye'de bulunan Türk kuvvetleri ise Yunanlar tarafından esir alınmıştır.¹²⁶⁵

Adapazarı'nı işgal eden Yunan kuvveti, yürüyüşüne devam ederek Sakarya üzerinde bulunan Tavuklar köprüsüne saat 17.30'da bir saldırı başlatmıştır.¹²⁶⁶ Biraz sonra köprü Yunanlar tarafından ele geçirilmiştir. Bu köprüyü alarak Sakarya'nın doğusuna geçen Yunan kuvvetine akşamüzeri bölgede bulunan 33. Süvari Alay'ı tarafından bir taarruz gerçekleştirilmiştir. Alay bu taarruz neticesinde Yunan kuvvetlerini Tavuklar köprüsünün batısına atmayı başarmıştır.¹²⁶⁷

Bu sırada Sapanca'dan ilerleyen bir başka Yunan kuvveti Memnune'yi işgal etmiştir. Osmaneli'ne yaklaşan bir müfreze ise gözetleme postalarının ateşiyle çekilmek zorunda kalmıştır.¹²⁶⁸

Batı Cephesi'nde bugün de Yunan ilerleyişi devam etmiştir. Bu yürüyüş 3. Yunan Kolordusu'nun emrine göre gelişmiştir. Emir gereği 7. Tümen mevzide kalacak, 10. Tümen Kurtköy'e ve 3. Tümen ise Kızılsaray istikametinde yürüyüşüne devam edecekti. Yunan 3. Tümen'i bu gün yaptığı muharebelerde Söğüt ve Yağızahlat gediğine kadar buradaki Türk güçlerini geri atarak ilerlemiştir. Söğüt istikametinde ilerleyen bir piyade tümeni ile bir süvari tümeninden oluşan Yunan kolu, akşama doğru Söğüt'ün güneyindeki ileri mevzilere ulaşmış ve taarruza başlamıştır. Burada akşama kadar devam eden muharebe neticesinde Yunan kuvvetleri, Türk siperlerine 200 metre mesafedeki Gündüzbey köyüne kadar girmiştir.¹²⁶⁹ Bu durum karşısında İsmet Paşa, 3. Süvari Tümeni'ne gönderdiği emirde "*Söğüt ve Pazarcık hattındaki düşman kıtaatından başka düşmanın gelip gelmediğinin öğrenilmesini*" istemiştir.¹²⁷⁰

3. Tümen'in Gündüzbey'e kadar sokulması büyük tehlike yaratmıştır. Bu sırada 61. Tümen İnönü mevzii üzerinde Hayriye'nin güneyindeki sırtları tutmuştur. Yunan yürüyüş kolu ise Söğüt istikametinde yürüyüşüne devam etmiştir. Bir tümen olarak tahmin edilen Yunan kolu öğleden sonra Yağızahlat gediğinde bulunan Türk müfrezesine karşı açılmaya başlamıştır. Topçu menziline giren Yunan kıtaları Türk

¹²⁶⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:110;Belge No:1

¹²⁶⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:101;Belge No:1.

¹²⁶⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:110;Belge No:1

¹²⁶⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:880 Gömlek No:128;Belge No:1

¹²⁶⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 334.

¹²⁶⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:604 Gömlek No:68;Belge No:1

¹²⁷⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1019 Gömlek No:66;Belge No:66A.

topçusu tarafından ateş altına alınmıştır. Saat 12.24'e kadar 61. Tümen'e bağlı ileri müfreze, Yunan piyadelerini top atışı ile dövdükten sonra evvelce verilen talimat gereği mevziye çekilmeye başlamıştır. Türk ileri müfrezesi muharebeyi kestikten biraz sonra, Yunan süvarisi Yağızahlat gediğine yürümeye başlamıştır. 5. Süvari Alayı bir süre bekleyerek Yunan süvarisini durdurmaya çalışmıştır. Bu sırada Söğüt ileri müfrezesi tamamen ve düzenli bir şekilde asıl mevziye çekilmiştir. Bu gelişmeler üzerine Yunanın bir süvari alayı Gündüzbey yönünde ilerlemeye başlamış, Yunan piyadesi ise kısmen Yağızahlat gediği sırtlarına çıkmıştır.¹²⁷¹

Saat 15.00'te Yunan kuvvetleri Yağızahlat gediğinden asıl mevziye ilerlemeye başlamıştır. 15.20'de muharebe düzeni almış bir piyade alayı Saraca doğrultusunda Balıkkaya'ya doğru süratle ilerlemiştir. Mevzilerdeki bataryaların ateşe başlamasıyla bu alay yayılarak mevziinin sağ kanadına doğru Gündüzbey doğrultusunda ilerlemesine devam etmiştir. Bu sırada Yunan Tümeni asıl kuvvetleri ile gün kararmadan mevziinin sağ kanadına girmeye çalışmıştır. Bu durum üzerine 61. Tümen Rızapaşa'da ihtiyatta bulunan 159. Alay'ın iki taburunu tümenin sağ kanat gerisine yanaştırmış ve saat 17.20'de iki taraf arasında piyade ateş muharebesi başlamıştır. Bir piyade alayı, bir batarya ve bir bölük süvariden kurulu olan bu kuvvet karşısında mevziinin sağ kanadındaki 174. Alay'ın 2. Taburu ile 159. Alay'ın 2. Taburu mücadele etmiştir.¹²⁷² Bundan sonra bu hatta yaşananları harekâtı bizzat yürüten İzzettin Bey anılarında şöyle nakletmiştir: *“Gündüzbey'e ilerleyen Yunan piyadesi saat 18.30'da siperlere 1300 metre yaklaştı. Düşmanın bir bataryası yakından ateş ediyordu. Gün batımı zamanı yaklaşıyordu. Düşman öncü alayı ise taarruzuna hızlı devam etmek istiyordu. Yoğun topçu ateşine rağmen mesafe kazanmışlardı. İhtiyat alayının iki taburunun yetişmesi ile kopuk olarak fazla ilerlemiş olan bu alaya taarruz emri verdim. Karşı taarruzu bütün tümen ile yapmayı ve Söğüt yönünde ilerletmeyi uygun gördüm.(...) Sağ tarafın gerisine göndermiş olduğum 159. Alay'ın iki taburu yetişti; yetişmesiyle grubundan ayrı olarak Gündüzbey yönüne ilerlemiş olan düşman alayına tümen piyade kumandanının emri altında 174. Alay ile ortak karşı taarruz emrini verdim”*.¹²⁷³

¹²⁷¹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 153-155.

¹²⁷² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 335.

¹²⁷³ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 157.

İzzettin Bey, Yunan kolunun Gündüzbey yönüne ilerlemesini durdurmak için bir taarruz emri vermiştir. Bu sırada 159. Alay, Gündüzbey'in kuzeyindeki mevzileri terk ederek geri çekilmiştir. 3. Piyade Alayı'nın da Gündüzbey'in doğusunu terk etmesi üzerine Hanlıtepe Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.¹²⁷⁴

3. Tümen, General Trikupis komutasında Bilecik-Söğüt doğrultusunda hızla ilerleyerek asıl savunma çizgisinin 300 metre ilerisindeki Gündüzbey'i saat 19.00'da ele geçirmiştir.¹²⁷⁵ Bu sırada 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, Gündüzbey'e kadar gelmiş olan Yunan taburuna karşı taarruz emrini vermiştir. 159. Alay'ın iki taburu tarafından saat 20.30'da yapılan karşı taarruz neticesinde Gündüzbey geri alınmıştır.¹²⁷⁶

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, bu gece 61. Tümen'e gönderdiği emirde 27 Mart sabahından itibaren, Gündüzbey'e sokulan Yunan kuvvetlerine taarruz edilmesi emrini vermiştir.¹²⁷⁷ İsmet Paşa'nın emri 61. Tümen'e saat 22.00'de ulaşmıştır. Emri alan 61. Tümen Komutanı, 159. Alay Komutanı'ndan o sırada devam eden taarruzu Gündüzbey'in üç km kuzeyindeki yüksek sırtlara kadar götürmesini istediye de gece olduğundan bu mümkün olamamıştır. Bu sırada İzzettin Bey, bütün tümen kıtalarının gecedan Hayriye ile Gündüzbey arasında toplanmasını emretmiştir.¹²⁷⁸

24. Tümen Cephesi'nde 10. Yunan Tümeni Bilecik şosesinden Kurtköy'e doğru yürüyüşünü sürdürmüştür. Tümen topçuları bu istikametten yürüyüşüne devam eden Yunan kuvvetlerini ateş altına alarak dağıtmış, önemli kayıplar verdirerek dağlara çekilmeye mecbur etmiştir.¹²⁷⁹

Bu gün 11. Tümen Cephesi'nde İnönü mevziinin sol kanadında her hangi bir olay yaşanmamıştır. 7. Yunan Tümeni Pazaryeri'ne kadar gelmiş, Yunan süvari tugayı ise kolordunun sol kanadını örtmek üzere Söğüt ile Dudaş arasında kalmıştır. Cephenin Orhaneli kesiminde ise Yunanın topçu ateşi faaliyeti ve Çangra güneyindeki sırtlarda tahkimat faaliyetinden başka bir hareketi olmamıştır.¹²⁸⁰

¹²⁷⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:905 Gömlek No:144;Belge No:1.

¹²⁷⁵ Erikan, **a.g.e.**, s. 196.

¹²⁷⁶ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 158.

¹²⁷⁷ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 159.

¹²⁷⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 337.

¹²⁷⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 337.

¹²⁸⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 339.

Güney Cephesi'nde Yunan kuvvetleri bu gün de taarruzlarını sürdürmüşlerdir. 26 Mart sabahı 1. Yunan Kolordusu, 2. Tümeniyle Kızılcaköy-Küçükköy-Ayvalı-Balmahmut istikametinde, 13. Tümeniyle de Kınık, Sincanlı (Sinanpaşa)-Paşaköy istikametlerinde ileri harekâta geçmişlerdir. Saat 16.00'dan itibaren iki piyade tümeni ve bir süvari alayı ile Balmahmut hattında taarruz yapılmıştır. Bu taarruz sonrası bir piyade muharebesi yapılmış ve Yunan kuvvetleri Türk siperlerine 100 metreye kadar yaklaşmıştır. Demir yolundan ilerleyen Yunan kuvvetleri Türk kuvvetlerinin topçu ateşine maruz kalmıştır. Gün batımına kadar devam eden muharebe-lerde Türkler sebat göstererek Yunan kuvvetlerine önemli telefata verdirmiştir.¹²⁸¹

Saat 17.30'da, Yunan topçu ateşi karşısında 57. Tümen'in sol kanadında bulunan 176. Alay'ın 2. ve 3. Taburları, mevzilerini bırakarak Ballıkaya yönünde dağılık bir şekilde çekilmeye başlamıştır. Ayrıca taburun 2. ve 3. bölükleriyle 4. bölüğün bir kısmı da alayla birlikte dağılmıştır. Bu kritik durum 57. Tümen emrine verilen 2. Numune Alay'ının 176. Alay'ın bıraktığı mevzii işgal etmesi ile düzelmiştir. Bu sırada 2. Süvari Tümeni muharebeye zamanında yetişememiş, 23. Tümen ise kolordu sağ kanat gerisinde ihtiyat durumunu muhafaza etmiştir. Mevzilerini bırakarak çekilen 176. Alay'ın iki taburu sonradan durdurulup, 1.Tabur mevziine gönderilmiştir. Bu suretle, 57. Tümen Komutanı'nın aldığı tedbirlerle Güney Cephesi sol kanattaki durum tamamen düzeltilmiştir.¹²⁸²

Bu günkü askeri harekât sonucunda, cephenin Kocaeli kesiminde Yunan kuvvetleri Arifiye'de bulunan yerli milis kuvvetlerini mağlup ederek Adapazarı'nı işgal etmiştir. Tavuklar köprüsünden Sakarya'nın doğusuna geçen bir Yunan kolu ise burada bulunan 33. Süvari Alayı'nın hücumu ile durdurulmuştur. Bir Yunan Tümeni Söğüt'e ilerlemiş ise de oradaki Türk ileri kıtaları tarafından asli mevziisine çekilmeye mecbur edilmiştir. Bu gün en kritik mücadele Gündüzbey mevziinde yaşanmıştır. Yunan kuvvetleri, bir alay ve bir cebel bataryası ile Gündüzbey mevziilerinin çok yakınına kadar sokulmuştur. Bu gün akşama doğru Gündüzbey, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmişse de 61. Tümen'in yaptığı karşı taarruz sonrasında tekrar geri alınmıştır 24. Tümen Cephesi'nde Karaköy boğazına girmek isteyen beş Yunan taburu, 24. Tümen'in Bozüyük ileri birliği tarafından durdurulmuştur. Güney Cephe-

¹²⁸¹ ATASE Arşivi İŞH K: Kutu No:604 Gömlek No:68;Belge No:1.

¹²⁸² TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 340.

si'nde ise Yunan Ordusu öğleden sonra taarruza başlamış, bilhassa solda 57. Tümen'e 700 metreye kadar yaklaşmıştır. Bu taarruz, 23., 8. ve 57. Tümenler tarafından durdurulmuştur.¹²⁸³

III.5.5. Türk Ordusu Karşı Taarruza Hazırlanıyor (27 Mart 1921)

II. İnönü Muharebesi'nde 27 Mart, Türk Ordusu için önemli bir gün olmuştur. Bu gün Yunan Ordusu'na sol kanattan karşı taarruz emri verilmiştir. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 27 Mart'ta uygulanacak olan taarruz emrini 26 Mart'ı 27 Mart'a bağlayan gece vermiştir. İsmet Paşa'nın 27 Mart için verdiği cephe emir şöyledir: *"27 Mart 1921'de Allah'ın izni ile sol kanattan taarruz edilecektir. Sağ kanat grubu, Gündüzbey ve Çıplaktepe (dâhil); 24. Tümen, Çıplaktepe-Hamidiye hattında evvela düşman taarruzunu bekleyeceklerdir. Genel karşı taarruz için ayrıca emir vereceğim. Sağ kanat grubu, Gündüzbey-Söğüt şosesini yandan ateş altına alacak şekilde bir bataryasının Koyuntepe kesimine göndermelidir. 24. Tümen, hemen geceden Hamidiye ve Isırganlıyı pekiştirecektir. Sağ kanat grubu ve 24. Tümen, her an karşı taarruza geçmeye hazır bulunacaklardır. 11. Piyade ve 3. Süvari tümenlerinden sol kanat grubu kurulmuştur. Grup Komutanı Albay Arif'tir. Bu Grup 27 Mart 1921 öğleden önce Uzunçam dağlarını ele geçirecek ve Pazaryeri doğrultusunda taarruz edecektir. 4. Tümen, 27 Mart 1921 saat 09.00'da Karaağaç'ta bulunacak şekilde Kandilli üzerinden, 1. Süvari Tümeni saat 10.00'dan itibaren Kovalca civarında bulunacak şekilde Çokçalar üzerinden hareket edeceklerdir. 4. Tümen'den bir piyade adayı ile bir kudretli batarya 11. Tümen emrine verilmiştir. 1. Süvari Tümeni'nin Domaniç-Hamamlı doğrultusunda keşif görevi ve bunun için alınan düzen yürürlüktedir. 1. Tümen, ihtiyatım olmak üzere 27 Mart 1921 saat 10.00'da Oluklu'da bulunacaktır. 5. Piyade Alayı şimdilik İnönü'de kalacaktır. Çukurhisar'da bulunan süvari bataryasının 1. Tümen emrine Oluklu'ya gelmesi bataryaya emir olunmuştur. Sağ kanat grubundan gözetleme yerindeki telefonda, 1. Tümen'den Oluklu'da, 24. Tümen'den Hamidiye'de, 1. Süvari Tümeni'nden Kovalca'da, 4. Tümen'den Karaağaç'ta telefon başında her an bir subay bulundurulmalıdır. Sol Kanat Grubu Komu-*

¹²⁸³ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 778.

*tanı her an benimle irtibat için tedbir almalıdır. Cephe Karargâhı İnönü’de bulunacaktır”.*¹²⁸⁴

27 Mart 1921 günü sabahın erken saatlerinden itibaren İsmet Paşa’nın bu emri bütün cephede tatbikde koyulmuştur. Bu gün Türk ve Yunan kuvvetleri arasında sağ kanat, sol kanat ve merkezde olmak üzere üç hatta muharebeler yapılmıştır. Sağ kanatta yapılan muharebeler bu günün en kritik çarpışmaları olmuştur.

Sağ kanatta 26 Mart 1921 akşamı Gündüzbey’i işgal eden Yunan kuvvetleri, 26-27 Mart 1921 gecesi mukabil taarruzla geriye itilmişti. Ancak 27 Mart sabahı, saat 07.30 itibarıyla 3. Tümen Gündüzbey kesimindeki Türk birliklerine karşı taarruza yeniden geçmiştir.¹²⁸⁵ Bu sırada 61. Tümen’in bütün birlikleri Gündüzbey’de toplanmış, 190. Piyade Alayı (3. Tabur) hariç olarak tümen ihtiyatı konumunda Hayriye kesimine alınmıştı. Bu sırada Sağ Yan Grup Kumandanı Halit Bey, bağlı birlikleri olan 61. Tümen’e, Kocaeli müfrezesine ve 5. Süvari Alayı’na şu emri vermiştir: “*Gündüzbey’den uzaklaştırılan düşmanın Söğüt’e çekilmesi ve sağ yanımıza bir saldırısı olmaması durumunda, 61. Tümen, Gündüzbey-Çıplaktepe bölgesinde ve merkez kuvveti Çıplaktepe yönünde bulunmak üzere, Koyuntepe’ye göndereceği bir batarya ile Gündüzbey-Söğüt şosesine hâkim olacak şekilde düzen alacaktır. Gündüzbey’den uzaklaştırılan düşmanla yakın temas olur ve düşmanın bir hareketi görülürse daha çok Gündüzbey bölgesinde kuvvet bulunduracaktır. Kocaeli müfrezesi, düşmanın sağ yanına yönelik yapması beklenen harekete girişmesine kadar Rızapaşa’da bulunacak ve durumunu değiştirmeyecektir. 5. Süvari Alayı, şose üzerindeki bekleme civarında toplanacak ve Ahırköy’den geçen Anzer deresiyle Daridere arasındaki sağı üzerinden Akçasu-Çaltı-Boruçak yönlerine keşif kolları göndererek sağ yanımıza taarruz etmesi mümkün olan düşmanı izleyecektir. Düşman taarruz etmezse, düşmanın sol yanı ve bulunduğu hattı kontrol altında tutacaktır.*”¹²⁸⁶

Halit Bey, bu emri ile Gündüzbey-Çıplaktepe hattında taarruza geçmek için birliklerinden “her an hazır bulunmasını istemiştir. Bu hazırlıklar yapılırken 3. Yunan Tümeni Gündüzbey hattından taarruza geçmiştir. Bu hattı müdafaa eden Türk ve Yunan kuvvetleri arasında şiddetli piyade ateşi başlamıştır. 3. Yunan Tümeni’ne bağlı 12. Alay’ın yaptığı taarruz arzu edilen şekilde gelişemeyince 12. Piyade Alayı üç

¹²⁸⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 342.

¹²⁸⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

¹²⁸⁶ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi, s. 162.

taburu ile bu defa Gündüzbey kuzeyindeki tepelere, 6. Piyade Alayı ise 12. Alay'ın sol kanat gerisinde olarak Gündüzbey'e taarruza başlamıştır.¹²⁸⁷

61. Tümen Komutanı İzzetin Bey, o gün o dakikalarda Gündüzbey'de yaşanan mücadeleyi şöyle nakletmiştir: *“Düşman tümenin sağ yanına taarruz etmekteydi. Dolayısıyla düşman taarruzlarını kırmak lazımdı ve tümen bunun için çalışıyordu. Halit Bey'in grubundaki diğer taarruz edecek üç alay henüz taarruza geçecek durumda değildi. Düşman topçusu özellikle Kanlısirt'ı çok dövüyordu. Taşlık olan ve diz siperlerinden ibaret bu uzun sırttaki askerimiz fazla kayıp vermeye başladı. Manga manga adam çevirmeye başladım. Alay ve tabur kumandanlarında heyecanlı bir hal görüyordum. Bizzat bölgede kalarak maddi ve manevi dayanıklılığın korunmasına çalıştım. Gündüzbey güneyindeki mevzi gerisine yaklaştığım zaman, Gündüzbey ile Kanlısirt arasını hücum taburuyla desteklemek gereği doğdu. Muharebe şiddetle devam ediyordu. Düşmanın özellikle Kanlısirt'ı hedefleyen bir hücum hazırlığında olduğu anlaşılmaktaydı. Kanlısirt üzerinde bir topçu gözlem yeri vardı. Oraya gidip, batarya dürbünüyle mevziin önünde ne olduğunu ve düşmanın ne kadar yaklaştığını anlamak isterken, topçu subayları gözlemeyi bırakmış, geri gidiyordu. “Nereye?” dedim. “Piyadeler geriye gidiyor. Duramayız” dediler. Doğal olarak bunların yönettiği bir sahra bataryasının da ateşi durdu. Tekrar yerlerine soktum, “piyadeler yerinde ve destek geldi. Görevinize devam edeceksiniz” dedim. Ben de gözlem yerine girdim ve dürbünle etrafı kontrol ettim. Düşman piyade hücumu henüz yakın değildi.”¹²⁸⁸*

Gündüzbey hattında Yunan taarruzu bu şekilde gelişirken Sağ Yan Grup Komutanı Halit Bey, saat 12.00'de 61. Tümen Komutanlığı'na şu emri vermiştir: *“Sağ yan grubu hazırlık emrinde tayin edilen bölgelerden hemen taarruz edecektir. Rızapaşa'ya varmak üzere bulunan 1. Tümen'in bir alayı, emrindeki batarya ile Daridere'nin Söğüt şosesini kat ettiği noktada bulunan ikinci alayı da emrine alarak taarruz edecek ve bir alayı da Rızapaşa'da grup ihtiyatı olarak bulunduracaktır. 61. Tümen, grup hazırlık emrinde verilen esaslar içinde taarruz edecektir. 40. Alay, Çaltı'dan sağ yanımıza yayılmak üzere bulunan kuşatma koluna güneyden kuzeye ve özellikle buluşma sınırı üzerine taarruz ederek mahvedecektir. Süvari alayı, Çaltı'dan kuşat-*

¹²⁸⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 343.

¹²⁸⁸ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 163-165.

ma yapan düşmanın buluşma sınırını kesecektir. Ahırköy ve Rızapaşa kuzeyindeki bataryalardan biri, ihata yapan ve diğeri Söğüt yönüne taarruz edecek şekilde kaya sırtlarında bulunan düşmana ateş edecektir. Birinci kademe olarak taarruz kuvvetleri Yağızahlat gediği-Çıplaktepe hattını geçmeyecek ve bu mevzide duracaktır. Kıtaların şiddetli ve kesin taarruz etmesi ve haberleşmeye önem vermeleri son derece önemlidir... Korkaklık gösteren her asker ve subay bir derece yüksek amiri tarafından derhal idam olunacaktır. Ben, harekâtı Ahırköy ve Rızapaşa sırtlarından, sonra da Gündüzbey'den yöneteceğim. 1. Tümen kumandanının sevk ve idare edeceği kuvvetler Gündüzbey hattını geçmedikçe 61. Tümen kıtaları taarruza kalkmamalıdır.”¹²⁸⁹

Sağ Yan Grup Kumandanı Halit Bey, 12. Piyade Alayı'nın Gündüzbey'in kuzeyindeki tepelere yönelttiği taarruzun ehemmiyeti karşısında “korkaklık gösteren her asker ve subay bir derece yüksek amiri tarafından derhal idam olunacaktır” emrini vererek ölümüne bir mücadele verileceğini ifade etmiştir. Bu sırada Yunanın Çıplaktepe'ye karşı taarruzu yayılmıştır. Çıplak tepenin işgali ve taarruzun Metristepe istikametinde gelişmesi tehlikesine karşı 190. Alay'ın iki taburu Metristepe bölgesine gönderilmiştir. Buna karşılık 1. Tümen'in 4. Alayı 61. Tümen emrine verilerek Hayriye sırtlarına hareket ettirilmiştir. Gelişmeleri yakından takip eden İzzettin Bey, saat 13.10 itibariyle kıtalarına şu taarruz emrini vermiştir: “Sağ yan grubu hemen taarruza kalkacak. 1. Tümen'in iki alayı ve topçusu Daridere'nin Rızapaşa caddesini kat ettiği yerden Daridere ile Söğüt şosesi arasından taarruz edecek, 61. Tümen'in taarruzu şöyle olacaktır; 159. Alay 1. ve 3. Tabur ve 174. Alay 1. Tabur; 169. Alay kumandanı emrinde olacak ve 1. Tümen'in sol yanı ile ilişkide olarak Gündüzbey-Söğüt şosesi tarafından taarruz edecek. 174. Alay, 2., 3. Tabur ve hücum taburu; 174. Alay kumandanının emrinde olarak 159. Alay'ın sol yanında şoseyle Kızılsaray yönü arasından taarruza geçecek. 190. Alay, 3. Tabur Çıplaktepe'yi kesinlikle elde bulunduracak ve 190. Alay'ın diğer iki taburuyla Teke bölgesinde kalacak. 159. Alay, 2. Tabur; 174. Alay'ın ileri hareketini takiben bulunduğu bölgede benim ihtiyacıma yönelik olarak toplanacak. Tümen emrine yeniden verilen ve Rızapaşa'dan Hayriye'ye yürüyüşe geçen 4. Piyade Alayı tümen ihtiyatı olarak yedekte bulunacak, istihkâm bölüğü 190. Alay emrinde olacak, süvari bölüğü, Kepen yönünde yürüyecek ve Kepen'in güneyindeki ağaçlıklı Güncüktepe'yi elde edecek, topçular buldukları

¹²⁸⁹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 163-165.

mevzilerden kıtaların taarruzlarını kolaylaştıracaklar. Mevzi değiştirme için ayrıca emir vereceğim. 159. Alay'ın taarruzu, sağ yandan taarruz edecek olan 1. Tümen kıtaları kendi hizasına geldikten sonra başlayacak. 174. Alay, 159. Alay'ın taarruzunu takip edecek, taarruzun birinci aşaması Yağızahlat gediğiyle Çıplaktepe hattına kadar olacaktır. Bu hata vardıktan sonra kıtalar düzenlenecek ve yeni emir alacaklardır. Ben Hayriye kuzeydoğusu sırtlarında (Kanlısirt'ta) bulunacağım".¹²⁹⁰

Halit Bey, bu emriyle 1. Tümen birliklerinin 61. Tümen'in sağ kanadı hizasına gelmesiyle taarruza başlayacağını bildirmiştir. Bu sırada beklenmedik bir gelişme yaşanmıştır. 10. Yunan Tümeni'nin Çıplaktepe'ye yönelttiği taarruz başarılı olmuş ve bu tepeyi müdafaa etmekle görevli 190. Alay'ın 3. Taburu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çıplaktepe'nin düşmesi beraberinde Metristepe'yi de tehlikeye sokacağından 61. Tümen Komutanı, Hayriye'de bulunan 190. Alay'ı Metristepe'ye göndermiştir. Bu sırada Sağ Yan Grup Komutanı Halit Bey, saat 13.30 İsmet Paşa'ya verdiği raporda "cephedeki durumu ve aldığı düzeni bildirmiştir. Bununla beraber, karşı taarruzun başlamış bulunmasından dolayı 61. Tümen emrine ihtiyat olarak 1. Tümen'den iki tabur verildiğini taarruz sonuçlandıktan ve güneş battıktan sonra Yunanla teması muhafaza etmek üzere ileride keşif ve emniyet kademeleri bırakarak asıl kuvvetlerini mevzi gerisinde toplayacağını, savunma ve taarruz gücünün korunacağını bildirmiş, komutanlığın ayrı bir emri olup olmadığını sormuştur.¹²⁹¹

Halit Bey'in bu teklifi üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa saat 13.30'da 61. Tümen Komutanlığı'na "61. Tümen'in emrine ihtiyat verilmesi ve taarruz bittikten sonra asıl kuvvetin mevzi gerisinde toplanması uygundur. Cephe ikmali Çukurhisar'dan sağlanacaktır" muhtevalı bir cevap göndermiştir.¹²⁹²

Bu gün saat 15.00'ten sonra sağ cenahta sabahtan beri devam eden Yunan taarruzuna karşı Türk kuvvetleri tarafından mukabil bir taarruz yapılmış ise de Yunan topçusunun ateşi nedeniyle taarruz başarılı olmamıştır. Bu taarruzda Yunan'a zayıf verdirmiştir.¹²⁹³

Merkezde ise bu gün saat 09.00'dan evvel bir Yunan tümeni Pazarcık istikametinden, diğer bir kolu Karaköy üzerinden ilerleyerek Isırganlı hattına taarruza baş-

¹²⁹⁰ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s.167.

¹²⁹¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.345.

¹²⁹² Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s.168.

¹²⁹³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

lamıştır.¹²⁹⁴ Bu taarruz karşısında bu hatta savunma yapan 24. Tümen birlikleri mevziden çekilmeye başlamıştır. Bu durum üzerine Sağ Yan Grup Kumandanı Halit Bey saat 14.00'te 61. Tümen Komutanlığı'na yeni bir taarruz emri ile birlikte 24. Tümen'in sağ kanadını koruması vazifesini vermiştir.¹²⁹⁵ Bunun üzerine 61. Tümen Komutanı, saat 15.30'dan sonra 174. ve 159. Alay komutanlarına taarruz emri vermiştir. Ancak taarruzdan kesin bir sonuç alınamamış; saat 16.30'da Çıplaktepe Yunanlar tarafından işgal edilmiştir.¹²⁹⁶ Bu çarpışmalarda Sağ Yan Grup Kumandanı Halit Bey yaralanmıştır.¹²⁹⁷

Halit Bey, yaralandıktan sonra Sağ Yan Grup Kumandanlığını 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey'e bırakarak tedavi için Rıza Paşa köyüne gitmiştir. İzzettin Bey, bu vazifeyi aldıktan sonra Gündüzbey kesimindeki birliklerin emir ve komutasını 1. Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey'e bırakmış ve birliklere “ *karanlık basınca kıtalar asıl mevzilerine dönerek düzenlenecektir* ” emrini vermiştir.¹²⁹⁸ Saat 20.00'de Hayriye'den Batı Cephesi Komutanlığına bu gün cephede yaşanan gelişmeleri özetleyen bir rapor vermiştir.¹²⁹⁹

Bu gün Batı Cephesi sağ kanatta şiddetli muharebeler devam etmiş, mevzilerinin bir kısmına girmeyi başaran Yunan kuvvetleri Türk kıtaları tarafından durdurulmuş ve püskürtülmüştür.¹³⁰⁰ Muharebe sırasında kaybedilen bazı siperler Türk kuvvetleri tarafından tekrar geri alınmıştır. Bu gün sağ kanatta devam eden muharebelerde ayrıca Yunan'dan bir miktar silah da alınmıştır.¹³⁰¹

Bu gün İnönü mevzilerinin sol kanadında da çarpışmalar devam etmiştir. Türk kuvvetleri bu gün için sol kanatta karşı taarruz planı yapmıştır. Planlan taarruz gereğince 11. Tümen ve 3. Süvari Tümenlerinden oluşan Sol Yan Grubu, Uzuncağ dağlarını ele geçirerek Pazaryeri genel doğrultusunda hareket edecektir.¹³⁰² Bu emri icra edecek olan Sol Yan Grubu'na bağlı 126. Alay ve bir dağ bataryası Kızılcapınar'da, 127. Alay ve bir dağ bataryası, tümen hücum taburu ile istihkâm bölüğü Çaydere

¹²⁹⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

¹²⁹⁵ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 168.

¹²⁹⁶ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 347.

¹²⁹⁷ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 170.

¹²⁹⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 347.

¹²⁹⁹ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 172.

¹³⁰⁰ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:34AA.

¹³⁰¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:865 Gömlek No:31;Belge No:1.

¹³⁰² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

köyünde, 70. Alay ve 11. Topçu Alayı Kapanalan'da ağır obüs bataryaları İntikam ve Zevvare tepelerinde tertiplenmiştir.

Verilen taarruz emrine göre 126. Alay Sarıdayı platosunu, 127. Alay Sürürabat sırtlarını işgal edecekler ve her iki alay topçuları ile Pazaryeri ovasına hâkim alacaklardır. 70. Alay Bağbeli'ne gidecek; bir taburu ile güney kestane sırtlarını işgal edecek, Kınık boğazından gelecek kuvvetlere karşı burasını kapayacaktır. Bu taburlara iki sahra topu ile 3. Süvari Tümeni'nden bir bölük verilecektir. 3. Süvari Tümeni; Bozcaarmut-Bahçesultan genel doğrultusunda ilerleyerek Pazaryeri'nde bulunan Yunan kuvvetlerinin çekilme hattını kesecek, İnegöl doğrultusunu keşif ve gözetleyecektir.¹³⁰³

Bu gün saat 10.00'da taarruz başlamıştır. Ankara'nın dikkatle izlediği bu karşı taarruz sırasında Türk birlikleri birkaç kilometre ilerledikten sonra iki Yunan grubuna rastlamış ve durmuştur. Birlikler cephe komutanının emriyle geri mevziye alınmıştır.¹³⁰⁴ Bu çarpışmalarda bir Yunan piyade alayı ile bataryasına büyük zayıat verilmiştir.¹³⁰⁵

Kocaeli mıntkasında ise bu gün süvari ve piyade topçusundan oluşan Yunan kuvveti, Tavuklar köprüsünün doğusuna geçmek istemiş ise de yapılan muharebe neticesinde Sakarya'nın batısına atılmıştır. Saat 14.00'den sonra boğaz mıntkasındaki Yunan kuvvetleri de başarıyla püskürtülmüş ve bir miktar tüfek ele geçirilmiştir.¹³⁰⁶

Bu gün Batı Cephesi İnönü mevziileri civarında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Yaşanan gelişmeleri değerlendiren Batı Cephesi Komutanlığı bu gece saat 23.30'da şu kesin savuma emrini vermiştir: *"aylardan beri hazırlanmış olan İnönü mevzii kesin olarak savunulacaktır. Savunma hatlarında bir değişiklik yoktur. Kıtalar hemen düzene girmeli ve mevzii sessizlik ve intizamla işgal olunmalıdır. Yardım Allah'tandır. Kıtaların tertiplendiği ve savunma düzeninin alındığı bu gece bana bildirilecektir. Sağ Kanat Grup Komutanlığı'na 61. Tümen Komutanı Albay İzzettin atanmıştır. Grup Komutanı, bu geceden kuvvetli ihtiyatlar hazırlamalıdır. Grubun sabaha kadar alacağı düzen hakkında bilgi verilmesini rica ederim. Darıdere'nin*

¹³⁰³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 352.

¹³⁰⁴ Erikan, **a.g.e.**, s. 196.

¹³⁰⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1

¹³⁰⁶ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:34AA.

doğusundaki sırtlar, Sağ Kanat Grubu Komutanlığı'nca mevziinin devamı sayılmalıdır. Sol Kanat Grup Komutanı, bu geceden 4. Tümen'i tamamen bırakacaktır. Bu tümen cephe ihtiyatı olmak üzere Kandilli- Karaağaç kesiminde toplanacaktır. 1. Süvari Tümeni, kuvvetinin çoğu ile Kapanalan-Ormangöz'de ve bir kısmıyla Erikli'de bulunarak cephenin sol kanadını koruyacaktır. Tümen yarın gün ağarırken emir olunan kesimde bulunmalıdır. 3. Süvari Tümeni'nin cephe ilerisinde görevi sona erince Sol Kanat Grubu Komutanı tarafından cephe gerisine alınacaktır. 5. Piyade Alayı ve Sağ Kanat Grubu'ndan bu alaya katılacak süvari bataryası 28 Mart 1921 saat 00.00'da Poyra'da emrimde bulunacaktır. Cephe Komutanlığı'na doğrudan doğruya bağlı komutanlar, en yakın telefonla benimle irtibat kuracaklardır.”¹³⁰⁷

Bu emirle birlikte Batı cephesi birlikleri İnönü mevziilerinde verilecek olan kesin muharebeye hazır hale getirilmiştir. Bu gün, Batı Cephesi'nde İnönü mevzileri ilerisindeki son muharebeler yaşanmıştır. 28 Mart sabahı itibariyle İnönü asıl mevzilerindeki muharebeler başlayacaktır.

27 Mart'ta Güney Cephesi'nde de önemli gelişmeler yaşanmıştır Bu gün Güney Cephesi'ndeki Yunan taarruzu Afyonkarahisar genel istikametinde gelişmeye devam etmiştir.¹³⁰⁸ Yunan kuvvetleri saat 06.45'ten itibaren Güney Cephesi'nin sol yanından Balmahmut, Çalköy, Sislibaba tepesine üstün kuvvetleri ile taarruza başlamışlardır. Ayrıca Yunanlar Balmahmut'a da saldırmıştır. Akşama kadar devam eden şiddetli muharebelerden sonra Türk kıtaları Afyon'un kuzeyine alınmıştır.¹³⁰⁹ Bu muharebelerde Yunanlar önemli zayıat vermiştir.¹³¹⁰

2. Yunan Tümeni tarafından bu gün saat 06.00'da, 8. Tümen'in bulunduğu hatta taarruz yapılmıştır. Bu taarruza karşı Türk askerleri süngü muharebesi vermiştir. Bu muharebede 8. Tümen 30'dan fazla şehit verdikten sonra çekilmeye başlamıştır. Bu durum üzerine 12. Kolordu Komutanlığı, tümenin İsmailköy-Sipsin doğrultusunda çekilmesini, Kumartaş-Sipsin arasında yeni bir mevzi tutmasını istemiştir.¹³¹¹

¹³⁰⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 355.

¹³⁰⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

¹³⁰⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

¹³¹⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:1.

¹³¹¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 357.

27 Mart'ta Güney Cephesi'nde Yunan taarruzunun geliştiği bir başka yer 57. Tümen'in müdafaa ettiği hat olmuştur. Bu hatta 13. Yunan Tümeni diğer taarruzlarla koordineli olarak saat 06.30'da taarruza geçmiştir. Kışlacık-Söğlün ve Çakırsız istikametinde iki koldan ilerleyen tümen Çakırsız'ı ele geçirmek istemiştir. Saat 08.15'te Sinir-Ballıkaya yolunun güneyindeki tepelere taarruz eden Yunan topçusu 57. Tümen'in bütün mevzilerini ve gerisini ateş altına almıştır. Bu durum üzerine 57. Tümen'e sağ cenahtaki kuvvetlerin sol cenaha toplanması ve düşmanın gerisine taarruz edilmesi emri verilmiştir.¹³¹² Bu emir üzerine 57. Tümen Komutanı sağ kanattaki kuvvetlerini sol kanada kaydırmaya başlamıştır. Bu emrin üzerinden bir saat geçtikten sonra bu defa 12. Kolordu tarafından 8., 23. ve 57. Tümen Komutanlıklarına "Karataş istikametinde çekilmeleri" emri verilmiştir.¹³¹³ Tümenler çekilme emrini aldıktan sonra düzensiz bir şekilde Afyon'un kuzeyinden güneyine doğru taşlık ve sarp araziden çekilmeye başlamışlardır.¹³¹⁴ Özellikle 23. Tümen karmakarışık bir halde geri çekilmiştir.¹³¹⁵

Birliklerin düzensiz bir şekilde çekilmesi ve Yunan taarruzunun Afyon istikametinde gelişmesi bu gün Güney Cephesi'ni tehlikeye düşürmüştür.¹³¹⁶ Türk birliklerinin çekilmesi ile birlikte taarruzuna devam eden 13. Yunan tümeni saat 15.00'te Afyon'a girmiş ve 17.00'de şehri işgal etmiştir.¹³¹⁷ Afyon'un işgali üzerine Atina bayraklarla donatılmıştır.¹³¹⁸

12. Tümen Komutanlığı bugün saat 20.00 itibariyle Afyonkarahisar Mevki Kumandanlığı'na bir emir göndererek Afyon'un derhal tahliye edilmesini ve Susuzkaya istikametinde çekilmesini emretmiştir.¹³¹⁹ Bu günkü askeri harekâtın Türk Ordusu açısından en kritik gelişmesi Afyon'un kaybedilmesi olmuştur. Afyon'un Yunan Ordusu'nun eline geçmesi Türk Ordusu üzerinden olumsuz bir etki yapmıştır.

27 Mart'ta Batı Cephesi Sakarya kesiminde Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki çarpışmalar devam etmiştir. Bugün bu hatta Yunan Ordusu ile birlikte 300 kişilik bazı Rum ve Ermeni çeteleri Hocaköy'den Sakarya ağzına doğru ilerlemiş ve

¹³¹² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:853 Gömlek No:25;Belge No:1.

¹³¹³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:853 Gömlek No:24;Belge No:1.

¹³¹⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 359.

¹³¹⁵ Bujak, a.g.e., s. 203.

¹³¹⁶ Bujak, a.g.e., s. 203.

¹³¹⁷ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 360.

¹³¹⁸ Bujak, a.g.e., s. 204.

¹³¹⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:853 Gömlek No:28;Belge No:1.

Türk Ordusu'na karşı savaşımıştır.¹³²⁰ Gün boyu bu hatta karşılıklı piyade ateşi devam etmiştir.¹³²¹

Türk Genelkurmayı, Batı ve Güney cephelerindeki gelişmeler üzerine 27 Mart'ı 28 Mart'a bağlayan gece yarısı cephe komutanlıklarıyla 12. Kolordu Komutanlığı'na şu emri vermiştir: “28 Mart 1921 sabahından itibaren Batı Cephesi'nde genel durumumuzun gerektirdiği kesin sonuçlu bir muharebenin başlayacağı tahmin ediliyor. Güney Cephesi'nin Afyon'un kuzeyindeki kuvvetleri Altıntaş-Kütahya ve Altıntaş-Seyitgazi doğrultularını örterek Afyon bölgesinden kuzeye ilerlemesi umulan Yunan kuvvetlerinin İnönü bölgesinde yapılacak kesin sonuçlu muharebeye etkili olabilmesini azami ölçüde geciktirecektir. Güney Cephesi'nin Afyon doğusunda kalan birlikleri Afyon'dan Konya doğrultusunda yönelecek Yunan kuvvetlerine karşı Konya istikametlerini örtecek ve düşmanla devamlı temasta bulunarak karşısındaki kuvveti bağlamaya çalışacaktır”.¹³²²

Türk Genelkurmay'ı ayrıca 27 Mart 1921 saat 21.40 sonrada Kocaeli Komutanlığı'na bir şifre göndererek; “Batı Cephesi'nde şiddetli muharebeler cereyan etmektedir. Kocaeli Kumandanlığı yarın ki meydan muharebesine müessir olmak için Göksu çayının garbına Eğerci-Köprühisar istikametine taarruza geçecektir. Taarruza memur edilecek bu kuvvetler faik düşman kuvvetlerine mukabil taarruzuna maruz kalırsa eski mahallerine çekilerek müdafaa edeceklerdir” emrini vermiştir.¹³²³

27 Mart gecesinde Türk ve Yunan kuvvetlerinin cephede son durumları şöyle olmuştur:¹³²⁴ Batı Cephesi sağ kanat grubuna bağlı olmak üzere Kocaeli grubu; 40. Alay'ın 1. Taburu Dişlitepeler sırtlarında, grup diğer kısımlarıyla Rızapaşa-Ahırköy kesiminde, 1. Tümen Gündüzbey-Hayriye'de, 61. Tümen Hayriye-Teke asıl savunma mevziinde, 5. Süvari Alayı Ortaca kesimindedir. Merkez grubu, 24. Tümen Nandedesi'nden Akpınar'a kadar alan asıl savunma mevziini işgal etmiştir. Sol Kanat grubunda 11. Tümen ise mevziin Akpınar-Karaağaç kesimini üç alayı ile işgal etmiştir; 3. Süvari Tümeni; sol kanat ilerisinde, Kapanalan-Koyunpınar kesiminde, emniyet kıtalarıyla Ormangözü-Erikli hattında, 4. Tümen cephe ihtiyatı olarak Karaağaç-

¹³²⁰ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 778.

¹³²¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:602 Gömlek No:70;Belge No:1.

¹³²² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 361.

¹³²³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:598 Gömlek No:80;Belge No:1.

¹³²⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.3 61-362.

Kandilli kesiminde toplanmıştır. 1. Süvari Tümeni Kovalca-Kandilli kesiminde, 5. Piyade Alay'ı İnönü'de ihtiyattadır. Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı İnönü'dedir. Güney Cephesi birlikleri iki grup halinde kuzey ve doğuya çekilmişlerdir. Kuzey grubu (Cephe Komutanı emrinde) 8.Tümen Kayrak kesiminde, 2. Süvari Tümeni Dünderli-Belmeşe kesimindedir. 10. Kafkas Alayı, İhsaniye-Belmeşe kesiminde, Güney Cephesi Komutanı da Belmeşe'dedir. 12. Kolordu emrindeki Afyon grubu (41. ve 57. Tümenler) Cebeciler, Çobanlar kesimindedir. 12. Kolordu karargâhı Susuz'dan Çobanlar'a gidecektir.

Yunan birliklerinin durumu ise şöyledir:¹³²⁵ 7. Tümen, Arınca (Sürürabat)-Bekleme-Hamidiye hattındadır.10. Tümen, Akçapınar-Karabayır-Çıplaktepe, 3. Tümen ve süvari tugayı Gündüzbey, Üçşhitler tepesi hattının kuzeyindedir. Kolordu karargâhı Pazaryeri'ne gelmiştir. Güney Cephesi'nde 1. Yunan Kolordu birlikleri; 13. Tümen Afyon'u'ı işgal etmiş emniyet birliklerini şehrin doğu ve güneyine sürmüş, 2. Tümen; Geçikhamamı-Araplı Çiftliği-Bayramgazi-Çatal-Çeşme hattında emniyet tertibi olarak kalmıştır. Kolordu Karargâhı Büyükoturak'tadır.

Türk Genelkurmayı, artık kesin sonuçlu muharebenin gelip çatıldığını değerlendirerek İnönü mevzilerinde bu muharebeyi beklemeye başlamıştır.

III.5.6. Yunan Ordusu İnönü Önlerinde (28 Mart 1921)

23 Mart'ta Bursa ve Uşak'tan taarruza başlayan Yunan kuvvetleri, 23-27 Mart tarihlerinde İnönü mevzii ilerisinde muharebeler vererek 5 gün içinde İnönü asıl mevzilerine kadar gelip çatmışlardır. 28 Mart'tan itibaren muharebeler İnönü asıl mevziinde cereyan etmiştir.

28 Mart 1921'de Yunan taarruzu sabah saatlerinden itibaren Kocaeli bölgesinde, Batı Cephesi sağ kanat, sol kanat ve 24. Tümen ile Güney Cephesi'nde gelişmeye başlamıştır. Harekâtın merkezini İnönü mevzilerine doğru gerçekleşen taarruzlar oluşturmuştur.

Kocaeli bölgesinde taarruz sabahın erken saatlerinden itibaren 11. Yunan Tümen'i tarafından başlatılmıştır. Kandıra'nın doğusunda 300 kişilik bir Yunan kolu Hocaköy ve civarından harekete geçmiştir. Bu mıntıkada Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında dört saat devam eden çarpışmalar neticesinde Yunan kuvvetleri

¹³²⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 362.

Sakarya'nın batısına atılmıştır. Saat 15.30'ten sonra Sakarya'nın güneyinde taarruza geçen Yunan kuvvetleri, Türk askerleri tarafından başarı ile durdurulmuş ve Yunan'a ait bir miktar tüfek ile teçhizat ele geçirilmiştir.¹³²⁶

28 Mart'ta şiddetli çarpışmaların yaşandığı asıl yer İnönü mevziileri olmuştur. Bu gün İnönü mevzilerine doğru başlayan Yunan taarruzu sağ kanat, sol kanat ve merkez olmak üzere üç hattan gelişmiştir.

Bu gün Sağ kanatta Yunan taarruzu tehlikeli bir şekilde gelişmiştir. General Trikopis kumandasındaki 3. Yunan Tümeni ile General Leonardopulos kumandasındaki 10. Yunan Tümeni, sağ kanattaki Türk birlikleri karşısında yayılmıştır.¹³²⁷ Bu kanattaki Türk birlikleri 27/28 Mart 1921 gecesini Gündüzbey mevzii üzerinde hazırlık yaparak geçirmiştir.

Sağ kanatta taarruz, 28 Mart 1921 sabahı saat 06.15'te Yunan'ın Kanlısirt'a yönelttiği yoğun piyade ateşi başlamıştır. Yunan kuvvetleri yarım saat kadar taarruz ettikten sonra Kanlısirt tepesini almıştır. Bu sırada İzzettin Bey, 4. Alay'ın iki taburu ile Metristepe bölgesinden bulunan 190. Alay'ın 3. Taburu'na Kanlısirt'ın geri alınması için taarruz emri vermiş ve neticede tepe, saat 09.30'da Türk kuvvetleri tarafından geri alınmıştır.¹³²⁸

Kanlısirt'ta Yunan kuvvetleri ile muharebeye devam eden birliklerin cephanesi azalmaya başlayınca tepeden geri çekilme ihtimali belirlemiştir. İzzettin Bey, cephane ihtiyacını gidermek için Rızapaşa'da bulunan Kocaeli müfrezine ait 30 sandık kadar cephaneyi alaya göndermiştir.¹³²⁹

Bu gün öğleden sonra Kanlısirt'a doğru yeni bir Yunan taarruzu başlamıştır. Yunan uçakları makineli tüfek ateşleri ile taarruzu desteklemiştir. Saat 16.00'da Yunan kuvvetleri Kanlısirt'ı tekrar geri almayı başarmıştır. Türk kuvvetleri, tekrar 17. Alay ve hücum taburu ile karşı taarruz yaptıysa da Kanlısirt'ı alamamıştır. Kanlısirt saat 18.00'de Yunan kuvvetlerini eline geçmiştir.¹³³⁰

¹³²⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:602 Gömlek No:71;Belge No:1.

¹³²⁷ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 175.

¹³²⁸ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 176-178.

¹³²⁹ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 180.

¹³³⁰ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 182.

Hayriye'nin kuzey doğusundaki Yassitepe de gündüz saatlerinde Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir.¹³³¹ Yassitepe'nin ardından Yunan kuvvetlerinin bir kısmı sağ tarafa doğru ilerleyerek mevziinin bu tarafını ateş altına almıştır.¹³³²

3. Yunan Tümeni, bu gün Gündüzbey mevziinin sol kanadında bulunan Üçşehitler tepesine karşı da taarruz başlatmıştır. Yunan topçu ateşinin etkisi ile Yunan piyadeleri daha hücum mevziine girmeden tepe Yunanların eline geçmiştir. Ancak tepe 3. Alay'ın ihtiyatında bulunan 1. Tabur tarafından yapılan karşı taarruz ile geri alınmıştır.¹³³³

3. Yunan Tümeni Gündüzbey mevzilerine taarruzunu yaymıştır. 6., 12. ve 2/29 Efsun alaylarından oluşan Yunan kuvvetinin saldırıları buradaki Türk birliklerinin başarılı mukavemetleri ile püskürtülmüş ve tümene ciddi zayıflar verdirilmiştir.¹³³⁴ Bu çarpışmalarda 3. Yunan Tümeni'nden 21 subay ölmüş, 70 subay yaralanmış 3 subay da kaybolmuştur. Öte yandan 268 er ise ölmüş, 1296 er yaralanmış ve 143 er de kaybolmuştur.¹³³⁵

Bu günkü taarruzun gelişimine doğrudan etki edebilecek stratejik tepelerden birisi Metristepe olmuştur. Bu nedenle bu tepenin Türk Ordusu tarafından elde tutulması önem arz etmiştir. İlk aşamada Metristepe'de 4., 159. ve 190., alaylardan müteşekkil bir grup konuşlandırılmıştır. Daha sonra İzzettin Bey, 159. Alay'ın iki taburunu da Metristepe bölgesine yakın olmak üzere Tekeköy'de toplama kararı almıştır. Tepenin elde bulundurulması 24. Tümen'e karşı gelişebilecek bir taarruz ihtimalini de zayıflatmıştır. Ancak İsmet Paşa, Yaylaköy istikametinden gelişen Yunan taarruzunun 24. Tümen'in sağ yanını tehdit edebileceği düşünmüştür.¹³³⁶ İzzettin Bey ise Metristepe'nin Türk kuvvetlerinin elinde olduğu müddetçe Yunan taarruzunun 24. Tümen'in bulunduğu hatta yöneleceğini düşünmemiştir. Bu nedenle tepenin taarruzun gelişimi açısından kilit rol oynayacağına inanmış ve tepede dokuz taburluk bir kuvvet toplamıştır. Cephane olarak ise Metristepe'nin güneyinde mevzide bir tane on beşlik obüs, bir tane 10,5'lik dağ obüsü hazır edilmiştir.¹³³⁷

¹³³¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1015 Gömlek No:5;Belge No:1

¹³³² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1015 Gömlek No:5;Belge No:5A.

¹³³³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 361-365.

¹³³⁴ Trikupis-M. Papulas, a.g.e, s. 76.

¹³³⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 367.

¹³³⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:710 Gömlek No:103;Belge No:1.

¹³³⁷ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 181.

Bu gün General Leonardopulos kumandasındaki 10. Yunan Tümeni saat 15.00'te Metristepe'ye doğru taarruza başlamıştır. Yunan uçakları çok alçaktan uçarak taarruza makineli tüfeklerle destek vermiş, bataryalar ile Metristepe dövülmüştür. Buradaki çarpışmalar saat 18.00'e kadar devam etmiştir. Çarpışmalar sonucunda Yunan piyadesi 700 metreye kadar mevzilere yaklaşmıştır. Bu gelişmeler üzerine 30. Alay'ın bir taburu Metristepe'ye çıkarılmış ve orada 190. Alay Komutanı Yarbay Sait Bey'in emrine ihtiyat olarak verilmiştir. Bu ihtiyat taburu tepenin hemen arkasında siperlerin 200 metre gerisinde mevziideki yerini almıştır.¹³³⁸

Saat 18.15'te Yunan'ın ağır ateş baskısı altında bulunan Metristepe'deki kıtalar ve ihtiyat taburu birdenbire çekilmeye başlamıştır. Bu suretle Metristepe'de Yunan kuvvetlerinin eline geçmiştir. Türk kuvvetleri bu gün İnönü mevziinin kilit noktası olan Kanlısirt ve Metristepe'nin¹³³⁹ Yunan kuvvetlerinin eline geçmesiyle birlikte hemen her yerde süngüye dayanan ve 22 defa tekrarlanan şiddetli karşı taarruzlarla bu tepeleri tekrar geri almaya çalışmıştır.¹³⁴⁰ Bu taarruzların meydana getirdiği sarsıntı ve yılgınlık Yunan Komutanlığı'na bu başarıdan faydalanma imkân ve fırsatı vermemiştir.¹³⁴¹ Buna rağmen Yunan kuvvetleri bu muharebelerde 5 km genişlikte ve 4 km derinlikte bir girme yapmayı başarmıştır.¹³⁴²

Bu gün Metristepe'nin Yunan kuvvetlerini eline geçmesi bütün cephede büyük bir hüznü yaratmış; bazı kurmaylar üzüntüden ağlamıştır.¹³⁴³ Ayrıca tepenin düşmesi İnönü mevzilerini de tehlikeli bir duruma sokmuştur. Metristepe'nin düşmesinin ardından sağ taraf ve İnönü mevziileri de tehlikeye girmiştir. İlerlemekte olan Yunan kuvvetleri Oluklu sırtlarını işgal ettiği takdirde İnönü hattının gerisine ineceğinden bu çok riskli bir durum meydana getirmiştir. Bu durumu değerlendiren 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, 4. Tümen'e Teke yönüne hareket etmesini emretmiştir. 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, bu emir üzerine 132. Alay'ı Tekeköy'e diğer

¹³³⁸ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 183.

¹³³⁹ İnönü, **Hatıralar**, s. 239.

¹³⁴⁰ Yunan Genel Karargâhı, 29 Mart 1921 tarihli resmi tebliğinde Türklerin 22 mukabil taarruzuna rağmen Yunan Ordusu'nun hücumları süngülerle püskürttüğünü vurgulamıştır. **Peyam-ı Sabah**, 1 Nisan 1921.

¹³⁴¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s.368.

¹³⁴² Erkan, **a.g.e.**, s.197.

¹³⁴³ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 183.

birlikleri de Oluklu istikametine hareket ettirmiş kendisi de Oluklu sırtlarını işgal etmiştir.¹³⁴⁴

Nazım Bey, Metristepe'yi geri almak üzere karşı taarruz yapmak istemiş, ancak İzzettin Bey "100 kişi ile ne yapabilirsiniz" diyerek bu teklife sıcak bakmamıştır. Bunun üzerine, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'dan hareket serbestisi verilmesini istemiş; İsmet Paşa'da bu teklife olumlu bakarak durumu sağ cenah komutanı İzzettin Bey'e bildirmiştir.¹³⁴⁵

Oluklu sırtlarını işgal eden 4. Tümen birlikleri bu hattaki Yunan kuvvetlerini Metristepe'ye kadar sürmeyi başarmıştır. Bu durum cephenin sağ tarafını büyük bir tehlikeden kurtarmıştır. Bu gelişmeler, İsmet Paşa'nın ruh ve muhakemesinde reaksiyon yaratmış, 61. Tümen için "çok etkili" olmuştur.¹³⁴⁶

Batı Cephesi komutanından taarruz için harekât serbestisi alan Nazım Bey, bu gece sabaha kadar 132. Alayla baskın vererek Metristepe'yi ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak bu baskınlar başarılı olamamıştır. İzzettin Bey, 30. ve 159. Alayları takviye kuvvet olarak Nazım Bey'e göndermiştir. Saat 22.00'de ise tümene şu grup emrini vermiştir: *"4. Tümen 28 Mart'ta Metristepe'yi geri almak üzere tümen kumandanınının kararlaştırdığı düzende taarruz edecek ve Metristepe'yi ele geçirecektir. Bunun sonrasında Metristepe bölgesine çok kuvvetli olarak yerleşmek önemlidir. 4. Tümen'in bir alayı saat 21.00'de Teke'nin 2 km güneyinden ileri harekete geçmiştir. 1. Tümen ihtiyatıyla Hayriye hizasına kadar bu taarruza katılacak ve Hayriye kuzeydoğusundaki sırtlardan düşmanı atacaktır. 1. Tümen emrinde bulunan Kocaeli Müfrezesi durumunu koruyacaktır. 61. Tümen kıtaları, Oluklu'nun kuzey ve batısındaki sırtlarda bulunacak ve bu hattı her ihtimale karşı elde bulunduracaktır. 1. Tümen'in bu andaki sol yanıyla, 24. Tümen'in sağ yanı arasında kalan harekât sahasında Oluklu'nun kuzey ve batı sırtları, Çepni doğu sırtları hattında durumu kesinlikle daha sağlam bir cephe ile korumak hayati önem taşıdığından 4. Tümen taarruzunun ilerlemesi durumunda, bu esas dikkate alınacaktır. Dolayısıyla 4. Tümen Çepni doğusundaki yüksek sırt, Teke-Oluklu yolu dâhil olmak üzere, aradaki bölgeyi kötü sonuç alınması durumunda bile korumak ve 24.Tümen sol yanıyla ilişki ve temas etmek*

¹³⁴⁴ İdikut, a.g.e., s. 82.

¹³⁴⁵ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s.184; İdikut, a.g.e., s. 83.

¹³⁴⁶ İdikut, a.g.e., s. 84.

zorunludur. 4. ve 61. Tümen topçuları, şafakla beraber Metristepe'ye ateş edecek şekilde hazırlanacaktır.¹³⁴⁷

İzzettin Bey'in emri ile 4. Tümeni'nin Metristepe'ye taarruzu gecenin ilerleyen saatlerinde başlamıştır. 132. Alay, Metristepe'ye saat 03.00'da baskın şeklinde taarruza yapmış ve taarruzun sonunda tepe işgal edilmiştir. Fakat Yunan birlikleri uyanık bulunduğundan hemen karşı taarruza geçerek tepeyi geri almıştır. Bu sırada 58. Alay da muharebeye sokulmuş, Yunan karşı taarruzu durdurulmuştur. Ancak çarpışmalar Metristepe etrafından mevzi savaşı şeklini almıştır. Sabaha kadar bu mevzide sonuç değişmemiştir.¹³⁴⁸

Bu gün 24. Tümen Cephesi'nde de Yunan taarruzu gelişmiştir. 24. Tümen, 28 Mart sabahından itibaren mevziinin orta kesimini 143., ve 32. Alayları ile işgal etmiş ve savunma tertibatı almıştır. 10. Yunan tümeni, 28 Mart sabahı iki koldan İnönü mevzilerine doğru harekete geçmiştir. Sağ kol 27. ve 30. Alaylarla Yörökköy-Alibeydüzü üzerinden, sol kol ise tümenin geri kalan kısmını almak suretiyle Günayarım-Düzdağkuzeyi-Yörük Çepni yollarından harekete geçmiştir. Saat 10.20'den sonra iki alay piyadeden oluşan Yunan kuvveti Kolbaşına ve Düzdağ'a ilerlemiş, fakat bu kolun akşama kadar ciddi bir hareketi görülmemiştir.¹³⁴⁹

24. Tümen Komutanı Atıf Bey, İnönü mevziinin sağ tarafına yönelen taarruzun 61. Tümen'in merkezine ilerleyerek Hayriye civarına doğru yaklaşması üzerine tedbir maksatlı Akpınar doğrultusundan gelecek bir taarruzu karşılamak amacıyla 32. Alay'ı İnönü'den Poyra'ya gönderme kararı almıştır. Bu karar, Batı Cephesi Komutanlığı tarafından doğru bulunmamış ve komutanlık 32. Alay'ın İnönü mevziine çekilmesi emrini vermiştir. Tümen komutanı, kısa bir süre sonra yine benzer bir karar vererek cephe komutanlığının tepkisini çekmiştir. 143. Alay'a Oluklu sırtlarını işgal etmesi emrinin verilmesi kararı da İsmet Paşa tarafından uygun görülmemiştir. İsmet Paşa tümen komutanını : *"kesin olarak mevziinizi bırakmayınız, mevzi bırakılmasındaki ağır sorumluluğu hatırlatırım"* ifadeleriyle uyarılmıştır.¹³⁵⁰

Bugün 24. Tümen cephesinde Türk tarafının önemli bir kaybı olmamıştır. Yunan kuvvetlerinin bu mevzideki hareketi sadece mevzi ilerisinde bulunan Türk

¹³⁴⁷ Çalışlar, **Gün gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 186.

¹³⁴⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 370.

¹³⁴⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:604 Gömlek No:170;Belge No:1

¹³⁵⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 372.

emniyet birliklerinin geri atılması ve bu Yunan kolunun İnönü asıl mevziyle temasa geçecek duruma gelmesinden ibaret olmuştur.¹³⁵¹

İnönü mevziinin sağ kanadı ve merkezinde olduğu gibi sol kanadında da bu gün Yunan taarruzu tehlikeli bir şekilde gelişmiştir. Mevziinin sol kanadını savunan Sol Yan Grup Komutanlığı, 11. Tümen ve bağlı birlikleri ile 3. Süvari Tümeni ve bağlı birliklerinden oluşmuştur. Bu birliklerinin karşısında 7. Yunan Tümen'i faaliyetlerde bulunmuştur.

7. Tümen birlikleri 28 Mart 1921 saat 06.00 itibariyle asıl kuvvetiyle iki koldan harekete geçmiştir. Asıl kuvvetler Bozüyük-Akpınar-İnönü hattından; Albay Stavrianpulos komutasındaki sol kol ile ise Alınca-Aşağıarmutlu-Çaydere-Karaağaç istikametinden yürüyüşe geçmiştir. İki piyade ve bir süvari bölüğü ile bir bataryadan kurulu Yunan kuvveti, bir kolu ile Mezit vadisi üzerinden 3. Süvari Tümeni'nin mevzilerine doğru taarruza başlamıştır. Bu kol mevzilere 1600 metre kadar yaklaşmış olmasına rağmen, 11. Tümen'in topçu ateşi ve makineli tüfek saldırısı sonucunda bu taarruz durdurulmuştur.¹³⁵²

3. Süvari Tümeni cephesinde Yunan taarruzunun saat 13.30'dan sonra Kapanalan istikametinde gelişmeye başlaması üzerine Tümen Komutanı, geri çekilme istikametinin tehlikeye düşmemesi için Erikli sırtlarını bırakarak Çaydere sırtları Tilkiçtepe hattına çekilme kararı vermiştir. Saat 14.00'e kadar Sol Yan Grubu bir tümen olarak tahmin edilen Yunan kuvveti ile Saraycık vadisinde muharebeye yapmıştır. Saat 15.00 itibariyle taarruzun İntikamtepe'ye yöneldiğinin anlaşılması üzerine ihtiyat alayından bir tabur 70. Alay emrine gönderilmiştir. Bu hatta sekiz buçuk saat devam eden muharebe sonunda 7. Yunan Tümeni pek az bir arazi kazanmış, taarruz kademeleri etkili piyade ateş menzili içine girince mihlanıp kalmıştır.¹³⁵³ Yunan süvarileri ile Türk süvarileri arasında akşama kadar muharebe devam etmiştir. Bu muharebelerde Yunan'a ciddi zayıat verdirilmiş ve bu hatta taarruz durdurulmuştur.¹³⁵⁴ Neticede bu gün sol tarafta gelişen Yunan taarruzu, Türk kuvvetleri tarafından başarıyla durdurulmuştur.¹³⁵⁵

¹³⁵¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 372.

¹³⁵² **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 779.

¹³⁵³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 374.

¹³⁵⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:603 Gömlek No:140;Belge No:1

¹³⁵⁵ İncedayı, **a.g.e.**, s. 77.

28 Mart'ta İnönü mevziileri merkez ve sol cenahında yapılan muharebelerde Türk kuvvetleri nispeten başarılı muharebeler vermiş ve arazi kayıpları sınırlı olmuştur. Ancak savaşın seyrini değiştirecek asıl önemli kayıplar mevziinin sağ tarafında yapılan muharebelerde verilmiştir. Sağ kanatta özellikle Kanlısirt ile Metristepe'nin elden çıkması İnönü mevziini tehlikeye düşürmüştür. Bu gün sağ kanatta gelişen Yunan taarruzunu ve neticesini değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, durumun vahameti üzerine Türk milletine bir beyanname yayınlamış¹³⁵⁶ ve Meclis Muhafız Taburu'nu¹³⁵⁷ Batı Cephesi emrine girmek üzere İnönü'ye yollamıştır.¹³⁵⁸ Ayrıca TBMM'de büyük küçük askeri rütbeye sahip bütün milletvekilleri gönüllü sıfatıyla cepheye koşmuştur. Halide Edip hanımın öncülüğünde oluşturulan kadın taburları da menzil hizmetinde bulunmak üzere cephedeki yerlerini almıştır.¹³⁵⁹

Mustafa Kemal Paşa, 28 Mart 1921 akşamına doğru İsmet Paşa'ya bir telgraf göndererek cephenin durumunu ve ne düşündüğünü sormuştur. İsmet Paşa, cevabında sabahdan beri cereyan eden muharebeleri anlattıktan sonra Yunan taarruzunun ertesi gün devam edeceği kanaatinde olduğunu söylemiş ve 29 Mart günü için verdiği cephe emrini kendisine bildirmiştir. İsmet Paşa'nın 29 Mart için verdiği cephe emri şöyledir: *"Afyon Cephesi'nde vaziyette ehemmiyetli bir değişiklik ve düşman harekâtında gelişme yoktur. Yarın Batı Cephesi'nin her muntkasında kati muharebeler cereyan edecektir. Ordu elinde bulunan mevzileri kati surette müdafaa edecektir. 1. Süvari Tümeni ile 4. Piyade Tümeni ihtiyat olarak elimdedir. Bunlardan başka 5. Kafkas Tümeni'nden Cemil Cahit Bey kumandasında olarak bir piyade alayı ile bir*

¹³⁵⁶ Beyanname şöyledir: *"Her Türk, vatanın geçirmekte bulunduğu şu vahim dakikalarda son mücadele için milli sancağın altında toplanmalıdır. Askerlikten kaçacak her hangi bir fert kurşuna dizilecektir"*. **Peyam-ı Sabah**, 2 Nisan 1921.

¹³⁵⁷ Bu tabur, Mustafa Kemal Paşa'nın refakat subayı İsmail Hakkı (Tekçe) tarafından 18 Temmuz 1920'de, 9 manga, 81 er, 3 çavuştan oluşan bir kadro ile kurulmuştur. Önce sayısı sınırlı bir takım olarak kurulan muhafız taburu ardından takımdan bölüğe; bölükten taburu dönüştürülerek sayısı artırılmıştır. Meclis Muhafız Taburu'nun sayısı zamanla artarak aşağı yukarı bir tümene muadil seçme efrat ve subaydan oluşmuştur. **İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları, Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor**, (Haz. Hasan Pulur), Kaynak Yay., İstanbul, 2000, s.18-19.

¹³⁵⁸ O zaman Meclis Muhafız Tabur Komutanı olan İsmail Hakkı Tekçe Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine bu emri nasıl verdiğini ve cepheye nasıl vardığını şöyle anlatıyor: *"II. İnönü Muharebesi sırasında milletin varını yoğunu ortaya koyduğu bir ortamda Meclis Muhafız Taburu Ankara'da kalamazdı. Mustafa Kemal Paşa bir gün beni çağırdı: " derhal taburunu topla. Garp cephesi emrine gireceksin, hareket et dedi. Bizi cepheye götürecek trenin lokomotifini kömürsüzlükten çalışmıyor, istem tutamıyor. Ankara İstasyonu'ndaki söğüt ağaçlarını kestirdim ve lokomotifin kazanında yakıt olarak taburu bir gece içinde cepheye naklettim. Eskişehir'e geldik ve derhal cepheye giderek savaşa tutuştuk."* **İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları, Muhafızı Atatürk'ü Anlatıyor**, s. 22.

¹³⁵⁹ **Peyam-ı Sabah**, 3 Nisan 1921.

*hücum taburu ve Büyük Millet Meclisi Muhafız taburu batıya nakil olunmaktadır. Bütün kumandan, subay ve askerlerden mevzilerini suret-i katiye de muhafaza etmelerini ve emirsiz bir adım geriye gitmemelerini ve mevzilerinde hâsıl olacak dalgalanmaları derhal mukabil taarruzlarla düzeltmeye çalışmalarını isterim”.*¹³⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa, Kanlısirt ve Metristepe'nin elden çıkmasının ardından İsmet Paşa'nın durum hakkındaki mütalaalarını almış ve ardından askeri durumun ciddiyetine binaen, bir anlamda elindeki son kuvvetini, Meclis Muhafız Taburunu da cepheye gönderme kararı almıştır.

Ayrıca Güney Cephesi'nden de İnönü mevzilerine kuvvet kaydırılmaya başlanmıştır. Bu gece Güney Cephesi'ndeki piyade tümenlerinin tümünün demiryoluyla İnönü'ye taşınmasına başlanmıştır. Bu kuvvetler, 8. Tümen ile 10. Kafkas Alay'ı, 23. Tümen'in 172. Piyade Alayı, 75 mmlik 4 sahra ve 10,5 mm 3 obüs, 105 mmlik bir dağ obüsü ve manda koşulu iki toptan kuruludur. Bu birliklerin kuvveti toplam olarak; 1949 piyade tüfeği, 18 makineli tüfek, 10 top, 3350 insan ve 920 hayvandır. Ayrıca, 1. Tümen Hücum taburu da Ankara'dan İnönü'ye gönderilmiştir.¹³⁶¹

Batı Cephesi'nde özellikle sağ kanadında şiddetli muharebelerin yaşandığı 28 Mart günü, Güney Cephesi için nispeten daha sakin geçmiş İnönü mevzilerindeki gibi ciddi ve önemli sayılabilecek büyük bir muharebe olmamıştır. 27 Mart'ta Afyon'un işgalinin ardından Yunan kuvvetleri çok fazla ileriye gitmemiş; Resulbaba-Çatalçeşme hattının kuzeyine geçmemiştir.

Güney Cephesi'nde bir gün önce Afyon'un doğusunda yapılan muharebelerde Türk kıtları Yunan kuvvetlerine “azim zayıf” verdirmiş, düşmanın muhtelif istikametlerden sevk ettiği kuvvetlerine karşı başarılı bir şekilde mukavemet göstermişti.¹³⁶² Bu muharebeler sonucunda Yunan kuvvetleri aldıkları emir üzerine Afyon'un doğusuna çekilmişti. Bu gün de Afyon'un doğusunda Çukurköy'deki 19. Alay bir Yunan alayına önemli kayıplar verdirerek çekilmeğe mecbur etmiştir. Bu muharebelere biraz asker kaybolmuştur.¹³⁶³

Güney Cephesi kuvvetleri, 28 Mart 1921 akşamına doğru İsmet Paşa'nın 29 Mart günü için vermiş olduğu emir gereğince Kütahya-Eskişehir ve Seyitgazi yolunu

¹³⁶⁰ İnönü, **Hatıralar**, s. 240.

¹³⁶¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 377.

¹³⁶² **ATASE Arşivi İSH K**: Kutu No:603 Gömlek No:140;Belge No:1.

¹³⁶³ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 779.

örtmek için Hamidiye-İbrikdağı-Celalibaba tepesi kesimine intikal etmek üzere harekete geçmiştir. Bu sırada 12. Kolordu Komutanlığı'na düşmanın Afyon'dan kuzeye kuvvet kaydırmasını önlemek maksadıyla, Afyon'daki Yunan kuvvetlerine taarruz emri verilmiştir.¹³⁶⁴

Bu gün bir başka Yunan taarruzu Sakarya'nın doğusuna doğru gelişmiştir.¹³⁶⁵ Kocaeli Komutanlığı, Hendek Komutanlığı'ndan Yunanın Sakarya'nın doğusuna geçmesine mani olmak için tedbir almasını istemiştir.¹³⁶⁶ Sakarya'nın batısındaki Koyunoğlu köprüsünü işgal eden bir tabur Yunan askeri Hendek'e ilerlememiştir.¹³⁶⁷ Türk Genelkurmay'ı Yunan Ordusu'nun durumu dikkatle takip etmiştir.¹³⁶⁸

Yunan kuvvetlerinin Geyve boğazı ile birlikte Şükriye ve Mahmudiye üzerinden Türk mevzilerine taarruzu mukabil taarruz ile durdurulmuş, bu muharebelerde Yunan kuvvetlerine ait otomatik silah ele geçirilmiştir. Bu muharebelerde 100 Yunan askeri öldürülmüştür.¹³⁶⁹

28 Mart'ta günün sonunda Türk tarafı için en önemli kayıp Kanlısırt ile Metristepe'nin Yunan'ın eline geçmesi olmuştur. Bu tepelerin kaybedilmesi İnönü mevzilerini tehlikeye düşürmüştür

Bu günlerde Yunan basını yaptığı haberlerle halkına yanlış bilgiler vermiştir. 28 Mart 1921'de Yunan basınında Eskişehir'in Yunanlar tarafından işgal edildiğine dair haberler yayımlanmıştır.¹³⁷⁰ Dahası Eskişehir halkının alelacele şehri terk ederek kaçtığı iddia edilmiştir.¹³⁷¹ Bu haberler Atina'da coşku ile karşılanmış hatta Metropolitan Yunan kilisesinde bu "zafer" üzerine ayin dahi yapılmıştır.¹³⁷² Ancak bu haberler gerçeği yansıtmamış, Yunan halkı hakikati daha sonra öğrenmiştir.

III.5.7. İnönü Mevziilerinde Çarpışmalar Şiddetleniyor (29 Mart 1921)

28/29 Mart gecesi, Metristepe'de Türk ve Yunan kuvvetleri arasında meydana gelen çarpışmalarla geçmiştir. 4. Tümen Komutanı Nazım Bey gece yarısından

¹³⁶⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 379.

¹³⁶⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:167;Belge No:1.

¹³⁶⁶ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:167;Belge No:167A.

¹³⁶⁷ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:168;Belge No:1.

¹³⁶⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:880 Gömlek No:168;Belge No:168A.

¹³⁶⁹ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 779.

¹³⁷⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**,1 Nisan 1921.

¹³⁷¹ **Peyam-ı Sabah**, 31 Mart 1921.

¹³⁷² **Peyam-ı Sabah**, 31 Mart 1921.

evvel Metristepe'yi Yunanlardan geri almak için bir taarruz teklifinde bulunmuş, bu teklif grup komutanlığı tarafından kabul edilmiştir. Bunun üzerine Nazım Bey, 28/29 Mart gecesi saat 00.30'da Metristepe'ye karşı taarruza geçmiştir. Tepeye giren tümen karşı taarruzla geriye atılmıştır.¹³⁷³ Bu defa Yunan kuvvetleri Metristepe'den saat 04.00'ten itibaren şiddetli ateş desteği ile tekrar taarruza başlamıştır. Taarruzu karşılayan 132. ve 58. Alaylar yoğun ateş karşısında Çepni'nin kuzey sırtlarına çekilmek zorunda kalmıştır. Bir başka Yunan taarruzu ise saat 06.30'dan itibaren cephenin Gündüzbey kesiminde yapılmıştır. Yunanlar, iki piyade alayı tahmin edilen bir kuvvet ile Gündüzbey kesiminde bulunan 3. Alay'a saldırmıştır. İki alay kadar piyadesiyle de Metristepe'nin kuzeydoğu yamaçlarından Söğüt şosesinden Hayriye köyüne kadar olan kesimde 5. Piyade Alayı'nın sol kanadına ve Oluklu doğrultusunda taarruza başlamıştır. Oluklu doğrultusunda gelişen Yunan taarruzu tehlikeli bir hal alarak 1. Tümenin sol kanadını tehdit etmeye başlamıştır. Tümenin sağ kanadında Darıdere'de bulunan 1. Tümen'in süvari bölüğü, dere içinde ilerleyen Yunan piyade bölüğüne ağır kayıplar verdirerek bölüğü geri atmayı başarmıştır. Fakat 3. Tümen birliklerinin Gündüzbey kesiminde mevziye 700 metre mesafeye kadar yaklaşmaları çok sıkıntılı bir durum yaratmıştır. Bu gün Batı Cephesi Sağ Yan Grubu kesiminde, Metristepe ve Gündüzbey istikametinde öğleye kadar Yunan taarruzu böyle gelişmiştir.¹³⁷⁴

29 Mart öğleden sonra Yunanlar, 1. Tümen'in sol kanadı ile 61. ve 4. Tümen cephesinden ani bir taarruza geçmiştir.¹³⁷⁵ Bu hattaki Türk askerinin vermiş olduğu mücadele neticesinde Yunan taarruzu durdurulmuş,¹³⁷⁶ gelişmemiştir. 10. Yunan Tümeni'nin bu cepheye yönelttiği bütün taarruzlara karşı Türk Ordusu "çılğınca mu-

¹³⁷³ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 188; Belen, **a.g.e.**, s. 312.

¹³⁷⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 381-382.

¹³⁷⁵ 4. Tümen Komutanı Nazım Bey'in yaveri bu taarruzu şöyle anlatıyor : "...*Düşmanın bütün sağ cenah topçuları bu taarruzu destekliyordu. Mevzii dediğimiz mahallerde baş siperi bile yoktu. Düşman topçuları ateşlerini mevzilerimiz üzerinde teksif etmişti. Nazım Bey, gözünü kırpmadan bu ateş sağanağı arasında dolaşıyor, herkesi teşci ediyordu. Bütün müdafin şahsi kurtuluşun vatanın kurtuluşunda yani düşmanın yenilmesinde olduğunu anlamışlardı... Şiddetli ateşlerimizin tesiri görülüyordu. Düşman hatlarındaki kesafet azalmağa başlamıştı. Bir müddet sonra geriden takviyeler alan düşman tekrar ilerlemek için sıçramalara başlamıştı. Yunanlar telefata ehemmiyet vermeyerek hatlarımıza 300-400 metre mesafeye kadar sokuldular... Fakat bu çetin müdafaa karşısında bir netice alamadılar. Yunan Ordusu gecenin gelmesini beklemeden Metristepe'ye doğru çekilip gittiler... sağ cenahtaki muvaffakiyet [1., ve 61. Tümenlerin başarısı ile birlikte] umumi idi ve bu günkü taarruzdan sonra sağ cenahta insiyatif artık bize geçmişti.*" İdikut, **a.g.e.**, s. 86.

¹³⁷⁶ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 192.

kavemet” göstermiş,¹³⁷⁷ taarruzlar 1., 61. ve 4. Tümenler tarafından durdurulmuştur. 1.Tümen’in Üçşehitler ve Topçutepe’den yaptığı çok etkili yan ateşleri Yunanları büyük zayıyata uğratmıştır. 10. Yunan Tümeni hiçbir şeye muvaffak olamadan Metristepe’ye ve onun hizasındaki mevzilere geri çekilmek zorunda kalmıştır.¹³⁷⁸ Bu gün 3. ve 10. Yunan Tümenlerinin yaptığı taarruzlar Türk kuvvetleri tarafından her yerde püskürtülmüştür.¹³⁷⁹ Bu hatta meydana gelen muharebelerde 10. Yunan Tümeni çetin bir direnç karşısında kalmış ve ağır kayıplara uğramıştır.¹³⁸⁰ Türk siperleri önlerine bırakılan ölümler arasında Yunan 1. Efun Alayı Komutanı da vardır.¹³⁸¹ Buna karşılık 61. Tümen’in 174. Alay’ı da büyük zayıyat vermiştir.¹³⁸²

29 Mart’ta bir başka Yunan taarruzu, 24. Tümen’in cephesine 10. Yunan Tümeni’ne bağlı 27. ve 30. Alaylar tarafından icra edilmiştir. 10. Tümen Komutanlığı’ndan verilen emre göre tümene bağlı 27. Alay, tümenin sağındaki Türk kuvvetlerini cepheden tespit edecek, 30. Alay ise sol kanattan Yörükçepni ve Zemzemiye istikametinden taarruza kalkacaktır. Fakat taarruz planlanan şekilde gelişmemiştir. 24. Tümen topçuları gün ağarırken Metristepe üzerinde bulunan bir alay kadar Yunan piyadesine ani bir ateş baskını yaparak bu kuvvetleri dağıtmıştır. Bu durum üzerine Metristepe’nin doğu ve güney yamaçlarındaki Yunan emniyet kademeleri geri çekilmiş, bu sırada mevziye giren bir Yunan bataryası da mevzi değiştirmek zorunda kalmıştır. Yunan’ın taarruz hazırlığı sabahleyin isabetli topçu atışı ile bozulmuştur. Ancak öğleden sonra Yunan birlikleri yeniden taarruza geçmiştir. Saat 16.00’da Metristepe’den yeni bir taarruza başlanmıştır. 24. Tümen topçularının yandan yaptıkları ateşin etkisi ve birliklerin direnmesi ile bu taarruz da durdurulmuştur.¹³⁸³

¹³⁷⁷ 29 Mart 1921’de Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas,Atina’da Harbiye Nezareti’ne yazdığı telgrafta bu gün Türk Ordusu’nun çılgınca mukavemet gösterdiğini bildirmiştir: “Kuzey grubunun giriştiği muharebe düşmanın pek şiddetli mukavemeti karşısında müşkülât arz etmektedir...18/29 Mart’tan itibaren bir taraftan düşmanın çılgınca mukavemeti ve diğer taraftan Yunan Ordusu’nun birçok noktalarda kesici silahlarla yaptıkları müteakip hücumları hasebiyle muharebe müstesna bir şiddet halini almıştır” . Papulas, Türk Ordusu’nun verdiği mücadeleyi “çılgınca” olarak nitelemiş, kanlı bir savaş olduğunu ise “müstesna bir şiddet” ifadelerini kullanarak vurgulamak durumunda kalmıştır. **General Papulas’ın Hatıratı**, s. 52.

¹³⁷⁸ Tümerdem, **a.g.e.**, s. 61.

¹³⁷⁹ Belen, **a.g.e.**, s. 312.

¹³⁸⁰ Erikan, **a.g.e.**, s. 199.

¹³⁸¹ Belen, **a.g.e.**, s. 312.

¹³⁸² **İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü**, s. 46.

¹³⁸³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 384.

29 Mart'ta İnönü mevziilerinin sol kanadında da çarpışmalar yaşanmıştır. Bu kanatta Yunan taarruzunu 7. Tümen gerçekleştirmiştir. Bu günkü plana göre bu tümene bağlı 22. ve 23. Piyade alayları cepheden, 37. Piyade Alayı da güneyden Türk askerini kuşatacaktır. Ayrıca Ventiri müfrezesi de Çaydere-Kapanalan Karaağaç doğrultusunda taarruz icra edecektir.

Bu gün Sol Yan Grup Komutanı, Çokçalar'da bulunan 3. Süvari Tümeni'ne Bozalan'ın batı sırtlarında bulunan Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz emri vermiştir. Tümen vazifesini ifa etmek üzere yürüyüşteyken Koyunpınar-Tilkiçtepe hattında Yunanların piyade ateşi ile karşılaşmıştır. 3 saat süren muharebenin ardından 3. Süvari Tümeni, Tilkiçtepe ve Koyunpınar'dan Çokçalar istikametinde çekilmek zorunda kalmış; bu çekilme sırasında 27. Alay fazlaca kayıp vererek kısmen dağılmıştır.¹³⁸⁴

İnönü mevzii sol kanatta 29 Mart öğleden sonra çarpışmalar devam etmiştir. 3. Süvari Tümeni'ne taarruz eden Yunanların sağ kolu, taarruzunu Bozalan doğrultusunda 11. Tümen'in sol kanadına yöneltmiş, 14. Süvari Alayı'nın Daridere sırtlarını işgal etmesi ile Yunan kolu daha fazla ilerleyemeyerek Bozalan sırtlarına çekilmiştir. Yunanlar, saat 13.25'te Daridere'deki 14. Süvari Alayı'na taarruza başlamıştır. Alayın zor durumda kalması üzerine Sol Yan Grup Komutanlığı, 175. Piyade Alayı'nı Tarassuttepe'ye gönderme kararı almıştır. Saat 17.30'da Yunan kuvvetleri tekrar aynı istikametten taarruza başlamıştır. Tarassuttepe'de bulunan 175. Alay komutanının şehit düşmesi üzerine alay, düzensiz bir şekilde Yörükyayla-Esnemez doğrultusunda çekilmeye başlamıştır.¹³⁸⁵ Bundan faydalanan Yunan kuvvetleri Karaağaç ve Kandilli'nin güneybatısındaki sırtları ele geçirmiştir. Saat 19.35'te Kandilli'nin batısındaki sırtlar da işgal edilmiştir. Bu sırada bir başka Yunan kolu İntikam tepeye taarruza başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde mevzi, kuşatma harekâtı ile karşı karşıya kalmıştır.¹³⁸⁶

İsmet Paşa, sol kanatta durumun iyice nazikleşmesi üzerine takviye kuvvetlerle Yunan yürüyüş kolları üzerindeki mevzileri işgal ettirerek ilerlemeyi durdurmak istemiştir. Fakat ihtiyat kuvvetleri yeterli gelmemiştir. Bu kapsamda 32. Alay'dan bir taburu Kovalca'ya getirerek Zevvaretepe ile Kandilli arasındaki boşluğu kapat vazie-

¹³⁸⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 386-387.

¹³⁸⁵ **İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü**, s. 47.

¹³⁸⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 387.

fesini vermiştir. Bu kritik dakikalarda takviye olarak gönderilen Meclis Muhafız Taburu ile 5. Kafkas Tümeni İnönü'ye gelmiştir.¹³⁸⁷

5. Kafkas Tümeni ile Meclis Muhafız taburu sol kanatta durumun gittikçe nazikleştiği, tehlikenin büyüdüğü dakikalarda yapmış oldukları vazifelerle Yunan Ordusu'nun çevirme hareketini yarmayı başarmıştır. Bu harekât ile sol kanatta takriben 2 Yunan tümeninin taarruzu kısmen tard ve kısmen tevkif edilmiştir.¹³⁸⁸

Bu gün Kocaeli bölgesinde de Yunan kuvvetlerinin taarruzu durdurulmuş, Terziler'in kuzeydoğusunda bulunan sırtlar Türkler tarafından ele geçirilmiştir.¹³⁸⁹ Yunanların Seferler'deki asıl mevziisi de Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.¹³⁹⁰

29 Mart'ta Güney Cephesi'nde Türk birlikleri Afyon'a karşı taarruz için hazırlık yapmıştır. 2. Süvari Tümeni Kütahya-Seyitgazi istikametini örtmek üzere Altıntaş-Balıkpınar-Döğer kesimin tutmuştur. Güney grubu ise bu gün için Afyon'daki Yunan tümenine taarruz edilmesi emrini almıştır.¹³⁹¹ Afyon doğrultusunda yapılacak taarruz için 12. Kolordu Komutanı 41., ve 57. Tümenlere taarruz emri vermiştir. Kendisi de Afyon'a sevk etmek üzere Çobanlar istasyonunda birçok kuvvet toplamıştır. Bu kuvvetlerin intikali sırasında istasyona yapılan saldırılar püskürtülmüştür. Bu gün Güney Cephesi'nin diğer kesimlerinde “şayanı dikkat” bir hadise vuku bulunmamıştır.¹³⁹²

¹³⁸⁷ Bu tûmende Yüzbaşı olarak görev yapan Mustafa Nazım Bey, tûmenin İnönü'ye varışını ve ilk izlenimlerini şöyle anlatmıştır. : “*Sabah yaklaşırken İnönü'ye girdik... Boz renkli dağlarının eteğine yaslanan İnönü, gündüz savaşlarının yorgunluğunu gidermek için, yarım ay ışığının donuk gölgeleri altında yatağına çekilen heybetli bir aslanın vardığı uykuya dalmış gibiydi. Bu arada yatağında bütün yağmalara karşı büyük bir ulusun ölmez davasını omuzlarına alan az fakat öz bir ordunun karargâhı oturuyordu. Bu karargâh Türk'ün kara bahtını ak eden ve tarihe “II. İnönü Galibi” adıyla geçen General İsmet İnönü'nün karargâhı idi. (...) Burada askerlerimizi yerleştirdik. Kumandanla karargâha gittik. Bu odanın mobilyası, iki sandalye, üzerinde haritalarla örtülü bir masa, gözü dolduramayacak kadar ışığı olan bir petrol lambasından ibaretti. Masanın yanında üzeri kırmızı mavi hatlarla işaret edilmiş olan haritanın üzerinde tetkikler yapan Kurmay Başkanı Yarbay Naci Tınaz oturuyordu. Başını kaldırdığı zaman, böyle geç vakit ziyarete gelenlerin kim olduğunu birden anladı ve kumandanı yanına oturtarak harita üzerinde tespit edilen son cephe vaziyetini anlattı. ... Serpil Sürmeli, “Yüzbaşı Mustafa Nazım (Evren) Bey'in Hatıralarında II. İnönü Savaşı ve 5.Kafkas Tümeni ile Dört Gün”, **Atatürk Yolu Dergisi**, (Bahar 2011), S. 47, s. 635.*

¹³⁸⁸ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.II, s. 779.

¹³⁸⁹ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:880 Gömlek No:187;Belge No:1.

¹³⁹⁰ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:880 Gömlek No:208;Belge No:1.

¹³⁹¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 391.

¹³⁹² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 394.

29 Mart 1921’de gün boyunca Batı Cephesi’nin bütün kısımlarında “şiddetli muharebeler” devam etmiştir.¹³⁹³ Bunla birlikte genel vaziyet bakımından Yunanlar büyük bir muvaffakiyet elde edememişlerdir.¹³⁹⁴ Bu gün yapılan muharebelerde merkez ve sol cenahta Yunan kuvvetleri hemen hiç ilerleyememiştir.¹³⁹⁵ Bu duruma Türk Genelkurmayı’nın 29 Mart 1921 tarihli resmi tebliğinde de yer verilmiştir.¹³⁹⁶

Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas’ın 29 Mart tarihli raporundan anladığımız kadarı ile Yunan Ordusu bu gün cereyan eden muharebelerde önemli kayıplar vermiştir. Papulas söz konusu raporunda: “*Bilhassa subaylar cihetiyle düşülen zayıftan sonra acil ihtiyaç hâsıl olan subay takviyesini Atina’dan istedim*” demiştir.¹³⁹⁷ Bu gün Yunan Ordusu’nda zayıf ağırlıklı olarak subay kademesinde verilmiştir. Buna karşın Türk tarafı da önemli kayıplar vermiştir.¹³⁹⁸

III.5.8. Yunan Ordusu’nun Saldırı Gücü Kırılıyor (30 Mart 1921)

29 Mart’ta cereyan eden askeri harekâtı ve ordunun durumunu değerlendiren İsmet Paşa, 30 Mart 1921’deki askeri harekât için cephe emrini sabah saat 05.00’te Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey’e bildirmiştir. İsmet Paşa, sabaha karşı verdiği emirde sol tarafta Yunan kuvvetlerinin Kandilli hizasına kadar ulaştığını, sol yandan yapılacak bir taarruz için süvari bataryasının mümkün olan en kısa sürede sol yanın gerisinde Sağ Yan Grup komutanının emrinde toplanmasını istemiş, 24. Tümen’in cephesine karşı Çepni’de bulunan Yunan kuvvetinin taarruz olasılığına karşı da elde bir ihtiyat kuvvetinin bulundurulması emrini vermiştir.¹³⁹⁹ İzzettin Bey bu emir üzerine, ihtiyat kuvveti olarak süvari bataryasını Poyra’ya hareket ettirmiştir.

30 Mart 1921 sabahı İnönü mevziilerinin sağ kanadında, Gündüzbey’de sabahın erken saatlerinden itibaren ateş muharebesi başlamıştır. Saat 08.15’te Batı Cephesi Komutanlığı, 4. Tümen’den bir alayın mevzide bırakılarak, tümenin geri kalan kitalarının ihtiyata alınmasını istemiştir. Bunun üzerine 58. Alay mevzide bırakılarak 132. Alay ile hücum taburu ve tümen topçusu Oluklu batısına alınmıştır. Bu suretle

¹³⁹³ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1921.

¹³⁹⁴ Tümerdem, a.g.e., s. 62

¹³⁹⁵ Bujak, a.g.e., s. 204.

¹³⁹⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1921.

¹³⁹⁷ General Papulas’ın Hatıratı, s. 52.

¹³⁹⁸ Saruhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, s. 470.

¹³⁹⁹ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi, s. 193.

cephede, 4. Tümen'in 58. Alay'ı, 61. Tümen'in 159. Alay'ı, 24. Tümen'in 30. Alay'ı ve bir sahra bataryasından kurulu bir kıta bırakılmıştır.¹⁴⁰⁰

Gündüzbey bölgesinde sabah erken saatlerden itibaren başlayan Yunan saldırısı yayılarak bütün cephede taraflar arasında ateşe dönüşmüştür. Bu sırada saat 09.20'de 1. Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey, Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey'den Oluklu'da bulunan tümen hücum taburunun Gündüzbey' gönderilmesini ve emrine verilmesi istenmiştir.¹⁴⁰¹ İzzetin Bey, grubun elinde ihtiyat olmadığını ileri sürerek Kemalettin Bey'in isteğini yerine getirememiş, ancak hücum taburunun yerine Rızapaşa sırtlarında bulunan Kocaeli müfrezesinin iki alayından birini Gündüzbey'e göndermiştir.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Sağ Yan Grup Komutanlığı'na saat 12.00'de bir emir göndererek süvari bataryası ile dağ bataryasının Çukurhisar'a götürülmesini ve 4. Tümen'in Poyra'da toplanması emrini vermiştir. Bu karar ile 4. Tümen bir alay hariç olmak üzere tamamı ihtiyata alınmıştır.¹⁴⁰²

Saat 13.00'te bütün Sağ Yan Grubu cephesinde Yunanın topçu ateşi başlamıştır. Yunan uçakları da faaliyete katılmıştır. Uçaklar alçaktan uçarak Oluklu kuzeyindeki kıtalara makineli tüfek ve bomba ateşi yapmıştır. Bu sırada Yunan'ın bir takım süvarisi ve bir piyade alayının Söğüt şosesi üzerinden Gündüzbey yönünde ilerlediği ve kolbaşının saat 13.30'da Gündüzbey'in 6 km kuzeyinde olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine 61. Tümen Komutanı İzzettin Bey, 1. Tümen'e Rızapaşa bölgesinde bulunan 2. Piyade Alayı'nı Gündüzbey bölgesine yanaştırmasını emretmiştir.¹⁴⁰³

Bu sırada Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Yunan'ın Kandilli Köyü'nü işgal ettiğini bildirmiş ve 4. Tümen'in Poyra'dan İnönü'ye doğru yürüyüşe geçmesini emretmiştir.¹⁴⁰⁴ 4. Tümen 30 Mart günü öğleden sonra Poyra istikametine doğru yürüyüşe geçmiştir. Ancak gelişen durum karşısında yeni bir emir ile İnönü'ye yetişmesi istenmiştir.¹⁴⁰⁵

¹⁴⁰⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 397.

¹⁴⁰¹ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 195.

¹⁴⁰² Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 196.

¹⁴⁰³ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 197.

¹⁴⁰⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:1015 Gömlek No:72;Belge No:1.

¹⁴⁰⁵ İdikut, a.g.e., s. 87.

Saat 15.00'te Yunanlar, bir piyade tümeni tahmin edilen kuvvetleri ile Hayriye-Metristepe hattından, 1. Tümen'in sol kanadı ile 61. Tümen cephesine doğru taarruza başlamıştır. 10 dakikalık topçu hazırlık ateşinden sonra Üçşehitler tepesine doğru taarruza geçen 3. Yunan Tümeni, 3. Alay'ın 1.Tabur kıtalarını geri atarak asıl mevziye 100 metre kadar girmiştir. Kısa bir süre sonra subayların gösterdiği üstün cesaret ve gayretle Yunan taarruzu durdurulmuştur. Ancak devamlı olarak takviye geldiğinden Yunanların mevzilerden atılması mümkün olamamıştır. Topçu ve piyade ateşi desteği altında gelişen Yunan taarruzu, süngü hücumu ile devam etmiştir. Bu hücum sırasında tepe işgal edilmek üzereyken 4. Alay'ın 1.Taburu yaptığı karşı taarruz ile tepayı elde tutmayı başarmıştır.¹⁴⁰⁶

Oluklu kuzeyindeki Türk bataryalarının bu tepeye ve Hayriye mıntikasına yönelttikleri top atışları tepenin elde kalmasında önemli rol oynamıştır. Yunan Ordusu, akşam karanlığında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gün Üçşehitler tepesi'nde verilen mücadelelerde birisi Erzincanlı Yüzbaşı Halis Bey olmak üzere toplam 3 Türk Subayı şehit olmuştur.¹⁴⁰⁷ Buna karşın bu muharebelerde 39. Evzon Alayı'nın kaybı büyük olmuş, alay komutanı da bu muharebelerde ölmüştür.¹⁴⁰⁸

Bu gün öğleden sonra diğer bir Yunan kolu da Metristepe'den taarruza geçmiştir. Yunan'ın Metristepe'den inen kuvvetleri Sağ Yan Grubu elindeki topçular ve kıtalar tarafından kısmen durdurulmuştur. Bir başka taarruz kolu da Hayriye Köyü üzerinden Elmacık'ın kuzey sırtlarına yönelmiştir. Bu kol saat 16.00'da Elmacık deresi Kuzey sırtlarını işgal etmeyi başardıysa da Sağ Yan Gurubu karşı taarruz yaparak bu sırtları geri almıştır. Saat 17.00'den itibaren muharebe bu bölgede çok şiddetli bir hal almıştır.¹⁴⁰⁹

Sağ Yan Grubu Komutanı İzzettin Bey, 61. Tümen'e Elmacık deresi kuzey sırtlarına yandan taarruz görevi vermiştir. Tümen'in 4. ve 190. Alayları ile taarruz yapılmıştır. Muharebe akşama kadar çok şiddetli olarak devam etmiştir. Bu kanlı muharebelerde Türk askeri, azim ve kararlılıkla çarpışmıştır.¹⁴¹⁰ Neticede Yunan

¹⁴⁰⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 401.

¹⁴⁰⁷ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 201.

¹⁴⁰⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 400-401.

¹⁴⁰⁹ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 200-201.

¹⁴¹⁰ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 201.

kuvvetlerini durdurmaya ve geri püskürtmeyi başarmış, ancak tamamen bu kesimden atamamıştır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, bu gün saat 17.30'da Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey'den 4. Tümen'in derhal Oluklu sırtlarına gönderilmesini istemiştir.¹⁴¹¹ Yorgun ve bitkin bir şekilde yola çıkan 4. Tümen, Oluklu'nun kuzey sırtlarına geldiğinde Yunan kuvvetlerinin büyük bir kısmı kaçmış ve muharebe kesilmiştir.¹⁴¹² Sağ Yan Grubu Komutanı, Oluklu'dan Yunan kuvvetlerinin çekildiğine dair kesin bilgiyi 1. Tümen Komutanı'ndan almış ve telefonla İsmet Paşa'ya bildirmiştir. Bu gün öğleden itibaren Gündüzbey-Hayriye hattında iki Yunan tümeni tarafından icra edilen taarruz Türk kuvvetleri tarafından her yerde kırılmış ve muharebeler Türk kuvvetlerinin lehine sonuçlanmıştır.

Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey, bu gece Oluklu'nun kuzey sırtlarında bulunan 4. Tümen Komutanı Nazım Bey ile sırtların gerisindeki mandıranın içinde hafif bir ışık altında görüşmüştür.¹⁴¹³ Bu görüşmede 4. Tümen'in Oluklu'daki mevzileri teslim almasını istemiş, 4. Tümen ise sabaha karşı mevzileri işgal etmiştir.¹⁴¹⁴

İzzettin Bey, Oluklu'nun kuzey sırtlarından saat 21.00'de şu grup emrini vermiştir: *“Öğleden sonra, saat 14.00-15.00 arasından itibaren Sağ Yan Grubu cephesinde düşman taarruzuyla başlayan muharebe, şiddetli ve önemli aşamalar geçirerek nihayet düşmanın yenilgisi ve geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Yeni durum karşısında Sağ Yan Grubu şu konumu alacaktır: 1. Tümen'den Kocaeli müfrezesinin durumunda değişiklik olmayacaktır. 1. Tümen Gündüzbey bölgesinde sol yanı Elmacık deresi kuzeyindeki Topçutepe'de tespit ve tanzim yapacak, durumunu tümüyle koruyacaktır. 4. Tümen 1. Tümen'in sol yanıyla ilişki kurmak üzere Elmacık deresi kuzeyindeki sırtlara yanaşacak ve işgal edecektir. 61. Tümen kıtaları, Oluklu köyünün kuzeyindeki muharebeden önceki yer ve mevzilerinde ihtiyatta kalacaktır. Toplama tümen durumunu koruyacaktır. 4. Tümen ile 1. Tümen'in yanlarında emniyetli ilişki kuracaktır.”*¹⁴¹⁵

¹⁴¹¹ İdikut, a.g.e., s. 88.

¹⁴¹² Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 202.

¹⁴¹³ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 204.

¹⁴¹⁴ İdikut, a.g.e., s. 88.

¹⁴¹⁵ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 204-205.

İzzettin Bey, ayrıca bu gece verdiği emirde 174 ve 4. Alayların ilerde düşmanın taarruz ettiği sırtlar üzerinde toplanmasını ve kıtaları düzenleyerek hemen ileriye, subayların kumandasında keşif kolu sürmelerini istemiştir. Buna göre Topçutepe'de 1. Tümen'e ait 5. Alay bulunacak ve onun solunda 174. Alay, daha solda da 4. Alay bulunacaktır. Kıtalar buldukları sırtın arkasında ateş yakacaklar ve askere sıcak yemek yedireceklerdir. 190. Alay ise eski mevzilerinde toplanacaktır.¹⁴¹⁶

24. Tümen Cephesi, Sağ Yan Grubuna göre 30 Mart gününü daha sakin geçirmiştir. Cephenin durgun olmasından faydalanan 24. Tümen Komutan Mehmet Hulusi Bey, saat 09.00'da Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey'e yazdığı bir raporda ortamın sakin olduğunu, böyle bir ortamda Metristepe'ye imha ateşi yapıp tepeyi işgal edebileceğine dair teklifini bildirmiştir.¹⁴¹⁷ Taarruza onay çıkmış, ancak 24. Tümen başarılı olamamıştır. Tümenin bu taarruzu hiçbir fayda sağlamadığı gibi bundan cesaret alan Yunanların bir alayla yaptığı karşı taarruz güçlkle durdurulmuştur. Sol kanatta gelişen Yunan taarruzu ve baskını sonucunda 11. Tümen'in mevzilerini bırakmaya zorlanması üzerine saat 21.00'de verilen cephe komutanlığı emriyle 24. Tümen'in sol kanadının İnönü istasyonu kuzeyindeki çeşme tepelerine kırılması istenmiştir. Buna göre tümen bu geceden Çepni güneyi ve Çeşme hattını işgal edecek ve bu hatta bir savunma mevzii kuracaktır. Bu çekilmenin Yunan Ordusu'na hissettirilmemesi için 31 Mart 1921 akşamına kadar mevzilerde subay keşif kolları bırakılmıştır. Neticede 24. Tümen bu gün cephesinde arzu ettiği neticeyi elde edememiştir.¹⁴¹⁸

30 Mart'ta Türk ve Yunan kuvvetleri arasında gerçekleşen muharebelerde en kritik gelişmeler Sol Yan Grup Komutanlığı'nın müdafaa ettiği hatta yaşanmıştır. Bu hatta bu gün yaşanan mücadeleler II. İnönü Muharebesi'nin en kritik evresini oluşturmuştur.

Sol Yan Grup Komutanlığı'nın müdafaa ettiği mevzilere Yunan taarruzu saat 06.00'dan itibaren başlamıştır. Sol kanatta 7. Yunan Tümeni'nin 11. Tümen Cephesi'ne yönelttiği Yunan taarruzu, saat 08.15'e kadar gelişmiş, İntikam ve Zevvare Tepeleri Yunanların eline geçmiştir. Bu durum karşısında bu mevzideki kıtalar, Bar-

¹⁴¹⁶ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 205.

¹⁴¹⁷ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 194.

¹⁴¹⁸ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 404.

danyoltepe ile Kovalca'nın batı sırtları ve Kandilli arasındaki mevziye çekilmek zorunda kalmışlardır.¹⁴¹⁹

Bu sırada saat 12.00'de Batı Cephesi Komutanlığı, Sol Yan Grup Komutanı'na gönderdiği raporda "sol kanattan Kandilli ve Bozalan istikametinde Yunan'ın yan ve gerilerine karşı taarruz yapılmasının uygun olacağını" belirtilmiştir. Bunun üzerine Sol Yan Grup Komutanı, 5. Kafkas Tümeni Komutanlığı'na "elindeki 10. Alay ve oradaki kıtalarla beraber Yunan'ın yan ve gerilerine taarruz yapılması" emrini vermiştir.¹⁴²⁰

Bu emrin verilmesinden kısa bir süre sonra Sol Yan Grubu'na karşı saat 15.00'de yeniden bir Yunan taarruzu başlamıştır. Saat 17.00'ye kadar devam eden mücadeleler sonunda 1200 rakımlı tepe, Kovalca ve Kandilli'nin doğu sırtları Türk askerinin elinde kalmış, Meclis Muhafız Taburu'nun cephenin bu kesiminde muharebeye sokulması ile durum düzelmiştir. Fakat saat 20.00'ye kadar 11. Tümen Cephesi'ndeki muharebeler taarruz ve karşı taarruz şeklinde cereyan etmiştir. Neticede 7. Yunan Tümeni, 37. Alay'ı ile Kovalca'nın doğu sırtlarını savunmaya çalışan 175. Alay ve 32. Alay'ın 1.Taburu'nu geri atmıştır. Burada Türk askeri Yunan askeri ile göğüs göğüse çarpışmış, süngü yerine dipçik kullanmıştır.¹⁴²¹ Ancak Yunan kuvvetleri Kovalca sırtlarını ele geçirmiş¹⁴²² ve bir kısım kuvvetiyle de Kandilli'yi işgal etmiştir. Bu gelişmeler cephenin sol yanında hassas bir durum meydana getirmiştir.¹⁴²³ Batı Cephesi Komutanı, bu gelişmeler üzerine 11. Tümen'in İnönü'de toplanmasını emretmiştir.¹⁴²⁴ Ayrıca cephe karargâhı derhal Çukurhisar'a nakledilmiş, sol kanattaki nazik durum Genelkurmay Başkanlığı'na bildirilmiştir.¹⁴²⁵

Genelkurmay Başkanlığı, cephedeki son durumu öğrenmek maksadıyla 30 Mart 1921 saat 20.30'da Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Telgrafta : *"durumda bir değişiklik var mıdır? Durumun düzeltilmesi için 8. Piyade ve 1. Süvari Tümeni ve sağ kanattaki kıtalardan artırılacak kuvvetlerle bir karşı taarruz yapılması mümkün müdür? Karargâhınızla nerede bulunuyorsunuz?"*

¹⁴¹⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 405.

¹⁴²⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 406.

¹⁴²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mart 1921.

¹⁴²² Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II s. 779.

¹⁴²³ İncedayı, a.g.e., s. 77.

¹⁴²⁴ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 47.

¹⁴²⁵ İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 47.

Durum hakkındaki kanaat ve düşüncelerinizin imkân varsa bildirilmesi” istenmiştir. İsmet Paşa, bu telgrafa 31 Mart 03.30’da verdiği cevapta bu gün sağ kanatta devam eden muharebelerde Türk kuvvetlerini Yunan kuvvetlerini geri atmayı başardığını, ancak sol kanatta gelişen Yunan taarruzu karşısında 11. Tümen’in mevzilerini terk ederek geri çekilmek zorunda kaldığını söylemiş ve bu günkü taarruzları “genel ve kesin sonuç almaya yönelik bir taarruz” olarak değerlendirmiştir. 11. Tümen’in mevziini terk ederek Kandilli sırtlarına çekilmesine rağmen muharebenin genelinde “Türk Ordusu lehine hissedilir bir gidiş vardır” diyen İsmet Paşa, gelişecek Yunan taarruzuna karşı demiryolunun güneyinde Kandilli deresinin doğusunda ve İnönü çayının güneyindeki dağların tutulmak suretiyle savunmanın devam edeceğini bildirmiştir. Diğer taraftan 4., ve 8. Tümenler ve bütün süvarilerden müteşekkil bir kuvvet ile Yunan’a karşı bir taarruz yapmayı planladığını ifade etmiştir.¹⁴²⁶ İsmet Paşa’nın son raporu ve karşı taarruz planı hem Genelkurmay hem de Mustafa Kemal Paşa tarafından olumlu karşılanmıştır.¹⁴²⁷

Bu gün, İnönü mevzilerinde en şiddetli muharebelerin yapıldığı günlerden biri olmuştur. Batı Cephesi’nde sabah saatlerinde başlayan Yunan saldırısı akşama kadar devam etmiş, Türk birliklerinin sebat ve mukabil taarruzları neticesinde Yunan kuvvetleri beş yüz zayıatla ve gayri muntazam bir surette çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁴²⁸ Mevzinin sağ tarafında şiddetle taarruz eden Yunan kuvvetleri bu hatta Türk kıtaları tarafından tamamen durdurulmuştur.¹⁴²⁹ Afyon’un batısında da yer yer devam eden muharebelerde Yunan’a zayıat verdirilmiştir.¹⁴³⁰ Bu günkü muharebelerde Türk tarafı da önemli kayıplar vermiştir. Özellikle 11. Tümen’in 126. Alayı’nın zayıatı büyük olmuştur.¹⁴³¹

¹⁴²⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 410.

¹⁴²⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 409-410.

¹⁴²⁸ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:603 Gömlek No:142;Belge No:1; Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa 30 Mart 1921 tarihli durum raporunda Yunan’ın bu günkü muharebelerde zayıatının beş yüz olduğunu ifade etmesine rağmen, Yunan Ordusu Komutanı Papulas 30 Mart 1921 tarihli Resmi tebliğlerinde “*Yunan Ordusu’nun, ileri harekâtına devam ettiğini, Aksar Dağı-Dumlupınar dağı tepesinde mevziinde bulunan düşmanın mağlup edildiğini, Yüzü aşkın esir ile top ve mitralyöz ele geçirildiğini, kendi zayıatlarının ise cüzi olduğunu*” ifade etmiştir. Bursa Cephesi’nde ise “*düşman hafif bir muka-beleye müteakip Nazıfpaşa ve Köprühisar mevziinde tard edilerek takip olunduğunu, Yunan kıtaatının Bursa’nın 90 km doğusundaki Bilecik hattını işgal ettiğini, burada Yunan zayıatının ehemmiyetsiz olduğunu ve ordunun takibata devam ettiğini*” yazmıştır. **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:1234 Gömlek No:71;Belge No:1.

¹⁴²⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:34AA.

¹⁴³⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:1.

¹⁴³¹ **İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü**, s. 47.

Bu gün yapılan muharebelerde birçok Türk askeri de yaralanmıştır. Yaralı askerler trenlerle Ankara'ya sevk edilmiştir. Tren garında halk tarafından büyük coşku ile karşılanan gaziler için binden fazla yatak toplanmıştır. Yaralılar Ankara Cebeci hastanesinde tedaviye alınmış, Ankara halkı gazilere sigara başta olmak üzere hediyeler vermiştir.¹⁴³²

Yunan Ordusu, bu gün yapılan muharebelerde Türklerden gördükleri çetin mukavemetlerden dolayı yıpranmış, bitkin bir hale gelmiştir.¹⁴³³ Akşam çökünce hemen istirahate geçerek, elde ettikleri sınırlı başarılarından bile istifadeye kalkışamamışlardır.¹⁴³⁴

30 Mart 1921'de Kocaeli mıntkasında da Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çarpışmalar olmuştur. Kocaeli mıntkasında, Yunanın piyade süvarisi ve topçusundan oluşan bir kuvveti Tavuklar Köprüsü'nün doğusuna geçmek istemiş ise de yapılan muharebe neticesinde Sakarya'nın batısına atılmıştır. Saat 14.00'ten sonra Bolu boğazı mıntkasındaki Yunan saldırısı da başarılı bir şekilde durdurulmuş ve bir miktar tüfek ele geçirilmiştir.¹⁴³⁵

Sakarya mıntkası Sinanoğlu geçidinde 600 kişiden oluşan bir Yunan grubunun saldırısı durdurulmuş, Geyve boğazındaki Yunan kuvvetleri ile keşif müsademesi yapılmıştır.¹⁴³⁶

30 Mart 1921 günü Güney Cephesi'nde biraz daha sakin geçmiştir. Yunan 1. Kolordusu Afyon'u işgal ettikten sonra muharebenin en sıcak zamanında üç gün durmuş, Afyon'un işgali ile boş kalan üç tümenini birden kuzeye döndürüp İnönü mevzilerinin gerisini sararak Türk Ordusu'nu zor durumunda bırakma imkânı varken bunu yapmamıştır.¹⁴³⁷ Afyon'un işgalinden sonra bu hattaki Yunan birliklerinin Çatalçeşme-Gazlıgöl hattından daha kuzeye geçmediği anlaşılmıştır.¹⁴³⁸

Afyon'un işgalinden sonra Yunan kolordusunun kuzeye yönelerek İnönü mevzilerini arkadan kuşatma hareketi içine girebileceğini değerlendiren Güney Cephesi Komutanlığı, bu ihtimali hesaba katarak savunma hattını oluşturmuştur. Fakat

¹⁴³² Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mart 1921.

¹⁴³³ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Nisan 1921.

¹⁴³⁴ Tümerdem, a.g.e., s. 65.

¹⁴³⁵ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:865 Gömlek No:34;Belge No:34A.

¹⁴³⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:603 Gömlek No:142;Belge No:1.

¹⁴³⁷ Yazman, a.g.e., s. 141.

¹⁴³⁸ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:853 Gömlek No:133;Belge No:1.

işgalden bu yana birkaç gün geçmiş olmasına rağmen beklenildiği gibi 1. Yunan Kolordusu'nun kuzeye yönelmemesi üzerine savunma planında değişiklik yapılmıştır. Refet Paşa, artık Yunan kolordusunun kuzeye yönelmeyeceğini, yönelse bile İnönü mevzilerine kadar yaklaşık 3 günde varabileceğini, bu sırada İnönü'de savaşın çoktan bitmiş olacağını değerlendirmiştir. Bu nedenle Afyon'daki Yunan kuvvetlerine karşı yalnızca 2. Süvari Tümeni'ni ve 4. Süvari Tugayı'nı bırakarak, elinde kalan beş süvari alayı ile harbin asıl cereyan ettiği İnönü mevziilerine geçmek düşüncesini Genelkurmay Başkanlığına sunmuştur.¹⁴³⁹ Genelkurmay Başkanlığı, Refet Paşa'nın bu teklifini kabul ederek hemen harekete geçmesini, Kütahya'ya vardıktan sonra Batı Cephesi'ndeki durum hakkında bilgi almasını emretmiştir. Refet Paşa, Genelkurmayın bu emri üzerine 4. Süvari Tugayı'nı Kütahya ve Seyitgazi istikametini örtmek ve gözetlemek göreviyle Döğer-Eğret mevziinde bırakarak, cephe karargâhı ve 2. Süvari Tümeni ile birlikte saat 20.00'de Döğer'den Alayunt'a hareket etmiştir.¹⁴⁴⁰ Böylece Güney Cephesi'nin bütün kuvvetleri İnönü'ye sevk edilmiş; Güney Cephesi'nde ise sadece 120 kişilik bir süvari livası bırakılmıştır.¹⁴⁴¹ Bu gün bazı milletvekilleri de cepheye gitmiştir.¹⁴⁴²

12. Kolordu'nun hâkim olduğu Afyon'un doğusunda ise kolorduya bağlı 41. Tümen Afyon'dan gelen yollar üzerinde gerekli tertibatı almıştır. Kolordu cephesinde bu gün durgunluk akşama kadar devam etmiştir.¹⁴⁴³ Genelkurmay, 12. Kolordu Komutanlığı'na, karşısındaki Yunan kuvvetlerini tespit ve takip etmesini emretmiştir.¹⁴⁴⁴

Bu gün Türk Ordusu'nun vermiş olduğu mücadeleler neticesinde genel olarak Yunan taarruzu kırılmış, bu durum Türk askerinin moral olarak yükseltmiş ve inancını artırmıştır.¹⁴⁴⁵ Bu mücadeleler Türk basını tarafından dikkatle ve heyecanla takip edilmiştir.¹⁴⁴⁶ Anadolu Ajansı yayınladığı tebliğde: “*akşama kadar devam eden muharebelerden sonra Yunan taarruzunun kati olarak başarısızlıkla neticeleneceğine artık şüphe kalmamıştır.*” ifadeleri artık zaferin an meselesi olduğunu savunmuş-

¹⁴³⁹ HTVD, S.53, Bel. No.1230.

¹⁴⁴⁰ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 411.

¹⁴⁴¹ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 779.

¹⁴⁴² Saruhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, s. 471.

¹⁴⁴³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 412.

¹⁴⁴⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:853 Gömlek No:133;Belge No:1.

¹⁴⁴⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1921.

¹⁴⁴⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1921; Saruhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.III, s. 473.

tur.¹⁴⁴⁷ İngiliz Daily Express gazetesi ise savaşın uzamasından dolayı kaygı duymuş, Yunan Ordusu yorgun düştüğünden Yunanlara yardım edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁴⁸

III.5.9. Yunan Ordusu Beyhude Çaba İçerisinde (31 Mart 1921)

30 Mart'ta İnönü'deki muharebelerde özellikle sol cenahta başarılar elde eden Yunan Ordusu, 31 Mart'ta artık Türk Ordusu'na kesin ve öldürücü darbeyi vurmak istemiştir.

30/31 Mart 1921 gecesi Sağ Yan Grup Komutanlığı kesiminde durgun geçmiştir.¹⁴⁴⁹ 30 Mart'ta İnönü'de sol kanatta icra edilen Yunan taarruzu neticesinde demir yolunun güneyindeki mevziler Yunan kuvvetlerinin eline geçmişti. 31 Mart sabahı Yunan Ordusu'nun bu mevzilerden yeniden bir taarruza başlayacağı beklenilmekteydi. Bu durumda 31 Mart'ta muharebelerin yoğun olarak merkezde ve sol kanat cephesinde gerçekleşmesi muhtemeldi. Bu durumu değerlendiren İsmet Paşa, Çukurhisar'dan saat 05.00'da Sağ Yan Grup Komutanı İzzetin Bey'e gönderdiği emirde; *"merkez ve sol yanda muharebenin şiddetli cereyan etmesi olasılığı var. 4. Tümen'den bir alayla hücum taburunun sabah Poyra'ya gönderilmesi lazım."* dedi.¹⁴⁵⁰ İzzetin Bey, cephe komutanının bu emri üzerine, 4. Tümen'den Poyra'ya hareket etmesini istedi.¹⁴⁵¹

31 Mart sabaha karşı Sağ Yan Grup Komutanı'nın yaptırdığı askeri keşifte Elmacık deresinin kuzey sırtlarında 28. Yunan Alayı ile 30. Alay'ın 1. Taburu'nun olduğu görülmüştü. Bu kuvvet özellikle 1. Tümen'in sol gerisine bir taarruz başlatabilir, bu taarruz Gündüzbey kesimini tehlikeye düşürebilirdi. Bu nedenle bu Yunan kuvvetinin bulunduğu hattın atılması gerekmiştir. Bu amaca dönük olarak 1. Tümen bu gün sabah 08.00 itibarıyla bu birliğe karşı taarruza başlamıştır. Kemalettin Sami Bey'in ileri hatta bulanarak yönettiği bu taarruz sonunda bir kısım Yunan kuvvetleri Metristepe'nin doğusundan geri çekilmeye başlamıştır. Bu baskın taarruzunda Yunanlardan 8 er esir edilmiş, 4 ağır 17 hafif makineli tüfek ve 25 piyade tüfeği ile çok

¹⁴⁴⁷ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Nisan 1921.

¹⁴⁴⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mart 1921.

¹⁴⁴⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 415.

¹⁴⁵⁰ Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 206.

¹⁴⁵¹ İdikut, a.g.e., s. 89.

sayıda mühimmat ele geçirilmiştir. Yunanlar muharebe meydanında biri subay olmak üzere 50 ölü bırakmıştır. 28. Yunan Alay Komutanı da bu muharebede ölmüştür.¹⁴⁵²

1. Tümen'in başarısı üzerine Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey, saat 09.00'da Batı Cephesi Komutanlığı'nı arayarak Metristepe'ye bir keşif taarruzu yaptıracağını ve eğer Yunan hala orda tutunuyorsa 4. Tümen ile tepeyi geri almak için taarruza kalkmak istediğini bildirmiştir.¹⁴⁵³ 4. Tümen Komutanı Nazım Bey de Metristepe'ye taarruz yapılması gerektiği savunmuştur.¹⁴⁵⁴ Bu taarruz planı İsmet Paşa tarafından onaylanmıştır.¹⁴⁵⁵ Bunun üzerine İsmet Paşa, İzzettin Bey'e emir göndererek 1. ve 4. Tümenler Metristepe'ye taarruz yapacağından dolayı 4. Tümen'in Poyra'ya gönderilmesi ile ilgili emri geri aldığını bildirmiş, Metristepe'ye yapılacak taarruza bütün toplarla destek verilmesini emretmiştir.¹⁴⁵⁶

Öğleye doğru Yunan kuvvetlerinin, Metristepe'nin doğusundaki boyun noktasında bir avcı gücü olarak yoğunlaştıkları ve Metristepe'yi terk etmedikleri görülmüştür. Metristepe-Kanlısirt bölgesinde ise Yunan birliklerinin kuvvetli dümdarlarla tutunduğu anlaşılmıştır.

4. Tümen, bu şartlar altında saat 12.30'da Metristepe yönüne ilerlemeye başlamıştır. Saat 14.00'te Tekeköy güneyindeki Obüstepe gerisinde açılmasını tamamlamış ve taarruz başlamıştır.¹⁴⁵⁷ 4. Tümen Komutanı Nazım Bey'in yaveri, bu taarruzu ve bu sırada yaşananları şöyle nakletmiştir: *“Artık Metristepe'ye fiilen taarruz başlamıştı. Sağdan soldan toplarımız gülle ve ölüm yağdırıyorlardı. Obüstepe'deki makineli tüfek ateşinin himayesi altında alaylar Metristepe'ye doğru sıçraya sıçraya ilerliyorlardı. Düşman topçuları artık Obüstepe'yi bile ateş altına alamıyordu. Askerlerimiz Metristepe'ye doğru tırmanmaya başlamışlardı. 1. Tümen tepenin sağ kanadına taarruza geçmişti. 4. Tümen de cepheden taarruz ediyordu. Alaylar daha da ileri atılmışlardı. Düşmanın makineli tüfekleri, otomatik silahları aralıksız işlemeye başlamıştı. Kendilerine yaklaşmış olan kıtaatımıza düşman askerleri bomba yağdırıyorlardı. Bu sırada İzzettin Bey de buraya gelmişti. Nazım Bey alayları taarruza sevk etmeden evvel kendilerine vaziyeti bütün açıklığıyla anlatmıştı. Eliyle İnö-*

¹⁴⁵² TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 416.

¹⁴⁵³ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 208.

¹⁴⁵⁴ İdikut, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁴⁵⁵ İdikut, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁴⁵⁶ İdikut, *a.g.e.*, s. 90; Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 207.

¹⁴⁵⁷ Çalışlar, *Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi*, s. 207-209.

nü'yü göstererek “düşman ta gerimize kadar düştü. Eğer Metristepe'yi alırsak bizde düşmanı gerisini düşeceğiz ve onu geri çekilmeye, kaçmaya mecbur edeceğiz. Eğer tepeyi alamazsak hepimiz ya öleceğiz veya esir olacağız. Bunun ölmekten de fena olduğunu tabii biliyorsunuz. Biliyorum yorgunsunuz. Ben de çok yorgunum. Ölümü pek yakında gören her yaratık yorgun da olsa canını kurtarmak için çırpınır didinir. İşte biz de aynı durumdayız. Son bir gayret göstermeye mecburuz” demişti. İşte yorgun askerlerimiz canlarını dişlerine takarak son bir gayretle tepeye saldırıyorlardı... ”¹⁴⁵⁸

4. Tümen Metristepe'ye taarruz ederken bu sırada 1. Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey de Hayriye'nin güney sırtlarına kadar ilerlemiş, Kanlısirt'taki Yunan kuvvetleri ile yakın muharebeye başlamıştır. Taarruzun en kritik dakikalarında 1. Tümen Komutanı Albay Kemalettin Sami Bey, sağ el ve omzundan yaralanarak görevinin başından uzaklaşmak zorunda kalmıştır.¹⁴⁵⁹ Bu durum askerinin maneviyatını olumsuz etkilemiştir. Kemalettin Bey'in yaralanması üzerine 1. Tümen birlikleri iki koldan gayri nizami bir şekilde geri çekilmeye başlamıştır. Askerin düzensiz bir şekilde geri çekildiğini gören 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, bu duruma derhal müdahale ederek düzensiz dağılmakta olan 1. Tümen askerlerini toplamaya gayret etmiş ancak geri çekilmeyi kısmen engelleyebilmiştir.¹⁴⁶⁰ Tümenin idaresini ele alarak tekrar taarruza geçirmişse de Metristepe'ye yapılan taarruzlar başarılı olamamıştır.¹⁴⁶¹ Altı günden beri devam eden muharebeler sonucunda yaşanan kayıplar ve subay azlığı, kıtaların taarruz gücü ile sevk ve idaresinde olumsuz etki yaptığından bu taarruzdan sonuç alınamamıştır.¹⁴⁶² Ancak bu taarruzda, Metristepe'yi savunan 27. Yunan Alay'ı her bakımdan sarsılmış maddi ve manevi kayıplara uğramıştır.¹⁴⁶³

Bu gelişme üzerine Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey, 1. Tümen kıtalarını asıl mevzilerine 4. Tümeni de ihtiyata alarak 31 Mart 1921 gecesi 190. Alay ile Metristepe'ye bir baskın yapmaya karar vermiştir. Fakat bu fikir cephe komutanı tarafın-

¹⁴⁵⁸ İdikut, a.g.e., s. 92.

¹⁴⁵⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 418; İdikut, a.g.e., s. 92-93; Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 209.

¹⁴⁶⁰ İdikut, a.g.e., s. 92-93.

¹⁴⁶¹ İdikut, a.g.e., s. 92-93.

¹⁴⁶² Çalışlar, Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi, s. 209.

¹⁴⁶³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 421.

dan kabul edilmemiştir.¹⁴⁶⁴ Buna karşın İsmet Paşa, bütün cephede zayıf keşif kolları ile baskınlar yapılmasını istemiş Yunanla temasın muhafazasını emretmiştir.¹⁴⁶⁵

Bu gün Metristepe'ye yapılan Türk taarruzu Yunan Ordusu'nun maneviyatını ciddi şekilde etkilemiştir. Savaşın en stratejik tepelerinden birine ani bir karşı taarruz yapılması ve taarruzun yıpratıcılığı, Yunan askerlerini savaşın seyri konusunda karamsarlığa sürüklemiştir.

Bütün bu gelişmeler üzerine 30. Yunan Alay Komutanı Türklerin taarruza devam etmesi durumunda ihtiyatta bulundurduğu iki taburun tamamen elden çıkma ihtimalini 10. Yunan Tümen Komutanına bildirmiş, tümen komutanı ise durumun ciddiyetini kolordu komutanına anlatmıştır. Bu gelişmeleri değerlendiren kolordu komutanı bu gün saat 16.00'ya doğru 10. Yunan Tümeni'ne bulunduğu mevzide tutunamadığı takdirde Düzdağ-Bozüyük hattına çekilmesini müsaade etmiştir. Tümen komutanı, bu emre dayanarak saat 19.00'dan itibaren tümeni geri çekmeye başlamış,¹⁴⁶⁶ Akçapınar doğrultusunda çekilme tamamlanmıştır.¹⁴⁶⁷ Neticede Metristepe'ye yapılan taarruz sonucunda tepe alınamamış ise de Türk kuvvetlerinin saldırısının yıkıcılığı karşısında 10. Yunan Tümeni'nin taarruz gücü kırılmış ve Yunan kuvvetleri bu hattan geri çekilmeye başlamıştır.¹⁴⁶⁸ Bu hattaki geri çekilme daha sonra bütün cepheye yayılacaktır.

Bu gün cephenin 24. Tümen kesiminde önemli bir gelişme olmamıştır. Bir Yunan uçağı hücum taburu mevzilerine makineli tüfek ateşi yapmış, bu kesimde başka bir olay olmamıştır.¹⁴⁶⁹ Hava karardığında 5. Kafkas Tümeni'nin bulunduğu noktadan Bozüyük'ün yandığı görülmüştür.¹⁴⁷⁰ Cephedeki bu sessizlik Yunan Ordusu'nun geri çekilmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

¹⁴⁶⁴ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 210; **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 419.

¹⁴⁶⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 419.

¹⁴⁶⁶ Tümerdem, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁴⁶⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 420.

¹⁴⁶⁸ **HTVD**, S.53,Bel. No.1231.

¹⁴⁶⁹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 421.

¹⁴⁷⁰ O sırada cephede olan Yüzbaşı Nazım Evren Bey, o gün cephede yaşanan sessizliğin zihinlerde yarattığı düşüncüyü ve gün karardığında Bozüyük'ten yükselen alevleri şöyle hikâye ediyor: "*Cephe-deki durgunluk, 31 Mart akşamına kadar zihinleri düşüncelerle işgal etmiş, günün aydınlığı da hiç sır vermeden yerini karanlıklara bırakmıştı. Gecenin karanlığı basınca, düşman işgalindeki Bozüyük'ten yükselen yangın alevleri bu esrarlı durgunluğun sebeplerini aydınlatır gibi oldu. Kumandanın emri ile gece karanlığında düşman mevzilerine doğru yaptırılan keşif yoklamalarının hiçbir ateşle karşılaşmaması, inanılmaz bir muamma gibi düşmanın geri çekildiği kuşkularını kuvvetlendirmişti...*" Sürmeli, **a.g.m.**, s. 643.

Bu gün 11. Tümen Cephesi'nde de 30 Mart gününe göre nispeten bir sessizlik yaşanmıştır. Bir gün önce 11. Tümen, bünyesindeki 70., ve 127., Alaylarla hücum taburu ve Meclis Muhafız Taburu bulunduğu halde İnönü'nün 3 km kadar doğusuna çekilmiş, gelişecek bir taarruz hareketına karşı Poyra istikametini ateş altına alacak şekilde İnönü'nün hakim mevzilerine yerleştirilmişti.

Bu gün öğleye kadar 11. Tümen Cephesi'nde Yunan Ordusu'nun her hangi bir faaliyeti görülmemiştir. Cephedeki bu sessizlik ve belirsizlik İsmet Paşa'yı rahatsız etmiştir. İsmet Paşa, Yunan kuvvetlerini durumu hakkında bilgi edinmek istemiştir. Bu nedenle bu gün saat 11.30'da 11. Tümen Komutanlığı'na "karşılarındaki düşmanın durum ve amacını bir an önce tespit etmek" görevini vermiş ve eklemiştir: "*Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa hazretleri 1 Nisan 1921 saat 06.00'dan itibaren sol kanatta 3. Süvari Tümeni, 10. ve 14. Süvari Alayları, 5. Kafkas Tümen Komutanlığı'na bağlı kıtaların idaresini üzerine alacaktır 1. Süvari Tümeni de 1 Nisan 1921'de Yörükyayla'da bulunacak ve Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa hazretlerinin emrine girecektir. 11. Tümen Poyra'ya intikal edecektir. 1 Nisan 1921 sabahı güneş doğmadan önce yeni kesimine ulaşmalıdır. Tümen topçuları batı ve güneybatıya karşı Poyra civarında mevziye sokulmalıdır. Tümeden İnönü doğusunda bulunan müfreze şimdilik yerinde kalacaktır. Bu müfreze yakında 8.Tümen tarafından değiştirilecektir. 8. Tümen, 1 Nisan 1921'de Oklubalı'da kalacaktır. İnönü-Kandil yolunun ve bu iki köyün örtülmesi 11. Tümen'e aittir. Bu hat aynı zamanda 11. Tümen'in Güney Cephesi sınırını teşkil etmektedir. 24. Tümen ile 11. Tümen arasındaki hudut demir yoludur. Demir yolu ile ova kesimi de keşif kolları ile örtülerek emniyet altına alınacaktır. 11. Tümen emrinde bulunan süvari bataryası 1 Nisan 1921 saat 09.00'da Yörükyayla'da bulunacak ve Güney Cephesi Komutanı emrine girecektir. 1 Nisan 1921'de Sağ Kanat Grubu'ndaki süvariler ve Güney Cephesi süvari kuvvetleri, düşmanın yan ve gerilerine etki yapacaklar ve asıl Yunan kuvvetlerinin nerede bulunduğunu keşfedeceklerdir".¹⁴⁷¹*

İsmet Paşa, 1 Nisan'da Sağ Yan Grubu süvarileri ve Güney Cephesi grubu süvarilerinden müteşekkil bir kuvvetle Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz yapmayı planlamıştır.

¹⁴⁷¹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:947 Gömlek No:155;Belge No:1; TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 423.

Bu gün saat 15.00'te Meclis Muhafız Taburu'nun Yörükyayla'ya hareket etmesini istenmiş ve tabur beraberinde 170 adet cebel mermisi ve cebel obüsü ile birlikte Yörükyayla'ya sevk edilmiştir.¹⁴⁷²

Öğleden sonra cepheden keşif raporları gelmeye başlamıştır. 1. Süvari Tümeni'nin yaptığı keşifte Kovalca'nın kuzeyi ile Çamlıtepe'nin doğu kesiminde Yunan kuvvetlerinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Fakat Akpınar köyünde 20 kadar Yunan atlısı ile bu köyün Çamlıtepe'ye bakan yamaçlarında bir Yunan süvari bölüğü görülmüştür. Yunanların, Çamlıtepe'de 20 kadar tüfek, çok sayıda çeşitli cins ve top mermisi ile eşya ve donatım malzemesi bırakmış olduğu anlaşılmıştır. Fakat daha sonra yapılan keşiflerde uzun bir Yunan yürüyüş kolunun İntikamtepe-Karaağaç doğrultusunda ilerlediği anlaşılmıştır. Bu durum Tümen komutanı tarafından cephe komutanlığına bir rapor ile bildirilmiştir.¹⁴⁷³

1. Tümen Komutanı, Yunanın Kovalca-Karaağaç doğrultusundaki durumunu tespit ettikten sonra cephe komutanlığına şu raporu vermiştir : “ *Yunan, Kovalca da dâhil olmak üzere, kuzeyindeki sırtları piyade ve makineli tüfeklerle tutmuş, Karaağaç'ın batısındaki sırtlar gerisine topçusunu yerleştirmiştir. Demir yolu hattının batısındaki Yassı tepelerin doğu kesiminde düşman yoktur. Batısı işgal altındadır. Keşif kolları ile keşif bölüğüne ateş eden düşman kuvveti Kovalca ve civarında bir takım kadar piyade ile iki makineli tüfek, demir yolu hattının batısındaki tepede 30 piyade eri ve Karaağaç'ın batısındaki sırt gerisinde dört toptan ibarettir.*”¹⁴⁷⁴ Tümenin keşif raporunda demir yolu hattının batısındaki Yassı tepelerin doğu kesiminde düşmanın olmadığı vurgulanmıştır.

Sol Yan Grubu Cephesi'nde bu gün, 30 Mart'ta 11. Tümen'e karşı mevzi kazanan 7. Yunan Tümeni'nin bir önceki gün başlattığı taarruza devam etmesi beklenmiştir. 7. Tümen, 10. Tümen'e yardım etmek maksadıyla bir taarruz planlamıştır. Buna göre Akpınar-Poyra istikametinde gelişecek bir taarruzda Stavrınapulas komutasındaki sağ kol Bozalan-Kandilli-İnönü hattında, Ventiris müfrezesi ise bu yürüyüşte taarruzun sağ yanını örterek İnönü doğrultusunda ilerleyecektir.¹⁴⁷⁵

¹⁴⁷² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:947 Gömlek No:155;Belge No:1.

¹⁴⁷³ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 424.

¹⁴⁷⁴ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III s. 425.

¹⁴⁷⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 426.

Saat 08.30'da Yunanlar, grubun sol kanadından ve Kandilli'nin güneybatısından 10. Alay'ın bulunduğu tepeye doğru taarruza başlamıştır. Saat 09.45'te Yunan piyadeleri hücum mesafesine sokulduğundan Yunan topçuları bu bölgeye yönelttikleri ateşlerini kesmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı 09.45'te "Sol Kanat Grubuna, Kandilli doğu sırtları ve Yörükyayla-Çokçalar kesiminde ordunun sol kanadını koruması ve Yunanın gerilerini tehdit etmesi" emrini vermiştir. Bu sırada 3. Tümen topçuları, Yunan topçularına karşı bir saldırı başlatmıştır. Bu saldırıya ek olarak 29. Süvari Alayı da bu hatta iki makineli tüfek ile Darıdere-Kandilli doğrultusunda ilerleyen Yunan kolunun sağ kanat gerisine bir taarruz başlatmıştır. Bu hatta muharebe Türk Ordusu'nun lehine gelişirken, 10. Piyade Alayı'nın cephesindeki muharebelerin de Türk kuvvetlerinin lehine devam ettiği, Yunan kuvvetlerinin mevzilerinde zorlukla tutunmaya çalıştıkları anlaşılmıştır.

Saat 13.15'te siperlerde bulunan bir kısım erler siperlerinden çakarak düşmana karşı süngü ile hücumla geçmiş, Yunan birlikleri geri atılmıştır. Saat 13.30'da 10. Alay'ın yaptığı karşı taarruz sonunda Yunan birlikleri Saraycık doğrultusunda dağılık bir şekilde çekilmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁷⁶ Buna rağmen arazi şartlarından faydalanan bir tabur kadar Yunan piyadesi mevzilerini terk etmemekte sebat göstermiştir.

Bu sırada yapılan keşif faaliyetleri neticesinde Yunan süvari alayının Karaağaç doğrultusunda ilerlediği anlaşılmıştır. Karaağaç doğrultusunda ilerleyen bu Yunan kuvvetinin 10. Alay'ın sağ tarafını tehlikeye sokabileceğini gören Sol Yan Grup Komutanı Cemil Cahit Bey, bu yeni durum karşısında, 10. Alay'ın sağ kanadında bulunan kuvvetleri toplamış ve 11. Tümen'in grup emrinde bulunan kıtalarının ihtiyat olarak Yörükyayla'da toplanması emrini vermiştir. Ayrıca işlerin iyi gittiği sol kanatta Yunan'a öldürücü darbeyi indirmek adına Meclis Taburu ile 11. Tümen kıtalarının kendi emrine verilmesini istemiştir. Bu sırada 10. Alay'ın karşısındaki Yunan alayının bir taburuna Darıdere içerisinde çevirme hareketi yapılmış; tabur 250 ölü vererek ağırlıklarını da bırakarak dağılmıştır.¹⁴⁷⁷ Bu baskında 150 erle birlikte tabur komutanı ve subayları da tutsak edilmiştir.¹⁴⁷⁸ Neticede sol kanatta 10. Alay'ın vermiş olduğu mücadele neticesinde bu hatta taarruz icra eden Yunan kuvvetleri çok

¹⁴⁷⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 427-428.

¹⁴⁷⁷ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 428.

¹⁴⁷⁸ Tümerdem, **a.g.e.**, s. 66.

ciddi zayıflar vererek geri çekilmek durumunda kalmıştır. İnönü mevzilerinde Yunan kuvvetlerinin eline geçenler malzemeler geri alınmıştır.¹⁴⁷⁹

31 Mart 1921 itibariyle merkez ve sağ yandan sonra sol yanda da Yunan taarruzu kırılmış, Yunan Ordusu ciddi kayıplar vermiştir. Bu durumu değerlendirmek isteyen Türk Genelkurmayı, gelişen son durum karşısında nasıl adım atılması gerektiğinin tespiti için Refet Paşa ile İsmet Paşa'nın görüşmesini istemiş ve Refet Paşa'ya şu emri vermiştir: “ *Güney Cephesi'nden gönderilen süvarilerin pek az bir dinlenmeden sonra muharebe meydanının sol kanadına, Yörükyayla kesimine hareket ettirin. Siz de genel durum hakkında karşılıklı olarak durumu tartışmak üzere demir yolu ile Çukurhisar'a hareket edin. Bundan sonra bütün süvari kuvvetini siz komuta edeceklesiniz. Genel harekât ise İsmet Paşa'nın direktifine göre yürütülecektir.* ”¹⁴⁸⁰

Refet Paşa, Genelkurmayın vermiş olduğu emir gereği cephedeki genel durumu değerlendirmek ve emrine verilen süvari grubunu soldan sevk etmek için Çukurhisar'a gitmiştir.¹⁴⁸¹ Bu sırada Genelkurmay, 31 Mart 1921'de gecenin ilerleyen saatlerinde cephelerden gelen raporları değerlendirmiştir. Raporlarda Taşlıca tepesinin güneyinden düşman topçusunun kâmilin çekildiği bildirilmiştir.¹⁴⁸² Bu ve bunun gibi raporları inceleyen Türk Genelkurmay'ı Yunan kuvvetlerinin geri çekilmeye başladığını değerlendirerek¹⁴⁸³ 31 Mart gecesi Batı Cephesi Komutanlığı'na şu emri vermiştir: “*31 Mart 1921 gecesinden itibaren çekilmeye başladığı sanılan Yunanların takibi için Batı Cephesi Komutanlığı'nca alınan tedbirleri bildiriniz. Ayrıca piyade tümenlerinin (takibe ayrılanlar hariç), 1 Nisan 1921'den itibaren demir yolu ile güneye taşınması için hazırlıklar yapınız.* ”¹⁴⁸⁴

Genelkurmay Başkanlığı'nın Batı Cephesi Komutanlığı'na 31 Mart'ta gece saatlerinde gönderdiği bu emir aslında II. İnönü Muharebesi'nde Yunan taarruzunun bittiğinin ve muharebenin kazanılmak üzere olduğunun ilk habercisi olmuştur. O saat itibariyle Yunan kuvvetlerinin genel olarak ve tam anlamı ile geri çekildiğinin tespiti mümkün olmadığından elde edilen istihbarı bilgilere dayanarak geri çekilme ihtima-

¹⁴⁷⁹ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:110;Belge No:1; Özalp, **Milli Mücadele**, C.1, s. 175.

¹⁴⁸⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 430.

¹⁴⁸¹ **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, s. 780.

¹⁴⁸² ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:905 Gömlek No:177;Belge No:1.

¹⁴⁸³ **HTVD**, S.53,Belge No.1233.

¹⁴⁸⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 430.

li değerlendirilmiş ve bu kapsamda Yunan kuvvetlerinin takibi için ne tarz tedbirler alındığı cephe komutanlığına sorulmuştur. Bu hattaki düşmanın son ve kesin durumu için bir gün daha beklemek gerekmiştir.

Bu gün 12. Kolordu kesiminde Yunanların keşif faaliyetlerinden başka önemli bir olay yaşanmamıştır.¹⁴⁸⁵ Yunanın Afyon ve doğusunda ise önemli bir hareketi görülmemiştir.¹⁴⁸⁶ Sakarya kesiminde Sakarya'nın kuzeyine geçmeye çalışan Yunan kuvvetleri tard edilmiş, bir Yunan karakoluna baskın yapılmıştır. Köprühisar mıntıkasında ise Yunan'ın muhtelif sınıflardan mürekkep bir kuvvetiyle sabahtan akşama kadar muharebe edilmiş ve Yunan'a zayıat verdirilmiştir.¹⁴⁸⁷

31 Mart'ta genel olarak Yunan'ın geri çekilmeye başladığına dair bir öngörü oluşmuştur. Fakat Yunanların son durumuna dair soru işaretleri tam olarak giderilememiştir.

III.5.10. Yunan Ordusu Geri Çekiliyor (1 Nisan 1921)

31 Mart öğle vakitlerinde Yunan kuvvetlerinin elinde olan Metristepe'ye 1. ve 4. Tümenler ile Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey'in desteğiyle şiddetli bir taarruz gerçekleştirmiş, tepe ele geçirilememişse de Yunan kuvvetlerine hem maddi hem de manevi önemli kayıplar verdirilmişti. 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece, gündüz almayı başaramadıkları Metristepe için ani bir baskın yapmayı planlamıştır.¹⁴⁸⁸ Nazım Bey'in yaveri o gece orda olanları, taarruz kararını ve yaşananları şöyle anlatmıştır: “...Nazım Bey, gece yarısına kadar maiyet subayları ile Obüstepe' de kalmıştı. Fikren meşgul olduğu zamanlarda pek az konuşuyordu. Cepheye derin bir sükûnet vardı... Saatlerden beri düşman tarafından bir tek kurşun atılmamıştı. Eldeki malumlarla meçhulleri keşf etmeye çalışmış olan mumaileyh artık kararını vermiş insanlara has bir katiyetle “haydi hücum taburunun olduğu yere gidelim” diye ayağa kalkmıştı. Mezkûr taburun bulunduğu yere geldik. Nazım Bey Metristepe'yi sanki görür gibi oluyordu. Obüstepe'de saatlerce bir dinleme cihazı gibi düşman tarafındaki hareketsizliği, sessizliği tetkik ve tespit ediyordu.

¹⁴⁸⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 432.

¹⁴⁸⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:110;Belge No:1.

¹⁴⁸⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:110;Belge No:1.

¹⁴⁸⁸ İdikut, a.g.e., s. 94.

Düşmanın Metristepe'den gece baskını yapacağımızdan korkarak kaçtığına kanaat getirdikten sonra kararını değiştirmişti. Tepeye hücum taburunun heyeti umumiyesini değil yalnız bir müfreze göndermeye karar vermişti. Tabur komutanını çağırarak : “Kamil Bey, düşmanın gece basma yapacağımızdan korkarak kaçtığını veya tepelerin diğer yamaçlarına çekildiklerini tahmin ediyorum. Zaten gündüz de düşman zorlukla tepede tutunuyordu. Bunların içinde bir tek korkak asker yok mu ? Her gece sabaha kadar ateş eksik olmuyordu. Bu gece, gece yarısına kadar bir tek kurşun atılmadı. Tepede düşman askerlerinin olmadığını görür gibi oluyorum. Şimdi bir müfreze gönder. Otomatik tüfekleri olsun. Eğer tepeyi işgal ederlerse bölük komutanı tabancasıyla 5 kere (üst üste) ateş etsin ve ondan sonra da tepenin üzerinde ateş yaksınlar” dedi. Kamil Bey “baş üstüne” diye cevap verdi ve 3.Bölük Komutanı Emin Bey'e aynen Nazım Bey'in emirlerini tebliğ etti. Esasen Nazım Bey, tabur komutanına emir verirken bu subay oraya yakın olması hasebiyle Nazım Bey'in söylediklerinin hepsini işitmişti. Bundan sonrasını Malul gazilerden Emin Bey aktarıyor : “Askerlerimle beraber tepeye doğru tırmanmaya başladık. Fakat çok dikkatli yürüyorduk. Biraz ilerledikten sonra daha sessiz daha itinalı yürümeye başladık, tepeye yani hattı balaya yaklaşmıştık, hiçbir ses seda duymuyorduk. Nazım Bey'in çok kuvvetli sezışlerine biz de iştirak hissi hasıl olmaya başladı. Fısıltı ile çavuşuma “haki-katen tepede galiba düşman yok” dedim. Çavuşum : “bu Nazım Bey vallahi erenlerden” diye cevap verdi. Az daha sürünerek tepenin üstüne çıktık; hiç kimseler yoktu. Biraz daha ilerledik. Evet, düşman kaçmıştı. Artık bana kati kanaat geldi. Elimdeki tabancamın namlusuna havaya kaldırarak 5 kere üst üste ateş ettim. Ondan sonra da etraftan çalı toplatarak tepenin ortasında büyük bir ateş yaktırdım. Bu ateş kahraman 4. Tümen'in ve onun emsalsiz Komutanı Nazım Bey'in başarısının bütün İnönü'ye ilan eden bir zafer meşalesiydi.

Aynı zamanda askerlerimi düşman tarafına doğru siperlere yerleştirmiştim. Aşağıda benden haber bekleyen Nazım Bey, Kamil Bey'e: “Ben sana demedim mi? Hadi şimdi bir ezan okuttur ve sonra da tepeyi işgal et dedi... Nazım Bey, telefonla Metristepe'nin işgal edildiğini evvela Batı Cephesi Komutanı'na sonrada Sağ Cenah Cephesi Komutanı'na bildirdi”. ”¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁹ İdikut, a.g.e., s. 94-96.

Metristepe'nin Türk birlikleri tarafından ele geçirilme hikâyesi böyledir. 4. Tümen Komutanı, 31 Mart gündüz vakti Metristepe'ye yapılan müşterek taarruzdan sonra Yunan kuvvetlerini yara aldığına inandığından aynı günün akşamında ani bir baskın yapma kararı almıştır. Fakat daha sonra Yunan kuvvetlerinin, tepeden geri çekilmiş olabileceklerini ön görerek Metristepe'ye yalnızca bir müfreze göndermiş, bu müfreze yapmış olduğu keşifte Yunan askerinin tepeyi terk ederek geri çekildiğini gözlemlemiş ve durumu 4. Tümen Komutanı'na bildirmiştir. Bunun üzerine Nazım Bey birlikleri ile Metristepe'yi işgal etmiştir. Nazım Bey'in İzzettin Bey'e gönderdiği rapordan anladığımız kadarıyla tepe sabaha karşı 03.30'da işgal edilmiştir.

Sağ Yan Grup Komutanı İzzettin Bey, Metristepe'nin işgal edildiğini 1 Nisan sabahı saat 05.00'da 4. Tümen Komutanı'ndan aldığı şu raporla öğrenmiştir: *“Sağ Yan Grubu Kumandanlığına, Teke güneyindeki 15 cm'lik obüs mevziinden, bu gece saat 3.30'da iki otomatik tüfekle desteklenen 4. Tümen Hücüm taburundan gönderilen bir bölük, Metristepe siperlerine girmiş ve yerleşmiştir. Hücüm taburu ile şimdi oraya hareket ettim. Diğer kıtalar geceki emriniz üzerine geriye toplanmıştır. Sonraki harekât için emrinizi bekliyorum efendim. 4. Tümen Kumandanı Nazım”*.¹⁴⁹⁰

İzzettin Bey, bu haber üzerine öğleden önce Metristepe gözlem yerine gelmiş ve istirahatte bulunan 61. Tümen'i Metristepe'ye sevk etmiştir.¹⁴⁹¹ Kendisi de Metristepe'ye intikal etmiş ve buradaki gözlem noktasından Yunan'ın son durumunu görmüştür. Bu sırada Cephe Komutanı İsmet Paşa'da grup gözlem yerine gelmiştir. O dakikaya kadar elde edilen bilgilere göre, Yunan'ın Balıkkaya ve Kanlısırt'ta kuvvetli artçılar bırakarak geri çekildiği anlaşılmıştır. İzzettin Bey, artçı kuvvetleri ile Balıkkaya ve Kanlısırt'ta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı 1. ve 61. Tümenlere taarruz emri vermiştir.¹⁴⁹² Taarruz saat 16.30'da başlamıştır. Bu sırada İzzettin Bey, İsmet Paşa ile birlikte Metristepe'ye çıkmıştır. Bir Yunan bataryası Metristepe'de onları görmüş ve derhal ateşi üzerlerine çevirmiştir. 61. Tümen kıtaları 174. ve 190. Alaylar Hayriye Köyü üzerinden süratle ilerlemiş, Bataryalar Kanlısırt'a ateşi artırmıştır.

¹⁴⁹⁰ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 210.

¹⁴⁹¹ İdikut, İsmet Paşa henüz Metristepe'ye gelmeden evvel alelacele İzzettin Bey'in 61. Tümen'i Metristepe'ye sevk etme kararı almasını eleştirmiştir. İdikut'a göre “İzzettin Bey, kendi tümeninin Metristepe müdafileri arasında olduğunu göstermek istemiştir. İdikut'un aktardığına göre, 4. Tümen Komutanı Nazım Bey, İzzettin Paşa'nın bu hareketini “tarafkirane” bulmuş ve sağ cenahtan ayrılırken İzzettin Bey ile vedalaşmadan ayrılmıştır. İdikut, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁴⁹² Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 211-212.

174. ve 190. Alayların kıtaları sırta birkaç yüz metre yaklaştıkları zaman taraflar arasında kısa süren ama şiddetli bir piyade ateşi olmuştur. Bunu takiben kıtalar hücumla kalkmış ve sırtı işgal etmiştir. Yunan birlikleri düzensiz bir şekilde Söğüt yönüne çekilmeye başlamıştır. Bu sırada taarruz Gündüzbey kuzeyindeki Balıkkaya'ya doğru sürdürülmüş ve oradaki Yunan kıtaları da geri atılmıştır.¹⁴⁹³ Yunan artçılarının atılmasıyla, II. İnönü Muharebesi 1 Nisan 1921 saat 18.30'da Türk zaferi ile son bulmuştur.¹⁴⁹⁴ O dakikada Metristepe'deki vaziyet şöyledir: *"Söğüt ovası perişan bir halde kaçan düşman askerleri ile dolmuştu. Nazım Bey süvari bölüğünü kaçan düşman askeri üzerine saldırtmıştı. Bunlar yetişebildiklerini kılıçtan geçiriyor ve atlarının ayakları altında çiğniyorlardı. Bu manzara hakikaten pek feci idi... Düşman her taraftan perişan bir şekilde çekilmeğe başlamıştı"*.¹⁴⁹⁵

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Yunanın perişan bir vaziyette geri çekilişini Metristepe'den zevkle¹⁴⁹⁶ izlemiş bu saat itibariyle gördüklerini, 1 Nisan 1921 saat 18.30'dan sonra Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği raporda şöyle betimlemiştir: *"Saat 18.30 sonrada Metristepe'den gördüğüm vaziyet... Gündüzbey şimalinde sabahtan beri sebat eden ve dümdar olması muhtemel bir düşman müfrezesi sağ cenahımızda gayri nizami çekiliyor. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce maktullerle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir."*¹⁴⁹⁷ İsmet Paşa, bu meşhur telgrafı ile II. İnönü Muharebesi'nin Türk Ordusu'nun zaferi ile sonuçlandığını bildirmiştir. Bu telgraf, daha sonraları "bir savaş meydanının yüksek bir sanatkar tarafından yapılmış tablosu" olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁹⁸

Yunan süngüleri, henüz I. İnönü Muharebesi'nin top dumanlarının hatırası silinmemiş olan İnönü sırtlarında bir kara deha eğilmiştir. Yunan tümenlerinin geri çekilme haberi derhal yayılmış, Ankara ve bütün Anadolu sevinç içinde çalkalanmaya başlamıştır.¹⁴⁹⁹

¹⁴⁹³ Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, s. 212.

¹⁴⁹⁴ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 444.

¹⁴⁹⁵ İdikut, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁴⁹⁶ İdikut, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁴⁹⁷ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111; Belge No:111AC; Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 580; İnönü, **Hatıralar**, s. 241. **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Nisan 1921; **Peyam-ı Sabah**, 5 Nisan 1921.

¹⁴⁹⁸ Erden, **İsmet İnönü**, s. 161.

¹⁴⁹⁹ Özalp, **Milli Mücadele**, C.I, s. 175.

Muharebenin kesin olarak Türk Ordusu'nun galibiyeti ile sonuçlandığına dair telgraf 1 Nisan 1921 akşam saat 18.30'da Genelkurmay Başkanlığı'na çekilmiştir. TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın zaferi müjdeleyen telgrafına aynı gün tebrik ve takdirlerini içeren ancak daha sonraları kim tarafından yazıldığı tartışma konusu olan¹⁵⁰⁰ şu telgrafi yollamıştır:¹⁵⁰¹

“İnönü Meydan Harbi'nde Metristepe'de Garp Cephesi Kumandanı ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa'ya,

Bütün tarih-i âlemde sizin İnönü Meydan Muharebeleri'nde deruhte ettiğiniz vazife kadar ağır bir vazife deruhte etmiş kumandanlar azdır. Milletimizin istiklal ve hayatı dâhiyane idareniz altında şerefiyle vazifelerini gören kumandan ve silah arkadaşlarının kalp ve hamiyetine istinat ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altında bahtsız topraklarımızla beraber bütün vatan bu gün müntehalarına kadar zaferinizi tes'id ediyor. Düşmanın istila-i hırsı emsalsiz yurt severliğin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu. Adınızı tarihin kıvanç yazıtına kaydeden ve bütün ulusu hakkınızda sonsuz minnet ve şükrana sürükleyen büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binler-

¹⁵⁰⁰ Bu tebrik telgrafının aslında Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılmadığı, Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Hamdullah Suphi Bey'e yazdırıldığına dair iddialar mevcuttur. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 yıl* adlı eserinde bu konu hakkında Refet Paşa ile kendisi arasında geçen konuşmadan şöyle bahsediyor: “(...) günün birinde Refet Paşa doğrudan doğruya bana hitap ederek “Birinci İnönü zaferi Münasebetiyle İsmet'i bir milli kahraman mertebesine çıkaran makalenizi okudum. Çok şairaneydi doğrusu o yazınız. Fakat hakikatle hiçbir alakası yok.” deyince ben kendimi tutamayıp : “şu halde Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya çektiği tebrik telgrafi da sizce bir şiirden mi ibaret ?” cevabını vermiştim. Bunun üzerine Refet Paşa, kahkahalarla gülererek bana şöyle bir karşılıkta bulunmuştu: “Ona ne şüphe! Bahsettiğiniz telgrafi yazanında sizin edebiyat arkadaşlarınızdan biri olduğunu biliyor musunuz? “Türk'ün makûs talihini yendiniz” sözünü geçtiği telgraf ki Hamdullah Suphi Tanrıöver'in kaleminden çıkmıştır” demiştir. Karaosmanoğlu, ilk aşamada Refet Bey'in bu tepkisini “şahsi dargınlıkların ifadesi olarak gördüğünü” ancak daha sonra Batı Cephesi Harekât Dairesi Başkanı Kurmay Albay Tevfik Bıyıklıoğlu'nun İnönü Muharebeleri'ne dair yazıp bıraktığı notu incelediğinde “Refet Paşa'nın söylediklerinde haklı olabileceğini” söylemiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, 7. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s. 33-35. Yazarın bu ifadesinin üzerine yaptığımız araştırmada Tevfik Bıyıklıoğlu'nun söz konusu açıklamalarının yer aldığı “İnönü Zaferlerini İsmet Paşa'mı kazanmıştı” başlıklı yazısının Emekli Albay İhsan Ilgar tarafından *Hayat Tarih Mecmuası* adlı derginin 1 Nisan 1969 tarihli 3.Sayısında neşr edildiğini tespit ettik. Bu yazının sonunda İhsan Ilgar, 16 Temmuz 1952 tarihli Ulus gazetesinde Yakup Kadri'nin hatıralarında bahsettiği İnönü'ne çekilen telgrafın nasıl yazıldığını olduğu gibi aktardığını ifade etmektedir. Söz konusu yazıya göre İsmet Paşa'dan zafer telgrafi geldikten sonra o sırada Mustafa Kemal Paşa, Hamdullah Suphi ve bazı zevatın bulunduğu bir ortamda Hamdullah Suphi'yi yanına çağırarak İsmet Paşa'ya telgrafi kendisinin yazmasını istemiştir. Bıyıklıoğlu, “İnönü Zaferlerini İsmet Paşa'mı Kazanmıştı ?”, s. 28; “Mustafa Kemal, kutlama telgrafını okuyarak Hamdullah Suphi Bey'e: “duygularımıza ne güzel tercüman oldunuz” demiş, sayfanın altına Arap harfleri ile bir yırtıcı kuşun pençesini andıran üç çengelli imzasının atmıştır.” *Dinamo*, a.g.e., C.5, s. 425.

¹⁵⁰¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:111AD; Atatürk, a.g.e., C.II, s. 580; **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Nisan 1921; **Peyam-ı Sabah**, 5 Nisan 1921.

ce düşman ölüleriyle dolu meydan-ı şeref seyrettirdiği kadar; milletimiz ve kendiniz için şaşa-i itilâ ile dolu bir ufku istikbale de bakmakta ve hükmetmekte olduğunu söylemek isterim. TBMM Başkanı Mustafa Kemal”

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa’ya gönderdiği ruh büyüklüğünün ve vicdan yüceliğinin örneği olan bu tebrik telgrafında¹⁵⁰² milletin hayat ve istiklalinin dâhiyane idaresi altında bulundurduğu Türk Ordusu’na dayandığını, İnönü’de verdikleri mücadele ile “*yalnızca düşmanı değil milletin makûs talihini de yendiğini*” ifade ederek II. İnönü Muharebesi’ne vermiş olduğu kıymeti ortaya koymuştur. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın bu takdir ve tebrik telgrafından duyduğu memnuniyeti çektiği şu telgraf ile bildirmiştir:¹⁵⁰³

*“Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’ne,
Zülüm ve zorbalık dünyasının en zalimce hücumlarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddi ve manevi bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete geçiren Büyük Millet Meclisi’nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa! Kahraman askerlerimiz ve zabitlerimiz ve askerlerimizle ile avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları namına takdirat ve tebrikatınızı kemali fahr ile arz-ı şükran ederim. Garp Cephesi Kumandanı İsmet”.*

Harp edebiyatının parlak örneklerinden olan bu iki telgraftan¹⁵⁰⁴ başka, Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa’da İsmet Paşa’yı kutlamış ve şu tebrik telgrafını göndermiştir:¹⁵⁰⁵

*“Metristepe’de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretlerine,
Düşmanın tahrik-i imhakar siyasetlerini tatbik etmek için Anadolu’muza saldırarak bütün ordusuyla yedi günden beri pek kanlı devam eden II. İnönü Meydan Muharebesi’nde azimkâr kumandanız altında Garp Ordusu’nun kazandığı kati muzafferiyetten dolayı en büyük şükranlarımı dermeyan ile sizi ve şanlı askerlerinizi tebrik ederim”.*

TBMM, II. İnönü zaferi nedeniyle Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa’yı da çektiği bir telgraf ile tebrik etmiştir: “*Beş günden beri kemal-i şiddetle devam eden II. İnönü zaferini pek parlak bir surette ikmal ve takviye ederek ve Dumlupınar mey-*

¹⁵⁰² Erden, **İsmet İnönü**, s. 162.

¹⁵⁰³ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 581; **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Nisan 1921.

¹⁵⁰⁴ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 570.

¹⁵⁰⁵ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:605 Gömlek No:15;Belge No:1.

dan muharebesini milli tarihimize pek parlak bir şeref sayfası ve muzafferiyet kazandırdı. Bu muvaffakiyetten dolayı zat-ı devletlerine ve azimkâr kumandanız altında kumanda-i harp eden kitaatın kumandanlarına, zabitan ve efradına arz-ı tebrikat ederiz.¹⁵⁰⁶

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa da birçok tebrik mesajları almıştır. 1 Nisan 1921’de İnebolu Komutanlığı’ndan Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen tebrik mesajında : “*Milli mevcudiyetimizi ve istiklalimizi tesis etmek için inşa edilen ordunun inayet-i hak ile kazandığı muvaffakiyetten dolayı*” tebrikler arz edilmiştir.¹⁵⁰⁷

İsmet Paşa’nın 1 Nisan’da “Metristepe’den gördüğü”, ve II. İnönü Muharebesi’nin sonucunu ilan eden bu “vaziyet” Ankara’da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Ankara, 1 Nisan 1921’de yayınladığı resmi tebliğ ile¹⁵⁰⁸ II. İnönü Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nun büyük kayıplar vererek geri çekildiğini aziz Türk milletine ilan etmiştir.¹⁵⁰⁹

Metristepe’den Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesi ile II. İnönü Muharebesi’nin İnönü mevzilerinde cereyan eden kısmı sona ermiş ve Yunan Ordusu geri çekilmeye başlamıştır. Ancak Güney Cephesi’nde muharebeler devam etmiştir.

Güney Cephesi Komutanının emrinde bulunan sol kanat grubundan bu gün geç saatlere kadar İsmet Paşa haber alamamıştır. Nihayet bu gün saat 21.30’da birliklerin durumunu öğrenebilmiştir.¹⁵¹⁰ Birliklerin durumunu öğrendikten sonra bu gün saat 23.00’te Güney Cephesi Komutanlığı’na şu emri vermiştir : “*Güney Cephesi, süvari tümenleri ve süvari birlikleri ile Yunanları şiddetle takip edecek, 2 Nisan 1921*

¹⁵⁰⁶ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:111AAF.

¹⁵⁰⁷ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:567 Gömlek No:127;Belge No:1.

¹⁵⁰⁸ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:601 Gömlek No:110;Belge No:110AA.

¹⁵⁰⁹ **ATASE Arşivi İŞH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:111AA; Anadolu Ajansı da II. İnönü Muharebesi’nin sonucuna dair resmi tebliğ yayımlamıştır. Ajansın 1 Nisan 1921 tarihli resmi tebliği şöyledir: “*Allah’ın inayeti ve kahraman ordumuzun azm-i fedakaranesi sayesinde bir haftadan beri kanlı bir surette devam eden İnönü Meydan Muharebesi, 31 Mart 1921 akşamı düşmanın bütün taarruzları pek büyük zayıyla def edilmek suretiyle hitam bulmuş ve ordumuz aynı günde mukabil taarruza geçerek düşman cephesini her taraftan ricata icbar etmiştir.Selameti firarda bulan düşman, aslan kitalarımız önünde büyük bir korku ile kaçmakta ve tarafımızdan şiddetle takip olunmaktadır. Sol cenahta taarruz harekâtımız neticesinde düşmandan birçok esir alınmış ve henüz miktarı sayılamayan tüfek ve ağırlık ele geçirilmiştir. Genç ordumuz I. İnönü Meydan Muharebesi’nde Yunan Ordusu’nu mağlup etmek suretiyle Anadolu’nun kudretini bütün cihana ispat etmişti. II. İnönü Meydan Muharebesi’nde kazandığımız parlak muzafferiyet, Türk’ün istihlas-ı vatan uğrunda giriştiğimiz mücadeledede ne yüksek ve ne sarsılmaz bir iman ile mücehhez olduğunu göstermiştir. Bu parlak muzafferiyetten dolayı ordumuzu, kumandanlarımızı ve bütün efradı milleti hararet ve şükranla tebrik ederiz.*” **Peyam-ı Sabah**, 5 Nisan 1921.

¹⁵¹⁰ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 451.

öğleye kadar Yunanın ne kadar kuvvetle durduğunu keşfederek, ileri harekâta hazır bulunacaktır".¹⁵¹¹ Bu emir üzerine Refet Paşa ve bağlı kuvvetleri ile 2 Nisan günü icra edecekleri takip harekâtı için hazırlanmaya başlamıştır.

Afyon bölgesindeki 12. Kolordu Komutanlığı, İnönü mevzilerinden Yunan'ın geri çekildiği haberini Genelkurmay Başkanlığı vasıtası ile almıştır. Genelkurmay Başkanlığı kolorduya gönderdiği emir de Yunan'ın İnönü'den geri çekilmeye başladığını bildirdikten sonra, aynı çekilmenin Afyon Cephesi'nden de başlamış olabileceğini bu nedenle bu durumu teyit etmek maksadıyla "12. Kolordunun bütün kuvvetleri ile karşındaki düşmana hemen taarruz etmesi" emrini vermiştir. Bu emri alan kolordu komutanı kuvvetlerini Karaaslan-Nuribey hattında topladıktan sonra Afyon doğrultusunda güneyden taarruz etmeye başlamıştır. Bu sırada Yunan 1. Kolordu Komutanı birliklerine Çobanlar-Hamidiye hattında toplanan Türk kuvvetlerini dağıtma görevi vermiştir.¹⁵¹² Yunan'ın iki tümeni Afyon'un doğusundan ileri doğru taarruz ederek akşama doğru Hamidiye-Çobanlar hattını işgal etmiştir. Burada bulunan Türk ileri kıtaatı Yunanla çarpışarak Çay İstasyonuna çekilmiştir. Bu gün Afyon'un kuzeyinde ise Yunan'ın faaliyeti olmamıştır.¹⁵¹³

Bu gün cephenin Menderes mıntikasından alınan haberler ise kötü olmuştur. Bu gün bu hatta Türk kıtaları ile Yunan kuvvetleri arasında cereyan eden çarpışmalar neticesinde Türk askeri Canlar köyüne çekilmiş ve Yunanlar Çivril'i işgal etmiştir.¹⁵¹⁴

Yunanların Güney Cephesi'nde taarruzlarına devam etmesi Türk Genelkurmayı'nı bir takım tedbirler almak durumunda bırakmıştır. Son durumu değerlendiren Türk Genelkurmayı, Güney Cephesi'ni pekiştirmek üzere 1 Nisan akşamına kadar 4. Tümen'in Çukurhisar-Zemzemiye kesiminde, 11. Tümen'in İnönü ve Poyra'da toplanmaları, bu tümenlerden geçici olarak diğer tümenlerin emrine verilen kıtaların derhal kendi birliklerine katılmasını ve 11. Tümen'e iki ağır obüs topunun verilmesini emretmiştir. Tümenlere 2 Nisan'dan itibaren hazır bulunmaları bildirilmiştir. Tümenlerin mümkün olduğu kadar Afyon'a yakın bir yerde toplanması ve bu iki tümeni 11. Tümen Komutanı Albay Arif'in komuta etmesi istenmiştir. Ayrıca demir yolunun azami kapasitesinden faydalanılarak en kısa zaman da bu tümenlerin taşınmaları ve

¹⁵¹¹ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 452.

¹⁵¹² **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 455.

¹⁵¹³ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:1.

¹⁵¹⁴ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:1.

Döger istasyonundaki süvari tugayı ile bağlantı kurulmak suretiyle indirmenin Afyon'a en yakın istasyona yapılması emredilmiştir.¹⁵¹⁵ Türk Genelkurmay'ı elindeki müsait olan birlikleri en kısa sürede Afyon'a en yakın istasyona sevk ederek Afyon civarındaki Yunan ilerleyişine darbe vurmak istemiştir.

İnönü'de zafer kazanan Türk kıtaların süratle güneye yetişerek Afyon bölgesindeki Yunan'ın geri çekilme hattını kesilmesi düşünülmüş ve ona göre emir verilmiştir. Aynı zamanda Trabzon'da bulunan 3. Kafkas Tümeni ile Samsun'daki 15. Tümen'e de Batı Cephesi'ne hareket emri verilmiştir.¹⁵¹⁶

III.5.11. Türk Ordusu Takip Harekâtında (2 Nisan 1921)

31 Mart'a 1 Nisan bağlayan geceden itibaren Yunan kuvvetleri Metristepe'den çekilmeye başlamış tepe bu gece Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmişti. 1 Nisan 1921 günü 18.30'dan itibaren Yunan Ordusu'nun son dümdarları da bu tepeden sökülüp atılmış ve Yunan birlikleri karma karışık bir vaziyette bozguna uğrayarak İnönü'den geri çekilmeye başlamıştır. Türk Ordusu, bozguna uğramış şekilde kaçmakta olan Yunan Ordusu'nu takip etmek için 2 Nisan 1921'den itibaren takip harekâtı başlatmıştır. Böylelikle askeri harekâta ikinci aşamaya geçilmiştir.¹⁵¹⁷

Yunanlar geri çekilirken iki istikamet takip etmiştir. Biri, Bilecik-Yenişehir-Bursa, diğeri Bozüyük-İnegöl-Bursa istikametidir. İsmet Paşa, bu istikametlerden geri çekilmekte olan Yunan Ordusu'nu takip etmek için harekât başlatmıştır.¹⁵¹⁸

Batı Cephesi Komutanı tarafından verilen genel takip emri ile 1., 2., 3. Süvari Tümenleri, Meclis Muhafız Taburu ve 10. Kafkas Alayı Nazif Paşa ve İnegöl genel istikametlerinde önleyici takip hareketine başlamış,¹⁵¹⁹ Türk süvarileri Bilecik, Pazarcık ve Mezit istikametinde çekilmekte olan Yunanı takibe koyulmuştur.¹⁵²⁰ Takip harekâtı sırasında Bozüyük civarında Yunan süvarisi ile çarpışma yaşanmış, Türk süvarileri bir miktar esir yakalamış, silah ve hayvan ele geçirmiştir.¹⁵²¹

¹⁵¹⁵ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 453.

¹⁵¹⁶ Özalp, **Milli Mücadele**, C.II, s. 176.

¹⁵¹⁷ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 322.

¹⁵¹⁸ İnönü, **Hatıralar**, s. 242.

¹⁵¹⁹ Tümerdem, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁵²⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:1.

¹⁵²¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:601 Gömlek No:111;Belge No:1.

Genelkurmay Başkan vekili Fevzi Paşa, Kocaeli Komutanlığı'na Batı Cephesi karşısından geri çekilmekte olan Yenişehir-Köprühisar hattındaki Yunan kuvvetlerinin gerilerine taarruz emri vermiştir.¹⁵²²

Batı Cephesi Komutanı'nın vermiş olduğu genel takip emrini alan 1. Tümen Komutanı Kemalettin Sami Bey, 2 Nisan 1921'de icra edilecek takip harekâtı için bağlı birliklerine “çekilen Yunanın takip için 1. Tümen süvari bölüğü, istihkâm bölüğü ile beraber Söğüt-Bilecik üzerinden ileri hareket edeceklerdir. Süvari bölüğü, Yunanla temas edecek ve bu teması takip edeceklerdir. 5. Süvari Alayı Yunanı takibe memur edilmiştir. Tümen alayı Rızapaşa'dadır. Kocaeli Müfrezesine iltihak edecektir. 1. Tümen şafakla beraber 3. Alay ile Gündüzbey kuzeyindeki sırtlarda Yunanın takibinde bulunacaktır. 4. ve 5. Alaylar batarya tepesinin güneyindeki taşlı tepede toplanarak hareket hazır bir şekilde bulunacaklardır. Sahra bataryası ve topçu taburu Gündüzbey'de toplanacaktır. İhtiyat müfrezinin bir kısmı Gündüzbey güneyine gelip sahra bataryasının gerisinde bulunacaktır. İkinci kısım tümen kumandanlığına katılacaktır. Cephe müfrezesi iki kol ile ilerleyip birinci kol Gündüzbey cenubunu örtecektir. 1. Hücum Taburu Teke'ye hareket edecek, üç alayla beraber buluşacaktır. Kocaeli Müfrezesi 2. Alay ve 45. Alay ile kudretli cebel bataryasından mürekkep olarak Rızapaşa'da bulunacaktır” emrini vermiştir.¹⁵²³

Bu emir uyarınca sağ kanatta 5. Süvari Alayı Söğüt-Bilecik istikametinde Yunanları takibe başlamıştır. Alay sabah saat 07.00 sıralarında Yeniköy'ün doğu sırtlarında Yunan artçılarına çatarak muharebeye girmiştir. Ayrıca Söğüt'ün kuzey sırtlarında takip harekâtını yürütmek üzere 1. Tümen'den üç alay takip müfrezesi olarak gönderilmiştir. 61. Tümen süvari bölüğü ise Kepen'den başlamak suretiyle Başköy-Karaköy yönlerinde Yunan durumunu tespit etmek için görevlendirilmiştir. Öğleye doğru geri çekilmekte olan Yunan kuvvetlerinin cephe hattı üzerinde nerelerde olduğu keşif raporlarından gelen bilgilerle öğrenilmeye başlanmıştır. Takip harekâtı sırasında 5. Süvari Alayı Bilecik doğrultusunda çekilmekte olan Yunan artçı kuvveti ile yaptığı muharebede bu kuvvete çok sayıda kayıp verdirmiştir. Bu gün sağ kanatta devam eden takip harekâtı neticesinde Metristepe ile Gündüzbey'in kuzeyin-

¹⁵²² HTVD, S.53,B. No.1233.

¹⁵²³ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:907 Gömlek No:125;Belge No:1.

deki sırtlar Türk kıtaatı tarafından işgal edilmiştir.¹⁵²⁴ Bu harekât sırasında Yunan'a önemli kayıplar verdirilmiştir. Yunanlar, Bilecik ve Söğüt istikametinden çekilmesini sürdürmüş ve 2 Nisan 1921 saat 14.30 itibariyle Bilecik'i bırakmak zorunda kalmıştır.¹⁵²⁵

Yunan kuvvetleri, 2 Nisan'da Söğüt'ü de boşaltmış ve Söğüt Türk kuvvetleri tarafından geri alınmıştır.¹⁵²⁶ Yapılan keşif faaliyetlerinde Yunan'ın Bilecik'in geri tarafına Bursa ve Yenişehir istikametine çekildiği anlaşılmıştır.¹⁵²⁷

24. Tümen'in hâkim olduğu mıntıkada devam eden takip harekâtında ise 2 Nisan 1921 sabah saat 06.00 itibariyle Yunan Ordusu Bozüyük'ü bırakmış ve tümen kuvvetleri sabahın erken saatlerinde Bozüyük'e girerek Karaköy boğazına sürdüğü Yunan keşif kolu ile çarpışmaya başlamıştır. Çarpışmalar sonucunda Yunan kuvvetleri yakarak ve yağma ederek Bozüyük'ten geri çekilmiştir.¹⁵²⁸ Öte yandan 24. Tümen Komutanlığı süvari bölüğü, 2 Nisan akşam saatlerinde Pazaryerine bir baskın yaparak Pazaryeri'ni işgal etmiştir. Bu baskın sırasında 12 Yunan askeri de esir alınmıştır.¹⁵²⁹

Sol kanat bölgesinde ise Refet Paşa komutasındaki üç süvari tümeni, Yunanın çekilme yolunu kesmek üzere Nazif Paşa istikametinde ilerlemiştir. Süvariler, Karaköy-Nazif Paşa üzerinden İnegöl'e doğru çekilen Yunan tümeninin yancılarını geriye atarak biraz esir ve birkaç makineli tüfek ele geçirmiştir. Bu takip harekâtı sırasında 7. Yunan Alay'ı çok ağır kayıplara uğramış, 3. Süvari Alayı da yok edilmiştir.¹⁵³⁰

III.5.12. Takip Harekâtının Sonu (3-4 Nisan 1921)

3 Nisan'da Türk kıtaları akşama kadar kaçan Yunan birliklerini takip etmiştir. Refet Paşa süvari kuvvetlerinin başında Yunan Ordusu'nun yandan bağlantısını kesmek suretiyle İnegöl ovasına inmiştir. Bu günkü takip harekâtı neticesinde Yunanın iki tümen kadar kuvveti İsmet Paşa kuvvetleri ile Refet Paşa kuvvetleri arasında kalmıştır.¹⁵³¹ İnegöl'de yapılan muharebede Yunan kuvvetleri perişan bir şekilde elle-

¹⁵²⁴ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:907 Gömlek No:166;Belge No:1.

¹⁵²⁵ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 463.

¹⁵²⁶ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:907 Gömlek No:168;Belge No:1.

¹⁵²⁷ ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:907 Gömlek No:168;Belge No:1.

¹⁵²⁸ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 464.

¹⁵²⁹ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 464.

¹⁵³⁰ Belen, a.g.e., s. 316.

¹⁵³¹ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Nisan 1921.

rindeki makineli tüfekleri atarak doğuya ve kuzeye doğru kaçmıştır.¹⁵³² Bu gün İnegöl sokaklarında Türk süvarileri ile Yunanlar boğaz boğaza döğüşürken mücadeleye şehrin çocukları da iştirak etmiş ve birkaç çocuk şehit olmuştur.¹⁵³³ Neticede Köprühisar ile İnegöl Türk kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.¹⁵³⁴ Güneyde ise Türk süvari birlikleri Çay'a girmiştir.¹⁵³⁵

4 Nisan'da takip harekâtına devam edilmiştir. Bu gün Köprühisar'dan ilerleyen Türk birlikleri, Ebeköy-Beyşehir arasına çekilen Yunan birliklerine taarruz etmiş ve beş saat süren muharebe sonunda akşamüzeri Türk kuvvetleri Yenişehir'i işgal etmiştir. Bu çarpışma sonucunda Yunan birlikleri dağınık olarak firar etmiştir. Refet Paşa ise süvarileriyle Teke yolundan ricat eden 3. Yunan Tümeni'ne taarruz etmiş ve tümeni mağlup ederek Koyulhisar istikametine atmıştır. 12. Kolordu ise Çay ve Bolvadin'e girmiş süvarileri Çobanlar'a ulaşmıştır.¹⁵³⁶ 4 Nisan 1921 günü öğleye doğru süvariler tam olarak İnegöl'e hâkim olmuş ve Kocaeli birlikleri Yenişehir'e girmiştir. 4 Nisan 1921 itibariyle 3. Yunan Kolordusu çıkış mevzilerine, Bursa bölgesine geri dönmüş, Batı Cephesi'ndeki askeri harekât bitmiş, II. İnönü Muharebesi böylece sona ermiştir.¹⁵³⁷

III.6. İkinci İnönü Muharebesi'nin Sonuçları

II. İnönü Muharebesi, Sevr Antlaşması'nı silah zoru ile TBMM Hükümeti'ne kabul ettirmek amacını güden Yunan Ordusu'nun ikinci defa İnönü önlerinde bozguna uğraması ile neticelenmiştir. Ancak bu defa Yunan Ordusu'nun almış olduğu yenilgi, vermiş olduğu kayıp birincisine oranla çok daha fazla olmuş, savaş Yunanlıları çok daha fazla yıpratmıştır. Londra Konferansı'nda "3 ay içinde Ankara'ya alırsız" diyen Yunan Ordusu'nun kurmayları, bu Türk zaferi karşısında zor durumda kalmıştır.

II. İnönü zaferi, hem İstanbul'daki Rumlar arasında¹⁵³⁸ hem de Yunanistan'da yankı uyandırmış, büyük telaş ve endişeye sebep olmuştur.¹⁵³⁹ Yunan Genelkurmay'ı,

¹⁵³² TBMM Z.C., Devre I, C.9, s. 474.

¹⁵³³ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Nisan 1921.

¹⁵³⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 6 Nisan 1921.

¹⁵³⁵ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 781.

¹⁵³⁶ Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, C.II, s. 782.

¹⁵³⁷ TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, s. 511.

¹⁵³⁸ Peyam-ı Sabah, 5 Nisan 1921.

¹⁵³⁹ Vakit, 12 Nisan 1921.

muharebenin gerçek sonucunu halktan bir süre saklamıştır. Papulas yayınladığı resmi tebliğlerde Yunan Ordusu'nun Eskişehir'i almak üzere olduğu görüntüsünü verdiği zafer bekleyen halkın bir anda yenilgi haberini alması öfkeyi ve şiddeti daha da artırmıştır.¹⁵⁴⁰ Halk, hükümeti protesto etmeye başlamış; bazı şehirlerde mitingler düzenlenmiştir.¹⁵⁴¹ Savaşın hemen sonlandırılmasını isteyen demir ve deniz yolu çalışanları grev kararı almıştır.¹⁵⁴² Özellikle Atina ve Pire'de durumun kontrolden çıkmaya başlaması üzerine Yunan Hükümeti önce basına sansür getirmiş,¹⁵⁴³ ardından bütün Yunanistan'da sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır.¹⁵⁴⁴

Bütün Yunanistan geneline yayılan protestolar nedeniyle Yunan Hükümeti çok zor durumda kalmıştır. Hem Yunan halkı hem de Yunan Meclisi mağlubiyetin sorunlarının bulunmasını istemiştir. Yunan Meclisi'nde özel bir toplantı düzenlenerek yenilginin sorumlularının bulunması için tahkikat başlatılması kararı alınmıştır.¹⁵⁴⁵ İlk aşamada yenilginin en büyük sorumluları olarak Küçük Asya Ordusu Komutanı Papulas ile Yunan Genelkurmayı görülmüş ve fahiş hatalar yapmakla suçlanmıştır.¹⁵⁴⁶ Ancak Yunan basını, taarruz planlarının Kral Konstantin tarafından tetkik edilip onay verildiği gerekçesiyle mağlubiyetten Kralın da bizzat sorumlu tutulması gerektiği yönünde bir kampanya başlatmıştır.¹⁵⁴⁷ Venizelos taraftarları da mağlubiyetten Konstantin'i ve destekçilerini sorumlu tutmuştur.¹⁵⁴⁸

II. İnönü zaferi sonrası Yunanistan'da siyasi ve askeri olarak sorumluluk makamında olanlar, mağlubiyetin bedelini koltukları ile ödemek zorunda kalmışlardır. İlk aşamada yenilginin askeri sorumlusu olarak görülen Papulas görevinden alınmış,¹⁵⁴⁹ yerine eski Yunan Erkan-ı Harbiye Reisi Metaksas tayin edilmiştir.¹⁵⁵⁰ Bunu birçok komutanın görevden alınması takip etmiştir.¹⁵⁵¹ Öte yandan bu süreçte Yunanistan'da iktidarda bulunan Başbakan Kalegeropulos istifa etmiş¹⁵⁵² ve yerine Kral

¹⁵⁴⁰ **Vakit**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁴¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Nisan 1921.

¹⁵⁴² **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Nisan 1921.

¹⁵⁴³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 20 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Nisan 1921; **Vakit**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁸ **Vakit**, 9 Nisan 1921.

¹⁵⁴⁹ **Yenigün**, 10 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Nisan 1921; **Vakit**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁵¹ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁵² **Vakit**, 11 Nisan 1921.

Konstantin tarafından Gunaris Başbakanlığa getirilmiştir.¹⁵⁵³ Gunaris Başbakan olduktan sonra Yunan Meclisi'nde yapmış olduğu bir konuşma ile Yunan Ordusu'nun yenilgisini resmen kabul etmiştir.¹⁵⁵⁴

Yunanistan'da II. İnönü mağlubiyeti sonrası kabine değişikliği yapılmış olmasına rağmen siyasi buhran son bulmamıştır. Yeni kurulacak kabinede Maliye Bakanı olarak görev yapacak kişinin sağlığını gerekçe göstererek istifa etmesi kabineyi daha kurulmadan çok zor duruma sokmuş, buhranı derinleştirmiştir.¹⁵⁵⁵

II. İnönü mağlubiyetinden sonra Yunanistan ekonomik olarak da zor duruma düşmüştür. Bu süreçte Yunan Hükümeti milli bankadan 550 milyon drahmilik yeni borç almak zorunda kalmıştır. Hükümet, ayrıca 2 milyon drahmi kağıt para basmak için Yunan Meclisi'nden izin istemiştir.¹⁵⁵⁶

Yenilgi Yunan Ordusu üzerinde de olumsuz etki yapmıştır. II. İnönü zaferi sonrası Yunan Ordusu'nda huzursuzluklar artmış, Atina'dan Bursa'ya gönderilen iki Yunan alayı savaşmayı reddederek isyan etmiştir.¹⁵⁵⁷

Yunanistan aldığı yenilgi sonrasında içerde ciddi sıkıntılarla boğuşurken dışarda da itibar kaybına uğramıştır. Bu mağlubiyet sonrası İngiliz Hükümeti'nin Yunanistan'a karşı beslediği güven derinden sarsılmıştır.¹⁵⁵⁸ İngiliz basını ağırlıklı olarak "Yunanistan'ın Anadolu'daki gerçek durumunu dikkate alması ve artık Anadolu'da boş yere kan akıtılmaması" ve "doğu meselesinin yeniden değerlendirilmesi" gerektiğini savunan yazılar yayımlamaya başlamıştır.¹⁵⁵⁹ Bu bağlamda II. İnönü mağlubiyetinin Yunanistan'ın dış politikası açısından en önemli sonucu, Avrupa kamuoyunda, Yunanistan'ın artık Anadolu'daki milli harekete karşı başarılı bir askeri netice alamayacağına dair oluşturduğu kanaat olmuştur.¹⁵⁶⁰

II. İnönü zaferi, Yunanların Anadolu'da icra ettikleri "Küçük Asya Harekâtı'nın" en önemli destekçisi durumunda olan İngiltere'yi de düşündürmeye başlamıştır. 5 Nisan 1921'de İngiltere'nin İstanbul Yüksek Komiseri Rumbold, İngiltere Dış İşleri Bakanı Curzon'a gönderdiği yazıda İnönü'de Yunan kuvvetlerinin yenilgi-

¹⁵⁵³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 14 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁵ **Vakit**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁷ **Yenigün**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁵⁸ Selek, **Anadolu İhtilali**, s. 569.

¹⁵⁵⁹ **Vakit**, 9 Nisan 1921.

¹⁵⁶⁰ **Vakit**, 9 Nisan 1921.

ye uğradıklarını ve beş bin kadar zayıat vererek geri çekilmek zorunda kaldıklarını, Yunanların aldıkları bu darbe sonrası askeri uzmanların kanısına göre yeniden saldırıya geçmesinin güç olacağını” ifade etmiştir.¹⁵⁶¹

Yunanistan, II. İnönü Muharebesi’nden sonra içerde birçok sorunla boğuşurken bir de Bulgar tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Bulgaristan, Yunan Ordusu’nun yenilmesi üzerine fırsattan istifade ederek bir tümen asker ve Bulgar çeteleri ile birlikte Batı Trakya’da Dedeağaç’a doğru askeri harekât başlatmış, üç koldan Batı Trakya’ya hücum etmiştir. Edirne civarında Bulgar ve Yunan kuvvetleri arasında çarpışmalar başlamıştır.¹⁵⁶² Bu nedenle II. İnönü mağlubiyetinden sonraki dönem Yunanistan için tam anlamıyla bir buhran dönemi olmuştur.

Ankara ise II. İnönü zaferi ile birlikte hem içerde hem de dışarda birçok kazanım elde etmiştir. İçerde her şeyden evvel TBMM Hükümeti’nin nüfuz ve itibarı artmış, iç siyasette egemenlik ve bütünlük elde edilmiştir.¹⁵⁶³ TBMM Hükümeti, çok zor şartlar altında kurduğu düzenli ordusu ile vermiş olduğu ilk sınavından sonra ikinci sınavında da başarılı olmuş, II. İnönü zaferi ile adeta birincisinin sağlamasını yapmıştır. Artık Ankara, kurtuluş hareketini yürütülebilecek orduya ve siyasi güce sahip olduğunu hem içerdeki muhaliflere hem de dışarıya göstermiştir.¹⁵⁶⁴ Bu yönü ile II. İnönü zaferi iç politikada milli hükümetin siyasi itibarını sağlamlaştırırken, yönetici kadronun iktidarını da güçlendirmiştir.

II. İnönü zaferi, İsmet Paşa’nın ordu ve siyaset üzerindeki gücünü artırmış, kamuoyu onu İnönü kahramanı olarak görmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa da, daha sonraları, soyadı kanunu çıktın sonra İnönü muharebelerinde elde ettiği başarılar nedeniyle, İsmet Paşa’ya “İnönü” soyadını verecektir.¹⁵⁶⁵ Bu muharebeden sonra

¹⁵⁶¹ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.III, s. 274-276.

¹⁵⁶² **Yenigün**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁶³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 513.

¹⁵⁶⁴ II. İnönü zaferinden sonra Fransa’da yayımlanan *İllüstrasyon* adlı dergide Mustafa Kemal Paşa için şu sözler yazılmıştır : “*İki sene önce asi sayılan Mustafa Kemal bu gün Türkiye’nin şanlı reisi sayılıyor*”. **Hâkimiyet-i Milliye**, 8 Nisan 1921.

¹⁵⁶⁵ “*Başvekâlete, Başvekil İsmet Paşa hazretlerinin İnkılap tarihimizin ilk şerefli ve parlak sayfası olan “İnönü” Meydan Muharebeleri’nin başkumandanı olmuş bulunması itibarıyla soyadı kanunu icabı olarak alacağı aile isminin “İnönü” olmasını çok yerimde bulduğumdan kendilerine bu soyadını tevcih ettiğimi bildiririm.15.09.1934 Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal*”. **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Eylül 1934.

Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, TBMM'nin kararıyla 1. Ferikliğe terfi ettirilmişdir.¹⁵⁶⁶

II. İnönü zaferi, Ankara'nın dış politikadaki konumunu da güçlendirmiştir. Zafer sonrası İngiltere'nin Ankara'ya ve "doğu sorununun" çözümüne dair bakışı değişmiştir. İngiltere, artık bu sorunun çözümü için tek çıkar yolun askeri müdahale olmadığını, siyasi girişimlerin meselenin çözümünde daha etkin rol oynayabileceğini dile getirmeye başlamıştır. Öyle ki İngiltere Hariciye Nazırı Lloyd George, II. İnönü zaferinden sonra gazetecilere verdiği beyanatta "doğu meselesinin çözümünün artık askeri harekâta değil siyasi harekete bağlı olduğunu, meselenin siyasi yollardan çözümü için müttefiklerin ilk müsait fırsattan yararlanmaları gerektiğini" söylemiştir.¹⁵⁶⁷

İngiltere, II. İnönü zaferinden sonra TBMM Hükümeti ile yeni ve çözüm merkezli bir siyasi temas kurma eğilimine girmiştir. Bu havanın bir neticesi olarak 12 Nisan 1921'de İngilizler, Malta'da esir tuttıkları Türklerden 40 kişiyi serbest bırakmışlardır. Malta'dan ilk sürgün kafilesinin özgürlüğüne kavuşması doğrudan doğruya II. İnönü zaferinin bir sonucudur.¹⁵⁶⁸

II. İnönü zaferini takip eden günlerde İngiliz Generali Harrington, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istemiştir. Bu maksatla Binbaşı Henry ve Sturton adında iki İngiliz subayını İnebolu'ya göndermiştir.¹⁵⁶⁹ Bu iki subay General Harrington'un Mustafa Kemal ile görüşme isteğini iletmiş, ancak heyete, Refet Paşa ile görüşülmesinin münasip olacağı bildirilmiştir.¹⁵⁷⁰ Haziran ayı içerisinde İngiliz bürokrasisinden Ankara ile siyasi temas kurmak adına bir başka teşebbüs daha olmuştur. 18 Haziran 1921'de Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, İstanbul'daki en yüksek İngiliz temsilcisinin kendisi ile barış şartlarını görüşmek üzere hazır olduğunu bildirmiş, Mustafa Kemal Paşa ise müzakerata hazır oldukları cevabını vermiştir.¹⁵⁷¹

II. İnönü zaferi, İtilaf Devletleri içinde öteden beri var olan fikir ayrılıklarının eyleme dönüşmesi sürecini de hızlandırmıştır. Zafer sonrası İtalyanlar her hangi bir

¹⁵⁶⁶ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁶⁷ **Yenigün**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁶⁸ Şimşir, **Malta Sürgünleri**, s. 366; **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1921.

¹⁵⁶⁹ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 643.

¹⁵⁷⁰ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 643.

¹⁵⁷¹ Atatürk, **a.g.e.**, C.II, s. 643.

baskıya maruz kalmaksızın Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır. 17 Nisan 1921'de Milas ve çevresinden çekilmeye başlayan İtalyanlar, 25 Mayıs'ta Marmaris'ten ve Antalya'dan çekilme kararı almışlardır.¹⁵⁷²

II. İnönü zaferi, Türk-Fransız ilişkilerinde doğrudan siyasi temasların sağlandığı yeni bir dönemin başlamasına da ortam hazırlamıştır. Fransız basını, II. İnönü zaferinin Yunanistan açısından bir hezimet olduğunu savunmuştur.¹⁵⁷³ Bu atmosferde Fransa Başbakanı Birand, Franklin Bouillon'u siyasi temaslarda bulunma üzere, fakat gayri resmi olarak, Ankara'ya göndermiştir.¹⁵⁷⁴ Görüşmeler sürdüğü sırada Fransız kuvvetleri 21 Haziran 1921'de Zonguldak'tan ayrılmıştır.¹⁵⁷⁵

Yunanistan'daki Venizelos yanlısı basın yenilgiden Fransa'yı sorumlu tutmuştur.¹⁵⁷⁶ Yunan basını, Kilikya'da Türkiye ile Fransa arasında yapılan mütareke sonrasında bu cepheye serbest kalan Türk askerlerinin Batı Cephesi'ne nakledilmesi nedeniyle Yunan Ordusu'nun yenildiğini savunmuştur.¹⁵⁷⁷

Zaferin Rusya'da da tesiri büyük olmuştur. Bütün siyasi muhitlerde Yunan Ordusu'nun Anadolu'da uzun müddet dayanamayacağı kanaati yaygınlaşmıştır.¹⁵⁷⁸ II. İnönü zaferinin ardından Sovyet Rusya adına Medivani, TBMM Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'e tebrik telgrafı göndermiştir.¹⁵⁷⁹ Ahmet Muhtar Bey ise Medivani'ye çektiği telgrafta teşekkürlerini iletmiştir.¹⁵⁸⁰

II. İnönü zaferinin Ankara'nın dış politikası üzerindeki en önemli iki etkisinden ilki batıda Fransızların İngilizlerden ayılarak müstakil ve kuvvetli bir Türkiye'nin tanınması fikri doğrultusunda adımlar atması, ikincisi ise İngilizlerin daha fazla vakit kaybetmeden, gerekirse Sevr Antlaşması'ndan önemli tavizler vermek suretiyle, Yakındoğu'da barışın tesisini istemeye başlamaları olmuştur. Bu yeni süreçte Yunanistan batının siyasi desteğini büyük oranda kaybetmiştir.

¹⁵⁷² Çelebi, **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, s. 289-298.

¹⁵⁷³ **Vakit**, 11 Nisan 1921.

¹⁵⁷⁴ Yavuz, **Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri**, s.134; **Vakit**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁷⁵ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 154.

¹⁵⁷⁶ **Vakit**, 11 Nisan 1921.

¹⁵⁷⁷ **Vakit**, 12 Nisan 1921.

¹⁵⁷⁸ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 209.

¹⁵⁷⁹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1921.

¹⁵⁸⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 9 Nisan 1921.

II. İnönü zaferinin Türk Ordusu açısından en önemli sonucu, Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki varlığının büyük bir kısmını imha etmiş olmasıdır.¹⁵⁸¹ Yunanistan, bu savaşta kaybettiği askerlerin yerini doldurmak için yeniden seferberlik ilan edip, asker temin etmeye çalışmıştır. Ancak Yunanistan'da savaştan bıkan halkın tepki göstermesi nedeniyle geri adım atmak zorunda kalınmıştır. Seferberlik yöntemiyle asker temin edemeyen Yunanistan, asker eksikliğini gidermek için Anadolu'daki Hristiyanları silahaltına davet etmiştir.¹⁵⁸²

II. İnönü Muharebesi bu sonuçları itibariyle Ankara için bir şahlaniş ifade ederken, Yunanistan için ise siyasi anlamda yalnızlığa giden sürecin başlangıcını, bir buhran dönemini ifade etmiştir.

III.6.1. Türk Ordusu'nun Kayıpları

II. İnönü Muharebesi, birincisine oranla çok daha şiddetli ve kanlı geçmiştir. Dolayısıyla bu muharebede her iki tarafın can kaybı da fazla olmuş, taraflar ciddi kayıplar vermiştir.

Türk Genelkurmayı'na göre II. İnönü Muharebesi'nde Türk tarafının kayıpları şöyledir:¹⁵⁸³

II. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun İnsan Kayıpları						
	Şehit	Yaralı	Esir	Kayıp	Firar	Toplam Kayıp
Subay	44	102	4	2	4	4950
Er	637	1720	2	1359	1076	
Genel Toplam	681	1822	6	1361	1080	

Tablo 9: II. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun İnsan Kayıpları

¹⁵⁸¹ **Vakit**, 9 Nisan 1921.

¹⁵⁸² **Vakit**, 8 Nisan 1921.

¹⁵⁸³ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 512.

Bu muharebede Türk tarafının cephane sarfiyatı ise şöyledir:

II. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun Cephane Sarfiyatı						
Tüfek (adet)	Mak. Tüfek (adet)	Kasatura (adet)	Bomba (adet)	Top Mermisi (adet)	Piyade Tüf. Mermisi (adet)	Hayvan (adet)
2432	3	60	350	23.847	2002 Sandık	388

Tablo 10: II. İnönü Muharebesi'nde Türk Tarafının Cephane Sarfiyatı

III.6.2. Yunan Ordusu'nun Kayıpları

II. İnönü Muharebesi'nden sonra Yunan Genel Karargâhı, 5 Nisan 1921'e kadar Yunan tarafının kayıplarına dair resmi bir açıklama yapmamış, bilgi vermemiştir. Bu sırada Türk basınında Yunan tarafının kayıplarına dair tahmini bazı rakamlar verilmiştir. Söz gelimi, Peyam- ı Sabah'ta II. İnönü Muharebesi'ndeki Yunan zayıfatının 10.000 nefer ve 3.000 subay olduğu tahmin edilmiştir.¹⁵⁸⁴

II. İnönü Muharebesi'ndeki Yunan kayıplarına dair ilk resmi açıklama 5 Nisan 1921'de Yunan Genel karargâhından yapılmıştır. Karargâhın yayınlamış olduğu resmi tebliğde “10 gün süren harekât sırasında bütün Yunan zayıfatının 140 subay ve 2800 asker olmak üzere 2940 kişiden ibaret olduğu” ifade edilmiştir.¹⁵⁸⁵ Ancak daha sonraları yayımlanan Yunan askeri ansiklopedisinde bu rakam değiştirilerek kayıp sayıları daha yüksek gösterilmiştir. Yunan askeri ansiklopedisinin vermiş olduğu bilgilere göre Yunan tarafının II. İnönü Muharebesi'ndeki insan kayıpları şöyledir:¹⁵⁸⁶

II. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun İnsan Kayıpları							
	Subay			Er			Genel Kayıp
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp	
1.Yunan Kordusu	1	15	?	32	131	?	3936
3.Yunan Kordusu	53	149	9	669	2478	399	
Genel Toplam	54	164	9	701	2609	399	

Tablo 11: II. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun İnsan Kayıpları

¹⁵⁸⁴ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁸⁵ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁸⁶ **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, s. 512.

Yunan askeri ansiklopedisinde yer alan bilgilerde kayıplar arasında esirlere yer verilmemiştir. Ancak II. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'ndan birçok asker esir edilmiştir. Esir alınan Yunan askerleri arasında Osmanlı vatandaşı olup, İzmir ve Manisa nüfusuna kayıtlı olanlar bile vardır.¹⁵⁸⁷

II. İnönü Muharebesi çok kanlı geçtiği için Yunan Ordusu'ndan çok sayıda subay ve nefer yaralanmıştır. Yaralıların büyük bir bölümü Türk topçularının isabetli atışları neticesinde bomba ve gülle parçaları ile ağır yaralanmıştır.¹⁵⁸⁸ 3 Nisan'a kadar muharebe meydanından Mudanya'ya 613 yaralı subay ve nefer nakledilmiştir. Yaralılar, kâfîler ile transatlantik vapuru vasıtasıyla önce Pire'ye taşınmış, sonra Atina'ya sevk edilmiştir. Atina'ya götürülen yaralıların çok sayıda olması nedeniyle şehirdeki askeri ve mülki hastaneler yeterli olamamış, şehirdeki en büyük iki okul hastaneye dönüştürülmüştür.¹⁵⁸⁹

II. İnönü Muharebesi, genellikle topçu ve süngü muharebesi olarak cereyan ettiği için birincisine oranla daha kanlı geçmiş ve her iki tarafın kayıpları daha fazla olmuştur. İki muharebenin kayıpları mukayese edildiğinde bu sonuç ortaya çıkmaktadır.

I.ve II. İnönü Muharebeleri'nde Türk Ordusu'nun İnsan Kaybının Karşılaştırılması												
	Şehit			Yaralı			Esir			Kayıp	Fırar	Toplam
	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam			
I.İnönü Muharebesi	4	117	121	12	85	97	5	29	34	-	-	252
II.İnönü Muharebesi	44	637	681	102	1720	1822	4	2	6	1361	1080	4950
Fark (+)	40	520	560	90	1635	1725	-1	-27	-28	1361	1080	4698

Tablo 12: I. ve II. İnönü Muharebeleri'nde Türk Ordusu'nun İnsan Kaybının Karşılaştırılması

¹⁵⁸⁷ BCA.30.10.55/362.2.3.

¹⁵⁸⁸ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁸⁹ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

II. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun kayıpları da birincisine oranla daha fazla olmuştur. I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu toplamda 211 kayıp vermişken, II. İnönü Muharebesi'nde 3936 kayıp vermiştir.

III.6.3. İkinci İnönü Muharebesi'nin İç Kamuoyuna Yansımaları

II. İnönü Muharebesi'nin kazanıldığına dair resmi beyannamenin yayınlanmasının ardından 2 Nisan sabahı evlerinden çıkan genç, yaşlı, kadın, erkek Ankara halkı, zafer haberini kulakları ile duymak için TBMM'nin etrafında toplanmıştır. Belediyesi heyeti adına Sami Rifat Bey, meclisin önünde bir arabanın üstüne çıkarak coşkulu bir konuşma yapmıştır. Coşkun kalabalık, fener alayları oluşturmuş, halk zafer için kurbanlar kesmiştir.¹⁵⁹⁰ Daha sonra namazgâha gidilmiştir.¹⁵⁹¹ Haymana halkı, II. İnönü zaferi dolayısıyla Türk Ordusu'na 60 at hediye etmiştir.¹⁵⁹²

II. İnönü zaferi, İstanbul'da da sevinçle kutlanmıştır. Zafer nedeniyle Boğaziçi'nde, Kuruçeşme'de cami-i şerifte mevlitler okutulmuş, ordu için dualar edilmiştir.¹⁵⁹³ Özellikle Müslüman çarşı ve mahallelerinde, Ayasofya, Sultanahmet, Divayolu, Şehzadebaşı, Beyazıt, Fatih, Aksaray semtlerinde ve Müslüman halkın oturduğu diğer yerlerde hanelerin, dükkânların her tarafları Osmanlı bayrakları ile süslenmiş, halk zaferi sevinçle ve şiirler söyleyerek kutlamıştır. Padişah'a yakın İstanbul basını bütün bu sevinç ve tezahüratı kemal-i samimiyetle alkışlamıştır.¹⁵⁹⁴ Ayrıca zafer nedeniyle İstanbullular mitingler yapmış, Kızılay için para toplamıştır. Padişah bile "teberuatta" bulunmuş şehitler için mevlit okutulmuştur.¹⁵⁹⁵ 7 Nisan 1921'de İstanbul'da Ayasofya, Beyazıt ve Şehzade camileri emsali görülmemiş bir cemaatle dolmuş, kadın erkek, çoluk çocuk binlerce Müslüman Eskişehir önünde şehit düşen din ve kan kardeşlerinin ruhuna ithaf edilen mevlit-i şeriflere katılmak için akın akın bu camilere koşmuştur.¹⁵⁹⁶

II. İnönü Muharebesi'nde elde edilen zafer taşrada da büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanmış, haberi alan halk her tarafta caddelere toplanmış, orduya dualar

¹⁵⁹⁰ **Hâkimiyet-i Milliye**, 3 Nisan 1921.

¹⁵⁹¹ Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 476.

¹⁵⁹² **TBMM Z.C.**, Devre I, C10, s. 79.

¹⁵⁹³ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁵⁹⁴ **Alemdar**, 5 Nisan 1921.

¹⁵⁹⁵ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.4, s. 85.

¹⁵⁹⁶ **Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Mustafa Kemal**, C.I, s. 534.

edilmiş, halk birbirini tebrik etmiştir.¹⁵⁹⁷ Eskişehir’de heyecan ve sevinç içinde on bin kişi idman alanına toplanmıştır. Muhittin Baha Bey, kalabalığa heyecanlı bir konuşma yapmış, halk mitingden sonra yaralıları ziyaret ederek onlara sigara ikram etmiştir.¹⁵⁹⁸

II. İnönü zaferi Anadolu’nun hemen her yerinde coşku ile kutlanmıştır. Muğla Milas’ta bu kutlamaların yapıldığı yerlerden biridir. Milas halkı, TBMM’ye yazdığı telgrafta “ordunun son zaferini kutlamak için 15.000 kilo zeytinyağını orduya bağışlamak istediklerini bildirmiş ve hediyein kabul edilmesini istemiştir”.¹⁵⁹⁹ Müdafaa-i Milliye Vekâleti müsteşarlık kalemi Milas halkının hediye ettiği 15.000 kilo zeytinyağının kabul edildiğini aynı gün levazımat-ı umumiye riyasetine yazdığı yazı ile bildirmiş¹⁶⁰⁰ ve bu zeytinyağı Türk Ordusu’na verilmiştir.¹⁶⁰¹

Benzer bir hediye Bafra, Alaçam halkı tarafından verilmiştir. Bafra, Alaçam halkı II. İnönü Muharebesi’nde muzaffer olan Türk Ordusu’nu kutlamak için bir araya gelerek “şeci ve kahraman Türk askerlerine” bir hediye takdimine teşebbüs etmiş, tütünden başka layık bir hediyeleri olmadığından 4.000 kilo tütün toplayarak orduya hediye etmiştir. TBMM, Bafra halkına bu âlicenap davranış karşısında “teşekkürname” yazarak memnuniyetlerini bildirmiştir.¹⁶⁰²

Samsun halkı tebriklerini Ankara’ya çekmiş oldukları bir telgraf ile bildirmiştir.¹⁶⁰³ Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal, Refet ve Fevzi Paşalara 4.500, Batı Cephesi Komutanlarına ise 15.500 adet sigara göndermişlerdir.¹⁶⁰⁴

Erzurumlu tüccar Nafiz Bey’de Türk Ordusu’na hediye verenler arasındadır. Nafiz Bey, İstanbul’dan satın almış olduğu uçağı Eskişehir’de orduya armağan etmiştir. Uçak, Ankara’ya gelip meclis üzerinde uçuş gösterileri yapmış ve TBMM’yi selamlamıştır.¹⁶⁰⁵

¹⁵⁹⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 4 Nisan 1921.

¹⁵⁹⁸ Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 475.

¹⁵⁹⁹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:568 Gömlek No:37;Belge No:1.

¹⁶⁰⁰ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:568 Gömlek No:37;Belge No:37A.

¹⁶⁰¹ **ATASE Arşivi İSH K:** Kutu No:568 Gömlek No:37;Belge No:37AA.

¹⁶⁰² **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s.376.

¹⁶⁰³ İkinci İnönü zaferi nedeniyle yurdun çeşitli yerlerinden meclise gönderilen telgraflar için bkz. **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 405,444-446; C.10, s.8.

¹⁶⁰⁴ Ahmet Vehbi Ecer, “*İkinci İnönü Zaferinin Türk Milletine Kazandırdığı Moral Güç*”, **AAMD**, (Temmuz 1999), S.44, s. 658.

¹⁶⁰⁵ Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, s. 158.

Zaferden sonra birçok ilden orduya armağanlar gönderilmiştir. 4 Nisan'da Karaman'dan çamaşır, 24 Nisan'da 52 top kaputluk bez yollanmıştır. Ayrıca yöre halkı orduya 500 gömlek yapıp teslim etmiştir. Kadınhanlılar ise 130 arabanın nakliye ücretini bağışlamışlardır.¹⁶⁰⁶

Trabzon, zaferin coşku ile kutlandığı yerlerden biri olmuştur. Haberin duyulması üzerine şehrin her tarafı bayraklarla donatılmıştır. Trabzon Müdafa-i Hukuk Cemiyeti, 3 Nisan 1921 akşamı büyük bir fener alayı düzenlemiştir.¹⁶⁰⁷ Bu merasim sırasında Trabzon Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Hacı Ahmet Bey'in oğlu ve cemiyetin yayın organı hükmünde olan İstikbal gazetesi sahibi ve yazarı Faik Ahmet (Barutçu) Bey¹⁶⁰⁸ etkili bir konuşma yaparak zaferi kutlamıştır.¹⁶⁰⁹ Ayrıca cemiyet zafer dolayısıyla Batı, Güney ve Kocaeli cepheleri komutanlarına birer teşekkürname göndermiştir.¹⁶¹⁰

Kars da II. İnönü zaferinin sevinçle kutlandığı yerler arasındadır. Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa, TBMM'ye gönderdiği telgrafta İnönü zaferinin Kars'ta fevkalade merasimlerle kutlandığını bildirmiştir. Ayrıca Karabekir Paşa "en güzel yerlere İnönü meydanı adı verildiğini, bu meydana Kars'ta Çar emperyalizminin timsaliyken 1334 senesinde yine ordumuz tarafından yıkılan abidenin bulunduğu meydana İnönü meydanı adı verildiğini bildirmiştir.¹⁶¹¹

Zafer nedeniyle Anadolu'nun hemen her köşesinden meclise onlarca tebrik telgrafı gönderilmiştir.¹⁶¹² Vatan Şairi Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey, İstanbul'dan Mareşal Fuat, Korgeneral Rıza Paşa, Eski Ayan Başkanı Rıfat Bey ve Afgan

¹⁶⁰⁶ Özkaya, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, s. 137.

¹⁶⁰⁷ Çapa, *Milli Mücadele'de Doğu Karadeniz*, s. 670; Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde Trabzon'da Mitingler", **Türk Yurdu**, (1997), S.122, s. 126.

¹⁶⁰⁸ Mesut Çapa, "Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi", **Atatürk Yolu Dergisi**, (1992), S.10, s. 133-134. Ayrıca Faik Ahmet Barutçu'nun hayatı için bkz. Mesut Çapa, **Faik Ahmet Barutçu Hayatı ve Kişiliği**, Trabzon Valiliği Yay., Trabzon, 1998.

¹⁶⁰⁹ Asuman Demircioğlu, **Faik Ahmet (Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1998, s. 245.

¹⁶¹⁰ Sabahattin Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, TTK Yay., Ankara, 1991, s. 204.

¹⁶¹¹ **TBMM Z.C.**, C.10, s. 309.

¹⁶¹² Tebrik telgrafı gönderen bazı vilayetler, kurumlar ve şahıslar şöyledir: Hacı Bektaş Çelebisi ve Kırşehir Mebusu Cemaledin Efendi Hazretleri, Hacı Bektaş Türbedarı Salih Niyazi Babadan, Kalecik Kaymakamlığı, Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Giresun Mutasarrıflığı, Zonguldak Encümen Azası Abdullah Efendi, Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa, Eskişehir Mebusu Emin Bey, Ayaş Müftülüğü, Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Gölpazarı Belediye Riyaseti, Yozgat Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Riyaseti, Samsun Mutasarrıflığı ile eşrafı, Bafra'da 15. Tümen Kumandanlığı, Çorum Belediye Riyaseti, Kengiri Mutasarrıflığı. **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 374.

elçisi Sultan Ahmet Han da, zafer nedeniyle meclise ve Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik telgrafi göndermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, bu telgraflara verdiği cevap ile teşekkürlerini iletmiştir.¹⁶¹³

II. İnönü zaferi TBMM'de de sevinçle karşılanmıştır. Müdafaa-i Milliye Vekili ve Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa, II. İnönü Muharebesi'ne dair beyanatını 2 Nisan 1921'de meclis kürsüsünden vermiştir. “*Düşmanlarımızın plâni, bizi dört beş gün içerisinde tamamıyla mağlup edip, Anadolu'yu her türlü müdafaaadan mahrum bıraktırmak ve Sevr Muahedesi ve belki de daha ağır bir muahedeyi cehren kabul ettirmek idi*” diyen Fevzi Paşa “Yunan tarihinde emsali az görülen yedi gün yedi gece devam eden muharebelerde düşman mağlûbiyeti tam ile def olundu” ifadeleri ile II. İnönü zaferini değerlendirmiştir.¹⁶¹⁴ Fevzi Paşa'nın beyanati milletvekilleri tarafından sürekli alkışlarla kesilmiş ve bir bayram havası ortamında dinlenmiştir. Fevzi Paşa beyanatında, II. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu'nun savunma stratejisini “*düşmanın kısmı küllisine karşı muharebe-i katiyeyi kabul edip, diğer kısmına karşı işgal muharebesi yapmak*” şeklinde ifade etmiştir. Ordunun başarısının sırrını ise “*düşmanlarımızın mağlûbiyetine sebep olan doğrudan doğruya askerlerimizin kudreti cengaveraneleri ve zabitan ve kumandanlarımızın manevra kabiliyeti*” olduğunu söylemiştir.¹⁶¹⁵

Fevzi Paşa'dan sonra söz alan Bursa Milletvekili Celalettin Arif Bey, II. İnönü Muharebesi'ne ilişkin “*alemi İslamın istikbalini mevzuubahis eden bu mühim ve tarihî günleri seyreden tarihî ve cihanşümül vaka, emin olunuz ki alemi İslamın hatırlarından hiçbir veçhile silinmeyecek ve Yunanlıların bu hatırası cümlemizde ebedî olarak kalacaktır*” değerlendirmesi ile bu muharebenin kıymeti harbiyesini ortaya koymuştur.¹⁶¹⁶ Saruhan Milletvekili Refik Şevket Bey ise “*İnönü'ndeki muvaffakiyet, meşru hakkın istihsali için yüreklerimizde büyüttüğümüz kutsi emelin en bariz ve tecelli etmiş zahiri şeklidir*” ifadeleri ile bu muharebeyi değerlendirmiştir.¹⁶¹⁷ Bolu Milletvekili Yusuf İzzet Bey ise “*İnönü Muharebesi'nin Osmanlı harplerinin parlak bir modeli*” olduğunu ve bu muharebelerde Türk Genelkurmayı'nın parlak bir strateji

¹⁶¹³ **ATTB**, s. 396-402.

¹⁶¹⁴ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 321-322.

¹⁶¹⁵ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 322.

¹⁶¹⁶ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 322.

¹⁶¹⁷ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s. 324.

harekâtı uyguladığını ifade ederek Türk Genelkurmayı'na teşekkür ve takdirlerini iletmiştir.¹⁶¹⁸ Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit Bey de, II. İnönü Muharebesi'ni “*hayat ve istiklâlimizi temin eden bir muzafferiyet*” olarak değerlendirmiştir.¹⁶¹⁹

II. İnönü zaferi Türk ulusal basınında da büyük sevinçle karşılanmıştır. 1 Nisan 1921 günlü gazetelerin büyük kısmında bu zafere yer verilmiştir.¹⁶²⁰ Bu önemli günde Hâkimiyet-i Milliye, “düşman kesin olarak mağlup edilmiş ve çekilmeğe başlamıştır” başlığını atmıştır.¹⁶²¹

II. İnönü zaferi İstanbul basını tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Ali Kemal'in Peyam-ı Sabah'ı, zaferi “İkinci İnönü Hezimet-i Kahhariyesi” başlığı ile okuyucularına duyurmuştur.¹⁶²² Padişah'a yakın Alemdar gazetesi ise zaferi “Türk Ordusu namusunu yine kurtardı” ifadeleri ile değerlendirmiştir.¹⁶²³

II. İnönü zaferi sonrası İstanbul basınında milliyetçi eğilim artmış, dokuz gazeteden altısı açıkça Ankara'yı desteklemeye başlamış,¹⁶²⁴ zaferi kutsayan birçok yazı yazılmıştır. Yakup Kadri Bey'in (Karaosmanoğlu) İkdâm gazetesinde 6 Nisan 1921'de yayınlanan “İnönü Zaferi Yahut Metristepe'den Görülen Şeyler” başlıklı yazısı bunlardan en önemlisidir. Yakup Kadri Bey şairane bir dille kaleme aldığı bu yazıda “*Ey ulvî hadise: hiç bir kalem, hiç bir dil senin mahabet ve azametini tavsife kadir olamaz. Zira ne Roma saltanatının sukutu, ne İstanbul'un fethi, ne beşeriyetin tarihinde birer yol dönümü olan diğer bütün hadiseler sebep ve netice itibari ile seninle boy ölçecek bir mertebeye varmamıştır*” sözleri ile II. İnönü Muharebesi'nin sonucu itibariyle Roma'nın yıkılışı ve hatta İstanbul'un işgalinden bile daha büyük bir zafer olarak değerlendirmiştir.¹⁶²⁵ Yakup Kadri Bey'in bu makalesi daha sonraları Refet Paşa tarafından “İsmet'i milli bir kahraman mertebesine çıkaran bir makale” olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir.¹⁶²⁶

¹⁶¹⁸ TBMM Z.C., Devre I, C.9, s. 324.

¹⁶¹⁹ TBMM Z.C., Devre I, C.9, s. 325-326.

¹⁶²⁰ Saruhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, s. 475-476.

¹⁶²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 1 Nisan 1921.

¹⁶²² Peyam-ı Sabah, 5 Nisan 1921.

¹⁶²³ Alemdar, 4 Nisan 1921.

¹⁶²⁴ Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.III, s. 287-289.

¹⁶²⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “İnönü Yahut Metristepe'den Görülen Şeyler”, **İkdâm**, 6 Nisan 1921; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1929, s. 65-70; **Devrin Yazarlarının Kalemi ile Milli Mücadele ve Mustafa Kemal**, C.I, s. 528-531.

¹⁶²⁶ Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, s. 33-34.

Vatan şairlerinden Yahya Kemal Bey, 15 Nisan 1921’de Dergah’ta yayınladığı “Üçtepe” adlı yazısında Yakup Kadri’nin bu şairane yazısını: “Yakup Kadri muharebeyi Metristepe’den yarının yırtılmış bir perdesi gibi görüyor” ifadeleri ile değerlendirmiştir.¹⁶²⁷ Mithat Cemal ise II. İnönü zaferini “*Yok İşte ! Güneş doğdu uçup gitti karanlık, güçtür hem emin ol gecenin avdeti artık*” dizeleri ile yorumlamıştır.¹⁶²⁸ Nazım Hikmet, II. İnönü zaferini “karanlıktan aydınlığa çıkış” olarak görmüştür.¹⁶²⁹ Sebilürreşat’a göre ise bu harp Anadolu kapılarında doğu ile batının son harbidir.¹⁶³⁰ Fazıl Hüsnü Dağlarca, zaferi Türk milletinin “verdiklerine” bağlamıştır.¹⁶³¹ Yahya Kemal de “zaferin sahibi millettir” değerlendirmesini yapmıştır.¹⁶³²

III.6.4. İkinci İnönü Muharebesi’nin Dış Kamuoyuna Yansımaları

II. İnönü zaferinden sonra Yunan basını, I. İnönü’den sonra yaptığı gibi, Yunan Ordusu’nun yenildiğini inkâr eden ve gerçeği yansıtmayan haberler yapmış,¹⁶³³ Yunan karargahı tarafından yapılan resmi tebliğlere dayanarak durumu “tevil” etmeye çalışmıştır.¹⁶³⁴ Yunan basınının bu tavrı takınmasındaki en büyük etken resmi kaynaklar tarafından II. İnönü Muharebesi’nin sonucuna dair yapılan değerlendirmeler olmuştur.

Yunan Hükümeti, II. İnönü yenilgisinden sonra mağlubiyeti “saklamak” için bir takım açıklamalar yapmıştır. Yunan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Gunaris, 5 Nisan 1921’de Yunan basınına vermiş olduğu demeçte “Yunan Ordusu’nun hedefinin Eskişehir’i almak olmadığını, asıl hedefin Afyon’un işgali olduğu için bu amacı gerçekleştiren ordunun geri çekildiğini” söylemiş ve yenilgiyi reddetmiştir.¹⁶³⁵ Ancak Gunaris, Mart ayının sonunda yapmış olduğu bir açıklamada Yunan Ordusu’nun hedefinin önce Eskişehir’i ardından Ankara’yı almak olduğunu açıkça ifade etmişti.¹⁶³⁶ Fakat şimdi yenilgi nedeniyle Yunan kamuoyunda oluşan heyecan ve asabiyeti yatıştırmak için ağız değiştirmek zorunda kalmıştır. Öyle ki konuya ilişkin yaptığı bir

¹⁶²⁷ Devrin Yazarlarının Kalem ile Milli Mücadele ve Mustafa Kemal, C.I, s. 541-546.

¹⁶²⁸ Devrin Yazarlarının Kalem ile Milli Mücadele ve Mustafa Kemal, C.I, s. 538.

¹⁶²⁹ Nazım Hikmet, *Kuvayı Milliye*, Şiirler-3, Adam Yay., İstanbul, 1987, s.60.

¹⁶³⁰ *Sebilürreşat*, C.19, S.488, s. 224.

¹⁶³¹ Dağlarca, *İnönüler*, s. 56.

¹⁶³² Devrin Yazarlarının Kalem ile Milli Mücadele ve Mustafa Kemal, C.I, s. 556.

¹⁶³³ *Alemdar*, 3 Nisan 1921.

¹⁶³⁴ *Peyam-ı Sabah*, 5 Nisan 1921.

¹⁶³⁵ *Peyam-ı Sabah*, 7 Nisan 1921.

¹⁶³⁶ *Alemdar*, 30 Mart 1921.

başka açıklamada Yunan halkını teskin etmek için Eskişehir'e karşı ikinci safha taarruzun birkaç gün sonra başlayacağını söylemek zorunda kalmıştır.¹⁶³⁷ Papulas ise yenilgiden bahsetmeden bu savaşta Yunan askerlerinin kahramanlıklarını anlatan bir beyanname yayınlamıştır.¹⁶³⁸

Yunan basını tarafından dikkatle takip edilen bu sürecin sonunda Türk Ordusu'nun Eskişehir'de Yunan Ordusu'nu mağlup ettiği kesinleşince Yunan gazetelerinden bazıları başta Gunaris olmak üzere Yunan Hükümeti'ni eleştirmeye başlamıştır. Venizelos yanlısı Eleftheros Tipos ve Patris gazetesi, Eskişehir savaşının gerçek sonucunun saklandığını, aldatılanın sadece Yunan halkı olduğunu belirterek uğranılan başarısızlığın Türklerce ve İtilâf Devletleri'nin askeri danışmanlarınca bilindiğini açıklamıştır. Yapılan bir araştırmaya göre, bu süreçte Yunan basını Yunan Hükümeti'nin arzuladığı gibi bir yayım politikası takip etmemiş, Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki varlığını sorgulamaya başlamıştır.¹⁶³⁹

Fransız basını da muharebenin sonucunu yakından takip etmiş¹⁶⁴⁰ ve ağırlıklı olarak II. İnönü zaferini destekler nitelikte ve Türk Ordusu lehinde yazılar yazmıştır.¹⁶⁴¹

İtalya basını ise bu süreçte Sevr Antlaşması'nın adil bir anlaşma olmadığını Türkiye'nin bunu kabul etmeyeceğini söyleyerek, Türkiye'yi destekler yazılar yazmıştır.¹⁶⁴² Öte yandan Alman ve Bulgar basınları, "Türk azim ve iradesini kendi milletlerine bir numune-i imtisal" olarak göstermişlerdir.¹⁶⁴³

¹⁶³⁷ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁶³⁸ Beyanname şöyledir: "*Kahraman zabitan ve askerler! Müstesna bir yiğitlik ve cesurluk ile süngüyle zapt eylemiş olduğunuz Kovalca ve Avgin [İnönü] tepelerinde 5 gün süren çetin mücadele Yunan silahlarını şereflendirmiş ve vatani şaşalandırmıştır. O vatan size medyun-i şükrandır. Yenilmez şecaatiniz ve cesaretiniz herkesçe takdir oldu ve Yunan Milleti'nin tarihi son askeri harekâtınız ile şan ve şerefle dolu parlak bir sayfa yazmıştır... Harp meydanının bütün noktalarında muzaffer olduğunuz halde mücadelenin devamını tatil ettim. Zira birkaç gün sonra yine sizin en müsait ve en iyi şerati tahtında başaracağınız bir iş için artık tek bir kahraman feda etmeye razı olmadım. Yunan Ordusu'nun bu şanlı harekât-ı askeriyesini namuskâr kanları ile sulamış olan kahramanları millet namına selamlarım. Bütün kıtaat ve hidemat-i muhtelif kumandalarını mücadeleye zahir olmak hususunda gösterdikleri fevkaalade himmetlerinden ve vazifelerini ifâdaki cesaret ve itidallerinden dolayı tebrik ve takdir ederim. Kahramanlarımı sizi selamlarım. Kati muzafferiyet hakkında sarsılmaz bir iman ve itimat ile olarak size serdarlık etmek şerefiyle bahtiyarım. Papulas"* **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁶³⁹ Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, s. 223-225.

¹⁶⁴⁰ Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın**, s. 90

¹⁶⁴¹ Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu**, s. 256-262.

¹⁶⁴² Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın**, s. 90.

¹⁶⁴³ Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.IV, s. 86.

II. İnönü zaferi ABD tarafından da dikkatle takip edilmiştir. ABD'nin Atina'daki temsilcisi Hall, 5 Nisan 1921'de ABD'ye gönderdiği telgrafta "Yunan Ordusu'nun Küçük Asya'da ciddi bir yenilgiye uğradığını" bildirmiş ve bu durumun "Atina'da büyük bir bunalıma sebep olduğunu" vurgulamıştır. İstanbul'da bulunan Amiral Bristol yine aynı tarihte İstanbul'dan ABD'ye gönderdiği telgrafta "Yunan saldırısının başarısız olduğunu" vurgulamış ve "Yunanların moralleri bozuk olarak çekilmekte olduklarını" bildirmiştir.¹⁶⁴⁴

İngilizce yayım yapmakta olan bazı gazetelerin II. İnönü Muharebesi'ne ilişkin değerlendirmeleri de ilgi çekicidir. Orient News gazetesi "bu sonuçla birlikte Yunan Ordusu'na Ankara yolu müthiş bir gümbürtü ile kapanmıştır" yorumunda bulunmuştur.¹⁶⁴⁵ 4 Nisan 1921 tarihli Morning Post gazetesi ise Doğu sorununun İzmir'in Venizelos'a verilmesiyle başlatıldığını anımsatarak, erkte bulunan Konstantin'in İstanbul'u Yunan İmparatorluğu'na katmak gibi düş dolu bir adım atmak amacıyla olduğunun açıkça belirttiğini söylemiş, savaşın asıl kazananının Sovyet Rusya olacağını iddia etmiştir. Near East dergisinin 28 Nisan tarihli yazısında ise "Yunanistan'ın hiçbir zaman Yakın Doğu'da barışı kuramayacağı" ifade edilmiştir. Genel olarak İngilizce yayım yapan gazeteler, II. İnönü Muharebesi sonrası Yunanistan'ın Anadolu'daki varlığından endişe duymaya başlamışlardır.¹⁶⁴⁶

II. İnönü zaferi Bulgaristan'da da yankı bulmuştur. Zaferden sonra Sofya sokaklarına Türk Ordusu'nun Anadolu'da kazandığı başarıdan bahis eden birçok ilan asılmıştır. Sofya'da bulunan Yunan elçisi kalabalık caddede bu ilanlardan birisini bastonu ile yırtarak hiddetini göstermek zorunda kalmıştır.¹⁶⁴⁷

II. İnönü zaferi yabancı devlet temsilcileri tarafından kutlanmıştır. Sovyet Rusya Dışişleri Bakanlığı temsilcisi Medivani, Mustafa Kemal Paşa'ya kutlama telgrafı göndermiştir.¹⁶⁴⁸ Mustafa Kemal, Medivani'nin bu kutlama telgrafını gönderdiği bir yazıyla yanıtlamıştır. Cevapta, "haris emperyalistlerle Yunan bedbahtlarına karşı Sovyet Rusya'nın tutumunun Türk ulusu tarafından takdir edildiği" dile getirilmiş-

¹⁶⁴⁴ Duru, **Amerikan Gizli Belgeleri ile Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, s. 117-118.

¹⁶⁴⁵ **Peyam-ı Sabah**, 7 Nisan 1921.

¹⁶⁴⁶ Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, s. 225-228.

¹⁶⁴⁷ Özkaya, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, s. 137.

¹⁶⁴⁸ Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, s. 223.

tir.¹⁶⁴⁹ Ayrıca, Yunanlıların geri çekilmeleri sırasında yaptıkları hasarlar ve faciaların insan vicdanını isyan ettirecek nitelikte olduğuna değinilerek bütün bunların Sovyet Rusya basınında en geniş ölçüde yayımlanması istenmiştir.¹⁶⁵⁰

Yurt dışından II. İnönü zaferini kutlayan telgraflar gönderilmiştir. Zafer nedeniyle Zürih Türk Talebe Cemiyeti Meclise tebrik telgrafı göndermiştir.¹⁶⁵¹

Zafer din adamları tarafından da kutlanmıştır. Şeyh Sunusi bu din adamlarından biridir. Sunusi, Diyarbakır'dan TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafla zaferi tebrik etmiştir.¹⁶⁵²

III.6.5. İnönü Muharebeleri'nin Yıl Dönümlerinde Yapılan Kutlamalar

1922 yılından itibaren İnönü zaferlerinin yıl dönümlerinde, merkezde ve taşrada törenler düzenlemiş, kutlamalar yapılmıştır.

I. İnönü Muharebesi'nin birinci yıl dönümünde Ankara'da resmigeçit töreni yapılmış, TBMM önünde toplanan Ankara halkı, zaferi gündüz tezahüratlar yaparak, gece ise fener alayları düzenleyerek kutlamıştır.¹⁶⁵³ Devlet büyükleri verdikleri demeçlerle zaferi değerlendirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa, "I. İnönü'nün ne olduğunu tarih söyleyecektir" ifadeleri ile zaferi değerlendirirken, Fevzi Paşa "I. İnönü'nün Yunan emellerine vurulan ilk darbe olması nedeniyle önemli olduğunun" altını çizmiştir. Zaferin kahramanı İsmet Paşa ise yayımladığı bir telgrafta "I. İnönü Muharebesi ile birlikte büsbütün yeni bir devrin başladığını" ifade etmiştir.¹⁶⁵⁴ Bu özel gün nedeniyle TBMM'de, Türk Ordusu'na tebrik ve teşekkür telgrafları yazılmıştır.¹⁶⁵⁵

II. İnönü Muharebesi'nin birinci yıl dönümü de Ankara'da resmigeçit töreni ile kutlanmıştır. Halkın büyük bir kısmı bu töreni gözyaşları içinde izlemiştir.¹⁶⁵⁶ Mustafa Kemal Paşa, meclis önünde toplanan halkı selamlamıştır.

¹⁶⁴⁹ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, s. 147.

¹⁶⁵⁰ Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, s. 223.

¹⁶⁵¹ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.10, s. 362.

¹⁶⁵² **TBMM Z.C.**, Devre I, C.9, s.374. Mektubun tamamı için bkz. Ahmed Eş-şerif Senusi, **Resimli Anadolu Hediyesi**, C.I, S.2, s.9; **Yenigün**, 19 Ocak 1921.

¹⁶⁵³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Ocak 1922; **Peyam-Sabah**, 11 Ocak 1922.

¹⁶⁵⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ocak 1922.

¹⁶⁵⁵ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.16, s.19.

¹⁶⁵⁶ **Yenigün**, 31 Mart 1922.

Fotoğraf 2: TBMM Önünde II. İnönü Zaferini Kutlama Gösterileri Sırasında Mustafa Kemal Paşa Halkı Selamlarken (1922) (Atatürk Kitaplığı, Kartpostal No:014686).

Mustafa Kemal Paşa daha sonra cepheye giderek Türk Ordusu'na TBMM ve fedakâr Türk halkının tebriklerini iletmiştir.¹⁶⁵⁷ Rusya ve Azerbaycan elçileri zafer nedeniyle tebriklerini meclise sunmuşlardır.¹⁶⁵⁸ Bu özel gün münasebetiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de meclise tebrik telgrafları yollamışlardır.¹⁶⁵⁹

II. İnönü Zaferinin birinci yıl dönümü sadece Ankara'da değil, taşrada da sevinç ve heyecan içinde kutlanmıştır. Artvin'de zaferin yıl dönümü münasebetiyle İnönü meydanında yapılan mitinge yüzlerce kişi katılmıştır.¹⁶⁶⁰

İnönü Muharebelerinin ikinci yıl dönümünde de zaferler yâd edilmiş, bu muharebelerde şehit olan askerler ve gaziler şükranla anılmıştır.¹⁶⁶¹ Rus elçiliği, II. İnönü zaferi nedeniyle TBMM'ye tebrik telgrafı göndererek, zaferin yıl dönümünü kutlamıştır.¹⁶⁶²

I. İnönü Muharebesi'nin üçüncü yıl dönümü şerefine muallimler birliği İnönü kahramanı İsmet Paşa şerefine Türk Ocağında 50 kişilik bir çay ziyafeti vermiştir. İsmet Paşa ziyafette yapmış olduğu konuşmada I. İnönü Muharebesi'nin çok zor şartlar altında kazanıldığını ifade etmiş ve zaferi kutlamıştır.¹⁶⁶³ II. İnönü'nün üçüncü yıl

¹⁶⁵⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Mart 1922.

¹⁶⁵⁸ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.18, s. 437; **Yenigün**, 31 Mart 1922.

¹⁶⁵⁹ **TBMM Z.C.**, Devre I, C.18, s. 473.

¹⁶⁶⁰ Mesut Çapa, "Milli Mücadelede Döneminde Artvin", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S.19, s. 129.

¹⁶⁶¹ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ocak 1923; **Yenigün**, 10 Ocak 1923; **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Nisan 1923.

¹⁶⁶² **TBMM Z.C.**, Devre I, C.26, s. 351.

¹⁶⁶³ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Ocak 1924; **Yenigün**, 10 Ocak 1924.

dönümünde ise basında zafere dair yazılar yayımlanmış, zaferin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.¹⁶⁶⁴

İnönü zaferleri, onuncu yıl dönümlerine kadar özellikle Ankara’da resmigeçit törenleri ve halkın katılım ile yapılan gösterilerle kutlanmıştır.¹⁶⁶⁵ Genellikle Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşalar, İnönü zaferleri dolayısıyla TBMM’yi ve orduyu tebrik eden telgraflar yayımlamışlardır. Ancak onuncu yıl dönümlerinden itibaren İnönü zaferleri daha farklı şekillerde kutlanmaya başlanmıştır.

Zaferlerinin onuncu yıl dönümünde ilk defa olarak Yüksek Yarış ve Islah Encümeni tarafından sadece haliskan Türk taylarının yarışabileceği “Birinci İnönü” ve “İkinci İnönü” adı ile at yarışları düzenlenmeye başlanmıştır.¹⁶⁶⁶ İlk defa “Birinci İnönü” koşusu 22 Ağustos 1931’de yapılmıştır.¹⁶⁶⁷ Bu tarihten sonra İnönü zaferlerinin yıl dönümlerinin dışında da “Birinci İnönü” ve “İkinci İnönü” adı ile at yarışları yapılmıştır. 19 Ağustos 1932’de yapılan 800 metrelik “Birinci İnönü Koşusunu” Karacabey’in aykızı kazanırken,¹⁶⁶⁸ 2 Eylül 1932’de yapılan “İkinci İnönü Koşusunu” Güler adlı tay kazanmıştır.¹⁶⁶⁹ 1931 yılından itibaren İnönü Muharebeleri’nin adı ile at yarışları düzenlenmeye devam edilmiştir. Bu dönemde Ankara’da atların müzayede usulü ile satıldığı bir yere de “İnönü at evi” adı verilmiştir.¹⁶⁷⁰

I. İnönü Muharebesi’nin on birinci yıl dönümünde Samsun’da Gazi parkında Mustafa Kemal Paşa’nın M. Kripelin tarafından yapılan “at üzerinde şaha kalktığı” heykeli törenle açılmıştır.¹⁶⁷¹ Ayrıca bu sene “Türk İnkılabı Filmi” çekmek için çalışmalarına başlanmış ve Maarif Vekâleti bünyesinde bir film komisyonu oluşturulmuştur. Filmi çekmek için görevlendirilen tiyatro ve sinema yazarı Zarhi, Türk inkılabının önemli bir dönüm noktası olan İnönü Muharebeleri’ni anlatabilmek için İnönü harp meydanını ziyaret etmiştir.¹⁶⁷²

Bu süreçte İnönü Muharebeleri’nde şehit olan Türk askerleri anısına İnönü’de “şehitler abidesi” inşa edilmiştir. Bu abide sadece İnönü zaferlerinin yıl dönümünde

¹⁶⁶⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 1 Nisan 1924.

¹⁶⁶⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 11 Ocak 1927.

¹⁶⁶⁶ **Vakit**, 5 Temmuz 1931.

¹⁶⁶⁷ **Hâkimiyet-i Milliye**, 22 Ağustos 1931.

¹⁶⁶⁸ **Akşam**, 20 Ağustos 1932.

¹⁶⁶⁹ **Akşam**, 3 Eylül 1932.

¹⁶⁷⁰ **Ulus**, 19 Kasım 1937.

¹⁶⁷¹ **Akşam**, 5 Ocak 1932.

¹⁶⁷² **Vakit**, 27 Aralık 1932.

değil diğerk önemli günlerde de halk ve öğrenciler tarafından ziyaret edilmiştir. Söz gelimi 23 Nisan 1933'te 300 kişilik bir öğrenci grubu başlarında öğretmenleri olmak üzere İnönü'ye giderek şehitler abidesine çelenk koymuş ve İnönü Muharebeleri hakkında bilgi almıştır.¹⁶⁷³

1930'lu yıllarda İnönü Muharebeleri'nin adının yaşatılması amacıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin donanmasında görev almak üzere Avrupa'da "Birinci İnönü" ve "İkinci İnönü" adı ile deniz altı gemileri yaptırılmıştır.¹⁶⁷⁴ "Birinci İnönü" deniz altısı 1935 yılında Malta'yı ziyaret eden Türk donanması kafilesi içinde yer almıştır.¹⁶⁷⁵

Fotoğraf 3: "Birinci İnönü" adlı Türk Denizaltısı (Atatürk Kitaplığı Kartpostal No:25889)

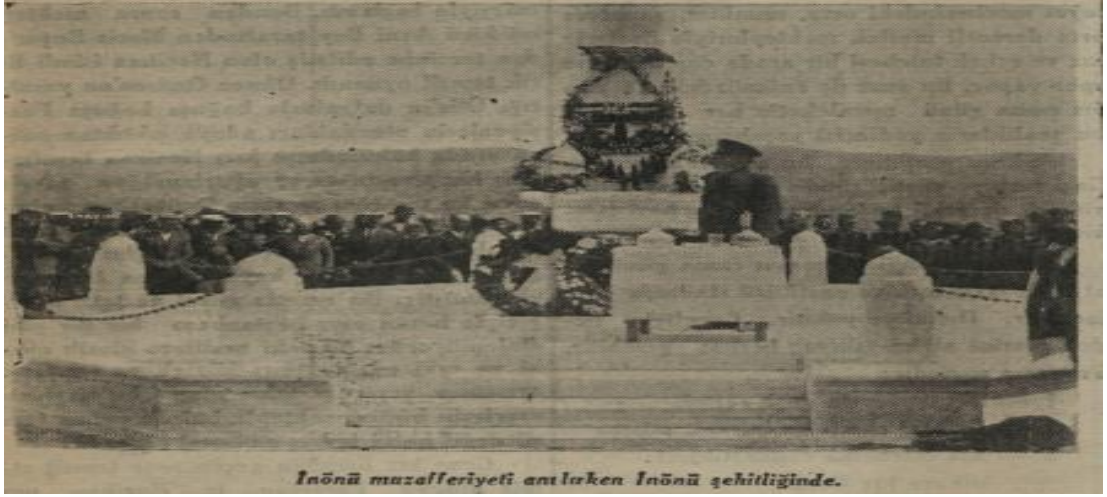
İnönü Muharebeleri'nin on üçüncü yıl dönümü İnönü harp meydanında büyük bir merasim ile kutlanmıştır. Bu muharebede görev almış askerlerle birlikte 4-5 bin kişinin katılımı ile gerçekleşen merasimde on beşe yakın kurban kesilmiş, kazanlarda yemekler pişirilmiştir. Ayrıca şehitlikteki abideye elliye yakın çelen konulmuş, İnönü zaferleri coşku ile anlatılmıştır.¹⁶⁷⁶

¹⁶⁷³ **Vakit**, 27 Nisan 1933.

¹⁶⁷⁴ **Hâkimiyet-i Milliye**, 10 Ekim 1933.

¹⁶⁷⁵ **Kurun**, 11 Kasım 1935.

¹⁶⁷⁶ **Akşam**, 19 Mayıs 1934; **Hâkimiyet-i Milliye**, 12 Mayıs 1934.

Fotoğraf 4: İnönü Zaferlerinin On Üçüncü Yıl Dönümünde İnönü Şehitliği'nde Yapılan Kutlamalardan Bir Fotoğraf (Hâkimiyet-i Milliye, 16 Mayıs 1934, No:4601, s. 4.)

Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtibi Recep Peker Bey, zaferlerin yıl dönümü münasebetiyle Ankara İnkılap kürsüsünde İnönü Muharebeleri hakkında konferans vermiştir.¹⁶⁷⁷

İnönü Muharebeleri'nin on dördüncü yıl dönümünde de İnönü'de anmalar yapılmış, İnönü anıtına çelenkler konulmuştur. Halk anma etkinliğinde bu muharebelerde yiğitçe dövüşerek canlarını veren şehitleri saygı ile anmıştır. Anma töreni üç savaş uçağının çok alçaktan uçarak şehitleri selamlaması ile son bulmuştur.¹⁶⁷⁸ Bazı ulusal basın organları İnönü zaferleri nedeniyle tebrik mesajları yayımlamıştır.¹⁶⁷⁹

1930'ların ortalarından sonra İnönü Muharebeleri'nin yapıldığı İnönü harp meydanı Türk İstiklal Harbi'nin simge mekânlarından biri haline gelmiştir. Zafer ve tayyare bayramları dolayısıyla Ankara ve İnönü arasında gösteri uçuşları yapılmıştır.¹⁶⁸⁰

I. İnönü'nün on altıncı yıl dönümünde Balıkesir halkevinde konferans verilmiştir.¹⁶⁸¹ II. İnönü'nün yıl dönümü münasebetiyle ise İzmir Milletvekili Hasan Ali

¹⁶⁷⁷ **Vakit**, 20 Mayıs 1934; **Hâkimiyet-i Milliye**, 31 Mayıs 1934.

¹⁶⁷⁸ **Ulus**, 9 Mayıs 1935; **Ulus**, 12 Mayıs 1935.

¹⁶⁷⁹ **Akşam**, 31 Mart 1935.

¹⁶⁸⁰ **Ulus**, 1 Eylül 1936.

¹⁶⁸¹ Balıkesir Halkevi Başkanı Feyzi Sözen tarafından verilen konferansta I. İnönü zaferinin tarihçesi anlatılmıştır. Yüzyü aşkın vatandaşın katıldığı konferansta Vali Etem Aykut Bey'in bu muharebeye dair anlattığı hatıra vatandaşlarda büyük etki yaratmış ve şiddetle alkışlanmıştır. **Akşam**, 22 Ocak 1937.

Yücel tarafından “İnönü” adlı bir şiir kaleme alınmıştır.¹⁶⁸² Muharebelerin on yedici yıl dönümünde muharebeler sırasında Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar arasındaki telgraf yazışmaları kamuoyu ile paylaşılmıştır.¹⁶⁸³

1932 yılında halk evlerinin kurulması ile birlikte anmalara ve kutlamalara, özellikle taşrada, bu kurumlar öncülük etmiştir. I. İnönü Muharebesi’nin on sekizinci yıl dönümü münasebetiyle Mardin halkevi tarafından büyük bir tören yapılmıştır. Törene saygı duruşu ve İstiklal Marşı ile başlanmış, İsmet Paşa’nın fotoğrafları projeksiyonla perdeye yansıtılmıştır. Halk, İnönü’yü dakikalarca alkışlamıştır. I. İnönü Muharebesi’ne dair halka bilgi verilmiştir. “İnönü gecesi” musiki, sinema ve zengin bir programla geç vakte kadar devam etmiştir.¹⁶⁸⁴

II. İnönü Muharebesi’nin 19. yıl dönümü 1 Nisan 1940’ta Ankara Halk evi salonunda büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Birçok milletvekili, parti ve halk evi mensubunun katılmış olduğu programda ordu film alma merkezi tarafından hazırlanan bir film izlettirilmiştir. Ardın Cevdet Kerim Bey tarafından zaferin tarihçesi anlatılmıştır.¹⁶⁸⁵ Kutlamalar sadece Ankara ile sınırlı kalmamış, İstanbul’daki birçok halk evi ile Isparta Halk evinde de kutlamalar yapılmıştır.¹⁶⁸⁶

İnönü Muharebeleri’nin yıl dönümlerinde yapılan kutlamalar muharebelerin üzerinden 20 yıl geçmesine rağmen devam etmiştir. II. İnönü zaferinin 20. yıl dönümü kutlamalarına yine Halkevleri öncülük etmiştir. 1 Nisan 1941’de Ankara Halk evinde yapılan kutlama törenine Ankara halkı ile birlikte şair Behçet Kemal Çağlar gibi isimler de katılmıştır.¹⁶⁸⁷ Mahmut Esat Bozkurt Bey, İnönü zaferine dair bir yazı kaleme almıştır.¹⁶⁸⁸ İstanbul’da da halkevlerinin organize ettiği kutlamalar kapsamında konferanslarla, piyeslerle zaferin yirminci yıl dönümü kutlanmıştır.¹⁶⁸⁹

I. İnönü Muharebesi’nin 22. yıl dönümü nedeniyle yapılan kutlamalar diğer kutlamalardan biraz farklı olmuştur. İstanbul’da Üsküdar halk evi tarafından üniversitesi öğrencileri ile Yüksekokul öğrencileri arasında hitabet yarışması tertip edilmiş-

¹⁶⁸² Hasan Ali Yücel’in, İnönü zaferinin yıl dönümünde kaleme aldığı uzun “İnönü” şiiri : “*yüce tarihimizden iki şerefli yaprak, az olur onun için ne söylesek ne yazsak*” dizleriyle bitmektedir. **Ulus**, 1 Nisan 1937.

¹⁶⁸³ **Akşam**, 14 Kasım 1938.

¹⁶⁸⁴ **Ulus**, 11 Ocak 1939.

¹⁶⁸⁵ **Ulus**, 2 Nisan 1940.

¹⁶⁸⁶ **Ulus**, 2 Nisan 1940; **Ulus**, 3 Nisan 1940.

¹⁶⁸⁷ **Ulus**, 2 Nisan 1941.

¹⁶⁸⁸ **Ulus**, 3 Nisan 1941.

¹⁶⁸⁹ **Ulus**, 2 Nisan 1941.

tir.¹⁶⁹⁰ İzmir de ise İzmir halk evi spor komitesi tarafından “zafer koşusu” düzenlenmiştir.¹⁶⁹¹

İnönü Muharebeleri'nin yıl dönümlerinde bazı gazetelerde muharebeler hakkında bilgi veren, değerlendirme yapılan birçok yazı kaleme alınmıştır. I. İnönü'nün 24. yıl dönümünde Celal Dinçer tarafından kaleme alınan ve Ulus gazetesinde yayımlanan yazı ilgi çekicidir. Dinçer, “*Birinci İnönü olmasaydı!*” başlıklı yazısında: “*Birinci İnönü olmasaydı, ne ikincisi, ne Sakarya ne de 30 Ağustos olurdu. Bütün bunlar olmayınca da bu günkü Türkiye Cumhuriyeti olmazdı*” ifadeleri ile zaferin önemini vurgulamıştır.¹⁶⁹²

İnönü Muharebeleri 25. yıl dönümlerinde de kutlanmış, hakkında yazılar yazılmıştır.¹⁶⁹³ Bu muharebelerde şehit düşen vatan evlatları saygı ile yâd edilmiştir.¹⁶⁹⁴ İnönü kahramanı olarak anılan ve bu muharebelerde elde ettiği başarı nedeniyle kendisine Atatürk tarafından “İnönü” soyadı verilen İsmet Paşa,¹⁶⁹⁵ zaferlerin yıl dönümlerinde birçok tebrik telgrafı almıştır.¹⁶⁹⁶ Aldığı tebrik telgraflarına içtenlikle cevap vermiştir.¹⁶⁹⁷

Türk İstiklal Harbi'nin ilkleri olan İnönü Muharebeleri, 1922 yılından itibaren günümüze kadar farklı şekillerde kutlanmıştır. Zaferlerin ilk yıl dönümleri özellikle Ankara'da TBMM önünde halkın katılımı ile gerçekleştirilen resmigeçit törenleri ile kutlanmış, Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar zaferler nedeniyle meclisi ve orduyu tebrik eden mesajlar yayımlamışlardır. Ancak 1930'ların başından itibaren kutlamalar şekil değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren “Birinci ve İkinci İnönü” isimleri sadece yıl dönümlerinde yapılan kutlamalarda anılmanın ötesine geçmiş; ilk defa bu isimlerle at yarışları düzenlenmiş, Türk donanmasına kazandırılan deniz altılara bu isimler verilmiştir. 1932 yılında Halk evlerinin kurulması ile birlikte kutlamalar merkez ve taşrada halk evlerinin öncülüğünde yapılmaya başlanmıştır. Halkevleri tarafından organize edilen kutlamalar kapsamında gençlere yönelik “İnönü zafer koşusu”

¹⁶⁹⁰ **Ulus**, 11 Ocak 1943.

¹⁶⁹¹ **Ulus**, 11 Ocak 1943.

¹⁶⁹² **Ulus**, 10 Ocak 1945.

¹⁶⁹³ **Akşam**, 10 Ocak 1946.

¹⁶⁹⁴ **Ulus**, 10 Ocak 1946.

¹⁶⁹⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 26 Eylül 1934.

¹⁶⁹⁶ **TİTE Arşivi**: Kutu No:125 Gömlek No::5 Belge No:5-3001.

¹⁶⁹⁷ **TİTE Arşivi**: Kutu No:125 Gömlek No::5 Belge No:5-4001.

ve “Hitabet müsabakaları” gibi çeşitli adlar altında tertip edilen etkinlikler ile İnönü zaferleri kutlanmaya devam etmiştir.

İnönü Muharebeleri’nin 100. yıl dönümüne yaklaştığımız bu günlerde anma programları resmi makamlar tarafından yıl dönümlerinde yapılmaya devam etmektedir. Yerelde Bilecik Valiliği’nin öncülüğünde düzenlenen anma programları kapsamında muharebelerin yaşandığı Bozüyük ilçesindeki Metristepe anıtı ziyaret edilerek burada resmi tören düzenlenmektedir. Askeri erkân, mülki idare amirleri ve halkın katılımı ile yapılan anma törenlerinden sonra Bozüyük’e bağlı Akpınar köyündeki İnönü şehitliği ziyaret edilmektedir.¹⁶⁹⁸

İnönü Muharebeleri’nin yıl dönümlerinde ayrıca devletin zirvesi tarafından kutlama mesajları da yayımlanmaktadır. İnönü zaferlerinin 98. yıl dönümünün yaşandığı 2019 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı sn. Recep Tayyip Erdoğan tarafından I. İnönü zaferinin yıl dönümü münasebetiyle mesaj yayımlanmıştır. Mesajda : *“Birinci İnönü zaferi, büyük zafere yürünen yolda ilk aşamalardan biri olmuş, ordumuzun mücadele ve dayanma gücünü artırmıştır. Genç nesillerimizin de ecdadımızın emaneti bu kutsal vatana ve şanlı zaferlerle dolu tarihimize aynı kararlılık ve azimle sahip çıkacağına inanıyorum. Bu vesileyle, başta Gazi Mustafa Kemal olmak üzere, istiklal mücadelemizin bütün kahramanlarını saygıyla, rahmetle anıyorum.”* ifadeleri ile İnönü zaferinin 98. sene-i devriyesi kutlanmıştır.¹⁶⁹⁹

¹⁶⁹⁸<http://www.bilecik.gov.tr/ikinci-inn-zaferinin-93-yil-dnm>; <http://www.bilecik.gov.tr/ikinci-inn-zaferinin-94-yil-dnm>; <http://www.bilecik.gov.tr/ikinci-inonu-zaferinin-95-yil-donumu>; <http://www.bilecik.gov.tr/ikinci-inonu-zaferinin-96-yildonumu>. Erişim Tarihi:06.04.2019.

¹⁶⁹⁹<https://www.cnnturk.com/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-inonu-zaferi-mesaji>:Erişim Tarihi:06.04.2019.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Türk İstiklal Harbi'nin dönüm noktalarından biri olan İnönü Muharebeleri'nin askeri ve siyasi yönü, Türk İstiklal Harbi'ndeki yeri ve önemi incelenmiş, tarihi belgeler ve bilgiler ışığında konu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken doğrudan birinci elden kaynaklara müracaat edilerek, tarihi gerçek aslına uygun olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasına başlarken temel amaç, sübjektif değerlendirmelerden uzak, bilgi ve belgeye dayalı olarak İnönü Muharebeleri hakkında monografik bir çalışma yapmaktır. Bu çalışma ile birlikte İnönü Muharebeleri'nin mevcudiyetine dair tartışmalara da tarihi belgeler ve bilgiler ışığında katkı sunulması amaçlanmıştır. Yapılan monografik çalışma sonucunda, ATASE ve diğer arşivlerden elde edilen birinci elden belge ve bilgilere dayanarak suretiyle Türk İstiklal Harbi'nde I. ve II. İnönü Muharebeleri'nin yapılmış olduğu gerçeği ortaya koyulmuştur. Bu tarihsel gerçeklik, yoruma, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde kesindir.

I. İnönü Muharebesi, TBMM Hükümeti'nin çok zor şartlar altında kurmuş olduğu Düzenli ordusu ile Yunan'a karşı vermiş olduğu ilk mücadelesi olması açısından son derece önem arz eden muharebe olmuştur. Yunan kuvvetleri, 6 Ocak 1921'de Bursa ve Uşak istikametlerinden Eskişehir'e doğru başlattıkları taarruzlarında 9 Ocak 1921'de İnönü mevzilerinin önüne ulaşmış; 9-10 Ocak tarihlerinde İnönü mevzilerinde taraflar arasında 36 saat süren bir çarpışma yaşanmıştır. Bu çarpışmalarda Türk kuvvetleri yer yer taarruzu püskürtme noktasında başarı sağlamışlarsa da genel olarak taarruz Yunan kuvvetlerinin üstünlüğü ile gelişmiştir. Muharebenin genelinde Yunan kuvvetleri üstünlük sağlamış olmalarına rağmen bu üstünlüklerini sürdürememişler ve ani bir karar ile geri çekilmeye başlamışlardır. Yunanların geri çekilmesi nedeniyle savaşın galibi Türkler olmuştur. Türk Ordusu, I. İnönü Muharebesi'nde ezici bir üstünlük sağlayamamış, askeri bir üstünlük kuramamış ise de vermiş olduğu mücadele ile Yunan Ordusu'nu hırpalamış, yıpratmış ve geri çekilmesini sağlamıştır.

I. İnönü Muharebesi'nde Türk Ordusu "inatçı" bir mücadele vermiştir. Bu mücadelede uygulanan alan savunma stratejisi, kaybedilen mevziinin hemen gerisinde yeniden mevzi alınması Yunan Ordusu'nu son derece yıpratmıştır. Yunanların gözünü korkutan ve geri çekilmesine neden olan bu mücadele olmuştur. Ankara'dan

Batı Cephesi'ne sürekli takviye birlikler sevk edilmesi nedeniyle Yunan komuta kademesinin sayıca daha üstün bir Türk Ordusu tarafından tuzağa düşürülebilecekleri korku ve endişesi Yunan Ordusu'nun geri çekilmesine neden olan bir başka etken olmuştur.

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu, önemli avantajlar elde etmiş olmasına rağmen bu avantajlardan yararlanamamıştır. 10 Ocak'ta Batı Cephesi birlikleri, geriye Zembemiy hattına doğru çekilirken, Yunan birlikleri Türk kuvvetlerini takip etmemiş, sıkıştırmamıştır. Üstelik Türk kuvvetlerinin geri çekilme kararı aldığı günün gecesinde, 10/11 Ocak gecesi, Yunan kuvvetleri de geri çekilme karar almıştır. Bu son derece ilginç durum neticesinde Batı Cephesi Komutanlığı, geri çekilmekte olan Yunan kuvvetlerinin süvari birlikleri tarafından takip edilmesi kararını vermiş ve takip harekâtını başlatmıştır.

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan Ordusu'nun avantajlı durumda olmasına rağmen geri çekilmesi, Türkler için sürpriz, Yunanlar açısından ise büyük bir hata olmuştur. Yunan komuta kademesi daha sonraları bu hatalarını, "keşif taarruzu yapmak üzere gelmiştik, keşif yaptık, vazifemiz tamamlanınca eski mevzilerimize döndük" demek suretiyle kapatmaya çalışmışlar, I. İnönü Muharebesi'nde yenildiklerini de ısrarla reddetmişlerdir.

I. İnönü Muharebesi'nde Yunan komuta kademesi, askeri strateji, sevk ve idare açısından birçok yanlış yapmış, bu yanlışlar savaşın neticesini doğrudan etkilemiştir. Bursa ve Uşak istikametlerinde eş zamanlı başlayan Yunan taarruzunda Yunan Ordusu'nun Bursa grubu Eskişehir önlerine kadar geldiği sırada Uşak grubunun, Eskişehir'e doğru ilerleyip taarruza destek vermeyerek Uşak civarında kalması Yunan Ordusu'nun en önemli taktik hatası olmuştur. Bu durum nedeniyle Yunan Ordusu İnönü'deki kesin neticeli muharebeye taarruza geçen bütün birliklerini katamamıştır. Bir başka stratejik hata ise Yunan Ordusu'nun Bursa grubunun Eskişehir istikametinde yoğunlaştırdığı taarruzlarına bütün kuvvetlerini katmamasıdır. Hem Uşak grubunun taarruza destek vermemesi hem de Bursa grubunun tamamının İnönü Meydan Muharebesi'ne sevk edilmemesi Yunan komuta kademesinin bu muharebedeki en kritik hataları olmuştur.

I. İnönü Muharebesi'nde Türk komuta kademesi sevk ve idarede başarılı bir görüntü çizmiştir. Türk Genelkurmayı ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, taarru-

zun başladığı 6 Ocak'tan itibaren kesin muharebeyi kabul edecekleri İnönü'ye ellerindeki bütün kuvvetleri en kısa sürede sevk ve idare etmeyi başarmışlardır. Ankara ve Kütahya gibi yerlerde bulunan dağınık kıtalar, süratle harp meydanına sevk edilerek birlikte hareket etmeleri sağlanmıştır. Batı ve Güney Cephesi Komutanlıkları muharebenin gelişimi karşısında ellerindeki birlikleri etkin ve organize bir şekilde kullanmışlardır.

Türk Ordusu, I. İnönü Muharebesi'nde her yönden mutlak bir yoksulluk içinde mücadele etmiştir. Türk askeri, bu muharebede Ankara'da fiçı çemberlerinden eğelenerek yapılan süngü ve kasaturalarla savaşmak zorunda kalırken piyadelerin çoğu tüfeksiz ya da süngüsüz, süvarilerin çoğu ise atsız ve kılıcsız bir vaziyette mücadele vermişlerdir. Türk halkı, bu yokluk içinde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere fedakârca çalışmış ve ordusuna hizmet etmiştir. Bu yönü I. İnönü Muharebesi, Türk İstiklal Harbi'nde ordu ve milletin topyekûn seferber olarak Yunan'a karşı varlık mücadelesi verdiği ilk muharebe olmuştur.

I. İnönü Muharebesi, İsmet İnönü'nün de ifade ettiği gibi, askeri olarak başarılı bir savunma örneği taşımanın dışında, çok büyük bir çarpışma değildir. Küçük çaplı, mütevazı ölçüde bir muharebedir. İnönü, gerek anılarında gerekse konuşmalarında birçok defa I. İnönü Muharebesi'nde çok büyük çarpışma olmadığını ifade etmiş, bu muharebeyi mütevazı ölçüde bir muharebe olarak tanımlamıştır. Muharebeye katılan birliklerin sayıları, silah ve teçhizat açısından durumları, çarpışmanın süresi gibi temel parametreler, I. İnönü Muharebesi'nde taraflar arasında çok büyük yoğunlukta bir çarpışmanın olmadığını ortaya koymaktadır.

Askeri açıdan mütevazı ölçüde bir muharebe olan I. İnönü Muharebesi, TBMM Hükümeti için sonuçları açısından son derece önem arz eden bir başarı olmuştur. Ankara, bu muharebenin sonuçlarından etkin bir şekilde yararlanmayı bilmiştir. Bu muharebeden sonra ordunun ve siyasetin kazanmış olduğu moral ve motivasyon ile TBMM Hükümeti'nin varlığını tehdit eden Çerkez Ethem isyanı bastırılmıştır. İsyanın bastırılması ile hem hükümetin itibarı sağlanmış, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde güçlü bir yönetimin istikbali kurtulmuştur. Düzenli ordunun durumu ve Türk Ordusu'nun akıbeti konusundaki tartışmalar, kaygılar ve belirsizlikler ortadan kalkmıştır. 9 aydır devam eden anayasa tartışmaları böyle bir at-

mosferde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü ile sonuçlanmış, Mehmet Akif, İstiklal Marşını bu zafer havası içinde yazmıştır.

I. İnönü Muharebesi, TBMM Hükümeti'nin dış politikasında da önemli gelişmelere ortam hazırlamıştır. Londra Konferansı vasıtasıyla ilk defa Misak-ı Milli dünyaya tanıtılmıştır. TBMM Hükümeti artık “haydut yapılanması” olarak değil Anadolu'daki milli hareketin bizzatihi resmi temsilcisi sayılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'dan da artık “çete başı” olarak değil TBMM Hükümeti Başkanı olarak bahsedilmeye başlanmıştır. I. İnönü Muharebesi'nin yaratmış olduğu iklimin bir sonucu olarak ortaya çıkan bütün bu gelişmeler, kazanımlar dikkate alındığında, I. İnönü'nün askeri açıdan mütevazı ölçüde bir muharebe olsa bile sonuçları açısından zafer etkisi yarattığı mübalağalı bir değerlendirme olmayacaktır.

Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında yokluk içinde varlık mücadelesi verdiği çarpışmalardan biri de II. İnönü Muharebesi'dir. II. İnönü Muharebesi'nde, askeri açıdan birincisiyle mukayese edilemeyecek ölçüde ve yoğunlukta büyük ve kanlı bir çarpışma yaşanmıştır. Bu yönü ile Türk İstiklal Harbi'nin, Batı Cephesi'ndeki en kanlı ve en büyük ilk çarpışması olarak değerlendirilebilir.

Muharebe çoğunlukla gece gündüz devam eden çok kanlı çarpışmalarla yedi gün sürmüştür. Bu çarpışmalarda Türk Ordusu, savunma ve taarruz muharebelerini aynı anda vermiştir. Cephelerin birbirine çok yakın olması nedeniyle çarpışmalar Yunanla burun buruna yapılmıştır. Tük birlikleri mevzilerini adım adım müdafaa etmek suretiyle savunmuştur.

II. İnönü Muharebesi'nde uygulanan adım adım savunma ve karşı taarruz stratejisi, Yunan Ordusu'nu oldukça yormuş ve yıpratmıştır. Yunanlar, cephelerde yer yer başarı elde etmelerine rağmen Türk Ordusu'nun karşı taarruzlarının yaratmış olduğu yorgunluk nedeniyle, elde edilen avantajlardan yararlanamamışlardır. Direncin artması ve muharebelerin uzaması Yunan komuta kademesinin sınırlarını bozmuş ve geri çekilme kararı alınmasının önemli nedenlerinden biri olmuştur.

II. İnönü Muharebesi, süngü ve dipçik muharebesi olarak cereyan etmiştir. Bu muharebede en yoğun çatışmalar Metristepe'de yaşanmıştır. Türk kuvvetleri, Yunanlar tarafından ele geçirilen Metristepe'yi geri almak için her yerde süngüye dayanan ve 22 defa tekrarlanan şiddetli karşı taarruzlar yapmışlardır. Bu taarruzların meydana

getirdiği sarsıntı ve yılgınlık Yunan Komutanlığı'na elde edilen avantajlardan faydalanmaya imkân ve fırsat vermemiştir.

II. İnönü Muharebesi, birincisine oranla çok daha kanlı geçmiş, insan kaybı çok daha fazla olmuştur. I. İnönü Muharebesi'nde Türkler, şehit, yaralı ve esir olmak üzere toplamda 252 İnsan kayıp vermişken II. İnönü Muharebesi'nin genel kayıp toplamı 4950'yi bulmuştur. Çarpışmanın yoğunluğu ve kayıpların fazlalığı açısından II. İnönü Muharebesini, Sakarya Muharebesi'nin provası olarak değerlendirmek mümkündür.

II. İnönü Muharebesi, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde, kesin olarak Türk Ordusu'nun galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Yenilgi Yunan Hükümeti tarafından da resmen kabul edilmiştir. II. İnönü bu yönüyle, birincisinden kesin olarak ayrılır. Birincisinin sonucuna dair tartışmalar, İkinci İnönü Muharebesi için yapılmamıştır.

II. İnönü Muharebesi'nde Yunan komuta kademesi, birincisinde olduğu gibi sevk ve idare açısından bazı hatalar yapmıştır. Yunan Ordusu'nun Bursa grubunun emrinde dört piyade tümeni ve bir süvari tugayı bulunmasına rağmen bir tümeni Bursa'da bırakarak savaşa dahil etmemesi, Yunan Başkomutanlığı tarafından kesin neticeli muharebenin nerede yapılacağına tahmin edilememesi ve yine birincisinde olduğu gibi Uşak grubunun Afyon'u işgal ettikten sonra ilerlemeyerek İnönü'deki taarruza destek vermemesi gibi askeri strateji açısından hatalı adımlar Yunan Ordusu'nun mağlup olmasında önemli rol oynamıştır. Buna karşılık Türk komuta kademesi, elindeki kuvvetlerin neredeyse tamamını en kısa sürede kesin neticeli muharebe meydanına toplayarak İnönü'de önemli bir askeri ağırlık merkezi teşkil etmeyi başarmıştır.

Türk Ordusu, II. İnönü Muharebesi'ne, birincisine oranla, hem asker gücü açısından hem de silah ve cephane açısından daha güçlü bir şekilde girmiştir. İki muharebe arasında Türk Genelkurmayı olağanüstü gayret sarf ederek ve bütün imkânlarını seferber ederek elindeki kuvvetini üç kat artırmayı başarmıştır. Bu kısa sürede yapılan hazırlıklar ve alınan tedbirlerle daha güçlü ve daha donanımlı bir ordu ile Yunanların karşısına çıkmıştır. Türk Ordusu'nun kısa sürede aldığı mesafe Yunan komuta kademesi tarafından da hayretle karşılanmıştır.

II. İnönü Muharebesi'nde Türk Genelkurmayı, Yunan taarruzunun gelişeceği yönleri doğru tahmin etmiş ve gereken tedbirleri almıştır. Yunan'a karşı verilen mü-

cadelede, eldeki kuvvetler cepheler arasında kaydırılarak, birliklerden azami ölçüde yararlanılmıştır. Muharebenin kilit noktasının İnönü olacağını değerlendiren Türk Genelkurmayı, hem Güney Cephesi'nden hem de Ankara'dan gönderdiği birliklerle İnönü'yü sağlam tutmayı başarmıştır.

Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa ve TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa muharebenin gelişimini yakından takip etmiş, alınan müşterek kararlarla savaşın sonucuna doğrudan katkı sunmuşlardır. Ankara, elindeki bütün birlikleri zamanında İnönü'ye naklederek, asker noksanlığını olağan üstü gayretle kapatmaya çalışmıştır. Meclis Muhafız Tabur'unun dahi İnönü'ye sevk edilmesi, bütün imkânların seferber edilmesi açısından önemli bir kararlılık göstergesi olmuştur.

II. İnönü Muharebesi'nde cephe ve tümen komutanları da üstüne düşen vazifeyi yerine getirme ve mevzilerin savunulması noktasında azimli ve kararlı bir irade ortaya koymuşlardır. Bu irade muharebenin kazanılmasında son derece etkili olmuştur.

Bu muharebede iradesiyle ordusunun yanında olan bir başka kuvvet ise Türk milleti olmuştur. Türk milleti, II. İnönü Muharebesi'nde de desteğini ve yardımını ordusundan esirgememiştir. Topyekûn seferberlik ruhu ile ordunun geri hizmetlerinde üstüne düşen vazifeyi layıkıyla yerine getirmiştir. Ordunun nakliye vasıtalarının yetersiz olduğu o sıkıntılı günlerde katır ve develeri ile orduya iâşe ve mühimmat taşımış, menzil hizmetlerine yardım ederek tarihi bir misyon yüklenmiştir.

II. İnönü Muharebesi sonuçları itibariyle Ankara'nın iç ve dış siyasetinde çok önemli gelişmelere ortam hazırlamıştır. Bu galibiyet ile birlikte hükümetin gücü ve itibarı pekişmiş, daha da güçlenmiştir. Düzenli ordu, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde gücünü ortaya koymuş, yetkinliğini ikinci defa ispatlamıştır. Türk Ordusu'nun günden güne güçlendiği ve kolay kolay yenilemeyeceği anlaşıldığından, İtilaf Devletleri Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çekilmeye başlamıştır.

II. İnönü yenilgisi, Yunanistan'da ise siyasi ve ekonomik buhrana neden olmuştur. Bu yenilgi sonrası Papulas ve Başbakan Kalegeropulos koltuklarını kaybetmiştir. Ekonomik kriz ise daha da derinleşmiş, bu durum toplumsal kaosu tetiklemiştir. Dış politikada ise bu mağlubiyet sonrası İngilizlerin, Yunanistan'a karşı beslediği güven derinden sarsılmıştır. Yunanistan, bu muharebe ile birlikte Anadolu'da hem askeri hem de siyasi açıdan etkin bir gücün varlığını görmüştür.

İnönü Muharebeleri'nin askeri ve siyasi sonuçları bütünsel bir perspektifte değerlendirildiğinde bu muharebelerin Türk İstiklal Harbi'nin en önemli dönüm ve kırılma noktalarından biri olduğu, muharebelerde elde edilen başarılarla bağımsızlık savaşında yeni bir aşamaya geçildiği görülmüş, sonuçlarının TBMM Hükümeti'nin istikbali açısından önemli bir eşiği ifade ettiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE)

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Türk Kızılayı Arşivi (TKA)

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)

RESMİ YAYINLAR

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Kanunlar Dergisi

Resmi Gazete

KİTAPLAR

Abalıoğlu, Yunus Nadi, **Çerkez Ethem Kuvvetleri'nin ihaneti**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.I-II, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010.

Albayrak, Mustafa, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Alkal, Emel, **Milli Mücadele'nin Başlangıcında Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm**, 2.Baskı, Türkiye Sosyal Tarih ve Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Alpaslan, Teoman, **Topal Osman Ağa**, Kum saati Yayınları, İstanbul, 2007.

Apak, Rahmi, **Garp Cephesi Nasıl Kuruldu ?**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Artuç, İbrahim, **Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923,C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Atatürk'ün Silah Arkadaşları, Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

Atilhan, Cevat Rifat, **Bütün Açıklığıyla İnönü Savaşları ve Hakiki Kahramanları,** Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968.

Aybars, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri 1920-1927,** Zeus Kitabevi, İzmir, 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam,** C.1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam,** C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

Aydinel, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu Kuva-yı Milliye Harekâtı,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Ed. Temuçin Faik Er-tan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türkiye Devletinin Dış Siyaseti,** 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Belen, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, **Atatürk Anadolu'da,** Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000.

Bilgiç, Bestami, **Doğu Karadeniz Rumları: İsyan ve Göç (1919-1923),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Büjak, **1918-1922 Yunan Ordusu'nun Seferleri,** Askeri Matbaa, İstanbul, 1939.

Cebesoy, Ali Fuat, **Bilinmeyen Hatırlar, Kuva-yı Milliye'nin İç Yüzü,** (Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2011.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi,** (Çev. Dilek Şendil), 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Çalışlar, İzzettin, **Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.

_____, **On Yıllık Savaşın Günlüğü,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

- Çapa, Mesut, **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi**, Terazi Yayınları, Ankara, 2017.
- _____, **Faik Ahmet Barutçu Hayatı ve Kişiliği**, Trabzon Valiliği Yayını, Trabzon, 1998.
- Çarıklı, Muhittin Hacim, **Balikesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920)**, Ankara, 1967.
- Çay, Abdülhaluk- Kalafat, Yaşar, **Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Kuvayı Milliye Hareketleri**, Sistem Matbaacılık, Ankara, 1990.
- Çelebi, Mevlüt, **Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-İtalyan İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.
- Çetinkaya, Ali, **Ali Çetinkaya'nın Hatıraları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1993.
- Dağlarca, Fazıl Hüsnü, **İnönüler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Dalby, Andrew, **Eleftherios Venizelos**, (Çev. Dinçer Demirkent), Akılçelen Kitapları, Ankara, 2014.
- Dayı, S.Esin, **Nazilli Kongreleri (1919)**, Atatürk Üniversitesi Yayını, Erzurum, 1998.
- Dinamo, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyan**, C.5, Tekin Yayını, İstanbul, 2010.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, **Mehmed Akif Ersoy**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- Erden, Ali Fuat, **İsmet İnönü**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1999.
- Erim, Nihat, **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C.I., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.
- Ertuna, Hamdi, **Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1974.
- Esengin, Kenan, **Milli Mücadele'de Ayaklanmalar**, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.
- Evans, Laurence, **Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924)**, (Çev. Tefik Alanay), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.
- Freely, Jhon, **Troya Savaşı'ndan İstiklal Harbi'ne Anadolu'da Yunanlar**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

Gaulis, Berthe Georges, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği**, (Çev. Cenan Yazansoy), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999.

General Papulas'ın Hatıratı (6), Yeni İstanbul Kültür Yayını, İstanbul, 1969.

Trikopis- M. Papulas, **Yunan Generallerinin İtirafı**, Berikan Yayınları, Ankara, 2001.

Gentizon, Paul, **Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu**, (Çev. Fethi Ülkü), 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1994.

Goloğlu, Mahmut, **Erzurum Kongresi**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

_____, **Sivas Kongresi**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

_____, **Üçüncü Meşrutiyet**, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

Gökbel, Asaf, **Milli Mücadelede Aydın**, Aydın, 1964.

Gökbilgin, M. Tayyib, **Milli Mücadele Başlarken**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Grew, Jhon, **Atatürk ve İnönü**, (Çev. Muzaffer Aşkın), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 2000.

Gürel, Ziya, **Kurtuluş Savaşı'nda Demiryolculuk**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Gürün, Kamuran, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

Hatemi, Nilüfer, **Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri**, C.I-II, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Helmreich, Paul C., **From Paris To Sevres; The Partition of the Ottoman Empire at the Peace Conference of 1919-1920**, Ohio State University Press, 1974.

_____, **Sevr Entrikaları Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Anlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, (Çev. Şerif Erol), Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

Hikmet, Nazım, **Kuvayı Milliye**, Şiirler-3, Adam Yayınları, İstanbul, 1987.

Hiyanet-i Vataniye Kanunu, TBMM Kavanin Mecmuası, C.I., 3. Baskı, TBMM Matbaası, Ankara, 1943.

İdikut, İhsan, **İdeal Komutanlarımızdan 4. Fırka Kumandanı Miralay Şehit Nazım Bey**, Şirket-i Mürettebiye Basımevi, İstanbul, 1952.

İğdemir, Uluğ, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

İlgürel, Mücteba, **Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 1999.

İncedayı, Cevdet Kerim, **İstiklal Harbi Batı Cephesi**, (Haz. Muhammet Safi), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2000.

İnönü, İsmet, **Hatıralar**, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2006.

_____, **İstiklal Savaşı ve Lozan**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.

İsmail Hakkı Tekçe’nin Anıları, Muhafızı Atatürk’ü Anlatıyor, (Haz. Hasan Pulur), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

İstiklal Harbi İle İlgili Telgraflar, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1994.

İstiklal Harbi’imizde PTT, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş ile İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü), 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

_____, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

Kandemir, Feridun, **Atatürk’ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası**, İstanbul, 1966.

Kansu, Mazhar Müfit, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.I, Ankara, 1988.

Karabekir, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C.II, 5. Bas, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, **Ergenekon**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1929.

_____, **Politikada 45 Yıl**, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Kitsikis, Dimitri, **Türk-Yunan İmparatorluğu**, (Çev. Volkan Aytar), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

_____, **Yunan Propagandası**, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963.

Kocabaş, Süleyman, **Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi**, Bayrak Matbaacılık Yayını, İstanbul, 1984.

Mahmut Kemal, İbnülemin, **Son Sadrazamlar**, C.4, 3.Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 1982.

Mango, Andrew, **Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Martino, Perrone Di San, **Mustafa Kemal ve Zaferleri**, Kamer Yayınları, İstanbul, 2001.

Midilli, Ahmet, **Birinci İnönü Muharebesi'nin İç Yüzü**, Büyük Erkan-ı Harbiye Reisliği Matbaası, Ankara, 1930.

Milli Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı, (Haz. Nihan Altınbaş), TBMM Basımevi, Ankara, 2015.

Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları, (Haz. Muhittin İnal), Cem Yayınları, İstanbul, 1994.

Miralay Mehmet Arif Bey, **Anadolu İnkılabı Milli Mücadele Anıları (1919-1923)**, (Yay. Haz. Bülent Demirbaş), Arba Yayınları, İstanbul, 1987.

Nikoloas Trikupis- M.Papulas, **Yunan Generallerinin İtirafı**, Berikan Yayınları, Ankara, 2010.

Ortaylı, İlber, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

Öktem, Haydar Rüştü, **Mütareke ve işgal Anıları**, (Haz. Zeki Arıkan), Türk Tarih Kurumu Baskı, Ankara, 1991.

Özalp, Kazım **Milli Mücadele 1919-1922**, C.I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Özel, Sabahattin, **Milli Mücadele'de Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Özgül, Cemil, **Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları**, Ankara, 1989.

Özkaya, Yücel, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın**, 2. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

_____, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara,1981.

Öztoprak, İzzet, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili Yunan Belgeleri**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.

Pallis, Aleksander Anastasius, **Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)**, (Çev. Orhan Azizoğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Papers Relating To The Foreign Realtions Of United States, The Paris Peace Conference, 1919,Vol V,United States Goverment Printing Office, Washington,1946.

Sabis, Ali İhsan, **Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri**, C.5, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.

Sarıhan, Zeki, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, 4. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Saruhan, Zeki. **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,1995.

Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C.I, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.

Selek, Sabahattin, **Milli Mücadele, Erzurum'da Gergin Günler**, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1999.

Selişik, Selahattin, **Türk İstiklal Savaşı'nda Birinci İnönü Muharebesi**, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Sevük, İsmail Habib, **Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar ve Anadolu Rumları Üzerine Makaleler**, (Yay. Haz. Mustafa Eski), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

Smith, Michael Llewellyn, **Anadolu Üzerindeki Göz**, (Çev. Halim İnal), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978.

_____, **Yunan Düşü**, Ayraç Yayınları, Ankara 2002.

Sofuoğlu, Adnan, **Kuvayı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921**, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1994.

Sonyel, Salahi R., **Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.

_____, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C.II, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Sorgun, Taylan, **İmparatorluktan Cumhuriyete**, 2. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

Svoronos, Nikos, **Çağdaş Hellen Tarihine Bakış**, (Çev. Panayot Abacı), Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

Şapolyo, E.Behnan, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, Ankara, 1958.

Şimşir, Bilal N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

_____, **Malta Sürgünleri**, 2. Baskı, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1985.

Taçalan, Nurdoğan, **Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007.

Tanör, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

_____, **Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)**, 4. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.

Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C.I-IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

Tengirşek, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Tevetoğlu, Fethi, **Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

_____, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Texier, Charles, **Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, 3 C., (Çev. Ali Suat, Yay. Haz. K. Yaşar Koprıman), Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

Toynbee, J Arnold, **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, C.II, (Çev. Kasım Yargıcı), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Ankara, 1999.

Tunçay, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)**, 3. Baskı, Bilgi Yayınları, Ankara, 1978.

Turan, Mustafa, **Siyasi ve Hukuki Açından Milli Mücadele (30 Ekim 1918-24 Temmuz 1923)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

Tümerdem, İ. Hakkı, **Türk İstiklal Harbi Yunan Cephesi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, Birinci, İkinci İnönü, Ashhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri, II. Cilt, III. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1994.

Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), VII. Cilt, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara,1975.

Türk geldi, Ali Fuat, **Mondros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi**, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik Yayınları, Ankara, 1948.

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Kurtuluş Savaşımız (1919-1922), T.C. Dış İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974.

Türkmen, Zekeriya, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yayınları, Ankara, 2000.

Ulagay, Osman, **Amerikan Basını'nda Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, 1974.

Umar, Bilge, **Yunanlıların ve Anadolu Rumlarının Anlatımı ile İzmir Savaşı**, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2002.

Venizelos, Eleftherios, **Greece Before The Peace Congress of 1919; A Memorandum Dealing With The Right of Greece**, American-Hellenic Society, Newyork, 1919.

Yazman, M. Şevki, **Anadolu'nun İşgali**, 2. Baskı, Kemer Yayınları, İstanbul, 1999.

MAKALELER

Ahmed Eş-şerif Senusi, “*II. İnönü zaferi Münasebetiyle Atatürk'e gönderilen Tebrik Telgrafı*”, **Resimli Anadolu Hediyesi**, C.I, S.2. s. 9-11.

Akçakayalıoğlu, Cihat, “*Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşı*”, **I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (21-23 Eylül 1987) Açılış konuşmaları-Bildiriler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1994, s. 759-788.

Akşin, Sina, “*Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı*”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etütü Başkanlığı Yayınları, Ankara,1986, s. 174-189.

Arıkan, Zeki, “*Milli Mücadele'de Balıkesir*”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (1999), C.6, S.24, s. 469-474.

Armaoğlu, Fahir, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, **Belleten**, (Ağustos 1998), LXII/234, s. 467-494.

Atatürk, Mustafa Kemal, “Atatürk’ün Söylev Demeçleri: Birinci İnönü Savaşı Üzerine”, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, C.1, S.10, s. 318-320.

_____, “Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri: Çerkez Ethem ve Diğerleri”, **Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz**, C.1. S.9, s. 288-290.

Baycan, Nusret, “Türk İstiklal Harbinde Şehit Düşen Subaylar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1988), C.IV, S.XII, s. 677-740.

Bıyıklıoğlu, Tefik, “İnönü Zaferlerini İsmet Paşa mı Kazanmıştı ?” **Hayat Tarih Mecmuası**, (1 Nisan 1969), S.3, s. 21-28.

Çağlar, Günay, “Kuva-yı İnzibatiye”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (1994), S.15, s.343-366.

Çapa, Mesut, “Milli Mücadele Döneminde İstikbal Gazetesi” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (1992), S.10, s. 133-168.

_____, “Milli Mücadele Döneminde Rize”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1997) S.39, s. 865-874.

_____, “Milli Mücadele Döneminde Trabzon’da Mitingler”, **Türk Yurdu**, (1997), S.122, s. 124-128.

_____, “Milli Mücadelede Doğu Karadeniz”, **Türkler**, C.15, s. 661-678.

_____, “Milli Mücadele Döneminde Artvin”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S.19, s. 119-130.

Çiçek, Rahmi, “Erzurum Vilayet Kongresinde Alınan Kararlar ve Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (1991), C.2 S.7, s. 513-537.

Ecer, Ahmet Vehbi, “İkinci İnönü Zaferinin Türk Milletine Kazandırdığı Moral Güç”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Temmuz 1999), S.44, s. 651-671.

Ercan, Yavuz “Kuvayı Milliye’nin Yapısı ve Niteliği Üzerine Bir Tahlil”, **İkinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1985, s.231.

Eroğlu, Hamza, “İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebeleri’nin İçerde ve Dışarda Etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1985), C.II, S.4, s. 65-83.

_____, “Mili Egemenlik İlkesi ve Anayasalarımız”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1984), S.1, s. 137-163.

Güçlü, Muhammet, “İzmir’in İşgaline Tanık Bir Zatin Kaleminden: “İzmir’de Neler Oldu? 1336/1920” Kitapçığı Üzerine”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (2011/Bahar), X/22, s. 65-75.

Güler, Ali, “Milli Mücadele’de Kara Harp Okulu: Fotoğraflar Ankara Abidin Köşkü Sınıf-ı Muhtelif Zabit Namzetleri Talimgâhı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XVIII, S.53, s. 423-442.

Güneş, İhsan, “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.41, s.593-595.

Hatipoğlu, Murat, “Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk-Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 456-493.

İnan, Kamran, “Türk-Yunan İlişkilerinde Dinamikler”, **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Türk Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 93-102.

Kandemir, Feridun, “Osmanlı Mebusan Meclisi’nden Zorla Alınıp Malta’ya Sürülenler”, **Dün ve Bugün Dergisi**, (1956), III/48, s. 3-35.

Kasalak, Kadir, “Kuvayı Milliye’nin Askeri Açısından Etüdü”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1998), Türkiye Cumhuriyeti’nin 75.Yıl Özel Sayısı, s.980-1004.

Kaymakam Selahattin, “Türk İstiklal Harbi’nde Birinci İnönü Muharebesi”, **Askeri Mecmua**, (1 Haziran 1933), Tarih Kısmı, S.30.

Koçaş, Sadi, “İnönü Meydan Muharebeleri”, **Resimli Tarih Mecmuası**, (1951), S.19, C.2, 1951, s. 845-846.

Köstüklü, Nuri, “Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancaklarında “Kuvayı Milliye” Fikri Üzerine İlk Çalışmalar”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1989), C.V, s.479-485.

Kurat, Yuluğ Tekin, “Mustafa Kemal’s Instructions (An intercepted and Decyphered Telegram) to Bekir Sami İn London- A Reassessment of London Conferance (21 February-12 March 1921) and its Immediat Consequences”, **Bulleten**, C.XLVIII, s.189-190.

Küçük, Cevdet, “Damat Ferit Paşa”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.8, s.436-439.

Özalp, Kazım “Kazım Özalp Anlatıyor”, **Yakın Tarihimiz**, C.2, S.20, s. 196-198.

Özkaya, Yücel, “I.ve II. İnönü Başarılarının Türk ve Dünya Kamuoyu ve Basını Tarafından Yorumlanması”, **Prof. Dr. Şükrü Esmer Armağanı**, Ankara,1981, s. 232-236.

_____, “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçışı Olayı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (Temmuz 1988), V/13, s. 127-143.

_____, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (1988), C.1, S.1, s. 65-74.

Öztoprak, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1995), C.XI, S.33, s. 565-612.

Sertoğlu Mithat, “Amasya Protokolünün Tam ve Gerçek Metni”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (1967), S.3, s.14.

_____, “İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (Haziran 1968), IX, s.3-8.

Sonyel, R.Salahi, “Kurtuluş Savaşı Günlerinde Batı Siyasamız”, **Belleten**, (Ocak 1981), S.177,s.327-417.

Sürmeli, Serpil, “Yüzbaşı Mustafa Nazım (Evren) Bey’in Hatıralarında II. İnönü Savaşı ve 5.Kafkas Tümeni ile Dört Gün”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (Bahar 2011), S. 47, s. 631-646.

Tağmat, Çağla D., “1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.18, s. 29-54.

Tuncel, Metin “Anadolu”, C.3, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.106-109.

Turan, Mustafa, “İstiklal Harbi’nde Milne Hattı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1991), C.VII, S.21, s. 567-579.

Unat, Faik Reşit, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi”, **Tarih Vesikaları Dergisi**, C.2, S.10, s.241-252.

Yavuz, Bige, “1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması’nın Hazırlık Aşamaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1992), C. VIII, S.23, s. 273-308.

Yavuz, Kemal, “İnönü Muharebeleri”, **Savunma ve Havacılık**, C.18, S.20613, s. 78-83.

Yıldırım, Hatice, “*Milli Mücadele Dönemi Türk Basını’nda Yunanistan’ın Mali İflası*” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (2017), S.60, s. 311-339.

Zeyrek, Şerafettin, “*Amasya Mülakatı*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, (1989) C.V, S.14, s. 467-477.

SÜRELİ YAYINLAR

A-Dergiler

Askeri Mecmua

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Yolu Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Dün ve Bugün Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Hayat Tarih Mecmuası

Resimli Anadolu Hediyesi

Resimli Tarih Mecmuası

Tarih Vesikaları Dergisi

Yakın Tarihimiz

B-Gazeteler

Açıksöz

Akşam

Alemdar

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Kurun

Öğüt

Peyam-ı Sabah

Tercüman-ı Hakikat

Ulus

Vakit

Yenigün

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLER

Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi, 23. Baskı, Ankara, 2006.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Soyaslan, Hilmi, **Askeri Terimler Sözlüğü**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1971.

Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

TEZLER

Erdem, Nilüfer, **Yunan Tarihçiliği'nin Gözü ile Anadolu Harekâtı (1919-1923)**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Kalyoncuğlu, Zeynep, **Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Rençberler, Özgür, **Küçük Asya Felaketi'nin Yunan Siyasetine Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

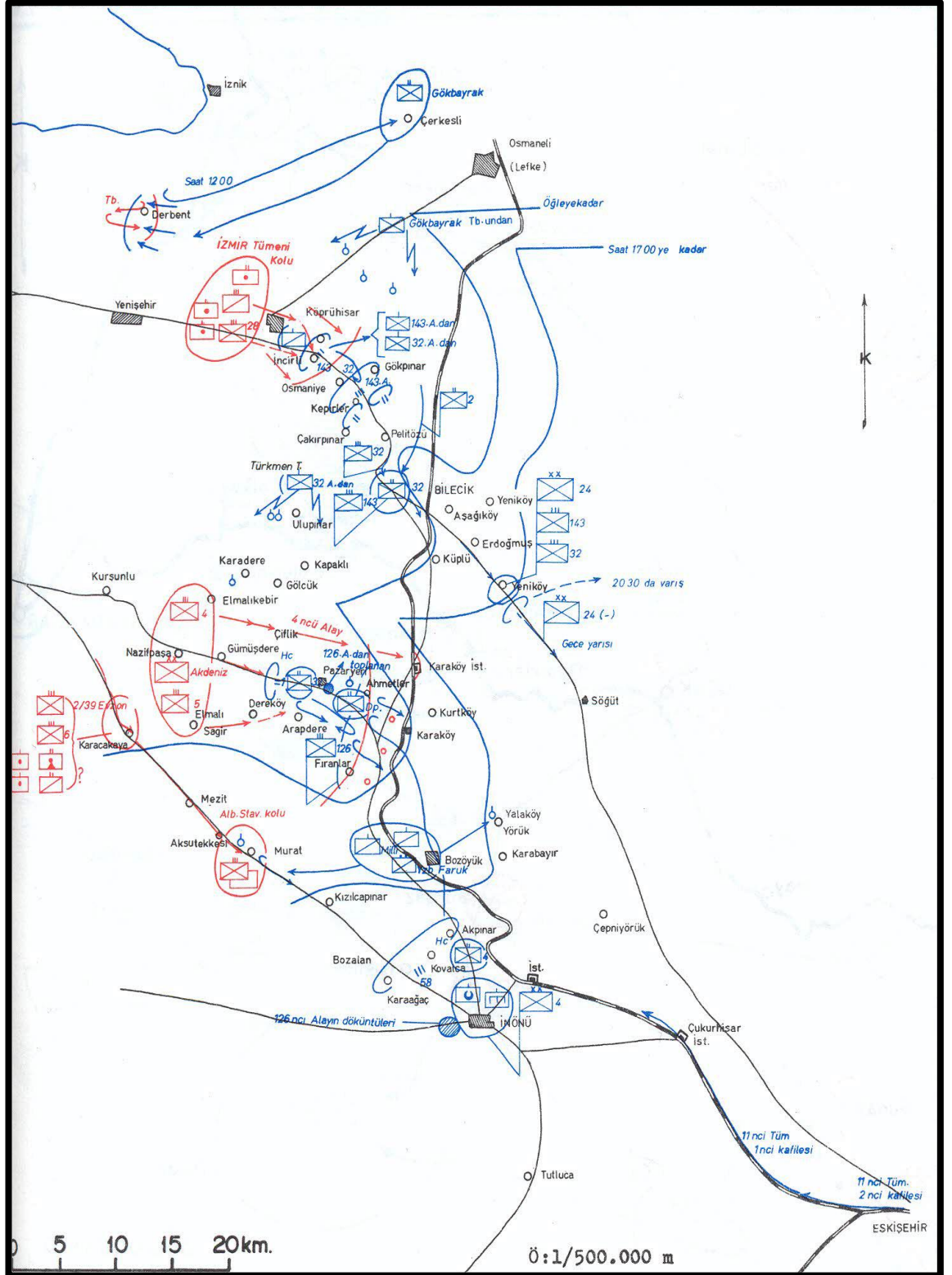
Demircioğlu, Asuman, **Faik Ahmet (Barutçu) Bey ve İstikbal Gazetesi**, Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum, 1998.

EKLER LİSTESİ

- Ek 1:** I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 6-7 Ocak 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 2:** I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 8 Ocak 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 3:** I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 9 Ocak 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 4:** I. İnönü Muharebesi Sırasında 9 Ocak 1921’de saat 2’den 8’e Kadar Batı Cephesi’ndeki Vaziyeti Gösteren Kroki.
- Ek 5:** I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 10 Ocak 1921 Harekatı (Öğleden Sonra) Krokisi.
- Ek 6:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 23 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 7:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 24 Mart 1921 Harekatı (öğleden önce) Krokisi.
- Ek 8:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 25 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 9:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 27 Mart Harekatı Krokisi.
- Ek 10:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi Sağ Kanat Grubu Kesiminde 28 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 11:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi Sol Kanat Grubu Kesiminde 28 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 12:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 29 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 13:** II. İnönü Muharebesi 30 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 14:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi İnönü Mevzii 31 Mart 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 15:** II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 1 Nisan 1921 Harekatı Krokisi.
- Ek 16:** I. İnönü Muharebesi’ne Katılan Birlikler ve Komutanları.
- Ek 17:** II. İnönü Muharebesi’ne Katılan Birlikler ve Komutanları.
- Ek 18:** Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey’in I. İnönü Muharebesi’nin Sonucunu Genelkurmay Başkanlığına Bildiren Harp Raporu.
- Ek 19:** Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa’nın I. İnönü Muharebesi’nin Sonucunu Müdafa-i Milliye Vekaletine Bildiren Raporu.
- Ek 20:** Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın II. İnönü Muharebesi’nin Sonucunu Genelkurmay Başkanlığına Bildiren Harp Raporu.
- Ek 21:** II. İnönü Muharebesi Nedeniyle TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın İsmet Paşa’ya Çektiği Tebrik Telgrafı.

- Ek 22:** İnönü Muharebelerinde Şehit Olan Ümera ve Zabitanın Künye Defterinden Bir Sayfa.
- Ek 23:** İnönü'ünde Müthiş Telafat Veren Yunanlar Ölülerinden Bir Kısmını Gömdükleri Mezarlıkta Merasim Yaparken (O Zaman Çekilmiş Nadir Fotoğraflardan).
- Ek 24:** II. İnönü Zaferi Üzerine Tük Halkının Sevinçli Tezahürleri.
- Ek 25:** İnönü Muharebeleri Konulu Bir Kartpostal.
- Ek 26:** İnönü Muharebeleri Konulu Bir Kartpostal.
- Ek 27:** Metris Tepe Anıtı.
- Ek 28:** İnönü Şehitliği.
- Ek 29:** İnönü Şehitliğinin İçinde Yer Alan Abide.
- Ek 30:** İntikam Tepe Şehitliği (Bozüyük).
- Ek 31:** II. İnönü Muharebesi'nde İntikam Tepe'de Şehit olan Türk Askerlerinin Kabirleri.
- Ek 32:** İnönü Zaferleri Anıtı.
- Ek 33:** İsmet Paşa, II. İnönü Zaferi Dönüşü Ankara Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa ve Albay Çolak İbrahim Bey İle. (1921).
- Ek 34:** I. İnönü Muharebesi'nin Yıl Dönümlerinde Basında Yer Alan Anma Haberlerinden Bir Örnek.
- Ek 35:** II. İnönü Muharebesi'nin Yıl Dönümlerinde Basında Yer Alan Anma Haberlerinden Bir Örnek.

Ek 2: I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 8 Ocak 1921 Harekatı Krokisi

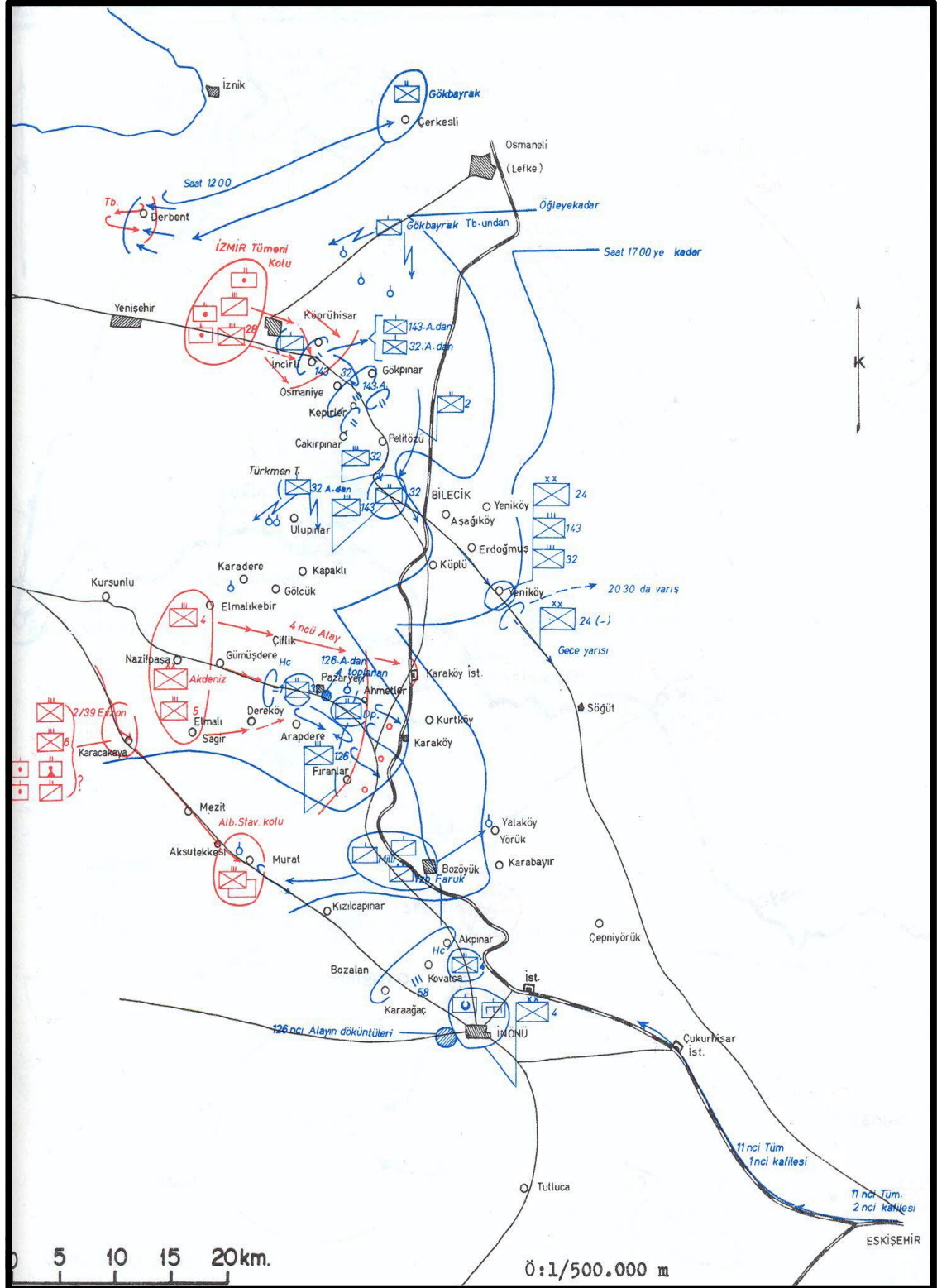

Mavi çizgi: Türkler

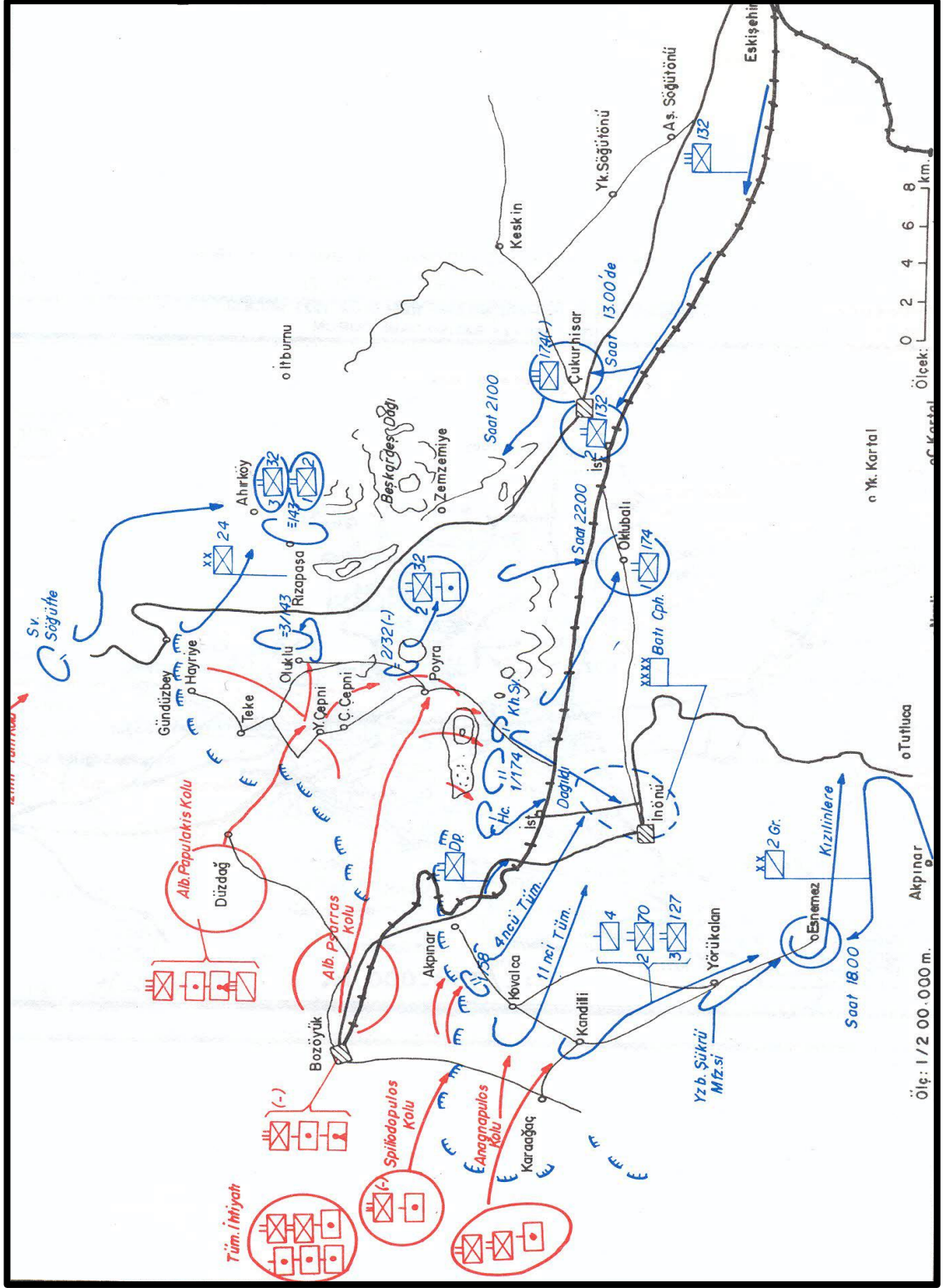
Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, Kroki No: 21.

Ek 3: I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 9 Ocak 1921 Harekatı Krokisi

Ek 5: I. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 10 Ocak 1921 Harekatı (Öğleden Sonra) Krokisi

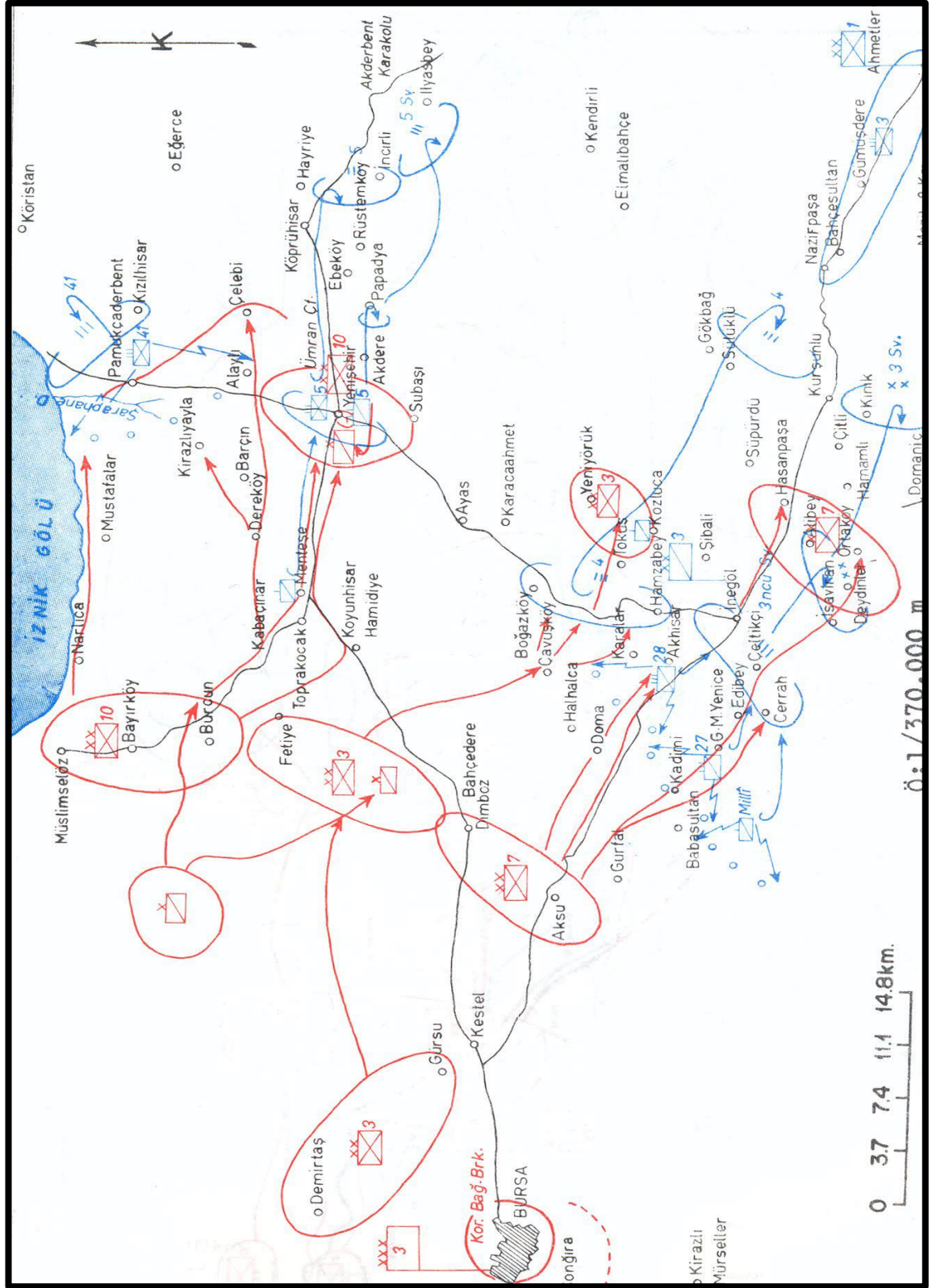

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, Kroki No:25.

Ek 6: II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 23 Mart 1921 Harekatı Krokisi

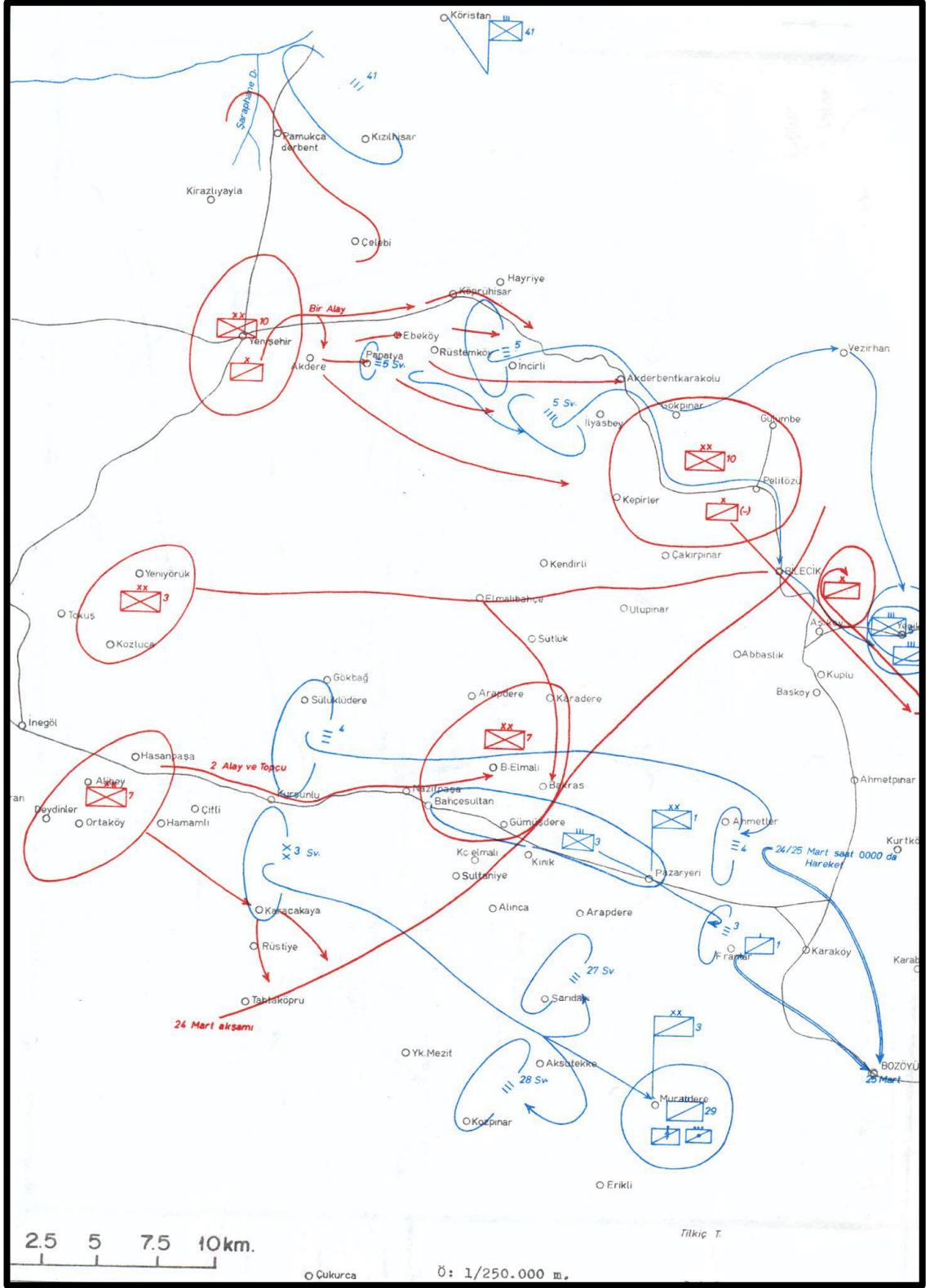

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: **TİH Batı Cephesi**, C.II, K.III, Kroki No:37.

Ek 7: II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 24 Mart 1921 Harekatı (Öğleden Önce) Krokisi

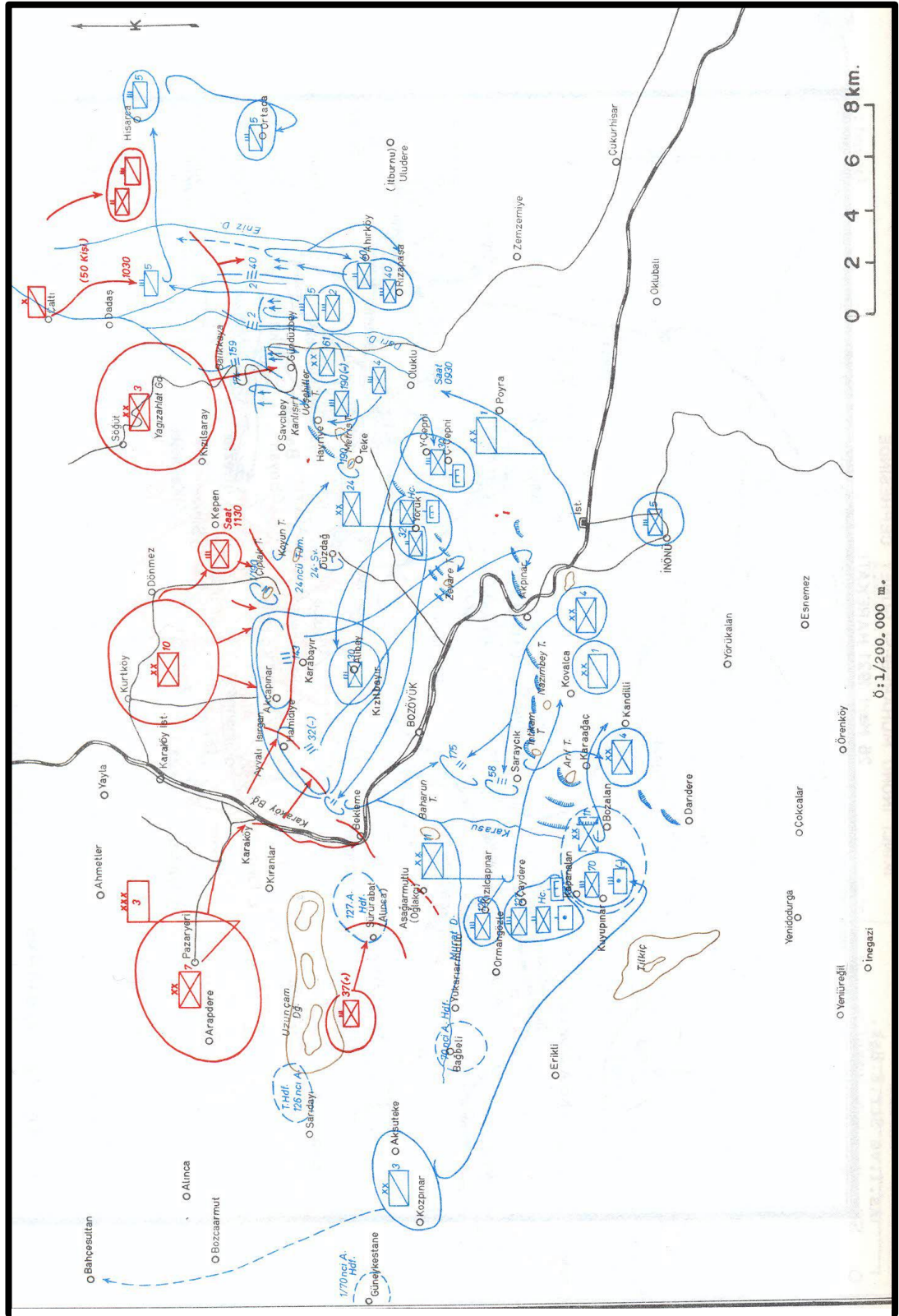

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, Kroki No: 39.

Ek 9: II. İnönü Muharebesi 27 Mart 1921 Harekatı Kroki

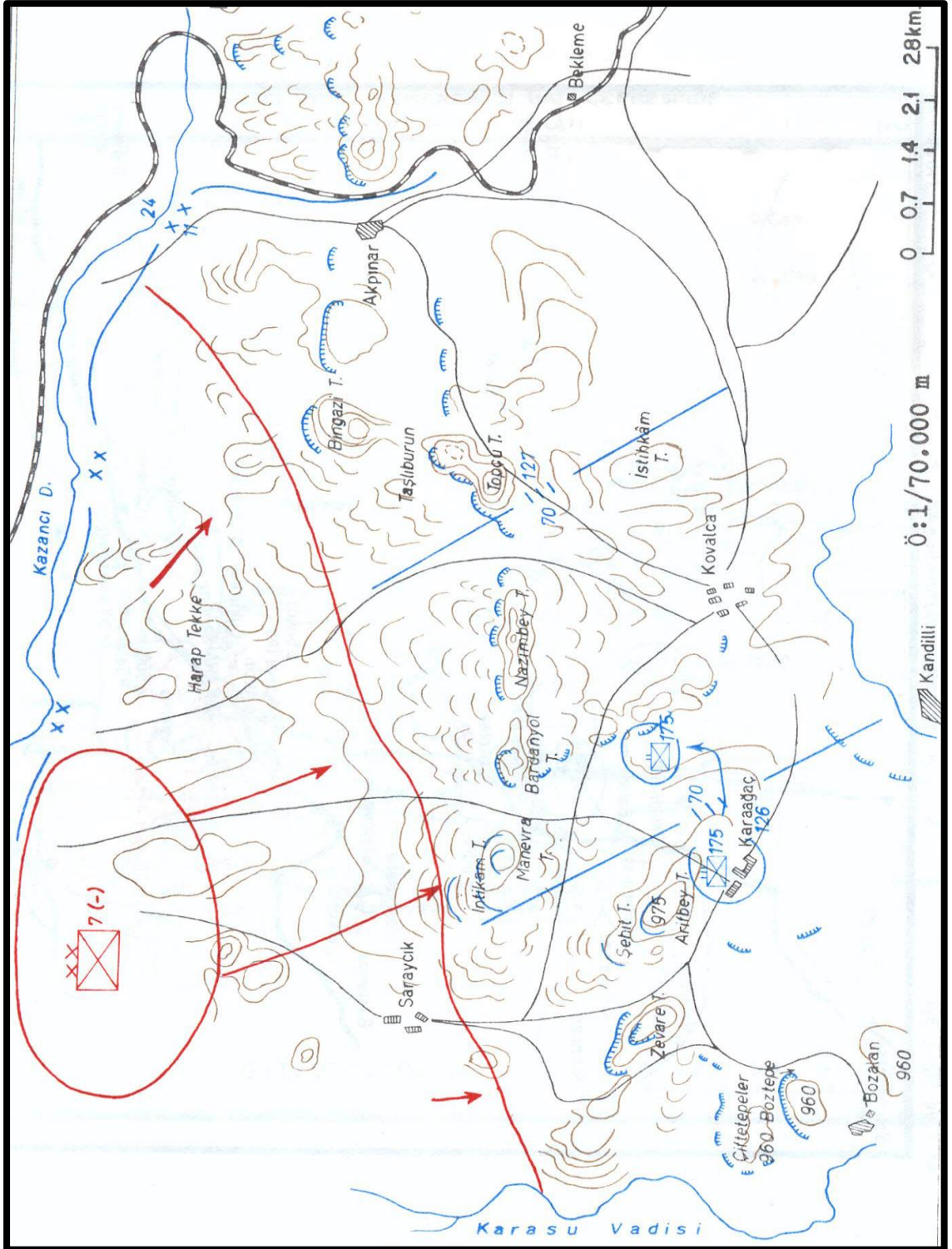

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, Kroki No:42.

Ek 11: II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi Sol Kanat Grubu Kesiminde 28 Mart 1921 Harekati Krokisi

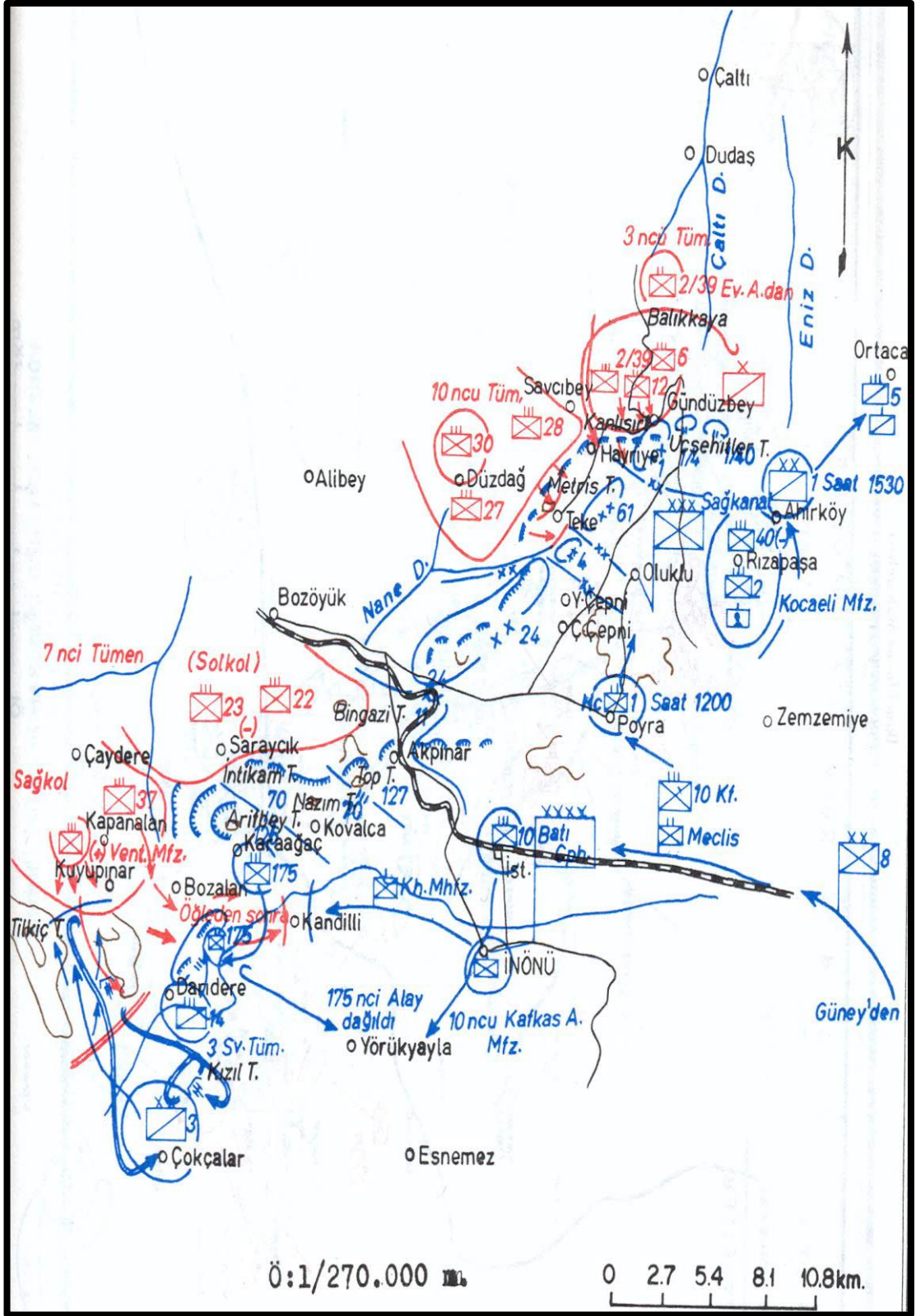

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: **TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, Kroki No:47.**

Ek 12: II. İnönü Muharebesi Batı Cephesi 29 Mart 1921 Harekatı Krokisi

Mavi çizgi: Türkler

Kırmızı çizgi: Yunanlar

Kaynak: TİH Batı Cephesi, C.II, K.III, Kroki No:49.

Ek 16: I. İnönü Muharebesi'ne Katılan Birlikler ve Komutanları

1. Batı Cephesi Komutanı Albay İsmet (İnönü)
2. Gn. Kur. Hrk. Ş.Müd. Binbaşı Salih (Omurtak)
3. 24. Tümen Komutanı Yarbay Atıf (Ateşdağlı)
4. 24. Tümen Piyade Komutanı Binbaşı M. Şevki (Doğan)
5. 143. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Refet
6. 32. Alay Piyade Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı
7. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Sabri
8. 11. Tümen Komutanı Yarbay Arif
9. 126. Piyade Alay Komutanı Yarbay İsmail Rüştü
10. 127. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Osman Nuri (Tufan)
11. 187. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Salim
12. 70. Piyade Alay Komutanı Yarbay Halit (Uzel)
13. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Eyüp Sabri
14. 4. Tümen Komutanı Binbaşı Nazım (Yücel)
15. 58. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Rüştü
16. 58. Piyade Alay Komutanı Vekili Binbaşı İsmail Hakkı (Alpay)
17. 132. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Yusuf Ziya
18. 174. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Şevki (Savaşçı)
19. Geyve ve Havalisi Komutanı Binbaşı Niyazi
20. 2. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Niyazi

Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, Anıtkabir Komutanlığı, Müze, Kitaplık ve Kültürel Faaliyetler Müdürlüğü.

Ek 17: II. İnönü Muharebesi'ne Katılan Birlikler ve Komutanları

1. Batı Cephesi Komutanı Tuğgeneral İsmet Paşa (İnönü)
2. Gn. Kur. Hrk. Ş. Müd. Binbaşı Salih (Omurtak)
3. Batı Cephesi Kur. Bşk. Yarbay Naci (Tınaz)
4. Batı Cephesi Harekât Şube Müdürü Binbaşı R. Ferdi (Süalp)
5. Batı Cephesi Savunma Müfreze Komutanı Yüzbaşı Kemal (Balıkesir)
6. 1. Tümen Komutanı Yarbay Kemalettin Sami (Gökçe)
7. 1. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Ahmet Fuat (Bulca)
8. 1. Tümen Piyade Alay Komutanı Binbaşı Osman Zati (Koral)
9. 3. Piyade Alay Komutanı Yarbay Salih (Avgın)
10. 4. Piyade Alay Komutanı Yarbay Basalet (Gerede)
11. 5. Piyade Alay Komutanı Yarbay Osman Arif
12. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Mehmet İzzet
13. Batı Cephesi Komutanı Teğmen Cemal (Gürsel)
14. Hücüm Tabur Komutanı Binbaşı İ. Hakkı
15. 11. Tümen Komutanı Albay Mehmet Arif
16. 70. Piyade Alay Komutanı Yarbay Halit (Uzel)
17. 126. Alay Komutanı İsmail Rüştü
18. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Eyüp Sabri
19. 24. Tümen Komutanı Yarbay Mehmet Hulusi (Conk)
20. 24. Tümen Piyade Alay Komutanı Munip (Uzsoy)
21. 32. Alay Komutanı Binbaşı Ömer Şevki
22. 143. Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Refet
23. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Naim
24. 61. Tümen Komutanı Albay İzzettin (Çalışlar)
25. 61. Tümen Komutan Vekili Binbaşı Esat Faik
26. 61. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Asım (Tınaztepe)
27. 61. Tümen Piyade Komutanı Yarbay H. Hüsnü (Kalkış)
28. 159. Alay Komutanı Binbaşı Şerif
29. 174. Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Halis
30. 190. Alay Komutanı Yarbay Sait
31. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Ziya

32. 3. Süvari Alay Komutanı Yarıbay İbrahim (Çolak)
33. 3. Süvari Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Faik (Sözür)
34. 27. Süvari Alay Komutanı Binbaşı Sakıp
35. 28. Süvari Alay Komutanı Binbaşı Hüsni (Aykut)
36. 5. Süvari Alay Komutanı Yarıbay Hacı Arif (Örgüç)
37. 5. Kafkas Tümen Komutanı Albay Cemil Cahit (Toydemir)
38. 10. Kafkas Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Hamdi
39. 5. Kafkas Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Nusret (Başaran)
40. Güney Cephesi Komutanı Tuğgeneral Refet Paşa (Bele)
41. Güney Cephesi Kurmay Başkanı Yarıbay Ahmet Zeki (Soydemir)
42. 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin (Altay)
43. 12. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Y. Ziya (Ekinci)
44. 12. Kolordu Kurmay Başkan Vekili Binbaşı Rüşti (Akın)
45. 23. Tümen Komutanı Yarıbay Ömer Halis (Bıyıktaş)
46. 23. Tümen Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Şemsettin (Taner)
47. 68. Alay Komutanı Yarıbay Besim
48. 69. Alay Komutanı Yarıbay Mehmet Ali
49. 172. Alay Komutanı Yarıbay Osman
50. Topçu Alay Komutanı Yarıbay İsmail Hakkı (Mete)
51. 57. Tümen Komutanı Yarıbay Mümtaz (Çeçen)
52. 57. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Kurtcebe (Noyan)
53. 37. Alay Komutanı Yarıbay Ethem Necdet
54. 39. Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Saip
55. 176. Alay Komutanı Yarıbay Hasan Galip
56. Topçu Alay Komutanı Binbaşı İ. Hakkı (Aytuna)
57. 4. Tümen Komutanı Yarıbay Mehmet Nazım (Yücel)
58. 4. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Şerafettin (Karacan)
59. 58. Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı (Alpay)
60. 132. Alay Komutanı Binbaşı Yusuf Ziya
61. 175. Alay Komutanı Yarıbay Mehmet Sami
62. 175. Alay Komutanı Binbaşı İzzettin (Çaldemir)
63. Topçu Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Şerif

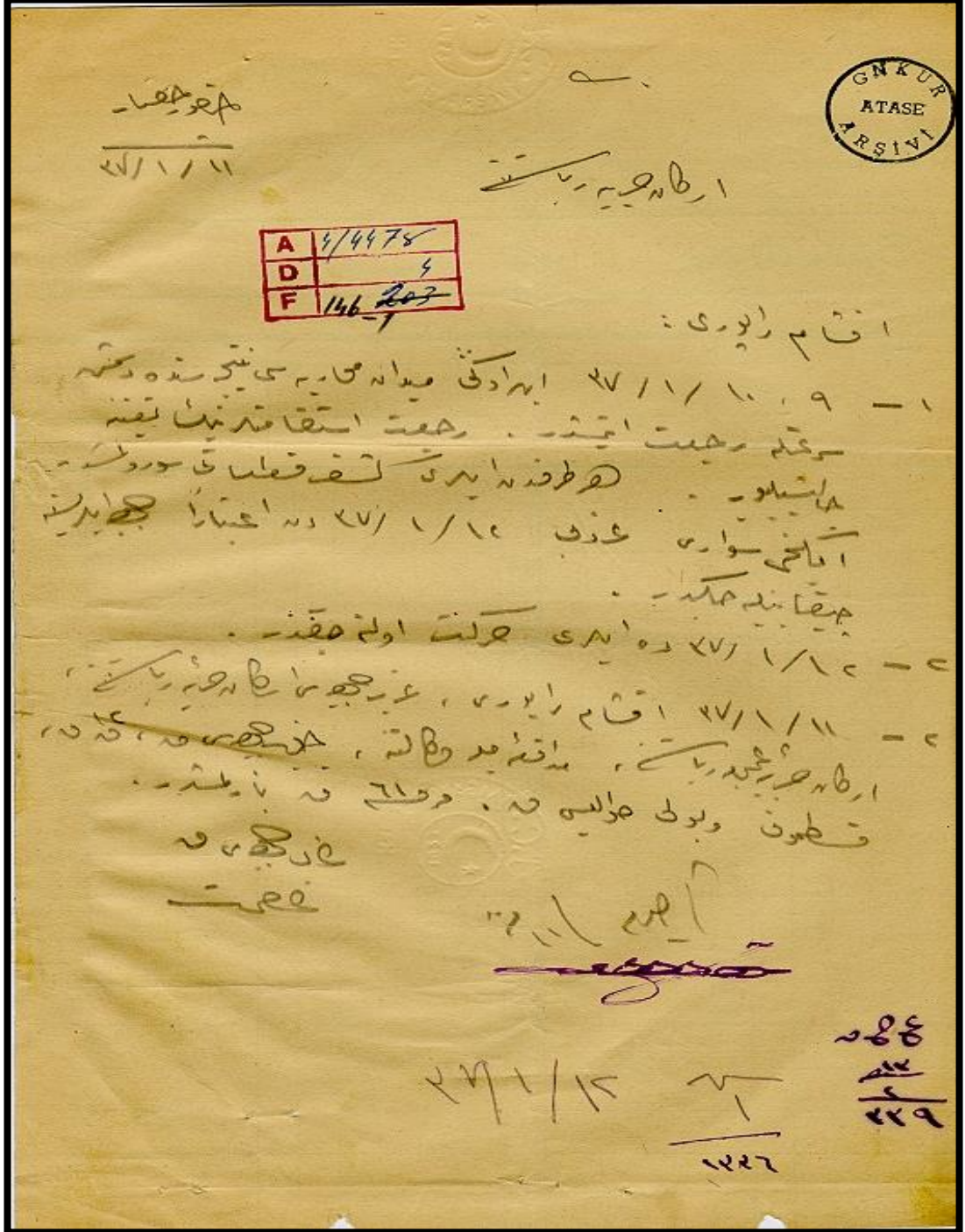
64. Hücüm Tabur Komutanı Binbaşı Kamil (Başakçı)
65. 8. Tümen Komutanı Yarıbay M. Sabri (Erçetin)
66. 8. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı A. Fevzi (Akarçay)
69. 131. Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Hakkı (Özgener)
70. 135. Alay Komutanı Binbaşı Rıfat
71. 189. Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Avni
72. Topçu Alay Komutanı Yarıbay Zekeriya
73. 41. Tümen Komutanı Yarıbay Şerif (Yaçağaz)
74. 41. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Çopur Neşet (Bora)
75. 41. Tümen Piyade Komutanı Binbaşı M. Şevki (Doğan)
76. 12. Alay Komutanı Binbaşı H. İhsan
77. 16. Alay Komutanı Binbaşı Saim
78. 19. Alay Komutanı Binbaşı Nazım
79. Topçu Alay Komutanı Yarıbay Mehmet Sadık
80. 1. Süvari Tümen Komutanı Yarıbay Ahmet Derviş
81. 1. Süvari Tugay Komutanı Yarıbay Suphi (Kula)
82. 2. Süvari Tugay Komutanı Yarıbay Ahmet Hamdi
83. 2. Süvari Tümen Komutanı Yarıbay Nazmi (Solak)
84. 2. Süvari Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı K. Muzaffer (Tuğsavul)
85. 3. Tugay Komutanı Binbaşı H. Rahmi (Apak)
86. 4. Tümen Komutanı Yarıbay İsmail Hakkı (Okday)
87. Kocaeli Grubu Komutanı Albay Deli Halit (Karsıalan)
88. Kocaeli Grubu Kurmay Başkanı Binbaşı Yusuf Ziya (Ekinci)
89. Kocaeli Grubu Topçu Komutanı Yarıbay Ziya Vehbi
90. Mürettep Piyade Tümen Komutanı Yarıbay Veysel (Özgür)
91. Mürettep Piyade Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Yümmü (Üresin)
92. 23. Piyade Alay Komutanı Binbaşı İbrahim Hulusi
93. 33. Süvari Alay Komutanı Yüzbaşı Edip (Sarife)
94. 7. Piyade Tümen Komutanı Albay H. Nusrettin (Özsu)
95. 7. Piyade Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Nuri (Yamut)
96. 2. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Niyazi
97. 40. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Cemal

98. 41. Piyade Alay Komutanı Yüzbaşı Mustafa

99. 7. Topçu Alay Komutanı Yarbay Naim

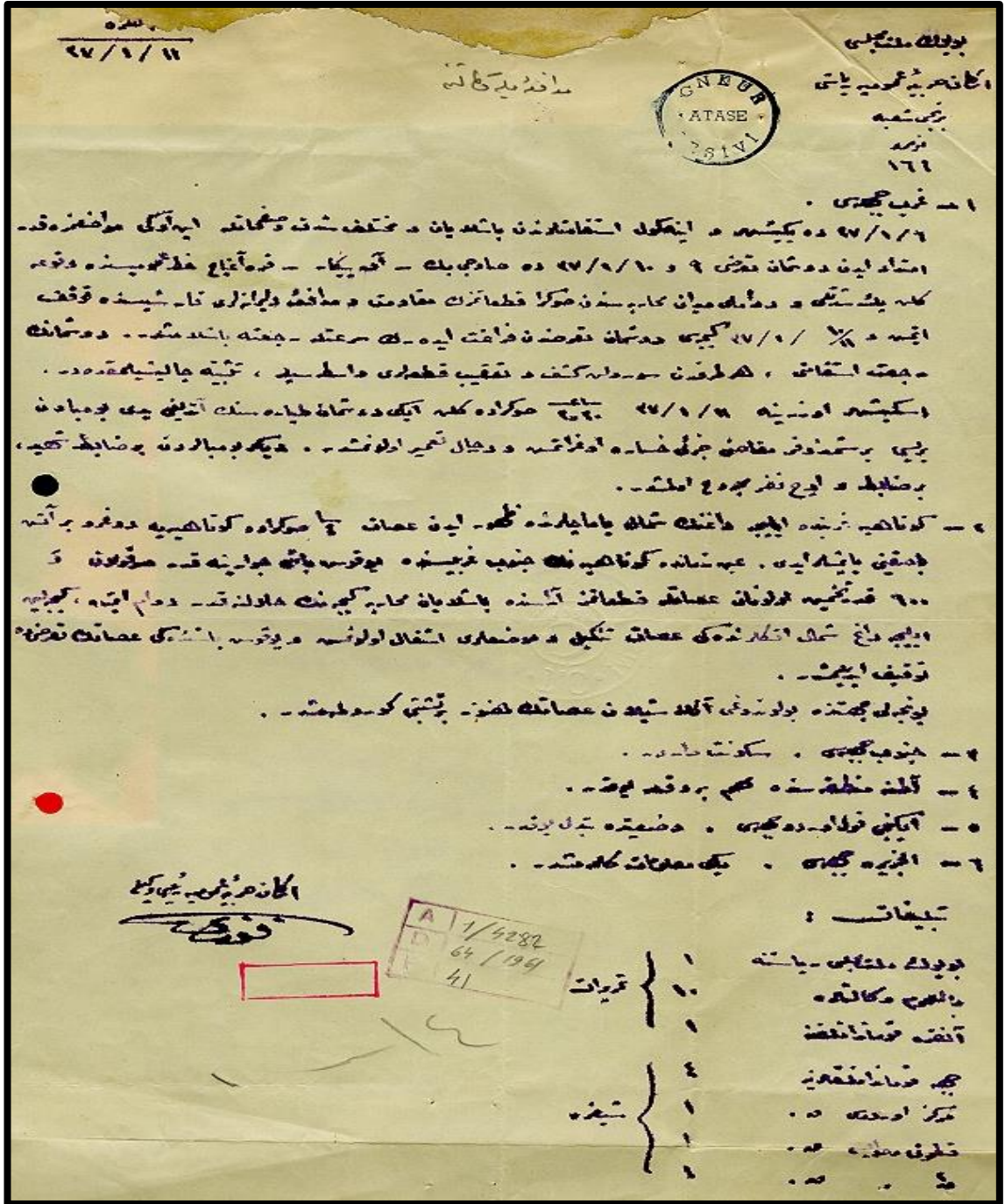
Kaynak: Genelkurmay Başkanlığı, Anıtkabir Komutanlığı, Müze, Kitaplık ve Kültürel Faaliyetler Müdürlüğü.

Ek 18: Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'in I. İnönü Muharebesi'nin Sonucunu Genelkurmay Başkanlığına Bildiren Harp Raporu

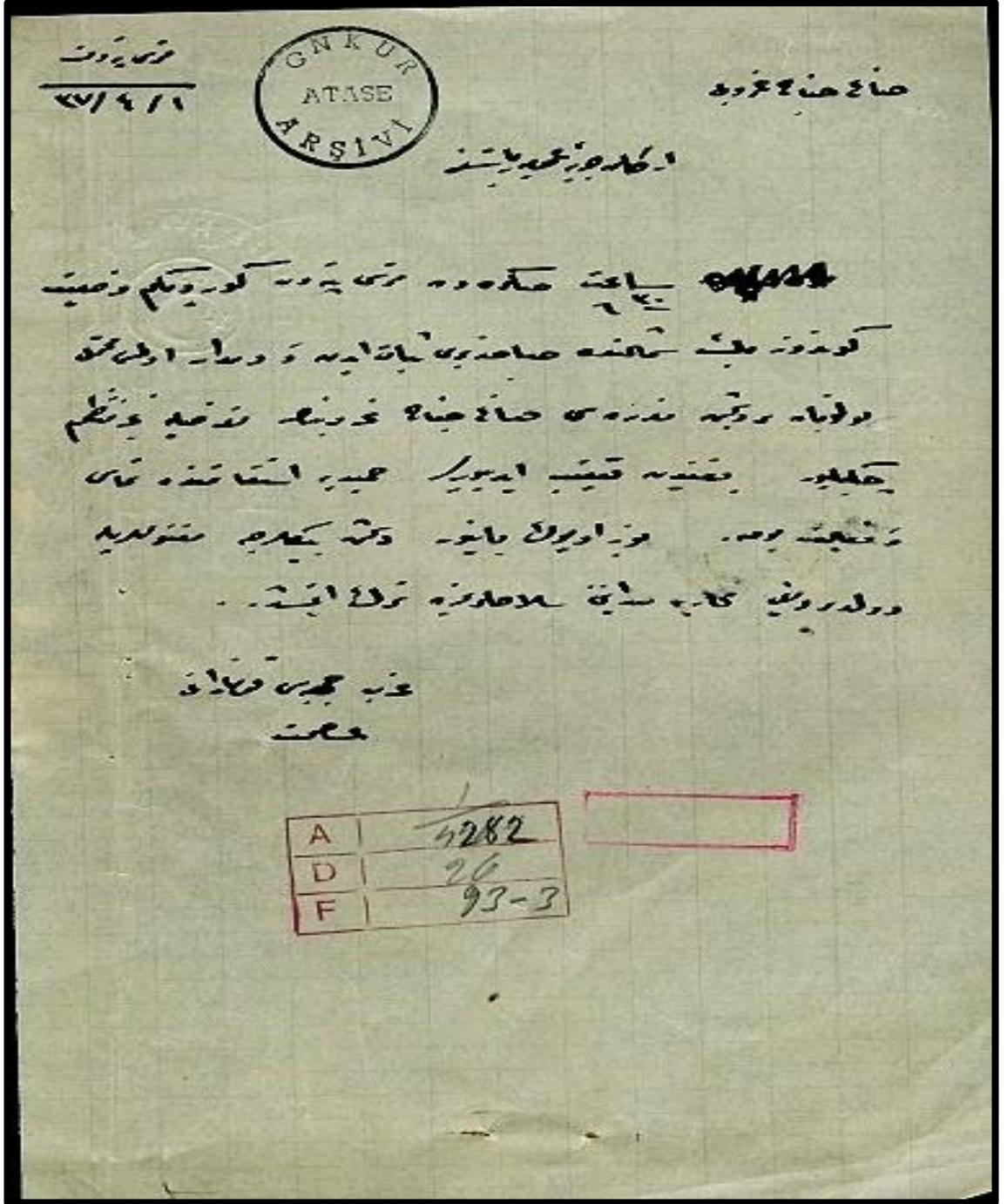
Kaynak: ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:593; Gömlek No:116;Belge No:1.

Ek 19: Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi Paşa'nın I.İnönü Muharbesi'nin Sonucunu Müdafa-i Milliye Vekaletine Bildiren Raporu

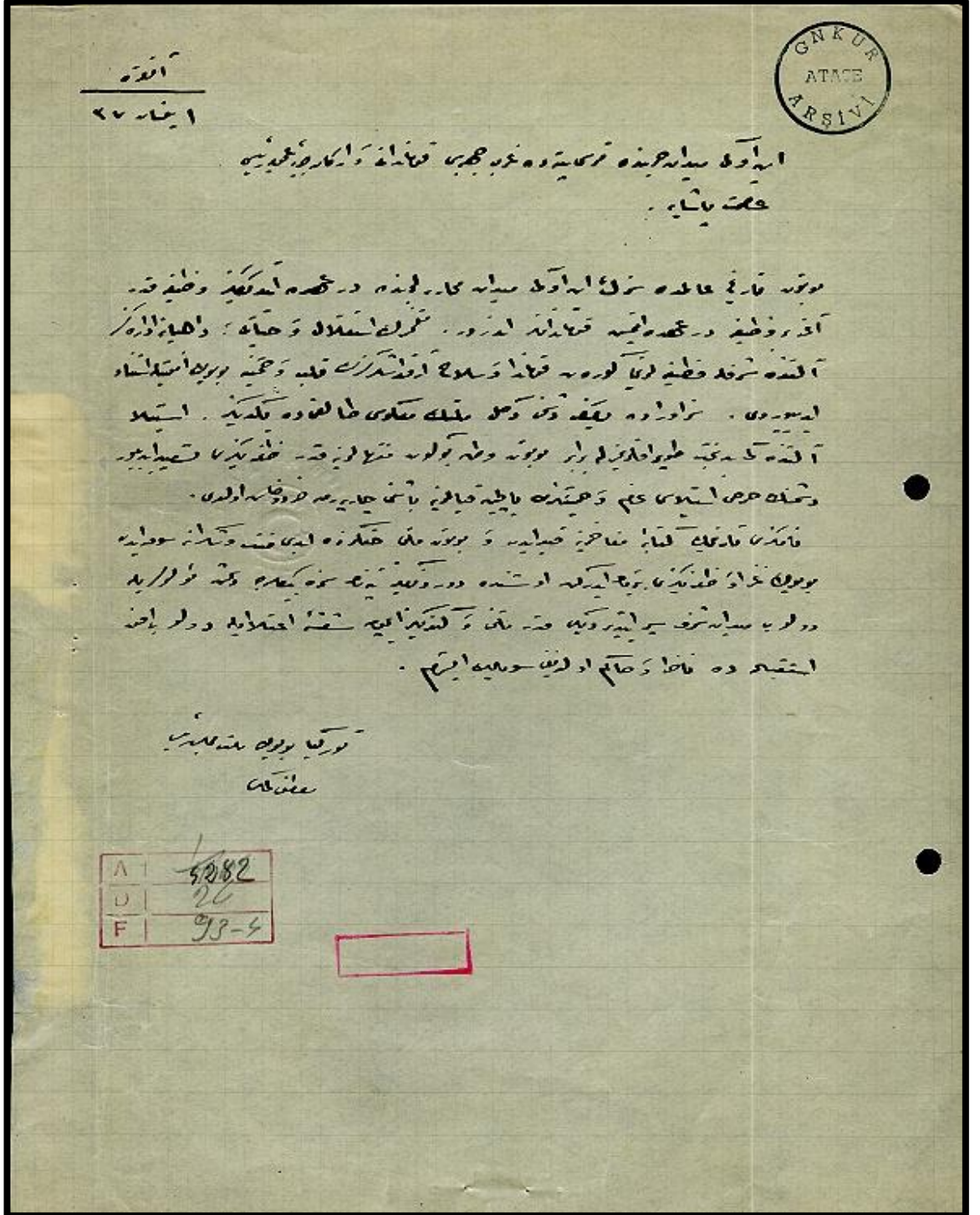
Kaynak: ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:569; Gömlek No:11; Belge No:1.

Ek 20: Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın II. İnönü Muharebesi'nin Sonucunu Genelkurmay Başkanlığına Bildiren Harp Raporu

Kaynak: ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:111.Belge No:111AC.

Ek 21: II. İnönü Muharebesi Nedeniyle TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa'ya Çektiği Tebrik Telgrafı

Kaynak: ATASE Arşivi İSH K: Kutu No:601 Gömlek No:111; Belge No:111AD.

Ek 23 : İnönü'ünde Müthiş Telifat Veren Yunanlar Ölülerinden Bir Kısmını Gömdükleri Mezarlıkta Merasim Yaparken (O Zaman Çekilmiş Nadir Fotoğraflardan)

Kaynak: Resimli Tarih Mecmuası, (Temmuz 1951), C.2, S.19, s.844.

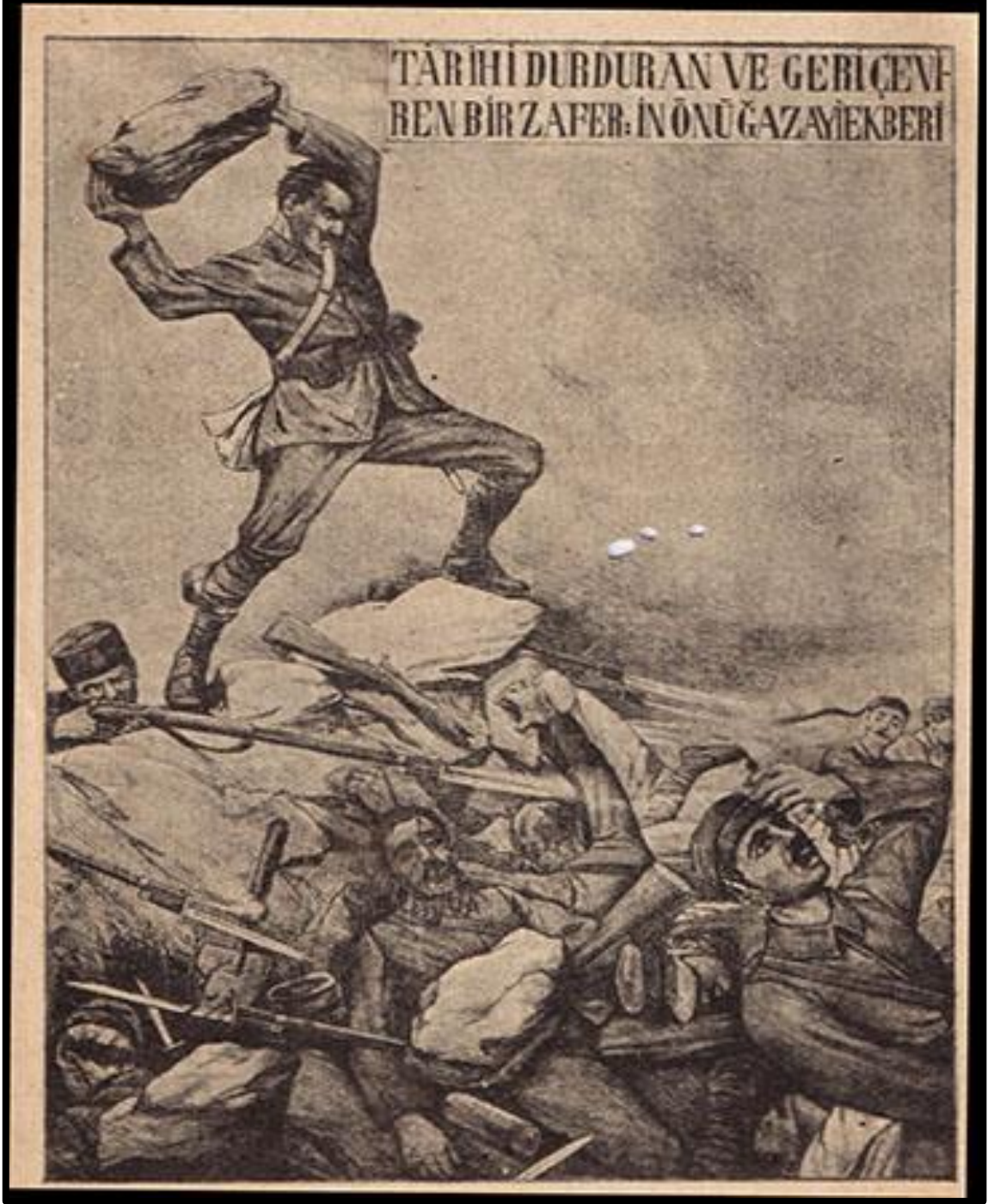
Ek 24: II. İnönü Zaferi Üzerine Türk Halkının Sevinçli Tezahürleri

Kaynak: **Resimli Tarih Mecmuası**, (Temmuz 1951), C.2, S.19, s.845.

Ek 25: İnönü Muharebeleri Konulu bir Kartpostal

Kartpostalın üstünde “*Tarihi durduran ve geri çeviren bir zafer İnönü gazayı ekberi*” yazmaktadır.

Kaynak: Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi, No:017423.

Ek 26: İnönü Muharebeleri Konulu Bir Kartpostal

Kartpostalın üstünde Osmanlı Türkçesi ile : “*Türk kadınlığının muhteşem bir timsâl-i hamaseti. “Son İnönü Muharebesi’nde süvari ve piyade kıtaatımıza iştirak eden Türk kadınlığının medar-ı iftiharî olan kahraman mücahidemiz “Kara Fatma” düşmanı pây-ı hamaseti altında ezerken”* yazmaktadır.

Kaynak: Atatürk Kitaplığı Kartpostal Arşivi, No:24759.

Ek 27: Metris Tepe Anıtı

Anıt; Cumhuriyetin 50. yıl dönümünde “İnönü Savaşları Zafer Anıtı Yaptırma ve Yaşatma Derneği'nin iş birliği ve yoğun çalışmaları ile silahlı kuvvetler mensupları ve vatandaşların bağış ve katkıları ile inşa edilmiştir. Anıt gövdeye projesi Eskişehir Mimarlık ve Mühendislik akademisinden yüksek Mimar Sadun özel, Yüksek Mühendis Ruhi Aydın'a, yapım heykeltıraş Şahin Özyüksel aittir. Metris Tepe Anıtı inşasına, 24.6.1973 tarihinde başlanmış 26.6.1975'te tamamlanmıştır. Yüksek bir gövde üzerinde yükselen anıtın bir yüzünde TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in 1 Nisan 1921'de Ankara'dan İsmet Paşa'ya hitaben çektiği telgraftan bir bölüm, “*siz orada yalnız düşmanı değil milletin makus talihini de yendiniz*”, bulunmakta ve diğer yüzünde ise I. ve II İnönü Muharebeleri'ne katılan tümen ve daha üst birlikler ile komutanlarının adlarının yer aldığı bir plaket yer almaktadır.

Kaynak: **İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü**, s. 59.

Ek 28: İnönü Şehitliği

İnönü Şehitliği, Bilecik Bozüyük İlçesi ile Akpınar Köyü arasında bir tepede bulunmakta olup, 1922 yılında yaptırılmıştır. İnönü Muharebelerinin binlerce kahraman şehidinin toplanması ve şehitliğe nakli mümkün olmadığından etrafı duvarlarla çevrili tepe yamacındaki şehitlik 4 parsel ayrılmış, her parsel 35 temsili kabir ile ortasına bir anıt dikilmiştir.

Kaynak: İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 55.

Ek 29: İnönü Şehitliğinin İçinde Yer Alan Abide

İnönü Şehitliği içinde yer alan abidenin kaidesi üzerinde “*Ey yolcu, burada şu gördüğün mezar, Türklerin İstiklâl abidesidir. Bir gökten bir göğe haykıran rüzgâr, İnönü cenginin zafer sesidir.*” sözleri bulunmaktadır.

Kaynak: İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 55-56.

Ek 30: İntikam Tepe Şehitliği (Bozüyük)

İntikam Tepe Şehitliği, II. İnönü Muharebesi'nin İntikam Tepe taarruzlarına katılan 33., 58., 70., 126. ve 127 Alayları ile 4.Tümen'in hücum taburundan şehit olan askerlerin hatırasına izafeten 1925 yılında yapılmıştır. Bu birliklerden şehit olan 44 subay ve 545 ere ait naaşı toplama olanağı olmadığından şehitlik bu şehitlerin gömüldüğü tespit edilen Bozüyük'ün 12 kilometre güneydoğusunda, Bozüyük- Karaağaç köyü- Bozalan köylerine giden yol kavşağında hazineye ait arazi üzerine inşa edilmiştir. Şehitliğin içinde İçinde 67 temsili kabir bulunmaktadır.

Kaynak: İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s. 56.

Ek 31: II. İnönü Muharebesi'nde İntikam Tepe'de Şehit olan Türk Askerlerinin Kabirleri

Ek 32: İnönü Zaferleri Anıtı

İnönü Zaferleri anıtı, İnönü Muharebeleri Zaferi'nin bir anısı olarak bu muharebelerin idare edildiği ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhının bulunduğu İnönü nahiyesinde, 1 Nisan 1979 tarihinde Heykeltıraş Mehmet İnci tarafından yapılmış olup anıtın projesi Mimar Oğuzhan Tansel'e rölyefleri Şahin Özyüksel aittir. İnönü Zaferleri anıtında yer alan Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü heykel kaidesi üzerinde TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın : *"Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz"* sözleri yer almaktadır.

Kaynak: İnönü Muharebeleri Harp Tarihi Broşürü, s.58.

Ek 33: İsmet Paşa, II. İnönü Zaferi Dönüşü Ankara Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa ve Albay Çolak İbrahim Bey İle Beraber (1921).

Kaynak: İnönü, **Hatıralar**, s.633-654.

Ek 35: II. İnönü Muharebesi'nin Yıl Dönümlerinde Basında Yer Alan Anma Haberlerinden Bir Örnek

Çarşamba 2 NİSAN 1941 5 KURUŞ	ULUS Barnevi Çankırı Caddesi Ankara Telgraf : ULUS Ankara TELEFON Başmüdürlük 1571 Yan İşleri Müdürü 1061 Müesses Müdürü 1144 Yan İşleri 1062 Etiler 1064	ULUS ADIMIZ ANDIMIZDIR	Bugün İkinci sayfamızda Bir milletin hesaba sığmıyan tarafı Yazan : Ali Rıza EREM
---	---	----------------------------------	--

İkinci İnönü zaferinin yıldönümü

Bu büyük gün dolayısıyla

Dün Ankara Halkevi salonunda güzel bir kutlama töreni yapıldı

B. Ferit Celâl Güven ve Şair Behçet Kemal Çağlar, veciz kelimelerle bu mutlu günün önemini canlandırdılar

İnönü ve Kırıl Piyer arasında telgraflar

Dâvetililere Milli Şefin seyahat ve teftişlerine ait iki film gösterildi

Dün Halkevinin dolduran davetli hütlesi ayakta İstiklâl Marşını dinlerken

Kaynak: **Ulus**, 2 Nisan 1941.

ÖZGEÇMİŞ

Tavukçu, 15.01.1988'de Rize'nin İkizdere ilçesinde doğdu. İlkokulu, aynı ilçede Kirazlı Mahallesi İlkokulu'nda okuduktan sonra Ortaokulu, İkizdere Atatürk Ortaokulu'nda, Liseyi ise İkizdere Fazlıye-Hüseyin Turanlı Lisesi'nde tamamladı. 2005 yılında Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandı. 2009 yılında bölümünü birincilik derecesi ile bitirerek Tarih alanında "Lisans" diploması almaya hak kazandı. Aynı yıl Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı'nda Tezli Yüksek Lisans eğitimine başladı. 2011 yılında Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2012 yılında Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz'ın danışmanlığında hazırladığı "*İstanbul Basını'nda Büyük Kabine*" adlı Yüksek Lisans tezini, Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu, Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz ve Doç. Dr. Şennur Şenel'in oluşturduğu Yüksek Lisans Savunma jürisi karşısında savunarak "Bilim Uzmanı" ünvanını almaya hak kazandı. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Doktora eğitimine başladı. Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'ın danışmanlığında hazırlamış olduğu "*Milli Mücadele'de Önü Muharebeleri*" adlı doktora tezini, 13.09.2019 tarihinde Prof. Dr. Ömer Turan, Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan, Prof. Dr. Necdet Hayta, Prof. Dr. Hakan Uzun ve Prof. Dr. Mesut Çapa'dan oluşan doktora savunma jürisi karşısında başarı ile savunarak "Doktor" ünvanını almaya hak kazandı. Halen Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Öğretim Elamanı olarak görev yapan Tavukçu, evli ve bir erkek çocuk babasıdır.